

323.15(K)
B-83

Botlik József – Dupka György

Ez hát a hon...

BOTLIK JÓZSEF - DUPKA GYÖRGY

„EZ HÁT A HON...”

Lektorálta: Pomogáts Béla
Szaklektor: S. Benedek András

Anyaggyűjtés lezárva: 1991. június 2.

A szerzők és a kiadók köszönetüket fejezik ki a Magyar Hitel Bank Rt. Művészeti Alapítványa, az IRAT Alapítvány és A Csehszlovákiai Magyar Kultúráért Alapítvány anyagi támogatásáért.

© Botlik József — Dupka György, 1991.

MANDÁTUM KIADÓ, BUDAPEST
UNIVERSUM KIADÓ, SZEGED
Felelős kiadó: Németh István, Nagy Károly
Felelős szerkesztő: Kisantal Gyula, Dr. Fejér Dénes
Borítóterv: Zátonyi Tibor^{1"}
ISBN 963 7476 032
ISBN 963 385 0282

Készült Ungváron, a Patent Kiadóvállalatnál.
Felelős vezető: Kovács Dezső
Műszaki vezető: Negró Viktor

Ára: 228,- Ft.

Botlik József - Dupka György

EZ HÁT A HON...

**Tények, adatok, dokumentumok a kárpátaljai
magyarság életéből**

1918-1991

Mandátum - Universum

IMMÁR NEM TERRA INCOGNITA!

Bevezető sorok Botlik József és Dupka György könyvéhez

Magyarország felfedezte Kárpátalját! Négy évtizedes kényszerű hallgatás, elhallgatás után, miközben mint egy titkosügynöknek, oly gyakran változtatgatták nevét a honi és a helyi sajtóban - Kárpátontúli terület, Kárpátalja, Kárpát-Ukrajna stb. -, -napjainkban egymás sarkát tapossák (a szó szoros értelmében is) az odalátogató újságírók, hivatalnokok, érdeklődők, turisták. Az elmúlt 2-3 évben szinte alig múlik el nap, hét, hónap politikai szenzáció nélkül. 1989 március idusán Ungvár utcáin rikítettak a márciusi ifjakat idéző kokárdák, az utak mentén természetesen lettek a magyar helységnévtáblák, hungarológiai központ nyílt Ungvárott, Beregszászban Petőfi-, Győry Dezső-emléktáblát, sőt uram bocsá': Magyarország határain túl, Beregszászban Illyés-szobrot avattak, s ezen az avatáson jelen volt és beszédet mondott a magyar parlament akkori elnöke, Szűrös Mátyás is; újra turulmadaras emlékoszlop köszönti az odalátogatót a tiszaujlaki hídnál, megalakult a Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség, amely a szintén hiányzó politikai szervezetek szerepét is felvállalva jelölteket állított a parlamenti és helyhatósági választásokon is. A KMKSZ beregszászi járási szervezete kezdeményezte egy magyar autonóm körzet létrehozását Kárpátalja magyarok lakta területén... Hogy lesz-e és milyen lesz ez az autonómia, s milyen keretek között működik majd, természetesen függ a Szovjetunióban zajló eseményektől, amelyek e pillanatban inkább megerősítik mint kétségessé teszik a magyarok ezen törekvéseit.

A Kárpátalján kialakult helyzet váratlanul érte a tömegkommunikációt és az érdeklődő vagy a nosztalgiaától sem mentes magyar olvasót, akinek a határokon túl élő magyarokról az elmúlt évtizedek torz tájékoztatáspolitikája sokszor próbára tette az idegeit - Kárpátaljával kapcsolatban talán még az átlagosnál is intenzívebben.

A fentiekből, s egyéb jelzésekből, a többi között a turisták, látogatók emelkedő számából következik, hogy szükség van e táj történelmét, sorsfordulóit, szellemi törekvéseit és csatározásait bemutató, eligazító munkára.

Már csak azért is, mert a „történelmi Kárpátalja az örök természeti szépség és az örökös emberi nyomorúság tökéletes kontrasztja. Túl a fizikai tájélményen, amely a legnevesebb írókat is megihlette (Gvadányi, Petőfi, Mikszáth, Szabó Dezső) - itt minden egy évezredes történelem szellemét idézi: a Vereckci-szoros a honfoglaló ősokeket és Batu kán országdúló hordáit, az ungvári vár a meghódolt Laboré szláv fejedelmet és Anonymus költői képzeletét, a huszti várrom a kun betöréseket, a beregszászi domonkos rendi kolostor az itt élő-időző Erzsébet királynét stb.” - fogalmazza a tájhoz, az itt élő népek történelméhez való viszonyát a kárpátaljai magyar irodalom máig élt legjobb írója: Kovács Vilmos.

Bizonyára a fent elmondottak is motiválták Botlik Józsefet és Dupka Györgyöt, hogy könyvet írjanak Kárpátaljáról, középpontba állítva a kárpátaljai magyarokat.

A magyar közvélemény a II. világháborút követően - sokszor önhibáján kívül - igen kevés információval rendelkezett a *kárpátaljai magyarságról*. Az 1960-as évek közepéig szinte csak a létezés dokumentumaiként értékelhetjük azokat a híradásokat, amelyek a magyar sajtóban elvéve megjelentek az ottani magyarokról. A felfedezés, az újrafelfedezés öröme volt a meghatározó attitűd ezekben a beszámolókbán: Kárpátalján is élnek magyarok, vannak iskoláik, ahol magyarul tanulhatnak, megjelennek magyar nyelvű könyvek, amelyek ugyan kissé sematikusra sikerednek, de hát magyarul íródnak, olvassák a magyarországi sajtót, nézhetik a magyar televíziót... stb. Az ottaniak is ritkán hallatták hangjukat, ha magyarországi fórumokon néha mégis megszólaltak, nemegyszer retorzió követte a helyi adminisztráció részéről a megnyilatkozásaikat. Jellemző a kárpátaljai magyarság magyarországi megítélésére az a vitacikk, amely Dolmányos István munkáját követte a pozsonyi Irodalmi Szemlében (*A nemzetiségi politika története a Szovjetunióban*). Janics Kálmán nem minden indulat nélkül ostromozta a könyv szemléletét, ugyanis kiderült, hogy Dolmányos egyáltalán nem vett tudomást még egy lábjegyzet erejéig sem a Szovjetunióban élő magyarokról, ami valóban furcsa, hisz a tíz-húszezer lelket számláló szovjet népcsoportokat is megemlíti. „Ez a különös tudományos tartózkodás régen értelmét veszített struccpolitika, mert még Dolmányos Istvánnak is tudomásul kell vennie, hogy a magyar kisebbségek aligha fognak kollektív öngyilkosságot elkövetni csak azért, mert a szomszédos, azonos nyelvű és kultúrájú ország tudományos irodalma nem vállalja velük a leglazább szolidaritást sem.”

Nemcsak a fordulat kedvéért mondjuk, de a tények is ezt bizonyítják: 1968 óta mind a magyar történetírás, mind a magyar politikai gondolkodás jelentős változáson ment keresztül a nemzetiségi kérdés elméletét, történetét, de még gyakorlatát tekintve is. Erre a nemzetiségi viszonyok alakulása is rákényszerítette mind a történetírást, mind a politikát, ugyanis a várakozással és a reményekkel ellentétben felerősödtek a nemzetiségi-kisebbségi viszályok régióinkban is, s ezek sajnos nem kímélték az akkor még azonos társadalmi berendezkedésű, szomszédos országokat sem. De maradjunk szűken vett témánknál, a kárpátaljai magyarság helyzetének bemutatásánál.

Miközben Magyarországon a 60-as évek végétől a szomszéd országok magyarságának ügye, s főként kulturális élete változó intenzitással ugyan, de jelen volt; a Szovjetunióban folytatódott egy olyan tendencia, amely a nemzetiségi problémákat igyekezett bagatellizálni, sőt a 70-es évek elején akadtak tudósok, akik *új szovjet nemzet* vagy *szupernemzet* létrejöttéről beszéltek. A nemzetiségi politika vélt sikerein felbuzdulva úgy vélték, hogy kezd kirajzolódni az *új etnikai közösség*, a szovjet nemzet arculata. Az új alkotmány kidolgozásakor még az is felmerült, hogy alaptörvényben rögzítsék az *egységes szovjet nemzet* fogalmát, és szüntessék meg az egyes köztársaságokat.

A szovjet vezetés akkor még időszerűtlennek minősítette ezt a javaslatot, hangsúlyozva, hogy a szovjet nép társadalmi-politikai egysége távolról sem jelenti a nemzeti különbségek teljes eltűnését. Az irreális javaslatok elvetése azonban nem párosult a nemzetiségi problémák nyílt feltárásával. De hát ez a fajta nyíltság korábban az élet más területein sem volt jellemző. Ezért nincs semmi meglepő abban, hogy ma, amikor a gondok nyers számbavétele jellemzi a szovjet életet, a nemzetiségek is hallatják a hangjukat. A fenti szemléletnek természetesen megvoltak a kárpátaljai konzekvenciái is: e könyv dokumentumai között ott találjuk Balla László *Szovjet magyarok* c. cikksorozatát, ennek a logikája a fenti gondolatokra rímel.

E tanulságok ismeretében - és a fent idézett szemlélet majd húsz éves romboló hatását is figyelembe véve - kell számot vetnünk a Kárpátalján élő kb. kétszáz ezer magyar ajkú szovjet állampolgár helyzetével, jövőjével, sorsával, s a magyar nemzethez tartozásának, identitástudatának specifikus vonásaival, miközben nem feledkezhetünk meg a többségi nemzet és a kisebbségek viszonyának általános törvényszerűségeiről, a kapcsolatukat determináló objektív meghatározottságokról sem. A romániai példa immár egyértelműen bizonyítja, amit eddig sokszor kényszeredetten vettünk csak tudomásul: az anyanemzet saját nemzeti kisebbségének sorsát is teljes mértékben csak más ország, nemzet belügyeként kezelheti.

Szerencsére a kárpátaljai magyarságot e pillanatban nem fenyegetik azok a veszélyek, amelyek a romániai-erdélyi magyarokat menekülésre bírták. Sőt azt mondhatnánk, hogy ami a magyar kisebbség ügyeinek kezelését illeti, bizonyos jelekből ítélve, a központi politikai szándék épp az ellenkezőjét szeretné: a gondok feltárását, a nemzeti kisebbségek igényeinek és elvárásainak toleráns kezelését stb. Anélkül, hogy ezeknek a változásoknak az elvi jelentőségét lebecsülnénk, nem szabad megfeledkeznünk arról, hogy a gyakorlat azért némileg másként fest.

Botlik József és Dupka György bizonyító példákkal igazolja a fenti gondolatokat.

Még valamit igazolnak a szerzők felsorakoztatott tényei. Azt a fucsa elképzelést, hogy az elmúlt néhány év pozitív változásait a magyarországi tömegkommunikáció arra is felhasználta, hogy a kárpátaljai magyarokat egy „bezzeg-szerep” kalodájába zárja.

Nézzünk néhány példát. Timár Máté útibeszámolót ír, amelyet szubjektív jegyzetnek nevez a kecskeméti Forrásban. Az írás olyan területet érint, amelynek vannak közigazgatási, történelmi, politikai konzekvenciái is, s így már több mint bántó, hogy egy mondatban a tárgyi tévedések garmadáját találjuk: „1946-ban Csehszlovákia akkori elnöke, Eduard Benes, néprajzi alapon lemondott róluk (értsd: Kárpátaljáról - B.Gy.) a Szovjetunió javára, s azóta a terület Zakarpatszkiy Oblaszty, Kárpátontúli-megye (sic!) az Ukrán Sz.Sz.R. (!) részére Ungvár-Uzsgorod székhellyel, *s széles jogú önkormányzattal kisebbségei javára.* (Kiemelés tőlem. - B.Gy.)

Ha az idézetből nem is derül ki, a teljes szövegből azonban egyértelműen kiviláglik, hogy e tévinformációval megcélzott ország ez esetben Románia volt. Viszont a magyarul olvasó románok azt is tudták, hogy Kárpátalján román nemzeti kisebbség is él, akiket ott moldovánoknak neveznek, s bizony nekik sincs széles jogú önkormányzatuk.

A romániai események, a Ceausescu-rendszer bukása immár szükségtelenné teszi a célozgatást, a többszöri áttételt, ha térségünk nemzetiségi viszonyait tárgyaljuk. Úgy vélem, Botlik József és Dupka György feltárt tényei hozzásegítik az olvasót, hogy a kárpátaljai magyarság változatos, tragédiáktól terhes történetét megismerje, ugyanakkor jövőjét biztatónak lássa.

A szerzők igyekeztek megbízható - a rendelkezésre álló források által igazolt - képet rajzolni a Kárpátalján élő magyar kisebbség történelméről, a magyar nemzeti kultúrához való kötődéséről, ragaszkodásáról, a többségi nép kultúrája iránti tiszteletről, identitásának minőségéről, állampolgári toleranciájáról, ugyanakkor annak a biztos tudatáról, hogy a magyarsághoz, a magyar nemzethez való tartozásukat semmi és senki nem kérdőjelezheti meg.

Ugyanis megszenvedett magyarság az övék. Olvashatjuk a szövegben, hogy milyen cinikus módon pusztították el a kárpátaljai magyar férfiak színe-javát a sztálini légerekben („A magyar kérdés elsősorban vagonkérdés”). Végre eljött az idő, hogy az elhurcolt és el-

pusztult férfiakról, akiknek egyetlen bűnük a magyarságuk volt, megemlékezhetnek a hozzá tartozók, az utódok. Még elevenen él bennem 1989 késő ősze, amikor a sztálinizmus áldozatairól emlékeztek meg Kárpátalja-szerte a templomkertekben, a temetőben. Ekkor mondta Visken, szülőfalujában, Fodó Sándor, a KMKSZ elnöke: „Remény van. Hisz egy hónappal ezelőtt a hatalom még hallani sem akart arról, hogy mi itt emlékezzünk. S íme eljött mégis ez a nap. Tegnap az ungvári polgármester könyörgött, hogy az ottani emlékezést ő nyithassa meg. Ez is bizonyítja, hogy a kárpátaljai magyarság, ha összefog, van benne erő; ki tudjuk harcolni jogainkat, mert van miért harcolni.”

A könyvet olvasva, valóban a harc, a küzdelem dominál: a létért, a kisebbségi jogokért, a megmaradásért, a magyarságért.

Jogosak tehát József Attila szavai, amelyek a küzdelem, a megnyugvás szándékán túl célt is jelölnek.

„A harcot, amelyet őseink vívtak,
békévé oldja az emlékezés
s rendezni végre közös dolgainkat,
ez a mi munkánk:
és nem is kevés.”

Balla Gyula

I. NÉHÁNY TUDNIVALÓ KÁRPÁTALJÁRÓL

„Ez hát a hon... Ez irdatlan
hegyek közé szorult katlan.
S az út... Kígyó vedlett bőre.
Hány népet vitt temetőre.
S hozott engem, ezer éve ”

(Kovács Vilmos: Verecke)

Az újabb - sokadik - történelmi sorsforduló után 1946. január 22-én Kárpátalja - új nevén *Kárpátontúli terület* - az Ukrán SZSZK legfiatalabb területévé vált. Madártávlatból tekintve a Szovjetunió délnyugati részében fekvő megye területén húzódnak az *Erdős Kárpátok* (újabb szovjet terminológiával: Ukrán Kárpátok) déli lejtői és a lábuknál kezdődő alföld. Kárpátalja északkeleten a *Lemberg* (Lvov) és *Ivano-Frankovszk* megyével, délen *Romániával* és *Magyarországgal*, nyugaton *Csehszlovákiával* és *Lengyelországgal* határos.

Területe 12 800 km². Négyötödét hegyek borítják, és csak egyötöde síkság. A hegyvidék három vonulattól áll: az egykori határt és a vízválasztót a Beszkidek és Gorgánok vonulata jelzi. Ezzel párhuzamosan húzódik egy tagoltabb hegylánc, amelyet csak az utóbbi időben különítettek el a geográfusok s újabbkori nevén a tájra jellemző magashegyi rétek nevével *Polonina-hegységnek* neveznek. A hegyvonulat harmadik - vulkanikus - része a Vihorlát-Gutini hegylánc (mai nevén Ungvár-Huszti hegyek). Kárpátalja délkeleti - Romániával határos részén találjuk a Máramarosi havasokat (újabbkori nevén: Hucul Alpok). Délnyugaton terül el - mai hivatalos nevén - a *Kárpátaljai-alföld*, vagyis a Tiszahát.

Történeti földrajzi szempontból a mai Kárpátalja a hajdani Északkeleti-Felvidék - mint a Kárpát-medence legkisebb hegyvidéki peremtája - központi részén található, s összesen 19 200 km²-nyi területéből 12 800-at foglal el. Geográfusaink ugyanis e század közepéig - az egységes kárpát-medencei szemléletnek megfelelően az azóta három országhoz - Csehszlovákia, Szovjetunió és Románia - tartozó területet a Bártfától északra fekvő Zborói-hágótól és a Radnai-havasokban lévő Borsai-hágóig Északkeleti-Felvidéknek nevezték.

Kárpátalja legmagasabb csúcsa, a *Hoverla* (2061 m) a *Polonina-liegyek* délkeleti részén, a *Fekete-hegységből* emelkedik ki, ezt megközelíti a *Pietrosz* (2022 m), mindkettő a hajdani Máramarosi havasokban tör az ég felé. A *Kárpátok* - az *Alpokhoz* és a *Balkán-hegységhez* hasonlóan — a legfiatalabb hegyképződményekhez tartozik. Geológiai felépítésük szerint - csekély kivétellel - közönséges gyűrődéses hegyek.

Kárpátalján több mint 60 különféle ásványi kincs található. Itt tárták fel Európa leggazdagabb sólelőhelyeit. Egykori barnaszén és vasérclelőhelyei elveszítették gazdasági jelentőségüket, az egykori öntödék iparművészeti remekei a múzeumok tárlatait gazdagítják. A Máramarosi havasokban márványbányák is találhatóak. Legértékesebb a fehér szobrászati márvány. Kitűnő építőanyag a vulkáni eredetű bazalt, a diabáz, a fluorit, az

andezit, a tufa stb. Értékes saválló és betonit anyagok, ásványi festékek, márga, perlit, mészkő, valamint a téglá és cserépgyártás alapanyagai is megtalálhatók a területen. A Beregszász környéki, aranyat és ezüstöt is tartalmazó polimetál hasznosítása az utóbbi években újra napirendre került.

A vidék hivatalos neve: az *Ukrán SZSZK Kárpátontúli Területe*. A helyi magyarság köznyelvében: Kárpátalja. A megye területe 13 közigazgatási *járásra* oszlik - 1987-ig a helyi magyar sajtó kerületet használt - ahol 10 város, 28 városi jellegű (mezőváros, nagyközség) település, 561 község és kistelepülés található. A megye székhelye *Ungvár* (Uzshorod). *Ungvár* és *Munkács* (Mukacseve) területi jogú, a többi nyolc pedig: *Beregszász* (Berehove), *Nagyszőlős* (Vinohragyiv), *Ilosva* (Írsava), *Rahó* (Rahiv), *Szolyva* (Szvaljava), *Técső* (Tyacsiv), *Huszt*, járási jogú város, valamint *Csap* (Csop) városa. További közigazgatási járási központ *Nagyberezna* (Velikij-Bereznij), *Volóc* (Volvec), *Ökörmező* (Mizshirja), *Perecseny* (Perecsin), amelyek nagyközségek.

Kárpátalja lakott helységei közigazgatásilag 257 községi tanácshoz tartoznak.

Nagyobb, városi típusú települései a következők: *Tiszaijlak* (Vilok) és *Királyháza* (Korolevo), *Bustyaháza* (Bustino), *Aknaszlatina* (Szolotvino), *Taracköz* (Tereszva) és *Úrmező* (Ruszke Pole) a técsői járásban található.

Járásai:

beregszászi (berekhovói),	perecsenyi (perecsin),
huszti (huszti),	rahói (rahovói),
ilosvai (írsavai),	szolyvai (szvaljavai),
munkácsi (mukacsevói),	técsői (tyacsevói),
nagybereznai (velika bereznai),	ungvári (uzshorodi),
nagyszőlősi (vinohradovói),	volóci (voveci).
ökörmezői (mizshirjai),	

A nagybereznai, a volóci, az ilosvai, az ökörmezői és a perecsenyi járásoknak nincs számottevő magyar lakossága.

Már az 1870-es évektől működött a vidéken több meteorológiai állomás, csapadékmérő központ. Így az összehasonlításra több adatsorral is rendelkezünk.

A vidék több éghajlati övezetre osztható. A Magyar-Alföldre tartozó síkvidék tengerszint feletti magassága 115-130 méter. A hegyvidékhez képest a *több mint ezer méteres szintkülönbség* döntő befolyású a vidék életére. Így a szembetűnően megnyilvánuló magassági övezetektől adódóan a vidék éghajlata mérsékelt szárazföldi. *Három éghajlati övezetet* különböztethetünk meg. Legenyhébb éghajlatú a síksági vidék, +9 - +11 °C évi középhőmérséklettel. A 200 - 700 méteres tengerszint fölötti magasságban elterülő hegyvidéki völgyek övezetében az évi középhőmérséklet +5 - +8 °C. Zordabb az éghajlat a 700-1500 méter magasan fekvő hegyvidéki völgyek övezetében. Itt az évi középhőmérséklet +1 - +4 °C.

Egyik-másik esztendőben a hótakaró eléri a 2-3 métert, s olykor májusig is megmarad. A mély völgyek és medencék fagyzugosak, mert bennük összetorlódik a súlyos,

fagyos hideg levegő. A síkságot borító nem túl vastag hótakaró sem tart rendszerint egy hónapnál tovább.

A csapadékos napok száma évenként a síkságon 110-120, a hegyekben 150-160, ebből a havazásoké pedig 40 - 60. Ezért a kárpátaljai hegyvidék valóságos paradicsom a téli sportok számára. Kárpátalján az uralkodó szél általában a folyók és hegyek völgyét követi, így a az uralkodó szélirány délnyugati és északkeleti. A légnyomás Ungváron - 128 méter tengerszint feletti magasságban - 751 hgm, felfelé a hegyekben csökken. Az alacsonyabb légnyomás egyes légzőszervi megbetegedésekre gyógyító hatású.

A Kárpátokat tagoló mély völgyekben és hegyszorosokban kristálytisza vizű folyók, patakok és erek, gyógyforrások találhatóak. Számuk 9.429, hosszuk összesen 19.793 km, melyekből 152 folyó egyenként több mint 10 km hosszú. A folyóvizek a vízvásztó főgerinc aljában erednek, a Kárpát-medence belseje felé sietnek; s valamennyit a Tisza gyűjti egybe. A Tisza két hegyi forráspatakból, a Rahó felett egymásba torkolló *Fekete-* illetve *Fehér-Tiszából* alakul ki. A terület határán belül a Tisza hossza 201 km, a Dunáig terjedő összes hosszúsága 966 km. Balról - román területről - Trebusafej érpatak alatt a Visót, Máramaroszigetnél az Izát veszi fel. Útján - még Kárpátalja területén - a következő fontosabb jobboldali mellékfolyók ömlenek bele: *Tarac* (Tereszva) 56 km, *Talabor* (Tereblja) 91 km. Husztnál a *Nagyág* (Rika) 92 km, a *Borzsa* (Borzava) 106 km, a *Latorca* (Latorica) 144 km és az *Ung* (Uzs) 107 km. A két utóbbi Csehszlovákia területén összefolyik a *Laborccal* és az *Ondavával*, amelybe korábban a *Topoly* ömlik. Ez az öt folyó alkotja a *Bodrogot*, amely Tokajnál szintén a Tiszába ömlik.

A terület legnagyobb tava a *Szinevéri tó*. Vízfelülete 7 hektár körüli. A Talabor felső folyásának vidékén terül el az ökörmézői járásban, 989 m magasan a tenger szintje fölött, a víz mélysége 16-20 méter. A terület délkeleti részében sok apró, gleccser eredetű tó van: a huszti járásban a *Lipecki tó* (0,18 hektár) továbbá a *Vorocsói tó* stb. Nagy vastartalmú szénsavas forrásokat és kénhidrogén forrásokat is találtak.

Kárpátalja növényvilágát három régióba sorolhatjuk. Az első magába foglalja a Magyar-Alföldnek Kárpátaljára eső részét, a hegyvidékbe mélyen benyúló völgyeket, valamint az előhegységet. A másik a középhegység világa egészen az erdő felső határáig. A harmadik a havasi rétek, legelők vidéke.

Kárpátalja élővilága még ma is igen gazdag. Az emlősök közül legértékesebb a szarvas, az őz, a vaddisznó, a barnamedve, a nycst, a nyuszt, a nyérc, a vidra és a hermelin. Az erdőkben, a mezőkön és a vízgyűjtő helyeken körülbelül 200 madárfaj él.

Napjainkban mindinkább hallatják szavukat a kárpátaljai környezetvédők, a „zöldek”, akik élesen felvetették a közvélemény előtt eddig eltitkolt levegő- és vízszennyeződést, különösen a vegyi üzemek által okozott károkat. Gondot okoz az is, hogy a vidéken nincsen biztonságosan megoldva a mérgező hulladékok tárolása. A környezetvédők nyomására az utóbbi időben több olyan üzem építését állították le, amelyek súlyosan szennyezték a levegőt és a folyóvizeket. Követelik, hogy a meglévő gyárak a nemzetközi előírásoknak is megfelelő, a környezet szennyezését megakadályozó korszerű berendezéseket szereljenek fel. Az Ungvár környéki falvakban a felelőtlen vízgazdálkodás következtében kutak ezrei váltak használhatatlanná.

Ugyancsak az egészséges ivóvíz került volna veszélybe Munkács mellett, Pisztraházán, ha megépítik azt a katonai radarállomást, amelyet a hatóságok „tésztagyárként” igyekeztek „eladni” Kárpátalja közvéleményének. Mint kiderült, az évekig titokban épített objektum

hatása nemcsak a környék ivóvizére, hanem az emberi szervezetre is ártalmas. A rádiólokátor-állomás - más célú rendeltetése ellenére - teljesítménye tekintetében, lényegében az amerikai követelésre leszerelt krasznojarszki állomásra emlékeztetett. 1990 január végére 120 ezer kárpátaljai polgár tiltakozó aláírása gyűlt össze az objektum ellen, s Ungváron többször is tüntetett az építkezés leállítását követelve az ukrán népfront, a RUH Kárpátaljai Regionális Szervezete, a Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség és a kárpátaljai környezetvédők szervezete. A demonstrációk hatására 1990. február 23-án a szovjet honvédelmi miniszter utasítására felfüggesztették a radarállomás építését.

Kárpátalja az ősidőktől a népvándorlás „felvonulási területe” volt. Végigvonultak a területen a pannonok, a markomannok, a quadok, agathyrzek, germánok, gepidák, hunok és avarok, s vándorlásuk közben számtalan történelmi emléket hagytak maguk után.

Kárpátalja alapvető rendeltetése évszázadokon keresztül nem annyira az volt, hogy összekössön, hanem inkább, hogy elválasszon. Északkelet felé a múltban mind szellemi, mind gazdasági téren gyérek voltak a kapcsolatok. A magyar állam időleges terjeszkedései, Halics és Lodóméria megszerzése is inkább csak a kárpáti határ jobb biztosítását célozták. Az Északkeleti-Kárpátok - s benne természetesen a központi fekvésű mai Kárpátalja - erdőrengetegénck elrekesztő hatása érvényesült abban - írta Bulla Béla-Mendöl Tibor hogy amikor az ukránok köréből kerültek az innenső oldalra telepések, azok az új környezetben az önálló egyéniségű kárpátukrán vagy rutén néppé fejlődtek. Erre a betelepedésre szórványosan a XIII. század óta, erőteljesebben a XIV. század második fele óta kerül sor. A magyarság a honfoglalást követően itt északkeleten is letelepedett az életformájának megfelelő alföldi tájon, de eleinte megállt az Északkeleti-Felvidék bükkösrengetegei előtt. Az itt is - mint a hasonló határerdőségek másutt is - gyepeken maradt, azután királyi, majd részben földesúri adománybirtok, földműves és iparos népesség, magyarok és idegen telepések befogadója. A magyarság már ekkor benyomult az Északkeleti-Felvidék területére. A Máramaros-medencében ma is vannak ilyen régi magyar falvak. A ruszinok* irtványfalvai is csak lassan nyomultak fölfelé a völgyekben, szórványtelepüléseik később terjedtek ki a magasabb térszínre, pásztorszállásaik a havasi legelőkre. A továbbiakban a hegykeret általános története ismétlődik: a hegytetők havasigyepe öve, különösen a török időkben, nehezen meghatározható nemzetiségű, többnyire balkáni, jórészt román pásztorok országútja. De nem a nyelv, hanem az életforma az erősebb egyesítő kapocs ekkor. Így, amikor lent falvak pusztultak, köztük nagyobb számban magyarok is, fent a pásztornép gyarapodott. Ez az elszaporodott és felülről lefelé terjeszkedő elem végeredményben az ruszinok számát növelte, s azok nyelvhatárát a kuruc háborúkban megfogyatkozott magyarság rovására tolta ki. Az ukránság száma az Északnyugati-Felvidékre is átnyúló, s ott az egyébként római katolikus vagy evangélikus szlovákok vele egyvallású, tehát görög katolikus csoportjának területén bizonytalanul futó nyelvhatárokon belül, az 1940-es években is, közel lehetett a 700 ezerhez.

A történészek túlnyomó többsége szerint szláv testvérharcok közepette lépte át a Kárpátok bérceit, illetve a Vereckei-szorost 896 körül Árpád magyar népe. Mások úgy vélik, hogy a magyar honfoglalás előtt e területen talált morva-pannon szlávok nem

* A két világháború között a ruszinok (ruténok, mai hivatalos nevükön kárpátukránok) száma Kárpátalján 400 ezerre volt tehető. Egymásnak ellentmondó, ám hasznos megállapításokat is tartalmazó monográfiák, tanulmányok sora foglalkozik a kárpátukránok életével - régebben: a ruszin, a rutén, magyarorosz, kisorosz stb. elnevezések is használatosak voltak. Ma az ukrán mellett újra terjed a ruszin.

azonosak a ma itt élő szlovákok és ruszinok őseivel. Feltehetően az utóbbiak ősei fehér horvátok voltak. A ma itt élő szlovákok és ruszinok ősei a honfoglalás után néhány századdal telepedtek le, 1241, a tatárjárás táján, majd 1360 körül. A honfoglaló magyarság egyik csoportja e vidéken a Latorca völgyén át (Vereckei-szoros) szállta meg a Kárpát-medencét. A középkori államszervezés korai szakaszában a mai Kárpátalja rendkívül gyéren lakott, határvédelmi területe, gyepüvidék volt. Az alföldi jellegű tiszamenti síkságon és a nagy folyóvölgyekben viszonylag korán indult meg népes települések kialakulása, amit a gyepük kitolódása előzött meg. Korai középkori lakossága nagy létszámban magyar, egyes helyeken hospesek (szászok) is letelepedtek, a későbbi betelepítésben a folyamatosan bevándorló románok is részt vettek. Szláv lakossága, a Kárpátok keleti lejtőiről bevándorolva, különösen a hegyvidék irtásos felhasználásának során a XIII. századtól állandó ütemben erősödött. A XVI-XVII. sz. folyamán és a XVIII. sz. elején népességét jelentékeny veszteségek érték, részben a szabadságharcos mozgalmakban, részben a betörő tatár csapatok pusztításai révén. A XVIII. sz. folyamán a korábbi népesség mellé még újabb német telepések érkeztek. Ugyanakkor a XVIII. sz. során korábbi lakossága, a magyarok és ruszinok részt vettek az ország újranevesítésében. Jelentős létszámban távoztak elsősorban a szomszédos alföldi, Alföld széli megyékbe, de távolabbi vidékekre is, így például a Bánságba és Szlavóniába. Sajátságos volt az e területről kitelepülő rajoknak, hogy ritkábban alapítottak önállóan új telepeket. Inkább a meglévő, a török kort túlélő, vagy már korábban újjáéledt közösségek népét gyarapították. A kiköltözők helyére a Kárpátok keleti oldaláról érkeztek újabb és újabb csoportok.

Kárpátalja újkori gazdasági fejlődése visszamaradott volt. Településhálózata egyenetlenül fejlődött, városainak fejlettsége nem közelítette meg a késő középkori szintet. A növekvő létszámú lakosság az egyre mostohább természeti adottságokkal küszködve irtásgazdálkodást, havasi pásztorkodást folytatott. A területen kialakult nagy latifundiumok, erdőuradalmak is erősen korlátozták a helyi lakosság életviszonyait. Értékes, középkor óta ismert ásványkincsei ellenére sem indult meg a XIX. sz. folyamán jelentékenyebb iparosítás. Egyes bányász-közösségei a mezővárosi szintről falusi szintre süllyedtek (például Visk). Ez volt az oka annak, hogy a kapitalizmus korában a vidék lakói nagy számban vándoroltak ki elsősorban Észak-Amerikába. Fakitermelése és fakereskedelme már a XIX. sz. előtt is országos jelentőségűvé vált. Az erdei munkákban, valamint a faáru szállításában (tutajozás!) rendkívüli szerepük volt. A mai Kárpátalja lakói elsősorban ruszinok, akiknek több néprajzi csoportja, nyelvjárása ismert; magyarok, akik a városok mellett elsősorban az alföldi jellegű vidékeket lakják; románok, akik főleg az egykori Máramaros megye „sóvidékén” élnek. Jelentős városai, vásáros központjai (Ungvár, Munkács, Beregszász, Nagyszőlős) a hegyvidék és a síkság találkozásánál fekszenek. Különleges történeti fejlődése volt az ún. koronavárosoknak (Visk, Técső, Huszt, Máramarossziget, Hosszúmező - ez utóbbi kettő ma Romániában fekszik), amelyeknek német és magyar alaprétégű egykor kiváltságolt bányász-lakossága ma jórészt paraszti sorban él, de a környező népességtől való különállásának tudatát megtartotta.

A Kárpátalja területén élő magyarság sajátosságos kisebb tája a Szernye-mocsár környéke.

A magyar népi műveltség fejlődésében fontos szerepe volt a területen kialakult történeti borvidékeknek és a középkori bányász-hagyományoknak is. A Kárpátalja-fogalom akkor rögzült, amikor a területet a trianoni békeszerződés Csehszlovákiához csatolta, és önálló közigazgatási egységként Podkarpatska Rus néven kormányozták.

Az 1979-es népszámlálás adatai

KÁRPÁTALJA LAKOSSÁGÁNAK MEGOSZLÁSA NEMZETISÉGENKÉNT (ÖSSZESEN: 1.155.759/0)			
ukrán	898.606	cigány	5.586
magyar	158.446	zsidó	3.848
orosz	41.713	német	3.746
román	27.155	lengyel	841
szlovák	8.245	cseh	669

KÁRPÁTALJA LAKOSSÁGÁNAK MEGOSZLÁSA				
Települések, járások szerint		Nemzetiségek szerint		
		MAGYAR	UKRÁN	OROSZ
<i>Területi jogú városok:</i>				
Ungvár	89.037	13.759	7.619	57.920
Munkács	71.393	6.883	47.403	11.451
<i>Jársók:</i>				
Ungvári járás	70.006	26.653	38.942	1.808
<i>Ebből Csap</i>	7.503	3.434	2.416	1.035
Beregszászi járás	82.393	58.775	19.360	2.688
<i>Ebből Beregszász</i>	27.810	15.759	9.048	2.164
Bátyú	2.084	1.817	189	38
Nagyszőlősi járás	105.509	27.780	74.740	2.019
<i>Ebből Nagyszőlős</i>	21.813	3.042	16.850	1.419
Tiszaújlak	3.346	2.574	630	76
Munkácsi járás	103.801	12.604	86.974	923
Szolyvai járás	50.779	503	47.772	1.358
Huszi járás	118.616	6.238	108.763	2.399
<i>Ebből Huszti</i>	26.298	2.029	21.659	1.701
Técsői járás	148.466	6.753	120.585	2.148
<i>Ebből Técső</i>	8.921	2.860	5.459	421
Aknaszlalina	8.487	3.064	954	307
Rahói járás	80.610	3.945	65.986	1.019
<i>Ebből Rahó</i>	13.448	1.385	11.374	473

VÁROSI LAKOSSÁG MEGOSZLÁSA (ÖSSZESEN: 424.622fő)			
ukrán	302.270	román	4.347
magyar	58.624	cigány	3.791
orosz	36.980	zsidó	3.544
szlovák	6.852		

Az 1989-es népszámlálás adatai

Az 1989 januári népszámlálás adatai szerint Kárpátaljának 1 millió 252.300 lakosa volt, vagyis tíz év alatt 97.9 ezerrel, illetve 8,5 százalékkal növekedett. Ungvár lakossága 117 ezer, Munkácsé 85 ezer. A magyarság számának alakulásáról csak a négy magyarok által nagyobb számban lakott járás adataiból vonhatunk le óvatos következtetéseket. 1979 és 1989 között a beregszászi járás lakossága 82,3 ezerről 86 ezerre, a nagyszőlősié 105,5 ezerrel 113 ezerre, a munkácsié 103,8 ezerről 105 ezerre, az ungvárié 70 ezerről 74 ezerre gyarapodott. 1989-ben Kárpátalja összlakosságának 41%-a városokban, 59%-a falvakban élt. A városi lakosság létszáma 1979-hez viszonyítva 78,6 ezerrel növekedett. Ezen belül a valós népszaporulat 47,3 ezer. A migráció és egyes falusi települések várossá nyilvánítása 31,2 ezerrel növelte a városi lakosság számát. A falusi lakosság létszáma 19,3 ezerrel növekedett.

KÁRPÁTALJA NEMZETISÉGEI (ÖSSZESEN: 1 241.914 fő)			
ukrán	976.749	zsidó	3.848
magyar	155.711	német	3.478
orosz	49.456	belorusz	2.521
román	29.485	lengyel	690
cigány	12.131	cseh	516
szlovák	7.329		

A táblázatokban felsorolt nemzetiségeken kívül Kárpátalján még összesen több ezer főt kitevő egyéb - grúz, örmény, türkmén, kazah, észt, lett, litván stb. nemzetiség él.

Az 1989-es népszámlálási adatok szerint a magyarok száma a tíz évvel korábbi 1979-es népszámláláshoz viszonyítva ugyan 2.735 fővel csökkent, a magyarság száma mégis gyarapodott, ha a magyar nyelvű állampolgárok számát vizsgáljuk. 1979-ben ugyanis 166.055-en tekintették anyanyelvüknek a magyart, tíz évvel később már 166.700-an. Kárpátalján igen ma-

gas azoknak a száma, akiknél nem saját nemzetük-nemzetiségük nyelve szerepel anyanyelvüként. Jellemző, hogy az „idegen anyanyelv” listáját a magyar vezeti. A más nemzetbeliek közül 15.316-an vallották anyanyelvüknek a magyart, 15.132-en az orosz és 11.338-an a ukránt

Móricz Kálmán elemzése szerint, „idegen anyanyelvűként” a magyart megnevezők legtöbben cigányok (7.973-an), de találunk köztük ukránokat (4.605), szlovákokat (1.890), zsidókat (298), oroszokat (172), cseheket (82), románokat (73) stb. Viszont azon magyarok közül, akiknek az anyanyelve nem magyar, legtöbben az ukrán és az orosz nyelvet választották (3.200-an, illetve 991-en).

Kárpátalja járásai közül a beregszásziban él a legtöbb magyar, hozzávetőlegesen 60 - 65 ezer. Ungvár, a területi székváros magyar lakossága 10-15 ezerre, Nagyszőlőse 6-7 ezerre tehető. A legnagyobb, szinte tisztán magyar falvak: Nagydobrony 5.500, Mezővári 3.000, Mezőkaszony 3.000, Gát 2.800 lakos. A vegyes lakosságú falvak közül a legtöbb magyar Viskén él (4000).

Kárpátalja területén a nyelvjárások szempontjából eléggé tagolt ukrán (ruszin) közösségek éltek. Ezek a bojkók (Perecseny környéke), lemkók (Szolyva vidéke), huculok (Rahó körzete), dolisnyákok (Ilosva, Nagyszőlős tája). Nevezték őket ruszinoknak, ruténeknek, rusznyákoknak, kisoroszoknak, magyaroroszoknak stb. is. A Kárpát-medencében élő ruszinokra 1945 óta - a jugoszláviaiak kivételével, akik a ruszin nevet tartották meg - hivatalosan a kárpátukrán megkülönböztető megnevezést használják. 1990 januárjától újra engedélyezték a ruszin elnevezést, ekkor alakult meg a Kárpáti Ruszinok Szövetsége, első elnöke Mihajlo Tomcsanyij. Azóta az ukrán és a ruszin irányzat képviselői között éles vita alakult ki. Az előbbi nem ismeri el a ruszinokat önálló nemzetiségként, nyelvüket az ukrán nyelv egyik dialektusának tartja. A Ruszin Szövetség sikraszállt nemzetisége és nyelve elismertetéséért, valamint *Ukrajnán* belül Kárpátalja autonóm státuszának visszaállításáért.

Sajátos a történelemszemlélete annak a két néprajzos kutatónak - Grozdova, I.N. és Filimonova, T.D. -, akik azt írják: „A Kárpátontúli Területen régóta laknak magyarok. Hagyományaik szerint, amikor a IX. században a magyar törzsek a jelenlegi Magyarország területére vonultak, egyes lemaradt csoportok a Tisza és a Latorca termékeny völgyeiben telepedtek meg. A IX. században ez a terület a magyar királyok zsákmánya lett, majd a tátrjárás után is, nagymértékű magyar bevándorlás folyt ezekre a területekre. A török uralom alól is sok magyar menekült ide.”

Ezek után igen fontos leszögezni: Kárpátalja története a honfoglalástól 1918-ig azonos Magyarország történetével. A legnagyobb számban élő ruszinokon és a magyarokon kívül a vidéken több ezres számban élnek a falvakban etnikai csoportot alkotva románok, szlovákok és németek. Az 1944 előtti statisztikák még nem jegyeznek orosz és belorusz nemzetiségű lakosokat, napjainkban többnyire a városokban laknak, s számuk több mint 50 ezer. A terület nemzetiségei közül a magyarokon kívül mindenképpen be kell mutatnunk röviden a románokat és a németeket.

Kárpátalja lakosságának mintegy 3 százaléka román (kb. 30 ezer). A románok is évszázadok óta élnek ezen a vidéken, már a XIV. században fontos szerepet játszottak Kárpátalja gazdasági életében. Elsősorban legeltető állattartással foglalkoztak, és a hegyvidéki övezet erdős területeit lakták. A régi románlakta települések napjainkig fennmaradtak. Ezek közé tartozik ma Alsóapsa (Gyibrova), Felsőapsa (Hlibokij Potyik) és a vegyes lakos-

ságú Aknaszlatina a técsői, illetve Fehéregyháza (Bila Cerkva) és Középpapsa (Szerednye Vogyane) a rahói járásban.

A gyermekek anyanyelvükön is tanulhatnak az iskolában. Már az 1945/46-os tanévben 7 román, hivatalosan „moldován” oktatási nyelvű elemi iskola nyílt Kárpátalján, 1 367 tanulóval. (A moldovánokat néhány dialektológiai jellegzetesség mellett elsősorban a cirill betűs írásmód „különbözteti” meg a románoktól.) A técsői ukrán járási lapnak román nyelvű kiadása is van. Műkedvelő együttesek a hagyományok megőrzésére és továbbadására törekednek. Az ungvári rádió naponta rövid román nyelvű műsort is sugároz, a televízióban pedig hetente látható román nyelvű adás. A Kárpáti Kiadó évente egy-két román nyelvű könyvet jelentet meg. 1990 elején alakult érdekképviselőnk, a Kárpátaljai Románok Szociális-Kulturális Szövetsége, elnöke Vaszil Marina. Kérésükre az 1990/91-es tanévtől bevezetik a latin betűs írásmódot a kárpátaljai román iskolák első osztályaiban. A fiatalok közül jónéhányan szereztek diplomát a moldáviai fővárosban, Kisinyovban. Az Ungvári Állami Egyetemen ma már a román nyelvű iskolát végzettek bármelyik szakon anyanyelvükön tehetik le a felvételi vizsgát. A Román-Germán Karon román nyelv és irodalom tanszék nyílt, ahol román szakos tanárokat, filológusokat képeznek. A Munkácsi Tanítóképzőben gondoskodnak a román iskolák tanítói utánpótlásáról. A kárpátaljai románok szövetsége a rahói és a técsői járásban élő románok számára román autonóm körzetet követel, önkormányzati jogokkal.

Kárpátalja mai lakosságának 0,4 százaléka német nemzetiségű, azaz a hivatalos statisztika szerint mintegy 4 ezren élnek a munkácsi, a szolyvai és a técsői járásban. Az első németajkúak a XII-XV. században vándoroltak be Técsőre, Viskre, Beregszászra, Szászfaluba, egy részük azonban hamarosan asszimilálódott. A következő bevándorlási hullám a XVIII. és a XIX. században volt. A Rákóczi-szabadságharc leverését követően települt Munkács mellé Váralja (Podhorod), Várpalánka és Munkácsújfalú. Későbbi máramarosi telepek Németmokra (Komszomolszk) 1775-1776, Királymező (Uszty-Csorna) 1786. A XVIII. században több család települt Ungvárra, Husztra, Viskre, Nagybocksóra, Rahóra és Kőrösmezőre is. Ezek a telepések nemcsak Németországból és Ausztriából, hanem Csehországból és a közeli Galíciából érkeztek.

1944. november 15-től a Kárpátalján élő német (sváb) férfiakat 18-tól 50 éves korig, a nőket 18-tól 35 éves korig munkatáborba hurcolták a magyar férfiakkal együtt. Közülük sokan az éhség, fagyhalál és tífuszjárvány áldozatai lettek, a Szovjetunió különböző területein Belorussziától a Kaukázusig. A túlélők 1947-től térhettek haza szülőföldjükre. Iskoláik nem voltak, ezért sokan elmagyarosodtak közülük vagy nyugatra települtek. Anyanyelvüket hosszú évtizedekig szinte csak a templomokban használhatták.

Kárpátalja német nemzetiségű lakossága ma szétszórtan él, kis csoportokat alkotva a más nemzetiségű közegben. 1979-es adatok szerint 3.504, becslések szerint 8-10 ezer németről van szó. A terület németjei két-három, sőt négy nyelvet beszélnek - a helyi német mellett, a környezettel való érintkezésben a magyar, az orosz vagy az ukrán nyelvet használják. Majdnem minden német család több, különböző nyelvű újságot járát. A környező nemzetiségekkel (magyar, szlovák) összevetve a németek sokkal erőteljesebben reagáltak a városi hatásokra. Nem foglalkoznak szövással, városias bútorokat vesznek, nem járnak népviseletben. A vegyes házasságok aránya Munkácsújfalun már 10 százalék, míg másutt, az eltérő hagyományok, vallási különbségek és nem utolsósorban a háború alatt kiéleződött ellentétek miatt, az egy faluból való németek és más nemzetiségűek házassága ritka.

A kárpátaljai németek közül sokan járatnak szovjetunióbeli német nyelvű lapokat (Neues Leben, Rote Fahne, Freundschaft). Német nyelvű adásokat is sugároznak a moszkvai, alma-atai és a barnauli rádióadók. A kárpátaljai Kovácsrét (Kusnyica) neves poétája a német nyelven író Olga Rischawy költő, akit a „szovjetunióbeli német irodalom sajátos hangú mesterének” nevezett Rudolf Zsaklin költő és kritikus. A Kárpáti Kiadó gondozásában 1979-ben jelent meg Olga Rischawy Blaue Wanderung című kétnyelvű verseskötete Petro Szkunc költő ukrán nyelvű fordításában.

A kárpátaljai németek többsége ragaszkodik anyanyelvéhez. Munkácsújfalú 600 lakójának templomában a szertartás német nyelven folyik. Műkedvelő együttesük rangot vívott ki magának, ápolja a régi hagyományokat. Az öregek magyarul és németül beszélnek, a fiatalok azonban már három nyelven. Egyébként a két világháború között a kárpátaljai németeknek Munkácson (és másutt is) saját iskolájuk volt. Kérésükre 1989 őszétől több faluban bevezették a német nyelvoktatást az iskolában. Az Ukrajnában megalakult német szövetség példáját követve a kárpátaljai németek is szervezetbe tömörültek. 1990 elején, Munkácson megalakították a kárpátaljai németek az Újjászületés nevű kulturális szervezetet, elnöke Emil Kainz. Azóta a Szovjetunióbeli Németek Szövetségéhez csatlakoztak.

A szlovákok Ungváron és környékén élnek, a statisztika szerint több mint 7 ezren. Kompakt faluközösséget nem alkotnak. A legtöbb szlovákjű lakos Órdarmán található. Az 1945/46-os tanévben egy szlovák elemi iskola indult 103 tanulóval, később megszűnt. A velük együttélő nemzetek és nemzetiségek fokozatosan „felszívják” a szlovákokat. 1990 nyarán az ungvári járási Órdarmán élő szlovákok létrehozták a Kárpátaljai Szlovákok Kultúregyesületét, elnöke Vaszil Zizics. A szlovákok lakta települések iskoláiban megkezdtek az anyanyelvi oktatást. Itt kell megjegyeznünk: tapasztalataink szerint a hivatalos statisztikai adatok a szlovákok számával kapcsolatban irreálisak. 1944 őszén ugyanis a kárpátaljai magyar férfilakosság deportálásakor sokan félelemből szlováknak vallották magukat, illetve ukrán, szlovák nemzetiséget vettek fel a deportálás idején. Őket nem vitték el, mind a mai napig magyarul beszélnek, s egy szót sem tudnak szlovákul. Ungváron és környékén az ilyen „szlovákok” száma több ezerre tehető.

Időközben Ungváron megalakult a Romacigányok Szövetsége, elnöke Ádám Aladár. Kárpátalján a hivatalos statisztika szerint mintegy 12 ezer cigány él, de a becslések szerint jóval többen, közel 30 ezren vannak.

1991 elején kezdte működését az Ukrajnai Zsidók Érdekvédelmi Szervezete, ehhez kapcsolódik a Munkácson létrejött Kárpátaljai Zsidók Egyesülete.

Végezetül két olyan szervezetet említünk, amelyek ugyan nem tartoznak a különféle nemzetiségi szövetségek sorába, de szerepet játszanak az egyre erősödő ruszin mozgalommal szemben: a Tarasz Sevcsenko Ukrán Nyelvi Társaság kárpátaljai regionális szervezete (elnöke Pavlo Csucska), a Proszvita (Felvilágosodás) Ukrán Társaság (elnöke Pavlo Fedaka). A fenti nemzetiségi szervezetek és a Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség között a kapcsolat konstruktív és konfrontációmentes. A nemzetiségi szövetségek egyetértenek abban, hogy Kárpátalját autonóm státuszú vidékké alakítsák.

Kárpátalja lakossága egyenlőtlenül oszlik meg a hegyvidéki és az alföldi, illetve peremvidéki területen. Az átlagos népsűrűség mintegy 100 fő km²-ként.

II. KÁRPÁTALJA TÖRTÉNETE 1919-1944 KÖZÖTT

Kárpátalja önálló politikai története lényegében 1918 végén kezdődött, s gyakorlatilag 1919 tavaszára valósult meg. Így Kárpátalja két világháború közötti történetét négy szakzra oszthatjuk. 1. 1919. március 21 - május 5., a tanácsköztársaság ideje; 2. Csehszlovákia részeként: 1919. május 6. - 1938. november 2., az első bécsi döntésig; 3. 1938. november 2. - 1939. március 15., amikor Kárpátalja déli magyarlakta, a bécsi döntéssel visszerült sávja - Ungvár, Munkács, Beregszász városokkal - Magyarországhoz tartozott, a többi - túlnyomó részben ruszinok, vagyis kárpátukránok lakta - területe továbbra is Csehszlovákia kötelékében maradt, Podkarpatska Rus néven külön közigazgatási egységként, majd 1938 decemberétől Karpatszka Ukrajina néven függetlenséget deklarált államalakulatként Huszt székhellyel. 4. 1939. március 15-én a magyar hadsereg megkezdte Kárpátalja teljes birtokbavételét. A terület 1944. október végéig ismét Magyarországhoz tartozott.

1. 1919. MÁRCIUS 21.- MÁJUS 5., A TANÁCSKÖZTÁRSASÁG IDEJE

Az első világháború végén, 1918 őszén Károlyi Mihály kormánya csak a Magyarországon élő ruszinok, illetve németek tekintetében folytatott nemzetiségi politikájában ért el viszonylagos eredményeket. Az ekkor alakulóban lévő galíciai nyugat-ukrán állam, amely elsősorban igényt tarthatott volna a ruténlakta területekre, gyenge volt ahhoz, hogy elképzeléseit a gyakorlatban is érvényesítse. Az észekkeleti vármegyékre - Ung, Bcreg, Máramaros és Ugocsa -, illetve egy részükre Csehszlovákia és Románia is egyaránt igényt tartott, de mindkét ország terveiben a terület felosztása vagy megszállása ezidőben még távolabbi cél volt. Ebben a helyzetben átmenetileg a rutén vezető réteg - papok, ügyvédek, tanítók, tisztviselők - magyarbarát irányzata érvényesült. Ezt erősítette a hazatérő rutén katonák forradalmi fellépése is.

A magyarbarát irányzatot az Ungváron működő 35 tagú „magyar-ukrán néptanács” képviselte. Az 1918. november 9-én megalakult tanács (elnöke Szabó Simon, titkára Volosin Ágoston) tíz nappal létrejötte után a Károlyi-kormány elé terjesztette követeléseit: Máramaros, Bereg, Ung és Ugocsa megyék élére nevezzenek ki új, ruténbarát főispánokat, alakítsanak rutén ügyosztályt a kultuszminisztériumban, s tanszéket az egyetemen. A kéréseket a kormány elfogadta, s a továbbiak előkészítésére az addigi Ung megyei kormánybiztost, Szabó Oresztet központi kormánybiztosnak nevezte ki. Az érintettek december 10-én Budapesten tanácskoztak, s hosszas vita után a kormánnyal való megegyezés mellett foglaltak állást. Ezt követően a kormány december 25-én közzétette „a Magyarországon élő ruszin (rutén) nemzet autonómiájáról” szóló néptörvényt. Ez volt az 1918. évi

X. néptörvény, amely a ruszinoknak az igazgatásban, közoktatásban, a közművelődésben, a vallásgyakorlatban és a nyelv használatában önrendelkezési jogot adott, s kimondta: „Máramaros, Ugocsa, Bereg és Ung vármegyék ruszinlakta részeiből 'Ruszkra-Krajna' néven autonóm jogterület (kormányzósági terület) alakíttatik.” A fenti négy vármegyében az 1910-es népszámlálás szerint 848.428 lakos élt: ebből 356.067 rutén, 267.091 magyar, 94.273 román, 93.047 német, 37.950 szlovák. Az adatok azonban nem adnak pontos képet, mert az itt élt 128.791 zsidót, az úgynevezett kazárokat a magyarok, illetve a németek közé sorolták. A szomszédos vármegyékben ezenkívül csaknem százezer ukrán élt, róluk a törvény nem rendelkezett, helyzetüket a békekötésig függőben hagyta.

A törvény 4. és 5. paragrafusai szerint az autonóm terület törvényhozó szerve autonóm ügyekben a ruszin nemzetgyűlés, közös ügyekben - külügy, hadügy, pénzügy, állampolgárság, magánjogi és büntetőjogi törvényhozás, gazdasági, közlekedési, szociálpolitikai ügyek - a létesítendő magyarországi közös országgyűlés. Legfőbb kormányzati szerve a ruszka-krajnai minisztérium és a ruszka-krajnai kormányzóság. A Ruszka-Krajna területén élő nem ukrán anyanyelvű lakosság helyhatósági és kulturális autonómiára tarthatott igényt. Az autonóm területen található államkincstári földek, bányák, erdőségek a „ruszin nemzet törvényes képviselőjének” tulajdonába mentek át. A ruszka-krajnai minisztérium Budapesten, a kormányzósági hivatal Munkácson alakult meg. Az előbbi élére az addigi kormánybiztos, Szabó Orestet, kormányzóvá Stefán Ágoston rahói ügyvédet nevezték ki. A rutén néptörvényt mintának szánták más hasonló törvények megalkotásához. Az ungvári magyar-rutén néptanács mellett Eperjesen egy cseh-, Máramarosszigeten egy ukránbarát „ukrán néptanács” működött. Az előbbi 1919. január 7-én kimondta a csatlakozást Csehszlovákiához, az utóbbi Husztra összehívott gyűlése január 21-én a nacionalista nyugat-ukrán államhoz való csatlakozás mellett foglalt állást, s manifesztumot adott Kárpátalja és az ukrán földek egyesítéséről.

A helyzet bizonytalanságára jellemző, hogy az ungvári rutén tanács a néptörvény életbe léptetése alkalmából, december 26-án még „köszönétét és ragaszkodását tolmácsolta” a Károlyi-kormánynak, de néhány nap múlva Budapesten a Volosin vezette bizottság Milán Hodzával tárgyalt a Csehszlovákiával való megegyezés lehetőségeiről. Decemberben a párizsi béketárgyalásokon még nem dőlt el Kárpátalja területi hovatartozása, a csehszlovák-magyar határt a maihoz hasonlóan jelölték ki, s az Ung folyóig terjedt, onnan fel északra a történelmi magyar határig. Ezek szerint a Ruténföld (a mai Kárpátalja) Magyarországnál maradt volna.

„Az események további alakulásában - írta Siklós András - jelentős szerepet játszott a román és a csehszlovák hadsereg megjelenése. A román királyi csapatok Nagybánya megszállása után Máramarossziget felé közeledtek, a csehszlovák katonaság január 12-én bevonult Ungvárra. Értésülve a fejleményekről, az ukrán nacionalisták is katonaságot küldtek az északkeleti vármegyékbe. A Kőrösmező felől érkező alakulatok január 16-án Máramarosszigetig, a Lawoczne felől jövők ugyanakkor Munkácsig, majd egészen Csapig nyomultak előre. Károlyit erről az ukrán követ jó előre tájékoztatta, és a tájékoztatás során vázolta a tervezett megszállás viszonylagos előnyeit; Jászi a december 29-i minisztertanácson az ukránok közléséről úgy vélekedett, hogy ha az északi részek nemcsak csehek és románok, hanem lengyelek és ukránok kezében is lesznek, „ez taktikailag előny a mi számára.” ... A magyar katonaság az ukrán csapatokkal szemben nem fejtett ki ellenállást. A felsőbb utasítás úgy szólt, hogy amennyiben az ukránok a csehekkel vagy a románokkal összeütközésbe kerülnének, „teljesen semleges magatartás tanúsítandó”. Ennek ellenére az

ukrán alakulatok csak néhány napig maradtak a megszállt helységekből. Fő erőik Máramaros-szigetnél megütközve a románokkal vereséget szenvedtek, és ez elég volt ahhoz, hogy a mellékharctérről elvonuljanak. Miután január végén a cseh és román előnyomulás is leállt, a magyar közigazgatás Ruszka-Krajna jó részén egyelőre tovább működött - vontatottan az autonómia kiépítése is előrehaladt.”

1919. január végén tehát Kárpátalja legnagyobb része - Ungvár, illetve a délkeleti rész, Nagybocskó és környéke - kivételével Magyarországhoz tartozott. Bár a terület jövőbeni hovatartozása hivatalosan még 1919 tavaszán sem dőlt el véglegesen, sorsa nem volt kétséges.

„Az erősen forradalomellenes szervezet - írta Kővágó László - a Magyar-Oroszok Amerikai Néptanácsa 1918. november 12-én Scrantonban rendezett kongresszusa arra szavazott, hogy a kárpátontúli (kárpátaljai!) területet „széles jogkörű autonómia megadásával” csatolják a Csehszlovák Köztársasághoz... A scrantoni határozatot támogatta az Észak-Amerikába kivándorolt kárpátukránok között 1918 november-decemberében megrendezett népszavazás is. Ezt a népszavazást az Egyesült Államok és Csehszlovákia - furcsa módon - a rutén lakosság önrendelkezése megnyilvánulásának tekintette... Miután a Kárpátok hegygerincétől nyugatra eső, ún. kárpátontúli terület a Duna-medencéhez tartozik, a párizsi békekonferencián tárgyaló öt hatalom is gyorsan egyetértésre jutott abban, hogy nem kell megengedni a terület Szovjet-Ukrajnához csatolását. Ez a bolsevizmusnak a Duna-medencébe való behatolását segítette volna elő. A terület sorsáról kialakult különböző vélemények abban megegyeztek, hogy nem bízhatják a területen élő kárpátukránok nemzeti önrendelkezésére hovatartozásuk eldöntését. Az Egyesült Államok és Franciaország a cseh igényt támogatta, s ez 1919 tavaszára lényegében már meghatározta, hogy a békeszerződésben kinek fogják ítélni a bolsevizmus elleni harc szempontjából fontos hídfőt.” Ez annál is inkább természetes következménynek tűnt, mivel a csehszlovák hadsereg hetekkel korábban - 1919. január 14-23. között - elfoglalta Kárpátalja Uzsok-Ungvár-Csap-Bátyu-Munkács-Verecke által határolt nyugati területét. Az antant hosszas vita után végül 1919. március 13-án döntött Kárpátalja Csehszlovákiához való csatolásáról. Ezt azonban a gyakorlatban még egy ideig nem tudta keresztülvinni.

Kárpátalján közvetlenül a proletárforradalom győzelme után - általában március 22-23-án - alakultak meg, a városokban és a községek többségében, valamint a négy vármegyében, a direktóriumok. Munkácson március 22-én alakult meg a városi direktórium. A proletárdiktatúra itt alig öt hétig tartott, április 28-án a csehek és a románok közösen foglalták el Munkácsot. Beregszászon március 21-22-én alakult meg a tanács hatalom, a várost április 27-én szállták meg a románok. Nagyszőlösön március 23-án jött létre a direktórium, amelyet április 25-én a bevonuló románok felszámoltak. A csehek által megszállt Csappon csak április második felében alakult meg a direktórium, miután az előző 14 napon keresztül itt vívta Kárpátalja egyik leghosszabb és legvéresebb csatáját az 5. vörös gyalogos hadtest, a híres Ruszin Vörös Gárda és a munkácsi 2. vörös ezred a csehszlovák megszálló alakulatokkal.

Helyi uralmának néhány hete alatt a tanácskormány, figyelembe véve a rutén lakosság igényeit, bővítette azt a területet, amelyen a polgári demokratikus kormány az önkormányzatot ki akarta építeni. A tervbe vett négy megyéhez - Máramaros, Bereg, Ung, Ugocsa - hozzávette még Zemplén és Sáros megye nemzetiségi járásait, és ezekből együtt tervezték kialakítani az öt önálló kerületre oszló Ruszka Krajna nemzeti területet. Az önkormányzatot fokozatosan szándékozták kiépíteni. Az első szakaszban három „ruszin”

kerületi tanács, a beregi (Munkács székhellyel), a máramarosi (Huszt székhellyel) és az ungi (Szerednye székhellyel) felállítására került volna sor. Az intervenciós megszállásig azonban csak Bereg (április 14.) és Ung kerület (április 23.) tanácsát tudták megalakítani. .. A kárpátukrán területi önkormányzatot (a Tanácsköztársaság Alkotmánya szerint nemzeti kerület) Ruszka Krajna ún. alkotmánytervezete úgy határozta meg, hogy az *Önálló Területi Szövetség* (Szamosztojnij Krajinszkij Szozuz), amely föderatív alapon tartozik a Magyarországi Tanácsköztársasághoz. Az autonómia bevezetésének munkáját április 16-án megzavarta és május 5-re teljesen le is zárta a megindult román, majd cseh intervenció. Mindez véget vetett a rutén nép önkormányzatának, amelyet a Csehszlovák Köztársaság nemzetközi szerződésben vállalt kötelezettsége ellenére sem állított vissza.

2. 1919. MÁJUS 6. - 1938. NOVEMBER 2., CSEHSZLOVÁKIA RÉSZEKÉNT

A következő hónapokban Kárpátalja a tanácsköztársaság leveréséig - 1919. augusztus 1-jéig - de facto már nem tartozott Magyarországhoz, az intervenciós csapatok megszállása alatt áll. De jure azonban csak 1919. szeptember 10-én a Saint-Germain-en-Laye-ben kötött szerződés alapján lett Csehszlovákia része. Az okmány II. fejezetének 10-13. cikke rendelkezik Kárpátalja autonómiájáról. „10. cikk. Csehszlovákia kötelezi magát, hogy a Kárpátoktól délre lakó rutének területét a Szövetséges és Társult Főhatalmak által megállapított határok között a Csehszlovák Államon belül olyan autonóm egység alakjában fogja megszervezni, amely a Csehszlovák Állam egységével összeegyeztethető legszélesebb körű önkormányzattal lesz felruházva... 11. cikk. A Kárpátoktól délre lakó rutének területének külön tartományi gyűlése lesz. Ez a tartományi gyűlés fogja a törvényhozó hatalmat gyakorolni nyelvi, közoktatási, vallási, helyi közigazgatási és minden olyan egyéb kérdésben, amelyet a Csehszlovák Állam törvényei hatáskörébe utalnak. A rutén terület kormányzóját a Csehszlovák Köztársaság elnöke fogja kinevezni, és ez a rutén tartományi gyűlésnek lesz felelős... 12. cikk. Csehszlovákia egyetért azzal, hogy a rutén terület tisztviselőit a lehetőséghez képest e terület lakosai közül fogják kiválasztani... 13. cikk. Csehszlovákia a rutén területnek megfelelő képviselőt biztosít a Csehszlovák Köztársaság országgyűlésében, amelybe e terület a Csehszlovák Köztársaság alkotmányának megfelelően megválasztott képviselőket fog küldeni. Mindazonáltal ezek a képviselők a Csehszlovák Köztársaság országgyűlésén, a rutén tartományi gyűlés elé utalt ügyekkel azonos természetű törvényhozási ügyekben nem gyakorolhatnak szavazati jogot.”

A valójában soha meg nem valósult rutén területi autonómia mellett minden Csehszlovákiában lakó kisebbségi állampolgár egyéni s részben kollektív nemzetiségi jogait is garantálta a szerződés. A törvény előtti egyenlőség, az azonos polgári és politikai lehetőségek és széles körű nyelvhasználati jog, valamint az anyanyelvi oktatás biztosítása mellett a faji, vallási vagy nyelvi kisebbségeknek joguk volt saját költségükön jótékonyági, vallási vagy szociális intézményeket, iskolákat és más nevelőintézeteket létesíteni, vezetni és ellenőrizni. A szerződés kimondta azt is, hogy „azokban a városokban és kerületekben, ahol jelentékeny arányban élnek oly csehszlovák állampolgárok, akik faji, vallási vagy nyelvi kisebbségekhez tartoznak, ezeknek a kisebbségeknek méltányos részt kell biztosítani mind-

azoknak az összegeknek az élvezetéből és felhasználásából, amelyek a közvagyon terhére állami, községi vagy más költségvetésekben nevelési, vallási vagy jótékonyági célokra fordíthatnak.”

E kollektív jogok korlátozottsága elsősorban abban nyilvánult meg, hogy városokban, kerületekben lakó állampolgárokról és nem kompakt nemzetiségi területekről volt szó.

A saint-germaini szerződéssel mintegy 12.656 km² területet csatoltak Csehszlovákiához; Ung, Bereg, Ugocsa és Máramaros megyék túlnyomó részét. Kárpátalja területe ma kereken 12.800 km², ugyanis 1945-ben Ung megye keleti sávját - a szobranci és a nagykaposi járás egy részét - a Szovjetunióhoz csatolták. Az 1919-es szerződés Ung megye 3.230 km²-nyi területéből 3.217 km²-nyit juttatott Csehszlovákiának 160.907 lakossal. Ungvárnak, a megyeszékhelynek ekkor 15.980 lakója volt. Bereg vármegye 3 786 km² területéből 3.327 km², 236.611 lakosából 210.394 fő került csehszlovák impérium alá. Beregszásznak ekkor 12.898, Munkácsnak 16.518 lakója volt. Máramaros vármegye 9.716 km²-nyi területének mintegy 60 százalékát Csehszlovákia kapta, a többit Romániának ítélték. A megye lakóinak száma ekkor 357.705. Ugocsa vármegye területe 1.213 km², összesen 91.755 lakossal, amelynek nagyobb részét Csehszlovákiához, mintegy 40 százalékát Romániához csatolták.

Az említett négy megye, vagyis a főként délnyugati határsávban élő magyarság - írta Kocsis Károly - a magyar államtól való leválasztását a román és a csehszlovák területek közötti vasúti összeköttetést biztosító, rendkívüli stratégiai jelentőségű Csap-Beregszász-Királyháza-Nevetlenfalu vasútvonalnak „köszönhette”... A hatalomváltás - a Kárpát-medence más területeihez hasonlóan - itt is jelentősen *csökkentette* a magyarság számát. Az itteni magyarok 1910-ben rögzített 185 ezernyi lélekszáma az 1921-es csehszlovák nemzeti-ségi statisztikákban 111 ezerre csökkent. A több mint 70 ezer főnyi veszteség fő okait elköltözésben, kiutasításban, a jelentős részében magyar anyanyelvű zsidóságnak és cigányságnak külön etnikai kategóriába való besorolásában, a görög katolikus vallású magyarok egy részének ruszinokká való átminősítésében, a főleg Ugocsában élő kettős nyelvű, kultúrájú magyar-ruszin népességnek ezúttal a ruszinokhoz történt „átpártolásában” kereshetjük. Az említett okok következtében 1910-1921 között a statisztikák szerint a városokban élő magyarok száma csaknem felére csökkent. Popély Gyula - a csehszlovák népszámlálásra hivatkozva - 1921-ben 103.690 magyarról tud Kárpátalján, s százalékarányuk a területen 17,35. (1910-ben még 30,6%!) (Kocsis Károly a mai Kárpátalja valamivel nagyobb területére számította ki az adatokat!)

A következő csehszlovák népszámlálást 1930 decemberében tartották. Kárpátalján ekkor 109.472 magyart írtak össze, s a magyarság aránya 15,44%-ra süllyedt. Kárpátalján is általános felháborodást váltott ki a népszámlálás lebonyolításának módja. Itt olyan esetek is előfordultak, hogy a számlálóbiztosokként működő csendőrök és finácok egyenruhában végezték az összeírást, ami már eleve visszatetszést váltott ki a megszámlált lakosság körében. A számlálóbiztosok önkényeskedése a keleti végeken főleg a zsidó és görög katolikus magyarokat sújtotta. Munkácson általános volt a panasz, hogy a magukat magyar nemzetiségűeknek valló zsidó vallásúakat a számlálóbiztosok nem voltak hajlandók magyaroknak bejegyezni. Általános jelenség volt az is, hogy a görög katolikus vallású magyarokat mindenütt igyekeztek ruténoknak beírni. A biztosok ebben az esetben is többször felsőbb utasításra hivatkoztak. Több konkrét panasz érkezett Munkácsról, de Kárpátalja egyéb helységeiben is sorozatosan követtek el visszaéléseket a görög katolikus magyarokkal szemben; a biztosok a megszámláltakat határozott kívánságuk ellenére ruténoknak jegyezték be,

illetve az összeíró ívek nemzetiségi rovatát kitöltetlenül hagyták. Munkácson aztán azokat a zsidó és görög katolikus vallásúakat, akik következetesen ragaszkodtak magyar nemzetiségükhöz, s panaszt tettek a számlálóbiztosok szabálytalan eljárása ellen, tömegesen idézték be a járási hivatalba, hogy ott - úgymond - „nemzetiségüket felülvizsgálják”. Ezek az ún. „nemzetiség-megállapító kihallgatásokon” azonban csak a legkritikább esetben ismerték el jogosnak a nemzetiségek panaszait. A számlálóbiztosok visszaélései ellen panaszt tevő zsidó és görög katolikus magyarokkal szemben a politikai hatóság is rendszerint radikálisan és határozott keménységgel lépett fel, sőt sok esetben még 1000 - 2000 koronás pénzbírsággal, illetve elzárással is sújtotta őket a „számlálóbiztos tudatos félrevezetése” és „hamis adatok bemondása” címén. 1930 decemberében egyébként Kárpátalján mindössze 5 870 magyarnak bejegyzett izraelita vallását írtak össze. A csehszlovák belügyminiszter ekkori adatai szerint csak 192 esetben fordult elő a magyar nemzetiségi bevallás fölülbírálata, amelyek a felettes politikai hatósághoz kerültek. A csehszlovák állampolgárság megvonása szintén hatásos fegyvernek bizonyult az államhatalom kezében. 1930 decemberében még mindig 6 333 rendezetlen állampolgárságú, tehát a „külföldiek” kategóriájába sorolt kárpátaljai magyart jegyeztek fel.

A népszámlálás tényei arról tanúskodtak - írta Popély Gyula -, hogy a szlovák és rutén (ukrán) többségű területen élő szóránymagyarság, a vegyes lakosságú városok magyar, de kétnyelvű polgársága, valamint a kevert etnikumú területeken és a nyelvhatáron élők természetes folyamatként jelentkező spontán asszimiláció vonzásába kerültek. A természetes, sokszor szinte törvényszerű nyelvi és tudati beolvadás mellett azonban az élet minden területén megnyilvánult a sok esetben különböző atrocitásokkal párosuló asszimilációs kényszer. Az elnemzetietlenedés és beolvadás a kisebbségi társadalomnak különösen azokat a rétegeit érintette fokozott mértékben, amelyek közvetlenül függtek a létező államhatalomtól. A hivatali és társadalmi előmenetel, a magasabb életszínvonal elérésének lehetősége, a nyugodtabb élet ígérete ezrével szedte áldozatait. A gazdagodás, a biztosabb és nagyobb darab kenyér utáni vágyakozás sok embert tett megalkuvóvá, és sodort át, asszimilált a többségi, államalkotó „csehszlovák” nemzethez. A csehszlovákiai magyarság számának negatív alakulásán belül különösen elszomorító volt a régi magyar kulturális központoknak számító városok nemzetiségi összetételének módosulása. A magyarság aránya Kárpátalja két törvényhatósági joggal felruházott városában, Ungváron és Munkácson az 1910., 1921. és 1930. évi népszámlálások statisztikájának tükrében a következő volt: Ungvár 80,32; 38,89; 17,78%, Munkács 73,44; 24,15; 22,54%. A magyarság tehát az 1930. évi népszámlálási eredményei alapján Ungváron elvesztette az addig élvezett nyelvi jogait, mivel aránya 20 százalék alá csökkent.

A magyarság számának csökkenése, amely a kisebbségi korszakban következett be, részben az előző évtizedek gazdasági életéből eredt. A századfordulón a vasútvonalak mellett, azok forgalma és gazdasági löktetése által éledtek fel Ungvár és Csap, Munkács és Bányó, Nagyszőlős és Beregszász. Ezt a Budapesthez kötődő fejlődést vágta el a trianoni impériumváltozás, s mindegyiknek szinte önállóan kellett behelyezkedni a háború utáni új feltételekbe. „Új helyüket és szerepüket akkor kapták meg, amikor kialakult az új csillagkép a csehszlovák köztársaságban - írta Jócsik Lajos. - Az új központ jelképesen Prága lett, a valóságban azonban a cseh történelmi területek ipari élete, a fejlődés egy további fokán azután Pozsony, Kassa és Ungvár alakulnak mellékközpontokká a közigazgatási és gazdasági hatások következtében. A közlekedés előbbi tengelyei elvesztették jelentőségüket. A transzverzális vasút Técsőtől hosszában szeli át Ruszinszkrét és Szlovencskót,

amely azután háromfelé fut be a cseh történelmi országokba, hogy Pardubice táján ismét egyesüljün - ez az út kapcsolta be a szlovenszkói városokat az új központ, Prága vonzásába. A városok közül különös erőre kapott Pozsony, Ungvár és Kassa. Ungvár fejlődése is közigazgatási hatásokra vezethető vissza. Ez a 16.000 lakost számláló hely a háború után a kárpátaljai terület fővárosává lépett elő. Központi hivatalaiba rengeteg hivatalnoktelepült. A ruszinság áramlása Kárpátalja központja felé szintén a hivatalok útján történt, mégpedig abban a mértékben, amennyi hivatalnokot felvehetett a város. Ipari központtá azonban nem tudott előlépni, s így a környező népességet nem vonzotta olyan mértékben, mint Pozsony. Különben is az ország többi részével nem a legelőnyösebb az összeköttetése. Munkáccsal, amellyel hosszú ideig versengett az elsőbbségért, közvetlenül csak autóbusszjárat köti össze. A nagyszámú hivatalnokréteg a kereskedelem alapját biztosítja a városban. A hivatalnokréteg jelenlétével gyors ütemben teremti meg a város külső urbanus formáit, villanegyedeket, hatalmas modern bérpalotákat és kulturális intézményeket. Ungvár harminc év alatt több mint száz százalékkal növelte népességét, s igényesen törekszik a nagyvárosi formák felé. Itt kell megjegyeznünk, hogy a „csehszlovák államalkotó nemzet”-nél a terjeszkedés tipikus formája ezidőben a hivatalnok kolóniák létesítése Kárpátalja más városaiban is. Egyidejűleg a cseh történelmi területek népessége is nagy erővel szivárog Szlovákia és Kárpátalja helyeire... A különépített kolóniák először összebúvó védekezés az új környezetben, később azonban átveszik a városi élet irányítását, és teljesen megszabják annak jellegét, például Ungváron. Eleinte elkülönült formában élnek a kolónián, később már belőlük sugárzik az új városi jelleg. Az így létrejött új városiasodás ugyanakkor jóval belterjesebb és helyhez kötöttebb, mint a háború előtti magyar városi forma.”

A falvakban a magyar etnikum egységét - a földreform köntösébe álcázva - cseh, szlovák, ruszin lakosság betelepítésével próbálták megbontani. Az új telepéseket - rendkívüli kedvezményekkel - elsősorban a csap-királyházi vasútvonal és az új magyar államhatár mellett fekvő magyar falvakba (Csap, Eszeny, Bótrágy, Beregsom, Beregdéda stb.) költöztették. A kiemelkedő fontosságú, magyarlakta bányai vasúti csomópont mellé pedig egy önálló cseh telepésközséget (Svoboda - Nagybakos) hoztak létre. Bányun például, ahol a lakosság fele földtelen volt, »a hatóságoktól a község nagy nehezen tudott kicsikarni két hold földet - temetőnek!« - írta meg az 1930-as regősjárásakor Balogh Edgár.

Ami a kárpátaljai politikai viszonyokat illeti, a saint-germaini békeszerződés megkötése után a prágai kormány 1919 novemberében ún. általános alapokmányt adott ki az ideiglenes kormányzás megszervezésére Kárpátalján. A szejm helyett egy öttagú Orosz Önkormányzati Tanácsot alakítottak, amelynek azonban tényleges hatalma nem volt. Feladatainak így természetesen nem tudott eleget tenni, ezért a prágai kormány 1920 elején eltörölte az általános alapokmányt, s a kárpátaljai főhatalmat a csehszlovák köztársasági elnök, T.G. Masaryk által ideiglenesen kinevezett kormányzóra bízta. Az említett békeszerződés és az ún. általános alapokmány főbb elveit Csehszlovákia 1920. február 29-én jóváhagyott alkotmánya különböző cikkelyeibe foglalták. Az addigi gyakorlaton azonban ez sem változtatott semmit, mert minden hatalom a katonai parancsnokság kezében összpontosult, az ostromállapotot csak 1922-ben szüntették meg! Ekkor vette át a terület - ekkori nevén Podkarpatszka Rusz - ún. polgári hivatalának (1928-tól Zemská uprava - ország-részi hivatal) irányítását a tisztviselői kar. Az utóbbiak száma egyébként rövid idő alatt az osztrák-magyar időszakhoz viszonyítva 5-6-szorosára, a csendőröké és rendőröké a 10-sze-

resére növekedett. A megyei (ezek 1926-ig működtek), a járási és jegyzői hivatalokban, a bíróságokon, valamint a csendőr- és rendőrkapitányságokon a vezető állásokat elsősorban Csehországból Kárpátaljára települt hivatalnokok, kisebb részben orosz és ukrán fehéremigránsok töltötték be. A közintézményekben a cseh nyelvet vezették be hivatalos nyelvként.

Kárpátalján a húszas évek elején már több mint tíz, a harmincas években már csaknem 20 különböző párt tevékenykedett (Agrárpárt, Kárpátorosz Párt, Földműves Szövetség, Ruszin Szociáldemokrata Párt, Zsidó Néppárt stb.). Aktivitásukra jellemző volt, hogy a Magyar-Rutén Politikai Párt már 1921. szeptember 10-én panaszt nyújtott be a Népszövetséghez a kárpátaljai nemzetiségi sérelmekről. (Ez a párt nem volt azonos a csak magyar lakosság felé orientálódó, s a dr. Korláth Endre vezette Kárpátaljai Magyar Jogpárttal.) 1923. áprilisában a felvidéki, a kárpátaljai magyar és német ellenzéki pártok terjesztettek petíciót a Népszövetség elé, amelyben főként a magyar kisebbség panaszait sorolták fel, így a csehszlovák közigazgatás, a nemzetiségi statisztika túlkapasait, az állammal való érintkezés problémáit, a gazdasági, a kulturális és iskolai sérelmeket. A csehszlovák kormány az előadott panaszokat részletes indoklással igyekezett cáfolni. A két világháború közötti korszakot joggal mondhatjuk a petíciók korának. A magyar polgári pártok valóságos sérelmeken alapuló beadványai, és a prágai kormány defenzív merev elutasító magatartása csak arra volt jó, hogy élezze az ellentéteket. A Népszövetség tehetetlen volt, érdemi döntést nem tudott, s nem is akart hozni. Mindez jól mutatta a csehszlovákiai ún. kisebbségvédelmi politika csődjét.

Kárpátalján a csehszlovákiai magyar ellenzéki pártok közül három működött. A katolikus vonalú Országos Keresztényszocialista Párt, az inkább református színezetű, s főleg földműveléssel foglalkozókat tömörítő Országos Magyar Kisgazdapárt, valamint a már említett Kárpátaljai Magyar Jogpárt, amelyet dr. Korláth Endre 1920 augusztusában alapított. A három párt egységben lépett fel mind a választásokon, mind pedig a különböző politikai akciókban. Ótátrafüreden 1920. december 7-én alakult meg a Szlovenszkói és Ruszinszkói Szövetkezett Ellenzéki Pártok Közös Bizottsága. Ez a közös bizottság 1922. február 4-i ülésén megalakította Losonc székhellyel a Szlovenszkói és Ruszinszkói Szövetkezett Ellenzéki Pártok Központi Irodáját, amelynek igazgatója Petrogalli Oszkár lett. (Ekkor határozták el egy központi napilap megindítását; a Prágai Magyar Hírlap első száma 1922. június 1-jén jelent meg.)

A polgári pártokkal egyidőben szerveződött a kommunista párt is. Ebben nagy szerepet játszott a magyar kommunista emigráció, amelynek központja a Magyar Tanácsköztársaság leverése után Bécsben jött létre. Innen már 1920 első felében sok magyar kommunista érkezett Csehszlovákiába, hogy összefogja a már ott élő emigránsok munkáját, és segítse a csehszlovákiai szociáldemokrata baloldalt a kommunista párt megteremtésében. A kommunista emigráció elsősorban a szlovákiai és a kárpátaljai magyar lakosságra támaszkodott. A balratolódás erőteljesen ment végbe, a pozsonyi reformista központ mellett újabb forradalmi központ alakult ki Kassán és Ungváron. A kárpátaljai szocialista párt 1920 nyarára szervezetileg megerősödött. A pártnak az ungvári, a munkácsi és beregszászi járásban 69 politikai szervezete működött 60 ezer taggal.

A szlovákiai és a kárpátaljai szakszervezetek és pártszervezetek 1920. június 27 - 30. közötti kassai tanácskozásán egy új baloldali párt jött létre, melynek hatóköre Szlovákia számottevő területére és Kárpátaljára terjedt ki. 1921 májusában megalakult Csehszlovákia Kommunista Pártja, amely a III. Internacionálé elvei alapján nemzetiségi különbség nélkül

fogta össze az ország kommunistáit. A CSKP nemzetiségi politikájában a húszas években még zavarokat és ellentmondásokat okozott a szlovák kérdés helytelen felfogása. 1924 végéig a párt is az egységes csehszlovák nemzet koncepcióját vallotta, és a nemzetiségi kérdést nagyrészt szociális vonatkozásaira (szlovákiai terület súlyos gazdasági elmaradottságának tényeire) redukálta. Csak az 1924-es II. pártkongresszuson vált a párt nemzetiségi politikájának alapvető tételévé a nemzetek önrendelkezési jogának lenni elve. Ezt az elvet a párt egyre következetesebben hirdette, és a köztársaság többi nemzetiségére is kiterjesztette. Az 1931 márciusában tartott VI. pártkongresszus a nemzetiségi kérdés viszonylatában azt a jelszót tűzte ki, hogy a köztársaság minden népét önrendelkezési jog illeti meg (beleértve az államtól való elszakadás jogát is). Ez azonban csak a proletárforradalom győzelme után valósítható meg, de akkor is magában foglalja a köztársaság népei további együttélésének lehetőségét. Meg kell jegyeznünk: a CSKP nemzetiségi politikáját a tipikus kisebbségnek számító csehszlovákiai - benne természetesen a kárpátaljai - magyarság viszonylatában kezdettől fogva nagyobb következetesség jellemezte, noha a pártot polgári részről azzal is megvádolták, hogy nemzetiségi politikájával tápot ad a magyar irredentizmusnak. A párt magyar tömegeinek nagy része - Kárpátalján is - elsősorban a nincstelen földmunkásokból szerveződött. A kisebbségi sérelmek leleplezése és nyilváníttatása terén a kommunista és a polgári ellenzéki sajtóban sokszor meglepő egyezéseket találunk, bár ez előbbi szigorúan érvényesítette az osztályszempontokat és a dolgozók tényleges sérelmeitől elválasztotta azokat a „sérelemeket”, amelyek a földbirtokok és klerikális rétegeket érték. A magyar nyelvű kommunista lapokban - Kassai Munkás, később Az Út, majd a Magyar Nap - a földreformtörvényt és végrehajtását egyrészt a részlegességéért, elégtelenségéért, másrészt a magyar földmunkásság és parasztság mellőzéséért támadták. A szociális problémáktól eltérően azonban a kommunista mozgalom és annak sajtója a magyar nemzeti kulturális érdekekkel kapcsolatban tartózkodó, sőt közömbös volt. A cseh kommunisták „népi, össznépi és valóban nemzeti” szellemével ellentétben a csehszlovákiai magyar nemzetiségű kommunisták álláspontja „... nemegyszer a nemzeti jellegzetességeket sommásan elutasító, szektás túlzássá... vált” állapította meg Turczel Lajos. Kárpátaljai hetilapjukban, az ungvári *Munkás Újságban* 1920 és 1938 között mindössze 20 vers jelent meg. Ebből 10 helyi szerző műve, jobbra alkalmi költemények. A lap szerkesztői és munkatársai, *Fejér Hermán, Gáti József, Kaselyák Béla, Török Pál, Becske Elemér, Fedor János* (=Kovács Kálmán), *Ilku Pál*, valamint a *Korunkban* publikáló *Szabó Imre* és *Neufeld Béla* is elsősorban közíróként, publicistaként váltak ismertté. Hangsúlyozottabb volt a kommunista kulturális tömegszervezetek, a *Proletkult, Munkászenekar, Csehszlovákiai Munkás Műkedvelők Szövetsége, a Dolgozók Közművelődési Egyesülete* tevékenysége. Ezek közül a legjelentősebb az 1932-ben alapított és 1934-ben betiltott Dolgozók Közművelődési Egyesülete volt. Ungvári helyi szervezetében színjátszócsoporthoz, szavalókórus, szabadegyetem működött. Ismert volt a Proletkult munkácsi szervezete és a beregszászi Munkásotthon műkedvelő együttese is. Nem törekedtek azonban a haladó polgári kultúrával való egységfrontra, a negatív ellenzékiiségtől és - S. Benedek András terminológiájával - a „pozitív aktivizmus”-tól egyaránt elhatárolták magukat.

A politikai pártokon kívül a kárpátaljai magyarság számára a két világháború között adottak voltak a társadalmi önszerveződés egyéb lehetőségei is. A kárpátaljai magyar nemzetiségű tanítók egy része a Podkarpatszka Ruszi Általános Magyar Tanítóegyesületbe tömörült, a többség azonban megmaradt a ruszin tanítóegyesületben. A kárpátaljai tanítóegyesület az 1921-ben alakult Szlovenszkói Általános Magyar Tanítóegyesület testvér-

szervezetének volt tekinthető, egyébként nemzeti és valláserkölcsei alapon állt. A pozitív aktivista beállítottságú tanítók szövetsége - Szlovenszkói és Ruszinszkói Progresszív Magyar Tanítók Szövetsége - később szervezkedett. 1930. január 2-án alakult meg Pozsonyban, s az előírásoknak megfelelően betervezte az alapszabályait. Ezeket azonban nem hagyták jóvá, így a szövetség megszűnt. Felekezetek szerint is alakultak tanítóegyesületek, amelyeknek külön újságjaik voltak.

A Beregszászon 1928 és 1931 között kiadott Magyar Iskola az 1928-ban alakult Podkarpatszka Ruszi Általános Magyar Tanítóegyesület havi közlönye volt, s Szerényi Ferdinánd szerkesztette. Anyagából Kormos Gerőnek a Magyar tanítóképzés Podkarpatszka Ruszban című írása emelkedik ki (1929. 6 - 8. sz.), amelyben a kárpátaljai magyar tanítóképzést bírálta. Három évvel a Magyar Iskola megszűnése után új pedagógiai-tanügyi lap indult Beregszászon: egy kárpátaljai tanító, a régi magyar rendszertől és az új impériumtól egyaránt zaklatott Czabán Samu adta ki vejevel, Ilku Pállal együtt az Új Korszakot. A „csehszlovákiai progresszív irányú magyar tanítók lapja” közel állt a kommunista eszmeiséghez, közzétette a Nemzetközi Tanítóegyesület antifasiszta felhívásait, és népszerűsítette a népfrontos mozgalmakat. Czabán Samu a húszas évek közepétől a harmincas évek közepéig egy gyermeklapot (Jó Barátom) és egy könyvsorozatot is kiadott Jó Barátom Kiskönyvtára címmel. Ebben jelent meg két színdarabja, a Mese az erdőben és a Főpróba. Ugyancsak ebben a sorozatban látott napvilágot 1934-ben Ilku Pál két egyfelvonásos ifjúsági színműve, A munka himnusza, valamint az Anyaszív. Mindkét darab énekbetéiteit Czabán Samu szerezte. Az anyagi nehézségek miatt megszűnt Jó Barátom után 1929-ben ugyancsak Beregszászon Varga Imre, Narancsik Imre és Tárnok Gyula szerkesztésében indult a Baráti Szó. Ez, bár a református magyar diákságnak a regősmozgalomhoz és a Sarlóhoz közelálló folyóirata volt, bizonyos jobbratolódást jelez. Míg a Jó Barátom épp anyagi nehézségek miatt szűnt meg, addig az új lapot díjtalanul küldték az érdeklődőknek.

A húszas évek közepén Kárpátalján is sokan felismerték a passzivisták ellenzékiesség értelmetlenségét az államhatalommal szemben, s az új viszonyokat figyelembe vevő magyar kisebbségi kultúrunka megteremtését és a társadalmi rendszerbe való beilleszkedését akarták. Erre jó lehetőségnek tűntek a köztársaságszerte kevésbé kihasznált Járási Közművelődési Tanácsok. Szlovákiában egyébként 1926-ban 596 JKT közül mindössze egy volt magyar, a törvények által biztosított 41 helyett. A beregszászi Járási Közművelődési Tanács indította meg 1922-ben a kulturális missziót vállaló, ismeretterjesztő és gazdasági hetilapját, a Néplapot. Első szerkesztője Petách Endre, majd amikor már a terület magyarságának többségét magába foglaló beregszászi, nagyszőlősi és ungvári járások közművelődési tanácsainak gondozásában jelenik meg, dr. Szerényi Ferdinánd, a Masaryk-akadémia későbbi főtitkára veszi át a lap irányítását. A Néplap rendszeresen foglalkozott a Munkásgimnázium és a Szabad Líceum előadássorozataival. Ezeket a természettudományi és történelmi előadásokat az 1921-ben Beregszászba költözött Czabán Samu szervezte a téglagyári munkások körében. Ugyancsak sokat foglalkozott a lap a népműveléssel, a falu kulturális életével, a műkedveléssel. Hírt adott az aktívan és színvonalasan működő nagyfaládai tiszapéterfalvi, gödényházi stb. színi csoportokról. A kárpátaljai magyar aktivizmus képviselői - felismerve, hogy ez a kisebbségi önvédelem leghatásosabb fegyvere - továbbra is a népművelésre fektették a fő hangsúlyt. Ez a tudat egy ideig egységfrontba tömörítette a haladó polgári és baloldali értelmiséget.

A gazdasági-kulturális önállóság megteremtésére törekvő Magyar Munkaközösség 1932 márciusában Munkácson indította meg a Magyar írást, amely 1936 végéig állt fenn.

(Később Kassán szerkesztették.) A lap első korszakában megpróbálja összefogni a különböző világnézetű haladó írókat. „Legyen bátor és bölcs írás” - üdvözli az induló lapot Móricz Zsigmond. A folyóirat első két évfolyamában valóban hű maradt célkitűzéseire. Alig két év után azonban a lap jobbratolódik, elszürkül, társadalmi és tartalmi színvonala erősen visszaesik. Ez elsősorban a szerkesztő, Darkó István kiválásával kapcsolatos. 1936-ban a Magyar írás kezdeti szerepét a népfrontmozgalommal rokonságot tartó Tátra vállalja. Egy év színvonalas kultúrépítő munkája után azonban szerkesztőjének, Tamás Mihálynak is távoznia kell a lap éléről. Ezek a folyóiratok, bár a kárpátaljai magyar írók állandó fórumai, szélesebb látókörük folytán egy regionális szellemi élet megszervezésére aligha vállalkozhattak *a távolból*.

A magyar nemzetiségű középiskolai tanároknak 1937-ig nem volt külön nemzetiségi egyesületük. Ekkor alakult meg a Szlovákiai Magyar Tanáregyesület, amelynek természetesen kárpátaljai tagjai is voltak. Az államfordulat utáni első években a magyar nemzetiségű egyetemi hallgatók jelentős része Magyarországon vagy a Prágában, illetve Brünnben meghagyott német egyetemeken folytatta vagy kezdte meg tanulmányait. Csak a húszas évek közepétől - különösen az ún. nosztrifikációs (külföldi oklevél csehszlovákiai elismerése) tilalom elrendelése után válik általánossá a magyar fiatalok körében a csehszlovákiai egyetemek látogatása. Érdekvédelmi szervezetük, a Prágában 1925 májusában megalakult Magyar Akadémikusok Keresztény Köre (MAKK) volt, amely célul tűzte ki a köztársaság egész területén a magyar egyetemi hallgatóság megszervezését. A húszas évek végén létrejöttek az ún. vakációs programú vidéki MAKK-ok is, azokban a szlovákiai és kárpátaljai városokban, amelyekből, vagy amelyeknek környékéről az egyetemi hallgatók regrutálódtak, így Ungváron és Beregszászon. (A MAKK-okban tömörült egyetemi hallgatóság 1926 szeptemberében Léván tartott kongresszusán megalakította a Csehszlovákiai Magyar Akadémikusok Szövetségét (CSMASZ), amely az érdekvédelmi szervezkedés csúcsszerve volt, s tagegyesületként a MAKK-ok és a brünni egyetemen működő diák-egyesület, a Corvinia tartozott hozzá.) 1926 és 1932 között tevékenykedett a haladó fiatalok mozgalma, a Sarló, amely a regősjárásból indult ki (Balogh Edgár és társai kárpátaljai regősjárásáról már szoltunk), s természetesen hosszú évekig ellentét állt fenn - főként ideológiai okok miatt - a CSMASZ-szal. A sarlósok részt vettek az országos magyar könyvtár könyvgyűjtési akciójában, az így kapott mesekönyveket olyan magyar iskolákba juttatták el, ahol nem volt ifjúsági könyvtár. A regős diákok ilyen módon Kárpátalján három ifjúsági könyvtárat alapoztak meg. Volt sarlósok alapozták meg a már említett Magyar Munkaközösséget, amely már kapcsolatot tartott az ellenzéki Szentiváni Kúriával és néhány aktivistával is. Ez az 1931-1934 között működő csoport egy ezer oldalas átfogó kisebbségi magyar szociográfiát akart készíteni, de csak két kiadványuk valósult meg. Ezek egyike kárpátaljai vonatkozású: 1934-ben jelent meg Beregszászon: Bene község jelene és múltja címmel, amelyben Mónus Gyula és Szerényi Ferdinánd egy beregszászi járási település társadalmi viszonyait vizsgálta.

Országos magyar kulturális tömegszervezet megalakulását a csehszlovák hatóságok hosszú ideig a Szlovenszko és Kárpátalja területén érvényben hagyott egykori magyar egyesületi jogszabályozás „segítségével” akadályozták meg. A régi magyar belügyminisztérium megfelelő rendeletei a nemzetiségi egyesületek politikai tevékenységét megtiltották, kimondva azt, hogy „nemzetiségi egyesület csak mint irodalmi és közművelődési egyesület alakulhat”. Ezért nem fogadták el a húszas évek elején a szlovák hatóságok a Komáromban alakult Magyar Népszövetség, majd a Magyar Közművelődési Egyesület alapszabályait,

mert kisebbségi érdekvédelmi feladatokat is tartalmaztak. Az új alapszabályba ezért került bele a szudétánémetek Kulturverbandjának mintájára a „szellemi és kulturális értékek megőrzésének és fejlesztésének” követelménye. Az 1925 nyarán betervezett alapszabályokat a csehszlovák hatóságok 1928 júniusában hagyták jóvá. így alakult meg a Szlovenszkói Magyar Kultúrcgyesület komáromi központtal, amelynek hatodik működési körzete Kassa volt, ez kezdett el Kárpátalján is tevékenykedni. Helyi szervezeteinek kialakítására csak a harmincas évek derekán került sor.

Ungváron az 1906-ban alakult Gyöngyössi István Irodalmi Társaság 1918 decemberéig működött, a csehszlovák korszakban szünetelt, majd 1939. november 10-én újra kezdte tevékenységét. A társaság 1919 elején azért nem folytathatta működését - hiába szólított fel erre a Határszéli Újság 1919. február 3-i száma -, mert nem önálló alapszabályokkal rendelkező egyesület volt, csupán az Ung megyei Magyar Közművelődési Egyesület irodalmi szakosztálya. így a csehszlovák törvények szerint alapszabályait be sem nyújthatta jóváhagyásra. Ezért a Társaság tagjai - Fülöp Árpád, Magyar Bálint, Rácz Pál, a nagykaposi plébános, Mécs László és mások egyesületektől független írókként szerveztek találkozókot, esteket. A csehszlovák megszállás után néhány hónappal már működővel együttes alakult, s magyar színdarabot adott elő az ungvári városi színházban. Ungváron megjelent a Családi Naptár, majd Rácz Pál első novelláskötete, A rongyszedő (1921), Mécs László első verseskötete, a híres Hajnali harangszó (1923). Magyar nyelvű lapok indultak Ungváron, illetve folytatták tevékenységüket, így a Határszéli Újság, majd a keresztényszocialista párt hetilapja, a Kárpáti Napló, a Kárpátaljai Magyar Jogpárt újságja, a Ruszinszkói Magyar Hírlap, az Ungvári Közlöny.

A húszas évek elején Ungváron - egyéb szervezet híján - a keresztényszocialista párt női szakosztálya járt az élen a népművelésben. Hetente rendezett irodalmi délutánokat a római katolikus fiúiskola nagytermében, rajta kívül a Katolikus Leányklub tartott számos kultúrestet. Ezidőben alakult a Mozaik Kultúrcgyesület Ungváron, a működővel színjátszás fellendítésére. 1920 áprilisában már előadással mutatkoztak be, s a húszas évek végéig számos rendezvényt tartottak a Magyar Kaszinó nagytermében. Eredményesen, de szerény eszközökkel tevékenykedett ezidőben az ungvári Katolikus Legényegylet és a Református Kör is.

1929-ben a csehszlovák kormány anyagi támogatásával megalakult a Kárpátaljai (Podkarpatszka Ruszi) Országos Közművelődési Szövetség, melynek célja: a területen élő nemzetiségek kulturális életének összefogása. Tevékenységétől természetesen kormánypártiságot vártak el. Ellensúlyozására, Rácz Pál lapszerkesztő kezdeményezésére, 1931-ben Ungváron létrehozták a Magyar Kultúregyesületet. A kezdeti nehézségek után 1933-tól Wellmann Mihály lett az irányítója, akinek irányításával a következő években Kárpátalja csaknem minden városában és magyarlakta településén helyi szervezeteket alakítottak. Számuk 1938-ban már 42 volt. Legnagyobb szabású rendezvényük az 1935 áprilisában Tiszaújlakon tartott Rákóczi-émlékünnepély volt, amelyen több mint tízezer vettek részt, magyarok, ruszinok és románok. A Magyar Kultúregyesület bekapcsolta a közművelődési munkába a Magyar Akadémikusok Keresztény Köre (MAKK) ungvári diákszervezetét, amely előadások sorát tartotta a magyarlakta falvakban. A korábban tervezett nagy énekhar helyett 1934-ben Kárpátalján megalakult a Magyar Dalosszövetség, amely a következő években több száz szereplővel és tucatnyi énekhar fellépésével magyar dalosversenyeket rendezett Ungváron, Munkácson, Huszton, amelyek 5-6 ezer hallgató jelent meg. Gyermek-dalosünnepet tartottak Nagyszőlősen, Tiszaújlakon, Beregszászon. A legnagyobb

szabású volt az 1936. június 7-én Ungváron megrendezett dalosverseny az Ungvári Athletikai Club (UAC) sportpályán. A magyarországi Gyöngyösbokréta-mozgalom Kárpátalján is hatott, a Bereg megyei Szernyéről indította Balog Sándor református kántortanító, költő a Szernyei Magyar Kalárist, amely sokat szerepelt Ungváron és szerte Kárpátalján a harmincas években. A Magyar Kultúregyesület bekapcsolta a közművelődési munkába az ungvári Magyar Keresztény Rákóczi Munkás Cserkészcsapatot is. Megszervezték a Magyar Kultúregyesület tagszervezeteként a Podkarpatszka Ruszi Magyar Nőegyletet is, amely szintén lelkes munkát végzett.

Hiába alakul meg ünnepélyesen 1921. május 15-én Kassán a Szlovenszkói és Ruszinszkói Magyar Színpártoló Egyesület, a lelkes fogadkozásoktól hosszú út vezetett a hivatalos megalakulásig. A hatóságok nyomására a Színpártoló 1922. február 5-én tartott közgyűlésén kénytelen volt módosítani alapszabály-tervezetét, lemondva Kárpátaljára is kiterjedő tevékenységéről. A kárpátaljai színtársulat tulajdonképpen csak Ungvárra és Munkácsra támaszkodhatott, mert még a nagyobb települések - Beregszász, Nagyszőlős, Huszt stb. - sem tudták fedezni a rezsiköltségeket. Míg Kassa és Pozsony még segínyt is adott a magyar színtársulatoknak, s ingyen használhatták a színházépületet, s a város díszlettárát, addig Ungvár ún. városi bér fejében a színház jövedelmének 10%-át kérte, emellett még vigalmi adót is követelt (további 10%), amit pedig Szlovákiában 1922-ben megszüntettek. Később sikerült a bért 5%-ra leszorítani, de a társulat helyzetét ez már nem javította lényegesen. A kárpátaljai magyar színészet problémáit a 20-as évek elejétől kezdve a szlovákiai és a kárpátaljai magyar színikerület összekapcsolásával, illetve közös Színpártoló Egyesület megalakításával akarták megoldani. A csehszlovák hatóságok azonban egészen 1934-ig a legmerevebben elzárkóztak minden egyesítési akció elől. Így nem volt véletlen, hogy a kárpátaljai magyar színtársulatnál, amelynek igazgatóságában a húszas években és a harmincas évek elején Kiss Árpád, Horváth Kálmán, Polgár Károly és Juhász Árpád váltották egymást - 1933-ig úgyszólván minden szezon azzal végződött, hogy a színészek nem tudtak elutazni anélkül, hogy a közönségnek ne kellett volna pénzbeli adományokkal segíteni őket. Sőt előfordult az is, hogy - akadályozva a társulat munkáját - az ungvári főjegyző úgymond „tűzvesélyesség” miatt egy évre bezáratta az ungvári színházat. 1933 augusztusában viszont a csehszlovák országos hivatal felszólítására megalakult Ungváron a Podkarpatszka Ruszi Színi Szövetkezet, amelyet a Podkarpatszka Ruszi Magyar Színpártoló Egyesület kebelében szerveztek meg, s juttattak színikoncesszió birtokába. A szövetkezet az utóbbit az egyesület kérésére a kelet-szlovákiai színtársulatra ruházta, így annak helyzetét is javította. A kárpátaljai társulat vezetője Faragó Ödön lett, majd 1934 elejétől Sereghy Andor, akit 1934 októberében Iván Sándor váltott fel, miután megtörtént a kelet-szlovákiai és a kárpátaljai színikerület egyesítése. A koncessziót minden évben csak hosszas alkudozások után engedte át a Színházi Szövetkezet a kelet-szlovákiai társulatnak.

A Kárpátalján működő három magyar párt mellett tehát több magyar egyesület, kör, szervezet szolgált a maga sajátos eszközeivel a magyarság érdekképviseletét. Lényegében ezt segítették a magyar nyelvű újságok is. A teljesség igénye nélkül felsoroljuk a két világháború közötti kárpátaljai magyar lapokat (az általános politikai napi, illetve hetilapokon kívül jónéhány úgynevezett réteglap is megjelent). Kárpátalján a két világháború közt a hetilapok közül a Kárpáti Híradó, a Munkás Újság és a Ruszinszkói Népszava voltak a legismertebbek, a napilapok közül pedig a Kárpátaljai Magyar Hírlap, a Keleti Újság és az Új Közlöny. A munkácsi Élet, Az Élet, majd Magyar Élet című lap egy időben egyedül vállalkozott Fábry Zoltán írásainak közlésére.

A lapok nevében rendszerint ott találjuk a „Kárpátalja(i)” és a „Kárpáti” jelzőt is. A lapok: Kárpátalja (1926), Kárpátalja (1934-1935), Kárpátaljai Hét, Kárpátaljai Magyar Almanach, Kárpátaljai Magyar Hírlap, Kárpáti Figyelő, Kárpáti Futár, Kárpáti Híradó, Kárpáti Napló, Kárpáti Sport, Kárpáti Szemle, Kárpáti Vadász stb. 1927-ben 59 hírlap jelent meg Kárpátalján, ezekből egynyelvűek: 22 magyar, 10 ruszin, 10 orosz, 5 héber, 4 cseh és 2 ukrán, több nyelvűek: 1 ruszin-magyar, 1 magyar-orosz, 1 cseh-orosz-magyar, 2 cseh-ruszin. Ekkor Ungváron és Munkácson 1-1 magyar napilap látott napvilágot. Sándor László szerint Kárpátalja városaiban 1918 és 1938 között - nem számítva az idegen nyelvű sajtókiadványokat - összesen mintegy hetven újság - főleg hetilap jelent meg. A kárpátaljai működő nyomdák száma 1918-1938 között, illetve 1945-ig 35 volt. Ezek nagyobb része árszabályhű üzem volt (20), kisebb része árszabályközösségen kívül állt (15). A nyomdák java részében kéziszedés folyt, a nyomógépek, a gyorsajtók elavultak voltak. Szedőgépekre a nyomdák csak a terület három nagyobb városában tettek szert, de még a harmincas évek közepén is Ungváron csak 5, Beregszászon 1 Linotype szedőgép, Munkácson pedig 1 Typograph szedőgép dolgozott. A legtöbb nyomda Ungváron működött, összesen 12, Beregszászon 5, Munkácson 7, Huszton 4, Nagyszőlősen 2, Ilosván, Nagybereznán, Szolyván, Ökörmezőn, Técsőn egy-egy nyomda dolgozott, az utóbbiak kis teljesítményűek voltak, s elsősorban a helyi igényeknek tettek eleget. Tárgyalt korszakunkban Kárpátalján intézményes könyvkiadás nem volt. A nagyobb nyomdák vállalkoztak elsősorban könyvek kiadására, de csak akkor, ha a szerző teljes egészében vagy legalább részben előlegezte a kiadás költségeit. Így jelent meg például Mécs László első verseskötete 1923-ban a Földesi Nyomda „kiadásában”.

A társadalmi és kulturális önszerveződés lehetőségeihez tartozik a politikai életben való részvétel. Bár a választójog általános, közvetlen és titkos volt, a csehszlovák állampolgárság követelményén túl a választókerületeket úgy szabták meg, hogy míg egy szlovák lakosságú terület képviselői mandátumához 1920-ban átlagban 19.753 szavazat kellett, egy magyar mandátumhoz 27.697, közel 8 ezerrel, tehát 40%-kal több. A szenátori mandátumok esetében is hasonló volt a helyzet. Míg Prágában egy szenátor megválasztásához 73.949, addig Kárpátalján 143.007 szavazat kellett. Súlyosan érintette a magyarokat a legfelső közigazgatási bíróság 1923-ban hozott döntése, amely Kárpátalján az illetőség előfeltételeként megkívánta, hogy az érdekelt vagy apja legkésőbb 1906-ig bezárólag a szóban forgó község kötelékébe jegyzőkönyvi határozattal fel legyen véve, kizárva a saint-germaini szerződésben is biztosított hallgatólagos illetőségszerzést. Ezzel a magyarok ezreinek, akiknek már elismert állampolgárságuk volt, megsemmisítették kiadott illetőségi bizonyítványát. A magyar nemzetiség elleni hatósági diszkrimináció még az egyes magyarlakta területeken is eltérően érvényesült. Említettük, hogy szlovákiai átlagban egy képviselői mandátumhoz 27.697 szavazat kellett, az ungvári kerületben viszont 34.443.

Kárpátalján 1924. március 16-án rendezték meg az 1920-ban elmaradt első nemzetgyűlési választásokat. A magyar pártok úgynevezett őslakos szövetsége a képviselőválasztásokon 28.158 szavazatot, a szenátusi választásokon 24.944 szavazatot kapott, s így 1 képviselőt és 1 szenátort delegálhatott. A kárpátaljai választásokon a magyar pártszövetségen kívül részt vett a Független Magyar Szociáldemokrata Párt, amely a képviselőválasztásokon 2.856, a szenátusin 2.356 szavazatot, a Köztársasági Magyar Földműves Párt pedig a képviselőházi választásokon 1.232 szavazatot kapott. A húszas évek elején Csehszlovákia-szerte ismertté vált Técső hősiességének küzdelme önkormányzatáért. Az

egykori koronavárosba öt alkalommal küldtek kormánybiztost, mert ragaszkodott ahhoz, hogy magyarpárti bírója legyen.

Az 1925-ös választások során 21.000-en szavaztak Kárpátalján a Csehszlovák Kommunista Pártra. Ez az összes szavazatok 30,78 százaléka. Ugyanakkor a magyar lakosságú beregszászi kerületben a kommunista szavazatok aránya 35,78 százalék. Beregszászban pedig a harmincas években kommunista vezetésű népfronttanácsot választottak.

1928 októberében tartotta Beregszászon a kárpátaljai magyar pártszövetség kongresszusát, s ugyanezen év novemberében zajlottak le a tartománygyűlési választások. Kárpátalján ekkor a két magyar párt közös listával vett részt, és egy keresztényszocialista, valamint egy nemzeti párti képviselőt juttattak be a helyi parlamentbe.

A kárpátaljai magyarság igen széles skálájú politikai tagolódása belső feszültségekkel járt. Tamás Mihály az ottani „... magyarság első - kisebbségi helyzetet teljes valóságában felmérő és értékelő” alkotója volt. A húszas évek elején megkezdett, de csak egy évtized múlva megjelenő könyve, a *Két part közt fut a víz* az időszak legteljesebb kisebbségi regénye, a pozitív aktivizmus, az építő emberi munka hitvallásának megfogalmazása. Tamás Mihály azonban még 1927-ben megjelent kisregénye, a *Szép Angéla* kapcsán került támadások keresztüztébe. Balla Gyula a korabeli állásfoglalások tükrében vizsgálva a regény irodalom- és társadalomszociológiai vetületét, megállapítja: A vélemények egymásnak feszülése tulajdonképpen két alapproblémára vezethető vissza: „a) Tamás politikai magatartására és az első köztársaságban élő magyar kisebbség politikai tagozódására; b) társadalmi, erkölcsi problémákra, amelyek az előbbivel szoros kapcsolatban állnak... Tamás fekete bárány egyes pártvezérek, különösen Korláth Endre *kerszoc.* vezető (nyugalmozott főispán, országgyűlési képviselő, ő vezeti Kárpátalján a magyar ellenzéki mozgalmat a Magyar Jogpárt élén) szemében”. „Nekem van egy nagy bűnöm - nyilatkozta az író -, s ez a bűn már több esztendő. Az, hogy én Korláthék esztelen kisebbségi politikáját fajárlásnak tartom... fajárlás az, amit Korláthék csinálnak Ruszinszkóban: aki nem húzza a szekertüket, az dögölgjön meg, az pusztuljon.” A keresztényszocialista párt lapjában, az ungvári Határszéli Újságban a legsötétebb rágalomhadjárat indul az író ellen. Közben a beregszászi bíróságon előbb egy református lelkész és felesége, majd egy bádogos kisiparos indít pert az író ellen. A baloldali írók, élükön Fábry Zoltánnal, érzik: nemcsak az író került a vádlottak padjára, hanem mellette ott ül az irodalom is, s az egész „ruszinszkói forradalom” mögött a „Korláthok és egyéb korlátoltak” állnak. Korláthék mindent megpróbáltak, hogy Tamás kezéből kicsavarják a tollat. Nem rajtuk múlt, hogy nem sikerült.

A csehszlovák nemzetiségpolitika negatív vonásai leginkább az iskolaügyben jelentkeztek. A csehszlovák polgári demokratikus állam közoktatásügyi politikáját jól jellemezte, hogy a tanügyi igazgatásban a minisztériumtól a járási tanfelügyelőségekig, nem kapott helyet magyar nemzetiségű pedagógus, egyetlenegy magyar állami gimnázium élén sem állt magyar igazgató - sőt az ungvári magyar gimnáziumot a csehszlovák hatóságok megszüntették. Az állami magyar elemi iskolákban, gimnáziumokban, szakiskolákban, tanítóképzőkben működő tanárok egy része nem volt magyar, viszont magyar tanerők, ugyancsak tudatos politika következményeképpen, szlovák és ruszin iskolákhoz kaptak beosztást. A szlovákiai magyar nyelvű oktatás nagy hiányosságának tekinthető, hogy teológián kívül nem volt magyar nyelvű felsőfokú képzés. Mindent egybevetve, a felvidéki magyarságnak (így Kárpátaljának is) 31 %-kal volt kevesebb iskolája, mint amennyi népszámlálási adatok szerint megillette volna. A 189/1919. számú törvény magyar elemi iskolák létesítését mindenütt lehetővé tette, ahol legalább 40 magyar anyanyelvű tanköteles

gyermek élt, ennek ellenére az 1936/37. tanévben húsz olyan kárpátaljai községben, ahol a magyarság száma meghaladta a kétszázat, s legalább 40 magyar tanköteles gyermek volt, magyar iskola egyáltalán nem létezett. Ezzel szemben Kárpátalján több mint ötven olyan, túlnyomóan magyar településen létesítettek úgynevezett „csehszlovák” iskolát, ahol a csehek, illetve szlovákok száma nem érte el a kétszázat. Így például Tiszacsomán 23, Bcnén 31, Macsolán 44 cseh kedvéért létesítettek „csehszlovák” iskolát. A magyar iskolák túlnyomó része, csaknem 90%-a felekezeti és községi jellegű volt, ezzel szemben a „csehszlovák” elemi iskolák több mint 40%-a állami iskola volt. A polgári iskolaügy terén a magyarság helyzete még rosszabb volt. A csehszlovák kormányzat nem akarta, hogy a magyarság széles rétegei az elemi iskola szintjénél nagyobb műveltségre tegyenek szert, és ezért akadályozta a magyar tannyelvű polgári iskolák létesítését. Olyan magyar településeknek, mint például Csap, nem volt magyar tannyelvű polgári iskolája, ezzel szemben a kormány szlovák tannyelvű polgári iskolát létesített a községben. A kárpátaljai magyar polgári iskolák zömét is a felekezetek és a községek tartották fenn, a „csehszlovák” iskolák 90%-ánál az állam volt az iskolafenntartó. A magyar polgári iskolák többsége leányiskola volt, ez arra vall, hogy a csehszlovák kormányzat a magyar férfiak magasabb kiképzését nem tartotta kívánatosnak. A kormányzat mind a magyar szakoktatást, mind a magyar tanítóképzést tudatosan elhanyagolta. A magyar iskolákkal más vonatkozásban is mostohán bánt a csehszlovák állam. Amíg a csehszlovák tannyelvű iskolák számára fényesebbnél fényesebb iskolapalotákat építettek és a legmodernebb felszereléssel látták el őket, addig a magyar iskolák régi épületekben, egészségtelen és szűk tantermekben voltak elhelyezve. Akadtak olyan magyar iskolák, például Beregszászon, ahol 200 gyermeket egy tanteremben zsúfoltak össze. A magyar párhuzamos tagozatoknak gyakran ugyanazokban a tantermekben kellett tanulniuk, mint a csehszlovák tagozatoknak, s ezért délutáni oktatásra fogták őket, míg a „csehszlovák” tanulók délelőtt jártak iskolába. A magyarság, a csehszlovák megszállás kezdetétől tiltakozott a lehetetlen iskolai állapotok ellen, a hatóságok azonban mereven elzárkóztak a panaszok orvoslása elől. Ez fokozta az elkeseredést, s ennek egyik legjelentősebb megnyilatkozása volt az 1922. június 30-án rendezett országos iskolavédelmi nap, amikor Szlovákia és Kárpátalja számos városában és községében népgyűléseken tiltakozott a két magyar párt szervezésében a magyar lakosság az iskolaügyi sérelmek ellen. Több helyen a gyűléseket megzavarták, összetűzésekre, letartóztatásokra került sor. (A két világháború között Kárpátalján működő magyar iskolák számáról a magyar anyanyelvi intézményrendszert tárgyaló fejezetünkben közlünk részletes adatokat.)

„Évek múltával azonban a magyar értelmiség nemzeti ellenállása csökkent. Mindjobban kezdtek hozzásimulni a csehszlovák állameszméhez - írta Rácz Pál a Gyöngyössi Irodalmi Társaság már idézett évkönyvében -, és új elméleteket állítottak föl, amelyeknek az volt a lényegük, hogy lehet valaki jó magyar, művelheti sajátos nemzeti kultúráját, s amellett hűségesen kiszolgálhatja a cseh állameszmét is... Ezt neveztük annakidején a magyar értelmiség válságának. Ez volt az az idő, amikor már a magyar értelmiségnek is megrendült a hite a magyar felszabadulásban... Volt idő, amikor az ungvári még megmaradt néhány magyar tannyelvű népiskolában összesen három úgynevezett úri gyermeket találtunk. Az értelmiség a gyermekeit már a cseh és ruszin tannyelvű népiskolába járatta, hogy a cseh és ruszin tannyelvű gimnáziumban annál könnyebben boldoguljon. Ezekre az időkre esik a Magyar Kultúregyesület megalakulása, és ezekben az időkben folytatta működését, kizárólag a polgárságra, iparosságra és földművelő társadalomra támaszkodva, mert az értelmiség nagy része az Egyesület minden rendezésétől távoltartotta magát.” Jellemző volt

Rácz Pál felszólalása a Magyar Kultúregyesület 1937. október 24-i beregszászi közgyűlésén, .. melyen a még független magyar értelmiség színe-java megjelent, de részt vett már ezen a csehszlovák szellemű ellentábor is.” „A Magyar Kultúregyesület a magyar nemzeti szellemű műveltség terjesztője, fejlesztője és ápolója - mondta Rácz Pál. Nemzetmentés ez a munka, melynek súlypontja azon van, hogy *különbséget tesz* a magyar *nyelvű* és magyar nemzeti *szellemű* kultúra között. A nem magyar szellemű, hanem csak magyar nyelvű kultúra *idegen kultúra* magyar nyelven, amely ha kiszorítja a magyar nemzeti szellemű kultúrát a helyéből, *elvéssz a nemzetet.*” A felszólalók között akkor (1937-ben) dr. Siménfalvy Sándor elnökségi tag azt a javaslatot tette: „Az idegen tannyelvű és szellemű népiskolák *ellensúlyozására* a Magyar Kultúregyesület vezesse be a falvakon és városokban az ifjabb generáció részére a magyar történelem, földrajz, a magyar helyesírás és olvasás tanfolyamokon és előadások keretében való tanítását”, és egyúttal felhívta az Egyesület tagjait, hogy nemzetnevelő munkában tehetségükhöz és idejükhez mérten vegyenek részt.

A kárpátaljai magyar egyházakról szólva a legfeltűnőbb, hogy a csehszlovák népszámlálások tükrében különösen a római katolikus, illetve görög katolikus magyarok, s a magukat magyarnak valló zsidók száma csökkent drasztikusan. A felvidéki katolikusoknak ezidőben alig egyharmada volt magyar, a görög katolikusok és evangélikusok között ennél is csekélyebb a számuk. Ugyanakkor a református egyházban a magyarság aránya több mint 90 százalék volt Kárpátalján. A trianoni békeszerződés az egyházmegyéket szétszabdalta, a szatmári püspökség például - ez érinti Kárpátalját - három országhoz - Csehszlovákiához, Magyarországhoz, illetve Romániához - került. Kárpátalján még a harmincas években is 22 olyan római katolikus plébánia működött, amelyek tiszta magyarok voltak. A csehszlovák kormányzat az addigi püspökök helyébe megbízható adminisztrátorokat állított, sőt 1927-ben Papp Antal munkácsi görög katolikus püspököt karhatalommal tették át a határon. Az egyházakat a földreform is gyengítette. Kárpátalján több ezer holdat sajátított ki az állam földbirtokaikból. A kárpátaljai reformátusok a tiszántúli egyházkerülethez tartoztak, s keményen ellenálltak a csehszlovák állam támadásainak. Megtartották magyarságukat, a csehszlovák népszámlálások idején mindössze 10%-kal csökkent számuk az erőszak különféle formáinak hatására (a katolikusoké mintegy 28%-kal!). Felekezeti iskoláik száma alig csökkent, sőt a református tanítók számát a hihetetlen nehézségek közepette is növelni tudták.

Kárpátalján a két világháború között - csehszlovákiai viszonylatban - igen rossz volt a gazdasági-szociális helyzet. Az erős cseh Fináncctőke az államapparátussal a háta mögött konkurensei erejét számos eszközzel igyekezett megtörni, s nem is eredménytelenül. A gyenge magyar polgársággal is könnyedén elbánt. A cseh burzsoázia - a hivatalosan hangoztatott elv alapján: „Podkarpatszka Rusz nem tartozik az általános gazdasági rendszerbe” - egyszerűen gyarmatnak tekintette Kárpátalját. A két világháború között egyetlen nagyüzem sem épült a vidéken, viszont évente több tízmillió korona értékű nyersanyagot vittek ki a területről. Ennek következtében Kárpátalja elmaradott agrárvidék maradt, ahol Csehszlovákia lakosságának 9%-a élt, de az ipari termelőerőknek csak 0,67%-a volt itt. A vidék ipara, illetve kézműipara a lakosságnak mindössze 11%-át foglalkoztatta, gazdasági mérlegében az iparra alig jutott valamivel több mint 2%. Kárpátalja ipari - elsősorban fafeldolgozó és építőanyagipari - üzemének - perencesnyi Bantlin, nagybocksói Klotild, a szolyvai, a beregszentmiklósi, valamint az ungvári Mundusz bútorgyár, a munkácsi és a beregszászi téglagyárak - részvényeit a cseh tőke szerezte meg, de érdekeltségei voltak a

vidéken a német, osztrák, belga, francia és magyar tőkének is. A közép- és kisiparban, továbbá az építőiparban az ukrán, a zsidó és a magyar polgárságnak voltak érdekeltségei.

A legváltóságosabb állapotban azonban a mezőgazdaság volt. 1920-ban a kereken 23 000 hektár szántóföldnek 37%-a állami, 33%-a földesúri, 12,5%-a egyházi, s mindössze 17,5%-a paraszti tulajdon. A 69 kárpátaljai nagybirtokosnak több földje volt, mint a 110.000 paraszti törpegazdaságnak. A munkácsi Schönborn grófoknak például ezidőben 136 ezer hektár földje volt az erdőket és legelőket is beleértve. A harmincas évek közepén Kárpátalján az említett 110 ezer parasztcsaládnak 385 ezer hektár földje volt, a 2.800 nagybirtokosnak 814 ezer hektárja. A földbirtokreformot a csehszlovák kormányzat Kárpátalján két szakaszban végezte el: 1919-1925 és 1925-1929 között. 1919. április 16-án adták ki az ún. kisajátítási törvényt, amely szerint a 100 hektárnál nagyobb gazdaságok többletföldjét ki kellett sajátítani, s a föld nélküli, illetve kevés földű parasztnak kellett eladni. Ez Kárpátalján több mint 200 ezer hektár szántóföldet, illetve legelőt érintett volna, de 1920-1923 között csak mintegy 31 ezer hektár földet adtak el, s ennek is csak egynegyede került a szegény- és középparasztokhoz. A többi kisajátítandó föld vagy megmaradt a birtokosok tulajdonában, vagy állami tulajdonba, úgynevezett telepesi tartalékba került, amelyből a cseh telepeseknek, a helyi államhű elemeknek vagy külföldi tőkéseknek adtak ajándék vagy vásárlás címén. A földeknek csupán egy részét, az évek óta bérelt, főleg apró telkeket adták el a földtulajdonos és a bérlő közös megegyezése alapján. Kárpátalján 1924-ig egy földesúri birtokra átlagban 295 hektár, egy parasztgazdaságra 0,5 hektár föld jutott. A földreform második szakaszában 39 nagybirtokostól kiváltott 240 ezer hektár földet osztottak szét, amelyből 45.405 hektár szántóföld volt. A kisajátítási törvényt a nagybirtokosok igyekeztek kijátszani, így például Schönborn gróf a csehszlovák kormánynak felterjesztette munkácsi-beregszentmiklósi domíniumának úgynevezett „iparosítási” tervét. A terv megvalósításakor - 1928-ban óriási kiterjedésű szántóföldeik, legelőik és erdeik jelentős részét - minimális értékük mintegy 400 millió koronát tett ki - 35 millió koronáért eladták a Bignon-konzernnek, amelyben a francia, svájci és csehszlovák tőke volt túlsúlyban. Ezekben a földeken létrehozták a rablógazdálkodást folytató céget, amelynek egyik legbefolyásosabb részvényese Schönborn gróf volt. Teleki gróf, Dolha-környéki birtokait - mintegy 20 ezer hektárt - a máltai lovagrend vásárolta meg. Ugyanakkor a fokozódó adósságterhek miatt 1930-ban a parasztbirtokoknak csak 11,4%-a volt adósságmentes. A kárpátaljai magyaroknak egyébként több mint 60%-a foglalkozott mezőgazdasággal, miután gyakorlatilag kiszorították őket a közigazgatásból és az ipar területéről. További gondot okozott a cseh kolonizáció Kárpátalján, ahol a két háború között 11 telepet a színmagyar Tiszaháton létesítettek. Kárpátalján 222 telepes birtok létesült 3013 hektárnyi területtel, elsősorban Ungvár-Munkács vonalától délre, a csehszlovák-magyar határ menti falvakban.

A magyarság elleni diszkriminációs intézkedésekre jellemző, hogy Kárpátalján az osztrák-magyar monarchiabeli papírpénzt 10:1 arányban váltották be, Szlovákiában viszont csak 55%-os vagyónadóval. A területen méltatlanul keveset ruházott be a csehszlovák állam, így például 1920-ban nem hajtották végre az előirányzott út- és vasútépítést. Kárpátalján például több olyan adó volt érvényben, amelyet a cseh tartományban már megszüntettek, vagy nem voltak ismertek. A kereseti adó Kárpátalján 10%, a cseh országrészekben 4% volt, a szeszadó 23, illetve 10 korona. A nyilvános számadásra kötelezett vállalatok adókulcsa a cseh tartományokban 10%, Kárpátalján 30 - 43% volt. Károsan érintette Kárpátalját a vasúti tarifa diszkriminációja is.

A kisebbségi sorsban élő magyarságnak egyik legtermészetesebb gazdasági szervezkedési eszköze a szövetkezeti forma lett volna. Ennek a Felvidéken már nagy múltja volt, hiszen a történelmi Magyarországon az első Hangya szövetkezet Nyitra megyében alakult 1889-ben. Az önszegélynek és talpraállásnak ez a módja az első világháború után a csehszlovák állam „gyámsága” alá került.

A szövetkezeti mozgalom Kárpátaljához kötődő fontos előzménye az itteni földművelő nép gazdasági felemelését célzó 1899-ben indított ún. „hegyvidéki akció”. Az ennek megvalósítására alakított kirendeltség vezetésével a jeles szakembert, Egán Edét (1851-1901) bízták meg. Ezt a földnélküli ruténség nyomora, a kedvezőtlen hitelviszonyok és a mind nagyobb mértékű kivándorlás tette égetően szükségessé. Egán Ede a földhiányt bérletekkel igyekezett ellensúlyozni, ösztönözte az állattenyésztést és hitelszövetkezeteket állított fel. Intézkedései sértették a helyi uzsorakereskedők érdekeit. Egán Ede rejtélyes körülmények között halt meg, golyó oltotta ki életét.

1924-ben alakult Munkácson a Ruténiai és Kelet-szlovákiai Zsidó Hitelszövetkezetek Központja, 1926-ban pedig a Rutén Szövetkezeti Központ. Közben 1925. június 18-án kezdte meg működését Galántán a Hanza szövetkezeti áruközpont 44 magyar fogyasztási szövetkezettel, melyek száma később 215-re emelkedett. Közülük 30 Kárpátalján működött és az ungvári ügynevezett revíziós központhoz tartoztak. A magyar fogyasztási szövetkezetek zömét a Hanza tömörítette, s a korábbi magyar Hangya szövetkezet hagyományait követte. A szövetkezeti központ csak magyart és keresztényt alkalmazott autonóm vidéki szervezeteiben. A Hanza-hálózat szoros kapcsolatban állt az ellenzéki magyar pártokkal, illetve 1936-tól egyesült a magyar párttal, valamint a vezetésük alatt álló kulturális egyesületekkel. A Hanza komplex gazdasági, politikai és kulturális tevékenysége szerves részét alkotta a cseh, illetve a szlovák polgársággal folytatott konkurrenciaharcnak, amely kibővült a magyarságról leváló zsidó polgárság elleni harccal is.

Csehszlovákiában jónéhány életképes magyar hitelszövetkezet is működött, így Kárpátalján a Christiana több mint harminc fiókkal, melyet főként a kispolgárság és a gazdagparasztság támogatott. A fiókok néhány kivétellel 1919 előtt is léteztek. Magyar pénztintézet Kárpátalján 1938-ban mindössze öt volt (plusz egy fiók) cseh, illetve szlovák csaknem harminc.

A két világháború között Kárpátalján a lakosságnak csak csekély hányadát (az 1930. évi népszámlálás szerint 11%-át) foglalkoztatta az ipar, a kisipar, illetve az építőipar. Az ipari munkásság zöme a vegyi-, a fa-, a tégl- és cserépiparban dolgozott, valamint vas-munkások, vasutasok és kőművesek voltak. A 30-as évek elején 20-nál több embert foglalkoztató ipari üzemekben mintegy 9 ezer, az apró üzemekben további 10 ezer munkás dolgozott. A munkásság nagy részét - 70-75 ezer embert - az idénymunkások alkották, akik az erdőiparban, a mezőgazdaságban és az útépitéseknél dolgoztak. Csehszlovákiában a kárpátaljai munkások bére átlag 38-40%-kal volt alacsonyabb, a fogyasztási cikkek ára pedig 25 - 30%-kal volt magasabb, mint az ügynevezett történelmi országrészben. Kárpátalja már 1920-ban is Európa egyik legelmaradottabb vidéke volt, amelyet csak tetézett az 1929-1933. évi gazdasági világválság. Ekkor az ipari, az erdő- és szőlőmunkások bére 30 - 70%-kal csökkent. A falvakban az egy személyre eső adó az 1919-1931 közötti években 15 koronáról 178 koronára, vagyis 13-szorosára emelkedett. A 30-as évek derekán a jelzálog-adósságok több mint 800 milliót, az állami adóhátralékok több mint 64 millió koronát tettek ki. Évente sok százezer szegényparaszt vagyonát árverezték el. 1936-ban Kárpátalján mintegy 8 ezer magyar volt munkanélküli. A terület alacsony társadalmi és szociális

viszonyait jelzi, hogy a harmincas években Csehországban a férfiak átlagosan naponta 22,51, a nők 11,50 koronát kerestek, Kárpátalján 11,08, illetve 8,16 koronát. A mezőgazdasági munkabér ekkor Csehországban a férfiaknál 12,12, a nőknél 9,09, Kárpátalján 8,80, illetve 7,72 korona volt. Az egy személyre eső húsmennyiség 1935-ben Csehországban 42,50 kg, Kárpátalján 16,11 kg, a cukoré 24,20, illetve 3,93 kg. Az 1933-as adatok szerint Csehországban egy gazdacsalád 659, Kárpátalján 168 koronát költhetett ruházatkódásra és lábbelire, a gyermekek neveltetésére 221, illetve 33, utazási költségekre és postára 105, illetve 14 koronát adhatott ki. Egy gazdacsalád valamennyi tagjának éves átlagfogyasztása Csehországban 5.068 korona, Kárpátalján mindössze 1.369 korona volt. Csehországban tehát mintegy négyszer magasabb volt az életszínvonal, mint Kárpátalján. Az utóbbi természetesen nem vonatkozott arra a 35.000 cseh telepesre, akik Kárpátalját irányították. Kárpátalja népének megdöbbentő nyomoráról számolt be a harmincas évek elején Ludwig Renn német, Niko Rost holland és Iván Olbracht cseh író, valamint Fábry Zoltán több más felvidéki magyar író társaságában.

Hogyan tükrözte mindezt a hajdani Északkeleti-Felvidéken születő magyar irodalom?

A kárpátaljai magyar literatúrának - szögezhetjük le rögtön az elején - szintén megvannak a táj, a vidék történelmében gyökerező hagyományai, ugyanakkor természetes, hogy az egyetemes magyar kultúra része, hiszen a terület 1918-ig a történelmi Magyarország elidegeníthetetlen része. Ezért tartjuk hibásnak Sándor László nézetét: „Irodalmunk ez az ága - t.i. a kárpátaljai - helyi hagyományok nélkül sarjadt ki, az ezt megelőző századokban ennek a területnek. .. soha sem volt önálló irodalma.” Ez a felfogás gyakran felmerül a kisebbségi magyar irodalmak hagyományainak keresésénél. A kárpátaljai irodalmi alkotások ugyan az egyetemes magyar irodalom részeként születtek az elmúlt századokban a vidéken, de bátran meríthet belőle, ápolhatja a mai kárpátaljai magyar irodalom mint hagyományát. Az 1918 és 1938 között kárpátaljai magyar irodalomról szólva azonban más megközelítés kell. Mint Balla Gyula írja: „A két háború közti magyar kisebbségi irodalmakról szólva nem választható külön a kárpátaljai (ruszinszkói) és a szlovákiai (szlovenszkói) magyar irodalom. Ma már leginkább csehszlovákiai magyar irodalomról beszélünk, s legfeljebb az időhatárokat jelezzük nyomatékosan. Kétségtelen, hogy a mai kárpátaljai magyar irodalom a két háború közti csehszlovákiai magyar irodalomban gyökerezik, akkor tette meg az első lépéseket a viszonylagos önállóság felé, akkor alakultak ki jellegzetes táji-regionális színei (még ha ezt egy időben egyesek meg is kérdőjelezték)... A mai kárpátaljai magyar szellemi élet képviselőinek tehát azt a célt kell követniük, hogy a hagyományteremtés szándékát és óhaját kövesse elmélyült irodalom- és művelődéstörténeti munka, amely figyelmét kiterjeszti a terület képzőművészetére, feldolgozza Kárpátalja színházi, zenei, sajtótörténeti stb. hagyományait is. Csakis így számolhatók fel a mai kárpátaljai magyar szellemi élet árvaságáról, hagyománytalanságáról forgalomban lévő hamis képzetek.”

„Kárpátalján az 1920-as évek elején két ellentétes irányú kísérlet történt az irodalmi élet megszervezésére - írta Kovács Vilmos és Benedek András forrásértékű tanulmányában. Az egyik, a már említett Gyöngyössi Társaság nevéhez fűződik, amely a magyar ellenzékét és 1919 utáni Magyarország hivatalos irodalmpolitikáját képviselte. Mivel azonban a társaság nem volt hajlandó módosítani programját, a hatóságok felfüggesztették tevékenységét. A másik irányzat képviselői az 1922-ben megjelent *Ruszinszkói Almanach-ban* és a *Kárpátaljai Magyar Almanach-ban* (1924) jelentkeztek. A csoportosulás hibája, hogy összetévesztette a szellemi örökséget a Gyöngyössi Társaság magyarkodó szólásával, és annak ellenpólusaként a semmiből akart teremteni valamiféle teljesen különálló kárpát-

aljai magyar irodalmat, kirekesztve belőle még a szlovákiai magyarságot is.” A 20-as évek az átmenet, a konszolidáció, a csehszlovákiai polgári demokrácia kibontakozásának éveit voltak. Természetesen egyre-másra tűntek fel Kárpátalján is a magyar írók, vagy azzá válni akarók, akik a polgári élet kifejezői voltak az új viszonyok között. Elsőként Rácz Pál, az ungvári Kárpáti Híradó szerkesztője (1888-1952) jelentkezett írásaival. 1921-34 között két elbeszéléskötete és öt regénye jelent meg, írásművészetének jellemzője a „mikszáthos derű”, hőseinek esetségét csak szánni tudja az olvasó. Nátolyáné Jaczkó Olga (1895-1970) két novelláskönyvet és három regényt adott ki 1925-37 között. Az ő műveiben jelenik meg először a verhovinai ruszin falu. Görög katolikus pap felesége, „megtestesítője a monarchiabeli magyar kultúra és a pravoszláv beütésű világszemlélet keveredésének.” Simon Menyhértet (1897-1962) tekinthetjük az első kifejezetten kárpátaljai kisebbségi költőnek, 1922-37 között hat verskötete jelent meg, az első Kassán, a többi Munkácson. „Ő... bár hallja - nem tudja a költészet rangjára emelni a kisebbség hangját. A kisebbségi életforma szorítójából sem tud kitörni, küldetésstudata póz: provinciális messianizmus...”

A 30-as évek elejére felnövekedett az új magyar értelmiség, amely felkészülten, kellő politikai érzékkel fordult a magyar kisebbség gondjai felé. A beregszászi születésű és építész képzettségű Tamás (Tvaroska) Mihály (1897-1967) volt az első író (rőla a politikai viszonyokkal foglalkozva már szóltunk), „... aki teljes bonyolultságában látta és mutatta meg a kárpátaljai valóságot. Időtálló novelláiban és regényeiben kibontakozik a szociális bajok és kisebbségi életforma közepette zűzódó-örlődő csonka nemzettestet valós képe, ugyanakkor felvillannak a reális mentő-óvó fogódzók is”. Tehetsége a mítoszmentes magyarságtudattal párosul. Kisebbségi regénye, a *Két part közt fut a víz* (1934) az első művészi eszközökkel megírt hiteles kárpátaljai kordokumentum. „Tamásnak egyébként 1923-36 között két novelláskötete és hét regénye jelent meg. A korszak legjelentősebb költője Sáfáry László (1910-1943), akinek mindössze két verseskötete jelent meg Munkácson, a második világháború poklában, Ukrajnában pusztult el.” Balladai hangszerelésű és expresszionista szabad verseiben egymás mellett állanak a puliszkás álmú Ivánok és földhözragadt Jánosok; hazájuk Kelet-Közép-Európára tágul, sorsuk a világot emésztő problémák parányi része. A pesti diákevek, a falujáró *Sarló-mozgalom* (1928-32), baloldali meggyőződése és rendkívüli tehetsége munkálják ki benne az új szintézist, amelyet Győry Dezső átköltött szavai fejeznek ki legpontosabban: Európát érzem, de Kárpátaljáért fájok. Szintén a Sarló-mozgalomban nevelkedett Ilku Pál (1912-1973), akiről már szóltunk. *Zendül az osztály* címmel film készült Lendület című ifjúsági regényéből (1936). A munkácsi illetőségű Herpay Ferencnek (1908-1974) egyetlen könyve jelent meg *Mozgóképek* címmel, de kevés köze volt a kisebbségi magyar valósághoz. A beregszászi Bellyei (Zapf) László (1910-) a már említett Magyar Munkaközösség egyik alapítója, majd később a Széchenyi Mozgalom vezetője. Kritikus, drámaíró, akinek 1929-ben a Kárpátaljai Magyar Színház adta elő *Nagy érzések* című drámáját, majd 1930-ban a *Taníts meg hinni és szeretni*, az 1935. május 5-én rendezett beregszászi Rákóczi-ünnepélyen pedig a *Bujdosók* című színműve került színpadra. *Irodalmi arcképek* c. sorozata a Magyar írásban jelent meg. Sáfáry László a hagyatékából előkerült kéziratban *Kárpátaljai magyar írók* címmel mindössze 15 nevet szerepeltet. Nem szerepel köztük Rácz Pál és Mécs László. Dupka György költő és Várad-Sternberg János összeállításában 1982-től kiadásra vár egy kézirat: *Kárpátalja írónak antológiája (1918-1944)*, *Ének a beregi rónán* munkacímmel. Huszonkét alkotó szerepel benne, közülük nem érezzük odavalónak az 1927-ben született Balla Lászlót, s az 1943-ban csak ifjú zsenéket publikáló Csengeri Dezsőt (1926-1982), hiszen

mindketten 1945 után kezdték írói pályájukat. Az „elfekvő” antológiában szereplő alkotók az iménti kettő kivételével: György Ferenc (1893-1980), Illés Béla (1895-1977), Mécs László (1895-1978), Simon Menyhért (1897-1952), N. Jaczkó Olga (1895-1972), Tamás Mihály (1897-1967), Vaskó István (1893-1940), Czabán Samu (1878-1942), Ilku Pál (1912-1973), Sáfáry László (1910-1943), Prerau Margit (1909-), Ják Sándor (1898-1980), Demjén Ferenc (1911-), Sütő Kálmán (1910), Kiss László (1904-1976), Fülöp Árpád (1863-1953), Györy Dezső (1900-1974).

A két világháború közötti kárpátaljai magyar irodalom figyelemre méltó eredményeket ért el - elsősorban a Sarló hatására - a szociográfiai műfaj művelésében. A valóság szuggesztív tükrét nemcsak itt, hanem a lírában is megtalálhatjuk, erre a legjobb példa Sáfáry László híres verse, a *Verhovina*. A művek egy része nem kárpátaljai író tollából származik, mint például Fábry Zoltán nagy visszhangot kiváltó könyve. *Az éhség legendája*, vagy Balogh Edgár már említett *Tíz nap Szegényországban* című cikksorozata a Prágai Magyar Hírlap hasábjain. Fábry Zoltán, Ludwig Renn német író és Gerald Hamilton angol újságíró társaságában a Nemzetközi Vörösségély megbízásából kereste fel Kárpátalját. Megállapították: a lakosság 90%-a éheznek, 5%-a elfogadható körülmények között él, a fennmaradó 5%-ot a módosabb emberek teszik ki, a falusi és városi gazdák, kocsmárosok, hivatalnokok. Már az első világháború előtt Kárpátalja Magyarország legmostohább vidéke, ekkor azonban nyáron a rászorulóknak lementek a magyar Alföldre aratni, s összeszedték a télire valót. A háború után a trianoni béke elzárta őket a magyar Alföldtől. .. Korábban már említettük Iván Olbracht kárpátaljai riportkönyveit. Ennek kapcsán írta Sándor László: „A kárpátaljai sorsvalóság tarthatatlan voltára azonban a marxista kritika és látásmód eszközeivel elsőízben a volt pozsonyi Sarló tagjai mutattak rá, akik mintegy öt év előtti szociográfiai útjuk gazdag dokumentumanyagát a sajtó útján hozták nyilvánosságra. A Prágai Magyar Hírlapban és egyebütt közzétett helyzetfeltáró cikksorozatok akkoriban nagy port vert fel mindenfelé. Az érdeklődést fokozta a Sarló 1931 szeptemberében, Pozsonyban rendezett szociofotó-kiállítása, melyen Rosie Ney Kárpátalján gyűjtött képanyaga dokumentáris erővel mutatta be a nyugati imperializmus béklyójában vergődő Kárpátalja igazi arcát. Ahhoz a feltáró és helyzettudatosító munkához, melyet pár évvel ezelőtt a Sarló kezdett el, most szervesen kapcsolódik Iván Olbrachtnak, a haladó cseh írógárda egyik legértékesebb tagjának nemrég napvilágot látott riportkönyve.”

A kárpátaljai tudományos irodalom képviselője Sas Andor, akinek alapvető munkássága ide kötődik. Fontosabb művei: *Szabadalmas Munkács város levéltára 1376-1850* (Munkács, 1927), *Egy magyar nagybirtok történetéhez* (Bp. 1931), *Egy kárpáti latifundium a hűbériség alkonyán* (Pozsony, 1955). A terület szépíróihoz hasonlóan a jeles szakírók (Sas Andor, Bellyei László, Szabó Imre, Neufeld Béla és mások) helyi fórumok és szervezetek hiányában az egységes csehszlovákiai irodalmi, szellemi életbe illeszkedtek be a két világháború között. A kárpátaljai magyar festészetben ezidőben az idősebb nemzedéket képviselte Virágh Gyula és Novák Andor. Akkor még fiatalnak számított, de már érett tájképfestő volt Boksay József, Erdélyi Béla, Soltész Zoltán, Manajlo Fedor.

3. 1938. NOVEMBER 2. - 1939. MÁRCIUS 15., AZ ELSŐ BÉCSI DÖNTÉSTŐL KÁRPÁTALJA MAGYARORSZÁGHOZ CSATOLÁSÁIG

*A szerencsekerék úgy jár
Uzshorodból lett már Ungvár,
Azt kiáltja úr és munkás,
Mukacsevo ismét Munkács.”*

(Fülöp Árpád: Csonka dal)

Az 1938. szeptember 29-én megkötött müncheni egyezményben a nyugati hatalmak hozzájárultak ahhoz, hogy Hitler bekebelezze a németlakta Szudéta-vidéket. A magyar és lengyel területi követelésekről csak az egyezmény függelékében volt szó. Eszerint Magyarország és Lengyelországnak a csehszlovák kormánnyal való kétoldalú tárgyalások útján kellett megkísérelni a területi problémák megoldását, s amennyiben 2 hónapon belül nem születne megállapodás, akkor az ügy a konferencia résztvevői elé kerül. A magyar kormány október 3-ai jegyzékében követelte, hogy a kétoldalú tárgyalásokat október 6-án kezdjék meg Komáromban. Október 5-én megkezdődött a magyar szabadcsapatok, az úgynevezett „rongyos gárda” átdobása. A csehszlovák-magyar tárgyalások 1938. október 9-én kezdődtek Komáromban, igen feszült légkörben. Miután az október 6-i zsolnai konferencia határozatának megfelelően Szlovákiában Tiso elnökletével autonóm kormány alakult, a prágai csehszlovák kormány ezt bírta meg - mint közvetlenül érdekeltet - a magyarokkal folytatandó tárgyalással. A magyar fél nem fogadta el a magyar kisebbség részére az autonóm Szlovákián belül kilátásba helyezett nemzetiségi önkormányzatot, hanem ragaszkodott a magyar többségű területsáv átszatolásához, s nem érte be a Csallóköz felajánlott átengedésével sem. A tárgyalások 4 nap után, október 13-án minden eredmény nélkül megszakadtak. Október 22-én kapta meg a magyar kormány a harmadik szlovák ajánlatot a területi követelésekkel kapcsolatban, amely elismerte a magyar igényeket a magyarlakta sávra, de még mindig nyolc vitatott, „vegyes népességű terület” volt, köztük Kárpátalján Ungvár és Munkács, e városok népessége nagy többségben magyar volt, a környékük vegyes, főleg ruszin, de Munkácsnál német is; valamint Nagyszőlős, szintén magyar többségű város volt, de környéke vegyes.

A vitatott területeken a magyar kormány népszavazást követelt, de ezt nem sikerült elérnie. Mindkét fél álláspontja megmerevedett, majd újabb huzavona következett, végül német-olasz eszmecsere után október 30-án Csehszlovákia, majd nyomban utána Magyarország felkérte a tengelyhatalmakat a döntéshozatalra. Anglia és Franciaország érdektelenséget mutatott az ügy iránt, Németország és Olaszország lett a döntőbíró. Nagy vita folyt, elsősorban Ungvár és Munkács hovatartozásának kérdésében, mert a németek október 27-én végül megállapodtak abban, hogy Kassa, Ungvár és Munkács Magyarországhoz kerüljön.

A határozat értelmében 12.400 km² terület került Magyarországhoz 1.100.000 - többségében magyar - lakossal. A döntés részletesen közli az új csehszlovák-magyar határt, ennek kárpátaljai része: „Az Eperjes-tokaji hegyláncban fekvő és Szlovákiának megmaradó

Nagyszaláncnál kanyarodik el (a határ) most már eléggé egyenesen keleti irányban, úgy-hogy az Ungvár-Nagykapos vasútvonal Magyarországé, szintúgy Ungvár városa is... Ungvári megkerülve a határ nagyjából dél felé tart. Munkácsot északon és északkeleten kikerüli, úgyhogy Munkács Magyarországé. Munkácstól keletre kanyargó vonalban bocsát-kozik le Ugocsa megyébe a határ. Nagyszőlőstől nyugatra halad el, körülbelül Feketeardőig, amely Magyarországé, azután egyenes vonalban metszve a Királyháza-Halmi vasútvonalat a román határnál véget ér.” Az első bécsi döntéssel tehát Kárpátalja déli, magyarlakta sávja visszakerült Magyarországhoz, összesen mintegy 2 ezer km²-nyi terület. Kárpátalja több mint egyötöde. A terület magyar lakosságának zöme indokolt örömmel fogadta az 1938-as visszacsatolást, de nemzeti érzelmeiből fakadó lelkesedése hamarosan megcsappant. A háborús hangulat, a gazdasági romlás, a rohamosan fasizálódó rendszer, a megtorlások - elsősorban a kommunisták ellen -, különösen pedig az „anyaországi fel-sőbbrendűség” durva megnyilvánulásai - ellenérzést és egyre mélyülő ellenszenvet váltot-tak ki a lakosság körében, amelynek az eltelt húsz év alatt demokratizálódott a gondol-kodásmódja és magatartása. Szembe kellett nézni azzal a paradox ténnyel, hogy a vissza-csatolásban eltöltött hat év jóval nagyobb rombolást vitt véghez a kárpátaljai lakosság magyarságtudatában, mint a kisebbségi sorsban leélt két évtized. Ezt az állapotot pontosan fejezik ki a közszájon forgó korabeli szállóigék: „Nem ezeket a magyarokat vártuk”, „Minden drága, vissza Prága.”

Kezdetben a kárpátaljai magyarság öröme határtalan volt. Ez derült ki az Erdélyből elszármazott, s akkor Ungváron elő tanár és költő, Fülöp Árpád Naplójából, aki alább idézett sorait a friss élmények hatása alatt írta.

„*Szeptember 24-én cseh mozgósítás.* E naptól fogva november 10-ig egymást érték az izgalmak. A reménykedő magyarok az októberi esti Mária-ájtatosságon a magyar Himnusz-t énekelték...

1938. november 2. szerda: Örökemlékezetű nap. A bécsi döntés napja, amely Magyar-országnak visszaadta több mint egymillió magyarját, s a magyarlakta területeket, köztük Kassát, Ungvári, Munkácsot, Beregszászt is... E napon megtört a trianoni bilincs...

1938. november 10. csütörtök: Ungvár nagy napja. E napon az esti órákban vonult be a magyar honvédség. E napon már reggeltől kezdve lobogódíszbe öltözött a város, a kiraka-tok is csak úgy ragyogtak a nemzeti színű díszektől.. ”

A kárpátaljai magyarság ismét államalkotó nemzeté válása után került sor az 1941-es magyar népszámlálásra (ezt megelőzően 1939. július 16-án tartottak előzetes népösszeírást Kárpátalján). 1941-ben *anyanyelv* szerint a 852 ezer főnyi kárpátaljai népesség 28,8%-a (245 286 lakos) vallotta magát magyarnak. Az etnikai arányok változása több tényezőnek volt köszönhető: a cseh és szlovák állami alkalmazottaknak, telepeseeknek a túlnyomó része elköltözött, a magyar anyanyelvű zsidók, a bizonytalan etnikai hovatartozásúak ezúttal ismét magyarnak vallották magukat, s a trianoni magyar államterületről több ezer magyar költözött be. Az államhatalmi változásra érzékenyen reagáló városok népességének etnikai összetétele ebben az időszakban is - most a magyarok javára - jelentősen átfurmálódott. A kivétel nélkül magyar többségűvé váló városok közül Beregszászon több mint 90, Ungváron pedig közel 80 százalékos arányt ért el a magyarság. A ruszin lakosságú vidékek központjaiban is a lakosság tetemes része (20 - 40 százalék) vallotta anyanyelvének a ma-gyart (Szolyva, Perecseny, Nagyberezna, Huszt, Rahó, Kőrösmező stb.)

Az első bécsi döntést követő hónapokban, a mintegy 40 ezer főnyi cseh közigazgatási és közrendészeti tisztviselő és telepese távozásával fölszámolták azok iskolahálózatát is a magyarlakta településeken. 1931-ben a cseheknek 45 óvodája, 158 elemi-, 14 polgári iskolája, 3 gimnáziuma és 1 tanítóképző tagozata működött Kárpátalján.

A bécsi döntés *előtti* hetekben, 1938. október 9-én alakult meg az első autonóm kormány, amelynek élére Bródy Andrást állították, a rutén pártok ajánlására, miniszteri rangban. Rövidesen azonban leváltották és bebörtönözték, mert népszavazást követelt arról, hogy a rutén nép maga dönthesse jövő sorsáról és hovatartozásáról. Utóda Volosin Ágoston görög katolikus kanonok - a Bródy-kormány közegészségügyi minisztere - lett, a ruszin irányzat vezetője. A csehek, hogy befolyásukat továbbra is biztosítsák Kárpátalján, Volosin tiltakozása ellenére az ott állomásozó csehszlovák haderő parancsnokát, Prchala tábornokot nevezték ki belügyminiszternek. Kárpátalja tehát mint autonóm tartomány, föderatív államot képezett - legalábbis elméletileg - a cseh és a szlovák állammal.

1938 őszétől Volosin és kis tábora már olyan Kárpát-Ukrajnáról álmodott, amely mint föderatív vagy független állam meg tudna állni az európai politika sodrában. Uralmának megszilárdítására azonnal fölállította galíciai mintára a hírhedt katonai alakulatot, a „Szieszlövészgárdát”, megalakította az ukrán Nemzeti Tanácsot, hivatalos nyelvvé az ukránt tette meg, és Kárpátalja nevét „Kárpátszka Ukrainá”-ra változtatta. Betiltotta a magyar és orosz nyelvű lapokat, fölsozlatta a magyar és rutén egyesületeket és politikai pártokat. Gárdistáival éjjel, az ágyból hurcoltatta el a magyarok vezetőit és a magukat ukránnak nem valló ruténeket a Dumén-havason fölállított gyűjtőtáborba. Október 25-én betiltották a CSKP-t, majd egyesületet alakítottak a „kommunizmus elleni harcra”. A kommunista párt illegálitásba vonult, úgy folytatta harcát a Volosin-rendszer ellen.

Volosin államkísérletét három helyen kísérték rendkívüli figyelemmel. A lebergi ukrán sajtó mindvégig az „ukrán nemzeti küzdelem” clóharcosának mondotta Volosin Ruszinföldjét, ahonnan kelet-európai „hódító” útjára indul az ukrán állameszme. Az amerikai ukránság 1938. szeptember 4-én tartott New York-i nagygyűlésén már 750 ezer „csehszlovákiai ukránról” beszél, s fogadja, hogy saint-germaini szerződés értelmében megígért „kárpátukrán” autonómiát minden erejével támogatja. Ez 1939 februárjában tettekben is megnyilvánult: az amerikai és kanadai ukránok a Vöröskereszt útján 400 ezer db ruhát küldenek és 5 millió dollár kölcsönt biztosítanak Volosin Kárpát-Ukrajnájának. Az amerikai ukránok szeptemberi nyilatkozatára az észak-amerikai ruténok hivatalos szerve, az Észak-amerikai Kárpátorosz Unió válaszolt 1938 december elején. A világ ruszinságához intézett emlékiratukban kijelentik, hogy nem ismerik cl Volosin kinevezését, mert „a csehszlovák kormánynak ilyen erőszakos tevékenysége világosan mutatja, hogy a már elismert autonómia a valóságban nem létezik, az új csehszlovák, Volosin-típusú politika pedig a kárpátorosz nép nemzeti élete ellen való támadásnak számít.” Az emlékirat szerint az ukránokat és a ruténeket nemzeti felfogás, öntudat, nyelv és hagyományok választják el egymástól, s a helyzet megszüntetése érdekében az amerikai ruszinok az alábbi követeléseket fogalmazzák meg: A Poprád, a Hernád és a Tisza folyók közötti területen biztosítsák a kárpátorosz nép szabad önrendelkezési jogát (vagyis Kárpátalján kívül még a hajdani Zemplén, Sáros és Szepcs megyében akkor élő mintegy 100 ezer ruténnek, s a Tisza balparti részén, a trianoni Romániának ítélt területen élő mintegy 20 ezer ruténnek. Az Amerikai Kárpátorosz Unió a legmesszemenőbben támogatta Kárpátalja autonóm keretben való csatlakozását Magyarországhoz.

Volosin hatalomra jutása után Kárpátalja elé olyan súlyos gazdasági, vallási, közigazgatási, kulturális és kisebbségi problémák tornyosultak, amelyekkel a „kárpátukrán” kormány negyedéves uralma alatt nem tudott megbirkózni. A bécsi döntés után megmaradt Kárpátalja 80%-ban mezőgazdasági termékek behozatalára szorult. Magyarországgal az egyre növekvő politikai feszültség miatt minden összeköttetése megszakadt, Lengyelországgal hasonló okokból nem szállított, Szlovákia 1938. november 2. után önmagát sem volt képes ellátni, ezért csak Románia jöhetett számításba. December második felében 40 vagon kukoricát szállítottak innen Kárpátaljára, ezen kívül nem érkezett egyetlen jelentősebb import-tétel sem. Bár 1939 februárjában Huszton felállították a Kiviteli- és Behozatali Kamarát, érdemi tevékenységre alig volt módja. A kárpátaljai hitelintézetek és szövetkezetek 1939. január 3-án tartottak először közgyűlést az új uralom alatt. A terület 194 hitelintézetéből csak 144; 180 szövetkezetéből 109 maradt meg -, de tőke, hitel, vállalkozási kedv és áru hiányában ezidőben gyakorlatilag szüneteltették tevékenységüket.

A „kárpátukrán” rendszer konszolidálása érdekében igen fontosak voltak a vallási kérdések. Kárpátalján a század első éveiben újra feléledt a vetélkedés a görög katolikus és a görögkeleti egyházak között. Az ortodoxia újjászületése Csehszlovákia megalakulásával megerősödött, a csehszlovák kormányzat ugyanis a görög katolikus klérussal szemben mindvégig a pravoszláviát támogatta, amelynek 1938-ban közel 100 ezer hívője volt Csehszlovákiában. A rutén politikusok azonban felismerték, hogy a keleti egyház kizárólagosan a nagyorosz eszmék szolgálatában áll. Ezért a „kárpátukrán” egyházpolitika - ha ideje lett volna - minden eszközzel megkísérli az elmagyarosodott görög katolikus klérus visszacsatlósítását. A volosini Kárpátalján ezidőben konszolidált polgári közigazgatás nem volt, hiányoztak a legszükségesebb törvényhatósági keretek is. Volosin helyzetét az is nehezítette, hogy mintegy 15 ezer cseh tisztviselővel kellett számolnia, akik érezve közeli elbocsátásukat vagy áthelyezésüket, a huszti kormány minden rendelkezését szabotálták. 1939. január 1-jéig egyébként 10 ezer cseh tisztviselő hagyta el Kárpátalját, s nyomukban megindult a hátramaradottak átszivárgása Kelet-Szlovákiába.

A helyzetet tovább éllezte Prchala tábornok váratlan kinevezése. A helyi kormány hiába interveniált ismételt Prágában. A helyzetet jól jellemzi a Ribbentrop német külügyminiszternek küldött jelentés: „Prchala miniszterré való kinevezése elleni tiltakozásunkat Prága nem vette tudomásul. A mi tiltakozásunk ellenére Hácha köztársasági elnök Prchala generális esküjét elfogadta. Huszton a feszültség nagy. A lakosság el van keseredve... Ha Prchala Huszton elfoglalná hivatalát, a helyzet katasztrófális lehet. Úgy érzem kötelességem minderről a külügyminiszter urat értesíteni. Prágában még hivatalos információnkat is elkobozták.”

A közigazgatási és a politikai kérdéseket a lakosság „arányszámának” megfelelően kívánta rendezni Volosin. A prágai állami statisztikai hivatal nyomán a helyi ukrán sajtóban közzétett adatok szerint a megmaradt ruszinföldön 1939 februárjában 413.481 ukrán (75,9%), 65.828 zsidó (12,1%), 25.894 magyar (4,8%), 17.495 cseh és szlovák (3,2%), 13.268 román (2,44%), 8715 német (1,6%) élt.

1938 karácsonyán jelentette be a kárpátukrán belügyminiszter az új közigazgatási tervet, amely szerint a mintegy 10 ezer négyzetkilométernyi kis országot 16 kerületre osztják fel, melyek élén egy-egy kerületi adminisztrátor áll majd. A kerületek népessége nem lehet kevesebb 30 ezer léleknél. A külügy-, a pénzügy-, valamint a honvédelmi minisztérium közös a csehszlovák állammal, a brünni (brnoi) legfelsőbb bíróságnak külön ukrán bizottsága lesz, s a közös hadseregen kívül a huszti kormány jogosult belpolitikai célokra területi

milíciát szervezni. Egyébként már 1938. december 17-én felállították a huszti főkapitányságot, január elejétől pedig hat helyen létesítettek belső rendőrségi szervezeteket és nyolc határőrséget. Így mindössze 15 helyen volt csak hatósági rendtartás, az országocska többi helyén féktelen anarchia ütötte fel a fejét, amelyet a Szics-gárdák tevékenysége csak elmérgesített. Ezeknek február közepén már tízezer tagjuk van, ennyien vonultak fel ugyanis az 1939. február 19-én tartott országos gyűlésükön Huszton, egyenruhában és fegyveresen. Kárpátalján február 12-én választásokat tartottak, amelyen az ukrán Nemzeti Tanács egyetlen listát engedélyezett, az UNO (Ukrán Nemzeti Organizáció) listáját. A Nová Svoboda, Volosin lapja január 28-án bejelentette, hogy a választásokon 32 mandátumot töltenek be, tehát átlag 20 ezer lakosra esik egy képviselő. Az így létrejövő huszti parlament képviselői csak ülésenként kapnak illetéket, egyébként önzetlenül kötelesek ellátni tisztüket. A választásokon „az egy párt-egy vezér” szellemében a szavazatok több mint 90%-át Volosin szerezte meg. A huszti országgyűlésnek 1939. március 9-én kellett volna összejúlnie először, de a belső forrongás már akkora volt, hogy a „parlament” megnyitását néhány nappal későbbre tették, így a mindössze 30 ukrán, egy román és egy német képviselő sohasem gyűlt össze. Közben január 27-én Prchala tábornok bejelentette távozását, s így február végéig némileg csillapult a lakosság forrongása. Volosin ez idő alatt rendezni igyekezett a kárpátaljai ukrán közoktatást. Az Ungvárról, Beregszászról és Munkácsról átköltözött gimnáziumoknak Huszton, Nagyszőlősen és Szolyván biztosított helyet, majd az ukrán tannyelvű oktatás számára kidolgozott egy különleges tanítási rendet, amelynek bevezetését azonban megakadályozta a történelem. Az ukrán kormány már említett félhivatalos lapja, a Nová Svoboda mellett még egy hetilapot és Karpatoukrainska Svoboda címen Prágában ukránnyelvű havi folyóiratot adtak ki 1939 január közepétől. Február 15 körül a Nova Scena nevű ukrán színház is megkezdte működését.

Míndez felkeltette az egyre terjeszkedő Németország figyelmét. 1938-1939 fordulóján nem múlt el nap a német sajtó hasábjain, hogy Kárpátalja kérdése ne került volna szóba. Egyrészt a németek meg akarták akadályozni az olaszok sugalmazására alakuló szorosabb olasz-magyar-lengyel kapcsolatokat, másrészt Kárpátalja (is) kitűnő támaszpontnak ígérkezett egy szovjetellenes Nagy-Ukrajna létrehozására, amelybe az oroszországi ukránokon kívül a lengyelországi, a romániai ukránok és a kárpátaljai rutének is beletartoztak volna. Így lett Kárpátalja a pángermán és a pánszláv vetélkedés „Erisz-almá”-ja. Mindezt bizonyítja a német külügyminisztérium 1938. október 6-án kelt, s Hitlerhez fölterjesztett memoranduma. „Egy független Kárpát-ukrán állam külső támogatás nélkül a jelen időben aligha lenne életképes. E megoldás előnye mégis az lenne, hogy egy jövendő Nagy-Ukrajna magját itt teremtenék meg vele... Mindenekelőtt autonómiát kell követelni Kárpát-Ukrajna számára, a nemzeti önrendelkezési jog jelszavával és ebben a kérdésben valószínűleg nem lesznek véleményeltérések. Az autonóm Ukrajnának Magyarország felé való orientálódását végleg ki kell zárni. Ezt a megoldást kívánna egyformán Magyarország és Lengyelország. Ezzel a közös lengyel-magyar határ jönne létre, ami megkönnyítené egy németellenes blokk kialakulását. Katonai szempontból a Wehrmacht főparancsoksága is ellenzi a lengyel-magyar határt.”

Így aztán természetes volt, hogy a németek támogatták Volosint, és Szics-gárdáját fölfegyverezték. A helyzetet bonyolította, hogy Kárpátalját nyugat-keleti irányban az Ungvár-Csap-Körösmező vasútvonal szeli át, amely közvetlen a határ közelében, Máramarosszigetnél 40 km hosszúságban Románián vezet keresztül. Ez a vonal a bécsi döntés következtében kb. Nagyszőlősig Magyarországhoz került, úgy, hogy Kárpát-Ukrajna

összekötése Szlovákián át Prágával, illetve Románia felé többszáz kilométeren keresztül magyar területen haladt át.

A magyar kormány a német tervekről keveset tudva a bécsi döntés után diplomáciai akciókat indított Kárpátalja egészének megszerzésére. Ezt eleinte Olaszország és Anglia is támogatta, de a németek a terveket megbuktatták. A magyar kormány - bár a katonai előkészületeket beszüntette -, a híres rongyos gárda tevékenységét felerősítette. Teleki Pál miniszterelnökségének kezdetén, 1939 februárjában már bizonyos volt: Hitler felrúgja a müncheni egyezményt, s felszámolja Csehszlovákiát. Március 10-én a prágai kormány határozata alapján Szlovákiában a hadsereg vette át a hatalmat, s leváltotta a Tiso-kormányt. Teleki még ezen a napon a minisztertanácsi ülésen meghozatja a döntést: ha a német hadsereg bevonul Csehszlovákiába, illetve kikiáltják Szlovákia függetlenségét, a magyar hadsereg elfoglalja Kárpátalját még akkor is, ha a németek nem egyeznek bele. Erőből sűrűn Rómát és Varsót is értesítették. Ezt annál is inkább jogosnak tartották, mivel Volosin követelésére Prchala tábornok csapatai páncélosokkal megerősítve 1939. január 6-án meglepetésszerűen megrohanták a védtelen Munkács városát. A támadást a rongyos gárda a rendőrökkel és a polgári lakosság segítségével visszaverte. A betörés hatására a magyar kormány megerősítette a határt, így állították fel Munkácson Bély Alajos tábornok parancsnoksága alatt egy lovas dandárt, Beregszászon pedig Lósy Alajos őrnagy vezérletével a 24. határvadász zászlóaljat, amelyet kerékpáros századdal, tüzér üteggel és úgynevezett csapattest-közvetlen alakulatokkal erősítettek meg.

Március 11-én a budapesti német követ, kormánya nevében jegyzéket intézett a magyar külügyminisztériumhoz, amely „feltételezve Kárpát-Ukrajna területén történő bizonyos magyar akciókat”, felsorolta a német gazdasági és politikai igényeket. Ezek a következők voltak: Kárpátalja megszállása alatt és után a német szállítási szükségleteket a legnagyobb mértékben vegyék figyelembe; a magyar kormány ismerje el azokat a gazdasági természetű szerződéseket és egyezményeket, amelyeket a kárpát-ukrán autonóm kormány német hivatalos vagy magánszemélyekkel kötött; ismerje el a kárpátaljai „volksdeutschok” eddigi szerzett jogait; a kárpát-ukrán kormány tagjait és az ottani vezető politikusokat semmiféle jogcímen ne üldözzék. Március 12-én Sztójay Döme berlini magyar követ révén értesült a magyar kormány, hogy Csehszlovákia a szétesés küszöbén áll. Németország elfogja ismerni Szlovákia függetlenségét, de a kárpát-ukrán kormánynak 24 óráig nem ad hasonló elismerést, s Magyarország ezalatt „megoldhatja” Kárpátalja kérdését.

Az események azonban ennél gyorsabban zajlottak. Március 14-én a németekkel történt megállapodás alapján Pozsonyban kikiáltották Szlovákia függetlenségét. Ugyanazon nap hajnalban a Volosin-kormány is proklamálta Kárpátalja önállóságát, s kérte a német birodalom védnökségét. Werth Henrik vezérkari főnök március 14-én délután táviratilag elrendelte a határmenti alakulatoknak, hogy éjfélkor lépják át a határt, és vegyék birtokba Kárpátalját. 15-én hajnalban a még teljesen fel sem vonult magyar hadsereg megkezdte a támadást.

A Szics-gárda harcba bocsátkozott a magyar csapatokkal abban a reményben, hogy Németország eleget tesz a Volosin-kormány kérésének, s védelmet nyújt a magyarokkal szemben. Ez a remény a kialakult helyzetben azonban már hiábavaló volt. A munkácsi lovas dandár - amelynek az Uzsoki-, illetve a Vereckei-hágót kellett birtokba vennie - Perecsenyénél csak a Szics-gárdisták ellenállásába ütközött. A 24. határvadász zászlóaljnak Nagyszőlős előtt Fancsika és Tekeháza körzetében a cseh páncélosok utóvédjeivel kellett megmérkőznie. Fancsikánál a magyar honvédség, történetében először, lóvontatású

páncéltörő ágyúval lőtte ki az első ellenséges harckocsit. A cseheket ez annyira meglepte, hogy a többi páncélos sietve elvonult, a zászlóalj pedig minden további ellenállás nélkül március 15-én kora délután elfoglalta Nagyszőlőst. Másnap, március 16-án, a kora hajnalban fölkerelkedett hóviharban kezdte meg a zászlóalj előrenyomulását Husztra, az időközben beérkezett 14. kerékpáros zászlóaljjal együtt. Veresmartnál megtörve a Szicsgárdisták utolsó kétségbeesett ellenállását, a zászlóalj március 16-án délután 4 órakor az „ideiglenes fővárost”, Husztot is elfoglalta. (A mai ellenzéki ukrán történészek szerint a Huszt alatti csatának több száz Szicsgárdista áldozata volt. A csata után tetemüket a Huszthoz közeli Vörösmezőn (Krasznaja Polja) közös sírban hántolták el. 1990. március 16-án a RUH, az ukrán népi mozgalom aktivistái nagyszabású megemlékezést szerveztek. Görög katolikus papok és pravoszláv pópák tartottak halotti misét, fakeresztet állítottak, amelyet felszenteltek. A nemzeti megbékélés jegyében a koszorúzáson magyar nemzeti szalagos koszorút helyeztek el a Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség elnökségének tagjai. Az eseményekkel foglalkozó tudományos konferencián - melyet a RUH kijevei nagyválasztmánya szervezett - Fodó Sándor, a KMKSZ elnöke is felszólalt).

A 14. kerékpáros zászlóalj még aznap elérte az ezeréves határt, és a Tatár-hágóra kitézte a magyar zászlót. A huszti kormányzósági épületekben talált iratokból kiderült: a németek Volosint az utolsó pillanatig biztatták, hogy tartson ki, mert útban van a német hadsereg. Amikor a zászlóalj egyik egysége bevonult a német lakosságú Királymezőre (Königsfeld), a házakon horogkeresztes zászlók lengtek, s a lakosság nem akarta elhinni, hogy a magyar csapatok jöttek. A mozgósított gyors-, illetve a pécsi hadtest március 18-án fejezte be felvonulását a Tisza völgyében, de egy-két napi ott-tartózkodás után mindkettőt váratlanul kivonták. A két hadsereget Szlovákia keleti határaihoz csoportosították át, hogy Kárpátalja nyugati ruténlakta sávját - amit egyébként a müncheni egyezmény után megadott autonómia alkalmával mintegy 120 ezer rutén lakossal Szlovákiához csatoltak - Poprádig birtokba vegye. A felderítő járőrök Szobránchnál át is lépték Szlovákia ideiglenes határát, de német nyomásra a magyar kormány a támadást leállította. Az Északkeleti Kárpátokban helyreállt az évezredes magyar-lengyel határ, ahol néhány hónap múlva a Lengyelország német leigázásakor mintegy 100 ezer lengyel katona és polgári személy menekült át a biztos pusztulás elől.

4. 1939. MÁRCIUS 16.- 1944. OKTÓBER 28., KÁRPÁTALJA ISMÉT MAGYARORSZÁG RÉSZÉ

Az első bécsi döntés után alig négy és fél hónappal Kárpátalja egész területe Magyarországhoz került. Az országgyarapodás öröme határtalan volt, de így érezte ezt az itteni magyarok jelentős része is. Ismét egy rövid idézet Fülöp Árpád önéletrajzából.

„1939. március idusa: Örökre nevezetes lesz nemzetünk életében, s azzal együtt főképp a miénkben, Ungvárott és Kárpátalján. A város nagyban készült a március 15-i ünnepélyre... Megtörtént az egész világot bámulatba ejtő haditény, hogy az egész Kárpátalja négyszer huszonnégy óra alatt, március 14-iki estétől 18-iki estéig a magyarok birtokába került az Uzsoki-szorostól a Vereckei-szorosig.”

Kárpátalja visszacsatolása után a vidéken ideiglenes katonai közigazgatást vezettek be. 1939. július 7-én a katonait polgári közigazgatás váltotta fel, amelynek élén kormányzói biztos állt, akit Horthy Miklós, Magyarország kormányzója nevezett ki. Ezt a posztot Perényi Zsigmond, majd Kozma Miklós egykori igazságügyminiszter, majd annak 1941 végén bekövetkezett halála után Tomcsányi Vilmos Pál titkos tanácsos, végül Vincze nyugalmazott altábornagy töltötte be. A kormánybiztos segítőtársa a főtanácsos - ezt a beosztást az unitus egyház egyik képviselője, Ilnicky Sándor látta el - és a nyolc tagból álló véleményező és indítványozó bizottság volt.

A magyar kormány 6200/1939. M.E. sz. rendeletével a rutén többségű kárpátaljai területet - a korábban visszatért magyarlakta sáv kivételével - három közigazgatási kirendeltségre osztotta. Ezek területe 12.146 km², lakossága - az 1939 júniusi népszámlálás szerint - 671.962. A három közigazgatási kirendeltség, illetve járásaik: 1. a Beregi, hozzá tartozik az ilosvai, a munkács-vidéki és a szolyvai járás, 2. a Máramarosi, hozzá tartozik a huszti, a nagyszőlősi, az ökörmezői, a rahói és a técsői járás, 3. az Ungi, hozzá tartozik a nagybereznai, a perecsenyi, a szobránci és az ung-vidéki járás. A terület élén álló kormányzói biztos gyakorolta a vármegyei törvényhatóságokat megillető szabályrendeletalkotási jogkört, s mindazok a jogok megillették, amelyeket a jogszabályok a főispán hatáskörébe utaltak. A területen az állam hivatalos nyelve a magyar és a rutén volt. A kormányzói biztos azokat a miniszteri rendeleteket, amelyeknek hatálya a kárpátaljai területre kiterjed, a kárpátaljai terület hivatalos lapjában, a Kárpátaljai Közlönyben (Podkarpatszkij Visztnik-ben) - lehetőleg a Budapesti Közlönyben való megjelenésükkel egyidőben - magyar és rutén nyelven hasábosán tette közzé. Hasonlóan tette közzé a kormányzói biztos által kiadott szabályrendeleteket, valamint a kormányzói biztos vagy a közigazgatási kirendeltség vezetője által kiadott általános jellegű rendelkezéseket és közleményeket. A járások és a községek szervezetére - az egyes eltéréseket nem tekintve - a magyar jogszabályok voltak az irányadók. A kárpátaljai magyar pártok, valamint az Autonóm Földműves Szövetség és az Orosz Néptanács vezetői helyet kaptak a magyar parlament mindkét házában.

A magyar kormány 1940. július 23-án törvényjavaslatot nyújtott be a kárpátaljai vajdaságról. Törvénybe iktatta azt az állapotot, amelyet - az egyes eltéréseket nem tekintve - a már említett 6200/1939. M.E. sz. rendelet teremtett, s amely ekkor de facto már fennállt Kárpátalján. (A függelékben idézzük a törvényjavaslatot.)

Ez a törvényjavaslat is jelzi, hogy a két világháború között Magyarország nemzetiségi politikájában két alapvető irányzat érvényesült. Az egyik a hivatalosan hangoztatott türelmesebb, elismerni bizonyos nemzetiségi jogokat, a másik - főleg a tisztikarban, hazafias egyesületekben - a türelmetlen nemzetiségellenes irányzat. A két irányzat között szüntelen harc folyt. Az országgyarapítás politikájával - különösen Kárpátalja elfoglalásával kapcsolatban - a türelmes irányzat került előtérbe. Ezt nagyban segítette, hogy Teleki Pál volt a kormány elnöke, aki már a húszas években is engedékenyebb nemzetiségi politikát hirdetett. Kárpátalja visszacsatolása után hangoztatta, hogy a magyar állam - ugyanúgy, mint századokon át volt - soknyelvű, több nemzetiségből álló magyar nemzet állama. Szent István-i gondolatnak, Szent István-i tradíciónak nevezte azt a politikát, hogy mindenki „egyenjogú testvér” legyen a hazában, s hogy megfelelő jogokat, „sajátos önrendelkezési jogot” is kapjanak a nemzetiségek.

A Szovjetunió elleni hadba lépés azonban felvonulási területté változtatta Kárpátalját. A kommunisták illegalitásba vonultak, az évek folyamán számos szervezetüket számolták fel, s bíróság elé állították tagjaikat. Különösen 1941-től mind több sztrájk, szabotázs

történt a munkások, de a parasztok körében is az egyre nehezedő, háborús életkörülmények miatt. 1942 január elején már a partizánharc is megkezdődött, ekkor szállt le az első ejtőernyős csoport Oleksza Borkanyukkal az élen, amelyet 1944 végén több követett. (Egyébként korábban - 1938 és 1941 júniusa között - közel 20 ezer baloldali meggyőződésű ruszin, zsidó és magyar nemzetiségű személy a Szovjetunióba szökött a jobb élet reményében, az NKVD azonban valamennyit határsértés, illetve kémkedés címén büntetőtáborba hurcolta. Közülük a borzalmakat csak kevesen élték túl.)

A magyar hatóságok ugyanakkor - különösen Teleki Pál kormányzása idején - sokat tettek a kárpátaljai nép életviszonyainak javításáért. Így például 1939-ben több mint 8 ezer kárpátaljai idénymunkás dolgozott a magyar Alföldön, 1942 tavaszán csupán a máramarosi kirendeltség területéről pedig több mint 14 ezren. Már 1939 június elején a kormány Ungváron miniszteri kirendeltséget állított fel, amelynek feladata a lakosság számára megfelelő munkaalkalmak létesítése volt. A kirendeltség végezte a mezőgazdasági munkások munkaközvetítését, de kivette a részét a lakosság élelmiszerekkel való ellátásából is, s jótékonsági akciót is indított. Ungváron Mezőgazdasági Kamarát állítottak fel Kárpátalja mezőgazdaságának fejlesztésére. A tervekből - a háborús viszonyok és időhiány következtében - kevés valósult meg, de így is érték el eredményeket.

Kárpátalja visszacsatolásával szükségtelenné váltak és megszűntek a kisebbségi intézmények, fórumok, sajtószervek. Az első bécsi döntés nyomán több kárpátaljai nyomda eltűnt, illetve beolvadt más nagyobb nyomdaüzembe. 1944-ben a 12 ungvári nyomdából már csak 7 létezett. Megritkultak a Kárpátalján megjelenő időszaki kiadványok is, a hetilapok megszűntek vagy átalakultak napilapokká. A Kárpáti Magyar Hírlap, Kováts Miklós és Rácz Pál szerkesztésében napilapként jelent meg. Az ugyancsak napilappá átalakított Kárpáti Híradó pedig 1941-től - mint a kormány szócsöve - a Magyar Királyi Állami Nyomda ungvári kirendeltségének előállításában Ungváron jelent meg. Szerkesztőként és kiadóként továbbra is dr. Simon Menyhért jegyezte a lapot, noha sok beleszólása akkor már nem volt.

A könyvkiadás is visszaesett, csak magánkiadásban jelent meg időnként egy-egy kiadvány. A fejlődés 1941-ben következett be, amikor Kozma Miklós kormányzói biztos kezdeményezésére és hathatós támogatásával létrejött a Kárpátaljai Tudományos Társaság, amelynek égisze alatt megteremtődtek a magyar-orsz (ruszin) és magyar nyelvű könyvek intézményes kiadásának feltételei. Részben szépirodalmi, részben ismeretterjesztő és tudományos kiadványok láttak napvilágot e kiadó gondozásában, csaknem kizárólag kárpátaljai szerzők tollából. Magyar-orsz (ruszin) nyelven úgynevezett „népkönyvtár” sorozatot indítottak, amelynek keretében három kötetben kiadták a kárpátaljai népmeséket, magyar nyelven pedig *Szláv írók* címmel kezdtek sorozatot, amely a kárpátaljai népköltészet, valamint a kárpátaljai írók műveinek bemutatását tűzte ki célul. E társaság kiadásában jelent meg ebben az időszakban *Zorjá-Hajnal* címmel a társaság kétnyelvű negyedéves tudományos folyóirata, francia és német nyelvű összefoglalókkal.

A kárpátaljai magyar írók felvidéki publikációi nem váltak kényszerű szükségé. A jelentősebb írók szétszóródtak, máshol publikáltak, vagy elhallgattak; csak elvétve jelentkezett Bellyei (Zapf) László és Herpay Ferenc; hallgatott az 1940-ben Beregszászra áttelepült Győry Dezső, a két háború közötti csehszlovákiai magyar irodalom- egyik jelentős alakja; s az illegalitásba kényszerült kommunista párt hangja is alig jutott el a lakossághoz. A Gyöngyössi Irodalmi Társaság felújította működését, s Ungváron kívül kiterjesztette a

vidékre, nemcsak Ung, hanem Bereg és Ugocsa vármegyékre is, ahol számos felolvasóülést - mai szóval író-olvasó találkozót - tartott az évek folyamán.

Az 1939-1944. közötti években, a háborús viszonyok közötti „szellemi csendben” gyakorlatilag nem volt, aki felkészítse a kárpátaljai magyarságot az újabb, egy negyedszázad alatt immár a harmadik állam fordulatra, életének legnagyobb sorsfordulójára. Az 1944 október végi hatalmváltást ugyanis véres indulatok követték. Novemberben a hadköteles, munkaképes korú magyar férfiak többségét gyűjtőtáborokba, kényszermunkára Ukrajnába és Szibériába deportálták. A Szovjetunióba elhurcolt hadifoglyok és polgári deportáltak helyzetéről szóló úgynevezett Fehér Könyv úgy tudja: „Miután a Szovjetunió hivatalosan elítél minden imperializmust és a népeknek akaratuk ellenére való annektálását, Kárpátalját oly módon kebelezte be, hogy a terület lakossága a szovjet katonai megszállása után úgynevezett népszavazást rendezett, és ezen *demokratikusan, egyhangúan és önként* mondta ki a csatlakozást a Szovjetunióhoz. Ennek a népszavazásnak az ideje alatt egyetlen külföldi újságíró nem juthatott el Kárpátalja területére, és a lakosságnak a szigorú katonai uralom alatt sem szervezkedésre, sem nyílt állásfoglalásra módja nem volt. De, hogy a lakosságot végképp megfélemlítsék, 1944. november 17-19. között a 40 százalékot kitevő magyarságból 80.000-et, 16 és 55 év* közötti polgárokat a Szovjetunió belsejében lévő kényszermunkatáborokba hurcoltak. Ezeknek a magyaroknak túlnyomó része soha nem fog visszatérni, elpusztultak a légerekben.”

* Helyesen: 18 és 50 év közöttieket.

III. KÁRPÁTALJA TÖRTÉNELMI SORSFORDULÓJA 1944 OKTÓBERÉBEN

*„A szerencse úgy forog:
Ungvárból lett Uzsgorod,
Munkácsból lett Mukacsevó
Isten látja, egyik se jó!”*

(Fülöp Árpád: Csonka dal)

A Vörös Hadsereg 1944. október 2-án érte el Kárpátalja első települését, a volócói járás Verbiás (Verbjazs) nevű községét. A hónap végén - október 27-én - a szovjet hadsereg Ungvárt is elfoglalta. A város „felszabadulásával” kapcsolatosan ezen a napon Sztálin aláírásával ünnepi napiparancsot hoztak nyilvánosságra, amely katonailag fontos hídfőállás elfoglalásáról tesz említést.

1. A SZOVJET KATONAI ÉS A HUSZTRÓL IRÁNYÍTOTT CSEH POLGÁRI KÖZIGAZGATÁS

A több mint két hónapig tartó (1944. október - 1945. január) szovjet katonai és a Husztról irányított csehszlovák polgári közigazgatás külön fejezet Kárpátalja történelmében. Az 1944. május 8-án megkötött szovjet-csehszlovák egyezmény értelmében a szovjet hadsereg parancsnoksága a hatalmat átadja a csehszlovák kormány londoni delegációjának. A tejhatalmú megbízott Frantisek Nemeček volt. Az 1944. október 28-án a vidékre megérkezett küldöttség a továbbiakban mindent elkövetett annak érdekében, hogy megakadályozza Kárpátaljának Szovjet-Ukrajnához történő csatolását. Az általuk felkeresett településeken nemzeti bizottságokat szerveztek, s az 1938 előtti csehszlovák törvényeket kívánták újra bevezetni. Újra életre akarták hívni a cseh agrárpártot, a szociáldemokrata pártot, a cseh nemzeti szocialista pártot, a kommunista párt helyi alapszervezeteit.

A kárpátaljai magyarság két út előtt állt: Csehszlovákia vagy Szovjetunió. Abba hamarosan beletörődtek, hogy újra kisebbségi élet vár rájuk mindkét esetben. A reménykedők egy része Prága felé tekintett, másik része a szovjethatalomban, azaz Moszkvában bízott, a többség viszont közömbösen vette tudomásul az eseményeket.

Az ekkor színmagyar Beregszász példáján mindez jól illusztrálható. Eredeti, eddig még nem publikált dokumentumok alapján rekonstruálható a beregszásziak viszonya a csehszlovák kormány Huszton székelő képviselőihez. Az alább idézett anyagokat a nemrég elhunyt beregszászi Fábian Jánostól kaptuk, aki a múltban a szociáldemokrata párt helyi aktivistája, tisztségviselője volt. A Tanácsköztársaság idején politikai megbízott volt a Vörös

Hadseregben. A csehszlovák uralom alatt a Hadirokkantak Lapja (1932-1938) szerkesztője volt Beregszászon. 1936-ban ő rendezte sajtó alá Sütő Kálmán verseit. (Az általa megőrzött dokumentumok önmagukért beszélnek, amelyeket, korabeli nyelvezetüket érintetlenül hagyva közlünk a dokumentumgyűjteményben.)

A beregszászi szovjet városparancsnokság hagyta kibontakozni a többpártrendszerrel induló polgári demokratikus társadalmi rend megszervezését. Kezdeményező és vezető szerepet játszott a helyi pártszervezet; a helyi értelmiség képviselői érezhették a város lakóinak támogatását. Más településeken is a csehszlovák kormány 1944. október 26-án Huszton kiadott kiáltványa értelmében cselekedtek. Nemeč, a csehszlovák delegátus vezetője, felhívta a falvak képviselőtestületeinek és az említett pártoknak a helyi vezetőit, hogy november 21-én Huszton tanácskozást tart, hogy ez a fórum válassza meg Kárpátalja központi irányító testületét, és felelősködjön a települések előjáróit a csehszlovák törvényre. E rendezvényre már azért sem kerülhetett volna sor, mert a magyar férfilakosság nagyobb részét: 18-tól 50 éves korig lágerekbe vitették az egyes kárpátukrán aktivisták támogatásával, az egyesítés sztálinista híveinek kezdeményezésére. 1944. november 13-án az NKVD és a belügyi csapatok megkezdték Kárpátalja lakosságának „szűrését” és „izolálását”, vagyis a nemkívánatos személyeket egyszerűen elhurcolták.

Kárpátaljai Ukrajna Kommunista Párja, amely 1944. november 19-én Munkácson tartotta alakuló konferenciáját, a következő határozatot fogadta el: Kárpátalja csak Szovjet-Ukrajnához csatlakozhat. A kárpátukrán aktivisták ugyanis felismerték a veszélyt: ha operatíván nem cselekednek, akkor Kárpátalja Csehszlovákia kötelékében marad. Ezt abból is láthatták, hogy a síkvidéki falvakban, ahol a magyarság zöme élt, a csehszlovák kormány delegátusainak kezdeményezésére létrejöttek az új nemzetiségi tanácsok. Ezekben a magyar kommunisták is szép számmal képviselték alapszervezetüket. Távol állt tőlük a Szovjet-Ukrajnával való egyesítés körül kibontakozott kampány, amelynek élesztői, lelkes propagandistái az Iván Turjanica által irányított kárpátukrán párttagok voltak, akik emberi jogokat sértő eszközökkel is éltek. Bátran megtehették ezt, hiszen a szovjet NKVD támogatását élvezték. Sikerült meggyőztetniük a huszti csehszlovákbarát tanácskozás egybeállítását. November 26-ig, az általuk szorgalmazott népbizottságok I. kongresszusáig ugyancsak sikerült Kárpátalját, különösen a vegyes és színmagyar falvakat megtisztítani „a számukra veszélyes elemektől”, a csehszlovákbarátoktól, akik nem szavaztak volna Kárpátaljának a Szovjet-Ukrajnával történő egyesítésére. Miután magyarokkal, svábokkal, románokkal zsúfolásig megtöltötték a szolyvai gyűjtőlágert, a kitűzött időpontban, november 26-án ugyancsak Munkácson, 663 városi és falusi küldött-képviselővel összeült az a kongresszus, amely egyhangúlag elfogadta azt a Kiáltványt, amely kimondta a kárpátukránok óhaját, az egyesülést; a terület, Kárpátalja, Ukrajnához való csatolását.

Az e fórumon megválasztott Zakarpatszka Ukrajna Néptanácsa 1944. december 5-én keltezett körlevelében nyomatékosan felhívta a városi és falusi népbizottságok figyelmét, hogy szakítsanak meg mindennemű kapcsolatot a csehszlovák kormány huszti delegátusaival. Ne teljesítsék annak utasításait, mert Kárpátalján ezentúl a hatalom egyedüli képviselője a ZU Néptanácsa, Iván Turjanica elnökkel az élén. Ez évi, december 9-i rendeleté pedig egyértelműen megtiltja a csehszlovák hadseregbe történő helyi toborzásokat is. Ekkor már a rahói, técsői, huszti és ökörmezői járásokból több mint 3 ezren csehszlovák zászlók alatt harcoltak önkéntesként.

A ZU Néptanácsa és a kárpátukrán párttagok szervező munkájának köszönhetően december 10-én Huszton több mint 10 ezren tüntettek a csehszlovák kormány delegátusai

ellen, követelték a csehszlovákiai miniszteri küldöttség hazatérését. Ugyanekkor a ZU Néptanácsa és a kárpátaljai lakosság nevében Turjanica elnök hivatalos levelet írt a Londonban székelő csehszlovák kormánynak, személyesen Benes köztársasági elnöknek, kormányfőnek. Levelében minden különösebb magyarázat nélkül kifejtette: a kárpátaljai lakosok egyhangúlag Csehszlovákia helyett Szovjet-Ukrajnát választották, ezért értelmetlennek találja a csehszlovák kormány huszti delegátusainak további szervező tevékenységét. Kérte, azonnal rendelje vissza őket, végleg Kárpát-Ukrajnából.

1945 januárjában a csehszlovák kormány delegátusai elhagyták Kárpátalja területét, és Kassára tették át székhelyüket.

2. A SZOVJET-CSEHSZLOVÁK SZERZŐDÉS KÁRPÁT-UKRAJNÁRÓL

1945 januárjában Klement Gottwald Sztálinnal folytatott megbeszélést Kárpátalja sorsáról. Ezzel a problémával kapcsolatosan került sor Sztálin és Benes levélváltására. Végül abban egyeztek meg, hogy a háború befejezése után véglegesen döntenek Kárpátalja hovatartozásáról. Mint ismeretes 1945. június 29-én hosszas tárgyalás után Moszkvában, Szovjetunió és Csehszlovákia kormánya megkötötte azt a szerződést, amely rögzítette Kárpátalja kiválását a csehszlovák államból.

A Magyarországgal kötött 1945. január 20-i fegyverszüneti egyezmény 2. cikke értelmében Magyarország kötelezte magát, hogy az 1937. december 31-én fennállott határok mögé vonja vissza csapatait, tehát Kárpát-Ukrajna birtokbavétele jogilag is semmissé vált.

1945. június 29-én Molotov külügyminiszter az aláírási aktust a következő szavakkal ünnepelte: „Kárpátontúli Ukrajnát már a IX. században elszakították igazi hazájától, amikor a magyar arisztokrácia és kapitalisták (a *IX. században: a magyar arisztokrácia és kapitalisták!*) uralma alá került. Minden ukránnak állandó álma volt, hogy testvéreiket Ukrajnához csatolják. Ez csak akkor történhetett meg, amikor a Vörös Hadsereg felszabadította ezt a területet, és annak népe 1944. november 26-án dönthetett sorsáról.”

A szerződés egyébként kiegészítette a két világháború közötti Ruszinszko területét a Csap-Ungvár vasútvonal mentén elterülő, s addig Csehszlovákiához tartozó magyarlakta falvakkal. (A szovjet-csehszlovák szerződés szövegét és jegyzőkönyvét a mellékletben közöljük.)

IV. AZ ÁTMENET HÓNAPJAI

1. A MAGYAR FÉRFILEKOSSÁG DEPORTÁLÁSA

*„Urak, papok, szaladjakok,
Ti parasztek, maradjakok”*

- hirdették a szovjet repülőgépekről leszórt rölapok. A kárpátaljai magyarokat bizonytal nem ez az együgyű rigmus marasztalta szülőföldjükön. Hűségükért, magyarságukért azonban kegyetlen árat fizettek. A Moszkvából irányított sztálinisták, a helyi túlbuzgó, a nacionalizmustól, sovinizmustól sem mentes aktivisták közreműködésével megszervezték a magyar férfilekosság deportálását. Hogy leplezzék igazi szándékukat, kitalálták a „háromnapos munkáról” szóló mesét. A deportálást a katonai parancsnok 2. számú parancsa készítette elő.

1944. november 13.

1. Ez év november 14-től három napon belül a legközelebbi katonai parancsnokságon kötelesek nyilvántartásba vételre jelentkezni azok a volt közkatonák és tisztek, akik a magyar és német hadseregben teljesítettek szolgálatot és Kárpátontúli Ukrajna felszabadított területén maradtak.

Nyilvántartásba kell venni úgyszintén minden német és magyar nemzetiségű hadköteles személyt 18 évtől 50 évig.

2. Az említett időn belül ugyancsak nyilvántartásba vételre kell jelentkezniük azoknak a rendőrségi és csendőrségi hivatalnokoknak és alkalmazottaknak, akik Kárpátontúli Ukrajna magyar megszállása idején töltötték be hivatalukat.

3. A nyilvántartásba vétel csak a katonai parancsnokságon történik naponta 9 órától este 7 óráig. A nyilvántartásba vétel utolsó napja 1944. november 16. A nyilvántartásba vételre nem hajlandó személyeket őrizetbe kell venni és a háborús idők törvényei szerint felelősségre kell vonni.

(Katonai parancsnokság)

Az alábbiakban az egyik túlélő, az ungvári Nagy Jenő nyugdíjas pedagógus kéziratot Naplójának néhány részlete alapján rekonstruáljuk a kárpátaljai magyar lakosság legragikusabb sorsfordulóját.

„1944. november 15-én, peregték a dobok a falusi kisbírók kezében. Közírré tették az összesereglő lakosoknak, hogy minden magyar férfi tizennyolc éves kortól ötvenéves korig

azonnal jelentkezzen a községházán, személyazonossági igazolvánnyal... Erre a személyazonossági lapra aztán a „felszabadító” Vörös Hadsereg illetékesei ráütöttek egy háromszög alakú pecsétet, amelynek közepét egy ötágú csillag díszítette.

Másnap, november 16-án ismét megszólaltak a dobok: „... mindenki, aki ebben az évben betöltötte..., vagy betölti... a tizennyolcadik életévét... egészen ötvenéves korig, azonnal jelentkezzen az iskola helyiségében... három napi munkára, egy heti élelemmel... két öltő fehéreneművel...”

Két-három óra leforgása alatt elkezdődött a gyülekezés. (...)

A férfiak rögtönzött hátizsákokkal felszerelve, az egész család kíséretében vonultak a gyülekező helyekre. Géppisztolyosok várták őket...

A géppisztolyos katonák a magyarajkú falvakból a megyeközpontokba terelték az embereket. ..., s hadifoglyokként kezelték őket. Végtelen hosszú sorban meneteltek Szolyva felé...

... Itt a magyar honvédek volt laktanyája (...) átalakult koncentrációs lágerré... A haláltábor megnyitotta kapuit... az újdonsült hullajelöltek előtt (...) Nem múlt el perc, hogy valaki ki ne múlt volna. (...) Naponta átlagosan 100-120 embert helyeztek örök nyugalomra.

Szolyván a hatóságok igyekeztek eltüntetni a nyomokat, ezért évtizedekkel ezelőtt autóbuszpályaudvart építettek a tömegsírok környékén, illetve jelenleg egy benzinkút működik a területen.” (...) - Szolyván a KMKSZ 1990. november 24-én emlékkövet állított az áldozatoknak, s közadakozásból itt építi fel a Sztálinizmus Áldozatainak Európai Sírkertjét.

„Szolyváról egymás után idították a csoportokat a Szovjetunió belső területeire.”

Becslések szerint több mint 40 ezer kárpátaljai magyart és svábot zártak lágerbe. Ukrajnai, belorussziai, kaukázusi és más munkatáborokban, lágerekben mint hadifoglyokat tartották őket fogva.

1946-tól fokozatosan hazaengedték az életben maradtakat. Az elhurcoltaknak legalább 70 százaléka nem látta viszont szülőföldjét, csontjaik jeltelen sírokban nyugszanak Szolyvától a távoli Szibériáig. A legtöbben Sztarij, illetve Novij Szamborban, Boriszovoban, Turkán, Orsán, Sztalinoban pusztultak el.

1945 júliusától egyes munkatáborokban a kárpátaljai magyarok fegyveres őrizetét fegyvertelen váltotta fel, a továbbiakban „átnevelésre szoruló” szovjet állampolgárként kezelték őket. Így a lesoványodott árnyékembereket jó ideig még visszatartották és éhbérért dolgoztatták.

A katonaköteles korú magyar férfiakkal szemben tanúsított bizalmatlanság jóformán Sztálin haláláig megmaradt, de előszeretettel, gyakran erőszakkal toborozták a magyar fiatalokat a Donyec-medencei bányaüzemi munkára, illetve „tanulásra”. Az önkényesen hazatérteket bíróság elé állították, és újabb lágereket sóztak a nyakukba. A szolgálatnak ezt a formáját közismerten FEZEO-nak nevezték (Fabricsnaja Zavodszkaja Obrazovanyija, azaz szakmai gyári oktatás). Ez a rendelkezés az 1927 és 1938 között született fiatalokat érintette.

A hivatalos szervek (a helyi ukrán és magyar sajtó is) Kárpátalján a legutóbbi időkig mindent elkövettek, hogy ezt a szörnyűséget meg nem történtnek tüntessék fel, vagy legalábbis szigorúan a háború számlájára írják. Sok mindennek meg kellett változnia ahhoz, hogy a Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség 1989. november 18-án és 19-én tudo-

mányos emlékülést rendezhessen Beregszászban *A sztálinizmus kárpátaljai áldozatai* címmel.

Ezt követően állították a magyar falvak temetőiben azokat az emlékjeleket, amelyeknél a deportálás évfordulóin a helybeliek megemlékezhetnek idegen földben nyugvó halottaikról.

A hallgatás, elhallgatás és tudatos hamisítás azonban néha „visszaüt”, makacs legendákat szül.

Egy évtizede írta Ölvédi János: „A szovjet „felszabadítás” első heteinek, hónapjainak történetéről vajmi keveset tudunk. A nyugati lapokban láttak napvilágot elszórtan megdöbentető jelentések. Ezek szerint a ruszin politikusokat, közéleti embereket, akik nem akarták elhagyni szülőföldjüket, szinte kivétel nélkül meggyilkolták. A görög katolikus papokat népbírók elé állították. Többet kivégeztek, így a rahói kanonokot, áldottemlékű Demjanovics Pétert a papság többi részét elhurcolták. Sorsukról semmit sem tudunk. A magyar parasztok nagy részét Ukrajnába deportálták. Bezárták a magyar iskolákat, tilos volt a magyar beszéd a színmagyar falvakban és városokban.” Majd így folytatta: „Kárpátalja magyar férfilakosságának deportálásáról jóformán nem tudunk részleteket. A szovjet állam ezt a legnagyobb titokban hajtotta végre. És a hermetikusan lezárt határokon át alig jutott át menekült Magyarországra, aki hírt tudott vinni a kegyetlenkedésekről. Akárcsak a magyar parasztság ellen később elkövetett gazettekről, például a nagydobronyi vérengzésről. A csaknem 4000 lelket számláló színmagyar falu elpusztításáról, lakói nagy részének lemészárlásáról. Lám, a magyar nemzetnek is van „Lidicéje”. Azzal a különbséggel, hogy erről a magyar „Lidicéről” senki sem beszél. Sem odahaza, sem Nyugaton.”

A nyugati magyarok között széles körben elterjedt nagydobronyi vérengzés legendájának eredetét igyekezett feltárni Balla Gyula *Nagydobrony - egy falu, amely a térképen is megtalálható* című tanulmányában. A nagydobronyi tragédiát újabban Árkay László röppentette fel ismét a nyugati magyar sajtóban, a lengyelországi Katynnal, a csehországi Lidicével és a franciaországi Oradourral együtt emlegetve. „Másfél évvel a fegyverek elcsendesedése után - idézi Balla Gyula Árkay cikkét -, 1946. július 17-én, szerdán, aratás-cséplés után a szovjet hatóságok elrendelték, hogy az összes betakarított termést mindenkinek be kell szolgáltatnia. A nagydobronyiakat már előzőleg minden élelmükből kifosztották, így a község népe vonakodott ennek a parancsnak eleget tenni. Valószínű, hogy az évi termés egybehordásával az volt a szovjet hatóságok célja, hogy a népet bekényszerítsék az annyira gyűlölt kolhozba. Akadtak azért, akik félelemből mégis összehordták gabonájukat a kijelölt helyre. Valaki azonban ezt a gabonahalmzat leöntötte petróleummal és felgyújtotta. A tűz fellobbanását gyors és irtózatos reakció követte. Egy orosz zászlóalj vasgyűrűt vont a falu köré, egyidejűleg Ungvár repülőteréről nehézbombázók szálltak fel, és másfél évvel a békekötés után, Moszkva saját felségterülete ellen, a védtelen, fegyvertelen nagyközség ellen foszforbomba-támadást hajtott végre... A foszforbomba-támadás hatását fokozni lehet egy másik robbanóbomba-hullámmal. A falura leszállt a csend. A halál és a pusztulás csendje. A Nagydobronyi környező magyar falvakat is szovjet katonaság szállta meg. Összedobolták a népet, és tolmács útján a szovjet tiszték kihirdették: Nagydobrony megsemmisítése intő példa legyen minden kárpátaljai magyar számára, aki a szovjet hatalommal szembe akar fordulni.”

Közvetlenül Árkay előadásához, illetve cikkéhez kapcsolódik Stirling György írása Nagydobrony, a magyar szuper-Lidice címmel a Katolikus Magyarok Vasárnapja című lap-

bán (1978. október 1.3.1.), amelyben fény derül a Nagydobronnyal kapcsolatos legenda eredetére. Stirling szerint: „Nagydobrony tragédiáját legelőször ugyanis, az annak idején *Sisa István* szerkesztette *Exiled Europe* angol nyelvű magazinja 1955 januárjában megjelent első száma tárgyalta „Mass Murders in World History” című cikkében. Ez a cikk a világtörténelem leggyalázatosabb tömeggyilkosságait hasonlította össze.” Nagydobrony ma Kárpátalja egyik virágzó nagyközsége. Ez a minden alapot nélkülöző legenda úgy keletkezhetett, hogy hosszú ideig az apokaliptikus látomásokkal vetekedő valóságot is tagadták.

A kárpátaljai magyar férfitlakosság deportálásáról még napjainkban is kevés szemtanú szólalt meg, érthető okokból. Egyikük Sándor László, a két világháború közötti Sarló-mozgalom tagja, író, nyugdíjas könyvtárigazgató, aki az 1940-es években Ungváron élt, ma pedig budapesti lakos. Egy 1987-ben vele készített interjúban olvashatjuk a következő valómást:

„1944 novemberében, 19-e után, mikor már elhurcolták a hadköteles magyar férfiakat gyűjtőtáborokba, a hírek szerint nagyon kezdetleges és primitív környezetbe kerültek... először Szolván, aztán Szamborban, a régi Lengyelország területén, aztán vitték őket tovább Ukrajnába, aztán az Orosz Föderációba, Grúziába, egyebüvé. Fölkeresett engem lakásomon Illés Béla, a kopasz őrnagy, katonai egyenruhában. Tudott rólam, természetesen ő keresett meg engem. Az első félórában parázs vita kerekedett közöttünk. Én erősen kifogásoltam azt, hogy a magyar lakosság férfitagjait elhurcolták. Azzal érveltem, hogy aki nem menekült nyugatra a fasisztákkal, az nem fasiszta, tehát attól nem volt mit félnie a szovjet hadsereg vezérkarának és másoknak. És azt is kifogásoltam, hogy még a kommunistákat is elvitték. Egy sarlóst például Munkácsról, aki aztán sajnos el is pusztult.”

Azóta a sajtóban és különböző félhivatalos fórumokon megállapították már: 1944 novemberében a magyar nemzetiségű kisebbséggel szemben folytatott helyi nemzetiségi politikában súlyos hibákra és magyarellenes nacionalista megnyilvánulásokra került sor, amelyekről a Zakarpatszka Ukrajnai Kommunista Párt sem volt mentes.

Az ártatlan áldozatok közé tartozik Bródy András lapszerkesztő, a Kárpátaljai Autonomista Agrárpárt vezetője, kormányzói biztos, akit 1946. május 26-án „Horthy-fasiszta bérenc, vatikáni ügynök, amerikai kém”-ként ítélt halálra a Kárpátaljai Területi Népbíróság. A hatóságok szemében igazi bűne az lehetett, hogy már az 1920-as évektől az autonóm Kárpátalja híve volt. A szovjet hatóságok - mai ismereteink szerint - 1946. november 7-én hajtották végre rajta a halálos ítéletet. Fia, édesapja ügyében 1988 őszén rehabilitációs kérelmet nyújtott be Moszkvában a Szovjetunió Legfelsőbb Bíróságához, ahonnan kérelmét Kijevbe, majd Ungvárra továbbították. 1989. december 22-én az ungvári területi ügyészség írásban közölte vele: úgy tekintik, hogy apja koncepció per áldozata lett, az ő szavaikkal: „indokolatlanul büntetett személy”. Végleges döntést a kijevi legfelsőbb bíróság hoz. Az egész kárpátaljai magyarságot érintő kollektív büntetés jogtalanságát azonban formailag ma sem mondták ki.

2. A MAGYAR MŰVELŐDÉSI ÉLET KÖRÜLMÉNYEI

1944. november 26-ától 1946 januárjáig Kárpátalján minisztréiumokkal, főhatóságokkal rendelkező miniállam jött létre, amely Zakarpatszka Ukrajna néven vonult a történelembe.

Ennek a periódusnak központi politikusa Iván Turjanica, aki az 1930-as években a kárpátaljai vörös szakszervezetek vezetője volt. Az évtized végén Horthyék elől társaival Moszkvába menekült. 1944 őszén a csehszlovák hadtest politikai biztosaként, felszabadítóként jött Kárpátaljára, táskájában a szovjethatalom megszervezésének kész „forgatókönyvével”. Munkácsra történő hazatérése után nem hivatalosan megvált csapatától. A Zakarpatszka Ukrajna államban egyszerre két funkciót látott el: az állam kommunista pártjának első párttitkára, egyben a Néptanács elnöke, illetve kormányfő lett. Turjanica kormánya „természetesen minden lépésnél a szovjet párt és kormányzervekre támaszkodott, hiszen egymaga aligha létezhetett volna” - emlékezett vissza Szenes (Kroó) László.

A háború következményei jóvátehetetlen károkat okoztak a terület magyar lakosságának. A történelmi események elsodorták a vidék teljes magyar humán, ipari és agrárértelmisségét, megtizedelték a munkaképes korú lakosságot.

A második világháborút követő változások megszüntették a polgári társadalom szociális és nemzeti diszkriminációs intézkedéseit, az elnyomás apparátusát és eszközeit. Ezzel együtt megszűntek a kisebbségi intézmények és érdekvédelmi szervezetek, az önvédelemre berendezkedett nemzetiségi lét hagyományos formái is.

A Kárpátalja területén ideiglenesen létrehozott államalakulat hatalmi szerveinek politikáját - Kovács Vilmos és S. Benedek András meglátása szerint - két tényező befolyásolta: az ukrán nacionalizmus és a háborús állapotokkal terhelt személyi kultusz. Törvénytelen, diszkreditációs intézkedései súlyos csapást mértek a kárpátaljai magyar lakosságra, amelyet amúgy is megtizedelt a háború, a Horthy-rendszer megtorlásai és a közeledő front előli tömeges evakuálás. A két szerző a magyar férfilakosság deportálásán túl a magyar tanintézetek, a magyar művelődési egyletek, társaságok, klubok és egyéb szervezetek működésének felfüggesztésére, a magyar feliratok, a magyar utcanevek, terek, a magyar földrajzi elnevezések, a települések eredeti nevének eltörlésére, megváltoztatására stb. is gondolt.

Azt, hogy ilyen változások történtek a magyarság életében, Zakarpatszka Ukrajna egyetlen magyar nyelvű lapja, az ungvári Munkás Újság alapján is érzékelhetjük. Előljáróban röviden a lap „életrajza”. A Kárpáti Igaz Szó tisztos múltú elődjének első száma 1920. január 31-én látott napvilágot, amikor Ruszka Krajna (Kárpátalja) már Csehszlovákiához tartozott. 1938 őszén a bevonuló magyar hatóságok megszüntették a CSKP kiadványát, azonban néhány szám illegálisan november 10-e után is megjelent. A második világháborút követően a Munkás Újság első száma 1945. május 27-én hagyta el az Ungváron állami tulajdonba vett Miravcsik György-féle nyomdát. A lap újjáéledése jelentős eseménynek számított a helyi magyar lakosság életében. Rotman Miklós Fáklyavivők című kismonográfiájában így méltatja a fontos eseményt: „Kárpátontúli Ukrajna Kommunista Pártjának Központi Bizottsága nagy gondot fordított arra, hogy a terület magyarajkú lakossága is kommunista újságot kapjon a kezébe.”

A Munkás Újság négy kisformátumú oldalon, hetente egyszer jutott el az olvasókhoz. A „felszabadulás” utáni első., magyar nyelven megjelent időszak kiadvány jellegéről a cím-

lapján olvasható meghatározás is sokatmondó: „A Zakarpatszka Ukrajnai Kommunista Párt Központi Bizottságának hivatalos hetilapja.” A címlap jobb sarkában felül ez a jelmondat olvasható: „Éljen Zakarpatszka-Ukrajna egyesítése Szovjet Ukrajnával!”

A felújított lap hétévi kényszerű szünet után így lépett huszonnyolcadik évfolyamába. A számozással a lap szerkesztői a történelmi folytonosságot kívánták jelezni. A lap mindegyikét a magyar olvasókhoz szólva igyekezett lelket önteni a megpróbáltatásoktól összetört emberekbe, demonstrálta az anyanyelvhez való jog érvényesülését, elősegítette a dolgozók gazdasági és politikai aktivitását, a szellemi élet, a művelődés beindulását. Jellemző ezzel kapcsolatban a „Zakarpatszka Ukrajna magyarságához!” című felhívás is, amelyben Hidi Sándor, a nagydobronyi párttitkár többek között arra emlékeztetett:

„Ma még fokozottabban dolgozzunk a párt utasításai szerint. Sok munka vár reánk! Magyar vidékeken nekünk, kommunistáknak kell lennünk az élen, meg akarjuk mutatni, mit tudunk. Hosszú századok óta várták a dolgozók ezt a napot. A magyar munkás, paraszt. Dózsa mozgalma óta. Nézzünk csak kissé vissza a múltba! 1920-tól együttműködtek az ukrán és magyar dolgozók ezrei. 38-tól szenvedett a magyar fasizmus alatt az ukrán és magyar dolgozó osztály. Mi sem természetesebb, minthogy ma is együtt haladnak a szocialista társadalom felépítésében... Mi, magyar kommunisták, továbbra is együtt dolgozunk ukrán testvéreinkkel...!” (Munkás Újság, 1945. július 15.)

Szenes (Kroó) László így emlékezett az indulásra: „A párt éppen hazatérésemkor idéttotta meg újra - eleinte csak hetilapként - a Munkás Újságot. Behívtak a káderosztályra. Borkanyuk Cika, Oleksza özvegye állt ennek az osztálynak az élén... Felajánlotta a Munkás Újság szerkesztését. Hogy mondhattam volna nemet? Gondolkodás nélkül elvállaltam. Klimpotyuk Mikola, a Zakarpatszka Pravda felelős szerkesztője lett a főnököm. Különben a csehszlovák érában is ő volt az ukrán nyelvű kommunista pártlap szerkesztője. Most vezetése alatt egyesült a két lap. Klimpotyukról azt mondhatom: végtelenül megértő volt, és ez bizony nem is kevés... Mindenért kárpótolva éreztem magam, mikor a nyomdában elkészült a Munkás Újság első, általam (a szerkesztőbizottság jóváhagyásával) szerkesztett példánya.”

A lap munkatársai közé tartozott a két világháború közötti időszak haladó értelmiségének jeles képviselője, Győry Dezső költő is. Rá így emlékezik Szenes (Kroó) László: „A hét végén vonatra ültünk és irány: Beregszász. Utunk Győry Dezsőhöz vezetett. Rá kellett vennem, jöjjön át Ungvárra, legyen segítségünkre a lap szerkesztésében... Jött is. S úgy csinálta, mintha mi tennénk szívességet neki, és nem fordítva. Minden kavicsot meg kell csiszolni, ez a mi ábécénk, ezt kell elsajátítanunk, s ehhez egy élet is kevés, ez volt a mondása, a krédója... a Munkás Újság volt tehát az első fecske.”

A lap szerkesztésének és megírásának munkájából kivette még a részét Sándor László, a hajdani Sarló-mozgalom tevékeny tagja, valamint a Makóról Ungvárra származott Saitos Gyula, aki a húszas években mint a makói Független Újság munkatársa József Attila útját egyengette.

A lap 37 számából ítélve széleskörű levelezői hálózatot építettek ki a területen. A cikkek szerzői magyar nemzetiségű földművesek, értelmiségiek voltak. A legtöbb tudósítás a nagyszőlősi Neufeld Lászlótól származik, aki 1945-ben tért haza a buchenwaldi koncentrációs táborból, de nem sokkal később Budapestre költözött. (Azonos Neufeld Béla (1894-1962) orvossal és közíróval.)

A lap levelező munkatársa volt Heiszter András (1909 -1973), aki már ifjúkorában bekapcsolódott a Sarló mozgalmába. A beregszászi vasmunkás a Fábry Zoltán által 1936-ban meghirdetett Proletártoll verseny egyik győztese volt, elbeszéléseit a csehszlovákiai baloldali kiadványok közölték.

Heiszter András a helyi magyarok közül 1945-ben az elsők között ragadott tollat, hogy a magyar nemzetiségűek nevében nyilatkozzon a nemzetek egyenlőségéről szóló szovjet dokumentum kapcsán. Később a beregszászi Vörös Zászló című járási lapnak is levelezője volt, ám az egyre erősödő sztálinizmus és helyi nacionalizmus nyomására elhallgatott. Heiszter András véleménye az újraindulásról mérvadó: „A Munkás Újságot annyira megszerettük - írta - és annyira a szívünkhöz szól, hogy ünnep az a nap, amikor kezünkbe vesszük. Különös örömet jelent nekünk és megnyugvást a „Mit kell tudnunk a Szovjetunióról” című rovat. Valóságos ünnep volt számunkra a *123-ik §* című cikk megjelenése. Mi, magyarajkú dolgozók, boldog örömmel véstük emlékezetünkbe a nemzetek egyenlőségéről szóló megnyilatkozást, melyhez nekünk sok, de nagyon sok közünk van. Ha valahol felbukkan egy rémhír, csak a Munkás Újsággal érvelünk. Ezzel megakadályozzuk a reakció munkáját, mely igyekszik hazug hírekkel éket verni és nyugtalanságot kelteni a felszabadított magyarajkú dolgozók soraiban. Reméljük továbbra is, hogy a Munkás Újság egy-egy száma megnyugtató dokumentum lesz az itt élő magyarajkúak részére.” (Munkás Újság, 1945. aug. 5.)

A lap bel- és külpolitikai anyagokon kívül igyekezett körképet adni a Kárpátalján kibontakozó művelődési életről, kulturális rendezvényekről és az anyanyelvi oktatás beindításának lehetőségeiről.

A lap június 3-i számából például megtudhatjuk: „Befejezték az ungvári városi könyvtár magyar könyvállományának a felülvizsgálatát. A fasiszta szerzők műveinek kiselejtezése után a könyvtárt átadták rendeltetésének. Ilyen felülvizsgáláson esik át a vidék valamennyi városi és falusi könyvtára.”

A szinte a teljes magyar könyvanyag felszámolását jelentő, kétes értékű hírhez képest kedvezőbb adatokat találtunk a lapban a magyar iskolaüggyel kapcsolatosan. Egy, a területi közoktatási osztály által készített jelentésben a következő adatokat találtuk a magyar nyelvű oktatás indulásáról: „A területen 98 magyar tannyelvű iskola van, ebből: 82 elemi, 7137 tanulóval, 16 hétosztályos iskola, 4671 tanulóval.”

Még az év folyamán Ungváron megalakult a Ragyanszka Skola, az Ukrán Köztársasági Tankönyvkiadó Vállalat magyar osztálya. Feladata a magyar nyelvű általános iskolák tankönyvekkel való ellátása. Az oktatással volt kapcsolatos a lapban közzétett (szeptember 30-i szám) hivatalos felhívás is: „Törődjete azzal, hogy az összes iskolaköteles gyerek az iskolában anyanyelvükön tanuljanak...” (sic!)

Hírül adta a Munkás Újság azt is, hogy: „Új magyar lap indul Kárpát-Ukrajnában. A magyarnyelvű olvasók bizonyára nagy örömmel fogadják a hírt, hogy lapunk e napokban testvérlapot kap. A Központi Bizottság határozata értelmében Beregovón e héten, az ottani kerületi és városi népbizottságok és a kerületi párttitkárság kiadásában megjelenik a „Vörös Zászló” című lap, egyelőre hetenként kétszer.”

Még ez év derekán megszervezték a Területi Könyv- és Lapkiadó Vállalatot, amely 1964-től Kárpáti Kiadó néven működik. Ennek kiadásában először jelent meg magyarul „A szovjet alkotmány” négyezer példányban, és ezer példányban adták ki magyarul „Az agitátor útmutatója” című brosrát. Ezek voltak az első magyar nyelvű társadalompolitikai kiad-

ványok. A Szovjetunió Legfelsőbb Tanácsába történő választásokról szóló törvény szövegét 7 ezer példányban nyomták ki.

Mennyiségileg jelentékeny a Munkás Újságban publikált vers és széppróza, túlnyomó többségük azonban nem eredeti alkotás, hanem átvett anyag.

Mindössze két helyi szerző jelentkezett a lapban szépirodalmi alkotással. Augusztus 5-én jelent meg az első, helyi magyar költemény Győry Dezső tollából, Hegyvidék címmel. A vers harmadik, befejező szakasza így hangzik:

*Felhők mossák, nap szárogatja,
Vihar sulykolja s nincs ki ójja.
Ez a föld átkom és szerelmem
Tájak s népek találkozója.*

Győry Dezsőnek még egy írása található a lapban (g-ő) szignóval, a Vérke-parti vázlat című karcolat. Ezenkívül karcolatot olvashatunk Szenes (Kroó) Lászlótól, Fordulat címen. „Az ungvári Munkás Újság szépirodalmi anyaga” című dolgozatában Sándor László a következőképpen indokolja a vidék íróinak halk szereplését: „A helyi írók felsorakozása nyilván nem maradt volna el, ha a Munkás Újság továbbra is fennáll.”

A magyar nyelvű helyi fórumok hiánya is közrejátszott abban, hogy a Kárpátalján tevékenykedő írók, költők (Kiss László, Herpay Ferenc, Ilku Pál, Neufeld Béla, Saitos Gyula, Győry Dezső) áttelepültek Magyarországra. Az ottmaradtak (Sütő Kálmán, Sándor László és mások) is hallgatásra kényszerültek, mert a Kárpátalján is kibontakozó sztálinizmus bénítólag hatott a helyi magyar művelődési életre. Az 1945-50-es évek közötti helyzet csak 1951-től kezdett valamelyest megváltozni, javulni. A Kárpáti Kiadó ekkor jelentette meg - a sztálini személyi kultusz jegyeit erősen magán viselő - az első magyar nyelvű szépirodalmi művet, Bakó (Balla) László, Zengj hangosabban! című verseskötetét.

A Munkás Újság rövid fennállása alatt közreműködött a magyar nemzetiségű lakosság politikai, ideológiai és kulturális arculata kialakításában. Igyekezett reményt önteni az emberekbe - a megváltozott körülmények közepette is - életük újrakezdéséhez. A lap 37-ként jelzett utolsó száma 1945. december 4-én jelent meg. A HÍREK című bal alsó rovatában közlik, hogy a hivatalosan megszüntetett Munkás Újság helyébe az akkor ukránból fordított Kárpáti Igaz Szó című napilap lépett. A magyar olvasóktól búcsúzó lap 3. oldalának alján nagy betűkkel kisedett jelmondat olvasható: „Előre a sztálini alkotmány napja alatt, új győzelmek felé!”

Ezzel a „győzelemmel” Kárpátalja magyarságát egy olyan területi központi laptól fosztották meg, amely a helyi anyanyelvű kultúra fejlesztésének fóruma, elősegítője és terjesztője kívánt lenni.

Ezzel le is zárult egy bonyolult és ellentmondásokkal telített korszak. A következő esztendő, 1946 már nem a Zakarpatszka Ukrajna „miniállam” jegyében indul. Kárpátalján nemzetközi szerződések értelmében az Ukrán Köztársaság területévé szervezik át Kárpátontúli terület néven, Ungvár székhellyel.

(A mellékletben két fontos, jellemző dokumentumot idézünk az ungvári Munkás Újságból.)

V. KÁRPÁTALJA AZ UKRÁN SZSZK EGYIK TERÜLETÉVÉ SZERVEZŐDIK

1946. január 22-én az SZSZKSZ Legfelsőbb Tanácsának Elnöksége rendeletben szabályozta Kárpátontúli Ukrajna közigazgatását, amely szerint az átmenetet képező „miniállamot” az Ukrán SZSZK Kárpátontúli területévé szervezték át a következő felosztásban: 13 járás, két területi jogú, 8 járási jogú város, 28 mezőváros, és 257 községi tanács.

Kárpátaljának ekkor 38 városa, 561 községe, vagyis összesen 599 települése volt. A megye székhelye Ungvár lett. Kárpátalján már a csehszlovák időkben is számos település nevét „szlávositották”.

1946-ban az USZSZK Legfelsőbb Tanácsa Elnökségének rendelete értelmében a vidéken közel száz, kárpátukránok és magyarok által lakott település nevét változtatták meg.

Az állam megyei szervezetében és az apparátusban dolgozók mindennapi munkájába bizonyos mértékig átöröklődött a magyarokkal szemben éreztetett és kifejtett megkülönböztető politika is. Képviselőiket kirekesztették a terület irányításából, politikai életéből. Az abszolút magyar többségű beregszászi járás első titkára hosszú évekig a helyi munkásmozgalomban részt vett kárpátukrán Dmitro Popovics volt. Ezt megerősíti Szenes (Kroó) László is - már idézett - művében: „Egy ízben ellátogatott Beregszászba Hruscsov és Kaganovics, és már akkor felvetették: a pártbizottság első titkárának magyarnak kell lennie, az apparátusnak pedig ugyanúgy kell beszélnie magyarul, mint ukránul.” A magyar kommunisták, szakemberek iránt táplált bizalmatlanság a legkülönbözőbb hatalmi szinteken nyilvánult meg.

Akadályokat gördítettek a magyar szellemi élet újjáalakítása elé. Sokan naivan azt hitték: ha 1946 után Kárpátalján is a szovjet törvények lépnek életbe, akkor a nemzetiségi, így a kisebbségi magyarok is számarányuknak megfelelően vehetik ki részüket az újjászerveződő politikai és kulturális élet irányításából. Mivel az autonóm jogokat nem élvező magyarságot „nem illette meg” önálló napilap, hamarosan Sándor László saját bőrén is megtapasztalta, hogy a fordításos Kárpáti Igaz Szóban... „eleinte ugyan még el-elcsúszott nagy ritkán egy-egy eredeti magyar írás is... de később csak akkor, ha a szerző az eredetivel együtt benyújtotta versének, elbeszélésének, riportjának, cikkének stb. ukrán fordítását is.” Mindez bénítólag hatott a magyar szellemi, kulturális életre, s nem utolsósorban az alkotó értelmiségre.

Kilátástalanság, félelem fészkelte sokak szívében. Nem tudhatták, mikor és kit rángatnak ki éjszaka felesége és gyerekei mellől. Már Horthyék bevonulása előtt a Szovjetunióba menekülő kárpátaljaiak, párttagok és pártonkívüliek egy része is Sztálin légereiben kötött ki. A Szovjetunióba emigrált kommunisták közül sokat kémnek nyilvánítottak, és koncepció perbe fogtak. A kárpátaljai párttörténészek még ma is elhallgatják az egykori nagy-

dobronyi tanító, Kaselyák Béla (1893-1938) tragédiáját. A húszas évek elején Szlatinán volt körzeti titkár, 1925-től az országrészi pártbizottság sajtófelelőse. A CSKP Központi Bizottsága a Szovjetunióba küldte továbbtanulásra, ahol a Harkovi Pártfőiskola tanáraként tűnt el örökre az NKVD ajtóinak mögött. Máiig sem tisztázottak Mikola Szidorjak helyi pártpolitikus halálának körülményei.

A kommunista szenátor, Iván Mondok (1893-1941) halálát is homály fedi. A Kominintern Nemzetközi Ellenőrző Bizottságának volt tagja, 1930-tól a szovjetunióbeli harkovi marxista-leninista tudományos kutatóintézetben dolgozott, annak munkatársaként hurcolták el. Szabó Ervin unokatestvére, a csehszlovák korszak népszerű kommunista politikusa, Seidler Ernő (1886-1940) 1925-től a berlini szovjet kereskedelmi képviselőként is dolgozott. 1930-ban a Szovjetunióban telepedett le. 1937-ben a Spanyolországban harcoló nemzetközi brigádba jelentkezett. Az NKVD nyomozói ellene is hamis vádat emeltek, így pusztult el.

A második világháború alatt Londonban tevékenykedő kárpátaljai vezető kommunistákat hazatérésük után bizalmatlanság övezte. Kirekesztették a politikai életből és megfélemlítették Kelemen Miklóst, Fejér Hermán, Morgenthal Istvánt, Petruscsak Ivánt, a Pfeffer fivéreket, Dancs Györgyöt, Svéd Ármint.

Fejér Hermán (1892-1953), a Munkás Újság volt szerkesztője ugyan a területi pártbizottság tagja lett, megválasztották a területi tanács képviselőjévé, de hamarosan politikailag megbízhatatlan személynek nyilvánították. 1945-től csupán a Kárpáti Igaz Szó című fordításos lap szerkesztőségének élén tűrték meg, majd haláláig a Kárpáti Kiadó magyar osztályát vezette. Hasonló sors jutott a jeles munkásmozgalmi múltú Morgenthal Istvánnak. A párt utasítására ő is Angliába utazott, hazatérése után a beregszászi járási tanács végrehajtóbizottsága elnökének választották. Később elmozdították. Rotman Miklós párttörténész szavait idézve: „Az ötvenes évek elején, a személyi kultusz teremtette gyanakvás légkörében alaptalan vádakkal illették. S bár ez, érthetőleg, nem kevés keserűség forrása volt... Senki kívülálló tőle zokszót nem hallott. Tudta, hogy meg fogja kapni az őt megillető elégtételt, megbecsülést. Így is történt...”

A Kárpátalján tevékenykedő sztálinisták az egyszerű kisembereket sem kímélték. Bűnösnek számított mindenki, aki a Horthy-rezsim alatt bármilyen hivatalt, állami, egyházi tisztséget stb. töltött be, illetve vállalt. Így hurcolták légerekbe a hajdani leventeoktatókat, római, illetve görög katolikus, református papokat, egykori állami hivatalnokok százait. A kollektivizálás idején a kuláklisra kerültek sem úszták meg. Kiforgatták őket javaikból, sokaknak el kellett hagyniuk saját portájukat, ha ellenkeztek, akkor Szibériában kötöttek ki.

Alaptalan vádaskodásokkal felkavarták a ruszin, illetve a kárpátukrán és magyar értelmiségi körök nyugalma is. Az alkotók közül Erdélyi Bélát, Kárpátalja Párizsban tanult letehetségesebb festőjét, Zádor Dezső zeneszerzőt és Fegyir Potusnyák ukrán író „kozropolitává” nyilvánították. A magyar és kárpátukrán értelmiség legjobbjait, köztük Szalontai Endrét, Fedák Lászlót, dr. Boreczky Istvánt, dr. Banduszják Dánielt, Bendász Istvánt, Forgon Pált és más lelkészeket koncepcióperek útján szibériai börtönökbe és légerekbe juttatták. Mikita Sándor, Ungvár egyik volt elöljárója és Karbovanec Mihály, az 1946-ban alakult Ragyanszka Skola Tankönyvkiadó első igazgatója önkéntes halálba menekült.

Amíg a légerekben sínylődtek a „nép ellenségei”, közöttük a kárpátaljaiak is, addig odahaza diadalmenetben épült a „sztálini szocializmus”. „Hurrá-legények” harsogtak tak-tusra nagy tirádákat, egymást túllícitálva égig magasztalták, istenítették a nagy Sztálint:

A. Szurkov-Matvej Balanter. „Sztálin a mi ifjúságunk szárnya, / Sztálin a mi harci dicsfényünk. (Sztálin-dal, 1950.)

N. Injuskon-Alekszandr Alekszandrov: „Terólad szól a dal, hön szeretett Sztálin, / Terólad zeng e dal a nép ajkán.” (Kantáta Sztálinról, 1950.)

Levko Revuckij: „Alkotmányunk éltet s örömet ad, / Alkotmányunk Sztálintól ered...” (Dal a sztálini alkotmányról, 1950.)

Antal Péter. „Nótáinkban ott van minden boldogság / Sztálin elvtárs Rád nevet a sok virág!” (Dalos szóval... 1950.)

Bakó (Balla) László: „zengjünk hálát lelkes dalokkal / a nagy Sztálinnak / és a párt-nak. / Egész boldogságunk ott csengjen a dalban / Zengj hangosabban!” (Zengj hangosabban, 1951.)

Ugyanattól a szerzőtől: „egy képet hordoznak, / egy nevet kiáltanak, zengnek, / zengnek / azét, aki mindig velük / azét, aki a vezérük / győztes munkán s a harc diadalain - / s a levegőben zeng, / a levegőben zeng / egyre erősebben / zeng:/ Sztálin! / Sztálin! / Sztálin! /” (Május elseje, 1951.)

Bakos Róza: „A lelkében ott él Lenin és Sztálin képe... (Kolhozunk párttitkára, 1954.)

A deportáltak, elítéltek csak Sztálin halála után térhettek vissza. Hogy tíz év alatt hány százalékuk pusztult el, arra csak becslések vannak; az ezek legóvatosabbja is ijesztő arányokat említ.

A kárpátaljai magyarságot közvetlenül a háború után súlyosan érintette a magyar nyelv használatának üldözése, még ha ez a hullám később fokozatosan enyhült is. Ebben az időszakban üzött vadnak számított az az öntudatos kárpátaljai ruszin is, akiről feltételezhető volt, hogy nem érzi magát sem nagyorosznak, sem ukránnak. Már ekkor megmutatkozott a ruszinok egy részének és az ottani magyarság hallgatóságos szolidaritása.

A kárpátaljai magyarság művelődési életében az általános enyhülés első jelei csak 1954-1955-ben mutatkoztak (már korábban, 1947-től 101 magyar tannyelvű iskola működött a területen, 12524 tanulóval, ebből azonban 18 csak hétosztályos iskola volt 5396, 83 pedig elemi iskola, 7128 tanulóval). TIT-előadásokat tartottak havonta két alkalommal, magyarul, illetve románul. Előírták magyarul és románul tudó „ideológiai frontharcosok” kiválasztását, orosz nyelvkörök szervezését, a magyar fordításos lapok példányszámának növelését, magyar nyelvű könyvek beszerzését stb.

Mint láthatjuk, a nemzetiségi lakosság eszmei-ideológiai nevelésére helyezték a hangsúlyt, a művelődési, publikálási stb. lehetőségek ekkor még igen szűkösek voltak.

A XX. kongresszussal elkezdődött közéleti tisztulási folyamat - írta Kovács Vilmos és S. Benedek András - Kárpátalját is érintette, ahol az 56-os események egyébként is a magyar lakosság problémáira irányították a figyelmet.

Itt igen fontos megjegyeznünk: napjainkig úgy tudtuk - hivatalosan -, hogy 1956. november 3-án az új forradalmi központ Szolnokon jött létre, s november 4-én innen intéztek kiáltványt a magyar néphez.

Sándor László, aki ezidőben az ungvári rádió magyar adásánál dolgozott, november 3-án, szombaton azt a feladatot kapta, hogy olvassa be Kádár János és Münnich Ferenc nyilatkozatát arról, hogy megalakult az új forradalmi és munkás-paraszt kormány, s munkába szólítja a lakosságot. Állítólag Munkácson találkoztak a magyar párteberek a szovjet

párteberekkel, ott készültek a nyilatkozatok, onnan hozták át Ungvárra, mert Szolnokra messzebb volt az út. Ezek szerint a „Szolnokon megalakított” kormány híre egy nappal korábban jutott el a Szovjetunióba, Ungvárra, mint Szolnokra. Ezt támasztja alá Kádár egy későbbi, 1959. december 7-én tett kijelentése: „Három évvel ezelőtt, amikor a magyar nép nehéz helyzetben volt, én már jártam ezen a vidéken. Azért jöttünk ide, hogy testvéri segítséget kérjünk a szovjet néptől” - mondta, amikor visszakísérte szovjet területre a Magyarországra látogató Nyikita Hruscsovot. Ezt Hruscsov, halála után Nyugaton megjelent emlékiratai is alátámasztják. Méray Tibor szerint a hivatalos kommunista párttörténet azért nem szól Kádár és Münnich szovjetunióbeli (kárpataljai) látogatásáról 1956. november 1. és 3. között, hiszen „... ha az új kormányt a Szovjetunióban alakították, akkor az nem magyar, nem forradalmi, nem munkás-paraszt és nem kormány.”

Megerősíti Kádár János kárpataljai tartózkodásának tényét Balla László, aki 1956 november első napjaiban az ungvári Tankönyvkiadó magyar szerkesztőségének vezető-szerkesztőjeként dolgozott. Ekkor az ungvári rádióhoz rendelték, éppúgy, mint a beregszászi laptól Lusztig Károlyt. A stúdióba természetesen katonatisztek jártak be. Az ő elejtett szavaikból tudták, hogy Kádár János Kárpatalján tartózkodik, Ókemencén, a területi pártbizottság nyaralójában. „Én tehát nem láttam, nem találkoztam vele - emlékezett Balla -, viszont kaptam egy anyagot kontrollszerkesztésre, hogy nézzem meg nyelvi szempontból. Magyar szöveg volt, de megoldásaiból, a nyelvi fordulataiból lehetett tudni, hogy fordítás... Kádár szolnoki beszéde volt.”

Ma már tudjuk azt is, hogy a szovjet hatóságok magyar egyetemisták százait tartották fogva az ungvári börtönben 1956 végétől hosszú hónapokig, s csak a nemzetközi tiltakozásra engedték őket szabadon, s a fiatalok így menekültek meg a szibériai lágerektől. A korábbi évek gyakorlatához képest enyhe büntetést kaptak a helyi magyar „ellenforradalmi” csoportok tagjai is. Ezt a minősítést azonban könnyen megkapta a legártatlanabb baráti közösség is.

1957-ben megindult a magyarországi könyvek és lapok behozatala, majd a tömeges előfizetés. Ezzel egyrészt megingott az a hiedelem, hogy a magyar kisebbségnek „kultúrönellátónak” kell lennie, illetve irodalmárainak főként az ukrán és orosz kultúra tolmácsolására kell szorítkozniuk; másrészt a több mint egy évtizedig elzárt és magába zárkózó kisebbség, a nemzet új szellemi értékeinek a birtokába juthatott. (Ennél tömegesebb - bár egyoldalú, de igen pozitív - kapcsolatot csak a Magyar Televízió adásainak megindítása teremtetett.) Még két esemény jelezte az irodalom fejlődésében az új szakasz kezdetét: az addig egyedülálló Bakó-Balla után 57-ben kelten is jelentek meg első köteteikkel: Szenes (Kroó) László (elbeszélések, karcolatok) és Kovács Vilmos (versek). Ezenkívül megjelent a Kárpáti Kalendárium első száma. Ez utóbbi azért is fontos, mert 58-ban köztársaságszerte megszüntették az almanachokat (az 58-ban megjelent Kárpátok c. almanach volt a kárpataljai magyar írók utolsó fóruma), így egy évtizeden keresztül a Kalendárium biztosított megjelenési lehetőséget.

Az ötvenes évek második és a hatvanas évek első felének Kárpatalján érvényesülő irodalompolitikája a csoportos indulásokkal szemben inkább a magánvállalkozásoknak adott teret. Új erők jelentek meg, több műfajban is. Az 57 - 64 közötti években - a már említett Szenes (Kroó) Lászlón (két elbeszéléskötet) és Kovács Vilmoson (három verseskötet) kívül - Kecskés Béla és Sütő Kálmán egy-egy verseskötetet, Csengeri Dezső egy elbeszéléskötetet, Osvát Erzsébet két gyermekverskötetet, Balla László egy verses- és egy gyermekverskötetet, két riportfüzetet és két ifjúsági regényt adott ki.

A kiadványok számbeli szaporodása és műfaji gazdagodása módot ad a vizsgálódásra: hogyan használta ki ez a bontakozó irodalom a kisebbségi viszonyok között meglevő lehetőségeket, és mit mondott akkor, amikor már tanúja volt a szovjet újhullám tetőzésének, a magyar és töredékesen a világirodalom eredményeinek is. Az elkötelező szűkebb közösség társadalmi gyökerű problémái megfogalmazására kétségkívül a próza lett volna a legalkalmasabb. A megjelent hét prózai kiadvány közül azonban hatban nyoma sincs ilyesfajta szándéknak. Kivételnek bizonyos tekintetben csak Szenes (Kroó) László, Hajnalra kitisztult c. második elbeszéléskötete számít, amelyben - csakúgy mint Szenes későbbi publikációiban - már felvillannak a valóság jelei.

VI. A MAGYAR KISEBBSÉG HELYZETE 1945 UTÁN

Szűkebb hazáját az itt élő magyarság mindenkor *Kárpátaljaként* tartja számon. Ezzel a geopolitikai elnevezéssel kapcsolatban 1988-ban vita indult a Magyar Nemzet hasábjain. A vitát Szilágyi Ferenc indította el, aki felvetette: „a Kárpáton-túli magyar nyelvjárásokat merre kell keresnünk? Józan ésszel, magyar ésszel Bukovinára, a Moldvára gondolunk mindjárt, a Kárpátokon-túli ősi magyar nyelvi szigetekre.”

Sándor László tökéletesen egyetért Szilágyi Ferencsel, hogy a hivatalos Zakarpatszka Oblaszty földrajzi elnevezésének magyar tükörfordítása, a Kárpátontúli terület, a Kárpátok innenső részén élők számára elfogadhatatlan, mert illogikus. Szilágyi két megfelelő kifejezést, Kárpátalját, illetve Kárpát-Ukrajnát javasolta, ezek közül Sándor László csak az utóbbit tartja egyedül helyesnek. Szerinte „Az előbbi ugyanis egy politikailag lezárult korszakot jelöl. Kárpátalja a cseh Podkarpatsko vagy az ukrán Pidkarpattya mint e térség földrajzi elnevezése 1918 végén, vagyis a Csehszlovák Köztársaság létrejötte idején keletkezett és akkor került be a magyar szókészletbe is. Az 1938-ban, illetve 1939-ben történt visszacsatolás után a Horthy-kormányzat, hogy megnyerje az ott élő ukránok (ruszinok) rokonszenvét, meghagyta e terület csehek adományozta nevét, Kárpátalját... Sokan továbbra is Kárpátaljának nevezik; holott ez az elnevezés egy letűnt korszakra vonatkozik, akárcsak Ruténföld, Kazárföld, Észak-Keleti Felvidék, Ruzska Krajna stb., így valamennyi egy-egy korszakhoz kapcsolódik, azt asszociálja.

Nálunk Kárpát-Ukrajna e terület elfogadott neve, és ezen az 1945 végén a Szovjetunióhoz csatolt területet értjük. Ilyen néven szerepel az Új Magyar Lexikon 4. kötetének 54. lapján is.”

Nagy Árpád szerint „vitacikkben egy erősen gyarló lexikon (Új Magyar Lexikon) nem számíthat forrásértékű írásnak..”

A Sándor László és mások által ajánlott *Kárpát-Ukrajna* két oknál fogva nem szerencsés. Ez a földrajzi megnevezés vonakoztatható nemcsak Kárpátaljára, hanem a hajdani monarchiabeli Galíciára és Bukovinára, illetve a mai Ívovi, ivano-frankovszki és csernovci területekre is. A másik ok: ez az elnevezés egy rossz emléké történelmi tényre utal, a Hitler-barát, ukrán nacionalista Volosin-államra (Karpatszka Ukrajna, Kárpát-Ukrajna), amely 1939-ben Huszton száz napon keresztül állt fenn. (De volt egy Zakarpatszka Ukrajna is - Kárpátontúli Ukrajna - 1944 novembere és 1946 januárja között). Az ukránai és a helyi történészek rosszallással fogadják ezeknek a politika-történelmi terminusoknak a mai használatban való újraélesztését.

A Magyar Nemzet-beli vitát Balla D. Károly fejtegetései zárták. „Mindenképpen egyet kell értenem azzal - írja -, hogy a Kárpátontúli terület megnevezés nem egyéb tükörfordításnál. .. Sándor László a Kárpát-Ukrajna használata mellett tör lándzsát, kifejtve a Kárpátalja történelmileg túlhaladott voltát. Főt hajtva véleménye előtt hadd jegyezzem meg, hogy az előbbi kifejezés szerintem amolyan kreáció, áthidaló középmezsgye, melyet azért hoztak létre a hivatalos magyarországi orgánusok, hogy se a képtelen Kárpátontúli területet, se Kárpátalját ne kelljen használniuk, mely utóbbiban esetleg irredentizmust szimatolha-

tott volna a szovjet fél vagy a hazai túlbuzgóság. Lemérhető ez azon is, hogy Kárpátalján senki sem használja a Kárpát-Ukrajna kifejezést, ez csak a magyarországi sajtóban, lexikonokban stb. él. Mint említettem, az itteni sajtó, rádió, tv, a kétnyelvű okmányok, feliratok stb. kötelezően Kárpátontúli területet -, a magyar lakosság ellenben - közbeszédben legalábbis - következetesen Kárpátalját mond. És ezzel el is érkeztem írásom fő gondolatához, hogy itt történelmileg kialakult önmegnevezésről van szó... ha nem politikai, történelmi vonatkozásról van szó, hanem például irodalomról, néprajzról, mindennapi életünkről, akkor a Kárpátalja, kárpátaljai szavakat tartom a legmegfelelőbbnek. Indoklásul, azon túl, hogy ez önmegnevezésük, hadd érveljek még azzal, hogy ez talán napjainkban már a vidék etnikai megnevezése, mely gondolkodásunkban nem is annyira azt a közigazgatási egységet jelenti, amelyben élünk, hanem e tájat, szülőföldünket. Ahol ukrán, román és más nemzeti-ségű társainkkal sorsközösségben, szovjet állampolgárként, magyar nemzetiségüként kárpátaljaiaknak érezzük és nevezzük magunkat.”

Kárpátalja című szócikkében kimerítő nyelvtörténeti adatokat közöl Kiss Lajos, aki *Iván Olbracht* (1882-1952) cseh írónak „Zeme bez jména” (= Név nélküli tartomány) című, 1931. évi tudósításából idéz: „A régi Lajtántúlon *Horni Uhry-nak* (= Felsőmagyarországnak) hívták” a két világháború között Csehszlovákiához tartozó területet. 1918 decemberétől, amikor a magyarok, a már elvesztett játszma után hiába adtak e Kárpátok alján lévő ország-résznek önkormányzatot és Budapesten kormányt, *Ruská Krajina-nak* (Rutén tartomány-nak) nevezték. A Saint-Germain-i szerződés hivatalos névhasználata Podkarpatska Rus (= Kárpátaljai Oroszország). A nemzeti érzelmű oroszok, akik új cári nagyorosz birodalomban hisznek, a hegyek túlsó oldaláról néznek erre a földre, és *Zakarpatská Rus-nak* (= Kárpátontúli Oroszországnak) emlegetik. A kommunisták és a nacionalista ukránok, alapul véve az itteni etnikai csoportok nemzetiségi kapcsolatát a szovjetunióbeli, galíciai és romániai ukránokkal, *Zakarpatska Ukrajina-nak* (Kárpátontúli Ukrajnának) mondják, vagy pedig, hogy elkerüljék a tiltott agitációért járó üldözést, egyszerűen *Zakarpatsko-nak* (= Kárpátontúlnak). E megnevezések mindegyikének határozott és teljesen világos politikai jellege van. Népi módra *Podkarpatsko-ról* (= Kárpátaljáról) beszélnek.”

Kiss Lajos szerint a magyar Kárpátalja fogalom tükörfordítással keletkezett a cseh *Podkarpatsko* alapján. Itt önmagával keveredik ellentmondásba, mert ugyanebből a szócikkből azt is megtudtuk: 1849 előtt Szepes vármegye négy járása közül az egyiket *kárpátaljai járás-nak* nevezték, amely a későbbi ólublói, a késmárki és a szepesszombati járás területét ölelte fel. Sőt azt is megjegyzi, hogy az Országos Széchényi Könyvtár katalógusa nyilvántart egy 1889-1890 között Munkácson megjelent hírlapot, amelynek *Kárpátalja* volt a neve. Így joggal mondhatjuk: a Kárpátalja fogalom nem a két világháború között keletkezett, annak évszázados előzményei voltak, s a századfordulóra már meggyökeresedett nyelvünkben. A vidékre ezidáig találóbb és nem utolsó sorban szemléletesebb földrajzi megnevezés nem született. Még akkor is így látjuk, ha 1946 után hivatalosan - Moszkva és Kijev felől nézve logikailag is igazoltan - az Ukrán SZSZK Kárpátontúli Területe.

„A kárpátaljai magyarnyelvű sajtó - idézzük a szemléletesség kedvéért Skultéty Csabát - és minden kiadvány a hivatalos „Kárpátontúl” nevet használja. Magyarországon, a kezdeti „Kárpát-Ukrajna” emlegetése után ugyancsak átvették a szovjet elnevezést. Ez azonban groteszk helyzetekhez vezetett, amikor a debreceni újság arról számolt be nevezetesen, hogy Nyíregyházáról elvtársak jártak „kárpátontúl”, holott csak egy alföldi Tisza-hídon utaztak át.”

Szlovákia magyarlakta területe felől Ungvárhoz közeledve, a csehszlovák-szovjet határ mentén elterülő *Botfalva* és *Tamóc* vonala adja meg a magyarlakta terület nyelvhatárát. E két település érintésével a nyelvhatár *Ungvárig* terjed. A város századokon keresztül Ung megye székhelye és magyar többségű volt. A csehszlovák időben a beköltöző hivatalnokokkal a város lakossága ugrásszerűen emelkedett, s a magyarság aránya hirtelen nagyot zuhant. A magyar honvédek bevonulása előtti napokban (1938. november 10 előtt) a magyarság hányada újra 79%-ra ugrott. Ennek oka, hogy a városba települt csehszlovákok nagy része elköltözött, s a lakosság száma 22.600-ra apadt. 1944 októbere után az előbb említett folyamat - igaz más történelmi szituációban -, megismétlődött. A város magyarsága az évtizedek során egyre csökkent. Napjainkban több mint százezer lakosa van a területi székvárosra négy évtizede előlépett Ungvárnak, ahol a magyarság aránya 14-15%-ra esett.

Ungvártól a nyelvhatárt követve, a valaha ruszin, illetve kárpátukrán és szlovák eredetű, ám a két világháború között magyarosodásnak indult *Radvánc* (Ungvár külső területéhez csatolták), magyar lakossága ma olyan csekély, hogy már anyanyelvi iskolája sincsen.

A nyelvzóna a továbbiakban *Csongor* (Csomonya) és *Barkaszó* falvakat érinti. Munkács közelében fekszik egy jelentős magyar nyelvsziget, Beregrákos.

A nyelvterület további peremközsége az elmúlt századokban is vegyeslakosságú *Izсныéte*, ahol a ruszinokkal (a kárpátukránokkal) szemben a magyarok 60%-os aránya állandósult. Mintegy nyelvszigetet képez *Izсныéte* fölött *Munkács*, ahol a magyar lakosság aránya húsz százalék alatti. *Izсныétét* elhagyva a nyelvvonala *Dercent* és *Fomost* érinti, mindkettő magyar település. *Fomostól* a nyelvhatár délre kanyarodik. Ebben az irányban *Beregújfalut*, *Salánkot*, *Feketepatakot* és *Tiszaújhelyt* érjük el. Közöttük *Kovácszó* ruszin nyelvsziget. Az utóbbi két falun túl - ruszin falvak gyűrűjében - terülnek el a már magyar nemzetiségi arculatukat mindinkább elvesztő községek: *Mátyfalva*, *Karácshalva* és *Fancsika*. A fölöttük fekvő *Nagyszőlős* is ma már nyelvszigetnek számít. Így jutunk el a nyelvhatár legszélsőbb pontjához, *Tiszaújlakhoz*. A *Feketepatak* és *Tiszaújlak* között említett településeken csak *Nagyszőlősnek* van magyar nyelvű iskolája.

Tiszaújlakkal átellenben „Túl a Tiszán” - villa alakban, illetve láncolatban húzódnak a magyar falvak: *Tiszabökény*, *Tiszapéterfalva*, *Nagypalád*, *Fertősalmás*, *Forgolány*, *Batár*, *Nevetlenfalva*, *Óregakii*, *Akiihegy*, *Szőlősgyula*. Valamennyi a szovjet-magyar, illetve a szovjet-román határszögben található. *Szőlősgyulán* túl az egykori magyar és vegyes lakosú községek 1946-tól mindinkább elukránosodtak, így *Feketeardó*, *Tekeháza*, *Gödényháza* és *Királyháza*. Lassan elapadó magyar iskolája csak *Feketeardónak* van, az is az ukrán iskola épületében. A szinte teljes egészében magyarok lakta, de ukránként nyilvántartott *Csepe*, a hatósági ukránosítás iskolapéldája.

Az imént tárgyalt nyelvhatár fölött, a Tisza felső folyásának völgyében kisebb-nagyobb magyar szórványok követik egymást *Nagyszőlöstől Kőrösmezőig*: *Huszt*, *Visk*, *Técső*, *Aknaszlatina* és *Rahó*. Magyar tannyelvű iskolájuk csak a viskieknek, a técsőieknek és az aknaszlatinaiaknak van. Az említett térségben egyébként 1939 után több mint 50 ezer magyar élt.

A kárpátaljai magyar etnikum ma már nem egységes. A jól körülhatárolható magyar nyelvterületen belül már a két világháború között a csehszlovák hatóságok ruszin betelepítésekkel kezdeményeztek. A 20-as évek elejétől napjainkig, a magyar falvak közé ékelt új ukrán települések községgé formálódtak: *Oroszgejóc*, *Demicső*, *Cservona*, *Petrivka* az ung-

vári járásban; Újbótrágy, Nyárasgorond, Csikósgorond, Kastanovó, Szolnyecsnoje, Szvoboda, Badó (Badov), Bakos, Danyilovka a beregszászi járásban; Puskinó, Újakii stb. a nagyszőlősi járásban. Nem lebecsülendő ukrán kisebbsége van már Szúrte, Homok, Bátyú, Barkaszó, Keresztúr, Muzsaly, Tiszaújlak településeknek.

„A magyarok jelentékeny része városokban (Ungvár, Munkács, Beregszász, Nagyszőlős, Técső, Rahó, Huszt) és városias településeken (Aknaszlatina, Bustyaháza, Gyertyánliget) él, de túlnyomó többségük mégis falusi lakos. A magyarok, a közigazgatási terület déli és nyugati részének főleg síksági és hegylábaknál elterülő vidékét lakják. Megtelepedésük központja a beregszászi járás, ahol kevés kivétellel szinte valamennyi falu, nemzetiségi állapotát tekintve színmagyar. Összefüggő sávként húzódnak meg a magyar falvak az ungvári, munkácsi és nagyszőlősi körzet déli felén. Itt több mint 90 faluban magyarok alkotják a lakosság többségét, sokat közülük csak magyarok laknak. Így a beregszászi körzet Vári községében a lakosság teljes lélekszámának 97%-a magyar, Nagydobrony községben 98%-a, a munkácsi körzethez tartozó Csongor (Csonomyin) és Dercén községekben pedig eléri a 99%-ot.

Kárpátalján vannak vegyes lakosságú falvak is, ahol a magyarok ukránokkal és más népekkel élnek együtt. Ilyen például a huszti járásban Visk nagyközség, a nagyszőlősiben Tekeháza és sok más falu. De az egyes nemzetiségek a vegyes lakosságú falvakban is tömör csoportokat alkotnak: egyes negyedeket vagy utcákat magyarok laknak, másokat ukránok. Például Visk faluban a Fenes utcában 155 magyar és 9 ukrán ház van, az Orosz utcában viszont 151 ukrán ház és csupán 3 magyar. A település ilyen megoszlása jellemző a városi típusú falvakra, sőt a városokra is” - jellemezte a 60-as évek második felét I.N. Grozdova, majd így folytatta: „A magyarok napjainkban is megőrzik nemzeti sajátosságaikat, határozott nemzeti tudat él bennük...

Mint közismert, az etnikai közösség egyik fő jellemzője a nyelv, s a magyarok ápolják nyelvüket ott is, ahol a lakosság kisebbségét alkotják. A tiszta magyar lakosságú falvakban az ukrán vagy az orosz nyelvet ismerők százalékaránya egészen a legutóbbi időkig alacsony volt. A nemzeti nyelv ilyen gondos megőrzését elsősorban a magyar lakosság történelmi múltja magyarázza: e területen a magyarok több évszázadon át uralkodó nemzet voltak s ezért nem meglepő, hogy a kétnyelvűség sokkal elterjedtebb volt az ruszinok, szlovákok s egyéb népek között, mint a magyaroknál. A nyelv fennmaradását segíti elő a magyar települések összefüggő elhelyezkedése s közelségük a magyarlakta fő etnikai terület.

A magyarok lakta falvak túlnyomó többsége nagy lélekszámú. Vannak olyan falvak, ahol a lakosság lélekszáma eléri a 8000 főt (Visk), az 5.000-et (Nagydobrony). A legkisebbeknek is 300 - 500 lakosuk van. Valemennyi falu útmenti település, a falu főutcája az országút vagy egyéb út. A házak vagy az út hosszában állnak, vagy homlokzatukkal fordulnak az utca felé, mindkét oldalon. Erre a főutcára merőlegesen több mellékutca és köz halad, a nagyobb falvakban pedig van még egy-két, a falu főútvonalával párhuzamosan kiépült utca. Néhány faluban a főút kissé kiszélesedik a falu közepén, kis teret alkot, rendszerint itt áll a templom, a boltok, a középületek. A magyar falu külső arculata is nagyon megváltozott: az utcákat aszfaltozzák, kiépült a közvilágítás, sok új, modern épület, a falutanács és a kolhozelnökség épülete, kultúrház vagy klub, iskola, bolt, vendéglő található. A lakóházak elég szorosan egymáshoz simulnak. A gazdasági épületek, a veteményes és egyéb kert rendszerint a házon túl van, a telket az út mentén kerítés határolja, rajta nagy kétszárnyú kapuval. Minden ház előtt elmaradatlanul ott van a virágoskert, benne sok virággal, zöld növényvel”.

A tárgyalt nyelvhatáron belül és a nyelvszigeteken, több mint 90 községben és városban, valamint a Szovjetuniószerre a hivatalos statisztikai adatok szerint 1959-ben 154,7 ezren; 1969-ben 166.000-en, 1979-ben 170.600-an, 1989-ben 171.420-an vallották magukat magyar nemzetiségűnek.

„1979-ben az Ukrán Szovjet Szocialista Köztársaság 49,8 millió polgára közül 164.400 fő volt magyar nemzetiségű, azaz a köztársaság lakosságának 0,33 %-a magyar. Kisebbségük, 62.100 embert élt városokban, a többiek faluban” - mondta A. Voss, a Szovjetunió Legfelső Tanácsa Nemzetiségi Tanácsának elnöke a Szovjetunióban élő magyarok számáról és helyzetéről szólva. Azt is megtudtuk: „Kárpátalján 1.200.000 ember él, közülük 158.000 magyar nemzetiségű, ez a lakosságnak 13,2 %-a ... mintegy hatezer magyar nemzetiségű szovjet állampolgár másutt, főleg Ukrajna más részein, Kijevben, valamint Lvov-ban és környékén él.” A helyi tapasztalatok szerint Kárpátalja 1.203.000 lakosából minden negyedik-ötödik ember magyarul is beszél. Így számuk több mint 220 ezerre tehető.

A magyarság száma Kárpátalján 1910 után

év	A magyar lakosság száma	A magyarok aránya
1910	173.915	29,2
1930	115.805	16,0
1969	166.000	14,3
1989	155.711	12,5

A kárpátaljai magyarság számának csökkenése 1930-ban érte el a mélypontot, ennek oka elsősorban az volt, hogy a zsidókat külön nemzetiségnek vették. 1959-től a magyarság száma (146.247) fokozatosan emelkedik, a legújabb demográfiai becslések szerint elérte, illetve túlhaladta az 1990. évit. A kárpátaljai magyarok arányának csökkenése a vidéken azzal magyarázható, hogy a ruszinoknál gyorsabb ütemű a népszaporulat:

1910-ben 335.000
 1930-ban 400.000
 1975-ben 860.000
 1989-ben 977.000 ruszin, illetve ukrán élt Kárpátalján.

A kárpátaljai városok, falvak és kistelepülések száma összesen 599, ezekből több mint 90-ben és 1 városban (Beregszász) abszolút többségben, mintegy 15 településen kisebbségben, a többi helységben szórványosan, elvétve élnek magyar nemzetiségűek. (1941-ben még 104 községben és 3 városban voltak abszolút többségben magyarok.)

A Kárpátalján élő magyarok kevés jelét mutatják a nyelvi asszimilálódásnak:

1959-ben 98,5
 1970-ben 98,8
 1979-ben 96,6
 1989-ben 97,0 százalékuk vallotta magát magyar anyanyelvűnek.

A kárpátaljai magyarságra vonatkozó statisztikai adatok eléggé ellentmondásosak. Ölvedi János szerint „Ezen a területen 1910-ben 173.713, 1921-ben 104.177, 1930-ban 115.805 magyart számoltak össze. Az 1938-as visszacsatolás után megtartott népszámlálás 163.649 magyart talált a visszakerült területen. Az 1941-ben végrehajtott népszámlálás kb. 60 ezer magyarról tud az 1939-ben megszállt ruszin lakta vidéken. 1941-ben tehát 223.649 magyar élt Kárpátalján. Számuk feltételezhetően 240 ezerre szaporodott a háború végére.”

Az első hivatalos szovjet jelentés 1959-ből származik. E szerint a Szovjetunió területén 154.733 magyar élt, Kárpátalján 150 ezer. Az Egyesült Nemzetek kiadásában, 1964-ben megjelent kötet 319. oldalán azt olvassuk, hogy a Szovjetunió területén 154.738 magyar él és 164.033 az olyan személy, aki magyarul beszél.

A pozsonyi Új Szó 1969. szeptember 5-i számában azt olvassuk, hogy Kárpátalján ma 162.000 magyar él, a lakosság 16 %-a. A Vas Népe 1971. augusztus 3-án 160-170 ezerre teszi számukat. A Pedagógusok Lapja 1975. március 20-án így ír: „Az 1970-es statisztikai adatok szerint a Szovjetunió Kárpáton túli területén mintegy 165.000 a magyarok száma, a lakosság 14,4 százaléka.” A Magyar Nemzet 1977. augusztus 11-i számában úgy tudja, hogy a magyarok száma 200.000-nél kevesebb.

Az 1970-ben végrehajtott szovjet népszámlálás adataiban azt olvassuk, hogy az úgynevezett „Zakarszpatkaja Oblasztban” 151949 magyar anyanyelvű személyt számoltak össze. A városokban 49.943, a vidéken 102.006 magyar élt.”

S. Benedek András a szovjet statisztikai adatokat elemezve megállapította: „A mintegy 16 %-ot kitevő magyar lakosság statisztikai adatai nem egyöntetűek. Dávid Zoltán 1970-ben 152 ezerre teszi a magyarok lélekszámát. Ugyanő tévesen feltételezi az 1950-es 140.000-es adatot. A szovjet statisztikai kiadványok 159.000-ben határozzák meg a Szovjetunió 166.000 magyar lakosából a területen élők számát, míg a Kárpáton túli Területi Statisztikai Hivatal az adatok továbbvezetésével már 1968-ban 163.100-ra becsülte a magyarok lélekszámát. A negatív eltérés túlnyomó részt a Magyarországra való áttelepedésből adódik. Mivel a statisztikai adatok felvételénél a személyi igazolvány adatai a döntőek, minimális korrekcióval a kárpát-ukrajnai magyarok lélekszámát 180.000-re, míg a magyar anyanyelvűek számát 200 - 220 ezerre becsülik. (1945 után az ugoicsai magyar görög katolikusok jelentős részét - így Csepe községet - vallásuk alapján ukránként vették nyilvántartásba. Számos ungi községben a magyar lakosság a szlovák nemzetiséget tüntette fel.) A magyarokon kívül mintegy 21.000 román, 15.000 szlovák és 9-11.000 német, valamint 30.000, az utóbbi évtizedekben a területre költözött orosz lakos él Kárpát-Ukrajnában.”

Skultéty Csaba az 1979-es szovjet népszámlálás adatait elemezve írta: a Szovjetunióban... 171 ezer olyan ember él, aki a népszámláláskor magyarnak vallotta magát. Ez - a kilenc évvel korábban lebonyolított népszámláláshoz viszonyítva - három százalékos növekedést jelent. Tényleges szaporulat ez, avagy csak bátrabb kiállás relatíve megenyhült környezetben?... A második adat: a Szovjetunió 171 ezer magyarjából 164 ezer élt Ukrajnában, vagyis Kárpátalján és a tulajdonképpeni Ukrajnában együttvéve. De figyelmet érdemel egy harmadik adat is. A szovjet népszámlálásnál különbséget tesznek a nemzetiség és anyanyelv között: előbbi a származási hovatartozást jelenti (tehát nem úgy, mint a két háború közötti Csehszlovákiában, ahol a nemzetiség politikai hitvallás volt), utóbbi a családban használt első nyelvet. A legújabb népszámlálási felmérés - a szovjet statisztikai szakértők szerint azt mutatja ki, hogy Ukrajna tizenkét legnagyobb nemzetiségi cso-

portjából a magyar származásúak - egyébként a románokkal együtt - azok közé tartoznak, akik a legszívósabban ragaszkodnak anyanyelvükhöz.

171 ezer a magyar tehát, hivatalosan a Szovjetunióban, és 164 ezer a Kárpátalját magában foglaló Ukrajnában. Mennyi lehet a tényleges számuk? A budapesti Magyar Nemzet 1977. augusztus 11-i számában így fogalmaz: „200 ezernél kevesebb”. A miskolci Napjaink 1980. szeptemberében „200 ezernyi” kárpátaljai (!) magyart emleget. Azt hiszem, nem tévedünk nagyon, ha ezt a kétszáz ezres számot vesszük alapnak. Ez Kárpátalja egymilliós összlakosságának az egyötöde. A kétszáz ezerhez - éppen a kulturális élet vizsgálata szempontjából - hozzá kell vennünk azoknak a ruszinoknak a tízezreit is, akik tudnak vagy legalábbis jól értenek magyarul.

„A magyar lakosság zömében a Tiszaháton él - írta S. Benedek András az 1960-as éveket elemezve -, a csehszlovák, magyar, román államhatár, valamint Minaj, Csongor (Csomonyin), Dercen (Driszino), Salánk, Tiszaújhely (Nőve Szelő) és Szőlősgyula (Julivci) által határolt területen s szigetekben, illetve szórványokban az egykori máramarosi koronavárosokban és a terület ipari központjaiban. Ez mintegy 100, többségben magyar lakosságú települést jelent. Az egyetlen tisztán magyar jellegű város Beregszász (Beregovo - 37.000 lakos). Az egyformán 70 - 70.000 lakosú Ungvár (Uzshorod) és Munkács (Mukacsevo) lakosainak mintegy 20 %-a magyar. Városiasodó jellegű alsófokú központok a magyar nyelvterületen: Csap (Csop, 6300), Bányú (Vuzlove, 3000) és Tiszaújlak (Vilok, 4000).

A magyarlakta terület kompakt és homogén jellege elősegíti a nemzetiségi lét és tudat fennmaradását. A kárpát-ukrajnai magyar nyelv az északkeleti - irodalmi - magyar nyelvjárások részeként - tiszta és romlatlan, a kisebbségi nyelvszintekhez képest gazdag, s képes az információs robbanással közvetített fogalomáradat asszimilálására. A népszaporulat megnyugtató, bár az 1970-es években erősen megnőtt a Magyarországra (visszahonosítás címén esetenként Csehszlovákiába) áttelepedők száma. Az ország belső ipari területeire irányuló diaszpóra elhanyagolható.”

A kárpátaljai magyar emberek a múlt keserű emlékeiből kiindulva gyakran még ma is félnek nyíltan magyarnak vallani magukat. A lelki fékezőerőktől csak fokozatosan tudnak megszabadulni, ennek pozitív előjelei csak a nyolcvanas évek második felétől tapasztalhatóak a városokban és a falvakban élő magyarság körében.

A városok és egyes falvak felduzzasztásának - írta Skultéty Csaba -, a szovjet élet áramkörébe való minél nagyobb bekapcsolásának pedig a legjellemzőbb vonása, hogy ebbe a „hazatért Kárpáton túli Ukrajnába” nem ukránokat, hanem szinte kizárólag oroszokat telepítenek, és a turisták zömét is ők alkotják. Ebből származik Kárpátalja egy újfajta osztályellentéte... Ma az őslakók a keletről bevándoroltak, a „vosztoknicsik” tömegével szemben szolidárisak. Ennek egyik ma is tapasztalható tünete, hogy olyan ruszinok is, akik csak törve beszélnek a magyar nyelvet, vosztoknicsik jelenlétében - hogy ne értsék őket - előszeretettel társalognak magyarul. Magatartásuknak nemcsak sértett ruszin nemzeti érzésük a forrása, hanem - főleg a műveltebb rétegben - az odaérkezettek kulturális elmaradottsága... A ruszinok egy közelebről meghatározhatatlan részének a közös elnyomásból fakadó szolidaritása egyik lelki támasza ma a kárpátaljai magyarságnak.”

Több mint százezer magyar él falusi környezetben. Az egyes településeken az életfeltételek nem egyformák. A magyar nemzetiségűek szánta jelentősen csak ott gyarapodik, ahol a magyar lakosság gazdasági foglalkoztatottságát helyben oldották meg, így Péterfalva, Verbóc, Oroszi, Vári, Bereg, Csonkapapi, Gecse, Bótrágy, Nagybégány, Zápszony, Kisdob-

rony, Nagydobrony, Eszeny, Palágykomoróc stb. községekben. Ahol a lakosság gazdasági és szociális fölemelkedése megtorpant, ott előregszik a falu, illetve stagnál: Akiihegy, Palló, Sislóc, Tarnóc stb. Elenyésző az elnéptelenedő aprófalvak és tanyák száma: Gállocs, Szelmenc, Papitanya. Külön említjük Téglást, amely nem néptelenedik el, de a magyarság aránya az ukrán betelepülés következtében csökken.

Az elnemzetlenedés gondjaival találkozhatunk a kétnyelvű (ruszin, magyar) falvak többségében. Aggasztóan magas az anyanyelvű intézmények nélküli települések száma: Minaj, Radvánc, Karácsfalva, Mátyfalva, Tekeháza, Gödényháza, Fancsika, Csepe stb.

A hatvanas évek második felének tapasztalatairól írta Grozdova: „Már most megfigyelhető bizonyos eltolódás szorosabb nyelvi kontaktusok kialakulása felé az ukrán és a magyar lakosság között. Ez a folyamat, különösen a vegyes lakosságú falvakban szembeötlő, mivel itt nagyobb igény tapasztalható a lakosság két külön nyelvi csoportja közötti kölcsönös érintkezésre - közös szövetkezeti munkák, a közösen megült társadalmi ünnepek, értekezletek stb. alkalmával. Az ilyen falvakban mind több és több középkorú magyar kezd oroszul (vagy ukránul) beszélni, a fiatalabb korosztály, különösen a tanuló ifjúság körében pedig fokozatosan általános jelenséggé válik a kétnyelvűség. A kétnyelvűség kialakulásának sajátosságai a vegyes magyar-ukrán falvakban e folyamat kétoldalú voltában mutatkoznak meg: sok ukrán tud magyarul (bár többségük csupán beszél a magyar nyelvet, de sem olvasni, sem írni nem tud magyarul). A városokban évről-évre nő az ukrán-magyar vegyes házasságok száma. Például a munkácsi anyakönyvi hivatal adatainak elemzése azt mutatta, hogy az utóbbi években az itt élő magyarok körében a nemzetiségi vonatkozásban vegyes házasságkötések száma meghaladta a nemzetiségen belüli házasságok számát is. A falvakban azonban más a helyzet. Még a nemzetiségi tekintetben vegyes lakosságú településeken sem váltak eddig gyakori jelenséggé a vegyes házasságkötések, az cgy nemzetiségű falvakban pedig szinte egyáltalán nem fordulnak elő. A magyar falvakra vonatkozó nyilvántartási könyvek átvizsgálása olyan következtetés levonására szolgál alapul, hogy bizonyos eltolódás csupán az utóbbi években figyelhető meg. Ennek okát, úgy látszik, részben a két nép teljesen különböző nyelvében, részben pedig a még mindig jelentőséggel bíró vallási különbségekben (az ukránok pravoszlávok, a magyarok pedig vagy protestánsok - kálvinisták -, vagy katolikusok) kell keresnünk. A már említett Visk faluban az egyik magyar utcában az ott élő 172 család közül nemzetiségileg csupán 17 a vegyes, ezek közül 12 házasságot az utolsó öt évben kötöttek, ugyanitt a túlnyomóan ukrán lakosságú utcában 158 családból csupán 4 az ukrán- magyar vegyes család.

A vegyes családokban a gyerekek nemzetiségi hovatartozásának meghatározásában is teljes még a zűrzavar. Azelőtt általában magyaroknak írták be (a magyar falvakban) a vegyes házasságokból született gyerekeket és magyar nevet adtak nekik. Ma gyakran azokban a családokban, ahol az egyik szülő magyar, a másik ukrán, ukránoknak is beírják a gyermekeket. Gyakran az is előfordul, hogy a családban az egyik gyermeket magyarnak, a másikat ukránnak írják be. Vallásos családokban a vallási hovatartozás is alátámasztja ezt a megosztást: például a fiút magyarnak íratják be és katolikusnak keresztelik, a leány gyermeket pedig ukránnak és a keresztelési szertartást a pravoszláv templomban tartják.”

Figyelemre méltó a nyelvi elszigeteltségben élő magyar, illetve vegyes házasságok révén kialakult családok száma, elsősorban Körösmezőn, Bustyaházán, Huszton és Szolyván.

Az eddigi stagnáló, gazdasági fejlődésben megtorpanó, valamint a nemzetiségi arculatát elvesztő magyar falvak esetében jelentős fordulatot hozhat az új gazdaságpolitika, a magánvállalkozás, az igazi szövetkezeti mozgalom térhódítása, a szerződésben igényelt mennyiségű termőföldek családok művelése, a háztáji gazdálkodás fellendítése, szociális és kulturális intézmények létesítése, a magyar nyelv- és történelemoktatás, valamint a hagyományörző törekvések támogatása. A vegyes lakosságú településeken elvárható lenne, hogy a magyarokkal együttélő ukránok, oroszok és románok is érdeklődést tanúsítsanak a magyar nyelvű kultúra és nyelv iránt. A két-, illetve háromnyelvűség azonban még esetleges az együttélő nemzetiségek körében.

Több mint 12 ezer magyar nemzetiségű él diaszpóráként a Kárpátokon túl a Lemberg és Vlagyivosztok közötti területeken. Valamennyien a kárpátaljai falvakból, városokból szóródtak szét a „szélrózsa” minden irányába. Többnyire azok rajzanak ki Kárpátaljáról, akik jövedelmezőbb munka után mennek, vagy nem találnak szakképzettségüknek megfelelő állást szűkebb pátriájukban. Egyeseket távolabbi vidéken helyeznek el a főiskola befejezése után, s ők már ritkán települnek vissza szülőföldjükre. Utódaik közül sajnos már csak kevesen tudnak magyarul, gyakran csak a személyazonossági igazolványukban feltüntetett nemzetiségi hovátartozás jelzi származásukat. A diaszpórában élő magyarok csak úgy tarthatják meg anyanyelvi kultúrájukat, nyelvüket, ha egy-egy nagyobb városban külön nemzetiségi klubokat, egyesületeket alapítanak az anyanyelvük ápolására. Az Észtországban letelepedett kárpátaljai magyarok Tallinban megalapították az Észtországi Magyarok Egyesületét több mint száz taggal, elnökük Bán István mérnök. Lapot indítottak *Kapcsolat* címmel. 1989 decemberében megalakult a Lvovi (Lembergi) Magyarok Egyesülete is mintegy 200 taggal, elnöke Ilku Marion festőművész. A városban és környékén csaknem 2 ezer magyar él. Kijevben klubformában működik száznál több taggal a magyar egyesület, elnöke Víg János építész. Belorusszia fővárosában is létrejött a Minszki Magyar Szövetség, amely a KMKSZ-től kért magyar zászlót. 1991. január 29-én Alma-Atában hivatalosan bejegyezték a Kazahsztáni Magyarok Kulturális Szervezetét, amelynek elnöke Leskó László. Az egyesület mintegy kétszáz alapító tagjának célja: az ott letelepedett, több ezer első illetve második világháborús magyar hadifogoly leszármazottai, valamint a Kazahsztánban élő kárpátaljai magyarok anyanyelvi kultúrájának ápolása. A KMKSZ-szel együtt kezdeményezték a szovjetunióbeli magyar szervezetek szövetségének létrehozását.

Kárpátalján a magyar nyelv őrzője továbbra is a falu, ugyanakkor előnyös gazdasági és emberi kapcsolatok alakultak ki a közösségek és a városok lakói közt. A járási központok közelsége, az autóbuszjáratok és a síkvidéket hosszában kettészelő vasút lényegesen közelebb hozza az amúgy is egymáshoz közel fekvő kis és nagy településeket. Mindez a falusiaknak ingázással elérhető munkaalkalmat, mezőgazdasági termékeik eladására jó piacot teremt. Egyes iparvállalatok saját autóbuszaikon szállítják be a városba és haza, a falvakban élő munkásaikat. Ezért igen csekély a közösségekből való elköltözés, s a nyelvhatáron belül e települések továbbra is megőrzik kizárólagos magyar jellegüket. Az utóbbi időben a városokba beköltöző magyarok száma erősen megcsappant, a ruszinok mellett a belső területekről áttelepedők választják ezt az életformát elsősorban.

A négy nagyobb városban - Ungvár, Munkács, Beregszász és Nagyszőlős - azonban asszimilációs folyamatoknak is tanúi lehetünk: növekszik a vegyes házasságok száma, csökken a magyar nyelvű iskolai oktatás stb. Az utóbbi időben különösen az ungvári járásban gyarapodik gyorsan a beköltözők száma. Egyrészt megvásárolják a Magyarországra költöző családok házaikat, vagy a már letelepedtek hozzátartozóikat is befogadják.

A napjainkban is gyakorlatilag színmagyar Tiszahát gazdasági helyzete kárpátaljai viszonylatban általában jónak mondható, bár a természeti lehetőségekből adódóan sajátosságokat és eltéréseket mutat. Az ötvenes évek végétől a tiszaháti magyar lakosság jelentős része rendszeresen az ország belső területein vállalt idénymunkát az iparvidékek mezőgazdasági építkezéseiben. Ez - különösen a női - a munkaerő folyamatos foglalkoztatását nem oldotta meg megnyugtató módon.

„Természetesen - írta S. Benedek András - sok magyar anyanyelvű munkás dolgozik Ungvár (vegyipar, műszergyár) és Munkács (gépgyártás, fafeldolgozás) nagyüzemeiben, a felvidéki központok vegyipari létesítményeiben (Perecseny Szolyva, Nagybocksó) s a bányászatban (Aknaszlatina - só; Visk - higany; Ilonca - faszén). Ezeket a nagyüzemeket s az energiaipart is 1945 után elsősorban az ukrán nyelvterülethez tartozó településeken hozták létre. A Tiszahát gazdasági élete - elsősorban az ipar - lassabban fejlődött. Az egyetlen tisztán magyar jellegű városban, Beregszászban 1945 előtt 3 téglagyár, 3 malom, 2 fűrésztelep és több apró üzem mindössze 280 munkást foglalkoztatott. 1945, az államosítás után, elsőként a téglagyárak kezdték meg a munkát 1945 májusában. Az egykori Vári-féle téglagyárban 156 munkás dolgozott. Az egyik fűrésztelep-bázison bútorgyárat hoztak létre, s a kisipari kapacitást összevonva szappan- és bőrgyárat létesítettek. Az elkövetkező évtizedekben a rekonstrukció- és a kapacitásbővítés állt az iparszervezés középpontjában. Létrehozták az úgynevezett bőrgyárat az egykori Schönborn-gazdaság bázisán. A hagyományos helyi iparágak fejlődését jelzi az egyre jelentősebb méreteket öltő konzervgyár fejlődése és takarmány-keverék üzem bővítése. Új iparágként egy gépjavitóüzem, perlitbánya és majolikauzem, valamint varroda létesült.

A folyamatos fejlődés eredményeképpen a beregszászi gyári és üzemi munkások száma az 1946-os 938-ról a 60-as évek közepére 8.460-ra növekedett. Ennek ellenére a munkaerő-helyzet a magyarlakta Tiszaháton a hatvanas években sajátos feszültséget mutatott. A jelenség okai közt elsősorban a felszabaduló mezőgazdasági munkaerőfelesleget, a háború utáni megnövekedett születésszámú korosztályok munkábaállását s a hagyományos iparágak recepcióját kell említenünk.”

A magyarlakta Tiszahát, Kárpátalja legértékesebb mezőgazdasági vidéke. A hatvanas évek végén a falusi lakosság aránya elérte a 66 százalékot, beleértve a városias típusú településeket. A mezőgazdasági dolgozók aránya azonban ennél természetesen jóval kisebb volt. A viszonylag kis távolságok és a közlekedési hálózat - a magyarlakta területeken haladnak át a vidék legjelentősebb köz- és vasútvonalai - mindig lehetővé tette a lakosság kétlaki, ingázó életmódját.

„Amikor 1947-ben Beregújfaluban megalakult az első kolhoz - írta Grozdova a hatvanas évek végének helyzetét elemezve -, csupán 105 parasztgazdaságból állt össze, s mindössze 18 lóval, 30 ökörrel, 18 ekével, 1 cséplőgéppel és gépkocsival rendelkezett. Ma ez a terület egyik legnagyobb kolhoza, és többágú gazdálkodást folytat: földművelés, állattenyésztés, szőlészet, dohánytermesztés... A „Bolshevik” kolhozban (Nagypalád község) a nagy gabona- és állattenyésztő gazdaság mellett kolhozi téglagyár és konzervüzem van.”

A Tiszaháton található Kárpátalja legjelentősebb mezőgazdasági üzemei. Egy-egy gazdaság általában 3-4 község lakosságát (3-5 ezer ember) foglalkoztatja. A magyar területen az ungvári járásban 12 kolhoz, 1 állami gazdaság és 1 területi hatáskörű talajjavító állomás található. A munkácsi járásban öt magyar jellegű gazdaság található, köztük a dohánytermesztés egyik központja, a derceni kolhoz. A nagyszőlősi járás magyar községeiben

11 gazdaság van. Sokban magyar jellegű, a huszti járási Visk Határőr kolhoza is. A legtöbb magyar mezőgazdasági dolgozót foglalkoztató gazdaság természetesen a beregszászi járásban található: 14 kolhoz, 3 állami gazdaság (ezek közül kettő szőlőtermelő és egy állattenyésztő), valamint a területi kísérleti mezőgazdasági állomás nagybaktai telepe (a kárpátaljai Bábólna). Az említett gazdaságok összes mezőgazdaságilag hasznosítható földterülete mintegy 90.000 hektár. Ebből mintegy 8 ezer hektár szőlő és gyümölcsös. A Tiszahát két legkiemelkedőbb gazdasága a beregszászi járási Lenin (elnöke Bihari András) és a nagyszőlősi járási Határőr-Agrárcég kolhoz (elnöke Bíró Andor).

A kollektív gazdálkodás ellenére az egyéni gazdaságnak mind a mai napig nagy szerepe van az egyes családok költségvetésében. A háztáji területek egy részét kertkultúrák foglalják el, de a terület nagyobbik részén gyümölcsösök és szőlők vannak.

Minden háztáji gazdaságban van jószág - tehének, disznók, sok baromfi, különösen kacska és liba. A magyarok, bár mindegyik faluban van 1-2 bolt, télire minden szükséges élelmiszerral ellátják magukat: szalonnát, húst füstölnek, káposztát, répát savanyítanak, lerakják sóba a zöldséget, gyümölcsöt aszalnak, lekvárt főznek, bort érlelnek, szilvapálinkát készítenek. Sok gazdasszony még ma sem vásárolja, hanem maga süti kenyerét.

Ezért minden gazdaságban nagy számú különböző gazdasági, háztartási eszköz van. Az udvaron egy sereg speciális alkalmatosság és építmény található a hús és a zöldség elkészítésére, tárolására.

A Tiszahát kereskedelmi hálózata meglehetősen kiépült. Javuló tendenciát mutatnak a jóléti és közszolgáltatási ágazatok is. A lakosság - elsősorban az említett *kétlakiság* eredményeképpen - a területi átlagnál jobb anyagi viszonyok közt él. Elsősorban a hatvanas évek elejétől - a mezőgazdasági üzemek megerősödésével és a költözési, valamint a munkavállalási korlátozások feloldásával párhuzamosan - szinte teljes egészében újjáépültek a vidéki magyar községek. Az első időszak spontán típusépítkezése után napjainkban eljutottak a tudatosabb falurendezésig. Jelentős fejlődést mutat hosszas stagnálás után a magyarlakta vidék központja, Beregszász. A fejlődést számos új középület, autóbuszállomás és a sportcsarnok mellett, a városközpont rekonstrukciója is jelzi.

Az 50-es években épített házak még nagyon emlékeztetnek megnyúlt formájukkal a régi háromszatú házakra, s ezeknél is elengedhetetlen az egyik oldalfal mentén húzódó tornác, sok vidéken továbbra is közös tető alatt a sorban egymás után épített gazdasági épületekkel. Az ungvári és a beregszászi járásban az 50-es években épített házak gyakran T-alaprajzúak: a nyerges tetővel fedett lakóház oldalfalával fordul az utca felé, a gazdasági épületek, beleértve a nyári konyhát, kamrát, istállót, erre merőlegesen helyezkednek el úgy, hogy a közös tető gerince derékszöveget zár be a lakóház tetőgerincével. A háznak hosszú tornáca van, amelynek egy részét néhány háznál üvegezett verandává alakítják át. Minél gazdagabb a kolhoz, annál több új ház épül a faluban. 1990-től a magyarlakta falvakban farmgazdaságok és gazdakörök alakulnak, a földműves családok szerződéses alapon több-hektáros földterülethez juthatnak.

VII. A MAGYAR ANYANYELVI INTÉZMÉNYRENDSZER KÁRPÁTALJÁN

1. OKTATÁSÜGY

Az 1945 utáni kárpátaljai magyar oktatásügyet és iskolahálózatot elemezve, nem érdektelen áttekinteni, hogyan alakult mindez az 1919-es impériumváltás után, a két világháború közötti csehszlovák korszakban, 1938-ig. Adataink nem Kárpátalja egészére vonatkoznak - ezt a szórványhelyzetben élő magyarok iskoláztatása gyakorlatilag nem módosítja -, hanem az akkor is jelentős, illetve nagyrészt magyarok által lakott - a mai közigazgatásnak megfelelő - négy járásra, a beregszászira, a munkácsira, a nagyszőlősi-re és az ungvárra, valamint azok székhelyeire vonatkoznak. A mellékletben közölt adataink így is valóban tükrözik vissza a korabeli helyzetet.

A csehszlovák hatóságok módszeresen igyekeztek csökkenteni a magyar tannyelvű állami, illetve felekezeti népiskolák számát, s növelni a ruszin intézmények számát.

Ami Kárpátalja négy legfontosabb városát illeti, *Ungváron* a csehszlovák időben állami ukrán nyelvű óvoda működött 7 csoporttal, egy görög katolikus 3 csoporttal, egy-egy római katolikus: a Gizella-ház, illetve a Mária-ház egy-egy magyar csoporttal. Ungvár népiskolái: egy állami ukrán 23 osztállyal; egy görög katolikus ruszin egy osztállyal, a római katolikus Mária-ház 2, a Gizella-ház 3 magyar és egy ruszin osztállyal dolgozott. Ezen kívül működött egy cseh tannyelvű izraelita népiskola, valamint az I. számú cseh tannyelvű 16, a II. számú 13 cseh és 16 szlovák nyelvű osztállyal. A csehszlovák időben Ungváron 3 polgári iskola működött: egy cseh tannyelvű 26, egy állami magyar-ruszin párhuzamos összesen 22, és egy görög katolikus ruszin 5 osztállyal. A csehszlovák uralom elején a nagymúltú magyar Drugeth gimnáziumot államosították, és cseh, illetve ruszin tannyelvű gimnáziumot helyeztek el benne.

Munkácson ezidőben 5 állami óvoda volt cseh, illetve ruszin párhuzamos csoportokkal, ezenkívül egy római katolikus magyar óvoda egy, majd később 2 csoporttal. Népiskolák: magyar római katolikus 5, ruszin görög katolikus 2 osztállyal, az I. számú állami népiskola ruszin, illetve magyar, a II. számú állami népiskola ruszin, illetve cseh párhuzamos osztályokkal. Ezenkívül az I., illetve II. számmal működött a cseh, a III. számú állami ruszin, végül egy-egy német, illetve izraelita elemi iskola. Az egyik állami polgári iskola magyar és ruszin; a másik, a cseh tannyelvű 6-6 cseh és német párhuzamos osztállyal működött. A magyar állami reálgimnáziumot a csehszlovák hatóságok már az impériumváltás idején ruszin tannyelvűvé változtatták.

Beregszászon magyar és ruszin volt az I., cseh és ruszin a II., valamint cseh és magyar tannyelvű a III. számú óvoda, 3 ruszin, 2 magyar és 2 cseh csoporttal, összesen 7 óvónővel. Felekezeti elemi iskolák: római katolikus magyar 5 osztállyal és 5 tanítóval, görög katolikus 1 tanítóval 1 osztállyal. Állami népiskolák: I. számú cseh és magyar párhuzamos osztályokkal 17, a II. számú cseh és magyar párhuzamos osztályokkal 19 tanítóval, állami ruszin

6 osztállyal 9 tanítóval, állami cseh elemi iskola 2 osztállyal 2 tanítóval, cseh népiskola 11 osztállyal 12 tanítóval, végül egy izraelita népiskola egy osztállyal és egy tanítóval. A városban állami polgári iskola működött magyar és ukrán párhuzamos osztályokkal (11 magyar és 6 ruszin), 22 tanárral, állami cseh polgári 6 osztállyal 7 tanítóval, állami reálgymnázium magyar és ukrán párhuzamos osztályokkal. Az utóbbinak egyébként az 1936/37-es tanévben 16 magyar osztály volt 641 tanítóval és 50 tanárral. Ezenkívül Beregszászon egy magyar tannyelvű gazdasági szakiskola is működött egy osztállyal.

Nagyszőlősen a csehszlovák uralom idején egy cseh állami óvoda volt 2, és egy állami ruszin, 4 csoporttal. Népiskolák: egy római katolikus magyar 4, egy református magyar 2, egy görög katolikus ruszin 1 osztállyal, valamint egy ruszin-magyar 18 ruszin és 3 magyar osztállyal.

*Huszt*on ezidőben egy ruszin polgári, az I. számú cseh és ruszin, illetve a II. számú népiskola 28, illetve 12 osztállyal, görög katolikus ruszin elemi 2 osztállyal, római katolikus magyar 1, és egy református magyar népiskola működött egy osztállyal.

Visken ruszin-magyar állami elemi iskola volt ezidőben párhuzamos 8-8, illetve 5-5 osztállyal és tanítóval. A református népiskola 3-3; a római katolikus magyar 1-1 osztállyal, illetve tanítóval működött.

Aknaszlaúján egy református magyar elemi iskola oktatott 8 osztállyal, illetve egy ruszin tannyelvű elemi.

Técsőn két magyar felekezeti népiskola volt a csehszlovák időben: 1 római katolikus 1 osztállyal és 1 tanítóval, egy református 5 osztállyal és 5 tanítóval, valamint egy állami ruszin tannyelvű elemi 6 osztállyal és 6 tanítóval.

Az 1938-as, illetve 39-es Magyarországhoz való visszacsatolása után *Uagyáron* természetesen tovább működött az 1773-ban alakult Görög katolikus Püspöki Hittudományi Főiskola, hasonlóan a nagymúltú Drugeth Gimnázium, az állami ruszin tanítási nyelvű gimnázium, a zsidó gimnázium, az állami Árpádházi Szent Erzsébet Leánygimnázium, az állami görög katolikus Líceum és Tanítóképző Intézet, a görög katolikus Tanítóképző Intézet, Községi Kereskedelmi Középiskola, az állami polgári fiú-, illetve a külön leányiskola valamint egy ruszin tanítási nyelvű iskola, s görög katolikus polgári leányiskola. A fentiekén kívül Ungváron működött egy állami bábaképző intézet, s a siketnémák állami intézete.

Munkács: állami Árpád Fejedelem Gimnázium, állami ruszin tannyelvű gimnázium, zsidó gimnázium, állami négy évfolyamos kereskedelmi középiskola, tanítóképző intézet és líceum, állami polgári fiú- és leányiskola, állami ruszin (rutén) tannyelvű polgári fiú- és leányiskola, végül vakok intézete kárpátaljai és felvidéki működési körrel. A fentiekén kívül iparos tanonciskola (szakmunkásképző), gazdasági téli iskola, s egy-egy magyar, ruszin, izraelita, német, valamint római, illetve görög katolikus elemi iskola működött a városban. A korabeli magyarországon egyedülálló volt az a német tanítási nyelvű koedukált polgári iskola - az 1939/1940-es tanévben nyílt -, amely 5 tanárral tevékenykedett.

Beregszász: állami gimnázium, állami polgári fiúiskola 11, állami polgári leányiskola 11 tanárral, az I., illetve II. számú elemi iskola 19-19 tanítóval, a római katolikus elemi 7, a görög katolikus 1, az izraelita elemi iskola 2 tanítóval működött.

Nagyszőlős: állami polgári fiú- és leányiskola, állami gyógypedagógiai nevelőintézet, állami fémipari szakiskola.

Huszt: állami rutén (ruszin) tannyelvű gimnázium magyar tagozattal.

Técső: állami polgári fiú- és leányiskola.

Óvodák

Kárpátalján jelenleg 57 magyar óvoda működik. Az 50 magyar tannyelvű és 35 vegyes iskolához viszonyítva ez elegendőnek látszik. A helyzet mégsem olyan kedvező, mint amilyennek tűnik. A városi óvodákban az 1989/90-es tanévben még nem voltak magyar nyelvű foglalkozások (Beregszászban sem), a magyar gyerekek nem ismerhetik meg népdalaikat, gyermekdalaikat, gyermekjátékaikat. A csapi, a munkácsi, a beregszászi, a nagyszőlősi és a técsői városi óvodákban a KMKSZ helyi alapszervezeteinek sürgetésére szerveztek(nek) magyar csoportokat, ahol anyanyelvükön készítik fel a gyerekeket az általános iskolára.

A Moszkvában legutóbb megtartott pedagóguskongresszuson is a folyamatos oktatás fontosságát hangsúlyozták, amely köztudottan az óvodával kezdődik. Hogy a magyar nyelvű iskolák leendő tanulóinak útja törésektől, lelki sérülésektől mentes legyen, a jelenleginél több óvodára van szükség. Különösen a városokban (Ungvár, Munkács) rossz a helyzet a téren. Csak 1989 elején nyílt meg végre Ungváron egy magyar óvodai csoport. Hasonlóan némely vegyes lakosságú nagyközségben is, így például a munkácsi járásbeli Rákoson. A magyar óvodák hiánya a legutóbbi időkig jelentősen hozzájárult a magyar iskolák létszámának csökkenéséhez. Az anyanyelvi intézményrendszerben a változások 1990-től gyökeresek, mindez elsősorban a KMKSZ oktatási bizottsága megalakulásának köszönhető (elnöke Orosz Ildikó). A testület irányításával védnökséget vállalt a kárpátaljai magyar tanügy fölött. Formálja az oktatási programot, megszervezik az óvónők és tanárok területi továbbképzését, együttműködnek az anyaországi oktatási intézményekkel.

A Kárpáti Igaz Szó 1990. április 15-i száma arról tudósított, hogy Szolyván már oktatják a magyar nyelvet. Komlósi Katalin zenetanár kezdeményezésére jelenleg 35 gyerek tanulja a magyar nyelvet. Heti hét alkalommal félórás foglalkozásokat tartanak. Most még csak egy óvodában folyik a magyar nyelv oktatása, de adott a lehetőség, hogy még néhány gyermekintézményben megszervezzék. Magyarok és ukránok egyaránt igényt tartanak rá, az iskolai oktatási keretéről nem is beszélve.

A Munkácsi Tanítóképző magyar óvónőket és nevelőket képez, oktatásuk sajnos jobbra oroszul és ukránul történik. Magyarul csak magyar nyelvet és irodalmat tanulnak. Nincs megoldva a magyar nemzetiségű óvónők továbbképzése és módszertani kultúrájának a fejlesztése a magyar falvakban. Az itt működő óvodáknak nincsenek magyar nyelvű szemléltető eszközeik. A könyvesboltokban nem kaphatók a magyarországi diafilmek, hanglemezek, hangszalagok, plakátok, amelyek a magyar nyelv, irodalom oktatásával kapcsolatosak. Kárpátalján ezideig nem szerveztek területi nemzetiségi óvodai napokat. Ritkán küldenek magyarországi továbbképzésre óvónőket. Májig nem jelent meg olyan óvodai olvasmányokat tartalmazó könyv, amelynek anyaga a magyar anyanyelvi kultúrából, zenei hagyományokból táplálkozna.

A nemrég kiadott segédkönyv az egységes szovjet óvodákra méretezett tanterv alapján készült. Magyar anyag nem található benne, a gyerekek magyarságtudatának formálását egyáltalán nem segíti elő. Előrelépést csak egy magyar óvodai munkaközösség megszervezése hozna, amely a magyar sajátosságokat figyelembevéve összeállítaná az óvodai nevelőmunka magyar nyelvű kézikönyvét. Ez tartalmazná többek között - az orosz és ukránon kívül - a magyar nyelvű, illetve a magyar irodalmi és a magyar zenei nevelés programját.

A kárpátaljai magyar iskolahálózat - szovjet minta - lényegesen eltér a magyarországitól, ezért röviden ismertetjük: 1. elemi vagy alapiskola (1-4. osztállyal). Ezután változatok: általános iskola (5-8. osztály). Innen: 3 éves szakközépiskola Vagy 3 éves középiskola, mindkettő érettségivel zárva. Tehát 11 éves képzés után a tanuló 17 évesen (!) főiskolára, illetve egyetemre iratkozhat be.

A kárpátaljai kis településeken általában elemi iskolák működnek, ahol a szomszéd (nagyobb) község 8 osztályos általános, vagy 11 osztályos középiskolájában folytatják a gyerekek tanulmányaikat.

Elemi iskola

Kárpátalján napjainkban 10-nél több magyar tannyelvű elemi iskola működik például a következő falvakban: a nagyszőlősi járásbeli Öregakliban, Batáron; az ungvári járásbeli Gálocson, Koncházán, Pallón, Tarnócon és Teleken; a beregszászi járásbeli Haláboron, Macsolán. Az itteni tanintézményekben összesen 400 gyerek tanul, az osztályok létszáma 15 és 60 közötti. Az 1945/46-ban megindult mintegy 80 magyar elemi iskola többségét általános, illetve középiskolává fejlesztették. Az utóbbi években néhány magyar elemi iskolát a közellévő falvak nyolcosztályos iskoláihoz csatoltak. Így nagymértékben csökkent az úgynevezett összevont osztályok száma, bár ezek még mindig nem szűntek meg.

Az úgynevezett iskolai körzetesítés azonban nem minden esetben volt célravezető. A 6 éves gyerekeket korán reggel, az időjárás viszontagságainak kitéve, olykor 5-10 km-re kell elkísérni az iskolába. Így sok szülő kényelemből a legközelebbi ukrán vagy orosz iskolába adja gyermekét.

Egyes községekben a Brezsnjev-korszakban a túlbuzgó, nacionalista szemléletű ukrán aktivisták - úgymond a szülők kérésére - megszüntették a falu egyetlen anyanyelvi intézményét. Így számolták fel például a szőlősi járásban Karácsfalván, Gödényházán, Fancsikán, az ungváriban Császlócon, Korláthclmecen és másutt az egyetlen magyar elemi iskolát. Napjainkban igény van arra is, hogy a szörványokban élő magyarok vagy elmagyarosodott németek lakta „végeken” - Rahón, Kőrösmezőn, Tercbesfchérpatakon, Gyertyánligeten, Szolyván stb. - is bevezessék a magyar nyelv fakultatív oktatását. Ezekben a helyeken azonban csak Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség követelése folytán lehet újra megnyitni az iskolákat.

Általános- és középiskolák

Kárpátalján napjainkban 30-nál több önálló, magyar tannyelvű nyolcosztályos iskola működik. Egyébként a területen 53 olyan iskola található, ahol csak magyar nyelven folyik az oktatás. Hacsak ezekről beszélünk, még nem teljes a kép, hiszen ebből kimarad olyan nagy színmagyar községek iskolája is, mint például az ungvári járásbeli Nagydobrony, a beregszászi járásbeli Gát, Kaszony stb. Ezekben a helységekből olyan iskola van, ahol magyar-orosz, magyar-ukrán illetve magyar-orosz-ukrán nyelven folyik az oktatás. A területen 4.185 gyerek tanul ukrán, 2.350 pedig orosz nyelven. Arról, hogy közülük mennyi a magyar, orosz illetve ukrán nemzetiségű, nincsenek pontos adataink. Az orosz és ukrán nyelven tanulók között számos magyar anyanyelvű gyerek található. Az az adat tehát, hogy 17.478

gyerek tanul iskoláinkban, a fentebb említettek miatt nem pontos. Feltehető, hogy több mint 20 ezer fiatal tanul anyanyelvén. Az 1963/64-es tanévben még 100 magyar iskola működött közel 24 ezer iskolással! 1969-ben a beregszászi járásban például 61 iskola működött, amelyből 40 magyar tannyelvű volt, a 10 középiskolából 6-ban magyar nyelven oktattak.

A közoktatás buzgó előadói nem akarják belátni: a magyar falvakban létesített ukrán tannyelvű iskolákban a magyar ajkú gyerekek, akik egymással a nap folyamán csak anyanyelvükön beszélnek, a természetes magyar közegben nem tudják elsajátítani tökéletesen sem az irodalmi ukrán, sem az orosz nyelvet.

A témával kapcsolatos a Kárpáti Igaz Szó 1989. február 11-i számának egyik közleménye:

„Nyissák meg újra!”

„Ötvenöt aláírással érkezett levél szerkesztőségünkbe a Vinogradovói 8. sz. Középiskolába járó magyar nemzetiségű gyerekek szüleitől. Beadványukat eljuttatták a területi és a járási közoktatási osztály vezetőjéhez, valamint párfogást és támogatást kérve - Bíró Andorhoz, az USZSZK Legfelsőbb Tanácsának képviselőjéhez is.”

Az alábbiakban a kérelmet változtatás nélkül közöljük azzal az ígérettel, hogy lapunk a továbbiakban is figyelemmel fogja kísérni sorsát.

„Mi, a Vinogradovói (nagyszőlősi) 8. sz. Középiskola magyar osztályaiba járó tanulók szülei kérjük, hogy városunkban nyissanak újra magyar tannyelvű középiskolát. Magyar tannyelvű középiskola Vinogradov (Nagyszőlős) városában 1954-ben létesült, és az 1972-ben bekövetkezett átszervezésig tantestülete eredményes munkát fejtett ki. 1972-ben a város új negyedében egy 960 férőhelyes új iskola épült. Itt nyitották meg a 8. sz. Középiskolát, összevonva a 3. sz. magyar középiskolát és az 5. sz. ukrán nyolcosztályos iskolát. Akkor a magyar iskolában mintegy 600 tanuló volt, az ukránban pedig hozzávetőleg 300. A 8. sz. Középiskolában a tanítás ukrán és magyar nyelven folyik.

Ma az iskolában 1375 tanuló tanul, a magyar osztályokban 220. Az ukrán osztályok létszáma átlagosan 36 - 38 tanuló, a magyaroké 20. Párhuzamos magyar osztályok nincsenek, míg az ukrán osztályokból 3-3 van. Az iskola a végletekig túl van terhelve, a tanítás két váltásban folyik. A 8. sz. Középiskola fennállásának 16 éve alatt (1972-től 1988-ig) a magyar osztályokba járó tanulók száma 65 százalékkal csökkent, az ukrán osztályokba járók száma 385 százalékkal növekedett. A magyar osztályok tanulóinak részaránya jelenleg az összlétszám 18 százalékát teszi ki. A tanulók számának ily nagymérvű csökkenése több okkal magyarázható. Ezek egyike: az önálló magyar középiskola hiánya. A mi gyerekeink nem érzik otthon magukat saját iskolájukban, ami rendkívül kedvezőtlenül hat jellemük fejlődésére. Vinogradov (Nagyszőlős) városának lakossága három nemzetiségből tevődik össze: ukránokból, magyarokból és oroszokból. A városban több ukrán iskola is van, ami természetes dolog, hiszen ukrán a lakosság túlnyomó része. Működik orosz tannyelvű középiskola is. Önálló magyar iskola viszont nincs, noha a város magyar lakossága számbelileg meghaladja az orosz lakosság lélekszámát.

Az SZSZKKSZ alkotmánya minden nemzetiség számára szavatolja azt a jogot, hogy anyanyelven tanulhasson. A mi esetünkben: egy önálló tannyelvű középiskola létrejöttével.’ (1990 szeptemberétől ismét önálló középiskola működhet Nagyszőlősön, jellemző módon azonban az oktatás feltételeiről „elfelejtettek” gondoskodni.)

Vitathatatlan: gondolkodni, mélyebb ismeretekre szert tenni, elsősorban anyanyelvén tud az ember. Az is nyilvánvaló azonban, hogy vegyes lakosú községben a két és három tan nyelvű iskolák létesítését az anyagi eszközök szűkössége - az e célra megfelelő épületek hiánya stb. - is indokolhatja.

Semmi sem indokolta azonban azt, hogy olyan színmagyar községekben, mint például a beregszászi járási Mezővári, Nagyberég, Borszava a 70-es évek végén és a 80-as évek elején a magyar osztályok mellett orosz, illetve ukrán tannyelvűt is szerveztek, ahol „természetesen” magyar gyerekek tanulnak. A gyerekeket minden esetben a „szülők kérésére” iskolázták be a megfelelő tannyelvű osztályba. A felemás nyelvi közegben helyét nehezen találó serdülő, két kultúra határvonalán rekedt meg, mivel az anyanyelvéhez meglehetősen kevés és felületes szóalékkal kapcsolódik (kapcsolódhat), lényegében a másik nyelv is idegen marad számára.

A tények azt bizonyítják: a magyar nyelvű iskolákban érettségizett tanulók közül több jut be egyetemre, főiskolára, mint az ukrán vagy orosz középiskolát végzett magyar fiatalok közül.

Nem szerencsés az sem, hogy néhány magyar tannyelvű iskolában egyes tantárgyakat oroszul tanítanak. Milyen hatékonyságú lehet az az óra, amelyen magyar tanár magyar gyerekeknek oroszul magyarázza a matematikát?

A tanfelügyelőség és az illetékes szervezetek mindmáig elzárkóznak a magyar nyelvoktatáshoz, illetve iskolai tananyag elsajátításához szükséges szemléltető eszközök (diafilmek, lemezek, hangszalagok, plakátok, rejtvénykártyák) Magyarországról történő beszerzésétől. A helyi iskolai zene- és énekoktatásnak nincsenek magyar népdalokat és magyar zenei anyagot tartalmazó könyvei, s hiánycikknek számít a módszertani szakkönyv is. Az 1988/89-es tanévtől az általános iskolák hetedikeseinek magyar történelmet tanítanak heti egy órában, a programot a kilencedik osztályban fejezik be. A tankönyv írása folyamatban van. A magyar történelem oktatása azonban egyelőre nehézségekbe ütközik, egyrészt a tankönyvek hiánya, másrészt a tantárgyat oktató pedagógusok nem megfelelő felkészültsége miatt.

Szakiskolák, szakközépiskolák

A Kárpáti Igaz Szó 1988. évi számaiban több olvasó kérte: létesüljön magyar tannyelvű szakközépiskola, illetve szakiskola, elsősorban Beregszászon. Így például a Beregszászi 11. számú Városi Szakközépiskolában a magyar tannyelvű iskolából kikerült gyerekek anyanyelvükön sokkal könnyebben és eredményesebben sajátíthatnák el a cukrász, szobafestő, kőműves stb. szakmát.

E tekintetben fordulatot hozott a kárpátaljai területi oktatási főosztály s a beregszászi 18. sz. Ruhaiipari Szakközépiskola felvételi hirdetése az 1989/90-es tanévre: „Az 1989/1990-es tanévben működni fognak olyan csoportok, amelyekben magyar nyelven folyik majd az oktatás, mind a nyolcosztályt, mind pedig a középiskolát végzett hallgatók számára.” (Kárpáti Igaz Szó 1989. április 19.) Megjegyezzük: már 1988. szeptember 1-jétől ebben a Ruhaiipari Szakközépiskolában kísérleti jelleggel első ízben 35 fős magyar csoport indítását engedélyezték, ahol a közismereti tantárgyakat már magyar nyelven oktatták. További szakiskolában és szakközépiskolában is terveztek magyar csoportokat. A legutóbbi hírek szerint a beregszászi egészségügyi, művészeti szakiskolában, illetve az ungvári művelődési szakiskolában nyílt magyar tagozat.

Vegyesnyelvű iskolák

Kárpátalján az 53 magyar tannyelvű iskola mellett 31 vegyes tannyelvű is működik. 9 nyolcosztályos és 8 középiskolában magyar-ukrán nyelven, 8 nyolcosztályos és 7 középiskolában magyar-orosz nyelven, 3 középiskolában pedig magyar-orosz-ukrán nyelven folyik a tanítás. Ezekben a vegyes tannyelvű iskolákban összesen 7.700 gyerek tanul.

A magyar tanulók és iskolák számának zsugorodását az elmúlt évtizedekben elsősorban éppen az idézte elő, hogy jó néhány magyar és vegyes lakosságú községben orosz és ukrán, helyenként vegyes tannyelvű iskolák nyíltak. A magyar iskolák ilyen módon történő „internacionalizálása” még a legutóbbi időkig is tartott. Egyes iskolákban már csak a magyar nyelvet és irodalmat tanítják magyarul, a többi tárgyat oroszul. A „szülők kérésére” szűnt meg több faluban a magyar nyelvoktatás.

Ami Kárpátalja városait illeti Ungváron az egyetlen önálló magyar iskola a 10. számú Zalka Máté középiskola, ahol több mint 600 fiatal tanul. Évente egy-két érettségizett osztályt bocsát útjára. Az új lakótelepeken élő magyar családok - elősorban a távolság miatt gyakran a legközelebbi orosz vagy ukrán iskolába íratják gyerekeiket. Pozitív tendenciát sejtet az a tény, hogy 1980 szeptemberében már 4 első osztály indult 108 tanulóval. Munkácson egyetlen magyar középiskola működik jelenleg - a 3. számú -, több mint 300 tanulóval. Ezen kívül a város csaknem 20 - orosz és ukrán - tanintézetében magyar gyerekek százai nem az anyanyelvükön tanulnak. A városban - a szülők sokszor ismételt kérése ellenére - ma sem működik magyar óvoda. Beregszászon napjainkban 6 középiskola működik, melyek közül 3 magyar tannyelvű: a 3., a 8. és a 4. számú, az utóbbi Kossuth Lajos nevet viseli, melynek mintegy 800 tanulója és 60 tanára van. Beregszász 15 óvodája közül egyik sem magyar oktatási nyelvű, az elmúlt évtizedekben egyetlen magyar csoportot sem indítottak, az első ilyen csoportot most szervezik. Nagyszőlősen a város önálló magyar középiskoláját, mint említettük, Brezsnycv-korszakban a helyi ukrán iskolával „internacionalizálták”, s önállóságát hosszú huza-vona után csak 1990-ben adták vissza. A városnak egyébként önálló magyar óvodája sincs.

1989-1990-ben, miután a KMKSZ létrehozta helyi alapszervezeteit, Kárpátalja több mint száz magyarlakta településén, jelentősen átalakult a terület magyar anyanyelvi intézményrendszere. Sorra újra megnyitják a korábban bezárt magyar iskolákat, a vegyesnyelvű iskolák is újra önállósulnak. 1989-től Kárpátalja több ukrán iskolájában fakultatív alapon megkezdtek a magyar nyelv- és irodalom tanítását. Azokon a településeken, ahol eddig nem volt magyaroktatás, ott a szülők kérésére újra elindítják.

Pedagógusképzés, felsőoktatás

Az óvodák és elemi iskolák pedagógusképzéséről a Munkácsi Tanítóképző gondoskodik, az 1988/89-es tanévben kibővített magyar tagozatára több mint 30 fiatalat vettek fel.

Az Ungvári Állami Egyetem Magyar Filológiai Tanszékén évente - a nappali, illetve levelező tagozaton - 10-10 hallgató kezdheti meg tanulmányait. Ami az egyéb szaktárgyakat illeti, az 1988. évi felvételi legfontosabb változása: ettől az évtől kezdve újra anyanyelvükön vizsgálhatnak minden felvételi tantárgyból a magyar nyelvű középiskolák végzősei.

Jelenleg az egyetem különböző karain több mint 800 magyar diák tanul, de közülük nem mindannyian végeztek magyar iskolát. Megjegyezzük: az egyetemen minden tizedik diák magyar nemzetiségű. S több mint 30 magyarjékű tanár oktatja őket - többnyire oroszul és ukránul!

1989. árpilis 21-én az Ungvári Állami Egyetemen is megalakult Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség egyetemi szervezete, elnökévé Vidnyánszki Zoltán biológia szakos hallgatót választották a diákok. 1990 - 91-től több mint 70 kárpátaljai diák magyarországi főiskolákon folytatja tanulmányait.

Sok kívánnivalót hagy maga után a pedagógusok képzése és továbbképzése. Pedagógusokat a meglévő (magyar nyelv és irodalom) nyári egyetemeken kívül más szakokon is továbbképezhetnék Magyarország egyetemlein, akár állami ösztöndíjas keretben. Az ungvári magyar filológiai tanszék nem foglalkozik a reál tantárgyakat tanítók nyelvművelésével.

A magyar iskolákat az ukrainai Ragyanszka Skola Tankönyvkiadó szerkesztősege látja el tankönyvekkel. A budapesti magyar tankönyvkiadóval máig sincsen együttműködési kapcsolata, így a tankönyvszerkesztők tapasztalatcseréjére sem kerülhet sor.

Fejezetünkben a kárpátaljai magyar oktatásügy 1944 utáni helyzetét elemeztük. Mint már említettük: a KMKSZ oktatási bizottságának megalakulásával új korszak kezdődött a kárpátaljai magyarság anyanyelvének ápolásában. Távlatok hiányában a friss eredmények taglalására nem vállalkozhatunk. A KMKSZ oktatási bizottságának kezdeményezésére 1991 tavaszán megindult a szervezőmunka a Kárpátaljai Magyar Pedagógusok Társasága létrehozására.

2. TÖMEGKÖMUNIKÁCIÓ

Területi lapok

A kárpátaljai magyar lakosság tájékoztatásában, a művelődés ösztönzésében alapvető szerep hárul az öt területi, illetve kerületi szintű sajtókiadványra, amelyek jelenlegi összpéldányszáma meghaladja a napi hatvan-hetvenezret. Ezek közül területi szintű lapnak számít a Kárpáti Igaz Szó című napilap, valamint a területi ifjúsági hetilap, a Kárpátontúli Ifjúság magyar fordítása.

Kárpáti Igaz Szó

Az Ungváron mintegy 40 ezer példányszámban megjelenő Kárpáti Igaz Szó a kárpátaljai magyarság egyetlen területi újságja, illetve hivatalosan „Az Ukrainai Kommunista Párt Kárpátontúli területi bizottságának és a Népképviselők területi tanácsának lapja.” A lap 1991. január 1-jétől kisformátumúvá vált, ára több, mint háromszorosára, tíz kopekre nőtt. Alcíme szerint „Közéleti napilap”, s az egyik lapgazda a Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség.

A lap első száma 1920. január 31-én látott napvilágot, s ezideig összesen 13 ezer lap-száma jelent meg. A lap első címe Ungvári Munkások volt (1919. január 12-től 1919. március 16-ig.). Ez a napilap több mint egy esztendővel előzte meg a Munkás Újságot, az or-

szágrészi kommunista pártszervezet hivatalos lapját, amelynek első száma 1920. január végén jelent meg. A legális Munkás Újság utolsó száma 1938. október 23-i keltű, majd 1945. május 27-én jelent meg ismét. Ennek a lapnak az utóda a mai Kárpáti Igaz Szó. 1945. december 5-étől a lap a Zakarpatszka Pravda magyar nyelvű fordításaként látott napvilágot. 1965-től részben, 1967. március 8-tól pedig teljesen önálló magyar lappá alakult újra.

1944. május 27-től 1985 tavaszáig a lap a Sztálin-, a Hruscsov-, a Brezsnyev- és a Szuszlov-korszak hű tükré Kárpátalján. A magyar értelmiség egyes csoportjai elleni rendszeres kirohanásokat tartalmazó írásai 1970 és 1975 között láttak napvilágot. A gorbacsovi politika fémjelezte átépítés, a nyilvánosság jegyében fontos megújulási folyamat indult meg a lap hasábjain is. A Kárpáti Igaz Szónak már a korábbi évtizedekben is voltak maradandó kezdeményezései. A lap védnöksége alatt alakult meg a József Attila Irodalmi Stúdió (azóta Alkotóközösség), amely a lap hasábjaiába tördelve 15 kötetet jelentetett meg. A lap kamarakiállításokat szervez saját kultúrtermében az induló és a már elismert képzőművészek számára. Napjainkban már a 10. kiállításon is túlvannak. Ugyancsak kivágható szinopszist tesznek közzé a kiállítások anyagáról, bemutatva az alkotót is. Hosszú ideig Olvasói Énekkara is működött, amely a vidék magyarulalaktá falvaiban is fellépett.

1967-1987 között a nagyformátumú napilap eleinte vasárnaponként, majd szombatonként irodalmi, művelődési és művészeti magazinnal jelent meg, NEON, illetve Lendület címmel. 1987 decemberétől nyolc oldalas irodalmi melléklettel, az *Új Hajtással* jelentkezett havonként egyszer az olvasónál. Az *Új Hajtást* - érthetetlen okok miatt - a szerkesztőség 1990 júniusától megszüntette.

A lap arculatát meghatározta, hogy helyettesítenie kellett azokat a központi szovjet réteglapokat, folyóiratokat, amelyek a turistáknak és természetbaritoknak, a iskoláskorú fiataloknak, autósoknak, kertbarátoknak és kisállattenyésztőknek stb. készültek.

Rendszeres rovatcímei: a Tájékoztató jegyzetei, a Hegyen-völgyön, az Ifjúsági Magazin, a Volán, a Kis Kárpáti Igaz Szó. Egyik legnépszerűbb rovatává vált az utóbbi időkben a Sajtótükör, amelyben a szovjet központi és köztársasági lapokban olvasható legérdekesebb, úgynevezett „peresztrojka” cikkeket közük rövidítve vagy teljes terjedelemben, megjelenésük másod-, legfeljebb harmadnapján.

1944 májusától újságírógenerációk váltották egymást a lap szerkesztésében. Az újraindulás munkatársai: Fejér Hermán, Svéd Ármin, Pfeffer Dávid, Szenes (Kroó) László. A második világháború utáni első generáció: Balla László, Lusztig Károly, Andor György, Csanádi György, Veress Gábor, Vlagyimir Mihály, Szántó Károly, Bulecza Rozália.

A második nemzedék: Márkus Csaba, Kovács Margit, Szabó Béla, Wolf Andor, Balogh Balázs, Nemes János, Behun János, Baksa Lujza, Kmetty Attila, Fazekas Elemér, Erdélyi Gábor, Magyar Éva, Barát Mihály, Turóczy Béla, Kövy János.

A harmadik, a mai nemzedék: Móricz Kálmán, Bornemissza Eszter, Rada Katalin, Tárczy Andor, Turányi József, Dupka György, Horváth Sándor, Kovács Elemér, Orémus Kálmán, Kőszeghy Elemér, Fülöp Tekla, Palkó István.

Az 1988-as év áttörést jelentett a Kárpáti Igaz Szó történetében: megkezdtek a lap magyarországi terjesztését. A lap önálló időszakának szerkesztői: Balla László (1967-1987.) Behun János (1987-1988.). Megbízott szerkesztők: Szabó Béla, Márkus Csaba (1988-1989.) Egressy György (1989. április 20-tól).

Kárpátontúli Ifjúság (1991. február 1-től Kárpátaljai Ifjúság)

Ungváron jelenik meg 1958-tól a Mology Zakapartja (Kárpátontúli Ifjúság), az Ukrajnai Lenini Kommunista Ifjúsági Szövetség Kárpátontúli Területi Bizottságának lapja. Hetente háromszor (szerdán, pénteken és vasárnap) ukrán és magyar nyelven, illetve az ukrán nyelvű „anyalap” tükörfordításaként, azaz doublage-ként. 1988 tavaszától hetilapként kerül az olvasóhoz mintegy 10 ezer példányban. 1963. március 27-től 1967. január 1-jéig szünetelt.

Az új arculatú lap régi hagyományt újított fel, az irodalmi rovatban közölt ukrán versek helyén - szigorúan az ukrán nyelvű versek által „lefoglalt” helyen és terjedelemben - ma már a kárpátaljai magyar költők versei jelennek meg. Eredeti magyar elbeszéléseket, grafikát közöl időnként.

1968-tól 1971-ig ez a lap adott otthont az Ukrajnai írószövetség Kárpátontúli Tagozata mellett létrehozott Forrás Ifjúsági Stúdióinak, amelynek tagjai főként egyetemisták voltak.

„A Kárpátontúli Ifjúság irodalmi rovatában megjelent versek azonban ideológiai szempontból szigorú pártkritikában részesültek” - írta Sándor László. - Az ominózus rovatcím: Havasi kürt, egyben a fiatal ukrán költők fóruma is, amely előkészítette a fiatal ukrán és magyar költők szellemi találkozását, barátságát. Egymás verseit fordították. Egyik, 1967 októberi számában közreadta például a fiatal magyar költők verseit fiatal ukrán költők fordításában. A gyűjteményhez Jurij Skrobinec költő és műfordító írt előszót. „E verseket fiatalok írták és fiatalok fordították: Fodor Géza, Balla Gyula, Kecskés Béla, Balogh Balázs, Benedek András, Zselicki József magyar költők. Fordítóik pedig - Volodimir Fedinisinec, Vaszil Huszti, Mikola Matola ukránok. Mindnyájan költők. Ez nagymértékben tükröződik fordításaikban. A legfontosabb pedig a fiatal magyar költőtársak alkotásai iránti szeretetük, tiszteletük, a népek és az irodalmak közötti barátság...” A zsdanovi, szuszlovi szemléletű kritikusok ezt a folyamatot szakították meg később. Több mint másfél évtizednyi kihagyás után ezt a szép hagyományt a Kárpátontúli Ifjúság magyar kiadásának mostani fellelős szerkesztője, Béres Barna elevenítette fel.

A mai Kárpátontúli Ifjúság ukrán újságírói (amire korábban példa alig akadt) gyakran írnak a kárpátaljai magyarok életéről, problémáiról, a közös múlt fehér foltjairól. A lapot 1988-tól számos magyarországi könyvtár is megkapja. A lap 1990-től a Kárpátaljai Demokratikus Ifjúsági Szövetség (DEMISZ) és más társadalmi-politikai szervezetek közös fóruma, de publikálási lehetőséget nyújt a Kárpátaljai Magyar Ifjúsági Szervezetnek (KMISZ) is.

Járási lapok

Kárpátalján napjainkban 3 járási lap jelenik meg magyar nyelven.

Vörös Zászló (1991. január 1-jétől Beregi Hírlap)

Ugyancsak kétnyelvű (magyar és ukrán), de ezt két nyelven szerkesztik Beregszászban. Az újság 1945. december 2-ától lát napvilágot. „Az Ukrajnai KB Berehovói kerületi Bizottságának és a Népképviselők Kárpátontúli Területi Berehovói járási tanácsnak lapja” valamint 1991. január 1-jétől különböző szervezetek fóruma is. Az újság ukrán és magyar

nyelven hetente háromszor, kedden, csütörtökön és szombaton kerül az olvasóhoz több mint 10 ezer példányban.

A Kárpáti Igaz Szó önállóvá válásáig lényegében Kárpátalja egyetlen magyar lapja volt. 1989 márciusától a magyar kiadás felelős szerkesztője Füzesi Magda az egyik legismertebb kárpátaljai magyar költő, a Szovjet és a Magyar írószövetség tagja. A kétnyelvű lap felelős szerkesztője: Csanádi György.

Kommunizmus Fényei (Ung-vidéki Hírek)

Ungvárott 1965. április 1-jétől hetente háromszor jelenik meg az ukránból fordított Vohnyi Kommunizmu, amely időközönként magyar szerzők szépirodalmi műveit is közli. Az ugyancsak ukránból fordított Kolhozélet volt az elődje 1957. március 1. -1965. március 30. között. 1989-ig a Kommunizmus Fényei az „Ukrajnai Kommunista Párt Kárpátontúli területi Ungvári járási Bizottságának és a népképviselők járási tanácsának lapja” volt. 1990-tól az Ungvári Városi Tanács, illetve pártszervezet lapja. 1991 januárjától az ungvári városi tanács lapgazdai jogait megszüntette, s Karpatszki Kraj címmel új hetilapot indított. A Kommunizmus Fényei egyébként 1990 őszén vette fel az Ung-vidéki Hírek nevet.

A lap eleinte hetente háromszor: kedden, csütörtökön és szombaton jelent meg. Jelenleg 12 oldalas hetilap.

A Kommunizmus Fényei című fordításos lap kiadásáért felelős szerkesztők voltak: Egressy György, Fejes János, Toronyi Barna, Kovács Margit. Jelenleg ezt a tisztséget Krüzsely Veronika tölti be. A lap magyar nyelven 4.631 példányban jelenik meg.

Kommunizmus Zászlaja (Nagyszőlős-vidéki Hírek)

Nagyszőlősön 1957-től hetente háromszor jelenik meg mint a Prapor Kommunizmu tükörfordítása. 1962-től szünetelt. A lap 1965. április 1-jétől ismét megjelenik mint az Ukrajnai Kommunista Párt Kárpátontúli területi nagyszőlősi járási bizottságának és népképviselők járási tanácsának sajtószerve.

Kolhozlapok 1945-1965 között

A sztálinizmus propagandagépezete egyik legfontosabb feladatának tartotta a kolhoz-sajtó kiépítését, amelynek elsősorban a kollektivizálás eszméjét kellett hirdetni, terjeszteni. Ezek tulajdonképpen a mezőgazdaság nagyüzemi termelésre való átszervezésének és fejlesztésének időszakában a kolhozok, valamint a gép- és traktorállomások (GTA) kiadásában megjelenő - az 1950-1953, illetve az 1957-1961 közötti években -, s zömmel irányelveket tartalmazó, kis terjedelmű lapok voltak.

A Gép- és Traktorállomások munkájának előmozdítása céljából 1950-1953 között a következő lapok jelentek meg: Kolhoz Zászló (Szúrte, ungvári járás), Szovjet Falu (Bereg-szász), Sztálini Győzelem (Bótrágy, beregszászi járás), Kolhozfaló (Csepe, nagyszőlősi járás).

Az utóbbi időszakban az ungvári járásban három kolhozlap jelent meg: Győzelem (Nagydobrony, 1956-1960), Előre (Kisdobrony, 1957-1960), Lenini Út (Eszeny, 1957-1960). A beregszászi járásban tizenöt: Barátság (Makkosjánosi, 1959), Előre (Nagymuzsaly, 1958), Győzelem (Mezőkaszony, 1959-1961), Kolhozélet (Beregdéda, 1957-1959), Kolhozfaló (Sárosoroszi, 1957-1961), Kolhozújság (Nagybereg, 1957-1961), A kommunizmushoz (Macsóla, 1957-1961), A Kommunizmus Zászlaja (Badaló, 1954), Lenini Győzelem (Csonkapapi, 1958), A Lenini Úton (Vári, 1957-1961), Lenini Zászló (Bátyú, 1958-1961), Október-Útján (Beregszász, 1957-1961), Szovjet Faló (Nagybégány, 1957-1961), Új Élet (Beregsom, 1957-1958), a nagyszőlősi járásban három: Előre (Tiszabökény, 1958-1959), Új Élet (Nagypalagy, 1958-1959), A Bő Termésért (Salánk, 1957-1959), a huszti járásban egy: Kolhozélet (Visk, 1958-1959).

A kolhozlapok megszűnése után jelentek meg a helyi gazdaságban és intézetekben a kézzel vagy géppel írott faliújságok, rölapok és szocialista versenyhíradók. Valamennyit az agitátorok politinformátorok és propagandisták, TIT-előadók, s az úgynevezett „ideológiai front harcosai” írták, szerkesztették.

Kolhoz a Tiszaháton

A Péterfalván napvilágot látó újság a járási fordításos lapokat is felülmúlja mind tartalmi, mind nyelvi, s formai szempontból. 1987. június 19-én jelent meg I. évfolyamának I. száma. A kiadvány a nagyszőlősi járási péterfalvi Határőr-Agrárcég lapja, amely kéthetenként, olykor hetenként megjelenő üzemi lap. A milliomos gazdaság pénzügyi helyzete teszi lehetővé a *Kolhoz a Tiszaháton* sajtó alá rendezését, nyomdai előállítását.

A kiadványt a Kárpáti Igaz Szó munkatársai gondozzák, írják, szerkesztik. Folyamatosan mutatják be hét tiszaháti magyar község (Tiszabökény, Tiszafarkasfalva, Péterfalva, Tivadarfalva, Forgolány, Nagypalád, Fertősalmás) lakóinak hétköznapijait, gondjait. Elsősorban információs, de helytörténeti írásokat is bőven találunk hasábjain. Szépirodalmi írásokat is közölnek a tájhoz kötődő íróktól, költőktől.

A terjedelmes, négy- olykor nyolcoldalas sajtótermék 5000 példányban jut el a gazdaság olvasóihoz. A lap 1990 tavaszától papírhány miatt szünetel, 1991 márciusától negyedévenként a Kárpáti Igaz Szó mellékleteként négy oldalon 40 ezer példányban újra megjelenik.

A területi rádió magyar adása, Ungvár

Kárpátalján a területi rádió 1946-ban kezdte meg magyar nyelvű adásait. Ma már naponta egyórás műsort sugároz magyar nyelven, amelyből az önálló anyag 10-15 perc. 1964-től a Magyar Rádió nyíregyházi stúdiója és a területi rádió magyar osztálya között megindultak a csereadások.

Az utóbbi időben naponta friss információcsokrot, szombaton színes irodalmi riportot hallhatnak a vidék magyar lakói: a hétvégi programokban pedig Kárpátalja alkotó értelmiségének legjobbait, neves személyeket, érdekes embereket szólaltatnak meg. Vasárnap több órás fizetett kívánságműsort sugároznak. Ez a rádió legnépszerűbb műsora.

A területi televízió magyar adása

1966 derekától a kárpátaljai televízió is megkezdte a magyar nyelvű műsorok sugárzását (hetente kétszer, eleinte hétfőn és szombat este, újabban hétfőn, szerdán és pénteken este 20 perces, illetve másfél órás műsor kerül a képernyőre). (Egyébként Kárpátalja csaknem egész területén hibátlan minőségben foghatók a magyar televízió adásai. A Felső-Tisza vidéken - Nagybecskó, Rahó, Körösmező körzetében - azonban igen gyengén, vagy egyáltalán nem. Ez a gond csak műholdas sugárzással oldható meg. A Kárpáti Igaz Szó, a Kárpátontúli Ifjúság, a Zakarpatszka Pravda ukrán, s az orosz nyelvű napilapok a szovjet adók műsorain kívül, rendszeresen közük a magyar és csehszlovák televízió és rádió műsorát is.)

Az ungvári TV-stúdió - többnyire már színes adásaiban - elsősorban kárpátaljai hírekkel jelentkezik, interjúkat, a gazdaságokban felvett riportfilmeket, esetenként versmondó iskolai vetélkedőket sugároz. Örvendetes, hogy 1989-től magyar nevükön közük a települések neveit a sajtóban, a helyi rádióban és a televízióban. Az elektronikus sajtó legismertebb munkatársai: Rohály Gyula főszerkesztő, Petykóné Andor Ágnes, Kulin Zoltán, Debreceni Mihály szerkesztő-riporterek.

Körzeti, járási és falurádiózás magyar nyelven

Az 1960-70-es években igen elterjedt volt a vezetékes rádiózás, csaknem minden tanácsi jogú községnek, így a magyarok által lakott helységeknek is volt stúdiója. Itt a napi politikai agitációs műsorokon kívül közérdekű bejelentések, közlemények hangzottak el, a fiataloknak pedig szombaton és vasárnap a délutáni órákban kívánságműsort adtak. E vezetékes rádiókat „Katyusának” is becézték. Ma már kevés helyen, a járási központokban viszont még ma is meghatározott idejű műsort adnak a lakosság számára.

3. KÖNYVKIADÁS

A kárpátaljai magyar könyvkiadás 1946-ban indult újra, a feladat két kiadóra hárult.

A Tankönyvkiadó magyar szerkesztősége

Az Ukrán SZSZK területén az egyik legnagyobb kiadóvállalat a Ragyanszka Skola, amely évente átlagban 500 könyveimet, jelentet meg több mint 40 millió példányban zömében ukrán, orosz, illetve magyar és moldován, vagyis román tannyelvű iskolák számára.

A magyar iskolákat kezdettől fogva az ukrainai Ragyanszka Skola Tankönyvkiadó 1946 júniusában megalakult helyi szerkesztősége látja el tankönyvvel. Ez a szerkesztőség évente 25-30-féle tankönyvet, módszertani könyvet jelentet meg mintegy 80 ezer példányban. így jött létre a helyi pedagógiai irodalom, amelyet a magyar iskolák részére előirányzott sajátos tanterv tett szükségessé. Kezdetben - 1946-1957 között - ez a kiadó vállalta a kötelező

iskolai olvasmányok kiadását is a magyar iskolák tanulóinak. A legismertebb kárpátaljai tankönyvírók Drávai Gizella és Csengeri Dezső voltak (a közelmúltban hunytak el). Napjainkban Balla László, Gortvay Erzsébet, Kótyuk István, Szalai Borbála, Vladimír Piroška, Ónodi Géza, Bagu Balázs, Punykó Mária, Horváth Katalin a magyar nyelvű tankönyvek szerzői.

Az évtizedek folyamán a szerkesztőség mellett kialakult egy fordítói csoport, amelynek tagjai az egységes országos tanterv alapján megírt, az egész országban érvényes orosz tankönyveket (fizika, matematika, mértan, számtan, algebra, vegytan, történelem, biológia stb.) ültetik át magyar nyelvre. Így Barzsó Tibor, Egressy György, Roskovic László, Kristófon József, Perduk Zoltán, a nemrég elhunyt Kulin Zoltán, Sirochman Ferenc, valamint Ivaskovics Mihály, Perduk János, Kótyuk Istvánné, özv. Kulin Zoltánná, Debreceni Mihály, Jáнки Endre, Varga Béla tanszerkesztők és még sokan mások. Legutóbb külön munkacsoport jött létre, amelynek tagjai egy korábban elfogadott program alapján állítják össze, írják meg Magyarország történetét, a magyar tannyelvű iskolák 7., 8. és 9. osztályos tanulói számára. A tankönyv első része 1989-ben jelent meg második része kiadás előtt áll.

Kárpáti Kiadó

A Kárpátontúli Ukrán Kommunista Párt Központi Bizottságának 1945. augusztus 14-i titkársági határozata értelmében Ungváron (az Ukrán Szovjet Szocialista Köztársaság Kárpátontúli Terület) létrehozták a Területi Könyv- és Lapkiadó Vállalatot. Ezt 1964-ben köztársasági Kárpáti Kiadóvá szervezték át, s hatáskörét kiterjesztették a szomszédos Ivano-Frankovszk és Csernovci területre is.

A Kárpáti Kiadó általános jellegénél fogva társadalompolitikai, szépirodalmi, termelési- műszaki, mezőgazdasági, turista- és tájismereti kiadványokat jelentet meg ukrán, orosz, magyar és moldován (román) nyelven. Ezen kívül a turisták részére angol, francia, német, magyar, lengyel, román, szlovák és cseh nyelvű könyveket is kiadnak.

Fennállása óta a magyarországi kiadókkal közösen 16 millió példányban jelentetett meg könyveket.

A köztársasági Kárpáti Kiadót 1978-ban a Szovjetunió Legfelsőbb Tanácsa Elnökségének rendeleté a Népek Barátsága Érdemrenddel tüntette ki.

Közös könyvkiadás Magyarországgal, Csehszlovákiával

1958. június 6-án az SZKP Központi Bizottsága határozatot hozott a „szocialista országok életének jobb megvilágításáról a szovjet sajtóban és rádióban”. A határozat többek között arra kötelezte a kiadókat, hogy „... több könyvet és brosúrát jelentessenek meg a szocialista országokról”. A határozat nyomán az újságírók és a kiadói munkatársak kutatták annak lehetőségét, miként lehetne bővíteni és elmélyíteni kulturális és szakmai kapcsolataikat a szocialista országokban élő kollégáikkal. A magyarországi kollégákkal folytatott eszmecsere során felmerült közös kiadványok megjelentetésének gondolata.

Az első kiadványok még 1958-ban jelentek meg a gyermek- és ifjúsági irodalom gondozására szakosodott Móra Ferenc Könyvkiadóval közösen. Az új vállalkozás ígéretesnek bizonyult. A közös könyvkiadásba fokozatosan bekapcsolódott több más magyarországi ki-

adó, így a Kossuth, a Gondolat, a Zrínyi, a Zeneműkiadó. Az utóbbi években számos könyv hármaskoprodukción látott napvilágot: a Kárpáti, a Móra és a pozsonyi Madách Kiadó együttműködésével.

Kárpátaljai magyar szerzők kiadása

A Kárpáti Kiadónál, illetve elődjénél az első magyar nyelvre fordított szépirodalmi könyvet 1947-ben adták ki, Julius Fucik *A hóhér kötelén* című művét Győry Dezső fordításában és Rotman Miklós ajánló soraival. 1951-ben jelent meg a helyi magyar nyelvű irodalom első verseskötete Bakó (Balla) László: *Zengj hangosabban!* című könyve.

A kiadó magyar szerkesztősége 1951-1990 között a helyi magyar alkotóktól összesen tíz szépirodalmi antológiát, almanachot, több mint tíz elbeszélés-, illetve verseskötetet, kilenc regényt és kisregényt, ezenkívül tucatnyi gyermekverskötetet, ifjúsági regényt, riport- és publicisztikai gyűjteményt, helytörténettel foglalkozó stb. könyvet adott ki. A szépirodalmi kötetek szerzői: Balla (Bakó) László, Szenes (Kroó) László, Csengeri Dezső, Kovács Vilmos, Lusztig Károly, Sütő Kálmán, Osvát Erzsébet, Szalai Borbála, Györke Zoltán, Kecskés Béla, Balogh Balázs, Füzesi Magda, Balla D. Károly, Finta Éva, Nagy Zoltán Mihály, Dupka György, Horváth Sándor, Ferenczi Tihamér, Kőszeghy Elemér.

A helyi magyar publicisztika és az irodalmi riport művelői is önálló kötetekkel jelentkeztek: Bihari Sándor, Andor György, Lusztig Károly, Rotman Miklós, Szikszai Aladár, Veress Gábor, Horváth Anna, Balla László, Csanádi György, Márkus Csaba.

A kiadó alkalmanként magyar nyelvű tudományos, helytörténeti stb. műveket is kiad. A nevesebb műfordítók: Balla László, Bulecza Rozália, Kótyuk István, Jurij Skrobinec, Fejes János, Szalai Borbála. Ukránra fordít többek közt Ivaskovics Mihály, Jurij Skrobinec, Volodimir Fediniszin, Iván Petrovcij, Petro Szkunc. Közülük kiemelkedő teljesítményt nyújtott a magyar költőket fordító Rilszkij-díjas Jurij Skrobinec, aki a *Pro litteris hungarie* (A magyar irodalomért) érem, az Aranykoszorú jelvény és más magyarországi kitüntetések tulajdonosa, valamint a magyarországi prózaírásokat tolmácsoló, a közelmúltban elhunyt Konsztantyin Bibikov, aki az Artisjus-tól kapott nívódíjat.

Kárpáti Kalendárium

1957 őszén látott napvilágot a Kárpáti Kalendárium első száma. Az első nyolc évkönyv Naptár, később Kárpáti Kalendárium címmel jelent meg. A gazdagon illusztrált kiadvány a lehetőségekhez képest a kárpátaljai magyar lakosság társadalompolitikai és szellemi életének sajátos krónikája, a helyi magyar alkotó értelmiség: írók, költők, képzőművészek, műfordítók, történészek, tájkatatók stb. fóruma lett.

A Kárpáti Kalendárium első száma olyan időszakban jelent meg, amikor a helyi nemzetiségi politika enyhülése következtében elkezdődhetett a magyarországi időszaki kiadványok tömeges előfizetése, a jelentősebb magyarországi lapok utcai árusítása, valamint a magyarországi kiadók által megjelentetett könyvek behozatala.

Így az évkönyv helyi viszonylatban elsősorban folyóirathelyettesítő fórum, hiszen a naptárjellegű az évkönyvstílussal ötvöző Kalendárium a helyi magyar művelődésnek éves mérlegeként, számvetésként értékelhető kiadványsorozata.

A Kalendárium sokműfajú kötet, magyarországi ismertetőinek egyike többek között megjegyzete: „A szerkesztők kiválogatják szülőföldjük jellegzetességeit, és azokat anélkül mutatják be, hogy provinciálissá válnának, mert minden helyi jelenséget országos mércével mérnek... a terület érdekességeit a szovjet élet egészében helyezik el s közben nem feledkeznek meg a történelem legfontosabb emlékeiről sem”. Egy másik méltató pedig azt emelte ki: a Kalendárium nem „göregáboroskodik olvasóival, hanem valóban segítséget ad a kárpátaljai magyar nyelvű lakosság általános műveléséhez”.

Elsősorban ezek a szerkesztési elvek jellemzik az eddig megjelent évkönyveket. Amíg a Kalendárium 1957. évi száma még kis formátumban, csupán 56 oldalon, mindössze 3 ezer példányban jelent meg, addig az 1959-es már 160 oldalon, 27 ezer példányban látott napvilágot.

A Kalendárium 1970-től 3, illetve 4 íves irodalmi melléklettel jelent meg. Ez később megszűnt, de 1988-as száma újra folytatja - persze más formában - a régi hagyományokat. A melléklet életre hívója Kovács Vilmos (1927-1977), a kárpátaljai magyar líra máig legtehetségesebb képviselője volt. Az ő hatására figyelemre méltó helytörténeti, folklórgyűjtő és néprajzkutató munka bontakozott ki a helyi magyar fiatal értelmiség körében. Ennek nyomán a Kalendárium lapjain számos vers, novella, gyermekvers, vers- és szépróza fordítás, irodalmi riport, a vidék múltjával kapcsolatos írás, az orosz-magyar és ukrán-magyar kapcsolatokat tanulmányozó dolgozat, az itteni irodalmi, művelődési életéről, képzőművészetről és a művészet más területéről hírt adó krónika, a helyi magyar folklór és néprajzi gyűjtés kapott helyet. Művelődési életünk kiemelkedő személyiségei közül Váradi-Sternberg János történészprofesszor, Fodor István botanikus, Márton István zeneszerző, Horváth Anna szobrász és keramikus, valamint a Magyar Filológiai Tanszék munkatársai Kótyuk István, Zékány Imre, Horváth Katalin, Vaszócsik Vera, Gortvay Erzsébet docensek és Petro Lizanec publikálnak rendszeresen. Az aktív szerzők között még feltétlenül meg kell említenünk Szóvá Pétert, Sándor Lászlót, Rotman Miklóst, Balla Lászlót, Fedák Lászlót.

Folyóiratalapítási kísérletek 1954-től

Magyar időszaki kiadvány megteremtésére Kárpátalján már négy évtizeddel korábban is történtek kísérletek. 1954-ben látott napvilágot az Új Hang című gyűjtemény, de csak egyetlen száma jelent meg. 1958-ban határozat született arról, hogy a Kárpátok című ukrán almanach évi négy száma közül az egyik a továbbiakban magyar nyelven kerül kiadásra. A Kárpátok 1958/2. számát azonban nem követték újabbak, az almanach ugyanis megszűnt.

Az 1960-as években az ifjú alkotók egész sora jelentkezett. írásaik közlésére eseti alkalmaktól eltekintve, a Kárpáti Igaz Szó sem terjedelménél fogva, sem jellegénél fogva nem vállalkozhatott. A közlési lehetőségek bővítésére a Kárpáti Kalendárium tett kísérletet az 1970-es évek elején egy irodalmi melléklet megjelentetésével. Életre hívója- Kovács Vilmos költő volt. A négy alkalommal megjelenő mellékletből az utolsó kettő Balla László állította össze, ezután másfél évtizedes szünet következett.

Az országban bekövetkező politikai változások 1987-ben ismét lehetővé tették egy egyelőre évente egyszer megjelenő folyóiratszerű kiadvány megjelentetését. Társadalmi munkában az *Égyűrrűk '88* szerkesztőbizottságának élén Balla László állt. (1990 őszen kivált a szerkesztőbizottságból elvi okokra hivatkozva.) A szerkesztőbizottság további

tagjai: Dupka György (felelős titkár), Balla D. Károly, Füzesi Magda, Gortvay Erzsébet, Kerekes Jurij, Szalai Borbála: összeállítói, szerkesztői Debreceni Mihály és Dupka György. Az *Évgyűrűk* '88 a kárpátaljai magyar költők, prózaírók, műfordítók és más alkotók műveit tartalmazta, s mintegy 30 szerzőt vonultatott fel.

Az *Évgyűrűk* '88 lényegében a József Attila Alkotóközösség 1987-ben megjelent almanachjának címét viszi tovább azzal a különbséggel, hogy nem csupán szépirodalmi műveket közöl, hanem történelmi, társadalmi tárgyú dolgozatokat is. Az évkönyvet a Szovjetunió írószövetsége kárpátaljai szervezetének magyar csoportja és a Kárpáti Kiadó gondozza. A tervek szerint az első időben évente kerül az olvasók kezébe (időközben az *Évgyűrűk* '89 és '90-es száma is napvilágot látott!), de az igényekhez alkalmazkodva a jövőben gyakrabban is jelentkezhet és fokozatosan folyóirattá alakulhat.

ígéretesebbnek tűnik Balla D. Károly szerkesztésében a *Hatodik Síp*, alcíme szerint A kárpátaljai magyar irodalom fóruma. Első száma 1989 augusztusában jelent meg a budapesti Mandátum Kiadó gondozásában. Szerkesztőbizottsága: Balla D. Károly, Fodor András, Fodó Sándor, Kiss Ferenc, Lator László, Pomogáts Béla, Váradi-Sternberg János, Vitányi Iván (elnök). A szerkesztőség munkatársai: Dalmay Árpád (kritika, irodalomtörténet), Horváth Sándor (próza, közélet), Kisantal Gyula (olvasószerkesztő), Nagy Zoltán Mihály (olvasószerkesztő), Németh István (felelős szerkesztő), Vári Fábrián László (költészet, folklór). A B/5-ös formátumú kétszín-nyomású *Hatodik Síp* évente négy alkalommal lát napvilágot 32-36 oldalon. A laptulajdonos budapesti kiadó, a lapszámokból 2500-3000 db-ot térítésmentesen juttat el Kárpátaljára. A bevételből a szerkesztők alapítványt hoztak létre, mely könyvkiadással (szerzők támogatásával) és kutatási (néprajzi, helytörténeti) témák menedzselésével foglalkozik. A *Hatodik Síp* 1991-től könyvkiadói tevékenységbe kezdett, sorozatában kárpátaljai magyar írók műveit jeleníti meg.

1990. április 30-án Ungvár-Miskolcon megjelent a KMKSZ kétheti lapja a *Kárpátalja*, A/4-es formátumban 12 oldalon. A szerkesztőbizottság elnöke Fodó Sándor, főszerkesztő: Mankovits Tamás, szerkesztők: Móricz Kálmán, Horváth Sándor, Bornemissza Eszter (1991-től). A lapot Miskolcon szedik és nyomtatják.

1990 végétől, a KMKSZ támogatásával, Tárczy Andor szerkesztésében jelenik meg a *Tárogató* című élclap. Felelős kiadója: Ivaskovics József.

Antológiák

Az első fórumteremtő szándékú antológia *várakozás legszebb reggelén* címmel 1972-ben jelent meg a Kárpáti Kiadónál, mint a József Attila Alkotóközösség (azelőtt J. A. Irodalmi Stúdió) alapító tagjainak első gyűjteménye. A kötet szerzői: Füzesi Magda, Balogh Balázs, Ferenczi Tihamér, Balogh Miklós, Kecskés Béla. „Feladatuk: megtalálni - ha kell megteremteni - a kárpát-ukrajnai magyar irodalom hagyományait - állapította meg Szepesi Attila a *Kortárs* 1973/XI. számában. - ígéretes költőtársaikkal s a jövőben feltűnőkkel Sáfáry László költészetének örökösei ők együtt.”

Az 1977-ben megjelent *Szivárványszínben* című antológia már a Stúdió népesebb gárdáját vonultatta fel. Ebben a kiadványban már erősebb az almanach-jelleg, érződik a fórumteremtő szándék.

Lendület címmel 1982-ben látott napvilágot 64 oldalon a következő antológia, amelyet ifjúsági almanachként jegyeztek, s ugyancsak a József Attila Irodalmi Stúdió tagjainak írásait tartalmazta. A kötetet Márkus Csaba állította össze, az előszót Kótyuk István írta *Tenyérbeszánt* művek címmel. Tőle idézünk: „A józsefállítások felnőttek a maguk elé tűzött feladatokhoz, költészetük megizmosodott, hangjuk sokat tisztult, finomodott, egyénibb színt kapott, magabiztosabb lett költői-írói tartásuk. A felelőtlen ifjonti költősi-írósi játéknak, a varázsütésre művésszé avatódás naiv hitének, a szárnypróbálgatás esetlenségeinek vége - a stúdiósok leszámoltak a gyermekteleg álmokkal, a hiú illúziókkal, a dajkamesékkel: leszálltak a földre...”

Sajátos irodalmi leltár az az antológia, amely *Sugaras utakon* címmel hagyta el a nyomdát 1985-ben. Alcíme: A kárpátontúli magyar nyelvű irodalom antológiája (1945-1985). Megjelentetését az Ungvári Állami Egyetem Filológiai karának magyar tanszéke szorgalmazta. Az antológia 35 költő és író műveit, tömör életrajzát, a kárpátaljai magyar nyelvű irodalom rövid áttekintését tartalmazza, a kötet végén pedig ott találjuk a kárpátaljai magyar irodalom bibliográfiáját. „Az antológiában stúdiós csoportosulásoktól függetlenül megtalálhatók a megszűnt Forrás legtehetségesebb, bár kétségtelenül ritkábban megszólaló költői - írta Tóth István -, Fábíán László (újabbán Vári Fábíán László néven publikál), Fodor Géza és Zselicki József, valamint a „józsefállítások”, Balla D. Károly, Dupka György, Füzesi Magda, Horváth Sándor és mások versei... a versek többségére továbbra is találónak érezzük Görömbei Andrásnak egyik, a kárpátaljai magyar lírát jellemző megállapítását: Összbenyomásunk olyan, mintha ünneplőbe öltöztetett költők szavalnának”.

„A kárpátaljai magyar irodalomban a próza továbbra is évtizedes késésben van a lírához képest - állapította meg az antológiát elemezve Botlik József. - Az ötvenes években egyetlen maradandó értékű epikai mű sem született ezen a tájon. A hatvanas években Kovács Vilmos és Balla László néhány novellája volt figyelemre méltó. A helyzet a hetvenes évek derekától változott, amikor a legifjabb nemzedék tagjai közül több tehetséges novellista jelentkezett. A már említett Balla D. Károlyon kívül Györke László, Kovács Elemér, Keresztyén Balázs, Prófusz József, Barta Zoltán, Boldog János és Nagy Zoltán Mihály.

A harmadik nemzedék tagjainak legtöbbje irodalomkritikával is foglalkozik, amely létkérdés a kárpátaljai magyar irodalom továbbfejlődése szempontjából.”

A kárpátaljai magyar irodalom egyik legjobb ismerője M. Takács Lajos debreceni irodalomtörténész, aki csaknem félszáz cikkben, tanulmányban dolgozta fel a kárpátaljai magyar irodalmat. Az ő gondozásában és utószavával jelent meg Kovács Vilmos *Holnap is élünk* c. regénye 1989-ben a debreceni Csokonai és az ungvári Kárpáti Kiadónál, az író által annak idején megírt változatban, melyet 1965-ös első, ungvári kiadása után hamarosan kivontak a forgalomból. M. Takács Lajos összeállításában és szöveggondozásában - a jegyzeteket és az utószót is ő írta - 1990-ben a budapesti Magvető és az ungvári Kárpáti Kiadónál *Vergődő szél* címmel reprezentatív kötet jelent meg. Alcíme: A kárpátaljai magyar irodalom antológiája 1953-1988. Három és fél évtized terméséből válogatott M. Takács Lajos azzal a meggyőződéssel: „Legfiatalabb nemzetiségi irodalmunk is végérvényesen megérett rá, hogy az egyetememes magyar kultúra mércéje szerint, szakmailag méressék meg, hogy »leereszkedés^ nélkül, alapos elemzésekkel, elismerést és bírálatot elvi következetességgel alkalmazva foglalkozzék vele a magyarországi irodalomkritika és íróársadalom.” A kárpátaljai és az anyaországi, valamint a határon túli kritika nagyra értékelte a kárpátaljai magyar szépirodalom első magyarországi és máig legteljesebb gyűjteményét.

4. A KÁRPÁTALJAI ÍRÓK ÉS AZ EGYETEMES MAGYAR IRODALOM

„A kárpátaljai magyar irodalom 1945 utáni meggyökeresedésére - noha volt idő, amikor a szlovenszkói magyar irodalommal szoros „kapcsolatban” állt, mert egy volt vele - az *indulás* a legjobb szó - írta Szokolczay Lajos. Indulni úgyszólván a semmiből, méghozzá az egyetemes magyar irodalom hagyományait évtizedekig elutasítva, lapok, folyóiratok nélkül még ott is nehéz, ahol a nemzetiségi irodalom a kárpátaljainál komolyabb háttérre épül.”

A kárpátaljai magyar alkotók közül ma mindössze négyen tagjai - Balla László, Balla D. Károly, Füzesi Magda és Szalai Borbála - az Ukrajnai írószövetségnek, amelynek Ungváron magyar szekciója működik, vezetője Balla László. A kárpátaljai magyar alkotók közül mindössze ketten főállású írók, a már nyugdíjas Balla László és fia, Balla D. Károly. A többiek többnyire tanárok, újságírók, de akad közöttük fizikai munkás is.

Az utóbbi egy-két évben a korábinál nagyobb figyelmet kap a kárpátaljai magyar irodalom, s nemcsak Magyarországon. Az Ukrajnai írószövetség titkársága külön ülésen foglalkozott az itteni magyar toliforgatók munkásságával. Az Ukrajnai írószövetség kárpátaljai szervezetének legutóbbi közgyűlésén Balla László, a magyar szekció vezetője is utalt erre. „Iván Megela kritikus - mondotta -, aki az Ukrajnai írószövetség említett titkársági ülésén (1986 januárjában) munkásságunkat áttekintette, helyesen mutatott rá a köztársaságunkbeli magyar irodalomnak egy igen fontos vonására, mégpedig arra, hogy mentes a provincializmus jegyeitől, hogy irodalmunk a modern literatura fővonalába illeszkedve fejlődik. Külön is kitérnék a titkárság egy lényeges követetetésére, amellyel egyébként a magyarországi irodalomkritika is egyetért: területünk magyar irodalmát ma már külön irodalmi iskolának tekinthetjük, a magyar, s egyúttal a szovjet irodalom egy sajátos ágának, amely már a maga belső törvényei szerint fejlődik, ugyanakkor szilárdan épül az egyetemes magyar irodalom hagyományaira, de figyelembe veszi a szovjet - ezen belül elsősorban a szovjet-ukrán - irodalom eredményeit is.”

A Magyar Rádió, illetve Televízió, a magyarországi lapok, folyóiratok is egyre gyakrabban közlik a kárpátaljai magyar alkotók írásait. 1989. február 22-én írták alá Budapesten a Magyar írók Szövetsége és a Szovjetunió írószövetsége közötti, egy esztendőre szóló együttműködési munkatervet, amely tartalmazza a kapcsolatok szorosabbá tételét a kárpátaljai magyar írókkal is. (1990-től öt kárpátaljai író: Horváth Sándor, Balla D. Károly, Balla László, Füzesi Magda, és Vári FABIÁN László tagja a magyar írók szövetségének.)

Jó a kapcsolat a Magyar írók Szövetsége és a József Attila Alkotóközösség között. Az Alkotóközösség és a magyar írószövetség József Attila Köre (JAK) 1989-ben rendezte első közös irodalmi estjét Budapesten. Szinte folyamatossá vált a magyarországi írójárás Kárpátalján, az utóbbi időben felkereste a vidéket Juhász Béla, Katona Béla, Pomogáts Béla, M. Takács Lajos irodalomtörténész. Járt Kárpátalján Fodor András, Szakonyi Károly, Hernádi Gyula, Csukás István, Végh Antal is. Gulyás Gyula és János filmszociográfiát készítenek az itteni magyarságról, s több alkalommal fellépett már Kárpátalja számos településén Dinnyés József daltulajdonos, aki az ottani magyar költők verseit adja elő megzenésítve, s aki 1988-ban *Küzdelem* címmel dalosfüzetet adott ki, alcíme: Magyar költők Kárpátalján. Az utóbbi időben rendszeresebbé vált a kapcsolat a felvidéki (szlovákiai) és a kárpátaljai

magyar írók között. 1989 tavaszán a CSEMADOK meghívására öttagú íródelegáció látogatott Szlovákiába.

Erdélybe is eljutottak a kárpátaljai magyar költők - Fodor Géza, Zselicki József, Vári Fábián László, Dupka György, Füzesi Magda, Balla D. Károly és mások - írásai. Balogh Edgár 1927-es, illetve 1930-as kárpátaljai útja indította Dupka Györgyöt és Horváth Sándort arra, hogy az 1980-as évek elején újra végigjárják a sarlósok útvonalát. Tapasztalataikról *Múltunk s jelenünk* című riportkötetükben számoltak be, amely 1987-ben jelent meg Ungváron. Tervezett újtukról, majd annak befejezéséről levelet váltottak Balogh Edgárral. „Szívből kívánom - írta nekik Balogh Edgár -, hogy a ma társadalomrajzából kiindulva fedezzék fel a népszolgálat új, az Önök nemzedékére váró feladatait. Lélekben ott leszek mindenütt az útjukon.” A könyv utószava közli Balogh Edgár másik levelét: „Sikert kívánok könyvetek számára! Tetőzze be azt az önismereti folyamatot, melyet fél évszázaddal ezelőtt társaimmal ápolni kezdtünk, s párhuzamaitokkal ma Ti bontotok ki új teljességében.” Erdélybe Kőszeghy Elemér költő vitte el elsőként a József Attila Alkotóközösség üzenetét az ottani magyar íróknak. A romániai falurombolás ellen tiltakoztak a kárpátaljai magyar írók is. A kárpátaljai magyar értelmiség egy csoportja több száz aláírással táviratot juttatott el Mihail Gorbacsovhoz, amelyben tiltakoztak az erdélyi falurombolás ellen. A román forradalom után ez a kapcsolat rendszeressé vált. 1990 őszén 16 kárpátaljai író vett részt erdélyi előadókörúton.

A kárpátaljai magyar írók közül a Vajdaságban sokáig csak Kovács Vilmos és Balla László nevét ismerték. A személyes kapcsolatot 1988 nyarán vették fel Magyarországon, ahol a dudari falukutató táborban a József Attila Alkotóközösség vezetői találkoztak a délvidéki írókkal. Azóta több kárpátaljai magyar költő verse, és kritika jelent meg műveikről a délvidéki magyar lapokban. Újabb személyes kapcsolatokat kezdeményezett a Vajdaságot Kárpátaljáról felkereső Kőszeghy Elemér. Kárpátalját már délvidéki írók és újságírók is felkeresték, köztük Dudás Károly, aki azóta már több alkalommal járt Ungváron. 1990-től a kárpátaljai írók kapcsolata az egyetemes magyar irodalom ismert személyiségeivel rendszeresebbé vált, amely jótékony hatású a kárpátaljai magyarság szellemi életének erjedésére, az elzártság érzetének leküzdésére, a provincializmusból való teljes kitörésére.

A Nyugaton élő magyar írókkal szerényebb a kárpátaljaiak kapcsolata. A Chicagóban élő kiváló költő, Mócsi Ferenc, folyóiratában, a Szivárványban több kárpátaljai magyar alkotó írását közölte.

5. IRODALMI KÖRÖK, STÚDIÓK

A beregszászi irodalmi kör

A beregszászi irodalmi kör létrehozója az 1940-es évek végén a helyi járási lap, a Vörös Zászló volt. Ez a kárpátaljai magyar kisebbség első irodalmi műhelye. A kör szervezői: Svéd Ármin, Bihari Sándor, Győry Dezső. Alapító tagjai: Iván Tihamér, Sütő Kálmán, Kiss Béla, Vántus Bertalan, Drávai Gizella, Baráté Ferenc, Karádi László, Bakos

Róza, Szenes (Kroó) László. A csekély publikálási lehetőséget nyújtó Vörös Zászlón kívül magyar kiadványok ezidőben nem jelentek meg. Az irodalmi kör tagjai nem tudtak írói nemzedékké szerveződni, írásaik mára csak dokumentum értékűek. A két világháború közötti csehszlovákiai líra egyik jelentős alakja, Gyóry Dezső 1949-ben Magyarországra települt, ezzel az irodalmi kör elveszítette egyik vezéralakját. A legtöbben elhallgattak, egyikük, Sütő Kálmán csak évtizedekkel később publikált újra. Az irodalmi kör a későbbiekben fontos szerepet játszott a kárpátaljai magyar irodalom újraindulásában, az 1960-as évek végén jelentkező fiatalok - Füzesi Magda, Ferenczi Tihamér, Finta Éva, Vári Fábián László, Dupka György és mások - támogatásával. Ekkoriban a kör szellemi vezetője Kovács Vilmos volt.

Az 1970-es évek elején a lap mellett megalakult az ukrán irodalmi kör is Iván Petróci, ukrán költő, műfordító vezetésével.

1985 tavaszán a beregszászi irodalmi kör csatlakozott a Területi József Attila Irodalmi Stúdióhoz, s ettől kezdve annak beregszászi tagozataként folytatja munkáját. Elnöke Füzesi Magda költő. 1987-től az irodalmi kör mellett Füzesi Magda egy ifjúsági irodalmi kört szervezett, mintegy harminc beregvidéki és ugocsai fiatal toliforgatóval foglalkozik rendszeresen.

Az ungvári irodalmi kör

Az ungvári irodalmi kör 1951. február 21-én tartotta első, alakuló összejövetelét, magvát Sándor László, a hajdani Sarlós-mozgalom egyik vezető alakja, Szenes (Kroó) László és Balla László alkotta. Később csatlakozott hozzájuk (Kincses) Kótyuk István, Nemes János, Szalai Borbála, Zsolt Ádám, Csengeri Dezső, (Geréb) Andor György, Barzsó Tibor, Lusztig Károly és mások. Magyar nyelvű irodalmi fórumuk nem volt. A kör megalakulása után alig egy hónappal, 1951 márciusában felvette a kapcsolatot a beregszászi irodalmi körrel, a két csoport szervezetileg egyesült, de összejöveteleiket továbbra is külön-külön tartották. A kárpátaljai magyar irodalmi egyesületnek elnöke Balla László volt. Az irodalmi kör tagjai havonta kettő, olykor három alkalommal műsoros esteket, író-olvasó találkozókat tartottak a magyarlakta falvakban. Az ő nevükhöz fűződik az Új Hang című antológia (1954) létrehozása, 1957-től a Kárpáti Kalendárium megindítása. Ezzel teremtődtek meg a kárpátaljai magyar irodalom elemi feltételei.

Az Együtt-csoport

A kárpátaljai magyar kultúra fejlődése szempontjából rendkívüli jelentősége volt az ungvári egyetemen meginduló magyar filológiai oktatásnak. Fialat egyetemisták független csoportja indította meg 1966 őszén az Együtt c. gépiratos „folyóiratot”.

Az Együtt-csoport helyzetéről tárgyilagos írásban számolt be Márkus Csaba a korabeli Kárpáti Igaz Szóban. A csoport indulásáról a későbbiekben így vallott Kovács Vilmos és Benedek András: „Ugyancsak 65-ben jelentkezett a zömében egyetemi diákokból álló új költőgárda, amely Együtt c. rövid életű kézirat lapjában kovácsolódott csoporttá. A csoport befogadott soraiba másokat is, akik a realitások talaján, a haladó kárpátaljai hagyományok birtokában, a történelmi ihletésű nemzeti kultúra felől közelítettek. Tagjainak fel-

készültsége és tudatos tenni akarása lehetővé tette számukra, hogy a költészetén kívül szinte valamennyien más műfajokban is eredményesen kísérletezzenek (műfordítás, irodalomtörténet és kritika, néprajzkutatás, publicisztika). A helyi kiadványokon kívül magyarországi lapokban is publikálnak (*Népszabadság, Tiszatáj, Forrás, stb.*). Tíz költő: Balla Gyula, Balla Teréz, Balogh Balázs, Benedek András, Dupka György, Fábíán László, Ferencki Tihamér, Fodor Géza, Peleskei Jenő, Zselicki József - *Nádpáripán* c. antológiája kiadásra vár." Ez az antológia máig sem jelent meg. Az Együtt c. lapot - amelynek legnagyobb példányszáma is mindössze 36 volt -, két „évfolyam” után betiltották, szerkesztőit felelősségre vonták.

A Forrás Stúdió

Az ungvári egyetem magyar nyelv- és irodalom szakán tanuló fiatal költők és írók - Benedek András, Balla Gyula, Györke László - közreműködésével 1967 novemberében a Kárpátontúli Ifjúság című területi lap szerkesztősége keretében alakult meg a Forrás Ifjúsági Stúdió. Elnöke Zselicki József lett. Tagjai a fentiekén kívül Fodor Géza, Vári Fábíán László, Füzesi Magda, Peleskei Jenő, Dupka György és mások, akik már több ízben publikáltak a Kárpátontúli Ifjúságban és a Kárpáti Igaz Szóban. A stúdió tagjainak vezetésével Kárpátalja több magyarlakta településén irodalmi, illetve olvasóköri alakultak. E körökben a stúdióba tömörült fiatalok megismerkedtek az egyetemese magyar irodalommal, amelyről a „közoktatás” útján csak tudatosan eltorzított képet nyerhettek. Néprajzi és folklórgyűjtéssel is foglalkoztak, tudatosan törekedtek a hagyományok asszimilálására.

Néhány évi eredményes munka után 1971 végére megszűnt, a kezdettől fogva gyanakvással figyelt és egyre jobban ellenzékinek tartott Forrás Stúdió. Előbb a Kárpáti Igaz Szóban *Elidegenedés* címmel szerkesztőségi cikk jelent meg - ma már tudjuk: szerzője Balla László -, amely szigorú bírálatban részesítette a fiatal magyar alkotókat. (Az írás dokumentumgyűjteményünkben található.) A vád az volt ellenük, hogy elidegenedtek a szovjet társadalomtól, a polgári irányzatok bűvkörébe kerültek, semmibe vették a szocialista realizmus eszméit, sőt a cikkíró szerint a nacionalizmus sem állt távol tőlük. A stúdió vezetői ellen rágalomhadjárat indult.

„Voltak olyan vádak is - mondta Dupka György egyik interjújában -, miszerint mi azt akartuk, hogy Kárpátalja elszakadjon a Szovjetuniótól. Ezt is visszautasítottuk. Minden ilyen vádra választ adtunk a *Beadványban*. A fiúk sorra járták a házakat, aláírásokat gyűjtöttek, több ezren álltak mellénk. Ez a *Beadvány* eljutott a területi pártbizottsághoz, a Kárpáti Igaz Szó szerkesztőbizottságához, a területi végrehajtó bizottsághoz, a köztársasági központi bizottsághoz és ugyanúgy a végrehajtó bizottsághoz, fel egészen Moszkvába. A korabeli politikai légkörben valamiféle mozgalmat, valamilyen ellenzéki magot véltek ebben fölfedezni, amelynek nem tetszik a szovjet hatalom... Először Fodó Sándor tanárt, az egyik legügybuzgóbb tagot távolították el az egyetemről. Fodor Gézát a katonai tanszék vizsgáján buktatták el - ha valaki ezt a vizsgát nem tette le, az csomagolható és mehetett katonának. Hasonlóképpen buktatták el Fábíán Lacit is. Mire szétnéztünk, mindenki katona lett.”

A *Beadvány* még jobban fölkavarta az amúgy is puszkaporos légkört. Ugyanis a *Beadványban* nemcsak a Forrás-kör sérelmeit vetették föl, hanem az intézményes élet, az oktatás, a művelődés problémáit, a sajtó, a könyvkiadás gondját, a nemzetiségi jogokat.

A Forrás-kör gondjai nem hogy megoldódtak volna, hanem a hangulat is feszültté vált. Kovács Vilmosnak és S. Benedek Andrásnak a Kárpáti Kiadó szerkesztőségét kellett elhagynia. A Stúdió Kárpátalján évekig nem, de Magyarországon annál többet publikáló tagjai - Fodor Géza, Vári Fábián László, Zselicki József és mások - csak közel egy évtized „szilencium” után térhettek vissza az irodalmi életbe.

A Jurij Hojda Irodalmi Stúdió magyar szekciója

Ilyen előzmények után még az egyetemisták önképzőköre sem működhetett önállóan, csak az ukrán Jurij Hojda Irodalmi Stúdió magyar szekciójaként. Ez utóbbi elnökének Dupka Györgyöt választották meg, a szekció felügyeletével, irányításával a magyar tanszék docensét, Gortvay Erzsébetet bízták meg. Eleinte közösen tartották üléseiket az ukrán költő- és író fiatalokkal, közös író-olvasó találkozókra vettek részt, együtt szerepeltek az ungvári rádió, illetve televízió magyar adásában. A szekció tagjait - Fodor Gézát, Balogh Jolánt, Imre Sándort, Kopasz Alizt, Tóth Klárát, Horváth Sándort, Debreceni Mihályt, Kovács Elemért, Fehér Józsefet, majd Orémus Kálmánt és másokat - 1974-től mint „hojdasokat” tartották számon, sőt még a Kárpáti Igaz Szó hasábjain is e gyűjtőszó alatt publikáltak csoportosan. A következő években - ahogyan befejezték az egyetemet -, a „hojdas” fiatalok a József Attila Irodalmi Stúdióba léptek be.

A József Attila Irodalmi Stúdió

1971-1981

A József Attila Irodalmi Stúdió 1971. május 22-én alakult Ungváron, a Kárpáti Igaz Szó című napilap keretében a Forrás Stúdió helyett, a hivatalos politikától nyújtott „elégtelként”. Alapítója Balla László, az újság akkori főszerkesztője. Elnöke Márkus Csaba, a Kárpáti Igaz Szó helyettes főszerkesztője, titkára Erdélyi Gábor, a lap kulturális rovatának vezetője. A Stúdió ebben az évtizedben a brezsnyevi-szuszlovi irodalompolitika jegyében fejtette ki működését. Ez időszak a fiatalok számára a tanulás, az önképzés, a közösségi élet iskolája volt. Publikációik igen „fegyelmezettek” voltak, egyik magyarországi méltatójuk „ünneplőbe öltözött” költőknek nevezte őket.

1981-1987

1981 decemberében a József Attila Irodalmi Stúdió már jól érezhetően a megújulást kívánta. Ez a folyamat már évekkel azelőtt megindult, ugyanis az addig félreállt, vagy elhallgattatott alkotók - nem utolsósorban Kovács Vilmos tanácsára - a folyamatosan tisztázódó álláspontok után bekapcsolódtak a József Attila Stúdió munkájába. Szerkezeti változások is történtek.

1981 decemberétől a Stúdiót egy háromtagú elnökség - Balla D. Károly, Dupka* György, Horváth Sándor, valamennyien társelnökök - irányította, szervező titkára Kovács Elemér, tagjai: Füzesi Magda, a beregszászi tagcsoport vezetője, valamint Dalmay Árpád,

Debreceni Mihály, Finta Éva. Ugyanekkor újjászerveződött az idősebb pályatársakból, a lap vezetőiből, irodalomtörténészekből álló tanácsadó testület is, a József Attila Irodalmi Stúdió Védnöki Tanácsa. Tagjai: Balla László (elnök), Erdélyi Gábor, Gortvay Erzsébet, Márkus Csaba, Szalai Borbála. A Stúdió tiszteletbeli tagjai, patronálói, „veteránjai”: Balogh Balázs, Balogh Miklós, Ferenczi Tihamér, Horváth Anna, Kecskés Béla, Sütő Kálmán s két elhunyt patronáló, mint örökös tag: Drávai Gizella, Rotman Miklós. A zenei szakosztály vezetője: Ivaskovics József.

A Stúdió tagjainak száma 1987-re közel ötvenre gyarapodott, akik közül kb. harmincán publikáltak rendszeresen. A Kárpáti Igaz Szó hasábjain havonta megjelenő, kivágható formátumú irodalmi mellékletükben, a *Lendületben* a szépirodalmi írásokon kívül irodalomtörténeti, szociológiai, nyelvészeti és néprajzi dolgozatokat jelentettek meg. Ápolták a kárpátaljai magyar hagyományokat, gyűjtötték és közreadták a vidék folklórkincseit, véleményezték egymás köteteit, írásait. Zenészeket, képző- és fotóművészeket is bevontak a munkába. Egyik legfontosabb feladatuknak író-olvasó találkozók szervezését tartották az iskolákban, az ungvári területi könyvtárban, községi klubokban, különböző ipari és mezőgazdasági üzemek dolgozóinak. (A Stúdió kiadványainak jegyzékét a mellékletben közöljük.)

A József Attila Alkotóközösség

1988. január 30-án alakult meg Ungváron a József Attila Alkotóközösség, amely jelentősen túllépett az irodalmi kör keretein. A közösség célja: a kárpátaljai magyar alkotók - írók, festők, szobrászok, zenészek, néprajzosok, történészek, fotóművészek, természettudományi szakemberek, orvosok stb. - tevékenységének összefogása, a magyar szellemi élet - ezen belül különösen az irodalom - fellendítése, a magyar anyanyelv megőrzése és ápolása. Fóruma, a Kárpáti Igaz Szóban havonta egy alkalommal nyolc oldalon megjelenő Új Hajtás, valamint az Évgyűrűk antológia.

Az alkotóközösség alakuló közgyűlésén alapítólevelet hagyott jóvá, és megválasztotta a közösség irányító szerveit: a Választmányt és az Elnökséget, mely utóbbi megbízást kapott a közösség Szervezeti Szabályzatának kidolgozására. Az alkotóközösség 1988. június 28-án tartott második közgyűlésén az elnökség a tagság elé terjesztette a szabályzat kidolgozott tervezetét. Az Elnökség ezt vitára bocsátotta, majd a módosításokkal megszavazta. Az így kialakult Szervezeti Szabályzatot a közgyűlés egyhangúlag elfogadta. Ezután az Elnökség a korábban megtartott választmányi ülés határozatairól tájékoztatta a tagságot. Így az alkotóközösség jogi státusával kapcsolatos döntéséről, amely kimondja: határozott lépéseket kell tenni annak érdekében, hogy a József Attila Alkotóközösség jogi személlyé válhasson, jogosult legyen pénzügyi lépésekre, így számlát nyithasson, tagdíjat állapíthasson meg, alapítványt tehessen.

Az alkotóközösség irányítását segítő szervezési csoportot hoztak létre: Kovács Elemér szervező titkár, Tárczy Andor és Fülöp Tekla, akik elsősorban a rendezvények és utazások szervezésével, valamint az ügyviteli adminisztrációval foglalkoznak. A Választmány két személyes megbízást adott: Gortvay Erzsébetet a Fiala irodalomkritikusok munkájának összefogására, szakmai továbbképzésére kérte fel, Kőszeghy Elemért pedig arra, hogy a Kárpáti Igaz Szó címére kezdő toliforgatóktól érkező szépirodalmi jellegű írásokat első fokon elbírálja, megválaszolja, az arra érdemeseket pedig a Választmány ezzel megbízott tagjaihoz - Finta Évához és Balla D. Károlyhoz - juttassa el értékelésre.

Az alkotóközösségnek napjainkban már több mint ötven tagja van. Mivel az enyhülő légkörben több társadalmi-kulturális szervezet jött létre, addigi feladatait megosztva az Alkotóközösség egyre inkább a nevében is jelzett műhely szerepét tölti - töltheti be.

Dayka Gábor Társaság

1990. június 17-én alakult meg Beregszászon a D.G.T. Az alapítók: Balla D. Károly, Vári Fábrián László, Horváth Sándor, Nagy Zoltán Mihály, Dalmay Árpád létrehozták a kárpátaljai magyar irodalmárok szabad társulását. Az alapítók úgy vélik, hogy pátriájuk magyar szellemi életének térképéről jelenleg hiányzik egy szakmai jellegű, érett alkotókat tömörítő csoportosulás, amelynek megalakítása serkentőleg hathat más kulturális intézmények tevékenységére is. Az alapítók e tekintetben szellemi elődjüknek tekintik az 1971-ben megszüntetett Forrás Stúdiót, és meríteni kívánják az ugyancsak megszünt Vörös Zászló Irodalmi Stúdió, valamint a József Attila Irodalmi Stúdió és alkotóközösség működésének tapasztalataiból.

Az alapítók csatlakozásra kérik fel mindazokat az alkotókat, akik szintén szakmai szinten foglalkoznak az irodalommal, akik közös szellemi hagyományaikra támaszkodva a magyar művelődés egyetemessége jegyében kívánják egyesíteni erőiket, akik úgy gondolják, művészileg hiteles, magas színvonalú írásaik, irodalomszervező tevékenységük révén tehetnek a legtöbbet - vagy sokat - e régió magyarságának további felemelkedéséért.

A Dayka Gábor Társaságnak nincsen alapszabálya, mert működését általános emberi normák határozzák meg; nincs székhelye, mert törekvései ott élnek minden alkotói tudatban; nincs név szerint nyilvántartott tagsága, mert tagjának tekint mindenkit, aki céljaival azonosul és látogatja rendezvényeit; nincs választott vezetőtötestülete, mert alapítói egyenlő jogok alapján kívánják összefogni a tagságot; nem kéri bejegyzését semmilyen hatóságtól, mert nem jogi személyként, hanem független, szabad alkotói társulásként kíván működni.

A Dayka Gábor Társaság számít a magyarországi és kárpátaljai magyarságinétezmények és minden irodalombarát támogatására.

6. KÖZMŰVELŐDÉSI KÖRÖK, KLUBOK

A kárpátaljai magyarságnak önálló politikai szervezeteként 1989 elejétől működik a Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség, amely többet igyekszik felvállalni, mint a szlovákiai magyarok kulturális képviselőte, a CSEMADOK. Sorra alakulnak helyi szervezetei a falvakban, városokban, jelentősebb üzemekben.

Illyés Gyula Magyar Irodalmi Klub (Beregszász)

1984 júniusában alakult meg az Illyés Gyula Magyar Irodalmi Klub a könyvbarátok köztársasági egyesületének beregszászi járási szervezete kezdeményezésére. A klub szervezője és első vezetője Dalmay Árpád, a Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség elnökségi

tagja. A klub legfontosabb feladatának tartja Beregszász és a járás irodalmi hagyományainak ápolását, az itt élt írók és költők emlékének megőrkötését, könyv- és képzőművészeti kiállítások rendezését.

Móricz Zsigmond Magyar Irodalmi Klub (Péterfalva)

Péterfalván 1986 februárjában alakult meg a Móricz Zsigmond Irodalmi Klub, amelynek tagjai a környező magyar falvak - Tiszabökény, Tiszafarkasfalva, Tivadarfalva, Tiszapéterfalva, Forgolány, Nagypalád, Fertősalmás - fiataljai. 1990 elejétől a klub székhelye Nagypalád, elnöke ifj. Kálmán Ferenc tanár.

A hét községet tömörítő Határőr-Agrárcég - egyben Kárpátalja egyik legjelentősebb mezőgazdasági üzeme - patronálja a klubot. A kör patrónusainak - köztük Bíró Andornak, a helyi gazdaság elnökének - nagy szerepe volt abban, hogy 1989. július 16-án újból felavathatták az 1945 tavaszán a túlbuzgó sztálinista aktivisták által lerombolt, Tiszabecs és Tiszaújlak között álló turulmadaras Rákóczi-emlékoszlopot.

Drávai Gizella Kör (Ungvár)

1987. július 27-én alakult meg Ungváron a Nyelvművelők és Irodalombarátok Drávai Gizella köre. A körnek két szakosztálya működik: nyelvművelő, illetve irodalmi. Az első legfontosabb feladatának a kárpátaljai magyar lakosság anyanyelvének ápolását, valamint magyar nyelvtanfolyamok szervezését tartja. A második a kárpátaljai és az egyetemes magyar irodalom népszerűsítésén fáradozik.

A kör rendszeresen rendez képzőművészeti kiállításokat; zenei együtteseket, folklórcsoportokat mutat be. Tevékeny részt vállal Ungvár szellemi életéből, a március 15-i ünnepek egyik szervezője. A kör elnöke Balla László író, alelnöke Gortvay Erzsébet egyetemi docens, ügyvezető alelnöke Hadar Piroska, a Területi Könyvtár idegen nyelvű osztályának vezetője. A két szakosztályt három-három tagú tanács irányítja.

II. Rákóczi Ferenc Kör (Munkács)

1987. november 10-én alakult meg Munkácson a II. Rákóczi Ferenc Kör. Célja a Nagy Fejedelem emlékének, a kuruc hagyományoknak az ápolása, a magyar anyanyelv művelése, a kárpátaljai, valamint az egyetemes magyar irodalom népszerűsítése. A kör vezetősége: Balogh Géza orvos, Fodor Géza költő, Gulácsi Géza tanár, Popovics Béla tanár és Vaszócsik Tilda elnök.

Hollósy Simon Kör (Técső)

A Hollósy Simon Kör 1988. április 17-én alakult Técsőn. Kevéssel megalakulása után, május 8-án Técsőn emléktáblát helyeztek el névadójuk Hollósy Simon, jeles festőművész egykori lakóházának falán. A kör gyűjti a festő técsői éveiről tanúskodó korabeli dokumen-

tumokat, valamint Técső és környéke irodalmi, néprajzi, helytörténeti hagyományait. A helyi magyar iskolában kisebb múzeumot hoztak létre. A kör elnöke: Szöllősi Tibor orvos, közíró.

i

Kovács Vilmos Kör (Gát, Dercen)

1988. április 17-én Gát és a szomszédos Dercen községben élő magyar értelmiségiek alakították meg a Kovács Vilmos Kör, amely a beregszászi járási könyvbarát szervezet keretében működik. A kör célja a Gáton született Kovács Vilmos életművének ápolása, műveinek népszerűsítése, valamint a helyi néphagyományok ébrentartása. 1987 nyarán, Kovács Vilmos halálának tizedik évfordulóján emlékülést rendeztek Gáton - egyébként itt határozták el a kör megalakítását -, ahol a Forrás Stúdió volt tagjai, s egyben a költő tanítványai - Fodor Géza, Vári Fábán László, Zselicki József, Dupka György, Füzesi Magda - és a költő barátai - Fodó Sándor, Skrobinec Jurij, Petro Szkunc, a magyarországi M. Takács Lajos - tartottak előadásokat. Itt hirdettek pályázatot egy Kovács Vilmos emléktábla elkészítésére, amelyet azóta már felavattak. A kör elnöke: Cébely Lajos, vezetői: Fodor István, Kovács Emil.

Bartók Béla Művelődési Kör (Nagyszőlős)

A magyar nyelv, irodalom és kultúra barátainak nagyszőlősi Bartók Béla Művelődési Köre 1988. május 28-án alakult a városi Tanítók Házában, a helyreállított egykori Perényi-kastélyban. A kör névadója, Bartók Béla, Nagyszőlősön komponálta első műveit, itt adta első nyilvános hangversenyét. A kör elsődleges feladatának tekinti a magyar nyelv, irodalom, kultúra ápolását, a helyi művelődési hagyományok feltárását, megismerését, népszerűsítését. A Perényi-kastély falán márvány táblát helyeztek el Perényi Zsigmond, az 1848-49-es forradalom mártírja emlékére. Kezdeményezték a sztálinisták által ledöntött Perényi-mellszobor újbóli felállítását. A kör elnöke Keresztyén Balázs tanár, író.

Magyar Társasklub (Ungvár)

A város magyar lakosságának irodalmi, zenés szórakoztatását tűzte ki célul az 1988 novemberében alakult ungvári Magyar Társasklub, amely az Impulzus Zenei Kisszövetkezet keretében jött létre. Vezetői: Ivaskovics József zeneszerző, Tárczy Andor újságíró és Tóth Lajos grafikus. Rendezvényeiket általában az ungvári Tisztek Házában, a Művészeti Iskolában és a Kárpáti Igaz Szó kultúrtermében tartják. A Társasklub magját Tárczy Andor zenei együttese képezi, tagjai: Jánki Endréné, Palkó István, Sepella Zsóka. Zenés-irodalmi műsorukkal már Észtországban is szerepeltek.

Mécs László Irodalmi Klub

1990 nyarán a kárpátaljai magyar irodalmi élet „kapuján” új raj kért bebecsátást. Beregszászban júliusban tartotta alakuló ülését a fiatal toliforgatók csaknem tíztagú cso-

portja, melynek tagjai nagyjából Füzési Magda irodalmi körének „költőcsemetéi”: Mester Magda, Dancs Anita, Cséka György, Pataki Györgyi. írásaikkal az 1980-as évek végén jelentkeztek a területi magyar nyelvű lapokban. Az említett alakuló összejövetelen a beregi, a munkácsi és ungvári járásbeli fiatal alkotók irodalmi klubja a jeles költő, Mécs László nevét vette fel, vezetőjüknek Pócs István bátfai születésű költőt választották. A klub tagja lett azóta Kovács Vilmos fia, Kovács Gábor költő is. A legfiatalabb kárpátaljai irodalmi kört a Kárpáti Igaz Szóban Horváth Sándor, a Kárpátontúli Ifjúságban Gazda Albert mutatta be. A fiatalok leggyakrabban az utóbbi lap hasábjain jelentkeznek írásaikkal.

*

1989 első felétől - Kárpátalja több magyar tannyelvű általános, illetve középiskolájában, szakközépiskolájában alakult, vagy van alakulóban a magyar nyelvet, irodalmat és művelődést szolgáló kör és klub. így például Sárosorosziban az Arany János Kör, Bányában a tevékenységét újra felelevenítő József Attila Kör, amely utóbbi, területi szinten rendezte meg 1989 tavaszán a költészet napját. A Rahói Kartonpapírgyár könyvtárában Bilics Éva nyugdíjas szervezte meg a Petőfi Művelődési Kört.

7. TÁRSULATOK, EGYÜTTESEK

Beregszászi Népszínház

A kárpátaljai magyar kultúra ápolásához jelentős mértékben járul hozzá a Beregszászi Népszínház, amely 1952-ben alakult a beregszászi járási művelődési ház színjátszó csoportjaként. Vezetője Schober Ottó. (A „népszínház” elnevezés amatőr együttesek elismerő címe a Szovjetunióban.)

A színházat az USZSZK Művelődési Minisztériuma 1959-ben a Kiváló Együttes címmel, 1969-ben, illetve 1973-ban díszoklevéllel tüntette ki. AZ SZSZK SZ megalakulásának 50. évfordulója alkalmából rendezett ukrainai köztársasági fesztiválon az együttest ezüstéremmel jutalmazták, az 1975 - 1977-ben megrendezett első országos amatőrversenyen, illetve művészeti fesztiválon pedig első fokozatú oklevéllel tüntették ki, majd a Szovjetunió megalakulása 60. évfordulója tiszteletére megrendezett köztársasági szemle díját kapta.

A színház magyar csoportja 50, az ukrán csoport pedig 30 tagú. A magyar csoport fennállása alatt több mint 50 színdarabot mutatott be.

1988 decemberében adta hírül a beregszászi Vörös Zászló c. lap: Beregszászon megtörténtek az első lépések egy hivatásos magyar színház létesítésére. A kezdeményezők úgy döntöttek, hogy a társulat jövő tagjai a Kijevi Karpenko-Karj Színházművészeti Főiskolán szereznek majd képezést. 1989 szeptemberében a magyar csoport megkezdte tanulmányait. Ezzel egyidőben hozzáálltak a beregszászi színház újjáépítéséhez, egy, a mai követelményeknek megfelelő színpad kialakításához.

Magyar Melódiák Kamaraegyüttes (Ungvár)

A kárpátaljai Filharmónia keretében nem sokkal a második világháború befejezése után létrejött egy magyar együttes Ungváron, amelynek arculata eléggé véletlenszerűen alakult. Adva volt egy magyar népi, azaz cigányzenekar, énekesek és műsorvezető, táncospár és színészek, akik humoros jelenetekkel, kabarétréfákkal szórakoztatták Kárpátalja magyar lakosságát. Később a cigányzenekar, a szólisták és egy orosz nyelvű műsorvezető, a területi igényeket elhanyagolva anyagilag kifizetődő turnékba kezdett. Az érdeklődés egy idő után megcsappant a magyar cigányzene iránt, s 1956-ban egy belső átszervezés nyomán műsorukon megjelentek az orosz és szovjet zeneszerzők könnyűzenei slágerei. Az együttes ekkor kapta a Magyar Melódiák esztrádegyüttes nevet.

Az együttest 1964-ben ismét átszervezték. A műsorban előtérbe került a magyar nóta és dal. Turnéztak Szibériában, nagy sikerrel szerepeltek Moszkvában és az Ermitázs nyári színházában, majd a leningrádi Oktyabrszkij Kulturpalotában. Az 1970-es évek elején szervezési gondok és a vezetőség nemtörődősége következtében az együttes szétesett.

1975-ben Viszányik János, a Filharmónia akkori művészeti vezetője újrászervezte az együttest, de nem cigányzenekarként, hanem magyar zenei ismeretterjesztő kamaraegyüttesként. A tíztagú társulat művészeti vezetését Márton István zeneszerző vállalta magára. Az együttes 13 év alatt összesen 25 tematikus műsort készített, s 2000 hangversenyt tartottak az iskolákban, művelődési otthonokban, szanatóriumokban. 1990-től Boniszlavszky Tibor nyugdíjba vonulása óta az együttes vezetője Molnár Gábor, s az együttes a KMKSZ védnöksége alatt működik.

Az Ivaskovics trió, avagy az Impulzus zenei kissovetkezet

Az Ivaskovics-trió, Kárpátalja tehetséges ifjú zenészei (Ivaskovics József, István és Attila) 1983-tól immár elmaradhatatlan résztvevői a József Attila Alkotóközösség irodalmi estjeinek, matinéinak. Kárpátaljai magyar költők verseit zenésítik meg és adják elő nagy sikerrel, különböző hangszereken (gitár, cselló, szájharmonika, klarinét, bendzsó, zongora, pásztorsíp, szintetizátor stb.). Egy ideig a Filharmónia folklóregyüttesének tagjai voltak, majd az ungvári színháznál dolgoztak. 1987 decemberében zenei kissovetkezetet alapítottak. Így jött létre IMPULZUS néven önálló vállalkozásuk. A triót Ivaskovics József átszervezte, rajta kívül tagjai: Túróczy Ágnes és Lenik Éva.

1988 szeptemberében, sikerük tetőpontján a hivatalos szervek elzárkóztak a zenei kissovetkezet menedzselésétől, koncertjeik megszervezését akadályozták vagy visszamondták. Ivaskovics József ismét az ungvári színházhoz került, az ottani zenei együttes vezetőjeként lépett munkába.

Tisza dal- és táncegyüttes (Tiszapéterfalva)

1985-ben a nagyszőlősi járási, péterfalvi Határőr Kolhoz területén (ma: Határőr-Agrárcég) a korábbi kis létszámú műkedvelő együttesek tagjaiból 124 tagú műkedvelő magyar dal- és táncegyüttes alakult, amely a *Tisza* nevet vette fel. Néhány év múlva az együttes

irányítója a viski számozású Pál Lajos lett, aki a zenei konzervatórium elvégzése után egy ideig Kijevben dolgozott.

A *Tisza* művészeti vezetői, koreográfusai a repertoár gerincét úgy állították össze, hogy az egész Tiszahát sajátos magyar dal- és zenekincsét tükrözze. A bemutatott műsor jelentős része eredeti gyűjtésükön alapszik. A *Tisza* első bemutatkozására 1985. december 1-jén került sor a nagypaládi kultúrházban. Azóta egymást követik a fellépéseik Kárpátalja városaiban és falvaiban.

Amatőr színjátszó együttesek a falvakban

Évtizedekig alig akadt színvonalas amatőr falusi színjátszócsoporthoz Kárpátalján. A területi művelődési főosztály által összeállított műsorgyűjtemények kritikán aluli anyagokat ajánlottak a csoportok figyelmébe. Az utóbbi időben a beneiek Fekete Anna klubvezető, és a dédaiak Fekete Margit kultúrházigazgató vezetésével tartanak színvonalas előadásokat, és a sárosroszi amatőr társulat is sikeresen szerepel. 1988 őszén az utóbbi amatőr szintársulat Sütő András *Vidám sirató egy bolyongó porszemért* című kétfelvonásos vígjátékát vitte színpadra.

A beregszászi 18. számú Ipari Szakközépiskola több mint 35 tanulója a *Kőműves Kelemen* vitte színre sikerrel. Több mint négy éve működik a nagypaládi középiskola Auróra Színjátszó Köre. A csoport tagjai elsősorban a gyermekjátékokkal kapcsolatos hagyományokat gyűjti és adják elő. A técsői középiskolások Petőfi Sándor János vitézével tájolódnak.

Több mint harminc esztendeje alakult a nagypaládi férfikórus, amely azóta is színvonalas műsorokat ad elő, hasonlóan a pallói citerazenekarhoz. Feljövőben van a vári dal- és táncgyűjtés, a viski színjátszó csoport s a bátyúi iskola növendékei is folklórcsoportot hoztak létre. A nagymultú szernyei *Gyöngykalász* is újjáalakult. 1989 júniusában Csapon rendezték meg az első kárpátaljai magyar népdalfesztivált, 1990-ben a másodikat Beregszászon. Ez utóbbin a KMKSZ díjazottjai a nagypaládi férfikórus, a derceni, illetve a nagybereg-i folklóregyűjtés. 1991. május 26-án rendezték meg Péterfalván a III. kárpátaljai magyar folklórfesztivált.

8. NÉPMŰVÉSZET

A népi hímzés, szövés mesterei

Kárpátalja gazdag népművészete (a hímzés, a fafaragások, a kerámia, a szőttés) most közelít tiszta forrásaihoz. Korábban a népművészet művelőit is felülről irányították. Hamis, álnépművészeti alkotások jöttek így létre, a harsány politikai plakátok szintjére süllyedve. A pártot dicsérő hímesztőjásokat pingáltak, ilyen feliratú szőttések készültek, a magyar népdalokat csasztuskákká torzították a túlbuzgó álnépművészek. E kultúrszeméi között azonban szerencsére időnként megcsillantak a tiszta forrásból táplálkozó alkotások. Már indulásuktól kezdve igazi népi hagyományokat őriznek a beregszászi Prófusz Marianna, a nagybereg-i Antonik Katalin, a kigyósi Derceni Ibolya és lánya, valamint mások beregi szőttesei,

hímzései. Az általuk készített beregi „csillagos szekfűs”, „Rákóczi-mintás, „beregi tulipános” szőttesek, hímzések Kijevben, Moszkvában és külföldön rendezett kiállításokon is sikert arattak. Nagydobronyban és környékén az úgynevezett „dobronyi pirosrózsa” minták a jellemzőek. Nincsen olyan lányos ház, ahol ne készülne „tulipános” vagy „kiscsilagos” díszpárna.

Népi mesterségek

A kárpátaljai népi mesterségeket ma már többnyire csak leírásokból, múzeumi gyűjteményekből ismerjük. A kárpátukránok körében a fazekasság még ma sem veszett ki, a hétvégi vásárokon megjelennek portékáikkal, különösen az ungvári belvárosi piacon, Munkácson és Beregszászban. A helyi magyarság körében e szakma szinte egyedüli folytatója a Hidi-család Nagydobronyban. Hidi Endre munkáinak eredetisége abban rejlik, hogy a vidék hagyományaira támaszkodik, szívesen használja az évszázadok során e tájon kialakult motívumokat. Sajátos formájú, tetszetős vázái, köcsögei, állatfigurái, széles ujjú, fehér inget, kalapot, csizmát viselő férfialakjai sokat megőriztek a magyar népművészet ősi tisztaságából. 1988 őszén a Gáton működő Kovács Vilmos Művelődési Kör által rendezett tánccház találkozón Hidi Endre korongozással és az agyaggyúrással ismertette meg az ifjú érdeklődőket. Régi vágya, hogy Nagydobronyban agyagművészre oktathassa a falusi gyerekeket.

Mesélők, nótafák

A kárpátaljai folklórt intenzívebben a negyvenes évek elején kezdték kutatni, a közlés azonban váratott magára. Szirmai Fóris Mária lejegyzésében és gondozásában 1956-ban jelent meg Budapesten két tiszabökényi mesemondó, Furicz János és Palyuk Anna közel száz meséje.

1956-1961 között Sándor László magnóval gyűjtött eredeti magyar meséket. Gyűjteménye a budapesti Akadémiai Kiadónál 1988-ban jelent meg, Pallag Rózsa: Kárpát-ukrajnai magyar népmesék címmel, a Mesék, mondák történetek sorozatban. A kötet hat kárpátaljai falu kilenc mesemondójának ötvennyolc meséjét tartalmazza. Ma Penckóferné Pynykó Mária, beregújfalusi tanárnő végez hiteles gyűjtőmunkát a beregi mesemondók körében. Gyűjteménye 1991-ben A hétszázévi király címmel jelent meg színes illusztrációkkal az ungvári Kárpáti Kiadónál.

Igen gazdag anyagot mutat be Kárpátaljai magyar balladák c. gyűjteményében Vári Fábrián László költő és folklorista. A Tiszabökényben, Tiszafarkasfalván, Forgolányban, Tivadarfaluban, Nevetlenben, Salánkon, Fancsikán, Szőlősgyulán, Dercenben, Beregújfaluban, Nagyberegen, Viskan, Izsnyétén, Tiszaújlakon és másutt gyűjtött anyagot Vári Fábrián László tudományos alaposággal dolgozta fel.

Az egyik adatközlő, a tiszabökényi Páva Sándor nemcsak „nótafa”, hanem citerafaragó mester is. A hangszer készítésének titkát Sípos Jánostól tanulta. Kárpátalja leghíresebb népi hangszerkészítője és egyben nótafája a nagyberegi Gazdag Bertalan. Nevét a falu határain túl is ismerik, a Kárpátaljai Területi Honismereti Múzeumban több hangszerét őrzik. 1988-ban részt vett a Csehszlovákiában megrendezett, népi hangszereket bemutató kiállításon, a citerán kívül pedálos cimbalmot is készít.

Amatőr festők, szobrászok

Az iskolázott képzőművészekon kívül több tehetséges magyar amatőr festő és szobrász is él Kárpátalján. Az ungvári járásban az egyik legtehetségesebb magyar amatőr festő az eszenyi Zsigmond Miklós. Pedagógusként dolgozik, s az eszenyi kultúrházban képzőművészeti stúdiót alapított és vezet. Itt ismerteti meg a gyerekeket a festészet, a grafika, a szobrászat alapfogalmaival.

A nagyszőlősi járás legtehetségesebb amatőr festője a Salánkon élő Harangozó Miklós, az ugcocsi táj, a paraszti élet megörökítője.

A beregszászi járásban Horváth Anna környezetében amatőr képzőművészek egész raja alakult ki. A beregi festők közül elsősorban Kádas Katalin, a költőként ismert Finta Éva és Ortutay Zsuzsa munkái tűnnek ki.

Kárpátalja egyik legtehetségesebb amatőr szobrásza a Nagybégányban tanító Penckófer János, aki Beregszászban és Ungváron szerepelt már önálló kiállítással. Kisméretű plasztikáit agyagból formázza.

A magyar amatőr festők külön mozgalmáról, csoportosulásáról, szövetségéről, társulásáról mégsem beszélhetünk, valamennyien magányosan tevékenykednek.

9. A TERÜLETI, JÁRÁSI MÚZEUMOK MAGYAR ANYAGAI

A Tájérténeti Múzeumot a Káptalan (Kremljovszkaja) utca 33. sz. alatt találjuk. Az ungvári vár négyszögű főépületének mintegy 30 tágas termében több mint 40.000 tárgyat őriznek. Itt látható a köztársaság egyik legrégebb bronzgyűjteménye, egyedi kézírásos könyvek és ösnyomatványok sora, a hímzések, fafaragások és kerámiák gazdag néprajzi anyagai. Az összegyűjtött tárgyaknak azonban a várpalota felújítása miatt, csak töredéke szemlélhető meg.

Szerényebb anyag található a munkácsi vármúzeumban, a beregszászi, illetve a nagyszőlősi járási múzeumban.

Falumúzeumok

Magyar néprajzi anyagot bemutató tájházak, falumúzeumok napjainkban szerveződnék egyes színmagyar falvakban (Nagydobrony, Nagybereg, Vári) Néhány magyar tannyelvű tanintézményben iskolamúzeum létrehozásán fáradoznak. Jelenleg csak egyetlen, szakmai szinten is elismert magyar gyűjtemény van Kárpátalján a nagyszőlősi járási Határő-Agrárcég péterfalvi múzeuma. A múzeumot a tiszaháti Fogarassy nagybirtokos család 1890-ben épült kastélyában rendezték be. Létrehozója, az anyagok lelkes gyűjtője, feldolgozója és egyben első igazgatója Bíró Andorné. Az összegyűjtött anyagot a kastély nyolc termében

helyezték el, gazdagításához a Területi Honismereti Múzeum is hozzájárult. A múzeum 1970. január 16-án fogadta az első látogatókat.

A falumúzeum parkjában skanzen is létesült. Az épületeket korabeli berendezésükkel együtt telepítették át a jövő nemzedékének. Egy vízimalom, egy középgazda és egy zsellér háza mellett ott áll a korabeli iskolaépület is.

Skanzenek

A kárpátaljai Szabadtéri Néprajzi Múzeum az ungvári Várhegy déli lejtőjén, a középkori vár törszomszédságában kapott helyet. A 4 hektárnyi területen a vidék etnikai csoportjainak, az ukránoknak azaz a ruszinoknak (a síkság és az előhegység lakóinak, a huculoknak és a bojkóknak), valamint a Kárpátalján élő magyaroknak és románoknak a parasztházait, különböző háziipari (vízimalom, posztóványoló, kallómalom, illetve kovácsműhely) és közösségi (pravoszláv templom, kocsmá) létesítményeit találhatjuk a hozzájuk tartozó kisebb építészeti elemekkel (kutak, kerítések stb.) együtt.

10. A MAGYAR KÉPZŐMŰVÉSZETI ÉLET

Kárpátalja jelentős képzőművészeket tarthat számon nagy szülőttei közt. Nagybereznáról indult Szamovolszky Ödön, a fiatalon elhunyt szobrászművész, aki a *Szabadságharc* című szobrával a müncheni múcsarnokban aranyérmeket nyert. Szintén Rákóczi földjéről indult „Kárpátalja Tiepóló”-ja, Roskovics Ignác festő, nagyméretű freskók alkotója. A munkácsi születésű Karlovszki Bertalan, világszerte ismert portréfestő, aki államférfiak soráról készített képeket. Itt született és itt töltötte gyermekéveit Munkácsy Mihály. Hollósy Simon mintegy másfél évtizedet töltött Técsőn művésztelepet alapítva.

Az előbbieket nyomdokain haladtak az úgynevezett „kárpátaljai magyar festőiskola” megteremtői, Izay Károly és Virág Gyula, mellettük elsősorban Boksay József és Erdélyi Béla. 1931-ben Ungváron ők alakították meg a Kárpátaljai Képzőművészek Egyesületét.

A két világháború közötti Kárpátalja legtehetségesebb festői: Beregi Sámuel, Apáti-Abkarovics Béla, Dvánt-Sárpataky László, Koczka András, Boreczky Béla, Manajlo Fedor, Herz Erdélyi János, íjjász Gyula, Novák Andor, Gottlieb Dezsőné sz. Blum Margit, Sárkány Jolán, Grabovszky Emil, Dobos Endre, Soltész Zoltán, Kontratovics Ernő, Rozenberg Ungvári Miklós, Kelemen József, Kutlán István és Glück Gábor. Az egyesület tagjai ezidőben Munkácson, Ungváron és Prágában rendeztek képzőművészeti kiállításokat. Az 1940-es évek elején „a kárpátaljai művészekkel, mint különös zamatú és meglátású művészi orgánummal kell számolni”.

A Kárpátalján maradtak már 1945-ben megrendezték első kiállításukat. Hamarosan azonban az Erdélyi és Boksay által létesített kárpátaljai festőiskolát támadások érték. Az iskola képviselőit giccsfestőknek igyekeztek beállítani, s a „hivatalos” szocialista realizmust erőszakolták rájuk. Azt az Erdélyi Bélát, aki „... egy egészen új - barbizoni - kárpátaljai művészetet teremtett... kiállították ki a sztálinisták kozmopolitának, távolították el állá-

sából, legjobb tanítványai is elfordultak tőle, magára hagyták, valamennyien szinte éhezésre ítélték”.

Nem véletlen, hogy igazából máig sem tudott kifejlődni a kárpátaljai magyar képzőművészeti élet. A jelenlegi „befutott” művészek között bár számosak a „magyar nevű”-ek, „magyar származású”-ak, azonban alkotásaikat nem a „magyar lélek” szülte, Erdélyi Béla örökségétől messze eltávolodtak. Kivételt talán csak Horváth Anna és Garanyi József hagyományörző és -megújító munkássága képez, valamint a modernista törekvések jeles képviselője Szeműn Ferenc. Ugyanakkor életművük nagyságát és művészeti kvalitásukat tekintve jelentős alkotónak számít — többek között — Koczka András, Soltész Zoltán, Sztaskó Gyula, Habda László, Kontratovics Ernő, Kassai Antal.

A 70-es évektől egyre több olyan művész jelentkezett, aki a két világháború közötti kárpátaljai képzőművészet hagyományait, Erdélyi-Boksay örökségét akarta folytatni. Közéjük tartozik többek között Tóth Lajos, Kolozsvári László, Hidi Endre, Veres Péter, Benkő György, Keisz Gellért, Mail Péter, Iván Ambrus és mások. E képzőművészek köré csoportosulva a KMKSZ-en belül képzőművészeti egyesület jött létre 1990 decemberében. Révész Imre Társaság néven. Elnöke Tóth Lajos, titkára Pálfy István.

Kárpátaljai Területi Szépművészeti Múzeum

Ungváron, az egykori vármegyeháza felső szintjén található a Kárpátaljai Területi Szépművészeti Múzeum. Állományában napjainkban több mint 4500 festmény, grafika és szobor található. Az orosz művészetet többek között Ajvazovszkij, Siskin és mások képei képviselik, az ukrán részlegben Sevcsenko legérdekesebb grafikái, a szovjet korszak osztályán pedig Sovhumenko, Jablonszkaja, Andrejev és mások alkotásai láthatók. A kárpátaljai magyar és ukrán művészek alkotásai közül nagyobb érdeklődésre tarthatnak számot Erdélyi Béla, Boksay József, Glück Gábor, Kassai Antal és Soltész Zoltán, illetve Fedor Manajlo, Koczka András, Vaszil Szvida szobrász és mások alkotásai. A nyugat-európai részleg állandó kiállításán láthatók a XIX. és XX. századi magyar festészet értékes darabjai. Így például a múzeum birtokában van Munkácsy Mihály A farizeus feje című kistanulmánya, tanítványának, a Nagyszőlősen eltemetett Révész Imrének pedig jó néhány rangos műve. Az egyetemes magyar festészet ismert képviselői közül itt láthatók Abanovák Vilmos, Szőnyi István, sőt Molnár C. Pál, Iványi Grünwald Béla, Rudnay Gyula, Hollós Simon, Edvi-Illés Aladár alkotásai is.

Vidéki képtárak

1987 augusztusában az egykori György-kastélyban nyílt meg a Péterfalvi Képtár. Az állandó tárlaton összesen több mint 130 mű látható. (Koczka András, Kontratovics Ernő, a Medveczky-házaspár, Horváth Anna, Sütő János, Vaszil Szakandij, Habda László, Kassai Antal és mások alkotásai.) Egyedi képzőművészeti gyűjteménye van a nagyberegai gazdaságnak is, Beregújfaluban pedig a községi művelődési házban rendeztek be állandó kiállítást.

A kárpátaljai képzőművészet legismertebb kritikusa Balla László, aki a napisajtó hátsólapjain rendszeresen foglalkozik a helyi művészek munkásságával. Képzőművészeti tárgyú írásait könyvformában is kiadta: Csillag lobogó, vibráló tájak címmel. Ebben szakmai átte-

kintést nyújt Erdélyi Béla, Boksay József, Fedor Manajlo (Ungváron, egykori házában emlékmúzeum nyílt műveiből), Koczka András, Soltész Zoltán, Kontratovics Ernő, Vaszil Szvida, Kassai Antal, Szőke István, Habda László, Sztaskó Gyula, Horváth Anna, Medveczky Miklós és felesége, Luták Edit életművéről, a műkritikai elemzést, a portré, az irodalmi riport műfajával ötvözve.

11. A MAGYAR ZENEI ÉLET

A kárpátaljai zenekultúra elválaszthatatlan az egységes magyar zenekultúrától. Dr. Kókai Rezső írja *Kárpátalja a magyar zenekultúrában* című tanulmányában: Kárpátalja „Erdélyhez ugyancsak sokban hasonlóan osztozott a magyar történelmi sorsban, amit bizonyíthat, hogy fölidézi számunkra Zrínyi Ilona, Thököly Imre, II. Rákóczi Ferenc emlékét, fölidézi a kurucvilág romantikáját, és történelmének éppen ez a sajátossága adott szárnyat annak a népzenei termésnek, amely méltán állítható párhuzamba például a székelyföldi népköltéssel és népzenevel, a kurucvilág dallamaival és énekeivel.”

A magyar zenetörténeti kutatás már a múlt században megindult Kárpátalján. Ekkoriban Talapkovics Emil, Zolcsák János, gróf Fáy István, Nemes Mihály, Lehoczky Tivadar, Sztripszky Hiador, Seprődi János és mások foglalkoztak a vidék zenevilágával.

A kárpátaljai magyar, ruszin nép dalait jól ismerte Bartók Béla, aki gyerekkorában Nagyszőlősön élt, később, 1912-ben nagyszabású gyűjtőmunkát végzett Ugocsa, Bereg és Ung megye falvaiban: így Tiszapéterfalván 1, Rafajnaújfaluban 25, Dercenben 30, Fornoson 20, Kereknye-Kincsestanya-Homokon 1 népdalt gyűjtött.

A Beregszászról elszármazott Pataky Mária, Bartók Béla hatására a helyi magyar és ruszin népdalok közös motívumait, egymásra hatását vizsgálta a két világháború közötti időszakban. A népzene és folklór kutatásában Dincsér Oszkár nagydobronyi gyűjtése emelkedik ki.

A kárpátaljai magyar zenei élet legmarkánsabb alakja az 1930-as években Bartók-tanítványként induló Zádor Dezső. Kárpátalja kiváló zeneszerzője, Bartók útját járva ismerte fel a szomszéd népek, így a magyar, a ruszin és a szlovák nép zenéjének, közös dallamainak jelentőségét. A személyi kultusz idején - akárcsak a festő Erdélyi Bélát - őt is a szovjet valóságtól elidegenedő kozmopolitának kiáltották ki. Hosszú éveken át a Lembergi Zene-művészeti Főiskola docense volt. Megkapta az Ukrajna Érdemes Művésze címet. Működése során neves magyar származású művészeket, előadókat nevelt, s közben tucatnyi zene-művet alkotott. 1985-ben hunyt el.

A kárpátaljai magyar zenei élet kiemelkedő egyénisége Boniszlavszky Tibor hegedűművész, zeneesztéta, zenekritikus, az ungvári magyar kamaraegyüttes vezetője, aki többek között monográfiában dolgozta fel Zádor Dezső életét, zeneszerzői pályafutását, zenei örökségét.

Árpa István hosszú évek kísérleti és gyakorlati munkája eredményeként írta meg tudományos értekezését: *A beszéd és énekhang képzésének problémája az alsóosztályos tanulók zenei képzésének fejlesztésében* (Az Ukrán SZSZK Kárpátontúli területe magyar tannyelvű általános iskoláinak a példáján). 1984-ben dolgozatát a budapesti Eötvös Loránd Tudományegyetemen védte meg sikeresen, egy évvel később ugyanitt bölcsészettudományi dok-

torrá avatták. A fentiek alapján 1986-ban a moszkvai legfelsőbb minősítő bizottság a kandidátusi címet adományozta neki.

A disszertációja alapján kidolgozott zeneoktatási tantervet a köztársasági közoktatási minisztérium nemzetiégi iskolákkal foglalkozó alosztálya kísérleti jelleggel jóváhagyta az 1988/1989-es tanévre. Az 1988-ban tartott 11. kecskeméti népzenei találkozón a beregi magyarság népzenejének sajátosságairól tartott előadását élénk érdeklődés kísérte.

A helyi zenei élet számontartott alakja a beregszászi Czikajló Pál, az ungvári Hatvány Pál és Farkas Sándor zeneszerző. A fiatalok közül az egyik legtehetségesebb Ivaskovics József, aki mai kárpátaljai magyar költők verseit zenésíti meg, de népdalfeldolgozásokkal is foglalkozik.

Megfelelő művészeti intézmények hiányában több neves kárpátaljai művész ma az ország különböző nagyvárosaiban dolgozik. A munkácsi születésű Vrabely Sándor a leMBERGI operaház ünnepelt szólistája, az USZSZK kiváló művésze. Operaházi szerepein kívül önálló estjein kárpátaljai magyar, ukrán és szlovák népdalokat ad elő. Almássy Gábor a leMBERGI operaház hegedűművésze, hangversenymester, elismert zeneesztéta. Szintén ebben a városban tevékenykedik a munkácsi születésű Kobulej Emil karmester, aki a zeneszerzés elméletével is foglalkozik. Még diákéveiben megalakította a LemBERGI Egyetemisták Magyar Énekkarát, itteni munkájával alapozta meg karmesteri hírnevét.

Kijevhez kötődik a beregszászi járási Gátról indult Czipola Gizella énekesnői pályafutása. Harkovban drámai szoprán szakon tanult, még főiskolás, amikor a negyedik országos Glinka-énekversenyt egyik győztese lesz. Azóta Moszkva, Leningrád, Kijev operaházainak népszerű előadóművésze, de tapsolt neki Franciaország, Japán, Finnország, Csehszlovákia, Bulgária közönsége, és fellépett már Krakkóban, Budapesten, Bukarestben, Berlinben is. 1977-ben a Japánban rendezett nemzetközi Tomaki Mauri énekversenyen, ahol 90 énekművész pályázott a világ legjobb Pillangókisasszonya cím elnyeréséért, Czipola Gizella lett a győztes. Mintegy 50 főszerepben lépett eddig színpadra.

Ugyancsak Ukrajna fővárosában, Kijevben tevékenykedik Sztankovics Jenő zeneszerző, a köztársaság Sevcsenko-, illetve Osztrovszkij-díjas kiváló művésze. Hosszú évek óta a kijevei operaház zenekarának tagja a beregszászi Galántha Géza, az ungvári Marhevka Károly és Nemes Iván, Rusznák László pedig a kijevei gyermek-operaház zenekarának hangversenymestere. Rajtuk kívül jó néhányan tevékenykednek Leningrádban, Moszkvában és a Szovjetunió más városaiban.

1991 márciusában alakult meg Ungváron a kárpátaljai magyar és magyarokat pártoló zenészek és zenekedvelők Zádor Dezső Társasága (rövidítve Zádor Társaság), amely jogi személyként működő társadalmi szervezet a KMKSZ keretein belül. Célja: a helyi magyar zene- illetve előadóművészek, a szovjetunióbeli zenetudósok és -pedagógusok összefogása, érdekképviselete és az egyetemes magyar zenei életbe való bekapcsolása. Feladatuknak tartják a magyar zeneoktatás alapjainak megteremtését a kárpátaljai magyar iskolákban. A társaság alapítói: Márton István zeneszerző, Boniszlavszky Tibor zenei előadó, Kovács István hegedűművész, Némethi Márta énekművész, Gergely Antal hegedűtanár, Grigora Éva zenetanár, Pál Lajos zenetanár, folklorista. A társaság tagja a kárpátaljai zenei élet számos ismert képviselője, így például Haszics János, Czikajló Pál, Gedeon Ágnes, Tomics István, Kondratovics Anton, Illár Árpád, Árpai István, Kozsvári Zoltán, Ivaskovics József és mások. A társaság elnöke: Árpai István, alelnöke Molnár Gábor, titkára Boniszlavszky Tibor. A társaság Zádor Dezső Zenei Díjat alapított.

Napjainkban a kárpátaljai magyar lakta falvakban működő zeneiskolákban az egységes szovjet program alapján folyik az oktatás, de több helyen az intézmények magyar tanárai az egyetemes magyar zenekultúrával is megismertetik tanítványaikat, magyar zeneszámokat taníttatnak meg velük. E tekintetben a beregszászi, a péterfalvi, a tiszaujlaki, a bátyúi, a csapi és néhány más zeneiskola mutat jó példát.

12. A MAGYAR TUDOMÁNYOS ÉLET

A kárpátaljai magyar tudományos élet egyetlen műhelye két és fél évtizeden át az Ungvári Állami Egyetem Magyar Filológiai Tanszéke volt, ahol 1963. szeptember 1-jén indult a filológiai karon húsz fős csoporttal a magyar nyelv- és irodalom szakos tanárok képzése. Napjainkig négyszázan kaptak itt diplomát. A tanszék munkatársai irodalmi, nyelvjárástani, kapcsolattörténeti tanulmányokat folytatnak.

„Tanáraink aktívan részt vesznek a tudományos munkákban. - írta Petro Lizanec, akinek 1987-ben a Magyar Nyelvtudományi Társaság Csúry Bálint-emlékérmét, 1988-ban a magyar művelődési miniszter Pro Cultura Hungarica kitüntetését adományozott. - Tanulmányozzák az ukrán-magyar és orosz-ukrán irodalmi kapcsolatokat, a kárpátontúli magyar nyelvjárásokat. Ebbe bekapcsolódnak hallgatóink is, akik szakdolgozataikban és diplomamunkáikban foglalkoznak ezekkel a témákkal, valamint népköltészeti és nyelvjárásgyűjtő gyakorlatokon vesznek részt. Már elkészült *A kárpátontúli magyar nyelvjárások atlasza* című háromkötetes munka, amely 1260 nyelvészeti térképet (lexikait és szemantikait), valamint minden szó kommentárját és indexét tartalmazza. Előkészületben van a *Kárpátontúli magyar nyelvjárások szótára*-nak 2. kötete, amely 40.000 szócikket tartalmaz. Mindkét munka kiadásra vár... 25 év alatt több mint 60 monográfiát, tankönyvet, valamint más kiadványt, közel 600 tudományos cikket és 400 újságcikket írtunk, többször vettünk részt a területi, valamint a Magyar Rádió és Televízió adásaiban.”

A Szovjetunió és Magyarország között 1986-1990-re szóló kormányközi szerződés értelmében a budapesti Eötvös Loránd Tudományegyetem orosz tanszéke mellett ruszisztikai, az Ungvári Állami Egyetemen hungarológiai központot hoznak létre. A Szovjetunió Oktatásügyi Állami Bizottságának 1988. szeptember 22-i rendelete szerint az ungvári egyetemen megnyílt a hungarológiai központ, amelynek igazgatójává Petro Lizanecet nevezték ki.

Lizanec a *Kárpáti Igaz Szó*-ban terjedelmes írásban ismertette a hungarológiai központ működési feltételeit és az elképzeléseket. Eszerint az ukrán oktatásügyi minisztériumtól tíz státust kaptak, de lehetőség nyílik arra is hogy kandidátusok, illetve tudományok doktorai a főállásuk mellett részt vehessenek a munkában. A munkatársak száma egyébként 25-30-ra is emelkedhet, akkor a központ esetleg intézetté fejlődhet. (A központ feladatrendszerét a dokumentumok közt ismertetjük.)

A kárpátaljai magyar tudományos élet határainkon túl is jól ismert képviselője Várad-Sternberg János, több történelmi tanulmánygyűjtemény és forráskiadvány szerzője. Az ifjabb kutatonemzedék ígéretes képviselői: Soós Kálmán, Keresztyén Balázs, Csatóry György és Perduk János.

13. A TERÜLETI LEVÉLTÁR MAGYAR ANYAGAI

Kárpátalján ma két olyan fontos levéltár található, ahol az elmúlt századok okiratait őrzik, tárolják. A Területi Állami Levéltár Beregszászban található. Itt őrzik az egykori Bereg, Ugocsa, Ung és részben Máramaros vármegyék levéltárait, városi archívumokat és töredékben egyes nemesi családok iratait. Több ezer kötetből álló, de egyelőre zárolt könyvtár, hírlapgyűjtemény stb. is található a levéltárban. Az így fölhalmozott levéltári anyag nagy része még nincsen feldolgozva. A közelmúltig csak különleges engedéllyel lehetett az épületbe bejutni. Azóta megtört a jég. A fiatal levéltárosok - élükön Csatáry Györggyel, Barát Józseffel - a közvélemény elé bocsájthatják a levéltár dokumentumait. A Területi Állami Levéltár fiókja Munkácson a városi levéltár és a Schönborn uradalom anyagát őrzi.

14. A TERÜLETI, JÁRÁSI, KÖZSÉGI KÖNYVTÁRAK MAGYAR ÁLLOMÁNYA

Kárpátalja magyarlakta községeiben létesített könyvtárak állománya általában 5-15 ezer között mozog, azonban a magyar nyelvű könyvek aránya általában csak negyedrésznyi. A járási könyvtárak (a beregszászi, a nagyszőlősi) ellátottsága valamivel jobb. Hálózati központi feladatokat is ellát Ungváron a Területi Általános Tudományos Könyvtár, illetve ennek úgynevezett idegennyelvű - lényegében magyar - osztálya. Az osztály kapcsolatot tart fenn szinte valamennyi európai volt szocialista ország egy vagy több könyvtárával, így többek között a budapesti Országos Széchényi Könyvtárral, a szegedi József Attila Tudományegyetem könyvtárával, a nyíregyházi Móricz Zsigmond Megyei Könyvtárral, a vásárosnaményi Városi Könyttárral és a budapesti volt Állami Gorkij Könyvtárral (ma: Országos Idegennyelvű Könyvtár), mint rokon gyűjtőkörű szakkönyvtárral. Az állomány következetes gyarapítása egyértelműen az 1962-től itt dolgozó Hadar Piroska nevéhez fűződik. Az ungvári magyarság egy részének találkozóhelyévé vált az osztály olvasóterme, ahol tartalmas összejöveteleket, irodalmi-történelmi-zenei előadásokat, kiállításokat rendeznek. Az estek állandó társszerzői a József Attila Alkotóközösség tagjai, az ungvári Zalka Máté Középiskola tanulói, az Ungvári Állami Egyetem diákjai, s a város jeles alkotó értelmiségiéi. Két éve magyar nyelvtanfolyam működik itt oroszok és ukránok számára. Az osztály keretében tevékenykedik a Drávai Gizella Magyar Irodalmi és Művelődési Kör, amelynek ügyvezetője Hadar Piroska.

Az Ungvári Állami Egyetem több mint egymillió kötetes könyvtárának 100 ezernél több magyar nyelvű könyve van.

Kárpátalja könyvtárainról csak viszonylagos, nem mindig értékelhető adataink vannak.

KÁRPÁTALJA KÖNYVTÁRAI

	1946	1965	1970	1974
közkönyvtárak száma:	552	708	819	825
könyvek, folyóiratok: (ezer példányban)	332	4391	5670	6734

1989-ben 130 olyan könyvtár működött Kárpátalján, ahol magyar könyveket is kölcsönöztek az olvasók, ezidőben mindössze mintegy 200 ezer kötet volt az összállományuk.

15. MAGYAR VONATKOZÁSÚ MŰEMLÉKEK

Kárpátalján számos középkori emlék található, bár megőrzésükkel korántsem lehetünk elégedettek. A kárpátaljai származású Janotti Judit *Kárpátalja középkori műemléki topográfiája és az ungvári vártemplom kutatási eredményei* című doktori értekezésében összeállította a terület középkori műemléki helyrajzát. 92 középkori eredetű műemlék (vár, várrom, kolostorrom, templom) adatait közli az 1926. évi magyar helységnévtár szerinti, illetve mai orosz megnevezésével. A dolgozatában feltüntetett alaprajzok zöme saját felmérése, de mellékelte még az Országos Műemléki Felügyelőség tervtárából, illetve az ukrainai műemlékjegyzékből kimásolt terveket is. A fényképeket az 1988 tavaszi helyszíni szemléje alkalmával készítette, néhány régebbi felvételt kivéve.

A kárpátaljai magyar vonatkozású műemlékek mai állapota elszomorító. (Átfogó jegyzéküket a dokumentum- és adattárban közöljük.)

VIII. A MAGYAR KISEBBSÉG EGYHÁZAI

Trianon után a Kárpátalján tevékenykedő egyházak újjászerveződése viszonylag rövid idő alatt ment végbe. Az új helyzethez alkalmazkodva Biki Ferenc máramaros-ugocsai és Bertók Béla beregi esperes és munkatársai szervezték meg a kárpátaljai református egyházkerületet. 1923. június 23-án megválasztották Kárpátalján a református püspököt, Bertók Béla személyében. A püspök a gyakorlatias kereszténység hirdetője, az iratmisszió, a népsajtó, a szeretetmunkák kezdeményezője és gyakorlója. Bár a békességet, a megértést hirdette, mégis üldözte a csehszlovák kormányzat. Tíz évig nem adták meg államsegélyét, s csak 1935-ben ismerték el püspöki méltóságát. Még 1930-ban sem kapta meg jó néhány kárpátaljai magyar református lelkész a csehszlovák állampolgárságát, s így a törvények alapján járó államsegélyt sem. A két világháború között Kárpátalján a magyarság zöme református vallású, az 1930-as csehszlovák népszámlálás szerint számuk 70.833 volt. Ennél jóval kevesebb római katolikust - 25.737-et - talált a területen az említett népszámlálás, s még kevesebb, 14.309 görög katolikust, a zsidó vallású magyarok száma jóval szerényebb, mindössze 5.780 fő.

1945-től a legutóbbi időkig a Szovjetunióban a hivatalos szervek nem nézték jó szemmel az egyházak tevékenységét. Az alaphangulatról a pártpropaganda vallásellenes agitációja volt hivatott gondoskodni. A magyarság a Kárpát-medencében a második világháborút követően sehol sem került olyan világnézeti elnyomás alá, mint itt. Az ungvári Kárpáti Igaz Szó *Szombati világnézeti fórum* című rovatában hétről hétre ostromozta az egyházakat és híveiket.

Számos vallásellenes, úgynevezett „felvilágosító” mű látott napvilágot magyar nyelven is az ungvári Kárpáti Kiadó gondozásában. Közülük a leghírhedtebbek Szikszai Aladárnak, az ungvári egyetem tanárának, a hajdani kispapnak veretes dolgozatai (Igazság a református egyházzal, 1962; A haladás leple alatt, 1972; A reverenda mögött, 1976; A kálvinizmus szépítés nélkül, 1978; Sorsunk a kezünkben van, 1986.)

Az összlakosság felét felölölő görög katolikus egyházat közvetlenül a háború után beolvasztották a görögkeleti, azaz az ortodox egyházba. A kárpátaljai katolikus egyház püspök nélkül, magára hagyatva, a külvilágtól elzártan működött. Jellemző, hogy amikor Lékai László esztergomi prímás 1979 októberében a moszkvai pátriárka meghívására a Szovjetunióban járt, ott körutat szerveztek számára. A katolikus Litvánia szellemi központjában, Vlnában, nagy tömeg előtt ünnepi misét is mondhatott, csak éppen a kárpátaljai magyar hívőkhöz nem mehetett el. 1979 októberi az a hír is, amely a Magyar Nemzetben jelent meg: a budapesti református teológiai akadémia Forgon Pál kárpátaljai püspököt díszdoktorrá avatta - nagyon diplomatikusan, a kijevei ortodox pátriárkával együtt.

Megnyugtató, hogy Kárpátalján a hivatalos szemlélet az egyházak irányában is változóban van. A területi műemlékvédelmi tanács tucatnyi román és gótikus stílusban épült római katolikus és református templom fölött vállalt védnökséget. Ezek egy része a XIII-XVI. század között épült, ma állaguk védelmét a gyülekezetek adakozásaiból fedezik.

A kárpátaljai magyarság önálló, megtűrt, de nem támogatott intézményeinek számítanak az egyházak, amelyek sajátos eszközeikkel a magyar nyelv fennmaradását is szolgálják. Így a római katolikus és a református egyház templomai ma már több helyen a ma-

gyár közösségi nyelvhasználat utolsó bástyáinak számítanak, különösen szórványvidékeken, így például Rahón, Huszton, Királyházán, Szerednyén. E településeken 1944 októbere óta egyáltalán nincsen magyarnyelv-oktatás, a magyar ajkúak ukrán iskolákba járnak, romló anyanyelvüket csak a családon belül használhatják.

A kárpátaljai magyarság a húsvétot, a karácsonyt családi ünnepként szinte mindenhol megtartja, falun és városban egyaránt.

A helyi történelmi egyházaknak nincsenek sajtókiadványaik, egyházi életükre vonatkozóan az utóbbi két évben mégis egyre több hír, információ, közlés lát napvilágot a magyarországi egyházi sajtóban (Vigilia, Új Ember, a Református Egyház, Reformátusok Lapja, Confessio, Lelkész-tájékoztató, Adventista Egyház stb.). Indulásától kezdve a KMKSZ lapja, a Kárpátalja és a Hatodik síp c. folyóirat rendszeresen tudósít a kárpátaljai egyházak életéről. 1991-ben önálló hetilap megjelentetését tervezik Kárpátaljai Református Egyház címmel. Az itteni egyházak munkáját a Kárpátontúli Területi Tanács Végrehajtó Bizottsága mellett működő Egyházügyi Bizottság kíséri figyelemmel, amely egyben koordináló szerepet is vállal az egyházak közötti kapcsolatok alakításában.

1979 októberében Lékai László esztergomi bíboros-érsek még nem juthatott el Kárpátaljára. Kilenc esztendővel később, 1988. november 28-i számában közölte a budapesti Új Ember: Paskai László Kárpátaljára látogat.

Ezt követően öt hónappal később adta hírül a magyarországi sajtó: 1989. április 11. és 18. között dr. Tóth Károly, a Duna-melléki református egyházkerület püspöke a Református Világszövetség nemzetközi küldöttségét vezette Szovjetunióba - mint a fenti központi világszervezet alelnöke - az orosz ortodox egyház meghívására. A delegáció a szovjet fővároson kívül a litván református egyházakba, illetve a Kárpátalján élő magyar anyanyelvű reformátusok közösségeihez is ellátogatott. Itt dr. Tóth Károly püspökké szentelte dr. Forgón Pált, a kárpátaljai református egyház vezetőjét. A 81 egyházközségből álló közösség mintegy 55 ezer, többségében magyar nemzetiségű hívőt számlál. A program kiemelkedő állomása volt a Beregszászon megtartott istentisztelet, amelyen nyolcezren vettek részt.

1. A REFORMÁTUS EGYHÁZ

A kárpátaljai magyarság mintegy 70-75 százaléka református vallású, ebből azonban még nem tudhatjuk meg, mennyi a hívők száma, illetve mennyien vallják nyíltan a hitüket. Ez elsősorban politikai tartalmú kérdés, hiszen Kijev és Moszkva felől nézve kerültek 1945 óta más egyházszervezeti keretbe az itt élő reformátusok. A XVI. század első felétől, vagyis a reformáció kezdetétől működik a vidéken a református egyház, a krónikák szerint 1552-ben Beregszászban már zsinatot tartottak.

Az 1980-as évek végén Kárpátalján 81 református gyülekezet működött 81 templommal, összesen 21 lelkipásztorral. Többségük nem végzett teológus-lelkész, hanem az 1970-80 közötti évek tanfolyamainak neveltjei. Őket a mindenkor hivatásában lévő püspök szenteli lelkésszé, akinek erre törvényes felhatalmazása van. 1988-ban két kárpátaljai fiatal kezdte meg tanulmányait a debreceni teológián. 1989 őszétől két kárpátaljai teológusnövendéke van a Ráday-kollégiumnak.

1977-ig Gencsi Béla volt a püspök, őt dr. Forgon Pál követte, aki emellett továbbra is ellátja beregszászi lelkészi teendőit, és még két Beregszász melletti falu református lakosságának lelki gondozását is vállalja.

Az utóbbi időben a református egyház tevékenysége iránt az állami irányítószervek a korábinál sokkal lojálisabbak. „A nyíltság - mondta a püspök a helyi napilapnak adott nyilatkozatában -, az őszinte közeledés jellemző. Hogy csak a legfontosabbal kezdjem: újra megnyílik néhány, korábban a nyilvántartásból levett templom. Külön örvendetes, hogy egyben közülük, a verbőciben, hamarosan már istentiszteletre is sor kerülhet. Mind érezhetőbbé válik, hogy nem ellenfélnek, hanem partnernek kezdenek tekinteni bennünket. Megváltozott egyébként a viszonyunk más egyházakkal is. Hamarosan lehetőségünk nyílik arra, hogy ökumenikus istentiszteletet tartsunk. A közeljövőben tehát sor kerülhet arra, hogy a református templomban vegyes vallású gyülekezet előtt katolikus lelkész tartson misét, illetve katolikus templomban református lelkész istentiszteletet. Emellett kapcsolatok kialakítására törekszünk területünk más egyházi közösségeivel is, így a pravoszlávokkal és a baptistákkal. Mély meggyőződésünk: ha együtt tudunk imádkozni, akkor együtt tudunk munkálkodni is.” (A kárpátaljai református egyház adattárát a mellékletben közöljük.)

2. A RÓMAI KATOLIKUS EGYHÁZ

A korábbi 41 római katolikus plébánia közül jelenleg mindössze 31 működik Kárpátalján. A hívek becsült száma mintegy 65 000, többségük (85 %) magyar anyanyelvű. A lelkipásztori munkát 8 idősebb, 70. életéve körüljáró pap látja el. Nemrég került Kárpátaljára a 28 éves lengyel anyanyelvű Péter atya, aki a rigai szemináriumon végzett. Ő az új szerednyei plébános. Most tanul magyarul, első magyar nyelvű prédikációját a munkácsi templomban olvasta fel. Rajta kívül 1944-ben érkezett új pap Kárpátaljára utoljára. Az Ungváron elhunyt Závodnyik Tibor halála után az új ordinárius a munkácsi plébános, Csáti József 76 éves pap lett, aki Innsbruckban kezdte, majd Budapesten fejezte be teológiai tanulmányait.

1989. május 20-a és 24-e között lelkipásztori látogatást tett Kárpátalján Paskai László bíboros, esztergomi érsek. Részben az ő, részben dr. Seregély István egri érsek ugyanazon év novemberi látogatásának köszönhetően, pozitív változások érzékelhetők. A kárpátaljai katolikus egyház az állami szervek engedélyével több ezer magyar nyelvű Bibliát, imakönyvet és más vallásos irodalmat kapott Magyarországról. 1989 őszén 5 pap és 3 ferences szerzetes érkezett 5 évre kárpátaljai missziós munkára. Két kárpátaljai fiatal az Egri Hittudományi Főiskolán, egy pedig Rigában készül fel a papi hivatásra (A kárpátaljai katolikus egyház adattárát a mellékletben közöljük.)

3. SZABADEGYHÁZI FELEKEZETEK

Kárpátalján több olyan szekta, gyülekezet illetve felekezet és csoport működik, amelyeknek magyar nemzetiségű tagjai is vannak. Legjelentősebb közülük az adventisták gyüle-

kezete, amelynek nagyobb csoportjai találhatóak Beregrákoson, Iloncán, Munkácson, Beregszászban, Muzsalyban és Bustyaházán.

A magyarországi adventisták képviselőiben a közelmúltban Kárpátalján járt Koroknai György József és az ottaniak kérésére magyar nyelven szolgálatot végzett több gyülekezetben (Munkácson, Beregszászban, Boncán). Beszámolója szerint a kárpátaljai adventista gyülekezetek szépen fejlődnek. A legjobb példa erre a beregszászi újonnan épülő imaház. Pircsák Blés irányításával folyik a munka, s a társadalmi munka is jelentős. Negyven évvel ezelőtt az iloncai gyülekezetnek 120 tagja volt, ma 280, Munkácson 35 tag volt, most 220, Beregszászon 24, ma 168.

Magyar nemzetiségű tagjai vannak a baptisták és a pünkösdisták helyi gyülekezteinek is.

A korábban nem engedélyezett vallásnak számító Jehova tanúi szektának egyes magyar és vegyes lakosú falvakban, így Beregrákoson, Barkaszón, Szernyén, Gúton, Beregsomban, Csonkapapiban és másutt működnek csoportjai.

Izraelita vallású magyarok mára alig maradtak Kárpátalján. Az utolsó kivándorlási hullámban a hatvanas-hetvenes évek fordulóján mintegy 12.000-en települtek Magyarországra, Nyugatra, illetve Izraelbe. A ma Kárpátalján élő zsidók túlnyomó része az ország belső részeiről az utóbbi években-évtizedekben telepedett át. Utolsó zsinagógájuk Huszton működik, Ungváron, Munkácson és másutt imaházat tartanak fenn.

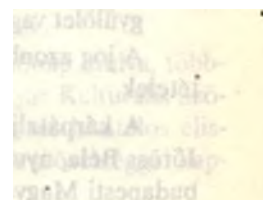
4. AZ OROSZ ORTODOX (PRAVOSZLÁV), ILLETVE A GÖRÖG KATOLIKUS EGYHÁZ

A szovjet rendszer bevezetése után a kárpátaljai görög katolikus egyházat fokozatosan felszámolták. Erre megfelelő előkészítés után „önkéntesen”, majd végleges formában „önfeloszlattással” 1949 februárjában került sor. Romzsa Tivadar, a munkácsi görög katolikus egyházmegye püspöke 1947-ben, máig is felderítetlen körülmények közt közlekedési baleset áldozata lett. Az előzőleg általános helynökké kinevezett, majd titokban püspökké szentelt Chira Sándor korábbi ungvári szemináriumi rektort 1949-ben letartóztatták és 25 évi kényszermunkára ítélték. Az 1956-os amnesztia után hazatérhetett, de egy év múlva titokban végzett lelkipásztori munkája miatt újabb 5 év kényszermunkára ítélték és örökre kitiltották Kárpátaljáról. 1983-ban Kazahsztánban hunyt el, 86 éves korában.

1949-ben, a munkácsi görög katolikus püspökség felszámolásakor a parókiák száma 265 volt, a mintegy 450.000 hívő között 28 ezer magyart és 16 ezer románt tartott nyilván a statisztika. Több ezer görög katolikus magyart már a csehszlovák időkben - éppen vallásuk miatt - ukránként vettek nyilvántartásba és azóta is így szerepelnek.

A pravoszláv egyház spontán újjáéledése már a húszas években megtörtént. A Rómához hű papok és hívek választása így mindenképpen tudatos volt. 1949-ben sem engedtek az erőszaknak. Sok ukrán görög katolikus hallgatólágosan a magyar katolikus egyházhoz csatlakozott, a magyar falvak jelentős részében pedig csak a „címke” változott; továbbra is magyarul és görög katolikus liturgia szerint folyt a szertartás.

A nyugatukrajnai ukránok körében az 1980-as évek végén mozgalom indult az unitus egyház visszaállítására érdekében. Harcuk eredményeképpen 1989. december 13-án jelent meg a szovjet kormány rendelete, amely visszaállította jogaiba a görög katolikus egyházat. Kárpátalján is újra megengedték a szabad vallásgyakorlást. A templomok visszavétele - nem mindenhol konfliktusok nélkül - folyamatban van. A munkácsi püspök Szemedi János.

IX. A MAGYAR ÉRDEKVÉDELMI SZERVEZET MEGALKAKÍTÁSÁT CÉLZÓ TÖREKVÉSEK VÁZLATOS TÖRTÉNETE

A KÁRPÁTALJAI MAGYAR KULTURÁLIS SZÖVETSÉG

Az 1944 végi deportálás, majd az azt követő törvénytelen intézkedések során a magyar lakosság hosszú éveken keresztül megfélemlítve élt. A bosszútól félve sok ezren elhallgatták magyarságukat, s elsősorban szlováknak, néha ukránnak, oroszoknak, románoknak vallották magukat. A helyzet csak az 1950-es évek második felében, a hruscsovi olvadással enyhült. Így nem véletlen, hogy a kárpátaljai magyarságnak 1945 óta nincsen önálló politikai képviselője. „Tehát önmagát mint közösséget - írta Balla Gyula 1988-ban - sem politikai, sem regionális, sem területi-közigazgatási szinten nem képviselheti.”

Az Ukrán SZSZK alkotmánya csak közvetve érinti a nemzetiségeket:

„5. fejezet, 32. cikkely: Az Ukrán SZSZK állampolgárai egyenlők a törvény előtt, függetlenül származásuktól, szociális és vagyoni helyzetüktől, faji és nemzetiségi hovatartozásuktól, nemüktől, képzettségüktől, nyelvüktől, a valláshoz való viszonyuktól, foglalkozásuk nemétől és jellegétől, lakhelyüktől és egyéb körülményektől.

Az Ukrán SZSZK állampolgárainak egyenjogúsága a gazdasági, a politikai és a kulturális élet minden területén biztosított.

34. cikkely: Az Ukrán SZSZK különböző fajú és nemzetiségű állampolgárainak egyenlő jogai vannak. E jogok érvényre juttatását biztosítja az SZSZKSZ valamennyi nemzete és nemzetisége sokoldalú fejlődésének és közeledésének politikája, az állampolgároknak a szovjet hazafiasság és a szocialista internacionalizmus szellemében való nevelése, az anyanyelv és az SZSZKSZ más népei által beszélt nyelvek használatának lehetősége.

Az állampolgárok jogainak bármilyen közvetlen vagy közvetett korlátozását, az állampolgárok közvetlen vagy közvetett előnyökben való részesítését faji és nemzetiségi hovatartozásuk alapján, akár csak a faji és a nemzeti felsőbbrendűség, gyűlölet vagy megvetés bármilyen hirdetését a törvény bünteti.”

A jog azonban nem garantálja a nyelv szabad fejlődését, ha nincsenek meg hozzá a feltételek.

A kárpátaljai magyarság jogi helyzetére, illetve annak felemás gyakorlatára vet fényt Jőröss Béla, nyugalmazott szolyvai katonatiszt cikke a Kárpáti Igaz Szóban, amelyet átvett a budapesti Magyar Hírlap is. „Legelőször is (és állandóan) - írja - a nyelvi probléma áll előtérben: kölcsönösen megtanulni érteni és kifejezni magunkat az élő beszédben és írásban a más nemzet(ek) nyelvén. Nekünk, magyar nemzetiségű szovjet állampolgároknak,

elengedhetetlen jól elsajátítani az orosz nyelvet, mint hazánk népei érintkezési nyelvét, valamint annak a köztársaságnak a nyelvét, ahol élünk és dolgozunk. Ugyanakkor területünk olyan helységeiben, ahol nemzetiségi kisebbségek is laknak, szép gesztus lenne, ha a hivatalokban, intézményekben is értenék és beszélnék a nemzetiségek nyelvét. Ne kelljen szóbeli vagy írásbeli tolmács bármiféle ügyintézéshez, folyamodvány, kérvény elbírálásához. Szerintem ez is hasznos lépés lehetne a nemzetiségi viszonyok tökéletesítésének útján.”

Az 1988-as esztendő jelentős korszakhatár a kárpátaljai magyarság életében. Két elképzelés született jogi helyzetének tisztázására, végül egy harmadik - s úgy véljük az előbbi kettőnél sokkal szerencsésebb - forma valósult meg: a Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség. 1988 nyarán a kárpátaljai magyarság képviselői memorandumot juttattak el az SZKP Központi Bizottságához Moszkvába, amelyben - mint Balla Gyula írja: „... első ízben fogalmazódott meg a kárpátaljai magyarság részéről az az igény, hogy az ott élő magyar nemzetiség részére biztosítsanak autonómiát, pontosabban hozzanak létre nemzetiségi körzetet Beregszász központtal... A memorandummal kapcsolatban a kárpátaljai magyar értelmiség körében is megoszlottak a vélemények. Egyesek főként amiatt aggódtak, hogy ha létrehoznák a magyar nemzetiségi körzetet, a szórványban élő magyar etnikum számára lehetetlenné válna az anyanyelvi oktatás, művelődés, következképp felgyorsulna a szórványmagyarság beolvadása.”

A második elképzelés egy CSEMADOK-szerű kulturális szervezet megalakítása volt. Szeptemberben „... először találkoztak egymással a vidék - írta (sályi) = Balla László a budapesti Magyar Nemzetben - öntevékenyen létrejött magyarság-intézményeinek vezetői. A megbeszélést a két legrégebben tevékenykedő ilyen jellegű szervezet, az Ukrajnai Írószövetség magyar csoportja és a József Attila Alkotóközösség hívta össze. A kibővített ülésére jöttek el a különböző helységekből alakult magyar művelődési és irodalmi központok, a beregszászi Illyés Gyula-, az ungvári Drávai Gizella-, a munkácsi II. Rákóczi Ferenc-, a técsői Hollósy Simon-, a nagyszőlősi Bartók Béla-, valamint a gát-derceni Kovács Vilmos-kör, illetve klub képviselői. Véleménycseréjük célja volt: a köztársaság és a terület vezető szerveihez címzett olyan beadvány megszövegezése, melyben az *Ukrajnai Magyar Dolgozók Művelődési Szövetségének* létrehozását kezdeményezik.”

1989 elejére elhárultak az akadályok egy társadalmi alapon működő magyar kulturális érdekképviseleti szervezet vagy szövetség létrehozása előtt. Így alakult meg 1989. február 26-án Ungváron a Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség egyesületként, vagyis jogi személyként működő szervezetként. (Részletes ismertetését a dokumentumgyűjtemény tartalmazza.)

A Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség alakuló gyűlésén megválasztott vezetősége: Fodó Sándor elnök, Móricz Kálmán elnökhelyettes, Dupka György felelős titkár, Turóczy István gazdasági felelős, Dalmay Árpád, Gulácsi Géza, Szöllősi Tibor tagok.

A Kárpátontúli Területi Tanács Végrehajtó Bizottsága csak négy hónap múlva, többszörös tiltakozás után június 20-án hozott határozatot a Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség bejegyzéséről. Ezzel megtörtént az öntevékeny társadalmi szervezet hivatalos elismerése és azóta a szövetség jogi személyként fejtheti ki tevékenységét. (A szövetséggel kapcsolatos dokumentumanyagot a mellékletben közöljük.)

Az azóta eltelt több mint két év igazolta a szövetség létjogosultságát, tevékenységük nélkül ma már elképzelhetetlen a kárpátaljai magyarság élete.

1991 márciusában már 160 KMKSZ-alapszervezet működött több mint 30 ezer taggal, ez azt jelenti, hogy valamennyi magyarlakta településen megtalálhatóak. A szövetség mára az egyik legszervezettebb politikai erővé vált a vidéken, nélküle és akarata ellenére nem lehet politizálni Kárpátalján. Ezt a hatalom is tudomásul vette és minden fontos kérdésben kikéri a véleményüket.

Lehetetlen röviden szólni azokról az eredményekről, melyeket a KMKSZ vezetésével a kárpátaljai magyarság elért: alig több mint két esztendő alatt mérföldeket tett meg nemzeti tudatának, anyanyelvének ápolásában, gyarapításában. Néhány állomás az eddigi úton: 1989. július 16-án a tiszaujlaki Tisza-híd mellett ünnepélyesen felavatták a Rákóczi szabadságharc első győztes ütközetének színhelyén újjáépített turulmadaras emlékoszlopot, amely azóta Kárpátalja jelképévé vált. (Az eredetileg 1906-ban felállított emlékművet 1945-ben rombolták le a sztálinisták mint „fasiszta” szimbólumot.) Ez év novemberében a magyarországi Bethlen Gábor Alapítvány, Márton Áron emlékéremmel tüntette ki a KMKSZ-t, „a nemzetek közötti béke és megértés, valamint a nemzetiségi tudat erősítésében” elért eredményeiért.

A KMKSZ társadalompolitikai szerepvállalásának első nagy próbája volt az 1990 elején rendezett köztársasági és helyi választás, ahol jelentős sikereket ért el: 11 képviselője jutott be a területi tanácsba, ahol frakciót alakítottak. Elnöke: Tóth Mihály. Az ungvári, beregszászi és a nagyszőlősi városi tanácsba egy-egy magyar nemzetiségű elnökhelyettes került - Székovszky Natália, Dalmay Árpád, Fóri Tivadar személyében, s öt évtized után, magyar az ungvári városi tanács elnökhelyettese, Kövér György.

Közös nyilatkozatot fogadott el 1990. június 24-én a KMKSZ választmánya és a Magyarok Világszövetsége a Vereckei-hágón tartott találkozásán: régi helyén újjáépítik a honfoglalás milleneumi emlékművét, s azt 1996-ban a honfoglalás 1100. évfordulóján újra felavatják. Szeptember 29-én Leonyid Kravcsuk az ukrán parlament elnöke és Göncz Árpád a Magyar Köztársaság elnöke felavatták Ferenczy Béni Petőfi szobrának másolatát, s egyben bejelentették, hogy támogatják a Kárpátaljai Magyar Kulturális Autonómia létrehozását. November 25-én megalakult a Kárpátaljai Magyar Ifjúsági Szövetség (KMISZ), a KMKSZ keretében, de attól függetlenül. Elnöke Kerekes-Nagy Gáspár. Következő napon Beregszászban népszavazást tartottak, a megjelent 14 478 szavazó közül 12 457-en az eddigi Beregovó helyett Beregszász városnévre szavaztak. Az utóbbi időben több kárpátaljai magyar település kapta vissza eredeti nevét, 1991 márciusában Eszeny (Javoroe) és Tiszaásvány (Minarelne). Március 1-3 között a KMKSZ kezdeményezésére Ungvárott nemzetközi konferencia zajlott le „A Kárpát-medencei magyarság a XX. század végén” címmel.

UTÓSZÓ

Sokéves, nehéz, nemegyszer kalandos kutatómunka nyomán jelent meg ez a könyv, amely a lehető teljesség igényével igyekezett tényekkel, adatokkal, dokumentumokkal számot adni a gyászos emlékezetű és a mai napig fájó trianoni békediktátum óta immár hét évtizede kisebbségi sorsban élő kárpátaljai magyarság életéről.

Munkánkat bevégeztük 1991. márciusának utolsó, s a tavasz első napjaiban, reménykedve a mind jobb időkben. Bizakodunk, mert csaknem öt évtizedes hallgatás után végre a határokon túl élő magyar kisebbségek helyzetét tekintve - s ez a kötet lapjairól is kitűnik - Kárpátalján alakul az utóbbi két évben a legkedvezőbbben a magyarság helyzete. Bizonyosság volt erre az a tudományos konferencia is, amelyet Ungváron rendezett 1991. március 1-3.között a Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség, a budapesti Magyarságkutató Intézet és a Kárpátalja Kör. A háromnapos tanácskozásra a világ több mint húsz országból csaknem félezer író, kisebbségkutató és politikus jött el, s „A kárpát-medencei magyarság a XX. század végén” címmel vitatták meg nemzetünk - nemcsak a kardokkal megvont határok mögé szorított anyaország -, hanem a határainkon túli; a Felvidéken, Kárpátalján, Erdélyben (és Romániában), a Vajdaságban, Horvátországban, Szlovéniában és Burgenlandban (Várvidéken), valamint a Nyugaton és a tengeren túlon, az amerikai földrészen és Ausztráliában élő magyarság helyzetét, megmaradásának esélyeit. A tanácskozáson ott voltak a Szovjetunióban tevékenykedő magyar - így a kijevi, a leMBERGI (Ívovi), észtországi, s a csak néhány hete Alma-Atában alakult kazahsztáni - egyesületek képviselői is.

A konferencia résztvevői érezték: 1991 márciusának első napjaiban ezt a fórumot csak ott, Ungváron lehetett megrendezni, Kolozsváron, Szabadkán, vagy akár Pozsonyban ennek komoly akadályai lettek volna. A határainkon kívül élő magyarság és az anyaország számára így vált jelképpé az ungvári tanácskozás és a kárpátaljai magyarság példaértékű hite a megmaradásban. Bár a Felvidéken feltámadt a szlovák, Erdélyben a román (vatrás), a Vajdaságban a szerb nacionalizmus, mégis bizakodóak vagyunk: hiszen a Kárpát-medencében a szétszakítottság ellenére egy lelki-szellemi égbolt alatt él a magyarság, melynek lakóterülete zömében úgy tapad az anyaország testéhez - Illyés Gyula szavaival - „mint kenyérhez a héja”. S mintegy történelmi fintorként - ha a térképre tekintünk - a világon egyetlen olyan ország létezik, amelyik önmagával határos, az Magyarország.

Napjainkban, a várva várt kelet-európai változások után - amikor népek sora csúszott ki a medve talpa alól - hosszú évtizedek múltával újra reménykedhetünk: a megszülető demokrácia megteremtette a kereteket egy új Közép-Európa kialakításához. Ahhoz azonban, hogy igazi demokrácia alakuljon ki, az itt élő népek kölcsönös megbecsülésére, a szellemi és gazdasági összetartozásunkért folytatott közös küzdelemre van szükség. S persze rengeteg türelemre, hiszen nincsen más kiútunk, mint a gazdasági és szellemi közeledés. A magyarsággal szomszédos népeknek is végre el kellene ismerniük: a magyarság is szomszéd nép, akinek szintén vannak fájdalmai, veszteségei - nemcsak nekik -, mert csak így érhető el az igazi, a kölcsönös megbékélés. Nemcsak nekünk, magyaroknak kellene a szomszédsá-

gunkban élő népeket jobban, előítéletek nélkül, a kölcsönös bizalom alapján megismerni, hanem nekik is bennünket. Tegyük ezt önkéntesen, hiszen a gazdasági kényszer ezt is előbb-utóbb magával hozza. Bár napjainkban a határainkon kívül élő magyarság Közép-Európában - Kárpátalján és Burgenlandon (Várvidéken) kívül - nemzetiségi-kisebbségi konfliktusok között él, a szomszéd népeknek tudomásul kellene venniük: nem ez a járható út. A felelősségünk Európáért közös.

DOKUMENTUMOK

TÖRVÉNYJAVASLAT A KÁRPÁTALJAI VAJDASÁGRÓL ÉS ANNAK ÖNKORMÁNYZATÁRÓL

„A magyar törvényhozás a Magyar Szent Koronához visszacsatolt kárpátaljai területek kormányzatát és közigazgatását híven Szent István királyunknak hazánk népeit atyai gondossággal vezérlő eszméjéhez és annak korszerű alkalmazása szándékától áthatva, Rákóczi népeinek egysége és az ország minden ajkú fiának egyenjogúsága szellemében, valamint e területek lakosságának óhaja és helyesen felfogott érdekei szerint is, e területek különleges viszonyait és sajátos népi jellegét figyelembe véve a következőképpen szervezi meg:

I. Általános rendelkezések

1. §. A törvényhozás az országnak a magyar állam területéhez az 1919: VI. te. 1. §-a értelmében visszacsatolt kárpátaljai részén, Kárpátaljai Vajdaság néven különleges kormányzati egységet szervez. A Kárpátaljai Vajdaságnak a törvényhozás az idézett törvénycikk 6. §-ában kifejezett elhatározásának megfelelően önkormányzatot biztosít. Az önkormányzatot a jelen törvény és egyéb törvények határozzák meg.

2. §. A törvényhozás áthatva attól a törekvéstől, hogy a Kárpátaljai Vajdaságnak különleges helyzetéhez méltó székhelye legyen, Ungvár törvényhatósági jogú várost, az ily városokat a törvény szerint megillető jogállás fenntartásával, a Kárpátaljai Vajdasághoz csatolja és a Kárpátaljai Vajdaság kormányzatának és közigazgatásának központjául jelöli ki.

3. §. A törvényhozás a Kárpátaljai Vajdaság határait - figyelemmel a 2. §-ban kifejezett elhatározására, a rutének telepedési arányszámára, valamint Kárpátaljának az Alföldtől eltérő gazdasági jellegére - a következőképpen állapítja meg:

Az Ung folyótól Bajánháza, Lekárd, Magasrév községek hármas határpontjától északra Zuella-Zválá községig, a Cernin hegycsúcsig az országhatár, onnan kelet-délkeletre Tiszabogdány-Bogdán községig a Stog csúcsig az ezeréves országhatár,

innen nyugatra Gödényháza, Királyháza, Csarnató-Cserná községek hármas határpontjáig az országhatár.

Onnan vissza az Ung folyóig egyfelől Csarnató-Cserná, Rákospatak-Horbki, Veréce-Verjácá, Alsóveresmart-Málá Kopányá, Felsőveresmart-Veliká Kopányá, Felsősárad-Visnyij Sárd, Alsósárad-Nizsnyij Sárd, Ölyvös-Vláhovo, Nagycsongova-Velika Csingává, Ilnokújfalú-Onok, Magyarkomját-Veliki Komjátí, Alsókaraszló-Záricsá, Beregkövesd-Kivjázsd, Komlós-Komlus, Felsőremete, Alsóremete, Makarja-Mákárjovo, Bárdháza-Bárbovo, Pisztraháza-Pisztrjálóvo, Beregleányfalva-Lálovo, Berenzinka-Bcrezinká, Felsőkrepec-Visnyij Koropec, Kendereske-Kenderesovci, Podhering-Podhorjáni, Kölcsény-Kolcsin, Klastromalja-Podmonásztir, Frigyesfalva-Klenóvci, Klacsanó-Klyácsánovo, Iványi-Ivánovci, Ódávidháza-Sztároje Dávidkovo, Újdávidháza-Novoje Dávidkovo, Nagylucska-Lucski, Gorond-Gorondá, Sztrabicsó-Sztrábicsovo, Ignéc-Znyácevo, Oroszkomoróc-Ruszki

Komáromci, Alsószlatina-Nizsnyá Szolotviná, Kisluboka-Hluboká, Nagyláz-Veliki Lázi, Hegyfark-Hegyfark, Gerény-Horjáni községek, Ungvár város, Zahar-Zahár, Ungpinkóc-Pinkovci, Lekárd-Lekárd községek; másfelől Királyháza, Nagyszöllös, Salánk, Nagyberég, Kovászó, Beregújfalú, Dercen, Munkács, Oroszveg, Várkulcsa, Izsnyéte, Kisgút, Barkaszó, Csongor, Nagydobrony, Kisdobrony, Nagygejőc, Unghosszúmező, Korláthelmec, Baranya, Ungdaróc, Minaj, Órdarma, Botfalva, Bátfa, Palló, Mátyóc, Bajánháza községek kataszteri határa.

4. §. A Kárpátaljai Vajdaság területén az államnyelvvvel egyenjogú hivatalos nyelv a rutén.

A Kárpátaljai Vajdaság területére vonatkozó, valamint az arra is kiterjedő érvényű minden törvényt, rendeletet és hatósági hirdetményt hiteles fordításban rutén nyelven is ki kell adni. A Kárpátaljai Vajdaság területén működő valamennyi népiskolában, középfokú és szakiskolában, valamint középiskolában mind a magyar, mind a rutén nyelv tanítását biztosítani kell.

A Kárpátaljai Vajdaság területén mindennemű hatósághoz, hivatalhoz, iskolához és más intézethez lehetőleg olyan személyeket kell alkalmazni, akik úgy a magyar, mint a rutén nyelvben jártasak. Az, akit e kellék hiányában alkalmaztak, nyelvismeretét alkalmazásától, illetőleg e törvény hatálybalépésétől számított két éven belül kiegészíteni köteles. E kötelezettség teljesítésének ellenőrzésére és a köteleesség nem teljesítésének következményeire a részletes szabályokat külön törvény állapítja meg.

5. §. Azokat, akiknek anyanyelve nem a magyar vagy a rutén, a Kárpátaljai Vajdaság területén is megilletik mindazok a jogok, melyeket a nemzetiségekhez tartozók javára a törvények és egyéb jogszabályok megállapítanak.

6. §. A Kárpátaljai Vajdaság címerét, valamint zászlajának színeit a vajdasági gyűlés alapítja meg. A címert a Szent Korona fedi. A vajdasági címet és zászlót hivatalosan az ország címere, illetőleg zászlaja mellett kell alkalmazni.

7. §. A Kárpátaljai Vajdaság önkormányzata kiterjed a vajdasági igazgatás minden ágában mindazokra az ügyekre, amelyek a terület és a nép sajátos viszonyainál fogva jogalkotási vagy kormányzati, illetőleg közigazgatási szempontból különleges igazgatást tesznek szükségessé. A Kárpátaljai Vajdaság önkormányzata különösen kiterjed:

- a.) a vallás- és közoktatásügy, továbbá a jóléti és gazdasági ügyek igazgatásának körére, külön törvények rendelkezései szerint;
- b.) azokra a helyi igazgatási ügyekre, amelyek a törvények és más jogszabályok szerint a törvényhatóságok és községek jogkörébe tartoznak;
- c.) az a.) és b.) pontban megjelölt kereteken túl azokra az ügyekre is, amelyeket törvény, vagy a törvények korlátai között a m.kir. minisztérium rendelete kifejezetten odautal;
- d.) Pénzügyekben az önkormányzat költségeinek és a költségek fedezetének megállapítására.

Az a.) alatt említett ügyekben az önkormányzat terjedelméről és gyakorlási módjáról a m.kir. minisztérium mielőbb, de legkésőbb két éven belül a hatályos jogszabályok szükséges kiegészítésére és módosítására törvényjavaslatokat köteles az országgyűlés elé terjeszteni, illetőleg rendeleteket köteles kibocsátani.

II. A Kárpátaljai Vajdaság önkormányzatának szervei

8. §. A Kárpátaljai Vajdaság önkormányzatának központi szervei:

- a.) a vajdasági gyűlés
- b.) a vajda

9. §. A Kárpátalja önkormányzatának képviseleti szerve a vajdasági gyűlés. A vajdasági gyűlés negyven tagját a választóközönség öt évenként választja.

Méltóságuk, illetve hivataluk alapján és annak tartama alatt tagjai a vajdasági gyűlésnek: a.) a vajda, b.) a következő egyháznagyok: a munkácsi görög szertartású római katolikus, a református és görögkeleti egyházaknak a Vajdaság területén főhatóságot gyakorló rangban idős egy-egy magyar állampolgárságú püspöke, c.) az alispánok. Ungvár város polgármestere, a helytartói hivatal osztályvezetői, a pénzügyminiszter által kijelölt kárpátaljai pénzügyigazgató, a földművelésügyi miniszter által kijelölt kárpátaljai erdőigazgató és a kárpátaljai tankerületi főigazgató, d.) a Vajdaságra kiterjedő területen működő mezőgazdasági, továbbá kereskedelmi- és iparkamara elnöke.

A vajdasági gyűlésbe és annak tartamára a kormányzó a helytartónak a m.kir minisztérium útján tett előterjesztésére legfeljebb tíz tagot kinevezhet. A vajdasági gyűlés tagjainak választásáról és a vajdasági gyűlési tagság megszüntetéséről a „végrehajtási törvény” rendelkezik.

10. §. A vajdasági gyűlés

- a.) - statútumokat alkot (11.§.)
- b.) - választja saját tisztikarát,
- c.) - választja a vajdát (14.§.)
- d.) - választja a vajda mellé rendelt hivatalnak a jogszabályok értelmében választása alá eső tisztviselőit;
- e.) választja az alispánokat, a vármegyei főjegyzőket, tiszti főügyészeket, árvaszéki elnököket és a főszolgabírákat, valamint a vármegyék választás alá eső egyéb tisztviselőit;
- f.) a vármegyék közigazgatási bizottságaiba (17.§.) és egyéb testületi szerveibe az illető vármegyék lakói közül választja a törvény értelmében a választás alá eső tagokat;
- g.) megállapítja az önkormányzat költségvetését és zárszámadását;
- h.) a vajdasági önkormányzat költségeinek fedezésére igénybeveszi a Vajdaság közönségének hozzájárulását (19.§.)
- i.) a vajdasági vármegyéket illetőleg (17.§.) gyakorolja a törvényhatósági bizottságot megillető jogosítványokat, ideértve a szabályrendeletalkotás és a közigazgatási bíróságnál emelhető panasz jogát, valamint a felsőházi tagok választására vonatkozó jogkört is;
- j.) ellenőrzi a Vajdaság önkormányzatát és erre vonatkozó felvilágosítást kérhet a vajdától;
- k.) a Vajdaság területén folyó kormány hatósági igazgatásra kifejezheti észrevételeit és óhajait és ezeket a helytartó útján a miniszterelnökkel közli;
- l.) határoz mindazokban az ügyekben, amelyeket a törvény, miniszteri rendelet, vagy vajdasági statútum hozzáutal.

11. §. A vajdasági gyűlés a 7. §. rendelkezései értelmében az önkormányzat körébe tartozó ügyekben statútumokat alkot. Vajdasági statútum állapítja meg különösen:

- a.) a vajdasági gyűlésekbe történő választásokra (9.§.) a választókerületi beosztást;
- b.) a vajdasági gyűlés tagjainak összeférhetlenségét;
- c.) a vajdasági gyűlés összehívásának, megalakulásának és működésének módját, rendszer ülésszakainak idejét, valamint az ülések rendjét;
- d.) a vajdasági statútumok és a szabályrendeletek kihirdetésének, közzétételének és hatálybalépésének szabályait, mégpedig a szabályrendeleteket illetően a vonatkozó törvények rendelkezéseitől eltérően is;
- e.) a vajda vezetése alatt álló hivatal szervezetét;
- f.) a 4. és 5.§. korlátai között az önkormányzati közigazgatás nyelvhasználatának részletes szabályait;
- g.) a Kárpátaljai Vajdaság címerét, valamint zászlajának színeit (6.§.)

A vajdasági statútumok nem ütközhetnek törvénybe és országos szokásba. Viszont a vajdasági statútummal nem lehetnek ellentétesek a vajdasági törvényhatóságok és községek szabályrendeletei.

12. §. A vajdasági statútumok és költségvetés tervezetét, valamint zárszámadást a vajda a vajdasági gyűlés elé terjesztés előtt legalább harminc nappal köteles a kormányzói helytartónak bemutatni. A vajdasági statútumokat a kormányzó nevében a helytartó erősíti meg;

A kormányzói helytartó a vajdasági gyűlés által megállapított szabályrendeleteket és a költségvetést jóváhagyás, a zárszámadást pedig tudomásulvétel végett a m.kir. miniszterelnökhöz terjeszti fel. A vajdasági statútumot csak a kormányzói helytartó megerősítése, a vajdasági gyűlés szabályrendeletét pedig az illetékes miniszter, vagy miniszterek részéről történt záradékolás után lehet kihirdetni.

13. §. A kormányzó a vajdasági gyűlést a m.kir. minisztérium előterjesztésére feloszlathatja; ebben az esetben az új vajdasági gyűlést a kormányzó hívja össze.

14. §. A Kárpátaljai vajdáját a vajdasági gyűlés öt évre választja a kijelölt választmány által kijelölt három személy közül. A választmány elnöke a kormányzói helytartó: hat tagja közül hármat a vajdasági gyűlés választ, hármat pedig a vajdasági gyűlés választott tagjai közül a kormányzói helytartó hív össze, illetve hív meg. Kijelölni csak olyan magyar állampolgárokat lehet, akik a Kárpátaljai Vajdaság területén laktak, vagy onnan származnak. A vajda a vajdasági gyűlés előtt esküt tesz.

A vajda

- a.) gondoskodik a törvényeknek, a rendeleteknek, a vajdasági gyűlés statútumainak, szabályrendeleteinek, továbbá a kormányhatóság és az önkormányzati hatóságok határozatainak és intézkedéseinek végrehajtásáról, amennyiben ez a fennálló szabályok értelmében nem tartozik más hatóság hatáskörébe;
- b.) a helytartó előzetes hozzájárulásával kinevezi a vármegyék választás alá nem eső tisztviselőit;
- c.) a vajdasági költségvetés keretei között és a helytartó mellé szervezett számvevőség ellenőrzésével gyakorolja az utalványozás jogát;
- d.) az önkormányzat érdekeit képviseli és e célból a helytartó közvetítésével előterjesztéseket tehet a miniszterekhez;
- e.) teljesíti mindazt, amit törvény, miniszteri rendelet vagy statútum a vajda jogkörébe utal.

A vajda esküjének szövegét, valamint felelősségrevonásának módját külön törvény alapítja meg. A vajda állására és szolgálati viszonyaira vonatkozó részletes szabályokat - amennyiben erről külön törvény nem rendelkezik - statútum állapítja meg.

III. A kormányzói helytartó

15. §. A kormányzói helytartót a m.kir. minisztérium előterjesztésére a kormányzó nevezi ki és menti fel állásától. A helytartó a kormányzó kezébe tesz esküt. A helytartó a kormányzó és m.kir. minisztérium helyi képviselője és egyúttal Ungvár törvényhatósági joggal felruházott város főispánja. A helytartó magyar zászlósúr és mint ilyen tagja az országgyűlés felsőházának.

A helytartó a vajdasági gyűlésen bármikor megjelenhetik és felszólalhat: a vajdasági gyűlést jogosult elnapolni; a kormányzó nevében megerősíti a vajdasági statútumokat. A helytartó ellenőrzi az önkormányzati szervek működését és a Vajdaság háztartásának vitelet, továbbá biztosítja a szakigazgatás és önkormányzati igazgatás szervei működésének összhangját. A helytartó a törvényből folyó eltérésekkel gyakorolja a főispán, valamint esetleg a kormánybiztos (1929: XXX. te. 36. §. és 1939. II. te. 142-145. §.) jogosítványait is. Ki nevezési jogát külön törvény szabályozza.

A helytartó jogkörét, a vezetése alatt álló hivatal szervezetét és működési rendjét, továbbá a miniszterek felügyeleti jogának gyakorlási módját e törvény korlátai között a m.kir. minisztérium rendelettel állapítja meg. A helytartó illetményeinek és a helytartói hivatal költségeinek fedezéséről a miniszterelnökség költségvetésében kell gondoskodni.

IV. Vegyes rendelkezések

16. §. A Kárpátaljai Vajdaság területén az országgyűlési képviselők választására vonatkozó törvények az 1939. XVIII. törvénycikkben megállapított eltérésekkel irányadók. A Kárpátaljai Vajdaság részéről a felsőházi tagokat az 1926. XXII. te. 18. §-ában megállapított számban és szabályok szerint választják.

17. §. A Kárpátaljai Vajdaság területén három vármegye van, nevezetesen, Ung, Bereg és Maramaros. E vármegyék a törvény értelmében a törvényhatósági bizottságot megillető jogköröket egyelőre együttesen a vajdasági gyűlésen gyakorolják. Az 1907. LX. törvénycikkben az alispán feladatkörébe utalt tennivalókat a vajda teljesíti. A vajdasági vármegyék közigazgatási bizottságaiba a törvény értelmében a törvényhatósági bizottság által választandó tagokat egyelőre a vajdasági gyűlés választja. A közigazgatási bizottság gyakorolja a törvény értelmében a kisgyűlést megillető hatáskört is.

A vármegyei tisztviselők választása öt évre szól.

A vármegyék tekintetében szükséges egyéb szabályokat külön törvény állapítja meg.

18. §. A m.kir. minisztérium újonnan állapítja meg azoknak a szakigazgatási szerveknek területi beosztását, amelyeknek működése a Kárpátaljai Vajdaság területére kiterjed, vagy azok hatáskörét a helytartóra ruházhatja.

19. §. A Vajdaság az önkormányzat központi igazgatásának költségeit a Vajdaság közönségének hozzájárulásából és esetleg az állam által a költségvetés keretében engedélyezett segélyből fedezi. A vajdasági önkormányzati központi igazgatás alkalmazottainak fize-

tését (havidíját, havibérét), lakáspénzét, családi pótlékát és hadipótlékát az államkincstár fizeti., A Vajdaság közönségének hozzájárulását csak a Vajdaság területén előírt állami alapadó arányában lehet igénybevenni.

A vajdasági törvényhatóságok és községek (városok) önkormányzatuk költségeit a törvényhatóságok és községek (városok) részére törvényekben és más jogszabályokban biztosított bevételekből és segélyekből fedezik. A vajdasági vármegyék alkalmazottainak az 1929. XXX. te. 70. §-ában megjelölt illetményeit az államkincstár fizeti.

20. §. Azokon a kir. törvényszékeken, valamint kir. ítélőtáblán, amelyeknek hatásköre a Vajdaság területére kiterjed, a szükséges számban rutén tanácsokat kell felállítani, a m. kir. Kúrián és a m.kir. Közigazgatási Bíróságokon pedig ruténül tudó előadókról kell gondoskodni. A rutén nyelv és irodalom részére egyetemi tanszéket kell szervezni.

21. §. E törvény hatálybalépéséről és végrehajtásáról külön törvény rendelkezik.

Budapest, 1940. évi július hó 23. napján.

gr. Teleki Pál s.k.
m.kir. miniszterelnök

INDOKLÁS

„a Kárpátaljai Vajdaságról és annak önkormányzatáról” szóló törvényjavaslathoz.

1. Általános indoklás

Az országhoz 1939. tavaszán visszatért északkeleti terület, amelyet Kárpátaljának nevezünk el, s amely Máramaros vármegyének visszacsatolt nagyobb részéből, Bereg és Ung vármegyéknek hegyvidéki feléből, továbbá Zemplén és Ugocsa vármegyék néhány községéből áll, a magyar államnak a honfoglalás óta integráns része, sőt legrégebbi része, hiszen őseink, itt, az Északkeleti Kárpátok hágóin jöttek be az országba. A nagy világháborút megelőzően soha nem volt az a föld idegen impérium alatt. A nem egészen 20 éves cseh-szlovák uralom epizód csupán ez ősi terület ezeréves magyar történelmében. A Páris-környéki békekötések e területet egy mesterséges államalakulathoz kényszerítették, amely államalakulatnak sem történeti, sem népességi, sem gazdasági vonatkozásban nem voltak természetes alapjai, s amely torzállam igen rövid időn belül szét is esett.

A Párisba küldött magyar békedelegáció szerkesztette béketárgyalási irományok beszédes bizonyítékai annak, hogy a magyar megbízottak tisztán s igazán tárták fel annakidején a helyzetet ezen északkeleti területünk vonatkozásában is. Igazuk lett, amikor előre megmondották, hogy e terület esetleges elszakítása a magyar államtól annyira beleütközik a természeti adottságokba, csak múló jellegű lehet.

Az akkori „győzők” kimondották és Cseh-Szlovákia kötelességévé tették, hogy e nagy többségben ruténlakta területnek a Tiszáig terjedő magyarlakta területtel együtt autonómia adandó. Az ú.n. Millerand-féle Kísérőlevél kifejezte ezenfelül azt, hogy ez autonóm terület lakosságának módja lesz kívánságait nyilvánítani.

A cseh uralom semmiféle autonómiát e területnek nem adott. Ellenkezőleg, történeti tény, hogy azt a legteljesebb centralisztikus rendszerrel kormányozta s e terület lakosságának semmilyen formában sem volt alkalma véleményét nyilvánítani. Politikai, kulturális téren minden öslakos érdeket megfojtó s gazdaságilag kizsákmányoló tipikus gyarmatpolitika áldozata volt e terület a közel 20 éves idegen uralom ideje alatt. Csak természetes, hogy e terület magyar és rutén lakossága állhatatosan követelte politikai harcaiban az autonómiát, amely - ha a Millerand-féle Kísérőlevélben kapott véleménynyilvánítási lehetőséggel e terület lakossága élhetett volna - megváltást és kiszabadulást jelentett volna számára a természetellenes állami kötelékből. Természetes az is, hogy a magyar kormány és a magyar politikai közvélemény teljes rokonszenve kísérte a kárpátaljai terület öslakosságának harcát az annakidején nemzetközileg is biztosított autonómiáért s midőn 1939. március 15. és 16-án, a magyar kormányok céltudatos politikájának eredményeként - a rutén nép tömegeinek s a ruténség vezetőinek egyre sürgetőbb kérésére is - hős honvédek az ősi területet visszahozták, azonnal megtették a szükséges intézkedéseket arra, hogy Kárpátalja önkormányzatának kérdésében a megfelelő előmunkálatok folyamatba tétessenek. Már 1939. március 18-ikára egybehívtam egy értekezletet, amelyre elsősorban a volt miniszterelnököket hívtam meg, akiknek kormányzata alatt támogattuk Kárpátalja népének önkormányzati törekvéseit a cseh-szlovák állammal szemben. Az értekezleten résztvettek az érdekelt miniszterek, parlamenti és más szakférfiak, hogy a kérdés legfőbb elveit és a tárgyalások mikéntjét megvitassuk.

Az értekezleten résztvett volt miniszterelnököknek és a többi meghívottaknak véleménye és felfogása alátámasztotta a kormánynak azt a felfogását, hogy tekintettel azon ígéretekre, amelyek a világháború utáni békeszerződések idején és alkalmával e területnek adtak és jogforrásokba lefektetettek, másodsor tekintettel arra, hogy ezen általánosan körvonalazott álláspontot a magyar kormányok is alátámasztották azzal, hogy e terület lakosságát az önkormányzat elnyerésében, a cseh-szlovák állammal szemben támogatták, harmadsorban tekintettel arra, hogy így ez a lakosság az önkormányzatnak gondolatvilágában és vágyában élt 20 esztendeig, valamint tárgyilag tekintettel e terület egyformán sajátos népi és gazdasági viszonyaira, e területnek valamely formájú önkormányzatot kell adni.

Az 1939. május 20-ikára összehívott országgyűlés két házának együttes megnyitó ülésén a Kormányzó Úr Öfömlétsége a kormány javaslatára e területek visszaszerzésével kapcsolatban a következőket mondta:

„Szent István évében Isten különös kegyelméből és a nagy király szellemének segítő ereje által a magyar nemzetre a megpróbáltatás után biztató napok köszöntöttek. Újra szentistváni feladatok munkanapjaira virradtunk. Hiszem és remélem, hogy ez az országgyűlés ugyanazzal a hivatásérzettel fog ehhez a munkához, amellyel az elmúlt századok magyar országgyűlései változó korszakokban nemzetünk történelmi küldetését és célkitűzéseit a Dunamedencében szolgálták. Első ilyen feladatunk lesz, hogy a főleg magyarországi lakta kárpátaljai országrésznek ősi alkotmányunkba szervesen beillő önkormányzatot állapítsunk meg. Hiszem és remélem, hogy az országgyűlés is ápolni fogja a megértést és a barátságot magyar és idegenajkú honfitársaink között, amelyet megbontani csak konkolyhíntéssel lehet”.

Az 1939. VI. te. 6. §.-a a miniszterelnököt a Kárpátalja önkormányzatára vonatkozó javaslat előterjesztésére utasította is. Ezen elvi elhatározások alapján és a nemzet helyeslésének érzetében hozzáfogtam a törvényjavaslat előkészítéséhez.

De közbevetőleg meg kell itt említenem, hogy e terület katonai igazgatásának megszünte után a kormány már e terület polgári igazgatásának ideiglenes rendezésénél is figyelembe vette a terület különleges viszonyait. A vonatkozó 6 200/1939. M. E. számú kormányrendelet értelmében a közigazgatás élére különleges hatáskörrel állított kormányzói biztos mellett főtanácsadó működik, aki a kormányzói biztost e területet érintő általános értékű kérdésekben tájékoztatja. E kérdések tárgyalása céljából pedig külön véleményező és indítványozó bizottság is létesített a főtanácsadó elnöklete alatt. A főtanácsadói tisztnek és az említett, a viszonyokat közelebbről ismerő férfiakból összeállított bizottságnak létesítésével a kormány közvetlenebb és máris sajátserű intézményes kapcsolatot kívánt az átmeneti idő alatt is teremteni e visszakerült területtel, illetőleg annak őslakosságával. A húszéves idegen uralom politikai, gazdasági, kulturális és szociális téren áldatlan viszonyokat teremtett, súlyos károkat okozott. A kormány e helyzetben azt látta és azt látja fő feladatának, hogy e terület gazdasági, kulturális és szociális bajait gyökeresen meggyógyítsa, mert ez vezet ahhoz, hogy a politikai élet normálissá váljék. Anyagi áldozatot nem kímélve különleges gazdasági akciókat hívott életre és nagyszabású munkálatok tervezését és előkészítését indította meg. Különös figyelmet szentelt és szentel a kormány annak is, hogy e terület mind a közigazgatásnál, mind a szakigazgatásnál - amennyire ezt az adott személyi viszonyok megengedik - teljes mértékben érvényesüljön az az elv, hogy az igazgatást lehetőleg a területről való tisztviselők végezzék. Ez az elv érvényesül maradéktalanul a rutén nyelvű mindenféle tanintézeteknél. Már a 6 200/1939. M. E. sz. rendelet is kiemelkedő módon szabályozta a rutén nyelv szerepét és használatát. A rutén nyelv az államnyelvvél máris gyakorlatilag egyenlő jogú hivatalos nyelv lett ezen a területen. Ezt a rendelkezést megtartotta teljes egészében a törvényjavaslat is. A gyakorlatban ez azt jelenti, hogy a Vajdaság területén minden hatósággal, hivatallal, intézménnyel való szóbeli és írásbeli érintkezésnél a rutén nyelv használata szabad és minden megkötöttség nélkül való.

Az önkormányzati törvényjavaslat megfogalmazásánál két alapszempontot tartottam irányadónak: Az egyik az, hogy önkormányzat megadásának az előzményeken kívül két alapja van és pedig, hogy:

1. e területet nagy többségben és zártan mondható tömbben rutén nép lakja;
2. e terület az Alföld rónájától éles vonalban hirtelen elváló magas hegyvidék, amelynek természeti, gazdasági és települési viszonyai így az Alföld síkságától és a mai ország többi részétől különbözök, viszont a területen belül azonos és egységes jellegűek.

A másik alapszempont az, hogy olyan önkormányzatot adhatunk csupán és kell adnunk e területnek, amely ősi íratlan alkotmányunk keretébe szervesen illeszkedik bele s jellegében ahhoz simul.

Törekedhetünk arra, hogy az önkormányzat, illetve önkormányzati jogok tartalmilag körülbelül fedjék azt a fogalomkört, amelynek elérésével Kárpátalja népét a cseh-szlovák államhoz való tartozás idején támogattuk. Tehetjük ezt ellenére annak, hogy önkormányzat követelésének a cseh-szlovák állammal szemben imperatív és szerződéses érvényű jogi alapja volt, amely ugyanazokban a jogforrásokban gyökerezett, amely jogforrások a cseh-szlovák államot létrehozták, viszont a magyar állammal szemben ilyen parancsoló jog és jogforrás nincs, mert a terület visszatért az anyaországhoz, melyhez mindenkor tartozott és pedig visszatért a fegyveres visszafoglalás jogán. A magyar törvényhozásnak mindazonáltal úgy javalljuk, hogy mérlegelve a fent felsorolt indokokat és abban a hitben, hogy Kárpátalja

népe hagyományos hazafias szellemben hasznos és munkás tartalommal töltendi ki az önkormányzat jogi kereteit, az önkormányzatot Kárpátaljának adja meg.

Nyilvánvaló azonban, hogy ez az önkormányzat formailag semmiképpen sem lehet ugyanaz, mint amit Cseh-Szlovákiának Ruszinszkó nevű tartománya, illetve része Csehországtól követelt, és követelni jogosult volna. Mert ha egy ország valamely területének önkormányzatot ad, az az önkormányzat az illető ország alkotmányának része lévén, derivátuma, folyománya kell, hogy legyen ezen alkotmánynak, úgy a jog megszületésének módjában, mint lefektetésének formájában.

A magyar alkotmány megszületése nem egyetlen aktussal történt, úgy mint ahogy a cseh-szlovák alkotmányé és sok más európai ország alkotmányáé, amely alkotmányok törvényekben kifejezetten ilyen jellegűek és minden más törvénytől különböznek és minden más törvény fölött álló alaptörvénynek számítanak. Ennek következtében egy önkormányzat sem születhetik nálunk ilyen módon míg ama államok részeinek önkormányzata viszont természetesen ilyen módon egyetlen, mindent magába foglaló törvénnyel kell, hogy megszülessék.

A mi alkotmányunk állandó alakulásban, fejlődésben lévő plasztikus politikai életfelfogás saját államunk mivoltáról - azon törvények foglalata, amelyek a nemzet vérebe mentek át. Egy önkormányzat megadása tehát nálunk nem történhetik paragrafusok tömkelegé által, hanem a nemzeti közvélemény ily szándékának kifejezése által, oly szándék kifejezése által, hogy ezentúl törvényeinket úgy hozzuk, hogy mindenkor tiszteletben tartjuk e terület önkormányzatát célzó elhatározásainkat.

Ezért a jelen törvényjavaslat nem foglalja magában és különösen nem részletezi az önkormányzat tartalmát az állami igazgatás különböző ágazataira vonatkozólag. Ezek most és mindenkoron külön törvényekben kell, hogy megállapítsanak és a fejlődéshez alkalmazkodva átformáltassanak vagy fejlesztessek. Így már most is, e törvényjavaslattal egyidejűleg más törvényjavaslatokat is terjesztünk vagy fogunk a közeljövőben az országgyűlés elé terjeszteni, amelyek az önkormányzat elvéből kifolyólag a közoktatási igazgatás vagy az államigazgatás más ágazatai szempontjából fogják javasolni egyes törvényeknek módosítását. Ezen törvényjavaslat tehát nem tartalmaz mást, mint e terület bizonyos keretű önkormányzata elvének kimondását, valamint ezen keretnek és az önkormányzat és közigazgatási szerveinek és azok hatáskörének megállapítását.

A főntebb első helyen említett alapszempont szerint az önkormányzat értelmét az határozza meg, hogy ezen területen Szent István országának egyik nemzetisége majdnem zárt egységben elég éles néprajzi határok között lakik, másrészt az, hogy ez a terület a Kárpátmedence gazdasági egységének egy éghajlat, növénytakaró és így belső gazdasági élet tekintetében sajátos darabja és az Alföld felé, amelyhez a természetes gazdasági anyagcsere ezer szála fűzi, elhatárolódik. Ezen a határvonalon, amely nem elválasztóvonal, hanem ellenkezőleg, összekapcsoló vásárvonal, és nem a terület belsejében keresendő azért az a város, amely e területnek fővárosa kell, hogy legyen. Mert e területnek súlypontja nem a terület belsejében, hanem a területnek az Alföld felé nyíló kapuiban, alföldi frontján van. Ezért nyerhette ez a terület, amelynek sem földrajzi, sem közigazgatási neve eddig nem volt, leghelyesebben a Kárpátalja elnevezését, mert súlypontja nem a hegyeken és a hegyekben, hanem a hegyek alföldi lábánál, a Kárpátok alján van, ahol a lakosságnak a zöme is tömörül.

Az önkormányzatnak tehát népi és gazdasági alapja van. Népi alapja indokolja azt, hogy a rutén nyelvnek e területen különös jogai ismertetnek el. A gazdasági alapja pedig in-

dokolja azt, hogy a gazdasági életnek még azok az ágazatai is, amelyek az egész országra nézve csak központilag irányíthatók, e területen való végrehajtásuk tekintetében a törvényjavaslat értelmében a kormányzói helytartó kezében futnak össze vagy azon futnak át.

A törvényjavaslat a kormány képviselőire helytartói, az önkormányzat vezetésére vajdai állás megszervezését javasolja. Természetszerűleg hasonlít ez a kettősség a főispán és az alispán jogállásához, azonban a terület különleges jogállásának és az önkormányzat tartalmának megfelelően egy jóval magasabb fokon. Hiszen a magyar vármegye is önkormányzat tekintetében és jogállásában lényegesen különbözik más államok közigazgatási kerületeitől. A kárpátaljai kormányzói helytartó azonban nemcsak a kormány képviselője a főispánnál jóval tágabb jogkörrel e területen, hanem magának a kormányzónak is képviselője, a kormányzónak helytartója, ami lényeges megkülönböztetés és megkülönböztetett jogállást és méltóságot jelent. Ugyanígy tartalmaz a törvényjavaslat különös jogállást célzó intézkedéseket az önkormányzat fejére és vezetőjére, a vajdára nézve.

Ugyanez áll az önkormányzati terület képviselői szervére, a vajdasági gyűlésre nézve, amely a törvényeknél kisebb, de a szabályrendeleteknél magasabb kategóriájú jogszabályokat, statútumokat alkothat. E képviselői szervnél gondosan megtartottuk az autonómia fontos biztosítékát, a választott tagok többségének elvét.

A Vajdaság területéhez tartozó vármegyék közigazgatásának különleges módon való megállapítását nem az önkormányzat lényege, hanem gyakorlati szempontok teszik szükségessé. A vármegye, illetve a megyegyűlés jogkörének a Vajdaságra, illetve a vajdasági gyűlésre ruházását az egyszerűsítésre való törekvés teszi indokolttá. Az a törekvés, hogy elkerüljük a túlságosan sok fórumot. De a törvény külön is leszögezi azt, ami különben alkotmányunkból természetesen folyik, hogy ez az állapot bármikor megváltoztatható.

Az elmondottak alapján kétségtelennek tartom, hogy a törvényjavaslat olyan kormányzati és igazgatási egységet teremt, amely a magyar történeti hagyományokban gyökerezik és az állam egész szervezetébe úgy illeszkedik bele, hogy annak továbbfejlődése életünk és alkotmányunk fejlődéséhez rugalmasan alkalmazkodjék.

II. Részletes indokolásból

A törvényjavaslat címéhez és bevezetéséhez. A Kárpátalja elnevezés, amelyet az 1939. évi VI. te. is használ, miként az általános indokolásban ki van fejtve, földrajzilag meghatározza azt a területet, amelyre a törvényjavaslat vonatkozik. A Vajdaság pedig kifejezi azt a közjogi viszonyt, amellyel ez a terület a magyar államszervezetbe bekapcsolódik. Eme jogállás meghatározására a javaslat a vajdaság kifejezést tartotta legmegfelelőbbnek, amely a magyar alkotmány történetében a régmúltból ismeretes.

Az 1. §-hoz: Az 1939. évi VI. te. alapvető rendelkezéseinek megfelelően a jelen javaslat megállapítja, hogy Kárpátalját az egységes magyar államon belül külön kormányzati egységként szervezi meg.

Az önkormányzat terjedelme és mérve alapos megfontolás tárgyát képezte. Több oldalról azt hangoztatták, hogy a rutén nép az autonóm kereteket, aránylag fiatal értelmiséggel és gyenge gazdasági teherbíróképességével nem fogja tudni kitölteni. Más oldalról viszont annak az aggálynak adtak kifejezést, hogy a vármegyei és községi önkormányzat, továbbá a rutén nyelv, mint hivatalos nyelv jogainak a biztosítása a nép igényeit teljesen kielé-

gítené és azt hangoztatták, hogy ezen túlmenő önkormányzat nem mozdítaná elő a magyar és rutén együttérzést, összetartozást és az egymásrautaltság tudatát, hanem ellenkezőleg Kárpátalja századok óta összhangban élő magyar és rutén népét egymástól elválasztaná.

Az említett ellenvetések ellenére a törvényjavaslat megadja Kárpátaljának az önkormányzatot, amit az 1939. VI. te. megígért, azon szempontok alapján, amelyet az általános indoklás kifejtett. Ez az önkormányzat Rákóczi gens fidelissimájának megadja kulturális és gazdasági fejlődésének intézményes előfeltételeit, különleges befolyást biztosít e terület ügyeinek intézésében, s gondoskodik róla, hogy a rutén nép testi és szellemi munkájában - melyben az országért a magyarral válllvetve és egyformán ki kell vennie részét - érezze az állam megsegítő akaratát.

A 3. §-hoz: A Kárpátaljai Vajdaság területi elhatárolása a falvaknak az Alföld felé elég éles magyar-rutén nyelvhatárhoz és egyben az Alföldből kiemelkedő hegyek lábához igazodik, amely nagyjából 1938. november 2-án Bécsben hozott döntőbírói határozattal visszatért terület határvonalával egyezik. A döntőbírói ítélettől lényegesebb eltérés csak annyiban van, hogy a törvényjavaslat Nagyszöllöst és Ugocsának azokat a községeit, amelyek a Tisza két oldalán az Alföld rónáján fekszenek, tehát gazdaságilag odatartoznak, nem csatolja a Vajdasághoz.

A 4. §-hoz: A törvényjavaslat a 6.200/1939. M. E. sz. rendeletben használt „magyar-orosz” elnevezésről visszatért a régi „rutén” névhez. A „rutheni”, s „gens ruthenorum” elnevezést használják a régi latin törvényeink s ezen név helyesebb, mint a „magyar-orosz” erőszakolt szókifejezés, amely helytelen azért is, mert két egymástól idegen nép nevéből képez egy mesterséges szót, és emellett azt a hamis látszatot keltheti, mintha az orosz és a rutén azonos nép és ugyanazon nyelv volna.

A Vajdaság területén a javaslat szerint az államnyelv mellett a rutén hivatalos nyelv. Ezen nagyfontosságú jog biztosítja a rutén nyelv minden megkötöttség nélkül való szabad használatát minden hatósággal, hivatallal és közintézménnyel való szóbeli és írásbeli érintkezésben.

Az államnyelv természetes jogát kifejezésre juttatja az a rendelkezés, hogy a magyar nyelvet minden rutén iskolában tanítani kell, viszont a rutén nyelv hivatalos jellegéből folyik, hogy a terület magyar iskoláiban is tantárgyként tanítandó. Egyébként a nyelvre vonatkozó ezen intézkedés az életnek, mindenegyes lakos érdekének és a természetes felfogásnak a legjobban megfelel.

Fontos rendelkezése, hogy minden hatóságnál, hivatalban, iskolában és más intézményben lehetőleg olyan tisztviselőket kell alkalmazni, akik mind a magyar, mind a rutén nyelvben jártasak, s akiket e kéllék hiányában alkalmaztak, azok két éven belül kötelesek nyelvismeretüket kéllően kiegészíteni.

A 7. §-hoz: Egyik legnehezebb kérdés az önkormányzat körének megállapítása. E tekintetben a javaslat elvi alapon áll és kimondja, hogy a vajdasági igazgatás ágaiban azok az ügyek tartoznak az önkormányzat körébe, amelyek a terület és a nép sajátos viszonyainál fogva jogalkotási vagy kormányzati, illetőleg közigazgatási szempontból különleges kezelést tesznek szükségessé. Tehát az általános szabály az ügyek országos kezelése az eddigi szabályoknak megfelelően, önkormányzati kezelés akkor lesz, ha valamely szempontból megokolják. Ezért a javaslat az országos kezelés alá tartozó ügyeket nem is sorolja fel, hanem csak az önkormányzatiakat. Lesznek ügycsoportok, amelyek jogalkotási szempontból, mások, amelyek kormányzati szempontból és ismét mások, amelyek igazgatási szempontból igényelnek különleges kezelést, de természetesen lehetséges, hogy valamely ügycsoport két

vagy három szempontból is különleges kezelésre indokolt és így ilyen tekintetből önkormányzati hatáskörökbe fog tartozni.

Ezqn az elvi alapon a 7. § második bekezdése jelöli meg közelebről is az önkormányzati hatáskörbe tartozó ügyeket. Ebből a szempontból a javaslat lehető széleskörű meghatározásra törekedett és túlmént jóformán minden kísérleten és tervezeten, amelyek eddig az autonómia körét meghatározni igyekeztek. Nemcsak helyi (tehát vármegyei és községi) igazgatás körébe tartozó ügyek, de azonfelül három nagy igazgatási ág, nevezetesen a vallás- és közoktatásügy, népjóléti ügyek, gazdasági ügyek, továbbá a jogszabállyal más igazgatási ágak köréből odautalt ügyek, végre az önkormányzatra vonatkozó pénzügyek szerepelnek az önkormányzati ügyek felsorolásában.

Az országos viszonyoktól leginkább a vallás- és közoktatási igazgatási ág körében, valamint a jóléti és gazdasági közigazgatásban van eltérés. A vallás ügyét főképpen a gör.kat. egyház és a magyar állam közti közjogi és közigazgatási helyzetnek figyelembevételével kell megoldani.

A közoktatásban a rutén nyelv jogai igényelnek részletes szabályozást.

A népjóléti és gazdasági ügyek különleges voltára a magyar kormányok már régen tekintettel voltak, midőn e föld főleg rutén állattenyésztő és földműves lakosságának megsegítésére felállították a hegyvidéki kirendeltséget. Kárpátaljának a szomszédos rónától eltérő termelési, helyi, ipari és gazdasági viszonyai, a zsidók nagy száma és a gazdasági életben elfoglalt túlnagy szerepe indokolják, hogy mindezen ügyekben az igazgatás a helyi viszonyokkal ismerős szervezetre bizassék, tehát az önkormányzat megfelelően érvényesüljön. Természetesen vannak olyan gazdasági ügyek, például vízgazdálkodás, közlekedésügy stb., amelyek csak országosan oldhatók meg, ugyancsak vannak olyan kulturális és szociális ügyek is, amelyek nem illeszthetők be az önkormányzatba.

Miután gyakorlatilag nem lett volna helyes az önkormányzati ügyköröket taxatívén felsorolni, e §. lehetőséget nyújt a c)-ban, hogy a megjelölt kereteken túl az önkormányzatot más ügyekre is ki lehessen terjeszteni. A javaslat meghatározza azt is, hogy az önkormányzat pénzügyekben az önkormányzat költségeinek és a fedezet megállapítására terjedjen ki.”

A BEREKSZÁSZI ÖNKORMÁNYZAT DOKUMENTUMAI 1944

1. sz. dokumentum

Beregszász város vezetősége
19/1944.1. szám.

Tárgy: Képviseletestületi tanács és bizottságok megalakulása

Dénes János városvezető beszámol az 1944. évi október hó 31-én Huszton Csehszlovák kormány delegátusánál tett látogatásáról.

Ez alkalommal kapott utasítás szerint meg kell szervezni négy csehszlovák pártot és pedig 1.) kommunista pártot, 2.) szociáldemokrata pártot, 3.) nemzeti szocialista pártot, 4.) köztársasági földműves pártot, és pedig ezek régi számarányának megfelelően új nemzeti tanácsot kell szervezni 1938. november hó 2-án érvényben volt csehszlovák törvények szerint.

H a t á r o z a t

Felhívom Pálffy János köztársasági földműves párt listavezetőjét, hogy a megalakítandó új képviselőtestületbe négy tagot sürgősen küldjön ki. A kommunista párt és nemzeti szocialista pártot pedig felhívom, hogy számarányuk felét póttagként jelentsék, és pedig a kommunista párt 11 póttagot, a nemzeti szocialista párt pedig 3 póttagot köteles bejelenteni. A tanács 12 tagból áll, a pénzügyi bizottság 18 tagból, ez utóbbinak a felét a képviselőtestület, a másik felét pedig szakemberekből és nem képviselőtestületi tagokból a felügyelőbizottság nevezi ki. A jogügyi, népjóléti, gazdasági és kulturális bizottság 12-12 tagból áll. Úgy a város vezetése annak két helyettesét, valamint a városi tanács bizottsági tagjait az összehívandó képviselőtestület aránylagos választási törvény szerint fogja megválasztani.

Miről értesítem: 1-4 pártot.

Beregszász, 1944. november hó 6-án.

körpecsét

olvashatatlan aláírás
városvezető

2. sz. dokumentum

K i v o n a t

A Csehszlovákiai Szociáldemokrata Munkáspárt beregszászi csoportja választmányának 1944. október 3-án tartott ülésének jegyzőkönyvéből.

2).Pont.

Elnök bejelenti, hogy Berehovo városnak a szövetséges szovjet csapatok által történt felszabadítása folytán szükségessé vált a városi közigazgatás újjászervezése, illetve az 1938 november hó előtti állapot visszaállítása. - Tekintettel arra, hogy Berehovo városának 1938. október 31-e előtt a csehszlovák törvények szerint jogérvényesen megválasztott képviselőtestülete volt, ez a közigazgatási testület újra a régi arányokban felállítandó és kell, hogy a párt ebben a szervezetben az 1938. évi módon képviselve legyen. - Tekintettel azonban arra, hogy az 1936. évben megtartott utolsó képviselőtestületi választásokon a párt részéről megválasztott képviselőtestületi tagok közül ma már csak a 17. listán megválasztott Szabó Lajos elvtárs van jelen és működik tevékenyen a pártéletben, így szükséges a képviselőtestületi tagok számát a választáson elért arányokban kiegészíteni. - Minthogy a 17. számú jelölőlistán szereplő Balla József és Dr. Solt Árpád jelenleg ismeretlen helyen tartózkodnak, ugyanezen a listán 4-től 40-ig felsorolt személyeket pedig a párt a párt-tevékenység megtagadása miatt kizárta, javasolja, hogy a párt a községi képviselőtestületbe az eltávozott vagy kizárt tagok helyébe a következő elvtársakat jelölje be:

1. helyen az eddigi tagot Szabó Lajos, ács, Hársfa u. 6. sz.
2. helyen Riha Gyula, bankkeresk. meghatalm. Orosz út 99.
3. helyen Fábíán János, rokkanttitkár, Szlovák u. 64.
4. helyen Paushán Fedor, polg.isk.tanár, Munkácsi u. 68.
5. helyen Habik József, kéményseprő, Magyar u.26. sz.
6. helyen Rokiczky Béla, polg.isk.tanár, Munkácsi u.
7. helyen Dr.Ivancsó Antal, járásbíró, Törvényszék.
8. helyen Háda Sándor, gazdálkodó, Arany J.u.76.
9. helyen Tóth Lajos, gazdáik. Liszt F.u.25.
10. helyen az eddigi tagot Túri József, fakeresk. Arany J.u.16.
11. helyen Tyahur Mihály kőművessegéd, Szlovák u.16.

A pártválasztmány elnök indítványát elfogadja és őt utasítja, hogy a most megnevezett képviselőtestületi tagok, mint jelöltek névsorát Berehovo város polgármesterének jelentse be.

Kivonat hiteles!

Berehovo, 1944. november 1-én.

kiolv. aláírás
titkár

aláírás Fábíán János
pártelnök helyett:

3. sz. dokumentum

Berehovo, 1944. november 1.

Berehovo város polgármester urának

Berehovo

A Csehszlovákiai Szociáldemokrata Munkáspárt berehovoi tagozatának Berehovo községi képviselőtestületének kiegészítésére irányuló pártválasztmányi határozatát

csatoltan tisztelettel betejesztyük és kérjük, hogy a jelölt tagok behívása iránt, a pártunkra eső arányban intézkedni szíveskedjék.

Párttitkár
olvashatatlan aláírás

Teljes tisztelettel:
Pártelnök helyett alelnök:
olv. aláírás Fábíán János

4. sz. dokumentum (Másolat)

K i v o n a t

Beregszász város képviselőtestületének 1944. évi november hó 6. napján tartott alakuló közgyűlésén felvett jegyzőkönyvből.

12/1944 Kgy-61/ 1944 szám.

Tárgy: Egyéb bizottságok alakítása.

Előadó bejelenti, hogy a Beregszász város szervezési szabályrendeletének 67. §-a értelmében a már megalakított bizottságokon kívül más bizottságok, valamint eseti bizottságok is alakíthatók.

H a t á r o z a t

A képviselőtestület ez időszert az előbbi bizottságok számának megfelelően még megalakítani rendeli 1.) Közellátási bizottságot. 2.) eltávozottak (nem zsidó) magánvagyonának megőrzésére és megvédésére hivatott bizottságot. Ezenkívül tudomásul veszi, hogy bár nem mint községi bizottság, hanem zsidó tanács címen a zsidók által alakított bizottság működik a zsidók magánvagyonának megőrzésére és megvédésére.

A kivonat hitelél:
városi előljáró megbízásából:

körpecsét

kiolvashatatlan aláírás
városi tanácsnok

Közlöm a bizottsági tagokkal - tudomásulvétel végett - hogy a községi bizottságok által hozott határozatok sohasem hajthatók végre, mert ezek csupán javaslatot tesznek a tanácson keresztül a képviselőtestülethez.

Beregszász, 1944. november hó 6-án.

körpecsét

kiolvashatatlan aláírás
előljáró

5. sz.dokumentum

K i v o n a t

Beregszász város képviselőtestületének 1944. évi november hó 6. napján alakuló közgyűlésén felvett jegyzőkönyvből.

5/1944 Kgy-54/1944. szám.

Tárgy: Községi tanácstagok választása és megalakítása.

Előadó bejelenti, hogy a 75/1919. csehszlovák törvény 9.§-ának (3) bekezdése szerint a községi tanács tagjai számának, beleértve a községi elöljárók helyettesei, a községi képviselő összes tagjai számának 1/3-át kell kitenni. Ezek figyelembevételével kell megújítani a 62.§. illetve a 64.§. értelmében a városi tanács tagjait.

H a t á r o z a t

A városi képviselő közgyűlése ezennel egyhangúlag megválasztja az alábbi városi tanácstagokat:

Rendes tagoknak:

1.) Dénes János, kommunista párt, 2.) Ifj.Dr.Orosz György, kommunista párt, 3.) Fábíán János, szociáldemokrata párt, 4.) Scitovszky Antal, kommunista párt, 5.) Pleszkács Péter, kommunista párt, 6.) Turóczy Gedeon, kommunista párt, 7.) Popovics István, kommunista párt, 8.) Ilku Pál, kommunista párt, 9.) Komár Géza, kommunista párt, 10.) Peschkó Ernő, nemzeti szocialista párt, 11.) jelenleg betöltetlen (fenntartva a csehszlovák köztársaság földműves és kisgazda párt részére), 12.) DrAdler Ernő, zsidó.

Póttagoknak:

1.) Németh József, kommunista párt, 2.) Heiszter András, kommunista párt, 3.) Kővári Andor, kommunista párt, 4.) Pollák József, kommunista párt, 5.) Riha Gyula, szocdem. párt, 6.) Kalocsay László, nemzeti szocialista párt, 7.) Izraél Lajos, zsidó.

Felhívja a képviselőtestület a csehszlovák földműves és kisgazda párt listavezetőjét (megbízottját), hogy a tanácstagságba egy rendes, 1 póttagot jelöljön.

A kivonat hitelül:
városi elöljáró megbízásából
kiolvashatatlan aláírás
v.tanácsnok

6. sz. dokumentum

J e g y z ő k ö n y v

Beregszász város képviselőtestületének 1944. évi november hó 6. napján tartott alakuló közgyűlésén felvett jegyzőkönyvből.

16/1944 Kgy-65/1944 K. szám.

Tárgy: A zsidó vagyonbizottság (zsidó tanács) kiegészítése a városi képviselő részéről.

Határozat

A zsidó tanácsba a pártok útján egy-egy tagot delegál éspedig:

1.) Turányi István, kommunista párt, 2.) Fábián Jánost a csehszlovák szoc.dem. részéről, 3.) Bacskai Lászlót a csehszlovák nemzeti szocial.párt részéről, míg a negyedik helyet fenntartja a csehszlovákiai földműves és kisközgazda párt részére és utasítja annak vezetőjét, illetve annak megbízottját, hogy egy tagot a zsidó tanácsba sürgősen delegáljon.

A kivonat hitelül.
Városi előljáró megbízásából:
kiolvashatatlan aláírás
városi tanácsnok

Közlöm a bizottsági tagokkal tudomásulvétel végett - hogy a községi bizottságok által hozott határozatok sohasem hajthatók végre, mert ezek csupán javaslatot tesznek a tanácson keresztül a képviselőtestülethez.

Beregszász, 1944. november hó 6-án.

kiolvashatatlan aláírás
előljáró
körpecsét

7. sz. dokumentum

K i v o n a t

Beregszász város képviselőtestületének 1944. évi november hó 6. napján tartott alakuló közgyűlésen felvett jegyzőkönyvből.

4/1944 Kgy-53/1944. szám.

Tárgy: A helyettes előljárók megválasztása.

H a t á r o z a t

A képviselők közgyűlése egyhangúlag id.Dr.Orosz Györgyöt első helyettes előljáróvá, Fábián Jánost második előljáróvá, Scitovszky Antalt harmadik helyettes előljáróvá megválasztja.

A kivonat hitelül:
városi előljáró megbízásából
kiolvashatatlan aláírás
városi tanácsnok.

8. sz. dokumentum

J e g y z ő k ö n y v

Készült Beregszászon 1944. évi november hó 8-án Beregszász város székházának emeleti, hivatalos helyiségében megtartott közgyűléséről.

Jelen vannak alulírottak.

A tanácsülés tárgya:

1.) Ilku Pál indítványa a milíciya és vizsgálóbizottság működésének szigorú elhatárolásáról és mindkettő működésének meghatározásáról.

H a t á r o z a t

A milíciya kötelessége a rend fenntartása, biztosítása és a vizsgáló bizottság utasításainak végrehajtása. A 7 tagú vizsgálóbizottság feladata: a közeletet a fasiszta és a Csehszlovák Köztársaságra veszélyes elemektől megtisztítani, illetőleg ezeket a népítéletől megóvni, védőőrizetbe helyezni. A polgármesternek vagy helyettesének joga van közérdekből az őrizetbevétel oka iránt érdeklődni. A vizsgálóbizottság tagjai: Popovics István elnök, Dr. ilj. Orosz György, Pollák József, Spekál Béla, Pleszkács Péter és Winkler László. A héttagú bizottság jegyzőkönyvi kihallgatásokat nem eszközölhet, csak informatív kérdéseket intézhet a védőőrizetbe veitekhez, a jelenben megelőzendő esetleges bűntények elkerülése végett. A bizottságnak csak alapos körültekintése után lehet valakit védőőrizetbe helyezni. A tanács erre való tekintettel Popovics Istvánt bízta meg a héttagú vizsgálóbizottság elnökségével. A milíciya vezetésével megbízott Czobán Bélát ezen pozíciójában a tanács megerősíti, és felhatalmazza őt éppúgy mint a vizsgálóbizottságot, hogy ha a nyomozás szálai vidékre vezetnek, hatásköre oda is kiterjed.

A tanács felszólítja a volt börtönőröket, hogy foglalják el állásukat a vizsgálóbizottság felügyelete alatt.

A tanácsülés Németh József javaslata alapján elhatározza, hogy önkéntes felajánlása útján megadóztatja a város gazdag harácsoló és nagyobbára fasiszta rétegét. E célból 3 tagú bizottságot nevez ki: Fábíán János, Turányi István és Németh József.

F. évi november hó 10-én Ilku Pál javaslatot nyújt be a milíciya szervezetére vonatkozólag és munkaerők beállítására vonatkozólag teljes névsorra.

A tanács felhatalmazza Dénes János polgármestert, hogy a városnál alkalmazottakat, gép-gyorsírókat és fordítókat ideiglenesen alkalmazhasson.

Ezek után több tárgy nem lévén a jegyzőkönyv lezárattott.

K.m.f.

Dr. Orosz György
jzk. vezető s.k.

Kiadom a városi tanács határozatát:

1.) Ilku Pál képv. testületi tag,
2.) Popovics István elnök,
3.) Dr. ifj. Orosz György,
4.) Pollák József,

5.) Spekál Béla,
6.) Pleszkács Péter,
7.) Winkler László,
8.) Czobán Béla,
9.) Fábián János,
10.) Turányi István,
11.) Németh József.

Közlöm, hogy a hadművelleti terület parancsnoka (ezredes) az 1944. évi november hó 14-i képviselőtestületben úgy rendelkezett, hogy a milícia parancsnokául Gergely Györgyöt bízta meg Czobán Béla helyett, melyet a képviselőtestület tudomásul vett.

Beregszász, 1944.évi november hó 17-én

körpecsét
(felirata kétnyelvű)
Magistrát mestra Beregsázu

kiolvashatatlan aláírás
előljáró

H e l y b e n

9. sz. dokumentum

Beregszász város előljárója
50/1944. szám.

Fábián János úrnak

Értesítem Címet, hogy Beregszász város képviselőtestületének 1944. évi november hó 6. napján tartott alakuló közgyűlésén a szociáldemokrata párt részéről Cím a képviselőtestület rendes tagjává választott.

Beregszász, 1944. november hó 13. napján

körpecsét

kiolvashatatlan aláírás
előljáró

SZERZŐDÉS

*a Szovjet Szocialista Köztársaságok Szövetsége és a Csehszlovák Köztársaság között Kárpát-Ukrajnára vonatkozóan*¹

A Szovjet Szocialista Köztársaságok Szövetsége Legfelsőbb Tanácsának elnöksége és a Csehszlovák Köztársaság elnöke attól az óhajtól áthatva, hogy a Szovjet Szocialista Köztársaságok Szövetsége és a Csehszlovák Köztársaság népei egymással örök és őszinte barátságban éljenek és hogy részükre szoros együttműködésük révén boldog jövőt biztosítsanak, elhatározták, hogy e célból szerződést kötnek és meghatalmazottaikká kinevezték:

a Szovjet Szocialista Köztársaságok Szövetsége Legfelsőbb Tanácsának elnöksége: Vjacseszlav Mihajlovics Molotovot, a Szovjet Szocialista Köztársaságok Szövetsége Népbiztosok Tanácsának elnökhelyettesét és külügyi népbiztost,

a Csehszlovák Köztársaság elnöke: Zdenek Fierlinger miniszterelnököt és Vladimír Klementis külügyminisztert,

akik jó és kellő alakban talált meghatalmazásaik kicserélése után a következőkben állapodtak meg:

1. cikk. Kárpát-Ukrajna² (a csehszlovák alkotmány megnevezése szerint: Podkarpatská Rus),³ amelyet a Saint Germain-en-Laye-ban 1919. szeptember 10-én kötött szerződés alapján autonóm területként a Csehszlovák Köztársasághoz csatoltak,⁴ a lakosság részéről kinyilvánított óhajnak megfelelően és a két Magas Szerződő Fél közötti baráti megegyezés alapján egyesül ősi hazájával, Ukrajnával, és ennélfogva az Ukrán Szovjet Szocialista Köztársaság részévé válik.

A Szlovákia és Kárpát-Ukrajna között 1938. szeptember 29. napján fennállott határok, az eszközölt módosításokkal, a Szovjet Szocialista Köztársaságok Szövetsége és a Csehszlovák Köztársaság közötti határokká lesznek, a mellékelt térkép szerint.

2. cikk. A jelen Szerződést a Szovjet Szocialista Köztársaságok Szövetsége Legfelsőbb Tanácsa Elnökségének és a Csehszlovák Nemzetgyűlésnek meg kell erősítenie.

A megerősítő okiratot Prágában cserélik ki.

A jelen Szerződés készült Moszkvában, három példányban, mindegyik orosz, ukrán és szlovák nyelven.

Értelmezés szempontjából mindhárom szöveg egyenlő érvényű.

1945. június 29.

¹ A megerősítő okiratokat Prágában 1946. január 30-án cserélték ki, amely napon a szerződés hatályba lépett.

² Orosz eredetiben: Zakarpatszkaja Ukraina (Kárpáton túli Ukrajna).

³ Kárpátalja Oroszország.

⁴ A Szövetséges és Társult Főhatalmak és Csehszlovákia között létrejött kisebbségvédelmi szerződés 10. cikke.

JEGYZŐKÖNYV

a Szovjet Szocialista Köztársaságok Szövetsége és a Csehszlovák Köztársaság között Kárpát-Ukrajnára vonatkozóan kötött szerződéshez

A Kárpát-Ukrajnára vonatkozó Szerződés aláírása alkalmából a Magas Szerződő Felek az alábbiakban egyeztek meg:

1. cikk. A határoknak a Szerződés 1. cikke szerinti kijelölését a helyszínen Határmegállapító Bizottság fogja elvégezni, amelybe a Magas Szerződő Felek mindegyike három képviselőjét nevezi ki, akik jogosultak a megfelelő számú szakértőt a tárgyalásokba bevonni.

A Határmegállapító Bizottság működésével kapcsolatos költségeket a két résztvevő ország egyenlő arányban viseli.

2. cikk. Azok az ukrán és orosz nemzetiségű személyek, akik Csehszlovákia területén (Szlovákia kerületeiben) laknak, jogosultak 1946. január 1-ig a Szovjet Szocialista Köztársaságok Szövetsége állampolgárságáért optálni. Az opciót a Szovjet Szocialista Köztársaságok Szövetségében fennálló törvények szerint kell gyakorolni, és az csak a Szovjetunió hatóságainak hozzájárulásával válik hatályossá.

Azok a szlovák és cseh nemzetiségű személyek, akik Kárpát-Ukrajna területén laknak (állandó lakhellyel bírnak) jogosultak 1946. január 1-ig a Csehszlovák Köztársaság állampolgárságáért optálni. Az opciót a Csehszlovák Köztársaságban fennálló törvények szerint kell gyakorolni, és az csak a csehszlovák hatóságok hozzájárulásával válik hatályossá.

Azok a személyek, akik élnek a fent említett optálási joggal, az érdekelt kormány hozzájárulásának megadásától számított 12 hónapon belül kötelesek abba az országba áttelepülni, amelynek állampolgárságát meg akarják szerezni, és ennek kapcsán magukkal vihetik összes ingóságukat. Ezek az ingóságok minden vámilleték alól mentesek. Hátrahagyott ingatlan javaik után ezek a személyek kártalanítást kapnak.

Hasonlóképpen kártalanítást kapnak hátrahagyott ingatlan javaik után azok a cseh és szlovák nemzetiségű személyek, akik az ellenséges megszállás következtében kényszerültek elhagyni Kárpát-Ukrajna területét. E személyekkel azonos elbírálásban részesülnek azok a jogi személyek, amelyeknek a megszállás előtt fennálló igazgatási szerveit összetétel szempontjából cseh vagy szlovák honosságúnak kell tekinteni.

3. cikk. A mai napon kelt Szerződés 1. cikkének és a jelen Jegyzőkönyv 2. cikkének alkalmazása céljából a jogi, tulajdoni és pénzügyi kérdések rendezésére Felszámolási Bizottságot alakítanak, amelybe a Magas Szerződő Felek mindegyike kinevezi képviselőit, akik jogosultak az ellenőrzési munkálatokhoz szükséges szakértőket alkalmazni.

E Bizottság hatáskörébe tartozik, hogy a Kárpát-Ukrajnában lévő állami javak tulajdonjogát ellenszolgáltatás nélkül a Csehszlovák Köztársaságról a Szovjet Szocialista Köztársaságok Szövetségére ruhazza át.

4. cikk. A 2. cikk 3. és 4. bekezdése szerint kártalanításokat, a Felszámolási Bizottság által kidolgozott elvek alapján, a szovjet és csehszlovák kormány teljesíti. A Magas Szerződő Felek kicserélik a kártalanítottak listáját, és az eszerint fennmaradó tartozások kifizetését lebonyolítják. A kártalanításokat, valamint a különbözet kiegyenlítésével kapcsolatos összes kérdéseket a Szerződés megerősítésének napjától számított 18 hónap alatt számolják fel.

5. cikk. A jelen Jegyzőkönyv a Szerződés szerves része, és azt ugyanolyan feltételek mellett kell megerősíteni, mint az alapszerződés okmányát.

Moszkva, 1945.évi június 29.

A MUNKÁS ÚJSÁG AZ 1944-1945-ÖS FORDULATRÓL

Mit jelent Zakarpatszka-Ukrajna egyesítése Szovjet-Ukrajnával az itteni és magyarországi magyaroknak

Zakarpatszka-Ukrajna népe döntött. Azzal a hatalmas megmozdulásával, amellyel szabadon és önként kinyilvánította akaratát, hogy a testvér ukrán néppel egyesülve a szovjet népek nagy családjához kívánja hozzákötni sorsát és ezt a nemzeti tanács kiáltványának aláírásával, a „Manifestum”-mal kifejezésre juttatta, az egész világ tudomására hozta, hogy a nép és csakis a nép van hivatva arra, hogy hovatarozását, államformáját, valamint gazdasági és társadalmi berendezkedését megállapítsa.

Nézzük már meg, mit jelent Zakarpatszka-Ukrajna egyesítése Szovjet-Ukrajnával az itteni magyarok munkásoknak politikai, gazdasági és kulturális szempontból. Még frissen emlékeztünkben él a magyarok sorsa a régi rendszerben, amikor is a magyar nemzetiségű polgároknak el volt zárva az útjuk a hadseregnél, állami hivataloknál vagy magánvállalatoknál az érvényesülés előtt. Ezzel szemben a sztálini alkotmány tizedik fejezetének 123. szakasza azt mondja: „A Szovjet-Unió állampolgárainak egyenjogúsága sérthetetlen törvény, a gazdasági, állami, kulturális, társadalmi és politikai élet összes ágaiban, tekintet nélkül az ő nemzetiségi vagy faji hovatarozásukra. A jogok bármilyen közvetlen vagy közvetett korlátozása vagy ellenkezőleg az állampolgárok számára közvetett előnyök fenntartása az ő fajukra vagy nemzetiségükre való tekintettel, ugyancsak bármilyen hangoztatása a faji vagy nemzeti kiváltságnak vagy gyűlöletnek, vagy a faj, vagy a nemzet lenézése a törvény szerint büntetendő.”

Gazdasági szempontból vizsgálva a helyzetet, tudjuk, hogy abban a hatalmas előnyben, amelyet a szocialista gazdasági rendszer biztosít a kapitalista rendszerrel szemben, éppúgy része lesz a magyar, mint minden más nemzetiségű dolgozónak is. Az, hogy a munkás ma beleszól és irányítja a gyár vagy az üzem vezetését és a termelést a kommunista párton, a szakszervezeten és az üzemi bizottságokon keresztül, hogy a gyár nem árut, hanem használati cikket fog termelni, hogy a haszon nem a kizsákmányoló kapitalista, hanem a közösség érdekét fogja szolgálni, megnyitja előttünk az utat egy nagy fejlődéshez, az életszínvonal magasarányú emeléséhez és a kultúrigények teljes kielégítéséhez. Az, hogy a paraszt ma saját földjén vet és arat, és nehéz munkájának gyümölcsét egyedül élvezzi, lehetővé teszi neki a kényelmesebb, gondtalanabb és szebb életet.

Magyarok munkásoknak kulturális fejlődését a sztálini alkotmány tizedik fejezetének 121. szakasza teszi lehetővé, amely szerint a Szovjet-Unió állampolgárai részére biztosítva van az ingyenes művelődés joga a saját anyanyelvükön.

Mit jelent az egyesítés Magyarország jövője szempontjából?

A Szovjet-Unió békeszerető politikája diktálja, hogy a vele szomszédos államokban népi politika érvényesüljön, hogy a szomszédos nép megalégedetten éljen, nehogy őt ugródeszkának lehessen felhasználni egy esetleges háborúban, mint ahogy ez a második világháborúban meg is történt. Mindannyian emlékszünk még arra a rövid, de gyors gazdasági fel-

lendülésre, amely a szovjet-magyar gazdasági szerződés megkötése után következett be Magyarországon. Magyarország vesztes állam a veszített háborúban és a magyar fasiszta kormány népellenes és rövidlátó politikájáért bűnhődni fog. A közös szovjet-magyar határ lehetővé teszi a már megindulóban lévő kapcsolatok kiszélesítését és kimélyítését és ezáltal a magyar gazdasági élet helyreállítását. A közös szovjet-magyar határ eleve kiküszöböli minden reakciós kísérletnek a sikerét és biztosítja a nép szabad akaratát és szabad fejlődését. A közös szovjet-magyar határ és a baráti, szomszédi kapcsolat biztosíték arra nézve, hogy a magyar nép jóvá fogja tenni azt a bűnt, amelybe reakciós vezetői beleverték és le fogja mosni azt a szenny, amit a fasiszmus rákent.

Vasárnap, 1945. május 27.

A Zakarpatszka-Ukrajnai Nép-bizottságok első kongresszusának kiáltványa Zakarpatszka-Ukrajna Szovjet Ukrajnával való egyesítéséről

Felvirradt Zakarpatszka-Ukrajna örömteljes történelmi napja. A diadalmas Vörös Hadsereg segítségével leráztuk a német-magyar fasiszták jármát. Ukrán földön véget ért a többszázéves idegen elnyomás.

A kongresszus, Zakarpatszka-Ukrajna népe nevében, szívélyes köszönetét mond a győztes Vörös Hadseregnek, amely elűzte a német-magyar fasiszta hódítókat, s örömet és boldogságot hozott népünknek. Éljen Sztálin marsall, a Szovjet-Unió hadseregének főparancsnoka.

Zakarpatszka-Ukrajna népe évszázadokon át, elszakítva anyaországától, Ukrajnától, kihalásra volt ítélve. Népeinek túlnyomó részét, a parasztságot, megfosztották a földtől. Népünk vérrrel és verejtéssel szerzett kincseit idegen elnyomók elprédálták. Nyelvünket üldözték, iskoláinkat becsukták s ukrán nemzeti kultúránk hanyatlásnak indult. Népünket saját földjéről kiszorították. 1826-tól száz és százezer zakarpatszka-ukrajnait az éhség és a nyomor kergette ismeretlen, idegen országokba.

Az osztrák-magyar monarchia szétesése sem változtatott népünk gyarmati sorsán, nem vezetett Zakarpatszka-Ukrajnának nemzeti, gazdasági és kulturális újjászületéséhez. Hazánkat ismét elvágták anyaországától, Ukrajnától, Csehszlovákia sem adta meg a Saint-Germainban 1919-ben kötött szerződés alapján Zakarpatszka-Ukrajna önkormányzatát. Még a csehszlovák köztársaság - mely Osztrák-Magyarország romjain épült fel - elnevezésében sem szerepeltették zakarpatszka-ukrajnai népünk nevét. Az ukránokat minden vezető állami állástól távol tartották.

Zakarpatszka-Ukrajna részére azonban legnehezebb az 1938-as esztendő és az azt követő magyar fasiszták elnyomásának hat éve. A csehszlovák köztársaság, miután a hitleri Németország szétzúzta, kiszolgáltatott bennünket a magyar fasisztáknak. Egyetlen tiltakozó hang, egyetlen lövés nélkül fizettek velünk a német-magyar imperialistáknak, hogy megmentsék Csehszlovákiát. Zakarpatszka-Ukrajna népe váltópénzzé vált a történelem színpadán.

Azért jártak el így velünk, mert elszakítottak anyaországunktól, Szovjet-Ukrajnától s védtelenek maradtunk. Csak azért járhattak el így velünk szemben, mert nem valósítottuk meg népünk Szovjet-Ukrajnához való csatlakozását. S így elmaradtunk Szovjet-Unió nagy népeinek családjától.

Történelme folyamán Zakarpatszka-Ukrajna népe nem egyszer szállt harcba idegen elnyomói ellen. Nemzedékünk nem felejtette el népünk erőfeszítéseit, évtizedek hosszú harcait. A legszebb bizonyítékai ennek a Máramaroson és Huszton tartott nemzetgyűlések, 1918-ban és 19-ben, melyek 420 községet képviseltek, és kikiáltották Zakarpatszka-Ukrajnának egyesítését Nagy-Ukrajnával. Népünk nemzeti önállóságra való törekvéseit könyörtelenül elnyomták. A történelem örökké megemlékezik az 1904., 1913-14. évbeli máramarosi tárgyalásokról, munkások agyonlövéséről Huszton 1929-ben, tüntetők agyonlövéséről 1932-ben ugyanott, Turja-Paszikán és más falvakban.

Zakarpatszka-Ukrajna egész történelme mutatja, hogy népünk, ha megfosztják nemzeti önállóságától, ha évszázadokon át rabságban kell élnie, elpusztul. Idegen hódító állam keretén belül nem élhet. Szovjet-Ukrajnával való egyesülésünk a nemzeti újjászületést jelenti, az elnyomás, jogtalanság pedig Zakarpatszka-Ukrajna népének pusztulását.

Nagy igazságtalanság lenne, ha népünk ma is elszakítva élne szülőföldjétől, Szovjet-Ukrajnától, amikor Európa valamennyi nemzete a fasizmus, a hitleri zsarnokság, a faji ellenszenv ellen, nemzeti függetlenségért harcol. Nemzetünk szabad fejlődését, belső gazdasági felvirágzását és a külső biztonságát csakis akkor biztosíthatja, ha csatlakozik Szovjet-Ukrajnához.

Zakarpatszka-Ukrajna népe, miután a német-magyar fasizmus alól felszabadult, elhárította egyszer és mindenkorra megvalósítja örök álmát, Szovjet-Ukrajnához való csatlakozását. Ezzel az eszmével indult a községi, kerületi és városi bizottságok megválasztására. Utasította őket, hogy verekedjék ki népünk egyesítését Szovjet-Ukrajnával. Város és falu, munkás és paraszt, az egész intelligencia kérvényeiben és határozataiban kifejezésre juttatta akaratát az egyesítésre vonatkozólag.

Zakarpatszka-Ukrajna összes népbizottságai első kongresszusa elhatározta:

1. Egyesíteni Zakarpatszka-Ukrajnát a mi nagy anyánkkal, Szovjet-Ukrajnával és elszakadni Csehszlovákiától.
2. Kérni az Ukrán Szocialista Szovjet-Köztársaság Legfelső Tanácsát és a Szocialista Szovjet-Köztársaságok Uniójának Legfelső Tanácsát, hogy csatolja Zakarpatszka-Ukrajnát az Ukrán Szocialista Szovjet-Köztársasághoz.
3. Megválasztani Zakarpatszka-Ukrajna Néptanácsát, amely a nép érdekében cselekvő központi hatalom egyedüli képviselője.
4. Meghatalmazni és kötelezni Zakarpatszka-Ukrajna Néptanácsát, hogy megvalósítsa a kongresszus határozatát, Zakarpatszka-Ukrajna egyesítését Szovjet-Ukrajnával.

Mukacsevo, 1944. november 26.

Egyhangúlag elfogadta a zakarpatszka-ukrajnai népbizottságok első kongresszusa.

Vasárnap, 1945. június 3.

AZ „EGYÜTT” UTAT KERES

Magyarozatként csak annyit: az „Együtt” írógépen sokszorosított egyetemista irodalmi folyóirat. Életkora kevesebb egy évnél, valamikor tavaly ősszel született meg a gondolat a magyar nyelvészek fejében: folyóiratot kellene kiadni. Azóta jelenik meg. Eleinte egyszerű

szürke borítólapos füzetecske volt, a példányszám nem haladta meg a négyet-ötöt. Az idén az „Együtt” már színes borítólapal lát napvilágot. A példányszám is háromszorosa a tavalyinak. Hiába, növekedett az érdeklődés a folyóirat iránt. Ennek természetesen leginkább azok a fiatalok örülnek, akik összegyűjtik, szerkesztik, gépelik és bekötik az „Együtt”-et. Négyen vannak: Stumpf Béni, Balla Gyula, Györke László és Bús Ilona. De ez csak a törzskar. Az irodalomkedvelőknek készségesen segítenek a magyar nyelv- és irodalomtanszék tanárai, s a többi egyetemi hallgató is. Ez megmutatkozik az egyes számokon. Egyre terjedelmesebb az „Együtt”. Az 1967. évi első szám még csak 48 oldalas volt, a következőben már 62 oldalt találunk.

A növekedés azonban nemcsak mennyiségi, hanem minőségi is. Az irodalmi folyóirat lépésről lépésre, egyre jobban megközelíti az irodalmi folyóirat jellegét. Még ha ifjúsági, társadalmi alapon kibocsátott sajtótermék is. S ezért a szerkesztőbizottságot illeti meg a dicséret - a fiatalokat, akik egymaguk megérdemelnék, hogy külön foglalkozzunk velük.

De lapozunk talán inkább bele az „Együtt” számaiba. Ismerem a tavaly megjelent folyóiratok tartalmát is. Ezért ösztönös kíváncsisággal olvastam el minden anyagot. Fejlődött az „Együtt”? Vagy egy helyben topog? Ezek a kérdések foglalkoztattak, s jóleső érzés volt elkönyvelni - jobb, olvasmányosabb a folyóirat. Az oldalain egyre több fiatal tollforgató próbálkozik erejével - költők, kritikusok, prózaírók. S ha műveik olykor kiforratlanok is, sok helyen megcsillan bennük a hivatásérzet, a tehetség biztos jele.

Túl sok lenne a vita, a műbírálát a folyóirat oldalán? Meglehet. Induló folyóirat ez, melyet fiatalok, komszomolok írnak, szerkesztenek, olvasnak. Nem találták még meg a végleges utat. Nem döntöttek: ennyi és ennyi oldalt kapnak a költők, ennyit a prózaírók, a kritikusok. Egyelőre közvéleménykutatás folyik - milyen az „Együtt”, mi jó az „Együtt”-ben, mi a rossz?

Ez a közvéleménykutatás a folyóirat oldalain kezdődik és az egyetemi előadótermekben, a diákszállókban folytatódik. Az eredmény: az irodalomkedvelő fiatalok egyre magabiztosabbak.

Az „Együtt” népszerűsége is olyan nagy már, hogy felvetődik a kérdés: nem lenne célszerű 150-200 példányszámban, az egyetemi pártbizottság hozzájárulásával sokszorosítani? A folyóirat némi tartalmi módosításokkal így a magyar nyelv- és irodalom szakos hallgatók hasznos segédeszköze lenne, mely még inkább megszerettetné velük anyanyelvüket.

A folyóirat szerkesztőiről és szerzőiről már szóltunk. Többségük alsó évfolyamos egyetemi hallgató. Anyagaik között sok a talpraesett, ügyesen megoldott mű, bírálat. A szép-irodalmi műveket, könyveket és verseket bíráló legtöbb fiatal kritikus bátran vitába száll a szerzőkkel. Cikkeikben elemeznek, rámutatnak a hibákra, közük javaslatukat. (Tárci Etel - A tömeg és a vezető problémája, Sánta Ferenc Húsz óra című regényében. Balla Gyula - Kaleidoszkóp). Olvashatunk az „Együtt”-ben azonban kevésbé sikerült cikket is. (Györke László - Galambos Lajos: Fekete kötés, 1. szám), melyben a szerző megelégszik a cselekmény ismertetésével. Egyes cikkekben olyan hangnemre térnek át, ami iskolai dolgozat-ízt ad az egyébként jól induló bírálatoknak.

Tapasztalhatók pontatlanságok a versek válogatásánál. Szerintünk nem a legszerencsésebben csoportosították a költészet ünnepe tiszteletére összegyűjtött verseket (2. szám). Ugyanebben a számban olvashatjuk Punykó Mária „Vonaton” c. tollrajzát. A tollrajz nyelvezete jó, gördülékeny. Mégis, ezen az anyagon többet kellett volna dolgozni a szerzőnek. Mert így nem világos: pozitív hős a városba utazó cipőgyári munkás, vagy negatív.

Mennyi a fizetés - kérdem. 60-70 rubelre gondolok, de kétszerese is megvan. Csendes nevetéssel mondja. - Elisszuk mi azt. Nem sikerült a befejezés sem.

Az „Együtt” egészben véve, érdekes olvasmány. A március-áprilisi szám pedig már majdnem „igazi” folyóirati színvonalat üt meg. Ebben sok illusztráció is van: Horváth Anna linóleummetszetei. Jó lenne, ha a továbbiakban a folyóirat illusztrálásába bevonnák az uzshorodi képzőművészeti szakiskola tehetséges fiataljait is.

Márkus Csaba

Kárpáti Igaz Szó, 1967. május 31.

FIATALOK IRODALMI STÚDIÓJA

Az utóbbi időben egyre több kezdő költő és író jelentkezett. Az újságszerkesztőségeknek nem volt lehetőségük a beérkezett lírások, elbírálására, de a kezdőknek sem volt elegendő a pár soros „kritika” a lényeges hibák megértéséhez. Tehetséges fiatalok jelentkeztek, azonban még náluk is szembeötlő volt az alapismeretek hiánya. Ezért - a szabadabb elbírálási mód és az ismeretek gyarapítása céljából - szükségessé vált egy stúdiószerű kör létrehozása. Az Uzshorodi Állami Egyetem magyar nyelv- és irodalom szakán tanuló fiatal költőknek és íróknak (Benedek András, Balla Gyula, Györke László) a közreműködésével 1967 novemberében a Kárpátontúli Ifjúság c. területi lap szerkesztősége keretében megalakult a Forrás Ifjúsági Stúdió.

A Stúdió havonként tartja összejövetelét. A foglalkozásokon a beérkezett írásokat vitatjuk meg és minden alkalommal egy-egy elméleti kérdést is megtárgyalunk. Különösen az eszmeiségre, a formai jellegzetességek ismertetésére és a szerkesztési szabályokra fektetünk nagy súlyt. De nemcsak költészettel és prózával foglalkozunk, hanem a művészet különböző ágazataival is ismerkedünk és a meglévő tudást is igyekszünk elmélyíteni. Munkatervünkben helyet kapott a zene, a publicisztika és a képzőművészet.

Csak rövid ideje működik a Forrás Ifjúsági Stúdió, de máris szép sikereket könyvelhetünk el. A fokozatos fejlődés folytán a Stúdió egyes tagjai: Fodor Géza, Fábián László, Füzesi Magda, Peleskei Jenő, Dupka György már több ízben publikáltak a Kárpátontúli Ifjúságban és a Kárpáti Igaz Szóban. És előreláthatólag a további fejlődés sem marad el. A Stúdió tagjainak vezetésével a területen több helyen alakultak irodalmi- és olvasóköri.

A jövőben a Stúdió bővíteni szeretné szerepkörét, hogy még eredményesebben egyengetse a terület alkotó ifjúságának útját.

Zselicki József,

a Forrás Ifjúsági Stúdió elnöke

Kárpáti Kalendárium, 1969.

A NAGY SZOVJET CSALÁD KIS MAGYAR KÖZÖSSÉGE

Gondolatok egy Lenin-könyv kiadása kapcsán

- A nemzetek önrendelkezési jogáról

.. . Megjelenése szinte órára egybeesett a kijevi kongresszus (az UKP XXIV. kongresszusa - Szerk.) megnyitásával, és bizonyára az SZKP XXIV. kongresszusának napjaiban lesz területszerte kapható a könyvesboltokban. És határozottan szimbolikus itt még valami más is. Épp ez a könyv - Lenin egyik legsarkalatosabb állásfoglalása a nemzetiségi kérdésben - került ezekben a napokban kárpátontúli magyar dolgozók asztalára, szinte buzdítva őket arra, hogy most, a kongresszusi idők számadó-számvető atmoszférájában ők is lemérjék azt az utat, amelyet a két kongresszus között a nagy szovjet család kis nemzeti közösségeként megtettek.

Akadnak talán, akik erőszakoknak találják a fenti párhuzamot. Leninnek ez a műve csaknem hat évtizeddel ezelőtt, 1914 első felében íródott: a burzsoá államokon belül élő nemzetek helyzetét elemzi, a marxistáknak e nemzetek jogaival kapcsolatos álláspontját fejti ki. Hogyan vonatkoztatható mindez ránk, kárpátontúli magyarokra, a mi helyzetünkre?

Hogyan? Többféleképpen is.

Elsősorban a nemzeti egyenjogúság itt megfogalmazott lenini elveiből sarjadtak, ezekre támaszkodnak ma is azok a normák, amelyek a soknemzetiségű Szovjetunió népeinek szocialista együttélését szabályozzák. Másodsor: lényeges számunkra még egy alapelv, amelynek ez a mű igen pontos megfogalmazását adja: hogy a nemzetiségi hovatartozásnak semmiképp sem szabad elválasztania dolgozóinkat a kitűzött célért vívott küzdelmükben.

„A feladat az, hogy megvédjék a proletariátus által a szocializmusért vívott osztályharc egységét” - írja Lenin, határozottan elítélve mindenfajta nacionalizmust, majd később ezt a gondolatot konkretizálja, s megállapítja, hogy a proletariátusnak „harcolnia kell mindenféle nacionalizmus ellen, el kell ismernie nemcsak általában valamennyi nemzet teljes egyenjogúságát, hanem az államépítés tekintetében való egyenjogúságot is... „, másrészt pedig, éppen azért, hogy sikeresen harcolhasson valamennyi nemzet mindenfajta nacionalizmusa ellen, síkra kell szállnia a proletárharc és a proletárszervezetek egységéért”.

Miért idéztük ezeket a sorokat? Semmiképpen sem azért, mintha a nacionalizmusnak valamilyen számottevő fenyegető jelenségeire figyeltünk volna fel, amelyek a területen élő nemzetek sikeres együttműködését veszélyeztetik. Mégis vannak dolgok, magyar lakosságunk körében elszórtan tapasztalható jelenségek, amelyeket mi, kommunisták nyugtalanul szemlélünk, dolgok, amelyek egyebek közt kis nemzeti közösségünk fejlődését, prosperálását is lassíthatják, hátráltathatják. Elért nemzeti vívmányaink elhallgatására, lekicsinylésére gondolok itt. Azoknak a nehézségeknek (mert ilyenek is vannak) eltűzésére, sőt olykor dramatizálására, amelyek egyes nemzeti problémáink megoldásában - főként a magyar lakosság kis lélekszáma miatt - még előfordulnak. Végül: egyesek nemzeti elzárkózására, csökkentett érdeklődésére az egész szovjetország dolgai, problémái iránt. Nem árt tehát, ha - az említettekre hivatkozva - a nemzetiségi kérdésekről írott e nagyfontosságú Lenin-mű megjelenése kapcsán legalább vázlatosan áttekintjük vívmányainkat, elidőzünk a nehézségeknél is és megvizsgáljuk, hogy halad fokról fokról kiküszöbölésük...

... Az irodalomnál időzzük el talán kissé bővebben, itt ugyanis ki szeretnék térni bizonyos problémákra is. Maguk a tények sokatmondóak: magyar íróink könyvei közül mintegy

tucatnyi orosz és ukrán fordításban is megjelent, nem egy részesült kedvező fogadtatásban, kapott elismerő sajtóvisszhangot Moszkvában, Kijevben, Budapesten. Igaz: írógárdánk nem túlságosan népes: heten vannak, akik eddig önálló könyvvel jelentkeztek (Csengeri Dezső, Kecskés Béla, Kovács Vilmos, Sütő Kálmán, Szalai Borbála, Szenes László és e sorok írója.) A magyar lakosság lélekszámához arányítva ez talán nem is kis szám, de a felsoroltak mintegy fele eddig egykönyves, gyakorlatilag ez alig jelent többet az első komoly lépés megtételénél. Miért nincsenek többen? Miért jut aránylag lassan előre az időszaki sajtóban publikálgató tucatnyi fiatal?

Nos, ennek legkevésbé sem a kellő támogatás vagy megértés hiánya az oka. 1949 óta folyamatosan részt veszek a Kárpáti Kiadó munkájában, a magyar kiadványok megjelenését ez alatt mindig szemmel tartottam, hol mint szerkesztőbizottsági tag, hol mint lektor, két ízben pedig a kiadó belső munkatársa is voltam. Teljes bizonyossággal tudom tehát, hogy e két évtized alatt a kiadóhoz nem futott be egyetlen olyan, figyelmet érdemlő magyar kézirat sem, amely ne jelent volna meg. Fiatal magyar tolforgatóink számára szinte korlátlan publikálási lehetőség nyílik lapunkban, nem megvetendő fórum a Kárpáti Kalendárium folyóiratszerű irodalmi melléklete sem. Mi az oka, hogy fejlődésük ütemét mégsem tekinthetjük kielégítőnek, hogy lapunkban is aránylag ritkán találkozunk nevükkel? Ennek fő okául épp az egyik, cikkem elején említett nemkívánatos jelenséget jelölném meg: egyesek nemzeti elzárkózását, csökkentett érdeklődését szovjetországunk irodalmi élete iránt. Tovább megyek: úgy érzem, ezek az elvtársak a szocialista Magyarország irodalmi életét is rosszul, egyoldalúan figyelik.

Ismerjük az MSZMP irodalompolitikájának - az ország sajátos viszonyait messzemenően figyelembevéve - három elvét: a magyarországi párt támogatja a szocializmus építését elősegítő, pártos irodalmat; tűri az indifferens, öncélú irodalmi alkotásokat; tiltja az ellenséges ideológia irodalmi megnyilatkozásait. Nos, egyes fiataljaink ezek közül az elvek közül is leginkább a másodikat látják, elárasztják szerkesztőségünket öncélú, a Tart pour l'art jegyében született, társadalmi problémákat távolról sem érintő írásokkal (főként versekkel), megfélemlítve arról, hogy ezek a munkáik semmiképp sem lehetnek szovjet életünk irodalmi kifejezői (tehát publikálásuk nem volna indokolt), no de majakovszkiji, józsefattilai, rilszkiji, illyés-gyulai magasságokban sem jutsz el soha, „ha nem tudsz mást, mint eldalolni saját fájdalmad s örömed”. Emiatt voltam kénytelen kedvezőtlenül véleményezni a fiatal magyar költőknek azt az antológiai-kéziratát, amelyet tavaly állított össze a Kárpáti Kiadó magyar szerkesztősége.

S ezt a körülményt jelölném meg a fejlődés legfőbb kerékkötőjeként is. Úgy véljük, a magyar tolforgató fiatalság politikai nevelése terén keveset tesz még az írószövetség helyi tagozatának pártszervezete, az egyetem magyar tanszéke (a fiatalok legtöbbje innen került vagy kerül ki) nem utolsósorban - lapunk is.

A magunk részéről igyekszünk ezt a mulasztásunkat a közeli jövőben pótolni. Magyar írói körökben mostanában egyre több szó esik újabb sajtóorgánum szükségességéről, arról, hogy például a kalendárium irodalmi melléklete almanachhá önállósuljon. Ehhez azonban a legfőbb feltétel: hozzájárni, hozzáfejlődni ehhez a kívánsághoz, komolyan venni az írói hivatást és az irodalom társadalmi, tudatformáló szerepét.

Balla László

Kárpáti Igaz Szó (Ungvár) 1971. március 21.

ELIDEGENEDÉS?

A Kárpátontúli Ifjúság, az egyetem magyar toliforgatói és a Forrás Stúdió

Cikkünk címét aligha kell a mai olvasónak magyarázni: a XX. század második fele burzsoá társadalmának egyik jellegzetes viselkedésmódját jelöli. A tőke országainak viszonylagtában még valami pozitív töltete is van a szónak. A társadalmi formáció, amelytől bizonyos egyének (zömmel: ijjak) ott „elidegenednek”: embertelen, farkastörvényű világ, így tagadásában még akkor is van pozitív elem, ha életuntság, kiábrándultság, a jövőben való nem hívés is rejtőzik mögötte, márpedig az elidegenedés fogalmában mindez benne foglaltatik. Annál furcsább, ha egy szovjet sajtókiadvány, méghozzá egy ifjúsági lap, egy komzszomolbizottsági sajtószerv válik az elidegenedés (vagy talán inkább: megjátszott elidegenedés szócsövévé. (...) S kik azok, akik „elidegenedtek”? Nagyrészt egyetemünk hallgatói, olyan ifjak, akiket társadalmunk... kényeztet... akik szilárd egzisztenciájú család sarként látogatják az egyetemet, s ennek a soraiban alkalmuk van behatóan megismerkedni az emberi társadalom leghaladóbb ideológiájával, a marxizmussal - leninizmussal...

De ne vágjunk a dolgok elé, nézzük meg milyen kép tárul elénk a Kárpátontúli Ifjúság hasábjairól.

Mint ismeretes, a lap két nyelven jelenik meg: ukránul és magyarul. A magyar változat az ukrán hivatalos fordítása, ettől az elvtől azonban a szerkesztőség esetről esetre eltér: az ukrán kiadás verseit a magyar változatban néha más versekkel, általában fiatal kárpátontúli magyar költők írásaival pótolják. Felvetődhetik az a kérdés is, van-e ehhez a szerkesztőségnek egyáltalán joga, hiszen a lap státusa nem úgynevezett mutációk kiadását írja elő, hanem kétnyelvű, azonos szövegű lapét, tehát a helyes eljárás bizonyára az volna, ha a magyar szerzők verseinek közlése esetén ugyanezek az írások fordításban napvilágot látnának az ukrán kiadás hasábjain. Bennünket azonban most nem ez érdekel elsősorban. Ezt a problémát formainak foghatnánk fel és nem is foglalkoznánk vele túlságosan sokat, ha a lap vezetői (szerkesztő Lengyel Vaszil, a magyar kiadást irányító helyettese Fejes János) magyar verspublikációjuk összeválogatásánál nem feledkeznének meg a legelemibb politikai éberségről, esztétikai igényességről, s legalább némi-némi koncepciót, következetességet tanúsítanának. Sajnos azonban az elmúlt másfél-két esztendő alatt publikált versek, a legkevésbé sem bizonyítják az említett elvtársak politikai érettségét.

A fent írt időszak alatt közölt, nem kis számú magyar vers közül csak alig egy tucatról állíthatjuk, hogy megfelel a szocialista realizmus követelményeinek. Ha társadalmi mondanivalót, pozitív politikai állásfoglalást keresünk, mindössze néhány Lenin-versen (köztük Füzesi Magda szép költeményén), s pár jelentéktelen (művészileg olykor nagyon gyenge) apróságokon akad meg szemünk. Viszont egész áradatával találjuk szembe magunkat az olyan verseknek, amelyekből mélységes világfájdalom, végtelen pesszimizmus, életuntság árad (Balla Teréz: „Porladnak őseink”, Zselicki József: „Öregség”, ugyancsak tőle „Születésnapomra” stb.).

Nem tagadjuk, hogy minden embernek, így a Kárpátontúli Ifjúság poétáinak az életben is lehetnek nehéz napok, amikor a szomorúság érzése kerekedik fölül, sőt mikor még a társadalmunk emberére általában jellemző optimista életszemlélet is megbicsaklik egy pillanatra. Nem is tartanánk felháborítósnak, hogy olykor-olykor, ilyen versek is előfordulnak

ifjúsági lapunkban, ha nem ezek volnának óriási túlsúlyban, ha megfelelő számú, életünket igenlő költői állásfoglalás ellensúlyozná őket. De a sok-sok borúlato, destruktív szellemiségű olykor morbid (Balla Teréz: Életérzés) vers közlésével a szerkesztőség ifjúságunknak ezt a világfelfogását deklarálja tipikusan. És nem hinnénk, hogy az volna a komszomollap feladata, hogy verspublikációval elvegye fiatal olvasóink életkedvét, kiölje belőlük a küzde-niakarást, meggyőzze őket az élet értelmetlenségéről, a jobbért való harc kilátástalan sá-gáról.

Annál is inkább, mert biztosak vagyunk abban, hogy - mint cikkünk elején is jeleztük - fiatal költőinknek ez az elkeseredése csak megjátszott, s nem több üres póznál, a nyugati illetőségű s itt-ott egyes haladó kormányzatú országok birodalmába is beszivárgó „elidege-nedésversek” majmolásánál. Mert mi oka lehet például Fábíán László egyetemi hallgatónak (Zselicki József és Balla Teréz is azok!) így festeni meg életútját...

*Először
csak sejteni tudtam
árnyak határán
barangoltam
együtt hajlottam
áfákkal
ha
emberszagot hozott a szél*

*az őszbe befolyt a vérem
a szebb évszakokból
kimaradtam
álomból kitiltott
halszemű* kutyákkal
gyalogoltam
gyalogoltam*

* az eredetiben: halkszemű (a szerzők)

Miféle őszbe folyt bele a költő vére (ha ez a kép többszörösen áttételes: még rosszabb)? Mik azok a szebb évszakok (!), amelyekből kimaradt? Miféle álomból tiltották ki (!) azokat a halszemű kutyákat, akiket Fábíán sorstársainak tekint?... És még számtalan ilyen kérdést tehetnénk fel ehhez a mindössze tizenhét soros zagyva kis miniatúrhöz. Ezekre a kérdésekre azonban hiába várnánk feleletet. A válasz csak egy lehet: a politikai érzékkel itt baj van. S a lap szarkasztóinél még inkább, mint a szerzőnél. (Különben a szerkesztőség ezt a verset a „Tavaszi akkordok” pályázatra közölte 1971. június 1-én. Szép kis tavaszi akkord!) politikailag még hibásabb ugyanennek a szerzőnek „Metamorfózis” c. verse (1970. június 7.), melynek tanúsága szerint a költő „az éjben ott sejti a nappalt”, valamiféle kövek közül való kiszabadulása után vágyik, majd ha bizonyos elvont „igazságok” holmi „félvad szelekkel” súrlódnak majd össze. S ugyancsak nem tudjuk mire vélni, mikor Zselicki József arról ír, hogy bizonyos idegen (?) golyccsal letekart mezőkön szép álmok szférájába jár vadászni...

Ebben a cikkben főként a Kárpátontúli Ifjúságban közölt versek eszmei hibáira szeretünk volna rámutatni. (...)

... de nem hallgathatjuk el azt a következtelenséget, vétkes hanyagságot sem, amelyet a szerkesztőség a versrovatnak - hogy úgy mondjuk - technikai összeállításánál tanúsít. .. Az ukrán változat verseit nagyon gyakran fordítás nélkül ukrán nyelven jelentetik meg (mire való akkor a magyar kiadás?) vagy, ha orosz költőt akarnak az ifjúságnak magyar fordításban bemutatni, erre a célra épp a politikailag kompromittált, néhai Paszternákot tartják a legmegfelelőbbnek... Ami a legutóbbi megállapításunkat illeti, itt is más volna a helyzet, ha az orosz költészet rendszeres, értő válogatásé bemutatása közben kerítenének sort Borisz Paszternákra is (bár tőle még így is eltekinthetnének), de hogy közölt verse csak így magában mit keresett ifjúsági lapunkban, igazán nem értettük.

Ahogy nem értettünk sok egyebet sem. Például azt, hogyan tehet közzé a lap egy olyan önreklámozó cikket, mint 1971. június 19-én a „Számvetés”, amelyben az itt kifogásolt versek szerzőiről az egykori „Forrás” Ifjúsági Irodalmi Stúdió tagjairól azt írják, hogy „helyes útra” találtak és feladatunk a továbbiakban a „felismert feladatok, célok tudatosítása, következetes megvalósítása”. Láttuk, hogy milyen ez a „helyes” út! S az meg egyenesen ízléstelen, hogy a cikk szerzője, Tompa Endre (ugyanő: Benedek András, ugyanő: Stumpf Béni) önmagát dicséri...

A következtetést már levontuk cikkünk elején, ehhez most csak azt szeretnénk hozzátenni, hogy a szerkesztőség, azon kívül, hogy politikailag hibás verseknek adott helyet a lap hasábjain, még egy súlyos hibát elkövetett.

A Kárpátontúli Ifjúság égisze alatt működött (azóta megszűnt) „Forrás” stúdiót eszmeileg nem irányította, eltúrte, hogy az apolitizmus mentsvárává, az irodalmi destrukció központjává váljék, mikor pedig a helyzet tarthatatlan lett, ahelyett, hogy erős kézzel rendet teremtett volna, engedte széthullani.

És sajnos el kell marasztalnunk az Uzshorodi Állami Egyetem pártbizottságát is, hisz a kifogásolt (s itt teljességgel fel nem sorolt) versek szerzői nagyrészt egyetemi hallgatók, magyar nyelv és irodalom szakon látogatják az előadásokat. Hogy a pártbizottság politikailag nem irányítja, nem neveli őket, nem kíséri figyelemmel közéleti szereplésüket, sajtópublikációikat, annak bizonyítására a felsorolt példák több, mint elégségesek.

Mind a Kárpátontúli Ifjúság szerkesztőségétől, mint az Uzshorodi Állami Egyetem pártbizottságától elvárjuk, hogy súlyos mulasztását rövid időn belül helyre hozza.

Kárpáti Igaz Szó (Ungvár) 1971. augusztus 20.

I. BEADVÁNY

A tűz nem alszik ki . . .

G. Smanyko elvtársnak, az Ukrajnai KP Kárpátontúli területi bizottság titkárának, J. Mejhes elvtársnak, az Ukrajnai írók Szövetsége Kárpátontúli szervezete felelős titkárának, a Kárpáti Igaz Szó szerkesztőbizottságának, Vaszilij Lengyel és Fejes János elvtársnak, a Kárpátontúli Ifjúság szerkesztőinek.

A Kárpáti Igaz Szó ez év augusztus 20-i számában cikk jelent meg „Elidegenedés” (a Kárpátontúli Ifjúság, az egyetem magyar toliforgatói és a Forrás Stúdió) címmel, amelynek névtelen szerzője sértegetésekre, rágalmozásokra és a tények meghamisításával politikai vádaskodásra ragadtatta magát.

Mi, a Forrás Stúdió tagjai, akik ellen ezek a vádaskodások irányulnak, beérhetnénk azazal az erkölcsi elégtétellel, hogy a cikk közfelháborodást keltett, és szándékával ellentétben a közvéleményt osztatlanul mellénk állította. Mivel azonban ez a névtelen publikáció része egy céljában tisztázatlan, eszközeiben brutális kampánynak, melynek máris nem csupán bennünket érintő következményei vannak, más módunk véleményünk kifejtésére nem lévén, álláspontunkat e levélben hozzuk a címzettek tudomására.

A cikkben felvetett kérdések, illetve a velük kapcsolatban felmerült problémák természetük szerint két részre oszlanak: egy erkölcsi, ezen belül szakmai-erkölcsi; és egy politikai, ezen felül a magyar nemzetiségű értelmiségünk egészét érintő művelődéspolitikai részre. - Először is szögezzük le: igen tisztességtelen és semmivel sem igazolható eljárás, ha valaki a hatalom birtokában nyilvánosan támadást intéz, méghozzá a névtelenség mögé rejtőzve - valaki vagy valakik ellen, akikről pedig eleve tudja, hogy nincs módjuk a védekezésre. (...) Sajnálattunkra a névtelen cikkekben leledző verskritikával nem tudunk érdemben foglalkozni. A helyzet ugyanis az, hogy szerzőjének - irodalompolitikai és más elfoglaltsága miatt - nyilván nem jutott ideje hiányos középiskolai végzettségéhez hozzátanulni annyit, hogy a verselemzést megfelelő szinten el tudja végezni. De ha már végzettséget nem kérhetünk számon tőle, kérjük számon a szakmai erkölcsöt...

Kiválasztottunk és bemutattunk egy verset annak a József Attila Irodalmi Stúdióinak oszlopos tagjától, amelyet névtelen szerzőnk az általa eltemetett és halottnak vélt Forrás Stúdió helyébe, annak ellenpólusaként tákolt össze, mint „a szocializmus mellett elkötelezett” kezdő toliforgatók mintafórumát. íme a vers:

*„Hej, dáridó, sej dáridó,
agyuk megzavart rádió,
arcuk rom: mindent összetör
bennük az alkohol-ököl.*

*Új mítosz terem, vagy mi ezl
Hozzád futnak, ködisten, szesz,
ősi jogát,
szép mámorát
a szerelemtől elveszed.
Az eszünket is elveszed.*

*Romarcokon, roncs leikeinken
Penész ült ki. - Ó értelem,
mi lesz,
ha már teérted is
így kell énekelnem?*

(Kecskés Béla: Hej dáridó. .. Kárpáti Igaz Szó, 1971. ápr. 18.)

Most pedig Névtelenünk logikáját követve, és az ő vulgáris módszerével tegyünk fel néhány kérdést. Először is: vajon honnan merítette az ihletet a már nem is olyan fiatal, de még mindig szépreményű költő ennek a vodkától áporodott agyú, romarcú és penészszülte, roncslelkű, új mítoszt teremtő társadalomnak a megfestéséhez, amely verséből élénk tántorog és eszét veszve ködistenéhez menekül? ... Csak nem a szovjet valóságból? Vagy talán a versben emlegetett megzavart rádióból, amely egyben agya is ennek a züllött társadalomnak? És vajon miféle rádió az? És vajon mire gondol ilyenkor az avatatlan olvasó, aki - uram bocsá - néha még a Szabad Európa Rádiót is meghallgatja, melynek programjából pedig soha sem hiányzik a téma: „vodka és szocializmus” (zárójelben jegyezzük meg: ha az idézett költő áttételesebb és katasztrofális világképének ihletője nem az említett rádióállomás, s zavart agyú társadalmában netán a mi rádiónk a vétkes, akkor még rosszabb a helyzet).

De soroljuk tovább a kérdéseket: kíváncsiak vagyunk, vajon hol volt Névtelen szerzőnk feddhetetlen politikai ébersége akkor, amikor ezt a verset leköszölte és mint a szocialista-realista költészet egyik mintapéldányát - útjára bocsátotta József Attila általa idézett szavaival: „vers, eredj, légy osztályharcos...” Vajon az nem jutott eszébe, hogy ez a vérbeli osztályharcos vers - meghallgatva a biztatást - szedi magát és elindul, megy, megy, mendegél, az Óperenciás tengeren is túlra, meg sem áll az egyszeri rádiókommentátor szobájáig, és osztályharcos bátorsággal bekopog hozzá.

A többit könnyű elképzelni. Másnapra - Névtelen szerzőnk nem egyedülálló logikájával és módszerével - elkészül az irodalmi ötperc. Valahogy így: „Hallották a verset kedves hallgatóink. Esztétikai jegyeit tekintve jelentéktelen, tartalmát tekintve azonban jelentős. Nem tesz hozzá semmit ahhoz a képhez, amely a szovjet társadalomról kialakult bennünk, de ismételten kimondja, hogy a szovjet emberek igenis elfordulnak a fennkölt kommunista eszméktől, inkább a szesz mámorába menekülnek, és eszmék helyett új mítoszt teremtenek maguknak... A tökéletes bomlás, a társadalmi züllés képe ez, kedves hallgatóink. Igaz, hogy ez a társadalom ma még nem tud mit kezdeni magával, de - és ez a lényeg, kedves hallgatóink! - egyre inkább odafigyelhet igazi vezetői, az értelmiség szavára, amely tükröt tart eléje, és mint ahogy ezt az elhangzott vers írója is teszi: énekel értelméért... És még valamit: ... Külön hangsúlyt ad ennek a jelenségnek az a tény, hogy az idézett vers nem akárhol, hanem egy pártlapban jelent meg, amelyet „X. Y.” szerkeszt, akinek egyes írásaira már több ízben is felhívtuk szíves figyelmüket. Jegyezzék meg ezeknek az embereknek a nevét, kedves hallgatóink, hisz ők az értelmiség legjava, akik a rendszer számos korlátozását leküzdve, mégis csak hallatják bíráló hangjukat, és ezzel felbecsülhetetlen szolgálatot tesznek a tájékozódni vágyó szabad világnak...”

Hát nagyjából így fest a mi Névtelen szerzőnk politikai ébersége egy általa közölt vers kapcsán, melyet kizárólag az ő módszerével közelítettünk meg. Rossz és tisztázatlan ez az irodalompolitikai tragikomédia. Se erkölcsé, se igazsága. Ha jól meggondoljuk, nem is olyan nehéz elidegenedni tőle.

Amint levelünk elején már jeleztük, a tárgyalt cikk egy kampánynak csupán egyik megnyilvánulása. A kampány elindításához ürügyül Kovács Vilmos és Benedek Andrásnak az az irodalomtörténeti tanulmánya szolgál, amely a Tiszatáj c. szegedi folyóirat 1970. októberi és decemberi számában jelent meg Magyar irodalom Kárpát-Ukrajnában címmel.

Szükségesnek tartjuk leszögezni, szerintünk a tanulmány a maga nemében az első olyan munka, amely valós képet fest irodalmunkról, kezdetétől napjainkig, amely - a tényeknek megfelelően és művelődéspolitikai okokkal magyarázza, méghozzá messzemenő megértéssel és felelősséggel.

Éppen ezért érthetetlen számunkra a tanulmány hazai hivatalos fogadtatása és a reakció, amit kiváltott. Azok ugyanis, akik ebből az írásból értesültek első ízben problémáinkról, akiknek hivatalból is kötelességük volna foglalkozni e problémákkal, ahelyett, hogy igyekeztek volna, ha nem is megoldani, de legalább tudomásul venni őket - hajsztát indítottak a szerkesztők ellen, megnyilatkozásukra megtorlással válaszoltak: közlési tilalom, munkahelyi fegyelmi, munkaköri korlátozások, hivatalos rágalom - és nem hivatalos pletykahadjárat területi méretű gyűléseken és más fórumokon, és mindezek eredményeként az a mérgezett légkör, amely miatt a két szerző kilépett a Kárpáti Kiadó magyar szerkesztőségéből.

Ezzel azonban korántsem zárult le az „ügy”. Hátra voltak még azok, a tanulmányban név szerint szerepeltek: a Forrás Stúdió, amit mint testületet kellett szétrombolni. Ehhez - mint annyi más romboláshoz - Balla László látott hozzá. Ezzel a szándékkal hozta létre a Kárpáti Igaz Szó szerkesztősége mellett a József Attila ellenstúdiót, amelybe a Forrás tagjainak egy részét is meghívta. Elgondolása világos: a megosztás eszközével végezni el a rombolást. És amikor nem sikerült keresztülvinnie tervét, megjelent az a bizonyos névtelen cikk, amely már azok ellen is irányult, akiket Balla László át akart plántálni a József Attila Stúdióba, sikertelenül.

A névtelen cikk megírásának indítékai és szándéka tehát nyilvánvaló. Eredménye pedig: a „megbélyegzettek” - egyetemi diákok - azóta állandó zaklatásnak vannak kitéve.

A félreértések elkerülése végett szögezzük le: mi nem a József Attila Stúdió elveivel, nem a szocialista irodalom elveivel állunk szemben. Mi Balla László destruktív mesterkedéseivel állunk szemben és azzal a kilátástalan dilettantizmussal, amelyet maga körül igyekszik kitenyészteni, s amelyről azt hiszi, hogy irodalom, de nemcsak azt hiszi, hanem felelőtlenül le is fedezi a szocialista realizmus cégérével.

Az „ügy” azonban - és ebben Balla László minősítésre váró szerepe - nemcsak az elmondottakra és nemcsak ránk korlátozódik. Szorosan hozzátartozik és fejleménye az a cikk is, amely „A nagy szovjet család kis magyar közössége” címmel a Kárpáti Igaz Szó 1971. márc. 28-i számában látott napvilágot Balla László tollából. Ez a zagyva iromány szót sem érdemelne, ha nem volna köze a körülöttünk kerített „ügyhöz”, ha a benne felvetett, az egész magyar lakosságunkat érintő problémákat nem igyekezne elkendőzni és meghamisítani, félrevezetve ezzel a közvéleményt és félrevezetve azokat a szerveket is, amelyeknek a problémák megoldásán fáradozni - kötelességük.

Mit mond a cikk? Felsorolja szociális és szellemi vívmányainkat, rendjeles dolgozóinkat, felrója, hogy „mégis vannak dolgok, magyar lakosságunk körében elszórtan tapasztalható jelenségek... melyek egyebek közt kis nemzeti közösségünk fejlődését, prosperálását is lassíthatják”. Itt „elért nemzeti vívmányaink elhallgatására, lekicsinylésére” gondol a szerző, meg „azoknak a nehézségeknek” (mert ilyenek is vannak) eltúlzására, amelyek egyes nemzeti problémáink megoldásában - főként a magyar lakosság kis létszáma miatt

- még előfordulnak”. Aztán megígéri, hogy sorra meg fog oldódni „még az a néhány probléma is, amellyel ma még esetleg szembe kell néznünk...”

És következik az intellemt: „... egyet azonban nem szabad elfelejtenünk: ennek legfőbb feltétele, letéteményese (?), biztosítéka épp az ukrán néppel, a Szovjetunió minden népével fenntartott kapcsolat gondos ápolása, védelme, fejlesztése”.

Mit sugall a cikk? Egy alantas kisebbségi érzést, amellyel eltelve - egyenjogúságunk mellett, de kicsiségünk tudatában - dicsőítsünk nemzeti vívmányainkká hétköznapi dolgokat, mert ha nem ezt tesszük, s netán még bizonyos problémákkal is előhozakodunk, ezt valakik úgy fognák fel, mint vívmányaink lekicsinylését, nemzeti elzárkózottságot, a népeink barátságá elleni vétséget.

És mit tesz a cikk? Kicsinységünket bizonyítandó, még azt is igyekszik bemocskolni és lerombolni, amink van, megrágalmazni és félreállítani, akink van; hogy még kicsinyebbek legyünk, hogy még kisebbek legyenek - esetleg ne is legyenek! - kéréseink, követeléseink. Közben pedig Potemkin-módszerrel konstruált „nemzeti vívmányainkból” egy olyan délibábos helyzetképet, melynek semmi köze a valósághoz.

Ezért is érezzük lelkiismereti kötelességünknek, hogy szóljunk meglévő problémáinknak legalább arról a töredékéről, amelynek gyökere elvezet bennünket azoknak az országos méretű törvénysértéseknek az időszakába, amelyeket a párt XX. és XXII. kongresszusa ország-világ előtt feltárt és elítélt.

Tévedés ne essék, mi nem volt sérelmeket akarunk felhánytorgatni, nem érzelmeket akarunk felkavarni, amikor a problémák kapcsán olyan régi keletű, de makacsul tovább élő negatív jelenségekre hívjuk fel a figyelmet, amelyekben a fogyatékoságok, fonákságok gyökereznek. Ellenkezőleg. Meggyőződésünk szerint népeink barátságá ellen az vét legsúlyosabban, aki igyekszik elhallgatni, elkendőzni, vélt vagy valóságos eredmények mögé rejteni a meglévő problémákat, s ezzel hagyja elmérgesedni őket.

Meggyőződésünk továbbá, hogy problémáink egy része azért van meg, mert területi szerveink nem ismerik őket, és éppen ezért, mert akadnak olyanok, akik igyekeznek eltitkolni előlük őket. Nézzünk hát szembe most velük tisztességesen, közös felelősségtudattal. Kezdjük, mint Balla László, az iskolákkal, illetve azzal, amit ő elhallgatott: az óvodákkal.

Területünkön nincs magyar óvoda. Hogy ez mit jelent, azt a szülők és a pedagógusok saját bőrükön tapasztalják, nem is szólva a gyerekekről. Itt már nem is a legnagyobb probléma, hogy az a magyar ajkú gyermek nem anyanyelvén ismerkedik a legalapvetőbb fogalmakkal, bár ez is olyan fogalom- és tudatzavart okoz, amelyből később, az iskolában behozhatatlan hátránya származik. Különösen súlyos ez a probléma ma, amikor a gyermekeket már az óvodában meg kell tanítani írni, olvasni, amikor az iskola az új program szerint ezzel már nem foglalkozhat és alaposan nem is foglalkozik.

Meggyőződésünk szerint egyetlen szülő sincs az ellen, hogy gyermeke már az óvodában megtanuljon ukránul és oroszul, ha az nem az anyanyelv rovására történik! Amellett azonban marad a kérdés: mi a sorsa annak a magyar ajkú gyermeknek, akit az óvodában nem az anyanyelvén tanítanak meg írni, olvasni?

A tapasztalatok szerint a szülők egy része legyőz minden hátrányt és magyar iskolába adja gyermekét. A szülők másik része pedig enged az óvónők rábeszélésének (az óvodák ugyanis előre meghatározott iskolákba meghatározott számú elsőst adnak), enged az érveknek, melyek szerint gyermeke már úgymint jobban tud ukránul és oroszul, mint magyarul - és egzisztenciális megfontolásokból vagy kényszerhelyzetből ukrán, illetve orosz is-

kólába küldi gyermekét. És az utóbbiak egyre többen vannak. Mielőtt azonban ezt szám-
adatokkal is bizonyítanánk, szeretnénk feltenni néhány kérdést:

- Vajon ki törődött az elmúlt 26 évben a magyar óvodák ügyével, és fog-e törődni vele
valaki az elkövetkező 26 évben?

- Vajon hová rejtette Balla László azokat a kérelmeket, panaszokat, amelyek az óvo-
dák ügyében a szerkesztőséghez befutottak?

- Vajon vétenénk a népeink barátsága ellen, ha az óvodákban - legalább a két utolsó
évben jó magyar előkészítő csoportokat szerveznének, ahol a gyermekeket anyanyelvükön
tanítanák írni, olvasni?

Szomszédunkban, a baráti Csehszlovák Szocialista Köztársaságban valamivel több,
mint háromszor annyi magyar él, mint amennyien mi vagyunk, hozzánk hasonló kisebbség-
ben. Emellett országaink társadalmi berendezkedésének és soknemzetiségű összetételének
hasonlósága is alkalmat ad a viszonyításokra és arányosításokra.

A csehszlovákiai magyar kisebbségnek több mint 30 magyar nyelvű újsága, egy iro-
dalmi folyóirata, egy irodalmi hetilapja, 6-8 almanachja és olyan önálló kiadója van, amely
évente 60 - 70 könyvet jelentet meg magyar nyelven.

És mink van nekünk? Egyetlen önálló politikai napilapunk, amit Balla László szer-
keszt. Azt hisszük, ezzel aránylag meg is mondtunk mindent. Nem nehéz kitalálni, hogy
csehszlovák szomszédaink nemcsak azért értek el ilyen kézzelfogható szép eredményeket a
lenini nemzetiségi politikában, mert szólamok helyett áldoztak rá, hanem azért is, mert tud-
ják: nem az irodalmi folyóiratokhoz és almanachokhoz kell felnőni, hanem azokban kell
felnőni...

Aki pedig az irodalmi életnek ezt az egyszerű törvényszerűségét nem ismeri, vagy
tudatosan igyekszik azt a feje tetejére állítani, az oda jut és másokat is oda juttat, ahol va-
gyunk: csonka, torzó, vegetálásra ítélt szellemi szegénységbe.

De vizsgáljuk tovább az okokat a Balla-féle arányiatok tükrében:

A Kárpáti Kiadóról már tudjuk, hogy évente egy eredeti magyar szépirodalmi művet
jelentet meg. Az idén például .egyet sem.. Nyilvánvaló, hogy ez az ütem és kiadói gyakorlat
nem segítőtje, hanem keréktörője irodalmi életünk fejlődésének. Amikor ez a probléma fel-
vetődik, a kiadó szemfényvesztéssel hátrítja el magáról a felelősséget: kimutatja, hogy fenn-
állása óta mennyi könyvet jelentetett meg magyar nyelven. S ugyan ki figyel fel arra, hogy a
tetszetős számban ott lapulnak Sztálin, Molotov, Kaganovics, Sepilov, Berija stb. annak
idején tucatszámra kiadott művei.

Tételezzük fel, hogy kiadónk nem egy, hanem három eredeti szépirodalmi művet ad ki
évente, továbbá, hogy 10 induló írónk közül mondjuk 4, a számos jelentkező közül pedig 1
felnő időközben az önálló kötethez. Lenne akkor összesen 12 írónk, ebből azonban egyet és
a 3 feltételezett könyvből is egyet le kell számítani, mert Balla Lászlónak minden évben ki-
jár egy új könyv. Maradna tehát 11 írónk és évente 2 könyvünk. Ez pedig azt jelentené, hogy
egy-egy írói kiadásra még így is 5-6 évet kellene várni. De ha a mai állapotokon nem
változtatunk gyökeresen, még ez is csak meddő álom marad.

Vannak-e anyagi okai ennek a túrheterlen helyzetnek? Nincsenek!

A Kárpáti Kiadó évi 110.000 rubel tiszta jövedelemmel dolgozik, ebből 95.000-et azo-
kon a könyveken keres, amelyeket magyarországi kiadókkal közösen jelentet meg (szovjet
irodalmi művek magyar fordításban Magyarország részére), s ezeket a könyveket kiadónk-
nak az a magyar osztálya gondozza, amely csekély létszámú lakosságunkból kerül ki.

Az arány tehát itt: 95.000 rubel haszon a magyar könyveken és 15.000 a többin. Ha a kiadót ez az arány erkölcsileg és anyagilag mindössze évi egyetlen önálló magyar mű kiadására kötelezi, akkor igen furcsa fogalmi vannak az erkölcsről.

A kiadóban ma ezek a kéziratok hevernek: Csengeri Dezső: novellák; - Kovács Vilmos: novellák; - Szenes László: novellák; - Szóvá Péter: novellák; - Kecskés Béla: versek; - Balla László: gyermekversek; és 10 induló költő antológiája.

Szóljunk most az utóbbiról, mely már 3 éve fekszik a kiadóban, s amelyet most Balla László kénytelen volt visszautasítani. Szóljunk róla azért is, mert sorsa nem egyedülálló, s mert fogalmat kaphatunk arról, hogy milyen is egy Balla László szerint nem megfelelő kézirat.

A kéziratot mi, 10 fiatal költő nyújtottuk be 3 évvel ezelőtt. Kovács Vilmos, a kiadó magyar osztályának akkori vezetője válogatta (ez lett később az első számú baj), és az 1969-ben kölcsöntanárként nálunk tartózkodó Besenyei György docens, az ELTE tanára véleményezte a kiadó felkérésére és ajánlotta kiadásra (ez lett a második számú baj).

Az év elején Kovács Vilmos újraválogatta az antológia anyagát, amely leapadt két ívre, tehát 1400 sorra, ami költőnként átlag 140 sort: 5-6 verset jelent. Az új válogatásba került versek zöme előzetesen megjelent a Kárpáti Igaz Szóban, a Kalendárium Irodalmi Mellékleteiben, egy kisebb része pedig a magyarországi lapokban (ez lett a harmadik számú baj).

Az új kéziratot elolvasták és kiadásra ajánlották: Rotman Miklós docens és Szikszai Aladár, a területi pártbizottság munkatársa; mindketten szerkesztőbizottsági tagok.

Aztán Balla László idézett cikkéből értesültünk arról, hogy ő - kénytelen volt kedvetlenül véleményezni az antológia-kéziratot. Mivel más módunk nincs rá, itt teszünk fel néhány kérdést... Mely versek nem felelnek meg Balla Lászlónak? Azok talán, amelyeket ő maga közölt a Kárpáti Igaz Szóban, amikor még nem volt Tiszatáj és József Attila Stúdió-ügy? (Itt jegyezzük meg, hogy csupán a Kárpáti Igaz Szóban megjelent versekből kitalálni az egész antológia anyaga!)

Vagy azok nem felelnek meg neki, amelyek a Kárpáti Kalendárium Irodalmi Mellékletében jelentek meg? De hiszen azokat már egyszer szentesítette a köztársasági bizottság, a kiadó, még az előzetes és utólagos cenzúra is. Vagy talán azok nem felelnek meg, amelyek magyarországi lapokban láttak napvilágot? Nem önámítás-e és mások becsapása feltételezni és sejtetni, hogy pl. a Népszabadságban, az MSZMP KB lapjában - és szívesen közölné, ha mernék küldeni - a szocialista irodalomnak kevésbé éber őrei ülnek, mint O, Balla László, a Kárpáti Igaz Szótól?

A válasz ezekre a kérdésekre senkinek sem okozhat nagyobb fejtörést. Egy nyitott kérdés azonban mégis marad: vajon meddig tart még Balla László irodalmi kalózkodása és politikai kalandorsága?

És most röviden nyelvi problémákról, amelyeket ugyan Balla László azzal érzékeltetett és merített ki, hogy Bíró Andor törli az orosz, Balázs elvtárs pedig a magyar nyelvet. Azt ajánlanánk Balla Lászlónak, hogy az ilyen göregaborkodás helyett inkább vegye számba és hívja fel a területi pártbizottság figyelmét arra, hogy hány magyar faluban van olyan kolhozelnök, pártbizottsági titkár, klubvezető és könyvtáros, aki nem tud magyarul?

Vagy talán kérdezze meg, hogy a magyar iskolásoknak - még színmagyar falvakban is - miért kell oroszul köszönniük, s aki ezt szóvá meri tenni, arra még ma is, a szovjethatalom 26. évében, miért sütik rá a nacionalizmus veszedelmes bélyegét? És végül még valami. A szovjethatalom évei alatt megoldódtak területünk magyar lakosságának alapvető szocialista életfeltételei is. Emellett szellemi területen a felgyülemlt mulasztások súlyos, megol-

datlan problémákat szültek. Gondjaink nyilván nem abból adódnak, hogy kevesen vagyunk (így fel sem vetődhet a kérdés!), hanem abból, hogy specifikus, kisebbségi helyzetben vagyunk. Csekély létszámú lakosság és nemzeti kisebbség nem egy és ugyanaz, ezek lényegében különböző kategóriák.

Mert igaz ugyan, hogy az alkotmány szerint a többi szovjet állampolgárral együtt mi is egyenjogúak vagyunk, de mi történjék akkor, ha - mint azt az előbbiekből is láttuk - alkotmányos jogainkat és érdekeinket megsértik?

Nem volna-e jobb, célravezetőbb, a megoldás járható útja egy olyan testület létrehozása, amely mondjuk kulturális területen meglévő és jelentkező problémáinkat, ügyeinket átnézné, érdekeinket képviselné, tudván hogy másfajta, nem különálló érdekek ezek, csupán specifikusak.

Ilyen testületekre a szomszédos baráti államokban számos példát találunk. Vegyük csak a Magyarországi Románok Demokratikus Szövetségét, amely 15.000 román, az ország lakosságának mindössze 0,15%-át képviselik (a mi magyar lakosságunk létszáma köztársaságunk lakosságának 0,35%-át teszi ki). Egészen nyilvánvaló, hogy az ilyen testületet sem a Balla László cikkében emlegetett Bíró Andor, sem más nem képes helyettesíteni.

A felvetett problémák végére értünk. Még e terjedelmes beadványban is csak töredékét érintettük gondjainknak, amelyek megoldásához tisztafejű és tisztakezű emberek kellenek, és persze - tisztább léggör. Mert míg olyan emberek szennyezik és mérgezik körülöttünk a léggör, mint a már említett egyetemi rektornak a titkárnője is, aki azzal rontott neki az egyik panaszkodó szülőnek, hogy bennünket, magyarokat mind egy szálig ki kellene telepíteni Kamcsatkára.

Amíg a mi kommunizmust építő és a népek barátságára épülő társadalmunkban az ilyen emberek szabadlábban járnak; amíg barátnak éppenséggel nem nevezhető érzületek táplálkozhatnak egy olyan történelmi dokumentumból, mint a Kárpátontúli Ukrajna Népi Bizottságai első kongresszusának 1944. nov. 26-án kelt - és azóta sem korrigált - 52. sz. határozata, amely kimondja, hogy a németek és mi, magyarok a kárpátukrajnai nép örök ellenségei vagyunk; amíg még vannak - lehetnek - politikai analfabéták, akik nem értik, hogy a magyar nép és annak szovjet állampolgárrá lett része - sohasem voltunk és nem vagyunk egyetlen más népnek sem örök ellenségei, hogy nem tartozunk felelősséggel a Horthy-kormányzat büneiért, mint ahogyan az 1848 - 49-es magyar szabadságharc vérbefojtásáért sem az orosz nép, hanem a cári rendszer a felelős, addig nehezen tudunk szót érteni, maradnak a súlyos gondok, a magyar lakosság rossz közérzete, amely egyre riasztóbb méreteket öltő tömeges kivándorlásra kényszeríti.

Befejezésül kérjük valamennyi felvetett probléma kivizsgálását, gondos tanulmányozását és orvoslását. Külön vizsgálatot kérünk Balla László ügyében, ugyanis meggyőződésünk szerint nem szabad megengedni, hogy ez a tisztázatlan, hitét vesztett, korrupt egyén továbbra is demagógiával alacsonyítsa, becsapással és hazudozással süllyessze és önös érdekekből lejárassa a párt és a kormány politikáját.

Szeretnénk, ha a címzettek megértenék jószándékunkat, hogy közös gondjainkat - a közvélemény támogatásával - mindaddig nem akarjuk kivinni területünk határain túlra, ameddig úgy érezzük, hogy megoldásukra itt és helyben mód és lehetőség van.

a Forrás Stúdió, Ungvár-Uzshorod, 1971. szeptember-október

Nemzetőr (München), 1983. szeptember 15. 3., 8.1., 1983. december/ 1984. január

II. BEADVÁNY

Az SZKP KB Polititkai Bizottságának, az SZKSZ Legfelsőbb Tanácsa Elnökségének

A szocializmus egyik legnagyobb vívmánya pártunk lenini nemzetiségi politikájának, az egyenlőség és a barátság politikájának gyakorlati megvalósítása.

Sajnos, a Kárpátontúli terület magyar lakosságával kapcsolatban nem érvényesülnek következetesen az SZKP nemzetiségi politikájának lenini elvei. Ezt bizonyítja az is, hogy az elmúlt évek folyamán számos panasszal és kéréssel fordultunk különböző állami és párt-szervekhez, kérve az alkotmány által biztosított jogaink sorozatos megsértésének orvoslását. Kéréseink és panaszaink azonban nemcsak hogy süket fülekre találtak, hanem elkezdődött egy máig is tartó, céljaiban és eszközeiben tisztátalan magyarellenes kampány, melynek már idáig is számos áldozata van.

Most, mikor a kommunizmust építő szovjet nép a Szovjetunió fennállása 50. évfordulójának és egyben a lenini nemzetiségi politika diadalának nagy ünnepére készül, lelkiismereti kötelességünknek érezzük a legfelsőbb párt- és állami szervek tudomására hozni meglévő problémáinkat, melynek megoldása nélkül nem tudjuk tiszta szívvel és jó közérzettel fogadni a nagy ünnepet. Meggyőződésünk szerint a népek barátsága és a párt politikája ellen véténénk, ha igyekeznénk a meglévő problémákat elhallgatni és ezzel hagynánk elmérgesedni őket. Meggyőződésünk továbbá, hogy problémáink nagy része azért van meg, mert a legfelsőbb párt- és állami szervek nem ismerik őket.

Gondjaink és panaszaink gyökerei a múltba vezetnek. Nagy részük a Kárpátontúli Ukrajna Népi Bizottságai 1. kongresszusának 1944. november 26-án kelt nyíltan magyarellenes határozatainak közvetlen következménye. Ezek a határozatok ugyanis kimondják, hogy mi, magyarok, a kárpátontúli ukrán nép örök ellenségei vagyunk. S még riasztóbb az a tény, hogy ezek a sovinszta hangvételű dokumentumok néhány évvel ezelőtt ismét napvilágot láttak a területi párt- és tanácsi szerveink közvetlen gondozásában, mintegy azt dokumentálva, hogy egyes kerületi vezetőink magyar-ellenes felfogásában az elmúlt negyedszázad folyamán semmi sem változott. („Sljahom Zsovtnya”. VI. Uzshorod, 1965. Dokumenti. NN. 51, 52, 53 sztr. 78, 81, 82.) A hírhedt határozat eredményeképpen következhetett be területünk magyar férfilakosságának 118-tól 50 évig] internálása [1944], tekintet nélkül az egyének pártállása és előző magatartására. (Még a régi kommunistákat, a Magyar Tanácsköztársaság harcosait, a fasizmussal szemben aktív vagy passzív ellenállást tanúsítókat sem kímélve.)

Tévedés ne essék, mi nem volt sérelmeket akarunk felhanytorgatni, nem érzelmeket akarunk felkavarni, de fel kell hívnunk a figyelmet azokra a régi keletű, de makacsul tovább élő negatív jelenségekre, amelyekben a fogyatékoságok gyökereznek. Az említett dokumentumokból táplálkozó magyarellenesség a továbbiakban sem talált kellő visszautasításra, de máig is tovább él az élet számos területén. Barátságtalan és nyíltan magyarellenes érzelmekekkel és megnyilvánulásokkal lépten-nyomon találkozhatunk nemcsak a közéletben, hanem a területi állami és párt-szervekben is. Nem nehéz elképzelni azt sem, milyen érzelmekek ébresztenek ezek a dokumentumok azokban a 14-20 éves fiatalokban, akik belőlük ismerkednek meg az 1944-es és 1945-ös évek történelmi eseményeivel.

Nem akarjuk a múltat szépíteni, de határozottan visszautasítunk minden olyan felfogást, amely jogosnak ítéli a bűnös politikusok vétkeiért ártatlan utódok ezreit büntetni. Nem vagyunk felelősök a magyar uralkodó körök bűneiért és az ukránokat ért atrocitásokért, mint ahogyan az 1848 - 49-es magyar szabadságharc vérbefojtásáért sem az orosz nép, hanem a cári rendszer a felelős. Ugyanakkor szeretnénk leszögezni, hogy területünk magyar dolgozó népe sosem táplált és ma sem táplál ellenséges érzelmeket ukrán testvérei iránt. Évszázadokon keresztül vállvetve harcoltunk a haladásért, népeink szabadságáért. Együtt harcoltunk a Rákóczi-szabadságharcban és az 1848-1849-es magyar forradalomban, együtt védelmeztük 1919-ben a Magyar Tanácsköztársaságot, és a fasizmus elleni harcban Oleksza Borkanyuk partizánegységei mellett ott harcoltak Pataki Ferenc és Úszta Gyula magyar partizánegységei is.

A mai viszonyok között mi, Kárpátontúl magyar nemzetiségű lakosai az összekötő kapocs, a híd szerepét szeretnénk betölteni a testvéri magyar és ukrán nép között. Sajnos, ez a törekvésünk nem talál megértésre. Bizonyos erők megakadályoznak minden próbálkozást a közeledésre. Sőt, ezek az erők rossz szemmel néznek minden olyan közeledési szándékot, amely ukrán részről irányul felénk. S még riasztóbb az a tény, hogy ez az ukrán szovinizmus nemhogy gyengülne, hanem egyre erősödik, befolyása alá vonva területünk különböző vezető szerveit egyenesen a magyar lakosság etnikai integritására, elnemzetietlenítésére tör. Ezért nem lehet csodálkozni azon, hogy magyar lakosságunk körében találkozunk nacionalista megnyilvánulásokkal. Persze távol áll tőlünk a nacionalista megnyilvánulások védelme. A nacionalizmus bárhol és bármilyen formában káros, éppen ezért internacionalista felelősségtudattal küzdenünk kell és küzdeni fogunk ellene, bárhol is nyilvánuljon meg.

Sérelmeink gyökere abban rejlik, hogy az alkotmányunk által biztosított egyenlő jogok mellett nincsenek egyenlő lehetőségeink, mivel azok korlátozva vannak az élet számos területén. Alkotmányos jogaink tudatos megsértéséből és lehetőségeink nyílt korlátozásából adódó problémáink súlyosak, de nem megoldhatatlanok.

Nézzünk hát szembe most velük tisztességgel, közös felelősségtudattal, mert csak így képzelhető el azok teljes felszámolása és a nemzetiségi politika lenini elveinek teljes megvalósítása területünk magyar nemzetiségű lakosságával szemben is.

I.

Legsúlyosabb gond számunkra az anyanyelvi oktatás megoldatlansága. Alkotmányunk az ország valamennyi nemzetisége számára biztosítja az anyanyelven való tanulás jogát. Ennek ellenére területünk magyar nemzetiségű lakosaival szemben egy egész sor diszkriminációs intézkedés és szabály van érvényben, melyek sértik az anyanyelvi oktatás jogát és gátolják annak érvényesítését az oktatás valamennyi szintjén.

1. Területünkön nincs hivatalosan magyar tannyelvű óvoda. Itt a legnagyobb gondot az jelenti, hogy a magyar ajkú gyermek nem anyanyelvén ismerkedik a legalapvetőbb fogalmakkal, ami olyan fogalom- és tudatzavart okoz, amelyből később az iskolában behozhatatlan hátránya származik. Különösen súlyos ez a probléma ma, amikor a gyermekeket már az óvodában meg kell tanítani írni, olvasni. A magyar tannyelvű óvodák hiánya viszont lehetlenné teszi, hogy a magyar ajkú gyermekek anyanyelvükön tanulják meg az írást, olvasást. Mi akarjuk, hogy gyermekeink már az óvodában megtanulják az orosz és ukrán nyelvet, feltéve, ha ez nem az anyanyelv rovására történik, de a jelenlegi gyakorlatot károsnak tartjuk, mivel az anyanyelv megfelelő ismerete nélkül nem lehet hatásos az orosz, illetve ukrán

nyelv oktatása sem; káros ez azért is, mert a gyermekek nem ismerkedhetnek meg zenei anyanyelvükkel sem.

2. Nem kevésbé nehéz és egyre bonyolultabbá váló probléma: nemzeti iskoláink helyzete. Területi szerveink hosszú éveken keresztül szabotálták a magyar anyanyelvi oktatás megvalósítását területünk magyarlakta községeiben és városaiban. A magyar középiskolák megnyitására majdnem egy évtizedet kellett várni, illetve nem várni, hanem harcolni értük, évekig járni a köztársasági és országos minisztériumokat, míg végül azok elrendelték megnyitásukat, mégpedig területi szerveink vezetőinek szándéka és akarata ellenére, akik nemcsak hogy nem támogatták, de minden eszközzel gátolták és akadályozták a magyar tannyelvű középiskolák megnyitását. Ezért történhetett meg, hogy Beregszásznak (Beregovo), ennek a 80 - 85%-ban ma is magyar lakosságú városnak 10 évvel előbb volt ukrán és orosz középiskolája, mint magyar. De ha az iskolák mai állapotát vizsgáljuk meg, akkor is egy sor olyan riasztó jelenséget tapasztalhatunk, amelyek komoly aggodalomra adnak okot.

Az utóbbi időkben a magyar iskolák felszámolásának egy új, rafinált módszerével kísérleteznek területszerte, melynek lényege abban rejlik, hogy az önálló magyar tannyelvű iskolákat vegyes tannyelvű iskolákká szervezik át. Ilyen manipuláció segítségével próbálják jelenleg megszüntetni a nagyszöllősi (Vinohradovo) magyar középiskolát. Erre van ítéltve tudomásunk szerint a viski magyar tannyelvű középiskola is. A példákat tovább is sorolhatnánk. A lenini nemzetiségi politika alapelveinek súlyos megsértését jelenti az is, hogy területünk számos magyar, illetve vegyes lakosságú falujában nincsen magyar iskola, vagy csak az alsó három osztály magyar tannyelvű, a többi ukrán. Kirívó példaként megemlíthetjük Tiszaújhegyet (Nóve Szeló), ahol a lakosság 80%-a magyar anyanyelvű, de nincs magyar iskola. Hasonló a helyzet számos más faluban is: Karácsfalva (Karacsin), Mátyfalva (Matyijevo), Királyháza (Korolevo), Tekeháza (Tekovo), Csepe (Csepa), Gödényháza (Gugya) - szőlői járás; Kerekhegy (Okruklja) - téesői járás; Bakos (Szvoboda) - beregszászi járás slb.

Még tűrhetetlenebb a helyzet ott, ahol a magyarság kisebbségben vagy szórványokban él. Például Huszton, Szolyván (Szvaljava), Rahón (Rehovo), Bustyaházán (Bustino), Gyertyánligeten (Koboljanszka Poljana), Bocskón (Bicskiv), Királymezőn (Uszty-Csorna), Kőrösmezőn (Jaszinya) stb.

Az illetékes szervek természetesnek tartják a szórványokban élő magyarságnak az anyanyelvi oktatás jogától való megfosztását, annak ellenére, hogy ezzel a kérdéssel kapcsolatban V. I. Lenin egyértelműen kimondja, hogy még 1-2 gyereknek is joga van tanulni az anyanyelvét és népének történelmét (V. I. Lenin: Összes Művei. 24:221). Jellemző azonban, hogy sok 90-95%-ban magyar lakosságú községben is van ukrán iskola, amelyekben a tanulók száma sok esetben még a tízet sem éri el. Például a haranglábi ukrán tannyelvű elemi iskolának 7, a bátyúinak 4, a bótrágyinak 9 tanulója van. Ezzel szemben Rahón, ahol majdnem másfélezer magyar nemzetiségű lakos él, ami a város lakosságának kb. 10%-a (ebből 2 - 300 iskolás korú gyermek), nincs magyar iskola. A rahói magyar szülők minden erre vonatkozó kérelmét, illetve panaszát visszautasították. Teljesen felfoghatatlan és semmivel sem magyarázható, hogyan lehetséges társadalmunkban ilyen megalázó különbséget tenni a 2 - 300 rahói magyar és az egynéhány haranglábi, bátyúi, bótrágyi stb. ukrán és orosz gyermek között?

3. Súlyos problémát jelent területünk magyar tannyelvű iskolái számára a megfelelő pedagógus-káderek utánpótlása. Magyar nyelv- és irodalom szakos tanárokon kívül szaktanárok képzése a magyar tannyelvű iskolák számára nem folyik, ezzel senki sem törődik és

nem is foglalkozik annak ellenére, hogy az Ungvári Állami Egyetem különböző karain ehhez megvolna minden feltétel. A Munkácsi Tanítóképző magyar tagozatán a képzés évek óta szünetel. Ez az egyik oka annak, hogy területünk magyar tannyelvű iskoláiban számos olyan tanár van, aki alig vagy egyáltalán nem tud magyarul. Kirívó példákat idézhetünk a viski, técsői, szlatinai, ungvári, munkácsi, szöllősi, beregszászi 4. sz. középiskolából, a csornai nyolcosztályosból stb.

Ez a tűrhetetlen állapot felbecsülhetetlen kárt okoz tanulóink anyanyelvi kultúrájának és az oktatás színvonalának szempontjából. Nem kevésbé súlyos problémát okoz az is, hogy a magyar iskolák pedagógusainak jelentős része még elementáris szinten sem rendelkezik magyar műveltséggel. Nem ismeri a magyar kultúrát, irodalmat, történelmet és még írni sem tud helyesen azon a nyelven, amelyen tanít. Ilyen körülmények között megvalósíthatatlan a megfelelő színvonalú nevelő munka a magyar iskolákban. Ez a siralmas helyzet az illetékes szervek tudatos magyarellenes beállítottságú káderpolitikájának az eredménye, melynek célja a magyar tannyelvű iskolák színvonalának lerontása.

4. Területünkön nincsen magyar középiskola, nincs egyetlen magyar tannyelvű zeneiskola. Még a majdnem tisztán magyar lakosságú beregszászi szakiskolák (egészségügyi, mezőgazdasági, ipari szakközépiskolák) mind ukrán tannyelvűek. Mi több, ezekben a tanintézetekben nincs magyar tannyelvű tagozat sem. Még kultúrfelvilágosító intézményeink (klubok, könyvtárak) szakkáder-képzése is ukránul folyik.

Ezt a tarthatatlan helyzetet még szakoktatók hiányával sem lehet indokolni, hiszen magyar anyanyelvű szaktanárokkal bőven el vagyunk látva (például a Beregszászi Zeneiskola előadójának és tanulóinak 90%-a magyar anyanyelvű, ennek ellenére az oktatás ukrán nyelven folyik).

5. Egy sor súlyos visszaélést találhatunk a továbbtanulás területén is. A továbbtanulás lehetőségei különböző megkülönböztetések és manipulációk eredményeképpen a magyar tannyelvű iskolák végzősei számára erősen korlátozottak. Ez ellentmond alkotmányunk 123. cikkelyének, amely kimondja, hogy az emberi jogok korlátozása vagy különböző előnyök biztosítása nemzetiségi vagy faji hovatartozástól függően törvényellenes cselekedet.

A továbbtanulás legnagyobb akadálya az a megkülönböztetés, amelyben a magyar tannyelvű iskolák végzősei részesülnek területünk különböző szakközépiskolaiba és az Ungvári Állami Egyetemre való felvételek során. Területünk egyetlen szakközépiskolájában sem lehet magyarul felvételizni, annak ellenére, hogy területünkön csaknem 100 magyar tannyelvű iskola működik. Ugyanez volt a helyzet hosszú éveken keresztül az Ungvári Állami Egyetem különböző fakultásain is. Néhány évvel ezelőtt úgy látszott, felenged ez a magyarellenes magatartás. Az Ungvári Állami Egyetemen ugyanis engedélyezték a magyar tannyelvű iskolák végzősei számára a magyar nyelvű vizsgázást. Azonban ez a „kedvezmény” rövid életűnek bizonyult. 1970. július 30-án rektori parancs jelent meg, amely ismét orosz, illetve ukrán nyelv- és irodalom vizsgára kötelezett minden magyar iskolából jelentkezőt. Szinte hihetetlen, hogy egy ilyen intézkedés megjelenése előtt maga az egyetem nyolchónapos fizetett előkészítő tanfolyamot rendezett, melyen a jelentkezőket a magyar nyelvi és irodalmi vizsgára (szóbeli és írásbeli) készítették elő, az egyetem bármely karára is jelentkeztek. A területi magyar nyelvű pártlap (Kárpáti Igaz Szó) hasábjain néhány hónappal a felvételi vizsgák előtt megjelent egy közlemény, amely megerősítette azt az információt, hogy minden karra lehet magyarul felvételizni: már a vizsgarend is ki volt függesztve, és mindezek ellenére megszületett a rektori rendelet, amely megtiltotta a magyar nyelven való vizsgázást, két nappal a felvételi vizsgák előtt.

Ezen a bűnös önkényeskedésen az sem segített, hogy a szülők panaszára az Össz-szövetségi Felső- és Szakközépoktatásügyi Minisztérium elrendelte a magyar tannyelvű iskolák végzősei számára a magyar nyelven való vizsgázást az egyetem minden karán. A helyzet azóta sem javult, sőt rosszabbodott. Ebben az évben még az eddig engedélyezett írásbeli anyanyelvi (magyar) vizsgázást is betiltották. Ráadásul minden egyetemre jelentkező, magyar iskolát végzett tanulót arra kényszerítették, hogy „önként” kérvényezze az orosz nyelvű vizsgázást. Itt ismét hangsúlyozzuk: mi akarjuk, hogy gyermekeink megtanulják az ukrán és az orosz nyelvet.

A tapasztalat azt mutatja, hogy a magyar tannyelvű iskolák végzősei, akik e súlyos diszkriminációk ellenére továbbtanulhatnak, egyetemi, illetve szakközépiskolai tanulmányaik során tökéletesen elsajátították mind az orosz, mind az ukrán nyelvet. Meggyőződésünk azonban az is, hogy a lenini nemzetiségi politikából adódó egyenlő jogaink értelmében nem lehet kritérium a felvételi vizsgákon a tökéletes orosz, illetve ukrán nyelvtudás. Hiszen teljesen nyilvánvaló, hogy egy magyar anyanyelvű, tíz éven át magyar tannyelvű iskolában tanuló felvételiző nem versenyezhet orosz, illetve ukrán nyelvtudásban azokkal, akiknek az orosz vagy ukrán nyelv anyanyelvük és középiskolai tanulmányaikat is anyanyelvükön végezték. Ez nemcsak az anyanyelvi vizsgákra vonatkozik, hanem minden más szakvizsgára is, mivel vizsgázáskor magyar anyanyelvűek nem azt mondják el, amit az illető tárgykörből tudnak, hanem azt, amit arról ukránul, illetve oroszul el tudnak mondani. Ez a hátrányos helyzet azt eredményezi, hogy felvételizőink tudomásukhoz mérten sokkal alacsonyabb osztályzatot kapnak, ami csökkenti, sőt egyes esetekben lehetetlenné teszi a különböző tanintézetekbe való bejutás lehetőségét még az egyébként tehetséges tanulók számára is.

6. Teljesen érthetetlen és semmivel sem magyarázható, hogy területünk magyar nyelvű iskoláiban és az Ungvári Állami Egyetem magyar tagozatán nem tanítják a magyar történelmet. Ennek következtében az a paradox helyzet áll elő, hogy a magyar nemzetiségű gyerekek programszerűen tanulják és tudják, hogy ki Sztjepán Razin, Bohdan Hmelnickij és Jeanne D'Arc, de fogalmuk sincs Dózsa Györgyről, Rákócziról vagy Kossuthról. Ismerik I. Péter cárt és tevékenységét, de nem tudnak semmit Mátyás királyról, nem tájékozódnak az 1919-es Magyar Tanácsköztársasággal kapcsolatosan stb.

Azonkívül, hogy ez ellenkezik V. I. Lenin meghagyásával, aki kimondta, hogy minden nemzetiségű gyermeknek (még 1-2-nek is!) joga van történelmének elsajátítására (V. I. Lenin: Összes Művei, 24:221), ez a gyakorlat ellenkezik a marxizmus egész szellemével, mivel elszakítja az irodalomtörténet folyamatát a társadalomtörténet folyamatától. A magyar irodalomtörténet oktatása napjainkban a levegőben lebeg, hiányzik alóla a talaj: az irodalmat tápláló történelmi folyamat ismerete.

A magyar történelem oktatásának hiánya nem véletlen, hanem tudatos magyarellenes megnyilvánulás. Ezt bizonyítja az is, hogy az egyetem magyar tagozatán a diákok többszöri kérése ellenére a mai napig sem engedélyezték előadását, ugyanakkor a francia, német, angol szakokon kötelező tárgyként szerepel Franciaország, Németország és Anglia története. Az illetékes szervek még azt is megtiltották, hogy egyes iskolákban a történelmi szakkör keretében fakultatív alapon a tanárok kezdeményezésére bevezessék a magyar történelem oktatását.

Súlyos gondokkal küzd területünk magyar társadalma kulturális téren is. Ezek a gondok abból adódnak, hogy területünkön nincs egyetlen olyan orgánus sem, amely népi kultúránkat és hagyományainkat ápolná és egyúttal gondoskodna a kárpátontúli magyarság kultúrigényének kielégítéséről is.

1. Nincs magyar színház vagy más hivatalos kultúrlétesítmény. Nyilvánvaló, hogy ezek hiányát nem pótolhatja sem a műkedvelő alapon tevékenykedő Beregszászi Népszínház, sem a *Területi Filharmónia* keretein belül működő *Magyar Melódiák-nak* nevezett együttes, melynek semmi köze a magyar kultúrához, és működését az illetékes szervek csak kommerciális megfontolásból engedélyezték.

2. A magyarlakta falvak klubjainak és könyvtárainak vezetői szakképzetlenek, illetve ukrán szakközépiskolát végeztek, de számos helyen nem is magyar anyanyelvűek, sőt magyarul alig vagy egyáltalán nem is tudnak. Népművelési szakemberek képzése magyar nyelven nem is folyik, ezért nem valósítható meg kellő szinten a politikai és kulturális nevelőmunka a magyarajkú lakosság körében.

3. Nincsenek megteremtve a megfelelő feltételek a magyar nyelvű irodalom kibontakoztatásához. Nincs magyar nyelvű irodalmi folyóiratunk. Területünk magyar íróinak zöme évtizedek óta hiába harcol nem is irodalmi folyóirat, hanem mindössze egy almanach kiadásáért. A Kárpáti Kiadó magyar osztálya önálló magyar kiadványainak száma évente átlagosan még az egyet sem éri el. Területünk magyar lakosságának szellemi igényét nem tudja kielégíteni az egyetlen napilap, a Kárpáti Igaz Szó. Nincs önálló magyar ifjúsági és gyermekújság sem. Ezeknek hiányát kénytelenek vagyunk magyarországi lapok előfizetésével pótolni. Az utóbbi időben viszont területi szerveink indokolatlanul korlátozzák az előfizethető magyarországi lapok számát és különböző ukrán nyelvű lapok előfizetésére kényszerítik azokat is, akik egy szót sem tudnak ukránul.

4. Nyilvánvaló, hogy a Területi Rádióstúdió magyar osztályának napi 5-10 percnyi terjedelmű önálló adása és a TV-stúdió heti egyszeri hírkomentárja sem elégíti ki a szellemi igényeket.

II.

Mindmáig megoldatlan az egyenjogú nyelvhasználat kérdése. Annak ellenére, hogy államunkban nincs hivatalos államnyelv - tehát minden nyelv egyenjogú - területünk vezetői természetesnek tartják a magyar nyelv teljes kirekesztését a közéletből és az ukrán nyelv kötelező használatát minden szinten.

1. Az adminisztráció ukrán nyelvű még a színmagyar községekben is, sőt még a magyar tannyelvű iskolákban is. Jellemző erre a jogellenes gyakorlatra, hogy a magyar tannyelvű iskolák zömében még az órarendet sem szabad magyarul nyelven kifüggeszteni. A tanulóknak sokhelyütt nem szabad magyarul köszönniük, a tanáraikat utó- és apanevükön (pld. ha egy tanár Sándor, apja János, azt Alekszandr Ivanovicsnak) kell szólítaniuk, ami teljesen idegen a magyar nyelvhasználatról.

Területünk magyar lakossága meg van fosztva attól a jogától, hogy anyanyelvét használja a közéletben, mivel területi és járási párt- és tanácsai szerveink túlnyomó többségében még magyarul tudó egyének sincsenek.

2. Jogellenes, az egyenjogúság lenini elvével összeegyeztethetetlen a helységnevek használatának gyakorlata is. A helységneveket ugyanis még 1946-ban brutálisan megváltoztatták. Így lett Beregszász Beregovo, a színmagyar Bene Dobroszilja, Harangláb Dzvinkove, Giit Harazgyivka stb. Ezeknek a torzszülött neveknek a használata kötelező még a magyar nyelvű érintkezésben is.

3. Városainkból száműzték a magyar utcaneveket. Még a nagy magyar forradalmár költőről, Petőfi Sándorról elnevezett utcák nevét is megváltoztatták, így lett a Petőfi utcából

Sztefanik utca Beregszászon, Duhnovics (?) utca Munkácson stb. Ezért alakulhatott ki az a paradox helyzet, hogy a zömmel magyar lakosságú Beregszászban (lakossainak 80-85%-a magyar) alig akad 2-3 magyar vonatkozású utcanév. Nem őrzi utcanév sem a világhírű magyar zeneszerző, Bartók Béla nevét, aki éveken keresztül Szőlösön élt, és itt adta első sikeres hangversenyét, sem a munkácsi vár legendás híró hőségnek Zrínyi Ilonának nevét stb. Ezek lényegtelen dolgoknak tetszenek, de sértik önérzetünket, az anyanyelv szokásait, bántják a történelmi emlékezetet.

4. Semmivel sem indokolható és sérelmes számunkra az is, hogy területünkön hiányoznak a magyar feliratok a középületekről, intézményekről és üzlethelyiségekről, még azokban a helységekben is, ahol a magyarok többségben élnek.

Meglévő problémáink abból erednek, hogy nincs megfelelő képviselőnk, nincs olyan szerv, amely képviselné érdekeinket, védené jogainkat, biztosítaná az egyenlő jogok mellett az egyenlő lehetőségeket. A párt- és állami szerveknél sem vagyunk képviselve: a Területi Pártbizottságnak és a Területi Tanács VB-nek, a Területi Ügyészségnek egyetlen magyar nemzetiségű felelős funkcionáriusa sincs. Nincsenek magyar funkcionáriusai a párt- és tanácsi apparátusnak, a bíróságoknak, ügyészségeknek még azokban a járásokban sem, ahol magyarok kisebb vagy nagyobb számban de tömegesen élnek (ungvári, munkácsi, szőlősi, huszti és técsői járások). Ha ebből a szempontból vesszük figyelembe a 80-85%-ban magyar lakosságú beregszászi járás párt- és tanácsi, valamint gazdasági vezetőinek nemzeti-összetételét, a lenini nemzeti-összetételét, a lenini nemzeti-összetételét súlyos megsértésével találjuk szemben magunkat.

A járási pártbizottság plénumának 84 tagjából csak 11 magyar nemzetiségű, a pártbizottság három titkára közül egy magyar (jellemző, hogy az első titkár soha nem volt magyar), a járási pártapparátus 22 felelős munkatársa közül csak 3 magyar nemzetiségű, a többi 19 közül sokan nem is tudnak magyarul, sőt hajlandóságot sem mutatnak arra, hogy megtanulják a járás lakossága túlnyomó többségének nyelvét: a járási népoktatási hivatalnak egyetlen vezető beosztású magyar nemzetiségű munkatársa sincsen, Beregszász 27 ipari üzeme közül 1-nek, a járási mezőgazdasági nagyüzemek közül 3-nak van magyar igazgatója, illetve elnöke. A helyzet meg sokkal súlyosabb azokban a járásokban, ahol a magyarság kisebbségben van.

A felsorolt tények meggyőzően bizonyítják helyzetünk tarthatatlanságát és problémáink haladéktalan megoldásának égető szükségességét. Sérelmeink orvoslása és a lenini nemzeti-összetétel politikai következetes megvalósítása érdekében

k é r j ü k :

1. a.) Magyar tannyelvű óvodák megnyitását minden magyarlakta községben, illetve az óvodák kétnyelvűvé nyilvánítását a vegyes lakosságú községekben;
- b.) új óvodai programok kidolgozását;
- c.) az óvónőképzés megszervezését a magyar tannyelvű óvodák számára;
2. a.) Minden magyarul nem tudó, de magyar tannyelvű iskolában tanító tanár áthelyezését, illetve felmentését;
- b.) a magyar tannyelvű iskolák pedagógusai magyar nyelvtudásának rendszeres ellenőrzését;
- c.) a tanárok magyar nyelven való köszöntésének és megszólításának bevezetését a magyar tannyelvű iskolákban;

- d.) a magyar tannyelvű iskolák vegyes tannyelvűvé való átszervezésének azonnali leállítását;
- e.) magyar tannyelvű oktatás megszervezését minden olyan magyarlakta községben, ahol nincsen magyar iskola, illetve csak az első három osztály magyar tannyelvű (Újhely, Csepe, Karácsfalva, Mátyfalva, Királyháza, Tekeháza, Gödényháza, Kerekhely, Rahó, Gyertyánliget stb.)
- f.) megszervezni a magyar nyelv és irodalom oktatását azokban a községekben, ahol a magyarság szórványokban él és nincs lehetőség magyar tannyelvű iskolák megnyitására (Huszt, Bustyaháza, Szolyva, Bocskó, Kőrösmező stb.);
- 3. a.) Területünk minden szakközépiskolájának és az Ungvári Állami Egyetem kétnyelvűvé való nyilvánítását;
- b.) párhuzamos magyar tannyelvű tagozatok indítását területünk minden szakközép- és zeneiskolájában;
- c.) a tanárképzés megszervezését a magyar tannyelvű iskolák számára az Ungvári Állami Egyetem minden pedagógiai jellegű karán.
Addig is, míg ez az intézkedés életbe léphet, kérjük azonnali hatállyal utasítani területünk minden tanintézetének a vezetőségét - elsősorban az Ungvári Állami Egyetem rektorát -, hogy biztosítsák a magyar nyelven való felvételi vizsgázás jogát minden szakon és minden egyes tantárgyból.
- 4. a.) A magyar történelem oktatásának bevezetését területünk minden magyar tannyelvű iskolájában és az egyetem magyar tagozatán (az oktatás alapjául szolgálhat a nemrég két kötetben megjelent kiadvány, amely Moszkvában látott napvilágot).

III.

- 1. Beregszász székhellyel létrehozni egy 40 - 50 tagú állami magyar népi dal- és táncegyüttest, amely egyúttal felkarolná és támogatná területünk magyar műkedvelő együtteseit is, kellőképpen ápolva ezáltal népi kultúránkat és hagyományainkat;
- 2. Megszervezni a kultúrfelvilágosító és népművelő szakemberek magyar nyelven való képzését;
- 3. a.) Engedélyezni egy magyar nyelvű irodalmi folyóirat, illetve almanach kiadását;
b.) megszüntetni a magyarországi lapok és folyóiratok előfizetésének korlátozását;
- 4. Bővíteni a területi rádió és TV magyar nyelvű adásait.

IV.

- 1. Minden olyan községnek, illetve városnak, ahol magyarok is élnek, kétnyelvűvé való nyilvánítását (V. I. Lenin szerint kétnyelvű minden olyan terület, ahol a lakosság 5%-a nemzetiségi).
- 2. A kétnyelvűvé nyilvánított területen (a területi székhelyet is beleértve) kötelezően elrendelni a párhuzamos magyar nyelvű feliratok kifüggesztését minden középületen, intézményen, illetve üzlethelyiségben.
- 3. Be kell vezetni a magyar nyelvű adminisztrációt minden magyarlakta községben, illetve a kétnyelvű adminisztrációt a vegyes lakosságú helységeken.
- 4. Biztosítani, hogy a magyar nemzetiségű polgárok a területi, járási, illetve községi párt- és tanácsi szervek, bíróságok előtti eljárásban anyanyelvüket használhassák:

biztosítani annak lehetőségét, hogy a polgárok az említett szervekhez intézett beadványaikat magyarul írassák és ezektől a szervektől anyanyelvükön kapjanak választ, bizonylatot, végzést és más határozatot.

5. Minden indokolatlanul megváltoztatott helység-, illetve utcanév visszaállítását.
6. Biztosítani a helység magyar nevének szabad használatát a magyar nyelvű érintkezésben, sőt a sajtóban is, ha a helységnek párhuzamos magyar-ukrán neve van (Uzshor od-Ungvár).

V.

1. A magyar nemzeti kisebbség kollektív jogainak elismerését. (Nem elég az egyéni állampolgári jogok szavatolása. Területünk lakosságát mint kompakt egységet, közösséget is el kell ismerni. Meg kell teremteni a lehetőséget a nemzetiségi képviseletnek, nemzeti szervek létrehozásának az állami élet különböző területein és szintjein. Meg kell teremteni a magyarság számarányának megfelelő képviseletét minden párt- és tanácsi szervben olyan formában, hogy a magyar kisebbség képviselői a különböző szervekben ne csak a maguk nevében nyilatkozhassanak, hanem területünk magyar lakosságát, mint kompakt közösséget képviselhessék. Elengedhetetlenül szükséges azonkívül a lenini normáknak és V. 1. Lenin személyes utasításainak megfelelően a kisebbségi jogaink részletes kidolgozása, azok kodifikálása és garantálása.)
2. A megfelelő magyar nemzetiségű szakemberek képzésének a megszervezését a párt- és tanácsi szervek, bíróságok, az ügyészségek és a rendőri szervek részére.

Addig is, amíg ezek az intézkedések életbe léphetnek, részmegoldásként szükséges, hogy az UKP Kárpátontúli Bizottságának egyik titkára, a Területi Tanács VB elnökének egyik helyettese, a Területi KB és VB minden osztályának egy-egy felelős munkatársa magyar nemzetiségű legyen. Szükséges továbbá a járási szervek magyar nemzetiségű káderekkel való kiegészítése minden olyan járásban, ahol magyarok is élnek.

Befejezésül kérjük egy magas szintű különbizottság létrehozását valamennyi felvetett probléma kivizsgálására, gondos tanulmányozására és orvoslásuk gyakorlati megvalósításának ellenőrzésére.

Meggyőződésünk, hogy kérésünk teljesítésének nincs akadálya. Nem lehet ennek akadálya a magyar lakosság alacsony lélekszáma sem, hisz területünkön a hivatalos népszámlálási adatok szerint több mint 160.000 magyar nemzetiségű, illetve magyar ajkú lakos él, vagyis 2-3-szor annyi, mint némely szovjet autonóm köztársaság, illetve terület főnemzetiségének lélekszáma (pl. a Kalmük ASZSZK-nak 64 882 kalmük, az Abház ASZSZK-nak 61 192 abház, a Hakasz AT-nek 48 512 hakasz, az Adiger AT-nek 65 908 adigeri, a Magas Altáji AT-nek 38 019 altáji, a Zsidó AT-nek 14 269 zsidó nemzetiségű lakosa van.)

Hisszük, hogy az elvtársak megértik jószándékunkat és azon törekvésünket, hogy közös jóakarattal és erőfeszítéssel megoldjuk meglévő problémáinkat, ezáltal is erősítve soknemzetiségű Hazánk politikai erejét, a népek barátságát, ezzel is elősegítve az SZKP lenini nemzetiségi politikájának teljes diadalát.

1972» tavasza

MÉRGES FÜVEK

Jegyzetek a magyar burzsoá nacionalizmusról

*„A nacionalista előítéletek, a
nemzeti érzelmek eltúlzott vagy torz
megnyilvánulása rendkívül makacs jelenség
amely szívósan tartja magát a
politikailag nem eléggé érett emberek tudatában.”*

Aki túlzottan leegyszerűsíti, szem ellenzövel nézi szocialista életünk bonyolult jelenségeit, akaratlanul is torz képet kap a valóságról.

Aki nem tartja indokoltnak, hogy a nacionalizmus megnyilvánulásairól beszéljünk egy olyan korban, amikor országunkban már megoldották a nemzetiségi kérdést, ugyanebbe a hibába esik.

Igen, a nemzetiségi kérdés megoldását joggal állíthatjuk egy sorba hazánk olyan hatalmas vívmányaival, mint az iparosítás, a kollektivizálás és a kulturális forradalom. Csak arról nem szabad megfeledkeznünk, hogy adott esetben a nemzetiségi kérdésnek oly aspektusairól van szó, amelyek a forradalom előtti múltból maradtak ránk. Pártunk viszont jogosan figyelmeztet arra, hogy nemzetiségi viszonyok „az érett szocialista társadalomban is reálisan jelen vannak. Ez a realitás állandóan fejlődik, újabb problémákat és feladatokat vet fel.”

Ez a realitás kötelez bennünket arra, hogy ne hagyjuk figyelmen kívül a nacionalista előítéleteket. Ezek fennállnak annak ellenére, hogy a nemzetek közötti kapcsolatokban minden antagonizmus objektív előfeltétele már megszűnt.

E helyütt a magyar burzsoá nacionalizmus néhány helyi maradványáról szeretnék szót ejteni. Azokról a megnyilvánulásokról, melyek nincsenek összhangban a társadalmunk általános fejlődési irányával, melyek fájnak, zavarnak - s ezért arra ösztökélnék, hogy igyekezzünk megtalálni eltávolításuknak, megszüntetésüknek legeredményesebb módját.

A magyar burzsoá nacionalizmus történelmi gyökereivel, megjelenési formáival sok tekintetben hasonlít a nacionalizmus egyéb válfajára: az ukrán burzsoá nacionalizmusra, cionizmusra stb. Vannak sajátos momentumok is. Együttvéve egy már végérvényesen letűnt korszak káros csökevényét jelenti.

Területünk dolgozói kézzelfoghatóan érzékelik felbecsülhetetlen kincsünket, a népek lenini barátságát. Az ország magyar nemzetiségű polgárai, valamennyi más nemzetiségű polgárával egy színvonalon részesülnek a szovjet embereket megillető jogokban. Ott látjuk őket a gazdasági, politikai és kulturális élet minden felelős szakaszán.

Ilyen körülmények között a nacionalista előítéletek leplezetlen, durva formájukban ma már alig-alig mutatkoznak. Vannak azonban ennek a kártékony gondolatvilágnak rejtettebb, kifinomultabb megnyilvánulásai. S a fő veszély az, hogy az ilyen jelenségeket nagy buzgalommal szítják a burzsoá világ politikusai és propagandistái.

Gondolom, hogy már többen találkoztunk például ilyen kijelentéssel: „Mi magyarok egybetartozunk, tartsunk össze...”

Valóban olyan ártatlanok-e a nemzeti érzelmeknek ilyen „eltúlzott” megnyilvánulásai, mint azt egyesek elképzelik?

A kommunistáktól távol áll a nemzeti nihilizmus, a nemzeti érzés lebecsülése, semmi-bevétele. De nyíltan megmondjuk: aki ma hangsúlyozza, előtérbe helyezi a nemzeti specifikumot, a különállást, a csoportérdeket a közös, az egész szovjet népet egyesítő érdekekkel szemben, az lényegében szembeszáll az internacionalizmussal, nemzeteink és nemzetiségeink további közeledésének objektív folyamatával.

A marxisták mindig az osztályharc szempontjából vizsgálták a nemzetiségi kérdést, megoldását alárendelték a szocializmus érdekeinek. Úgy tartották, hogy az emberek közötti válaszvonalat nem nemzeti ismérvek, hanem osztályérdekek jelzik. Mindig fő szempontjuk volt, hogy a dolgozók nemzeti hovatartozásuktól függetlenül egyesüljenek az elnyomás ellen. Következésképpen elvetették az ún. nemzeti egység hamis jelszavát, mely az „egy akol, egy pásztor” igéjével közös frontba terelgetett földesurat és szegényparasztot, gyárost és kizsákmányolt bérmunkást.

A „mi, magyarok, egybetartozunk...” szólam ennek a gondolatvilágnak egyik szelídített változata. Ma már természetesen nem arról van szó, hogy magyar kizsákmányoló és magyar kizsákmányolt fogjon össze, ilyenek országunkban nincsenek. De aki ilyesmit hirdet, az végső fokon fékezi, gátolja a nemzetek közeledését, mesterségesen igyekszik fenntartani a nemzeti bezárkózást, elszigetelődést.

Ennek a tendenciának egyik veszedelmes eszköze a nemzet történelmi fejlődésének a meghamisítása, a múlt idealizálása. Az események ábrázolásában ez a szemlélet előszere-ttel hangsúlyozza az „általános emberit”, a nemzet érdekét általában, a kultúrát általában. Megpróbálja tisztára mosni azokat, akik minduntalan csak kufárkodnak a nemzeti érdekekkel, a haza szent fogalmával. A nacionalisták „hazátlan bitangoknak” nevezték a kommunistákat, s valójában maguk tiporták sárba népünk legszentebb érdekeit.

A nacionalista ideológia „vitézeiről” a történelem bőven szolgáltat anyagot. Érdekes ezzel kapcsolatban idézni Dósa Rudolfné nemrég Budapesten megjelent könyvét a Magyar Országos Véderő Egyesületről (MOVE). Ez az 1918 őszén alakult jellegzetes magyar fasiszta szervezet egész Magyarország felszabadulásáig működött, de már 1919-es történetének néhány mozzanata is jól bizonyítja az osztályérdek szerepét, leleplezi a szemforgató álhazafiság ocsmány elvetemültségét.

1919 elején Szilassy Cézár több MOVE-vezető megbízásából beadványt szerkesztett Vyx alezredes címére, melyben ez a „hazafi” arra kéri a francia kormányt, hogy „fegyveres erővel fojtsa el a szocializmust és kommunizmust (melyet magyar emberek csinálnak Magyarországon).

1919. március 15-én egy MOVE-beli huszártiszti társaság a 48-as Görgey leszármazottjának, Görgey Györgynek javaslatára elhatározta, hogy elárulja az olaszoknak (!) az általa ismert magyar fegyver- és lőszerraktárak helyét (pedig akkor még nem is volt köm-mün Magyarországon, csak félték tőle.)

1919 tavaszán úri politikusok, köztük Bethlen István, későbbi magyar miniszterelnök, számos memorandumban sürgették a párizsi békekonferencia résztvevőinél, hogy „angol, amerikai, francia vagy olasz csapatok foglalják el Budapestet”.

A magyar nacionalizmus főkolomposai a magyar dolgozóknak immár kivívott szabadságát akarták idegen segítséggel megsemmisíteni. Ennek a valóban hazaáruló magatartás-nak igyekezett erkölcsi igazolást adni Gömbös Gyula, a MOVE egykori elnöke, a fasiszmus

egyik leghírhedtebb magyarországi szálláscsinálója. Egy magyar vezérkari tiszt bíráló feljegyzései a forradalomról és ellenforradalomról című írásában így elmélkedik: „Hazafias szempontból mindig undorodtam attól, hogy magyar ügyben idegenek segítségéhez kell folyamodnunk. A bolsevizmus letörésére azonban az ördöggel is szövetekeztem volna.”

Ennyi talán elég is volna adalékul ahhoz, mennyire lehet az osztályokra osztott társadalmakban „nemzeti egységről”, a nemzeti szempontok meghatározó szerepéről beszélni. Annál furcsább, ha valaki nálunk, mindezen alapigazságok ismeretében, nem osztályszempontból ítéli meg a múltat és a jelent, a politikai és kulturális jelenségeket. Ezzel tulajdonképpen a burzsoá szemlélet színvonalára süllyed. Sajnos nem állíthatjuk, hogy ez nem fordul elő.

Felhozzuk példaképpen Kovács Vilmost, aki az írószövetség tagja, és Benedek Andrást (Stumpf Andrást), aki egyetemünk végzett diákja. Az ő elképzelésükben a területünkön élő magyarság szellemiségét 1919-től napjainkig, tekintet nélkül belső tagozódásra, a társadalmi rendszer változásaira, „az immár fél évszázados kisebbségi életforma” határozza meg. Ez a szemlélet egységes egésként kezeli a magyar kisebbséget, és legnagyobb vívmányaként értékeli, hogy a harmincas évek második felében sikerült „intézményesítenie magát”, megteremthette érdekvédelmi szervezeteit, fórumait. S nem győzi fájlalni, hogy ezek a „kisebbségi intézmények, érdekvédelmi szervezetek nem alakulnak újjá”. (Felmerül a kérdés: a népek egyenlőségére épülő társadalmunkban mi szükség rájuk.)

Általában ez a történelemszemlélet, ha éppenséggel így nevezzük, igen különösen bánik a tényekkel, s főleg igen önkényesen értékeli őket. Kárpátontúlnak a felszabadulása utáni forradalmi változásairól például rendkívül tartózkodóan nyilatkozik, éppen, hogy kényszeredetten mond néhány elismerő szót a „pozitív szociális átalakulásokról” (arra hivatkozván, hogy ezt már amúgy is „mindenki tudja”). Viszont felnagyítva, jelentőségében eltúlozva szelvében-hosszában részletezi az apró-cseprő nehézségeket.

Az ilyen ábrázolásban végül is elsikkad a lényeg, szinte szertefoszlik mindaz, ami a szovjet népek testvéri családjában újjáformálta valamennyi kárpátontúli dolgozó életét: a gazdasági és szociális felemelkedés városban és falun, a magyar munkás- és parasztkaderek nagyszerű fejlődése, a sok ezer középiskolát és főiskolát végzett magyar ifjú és leány, az intenzív szellemi, tudományos és művészeti élet megannyi vívmánya.

A nacionalista előítéleteket jellemző tünetekkel találkozunk az irodalomban, az irodalmi folyamat értékelésében is.

Legalábbis furcsa, ha egyesek a kárpátontúli magyar irodalmi élet vázlatának megírásánál értékelési alapul Bcllyei (Zapf) László írásait veszik. Ez a berehovói származású diákvezér a harmincas években eszmei állásfoglalásában és magatartásában egyaránt burzsoá, reakciós szemléletet tükrözött. S nincs mit csodálkozni azon, hogy az ilyen példakép követői „osztályfeletti” pózban írnak területünk magyar nyelvű irodalmáról, aránytalanul sok helyet szentelnek Simon Menyhértnek, Rácz Pálnak, Mécs Lászlónak (akik enyhén szólva, az osztályharc barikádjának túlsó oldalán állottak), idealizálják Tamás Mihály írói művét, Figyelmén kívül hagyják a munkásság kulturális hagyományait, stb.

Az ilyen felfogással szemben újra meg újra emlékeztetni kell arra, hogyan értékelte Lenin az osztálytársadalom kultúráját: Minden nemzeti kultúrában két nemzeti kultúra van. Minden nemzeti kultúrában ott látjuk az osztálytársadalomban a burzsoá kultúrát, mint uralkodó kultúrát, ugyanakkor minden nemzeti kultúrában megtaláljuk a demokratikus és

szocialista kultúra elemeit. Aki nem ezt, a tudományos szempontból egyedül helytálló kiindulópontot veszi elemzési alapul, az elkerülhetetlenül hamis következtetésekre jut. Tudományos, marxista igénnyel csak úgy lehet megírni irodalmi életünk igaz történetét, ha végre hozzálátunk a múlt egész haladó örökségének alapos tanulmányozásához, s nem szorítunk egyes haladó írókra és költőkre vonatkozó szórványos jegyzetekre.

Szólhatunk még egy jelenségről, mely szintén igényű a bírálatot: benne is felfedezhetjük a nemzeti elzárkózás nyomait, azt a magatartást, mely nem értékeli kellőképpen a többi nemzet és nemzetiség kincsestárával való ismerkedést.

Iskolásaink, diákjaink sok mindent elsajátítanak abból, amit a szovjet népek irodalma alkotott. Ismerik Tolsztojt, Puskind, Sevcenkót, Frankót, Solohovot, Kornyijcsukot, Gamzatovot, Miezelaítist. De a magyar ajkúak közül még aránylag kevesen lépnek túl a hivatalos tananyagon. Nem eléggé keresik az ismerkedést a szovjet költészet és prózaírás legújabb műveivel, érdeklődésük kulturális életünk problémái iránt eléggé felületes.

Természetesen senki sem kifogásolja, ha egy kárpátontúli magyar értelmiségi rendszeresen olvassa a Kortársat, az Új írást és más magyarországi folyóiratokat. De legalább olyan természetes, hogy a szovjet szocialista kultúra magyar nemzeti formája egyre jobban gazdagodjék a testvérnépek vívmányai által: ez pedig megköveteli, hogy a magyar nemzetiségi dolgozók állandó, szoros kapcsolatba legyenek az egész ország internacionalista kultúrájával. Egyoldalú orientációhoz, sajátos különálláshoz vezethetne, a proletár internacionalizmussal semmiképpen sem összeegyeztethető elszigetelődéshez.

Ezek az észrevételek a nacionalista előítéleteknek csak néhány vonatkozását érintik. Úgy hiszem, hogy a kérdés megérdemli, hogy a továbbiakban bővebben megvilágítsuk ezeknek a negatív előjelű jelenségeknek történelmi gyökereit, kialakulásuk folyamatát, konkrét megnyilvánulásai formáit. Nem vitás, tisztánlátásra van szükség, hogy elkerüljük az itt-ott fenyegető buktatókat.

A problémák megvitatásában szívesen támaszkodnak a Kárpáti Igaz Szó olvasótáborának, a politikai-ideológiai front valamennyi dolgozójának aktív együttműködésére. Ez a kollektív tapasztalatcsere minden bizonnyal hasznos segítséget nyújthat abban, hogy területünk ifjú nemzedékei, mint azt pártunk célul kitűzte, „állandóan, rendszeresen és mélyrehatóan az internacionalizmus és a szovjet hazafiság szellemében nevelkedjenek.”

Rotman Miklós
az Uzshorodi Állami Egyetem docense,
1934-es párttag.

Kárpáti Igaz Szó, 1973. június 20. 2-3.1.

KIT IS SZOLGÁLTAK A MAGYAR BURZSOÁ NACIONALISTÁK?

... Országunkban, mely elsőként valósította meg a lenini nemzetiségi politikát, a nacionalizmusnak nincs osztálytársadalmi alapja. Egyes csökevényeivel azonban még találkozhatunk. Ezek előidézője lehet: az emberek egy részének elégtelen politikai érettsége, a nemzetek és nemzetiségi kapcsolatok fejlődése irányában való tájékozatlanságuk, a régi szokásokhoz és hagyományokhoz való ragaszkodás, a múlt idealizálása. Ezért a nacionalizmus bármilyen megnyilvánulása elleni harc, az emberek internacionalista felvérteztségének fokozása társadalmunk egységének megszilárdulásához vezet, fontos helyet tölt be a burzsoá ideológia ellen folytatott küzdelemben.

Igen fontos kérdést vetett fel a Kárpáti Igaz Szó szerkesztősége Rotman Miklós, a történelemtudományok kandidátusa Mérges füvek c. írásának közlésével. A cikkíró történelmi érvekkel leplezi le a magyar burzsoá nacionalistákat, valamint magyar nacionalizmus területünkön előforduló egyes megnyilvánulásait. A cikk hangsúlyozza, hogy szocialista társadalmunkban teljesen alaptalan a „Mi magyarok egybetartozunk, tartsunk össze... ” tendencia. Ebben a cikk szerzője helyesen látta meg a magyar burzsoá nacionalizmus egyik megnyilvánulását.

Mi, a Kárpátontúli Területi Állami Levéltár dolgozói, az okmányok lapozgatása során látjuk, hogy az ilyen nacionalista jelszavak, amelyeket a magyar burzsoá vetett föl, sosem találtak visszhangra Kárpátontúl magyar dolgozói körében. A 20-40-es évek éles osztályharca ténylegesen arról győzte meg őket, hogy a magyarokat, ukránokat, zsidókat, szlovákokat nem a nemzeti, hanem az osztályellentétek osztják meg. A cseh, az ukrán, a zsidó és a magyar burzsoázia - mindegyik a maga módján - nacionalista jelszavakat hangoztatott, hogy azok segítségével bontsa meg a kárpátontúli dolgozók egységét, elterelje figyelmüket a munkásmozgalomtól, valamint a társadalmi és a nemzeti felszabadulásért folytatott harctól.

A magyar dolgozók részt vettek az illegális kommunista mozgalomban, harcoltak a szovjet hadsereg soraiban, a különböző partizánegységekben és a csehszlovák hadtestben a nagy honvédő háború frontjain. Mindez azt mutatja, hogy Kárpátontúl kommunista szervezete a terület dolgozói: körében nagy internacionalista nevelőmunkát fejtett ki.

Ily módon Kárpátontúl a 20-40-es években azt bizonyítja, hogy a burzsoá nacionalisták a különböző nemzetiségű dolgozók egységének megbontására, valamint arra irányuló kísérlete, hogy hamis nacionalista jelszavak alatt a „nemzeti egység” látszatát keltsék, mindig csődöt mondott a dolgozók osztályegységének és poretár szolidaritásának eredményeképpen.

S ugyanígy kudarca van ítélve a burzsoáziának minden olyan kísérlete, hogy nacionalista eszméket csempésszen be soknemzetiségű szocialista társadalmunkba.

Gajdos Béla, a Kárpátontúli Állami Levéltár
igazgatója

Szójártó Sándorné, a levéltár helyettes
igazgatója

Kárpáti Igaz Szó (Ungvár) 1973. október 30.
(A cikket rövidítve közöljük.)

A NAGY VALÓSÁG

A megújult Kárpátontúl, a sokat szenvedett ősi föld 30 éves. Harminc éve született újjá. Ősszel született újjá. Az ősz mindig ünnep, a szabad munka születésének ünnepe, de az önvizsgálat és a számvetés ideje is.

Harminc év egy vidék sorsában - a történelem egy pillanata, amely azonban telítve van gyökeres változásokkal, és benne a magunk harminc éve is. És ebben a magunk harminc esztendejében vajon mi van?

Előtolakodnak az emlékek, érzésektől és gondolatoktól terhesek. El kell igazodni bennük, elválasztva a fontosat a másodrendűtől, a törvényszerűt a véletlentől. És ami a legfőbb: mindent a helyére kell tenni, hogy felmérhessük annak az egésznek minden részét, amely a szülőföld és személy szerint minden ember számára útmutató jellegű, ami az élet lényege.

Emlékek...

A múlt homályából felbukkan szülőfalum komor képe. Tipikus kárpátontúli falu volt ez, a csehszlovák, majd a helyébe lépő horthysta csendőr szuronyára tűzve, az érthetetlen paragrafusok hálójában, olyan falu, amelyet a monarchia romján kinevelt korrump hivatalnokok serege szipolyozott, az isteni törvényekre épített falu, s e törvényekre a pap vigyázott, egyforma alázattal szolgálva az istent, Masarykot, Benest és Horthyt. A hatalomnak ezek az alappillérei idézték elő életünk legborzasztóbb velejáráját: az éhséget és rosszulápláltságot, a tuberkulózt, a szörnyű betegséget, amely sokadmagával együtt anyámat is elvitte. 33 éves volt. Én pedig ekkor voltam kilenc.

Akkor még természetesen nem értettem meg, hol a bajok gyökere, miért nehezül családunk helyzete még azzal is, hogy a szüntelen házkutatások és börtönbüntetéseken felül a csehszlovák és magyar hatóságok - kommunista párttagsága miatt - megfosztották apámat állampolgárságától, amivel munkanélküliségre kárhoztatták őt, a földnélküli falusi kőművest. De mindaz, amit akkor még nem értettem meg, mély nyomot hagyott bennem, amiből sok év múlva vers született:

Rongyos kis falu volt, a patakja sárga,
a papja kölcsőnpap, a kisbíró sánta.
Rongy falu, ahol az asztalos már úr volt,
petró- és pálinkaszagú volt az új bolt,
kifent késsel jártak a fiúk a bálba
s félvéka búzát kért érted is a bába.

(Falusi emlék. Megjelent a Lázás a Föld című kötetben 1962-ben)

És az emlékek közt ott van a regi falusi elemi iskola, amely a fennálló hatalom iránti engedelmességre nevelt bennünket, s ez a hatalom engem, a gyereket, a bibliai Góliátra emlékeztetett:

Most, hogy méregettem, meddig ér az emlék,
látom magam, mintha iskolába mennék,
mert az iskola volt a legnagyobb élmény:
a mord épület, mit csak alkonytájt ért fény,
a pad, ahol ültünk hat évig én és te,
amelyben még apánk anyánk nevét véste,
hol ingyen füzetért hatvan gyerek sort állt,
tíz fenekes járt, ha nem tudtunk egy zsoltárt,
s a legszebb mese volt, taníthattak bármit,
hogyan le tudta győzni Góliátot Dávid.

(Ugyanott)

De a barna fasiszta mundérba bújtatott Góliát még erős volt. A vörös csillagos katona azonban felvette a harcot a szörnyeteggel, és Kárpátaljára is barna árnyék borult, gazdái kalapján pedig kakastoll lengett.

1938 végén a horthysta hatóságok letartóztatták apámat, családjunknak pedig el kellett hagynia a szülőfalut. Beregszászra kerültünk, majd egy év múlva Munkács külvárosában telepedtünk le. Nem változott semmi, itt is éppen olyan volt a nyomor, a rendőri megfigyelés, az iskolában a pálca, s ráadásul a megaláztatás. Padtársam, az ukrán Sztec Iván, aki ma a Mukacsevői Zeneiskola tanára, abban az iskolában „tetves ruszin” volt, én pedig kárpátaljai magyar, azaz „nem teljes értékű” magyar, „elkorcsosodott felvidéki”. De annak a magyar legénykének már ébredezett az öntudata, mert éjszakánként a szovjet frontról műsort sugárzó Kossuth Rádió egyre erősödő adásait hallgatta és szilárd meggyőződése volt, hogy nem ő korcsosodott el, hanem a fasiszta rendszer!

Elérkezett 1944 felejthetetlen ősze! Megláttam házunk előtt az első szovjet katonát. Egészen fiatal volt, alig idősebb nálam. Vizet kért tőlem. Nem tudom, hogy hívták, azt sem tudom, hova sodorta a háború. Számomra nem egyszerű névtelen katona ő, hanem jóbarát, aki megszabadította sokat szenvedett szülőföldemet az évszázados sötétségtől. Éppen úgy nem névtelen, mint az a hős, aki élete árán mentette meg a fasiszták által aláaknázott Dnyeperi Vízierőműt. És édestestvére annak a katonának is, aki Vasárnap volt című versemben él, s puszkasával leverte az első cöveket az osztott föld végébe.

Az én nemzedékem nem járta meg a frontokat, nem látta a milliányi áldozatot és a tengernyi szenvedésről csak elképzelése lehetett. 1945 tavaszán pillantottam meg először a vonat ablakából a háború ütötte friss sebeket Debrecen alatt, ahol az egyik legnagyobb tankcsata zajlott le. Megdöbbenett a pusztítás borzalma, de jól tudtam, hogy az áldozatok nem voltak hiábavalók, mert a szétlőtt harckocsik hernyótalpa alatt ott fekszik holtan a régi rend.

Magával ragadott az új élet ritmusa az újjászületett földön, ahol minden a szemünk láttára változott meg, gyökeresen és végérvényesen. A dolgozó nép megszabadult évszázados bilincseitől és az ország más népeinek testvéri segítségével csodákat művelt. Öröm tudni, hogy ehhez magam is hozzájárultam szerény munkámmal, bárhol is dolgoztam. Sok volt a munka. Kenyérgabonát készleteztem a lakosság számára a Terménykészletezőnél, a községi tanács titkáráként résztvettem a kolhoz szervezésében szülőfalumban, ahonnan csa-

ládunkat egykor kitoloncolták. Megváltoztak az emberek, megnőtték a terület városai és falvai, szebb lett szülőfalum Gát is, ez a tipikus kárpátontúli község:

S elmúlt még húsz... húsz tél, húsz nyár,
Hajam itt-ott őszi, deres
a fiad, ki most mezőkön jár,
már nem szarkafészket keres.
Hiába is keresném a
gólyafészkes szalmatetőt,
mécsfényű sötét, néma
kunyhócskákat, mint azelőtt.
Mezőiden már nem lelem
a rövidke, kis mezsgyéket;
körülottem egy végtelen
nagy tengerként, ring az élet.

(Újra szülőfalumban. Megjelent a Vallani kell című kötetben 1957-ben)

Természetesen a versbe nem kerülhetett bele minden lenyűgöző változás, ami szülőfalum társadalmi-gazdasági életére jellemző. A régi elemi helyett a középiskola, benne az egykori két tanítóval szemben ma 28, akinek fele ebbe a faluba való, ahol harminc évvel ezelőtt egyetlen érettségizett ember sem volt. Itt van a bölcsőde és az óvoda, a klub és a könyvtár, a kórház, a szülőotthon, az emeletes áruház, a 150 munkást foglalkoztató varroda és végül a korszerűen felszerelt tenyészüzem - a felismerhetetlenségig megváltozott falusi földműves anyagi javainak bázisa és forrása.

Ezekről az eredményekről beszélve - amelyek egyébként minden más kárpátontúli falura is jellemzőek - nem szabad megfeledkezni még valamiről. A területen, ahol a burzsoá csehszlovák uralom idején mindössze egy magyar gimnázium volt, ma 18 magyar nyelvű középiskola van, nem számítva az esti iskolákat. És több mint 2000 pedagógus. Ez a tény önmagáért beszél. A gyökeres kulturális változások felbecsülhetetlen eredménye és vívmánya az Uzshorodi Állami Egyetem magyar nyelv- és irodalom tanszéke a levelező tagozattal együtt, s hogy mindazok, akik magyar tannyelvű középiskolában érettségiztek, egyetemünk minden karán és minden tantárgyból anyanyelvükön felvételizhetnek. Íme, a mindannyiunk számára drága lenini nemzetiségi politika következetes megvalósulása!

Az elért eredmények mellett arról is beszélnünk kell, hogy az új harc a régivel, ideológiai fronton is folyt. Az emberek tudatában. Ez a harc az emberekért, a gondolkodásért és érzelmekért folyt. A nagy történelmi adósság törlesztéséért vívott kérelhetetlen és nehéz harc volt ez, amely törvényszerűen elpusztított minden szükségtelent. S néha még azt is, ami egyeseknek személy szerint nem tűnt fölöslegesnek. Az új rendért folyt az a harc. Mint fiatal költő, megértettem feladatomat e harcban, és Kovács nagyapámra emlékezve az Üsd, Kovács! című versemben ezt írtam:

Verem hát a vas-szót én is - unokája,
tisztul az érc, hull a salak, ég a szemét,
füstöt nyelek... Kint friss szél fúj s a föld várja
az új század tüzében megedzett ekét.

(Megjelent a Vallani kell című kötetben)

Engesztelhetetlen ideológiai harc folyt és folyik ma is világméreteken, és a nagy történelmi elszámolás alapján a szocializmus híveire és annak ellenségeire osztja az emberiséget. Ma az utóbbiak közül még sokan táplálnak revansista reményeket. Ezek megfelelnek a történelmi leckéről és mindent megtesznek a nemzetközi feszültség enyhülése ellen és a békés egymás mellett élés megghiúsítása érdekében. A feloszlott világ ama másik részéhez szólok és versem milliós kórushoz csatlakozik:

Nézd mezőimen a sokmillió fejfát
Mint felemelt ujjak integetnek,
hogym emlékezz rájuk...
... Mert rég lezajlott a véres próba
rég elporladt az ötvenmillió halott,
s ugye felakasztottál értünk ötven nácit,
Európa... Hallod, Európa?

(Európa, hallod, Európa!, a Lázás a Föld c. kötetből)

Hiszem, hogy szerény erőmhöz mérten én is teljesítettem az egyik legnagyobb lenini meghagyást - az író kötelességét - szilárdítani országunk népeinek internacionalista és testvéri barátságát. Ezt a mindannyiunk számára drága meghagyást igyekeztem munkámban megtestesíteni, amikor magyarra fordítottam az orosz és ukrán klasszikusok, valamint a mai írók műveit.

De ma, ha eszembe jut a nehéz múlt és örülök a szovjet testvérnépek egységes családjával való egyesülése 30. évfordulóját az idén ünneplő szülőföld új szépségének, amikor több kötet vers, regény, novella és karcolat van mögöttem, megkérdelem önmagamtól: vajon mindig vas-kemény, salaktól mentes volt-e minden szavam? Vajon, én a kovács unokája, amikor vas-szót kovácsoltam, hányszor ütöttem mellé? Nem is egyszer. Nekem is voltak írói tévedéseim.

Bírálat érte például Holnap is élünk című regényemet, amely 1965-ben jelent meg a Kárpáti Könyvkiadóban. Elismerem, ma már teljesen másképp írnám meg ezt a regényt. És ha a regény hőseinek eszmei állásfoglalása nem egészen világos, ez azért van, mert akkor némileg félreértettem a pártdokumentumokat, pontosabban fogalmazva: helytelen következtetéseket vontam le belőlük.

Ezért van az, hogy a könyv extravagáns szereplői mellett az egyértelműen pozitív hősök kisebb szerepet játszanak, ami megnehezíti a regényben ábrázolt történelmi változá-

sok előtérbe kerülését és azt, hogy teljes nagyságukban az olvasók elé tárulkozhassanak. Ez az én vitathatatlan tévedésem volt.

Bírálták a Tiszatáj című szegedi irodalmi folyóiratban 1970-ben megjelent Magyar irodalom Kárpát-Ukrajnában című tanulmányunkat is, amelyet Benedek Andrással közösen írtunk. Ebben a kis terjedelmű munkában nem sikerült megteremtenünk az irodalmi folyamat hiteles történelmi-szociográfiai háttérét, pontatlanságokat vétettünk. Ez esetben azonban pozitív szerepet játszott az általunk alapjában elfogadott bírálat és rövidesen nemcsak a megyei, hanem minden egyes magyar olvasó elolvashatja a tanulmányt átdolgozott formában.

Figyelembe véve a bírálatot, elemezve az elírtakat, most, az SZKP Központi Bizottságának az irodalmi kritikáról hozott határozata tükrében pontosan értem, hogy napjainkban, a bonyolult ideológiai harc jelenlegi szakaszában a szovjet író szavának egyértelműen világosnak kell lennie! Ideológiai ellenfeleink minden hibát kiforgathatnak a fonákjára, saját képük és hasonlatosságuk szerint hamisítva meg a szerzőt.

Hitemet vetted célba, te féreg?
Hát tudod te, hogy születik a hit?
Pergették te eléd gyermekévek
a nyomor kövér könnyeit?
... Hallgattad te este miatyánk helyett
igazságra éhesen a leckét,
hogyan ebben a felbolydult
világban hol a helyed,
hogyan van nemzeted, osztályod,
s egyszer majd hazád is lesz még?

(Válasz... a Lázás a Föld c. kötetből)

Elfogynak az emlékek, de gondolatok folytatódnak. Hangosan mondom el, amit gondoltam, hogy hallja a falumbeli Cipola Gizella, a Kijevi Operaház énekesnője, hallja a falumbeli Bakos Vilmos, a szovjet hadsereg századosa, öcsém, aki szülőfalum középiskolaigazgatója, és mások is, nemzetiségi hovatartozásuktól függetlenül. És halljad te is, szülőföldem, te, aki szovjet földet születésed 30. évfordulóját ünnepled.

Kovács Vilmos
az Ukrajnai írószövetség tagja

Zakarpatszka Pravda (Ungvár) 1975. február 25.

SZOVJET MAGYAROK

Új fogalom

Három évtized már történelmi viszonylatban is figyelemreméltó idő: eddig tartott a harmincéves háború; a magyar nép életében kétségkívül külön kornak - döntő fontosságú, az események menetét hosszú távon meghatározó kornak - számít a kuruc nemzeti felszabadító mozgalom, pedig tartalma mindössze nyolc esztendő; hát a „tíz nap, amely megrengette a világot?”...

Három évtized már történelmi viszonylatban is figyelemreméltó idő - és több mint harminc esztendeje már, hogy a Kárpátontúlon lakó magyarok a szovjet népcsalád tagjai. Kétségkívül elegendő ahhoz, hogy egy népcsoport életében kialakuljanak, stabilizálódjanak, döntőkké váljanak bizonyos életmódbeli motívumok, gondolkodásmódbeli sajátosságok, művelődési jellegzetességek ahhoz, hogy létrejöjjön (jobb kifejezés híján határozzuk meg így): az embereknek egy új kategóriája, egy történelmileg új fogalom, amelynek elnevezését már cikksorozatunk címében is leírtuk.

Ezt mindnyájan tudjuk, így elfogadjuk, de talán nem árt egyszer elgondolkoznunk rajta, pontosan mit is fed ez a kifejezés, miféle új fogalom ez Európa etnikai térképén: Szovjetunióban élő magyarok, vagy egyszerűbben: szovjet magyarok?

Ebben a dolgozatomban erről szeretném kifejteni néhány gondolatomat, de előrebocsátom: ezúttal nem az a célom, hogy azokat a vívmányokat - anyagiakat és kulturálisakat - térképezzem fel, amelyeket területünk magyar lakosai a szovjethatalom idején elértek. Ezt megtettem már ezeken a hasábokon más alkalommal. Ebben a vonatkozásban most csak tömören, minden kommentár nélkül emlékeztetnék - mintegy bevezetesképp - néhány tényre.

Tehát:

Magyar nemzetiségű élenjáró dolgozóink közül ketten is tagjai köztársaságunk legfelső államhatalmi szervének: Petrás Teréz, a Baktai kísérleti Állomás csoportvezetője és Bíró Andor, a vinohradovói kerületi Határőr Kolhoz elnöke, a szocialista munka hőse (egyébként a Kárpátontúl kolhozelnökei közül egyelőre egymaga viseli ez utóbbi büszke címet), említsük meg, hogy mindketten lapunknak is aktivistái. Petrás elvtársnő két héttel ezelőtt, az Októberi Forradalom 58. évfordulójára megjelent ünnepi számunkba írt meleg hangú méltató cikket. A Kárpátontúli magyarok eredményes munkát fejtenek ki mint párt-, tanácsi és gazdasági vezetők. Soroljunk itt fel csak néhány nevet. Kétségtelenül kulcsfontosságú posztot tölt be vidékünk életében Molnár Bertalan, területi tanács vb. elnökhelyettese. Veress Gábor, a berehovói kerületi pártbozottság első titkára, a nagyszámú magyar kolhozelnök, gyárigazgató - Szilágyi József, Puskás Pál, Sass Ferenc és mások - , a még több iskolaigazgató, művelődési intézmények irányítói... És megtisztelő szerep jut magyar dolgozóinknak - köztük nem egy munkahősnek - nagy céljainak megvalósításában közvetlenül a munkapadoknál, mezőkön is. Hadd emlékeztessünk például arra, hogy a kommunista munkabrigádok mozgalmának egyik kezdeményezője területünkön - és országos viszonylatban is - Gábor Magda, a berehovói ruhagyár akkori brigádvezetője (Lenin-rendjellel ismerték el érdemeit és közéleti munkásságát). Oldalakat írhatnánk az anyanyelvi közép- és

felsőfokú oktatásban, az irodalom és művészet terén elért eredményekről, de ezeket részletesen ismertettük más alkalommal, ezúttal tekintsünk hát el tüzetesebb áttekintésüktől.

Annál is inkább, mert - mint mondtuk - most nem leltárt akarunk készíteni sikerekről, vívmányokról. Inkább megpróbálnánk közelebbről meghatározni, körvonalazni magát a fogalmat: szovjet magyarok.

Nos, kik is ők?

Természetesen tagjai annak az összességnek, amelynek magyar nemzet a neve és amelynek zöme a Magyar Népköztársaságban, egy része a vele szomszédos szocialista országokban él. Bennünket, szovjetunióbeli magyarokat szervesen kapcsol a más országokban élőkhöz a közös nyelv, a közös történelmi múlt, s legkivált ennek büszkén vállalt dicsőséges szabadságküzdelmei, magunkénak tekintjük a közös művelődési örökséget, de Lenin mércejével közeledünk hozzá, aki világosan kijelentette volt, hogy minden nép kultúrájában két kultúra rejlik.

Jól tudjuk azonban, hogy nem ezek, illetve nem csupán ezek a döntő tényezők annak meghatározásában, kik vagyunk.

1945 októberének végén megnyílt előttük egy új út, a következő év júniusában pedig lépteinket végképp és teljesen a szovjet népcsalád vonulásának üteméhez igazítottuk. Nem volt ez merőben más jellegű út, mint amelyen a más országokbeli magyarok valahol a század felezővonalára körül elindultak: Marx, Engels, Lenin eszméi alapján, a szocialista országok baráti közösségének táborában kezdték meg valamennyien új életük építését, az előharcos szerepét vállalt szovjet nép tapasztalatait tekintették követendő példaképnek. A sok közös vonás mellett azonban már kezdetől jelen voltak bizonyos nem ennyire lényeges, mégsem elhanyagolható különbségek is.

Mi, kárpátontúli magyarok, közvetlenül a példát adó szovjet nép tagjai lettünk területünk más nyelvű lakosaival egyetemben, teljes mértékben építeni tudunk arra a szilárd fundamentumra, amelyet a világ első szocialista államának dolgozói az előző évtizedekben létrehoztak. Nálunk a mezőgazdaság kollektivizálása, a kisipar szövetkezetesítése, majd államosítása már az első szovjet években parancsoló szükségletként jelentkezett; az ország más vidékeinek segítségével, ezek tapasztalatait felhasználva az ötvenes évek elejéig teljes egészében, visszavonhatatlanul elvégeztük ezt a munkát. Nyilvánvaló, hogy a termelés közösségi átszervezésének hatására már akkor teljes mértékben megindult lakosságunk tudatában is egy fejlődési folyamat, s a közösségi munkában formálódó közösségi ember néhány év alatt minden tekintetben a többi szovjet dolgozóval azonos tudati vonásokra, erkölcsi tulajdonságokra tett szert.

Ha Magyarországot vesszük összehasonlításul: a mezőgazdaság kollektivizálása - az ötvenhatos eseményeket követő részleges visszakozz után - csak az utóbbi évtizedben fejlődött be. A kisipar teljes szövetkezetesítésének vagy államosításának feladata még ma sincs napirenden. Most persze mindezt nem azért írjuk, mintha szomszédainkat sürgetni akarnánk vagy a szocializmus útján való előrehaladásuk ütemét nem tartanánk kielégítőnek. Hisz szóltunk arról, hogy mi annak idején az egész szovjet nép erejére, tapasztalataira és közvetlen segítségére támaszkodva érhattünk el itt ugrásszerű fejlődést. Az összehasonlítással csak azt akarjuk szemléltetni, hogy az anyagi élet szférájában jelentkező bizonyos különbségek óhatatlanul hasonló eltérések kialakulásához vezettek a más országokbeli és szovjetuniói magyarok tudatának formálásában. Vagy még egy példa, ezúttal a felépítmény területéről. A Kárpátontúlon - ismét csak a keleti vidékek segít-

ségére, tapasztalataira támaszkodva - a szovjet hatalom kezdeti szakaszától eredményes világnézetformáló munka indult, dolgozóink óriási többségét sikerült megnyernünk a materializmus eszméinek, s a vallást mindenképpen magánüggé tettük, a közélettől gondosan elválasztottuk. Ha ismét déli szomszédainkat vesszük: ott ez a folyamat nem volt se ilyen gyors, se ilyen eredményes, se ennyire átfogó, az egyházak ma még el nem hanyagolható szerepet játszanak a közéletben, sőt az oktatásban is. A szovjet magyarok tudati életét megkülönbözteti tehát a magyarországi magyarokétól - többek közt - az is, hogy általában más a valláshoz való viszonyuk.

A szovjet nép hősi múltjának a megismerése és vállalása, a hazánkká lett ország vérkeringésébe való mind szerveesebb - és máig teljessé vált - bekapcsolódás, életmódja normáinak követése és a fentiekkel együtt még sok más tényező közre játszott abban, hogy a kárpátontúli magyarok ma elsősorban szovjet embereknek vallják, tekintik magukat, és az egyáltalán nincs ellentmondásban nemzetiségükhöz való büszke ragaszkodásukkal, hisz a népbártság eszméire épülő szovjet társadalom nemzeti önmegvalósításunkhoz is korlátlan lehetőségeket biztosít.

Szovjet magyarok, új fogalom tehát ez a két szó öreg földrészünkön. Olyan embereket jelöl, akik a Szovjet Szocialista Köztársaságok Szövetségének magyar nemzetiségű polgárai, akik az ugyancsak új történelmi kategóriaként létrejött szovjet nép fiainak érzik és vallják magukat, de ugyanakkor testvéri kapcsolatokat ápolnak a más országai magyarokkal, akik egyébként saját történelmüknek tekintik mindazt, ami a Szovjetunió népeivel és a magyarsággal az elmúlt századok során lejátszódott, akik azonos mód örökségüknek érzik a szovjet népek és a magyar nép létrehozta kulturális kincseket, akik szeretik és művelik a magyar nyelvet és a legteljesebb fokú megbecsüléssel vannak szovjet testvérnépeik nyelve és első fokon a népeinknek érintkezési eszközököt adó orosz nyelv iránt, - s akik mindezekon túl büszkék arra, hogy a világ haladó erőit tömörítő szocialista tábornak is élosztagát alkotó szovjet néphez tartoznak, hogy a föld legfejlettebb szocialista társadalmában élnek és mint ilyenek az első sorokban haladva végzik a kommunista jövő építését.

Ezt a feleletet adhatjuk, tehát ha globálisan vizsgáljuk: kik is a szovjet magyarok. Van azonban ennek a kérdésnek néhány speciális vonatkozása, problémája is: ezekről legközelebb szólunk.

Kárpáti Igaz Szó 1975. nov. 23; 3. Neon mell. 37. sz.

Hagyományok

A sorozat előző kockájában mint új fogalmat emlegettük ezt a jelzős szerkezetet: szovjet magyarok, azokat pedig, akiket ez a kifejezés jelöl, mint az embereknek olyan új kategóriáját, amely a szovjethatalom három évtizede alatt jött létre a Kárpátontúlon. Azt is megjegyeztük azonban, hogy ezt akkor tekinthetjük így, ha globálisan vizsgáljuk a kérdést. Ami a részletezését illeti, itt van néhány dolog, amit pontosabban is meghatározhatunk.

Nézzünk talán egy versidézetet.

„S ha egyszer fejein, mint a sarkokat,
Az örök télnek hava fogja át;
A szívem halkult dobbanását is
Te örök nyarad sugározza át.
Én akkor is a vőlegény leszek.
És te, te az én szépséges arám:
Mert nincsen szó, ahogy szeretlek téged,
Te hatalmas, te szép Szovjethazám!”

Ezt a verset nem a Kárpátontúlon írták és nem 1944 után, szerzője azonban magyar költő, kiemelkedő, jelentős. A neve: Hidas Antal.

Ha tehát mélyebbre hatolunk cikkünk témájának vizsgálatában, akkor talán úgy módosíthatjuk előbbi megállapításunkat, hogy bár a szovjet magyarok kategóriája véglegesen és tömegesen területünkön alakult ki a felszabadulás óta eltelt évek alatt, de csirái még régen, az Októberi Forradalom kezdete óta megvoltak. Szovjet embereknek nyilván azok a magyarok kezdték először érezni magukat - kisebb vagy nagyobb mértékben - akik internacionalista alakulatokban védtek a fiatal szovjet hatalmat, nem ritka esetekben életüket áldozva érte. A fehérterror elől a Szovjetunióba menekült, itt otthonra talált magyar kommunisták az évek során szintén szovjet emberekké, szovjet magyarokká váltak, s bár kis számban, szórványosan éltek, szervesen összetartozó közösséget nem minden esetben alkottak, az itt maradt magyar vöröskatonákkal, internacionalistákkal együtt megvetették az alapját a cikksorozatunk témáját adó fogalomnak.

Itt mindjárt ellenvetheti valaki: közülük sokan - s a legprominensebbek - a felszabadulás után visszatértek Magyarországra, így a fentebb idézett Hidas Antal is; ezek szerint szovjet polgár voltukat nyilván csak ideiglenesnek tekintették, ilyenformán támadható az a megállapítás is, hogy szovjet magyarok lettek volna...

Csakhogy ez nincs így.

Sokan valóban visszatértek Magyarországra, mert ott szükség volt rájuk. Hány más példa van arra, hogy szovjet embereink internacionalista kötelezettségükhöz híven egy másik ország új életet vívó vagy építő népének segítségére siettek. Zalka Máté Spanyolországba ment harcolni az ottani dolgozók szabadságáért, el is esett érte. Hogyan is húzódoztak volna a magyarországi feladatok elől Révai Józsefék, Gábor Andorék, akik mindennek a tetjébe még magyarok is voltak? És megjegyezni való, hogy szovjet ember voltukat a Magyar Népköztársaság állampolgáraként, ott végzett fontos politikai, vagy kulturális szervező munkájuk, alkotó tevékenységük során is megőrizték. Olvassuk csak el Illés Béla „Honfoglalás”-át, ezt a már Magyarországon, 1945-ben írt regénytrilógiát és tapasztalhatjuk: mennyire szovjet emberként, a felszabadítók szemszögéből ítéli meg az eseményeket, bár sok vonatkozásban a felszabadítókkal is azonosítja magát, ami persze természetes és törvényszerű. Későbbi írásaiból, - így hajlottkori novelláiból - ugyancsak kitűnik a szovjet néphez is tartozása. Vagy nézzük Illés Bélának és társainak állásfoglalásait az 1956-os magyarországi ellenforradalom idején. Nem csupán hogy a legharcosabban szembeszálltak az akkori írószövetségi vezetőségnek a reakció egyik fő támaszát jelentő, nem is kis számú jobboldali csoportjával, hanem műveikkel is szinte napokon belül a legegységesebben elítélték az ellenforradalmi zendülést, jöllehet sokan „kényesnek” tartották még a témát.

Hogy Illés Bélánál maradjunk, „Szása” c. novellájában már az ellenforradalom kipattanása előtt az események majdani alakulását látva, figyelmeztette a közelgő veszélyre olvasóit és a reakcióval való határozott szembeszegülésre szólított (akkor ez igazán bátor tett volt), a lázadás leverése után pedig több írásában is (a „Válaszúton” c. kötet novellái) igaz kommunista pártossággal elemezte az eseményeket, mindannyiszor hitet téve a szocializmus első országa iránti törhetetlen hűségéről is.

Nem lehet szó nélkül hagyni itt azt a szerepet sem, amelyet az első szovjet magyar írók a két nép irodalmának kölcsönös megismertetése terén végeztek; ezt a tevékenységüket még Moszkvában kezdték, de Magyarországon hatványozott erővel folytatták, ezzel is dokumentálva, hogy a szovjet néphez elszakíthatatlan szálak fűzik őket, és legfőbb kötelességüknek tartják a szovjet-magyar kapcsolatok munkálását. Az orosz irodalomnak és több más szovjet nép - főként az ukrán - íróinak magyar nyelvű megszólaltatásában kétségtelesen úttörő szerep jutott Hidas Antalnak, Lányi Saroltának, Madarász Emilnek és másoknak, a magyar irodalom orosz nyelvű kiadásának pedig egyenesen gerince az az óriási szervező munka, amelyet Hidas Antal és felesége, Kun Ágnes végzett (ha ma a magyar irodalomnak szinte minden jelentős műve olvasható oroszul, ebben elvitathatatlan az érdemük).

És ne felejtünk el még egy szempontot. Az első szovjet magyarok közül nem is ment mindenki vissza Magyarországra, sokan itt maradtak, mindenképp véglegesnek tekintett hazájukban, és nem egy a legnagyobbak közül is, így Varga Jenő akadémikus, századunk egyetemes közgazdaságtudományának egyik legjelentősebb egyénisége. Valamennyien minden kétséget kizáróan szovjet magyarok.

Most pedig néhány szót arról, miért részletezem ennyire ezt a kérdést.

Azért, mert ha a szovjet magyarok fogalmáról beszélünk - értve itt most már elsősorban a szovjet Kárpátontúl magyar lakosságát - gyakran felvetődik a hagyományok kérdése. Különösen akkor, ha művelődési életünket tekintjük át valami okból, valami alkalommal. Természetes törekvés ez, az ember mindig feltette magának a kérdést, kik előztek meg minket, kik tették le azt a követ, amelyikre mi a következőt rakjuk - fontos azonban, hogy jól megfontolt, pontos feleletet adjunk. Mert elhangzottak olyan vélemények is, amelyekkel sehogy sem érthetünk egyet.

Konkréten, a kárpátontúli szovjet magyar írók munkásságának elemzése során vetődött fel a hagyomány kérdése, s mély meggyőződésem szerint elődeinket nagyon rossz helyen keresték, akik úgy vélekedtek, hogy azoknak a munkásságát folytatjuk, akik előttünk ezen a földrajzi területen magyarul írtak. Bármit és bárhogyan. A probléma ilyen felvetése meddőnek látszik már azért is, mert a szovjethatalom előtt a Kárpátontúl magyar lakosságának nem volt egységesen szervezett művelődési élete, ha dolgoztak itt írók, azok egymással semmilyen közösséget nem alkottak, szinte csak véletlenszerű, hogy a sors ide tette le őket egy néhány száz négyzetkilométeres területre. Mert mi köze volt egymáshoz a fasiszmissal szembeszálló, az ukrán és magyar dolgozók barátságát már akkor harcosan ápoló Sáfáry Lászlónak és - mondjuk - a reakciós, nacionalista Rácz Pálnak vagy Simon Menyhértnek? Nem álltak-e közelebb egymáshoz Sáfáry és - mondjuk - Vakarov, bár más-más nyelven írtak?

Úgy vélem, ezeknek a kérdéseknek a megválaszolásánál két szempontot is figyelembe kellene vennünk.

Az egyik, hogy a Kárpátontúlon ma működő szovjet magyar írók elődei semmiként sem azok a különböző rendű és rangú, eszmei meggyőződésű és kötődésű, egymással kap-

csolatban alig levő magyar toliforgatók, akik a felszabadulás előtti időkben véletlenül épp az egykori Ung, Bereg, Ugocsa megyében és Észak-Máramarosban tevékenykednek, hanem - ha mindenáron hagyományok után kutatunk - sokkal inkább azok a szerzők, akik ugyancsak szovjet magyar írókként a mieinkkel teljesen azonos ideológia alapján, ugyanazon esztétikai elvek szerint, egységes csoportba szerveződve tevékenykedtek a Szovjetunióban a két világháború között, a második alatt és még egy ideig utána is. Ha tehát valaki hozzáfogna, hogy irodalomtörténeti igényű esszében elemezze a Kárpátontúlon dolgozó szovjet magyar írók munkásságát (ez azonban véleményem szerint még korai, ehhez az eddigieknél jelentősebb műveknek kell születniük), a múltként semmiképp sem Mécs Lászlóék, Simon Menyhérték, Rácz Pálék munkásságát, hanem Zalka Máté, Illés Béla, Hidas Antal, Gergely Sándor, Karikás Frigyes, Gereblyés László, Lányi Sarolta, Gábor Andor, Madarász Emil és mások szovjetuniói tevékenységét kellene kutatnia és bemutatnia! Ez utóbbi különben hálás téma, fontos feladat lenne irodalomtörténészeink számára, akik - magyarországi kollégáikkal együtt - még mindig adósak a két háború közti, s a Nagy Honvédő Háború alatti szovjetuniói magyar irodalom szerves egészkénti áttekintésével, tudományos feldolgozásával. A Sarló és Kalapács, az Új Hang páratlanul érdekes számai is megérdemeletlenül porosodnak évtizedek óta szinte alig érintve a Lenin Könyvtárban.

Ha pedig elődeinket ezen a földrajzi területen is meg akarjuk találni, akkor - és ez a másik fontos szempont - aligha ajánlatos csupán nyelvi ismérvek alapján mesterségesen összehozni, együvé kapcsolni, irodalmi táborra deklarálni olyan toliforgatókat, akiknek az égvilágon semmi közük sem volt egymáshoz. Ha már területi, földrajzi szempontot követünk, ha már vizsgálódásainkat mindenáron a mai Kárpátontúl területére akarjuk szűkíteni - ebben az esetben Vakarov és Sáfáry, Ilku Pál és Hojda együtt kell hogy beletartozzék irodalmi múltukba, Rácz Pálék legfeljebb egy halvány utalás erejéig érdekelhetnek minket.

Hát ennyit a múlttól, hagyományokról.

1975. dec. 7; 3. p. Neon mell. 38. sz.

Kötődések

A művelődési élet, konkrétan: az irodalom kérdéseinél hagytuk legutóbb fejtegetéseinket félbe, hadd folytassuk most ugyanott. Ha ugyanis a Kárpátontúlon dolgozó mai magyar írók munkásságáról s általában életünkről beszélünk, nem csupán az előző alkalommal tárgyalt hagyományok kérdése merült fel, hanem (egyesebben) a mai kötődés problémája is.

A logikusan gondolkodó ember számára nyilvánvaló pedig: területünkön a magyar művelődési élet a szovjet kultúra része, szovjet előadók, alkotók, szervezők valósítják meg, szovjet közönség számára, szovjet földön, szovjet esztétikai elvek alapján. Mivel azonban a cikkünkhöz hasonló okfejtések éppen azért íródnak, mert rendszerint a legtisztább esetekben is számot kell vetni ellenkező véleményekkel, aggályokkal, tévhitekkel - nézzük ezt is közelebbről.

Maradjunk talán, az egyszerűség kedvéért, mindjárt az irodalom mellett, és tegyük fel sorban, egymás után az aggályoskodók kérdéseit.

Vajon vitathatatlanul a szovjet irodalom része-e a Kárpátontúlon tevékenykedő magyar írók munkássága, hiszen nyelve ugyanaz, mint a magyarországi magyar irodalomé? Ha egyszer kimutathatók rokonvonások (és kimutathatók) a magyarországi (és más országok - beli) magyar irodalommal (irodalmakkal), ha egyszer kötődik (és kötődik) a kárpátontúli magyar írók munkássága a magyar irodalmi múlthoz, nem jelenti-e ez azt, hogy elsősorban vagy csupán a magyar irodalomhoz tartoznak?

Mindez azonban nem ilyen egyszerű.

Maga a nyelv, a nyelvi azonosság nem lehet döntő szempont ennek a kérdésnek a megválaszolásánál olyan esetekben, ha a nyelvi határok nem esnek egybe az államhatárokkal, ha az azonos nyelvet beszélő emberek több országban élnek. Kinek jutna eszébe egyszerűen odasorolni az angol irodalomhoz az USA, Kanada, Ausztrália angol nyelvű íróinak munkásságát? A spanyolhoz, illetve a portugálhoz, egész Dél-Amerika irodalmi termését? Hát a német nyelvű irodalmak? Az NDK-ban, Ausztriában, Svájcban (és más országokban is) dolgoznak nagyobb tömegben, szervezett irodalmi életét élve német nyelven alkotók. Az NDK-beli elvtársak különben jó kifejezést találtak a nyelvükön írók összefogására: die deutschsprachige Literaturen = német nyelvű irodalmak. De miért is nem lehet ezeket az - azonos nyelvű - irodalmakat mechanikusan egynek venni? Mert más-más gazdasági-társadalmi közegben, más - vagy csak részben azonos - mentalitású olvasó számára, nem okvetlenül azonos esztétikai elvek szerint jöttek létre.

Ugyanez áll a kárpátontúli magyar írók munkásságára is.

Utaltunk már első cikkünkben arra, hogy bár hazánk, s a Magyar Népköztársaság polgárai egyaránt szocialista társadalmi rendszerben élnek, ugyanakkor fellelhetők eléggé lényeges (előzőleg részletesen vázolt) különbségek is, így a felépítmény alakulását döntően befolyásoló gazdasági-termelési tevékenységben; ezek - a két társadalom különböző fejlettségi fokából eredő - eltérések, mint láttuk, olykor eléggé jelentősek, s az alap szférájában tapasztalható különbségek ilyenformán nem teszik lehetővé, hogy egyszerűen kitegyük az egyenlőségjelet, ha a két ország viszonylatában a felépítményt (így az irodalmat) vizsgáljuk. Mondhatjuk tehát, hogy a szovjet magyar írók - ha nem minden vonatkozásban is - de más társadalmi-gazdasági közegben dolgoznak.

Sorozatunk első részében foglalkoztunk vele, hogyan vonja mindez maga után bizonyos mentalitásbeli eltérések kialakulását - talán itt ne ismételjük meg fejtegetéseinket.

Ami esztétikai elveinket illeti, ezek lényegében megegyeznek, de azonosságáról itt sem beszélhetünk. Magyarországon még érvényesülnek - szintén a társadalom fejlettségi fokából kifolyólag - bizonyos engedmények a marxi-lenini esztétikából. Idézzünk talán csak egy szempontot, amelyet irodalmi körökben a három T elveként emlegetnek. Ezek szerint a magyarországi irodalompolitika támogatja a pártos irodalmi műveket, tiltja a szocializmus eszméivel szemben ellenségeseket és túri az apolitikusokat. A harmadik T (túri) elvét mi nem ismerjük el, fejlett szocialista társadalmunk körülményei között semmiképp nem fogadhatjuk el, hiszen a marxizmus-leninizmus klasszikusainak mélyértelmű megállapításai szerint az apolitizmus tulajdonképpen az elveinkkel való szembenállás burkolt kifejezése. Ez tehát már egymagában is jelentős eltérésekhez vezet esztétikai szempontjainkban.

Mindezt összegezve: a kárpátontúli magyar írók munkái, amelyek a magyarországgal nem minden tekintetben azonos társadalmi-gazdasági közegben, részben eltérő esztétikai

elvek szerint születnek, több vonatkozásban más mentalitású olvasóhoz szólnak, semmi módon nem sorolhatók mechanikusan és egyértelműen az „egyetemes” magyar irodalomhoz. Minden tekintetben a szovjet irodalom alkotásai ezek, a szovjetország kultúrájának részei, olyanok azonban, amelyek mindamelllett több-kevesebb szállal kötődnek a más országokbeli magyar irodalmakhoz: elsősorban persze nyelvi síkon, de ide tartoznak a képi kifejező eszközök fejlődésének egyes sajátosságai, és részben idesorolható az irodalmi múlt hagyományainak követése is. Részben, mert a szovjet irodalom hagyományai a kárpátontúli magyar írókra ugyancsak igen nagy mértékben hatottak (az első évek költői termésében például nagyon könnyű majakovszkiji „nyomelemekre” bukkanni) de erős az orosz és ukrán klasszikus irodalom hatása is. Ez utóbbit alkotóink nyelvismerete ugyanúgy elősegíti, mint iskolai, főiskolai tanulmányaik.

És megegyeznének még egy érdekes dolgot. A területünk magyar lakosságából származó alkotókat - mint erre már a múlt tárgyalásánál utaltunk - nem is lesz helyes minden esetben a más nyelvűektől, nemzetiségűektől elkülönítve vizsgálni. Soknemzetiségű területünkön a népek barátsága, szoros együttműködése nem egy ízben elmossa ezeket a határvonalakat. Mert ha beszélhetünk kárpátontúli magyar írókról - itt megvan konkrét kritériumunk: az alkotás nyelve - , szinte lehetetlen külön választani például azokat a magyarokat, akik képzőművészeink országosan elismert, egységes iskolát alkotó gárdájának tagjai. Hiszen semminő elkülönítő jegyeket nem visel azoknak az alkotása, akiknek a személyazonosságai igazolványában „ukrán” vagy „orosz” vagy más egyéb van írva. Még egy beszédes példa: országos nevű, magyar nemzetiségű zeneszerzőnk, Márton István érdemes művész alkotásait magyar és ukrán népzene, a két nemzet hangszeres zenei hagyományaira egyaránt építi, népdalfeldolgozásait innen is onnan is meríti...

Mint látjuk, mindebben a nemzetek közeledésének országunkban általánosan érvényesülő tendenciája is kifejezésre jut.

Úgy vélem, fontos, hogy ezeket a kérdéseket világosan lássuk, tisztázzuk, hiszen a félremagyarázásoknak, „kifelé kacsingatásoknak” csak a kárpátontúli magyar művelődési élet egyenesvonalú fejlődése látná kárát. Az effajta szemlélet ugyanis akadályozza olyan művek, olyan produkciók kellő számú megszületését, amelyek minden tekintetben a mai társadalmi valóságunkból sarjadnak, amelyek minden vonatkozásban életszemléletünket, politikai elvárásainkat, esztétikai elveinket tükrözik. Márpedig nem kétséges, hogy csupán ezeknek van létjogosultságuk, csak ezek vihetik előbbre a kárpátontúli magyar lakosság - a szovjet magyarok - kultúráját.

1975. dec. 21; 4. p. Neon mell. 39. sz.

Nem koegzisztencia!

Olvasóink legtöbbje számára bizonyára ismert dolog, amiről írni fogok. Megtörténik, hogy munkánk, tanulmányaink folytán, más okokból hosszabb ideig vagyunk területünkől távol, olyan helyeken, ahol magyarul nincs kivel szót váltani. Ilyenkor megéhezünk a magyar szóra, itthon azután pár napig nem győzünk eleget beszélni.

De a szovjet magyarokkal az is megesik, hogy az orosz vagy ukrán beszéd hosszabb kiesése okoz hiányérzetet. Ha Magyarországról jövünk haza, bár a velünk egy nyelvűek közt töltöttünk hosszabb időt, itthon örömmel vetjük rá magunkat a második vagy harmadik anyanyelvre. És milyen szívesen keveredtem tereferébe a Német Demokratikus Köztársaságban azzal a három véletlenül utamba került eltávozós szovjet kiskatonával? Itthon eszembe sem jutna megállítani őket - nemigen akadna közös témánk.

És annyi minden más hiányzik még külföldön!

Nekem például - ottani utazásaim közben - az a csodálatos, illatos, utánozhatatlan ízű tea, amit a szovjet vonatokon felszolgálunk. Meg a kalauzlánykák, akik megbántódnak, ha nem tegezem le őket - a magamfajta bácsitól ezt a bizalmatlanság jelének veszik (külföldön a kalauzsisasszonyok kikérik a „te kislány”-t).

Meddig, de meddig lehetne sorolni még azokat az apróságokat is, amelyek nekünk, szovjet magyaroknak - a cikksorozat elején említett elvi fontosságú dolgokon felül - a haza fogalmát is jelentik, ezzel azonosulnak!

A haza fogalmát, a szovjet hazáét, ami nem mond ellent magyar nemzetiségünknek, sőt hovatovább, egyre jobban hangsúlyozza is ezt, hiszen a területünkön bár nem túlságosan nagy számban, de kompaktul élő, már sajátos és fejlődő kultúrával rendelkező magyarok beletartoznak - és egyre inkább beletartoznak - az ország etnikai képébe is.

A szovjet magyaroknak ma már mindenük megvan, ami szükséges ahhoz, hogy az ország fontos alkotóelemének érezzék magukat.

Anyagi prosperálásuk biztosítékai a magyarlakta - és vegyes lakosságú - vidékeken kiváló eredménnyel munkálkodó gyárak, intézmények, gazdaságok (köztük olyan országos viszonylatban is élenjárók, mint a vinohradovói kerületi Határőr Kolhoz). Politikai jogaik teljesen azonosan az ország más nemzetiségei számára garantáltak. Művelődési síkon önálló könyvkiadással (Kárpáti Kiadó, a Ragyanszka Skola magyar osztálya), anyanyelvű újsággal (Kárpátontúli Ifjúság, Vörös Zászló, a Kommunizmus Zászlaja, a Kommunizmus Fénye), népszínházzal, fejlett műkedvelő mozgalommal rendelkeznek.

Azokról a magyarokról, akik politikai és gazdasági életünk egy-egy kormánykerekénél állva töltenek be kulcsfontosságú szerepet, szoltam e sorozat első részében. Most utalnék még azokra, akik a kultúra, a művészet területén futottak be a szovjethatalom éve alatt - mondhatni - szédületes pályát: Horváth Annára, aki csempeégető mesterből lett rövid pár év alatt ismert nevű szobrászá és keramikussá, s aki ma az egész ország egyik legjobb éremművészenek számít. Czipola Gizellára, akinek útja ugyanígy ívelt a Kijevi Állami Sevcsenko Operaházig, ahol ma a köztársaság egyik első szólóénekesnője - és felsorolásukat még hosszan folytathatnám, áttérhetnék magyar nemzetiségű tudományos kutatóinkra, közülük is nem egynek van országos, sőt nemzetközi híre - , élenjáró, büszke címekkel kitüntetett munkásainkra, kolhoz- és szovhozmezőink művelőire, mindazokra, akiknek számára az előrejutásnak, a maximális önmegvalósításnak a lehetőségét ugyanúgy megterem-

tette szovjet rendszerünk, mint minden szovjet embernek. Egy nevet azért kiragadnék nagy tömegükből. Egy közmegebecsülésben álló mezőgazdasági dolgozóról szólnék még: azért róla, mert útja eléggé zezugos volt, de pályájának kitérői ugyancsak azt bizonyítják, hogy valóságunkban a későn felszínre törő adottságok is utat lelnek a felé a széles, egyenes út felé.

Volt annak idején egy gimnáziumi osztálytársam, Adám Sándor: egyik legközelebbi barátom egész diákpályámon. Eléggé nagy küszködés volt számára sorban maga alá gyűrni a gimnáziumi osztályokat. Kisföldű, gazdaember-apja a mezei munkánál nehezen boldogult nélküle, emiatt Sándor gyakran kimerülten jött az iskolába, az órákon elbóbiskolt, s az egész szünidőt végig aratta-kapálta.

A felszabadulás után ő nagyon hamar megtalálta a helyét: a csapi vasúti számvevőség főnöke lett (vagy két éve betegség támadta meg, ezért könnyebb beosztást kért ugyanott). Öccse, István jóval fiatalabb volt nálunk, csak a negyvenes évek végén került gondjai közé a pályaválasztás. A továbbtanuláshoz - bár a bátyjánál sokkal könnyebb lehetőségek kínáltak - nem volt kedve. Először ő is a vasúthoz pártolt: fűtő lett, de nem lelkesedett ezért a szakmáért. Katonaság után vissza sem tért hozzá, egy merész kanyarral - pincérnek állt. Ezen most nem akarok persze ékelődni, hisz ez is ugyanolyan tisztos foglalkozás, mint a többi, csakhogy István nem volt éppen a szakma gyöngye. Közben apjuk - Adám Ferenc - a közösben brigádvezetőségig vitte, s az uzshorodi kerületi Népek Barátsága Kolhoz egyik legnélkülözhetetlenebb embere lett. Egy idő múlva mégis nélkülözni kellett: aránylag fiatalon halt meg. Istvánt azután egy időre elvesztettem a szemem előtt, s egyszer csak azt hallom róla: ott van az apja helyén, az elárvult brigádvezetői poszton. És már ugyanolyan fontos ember a kolhozban. Az egész kerületben a legjobb egyikike. A nyolcadik ötéves tervben elért eredményeit nem kevesebbel méltatta a kormány, mint Munka Vörös Zászló rendjellel. A vasutasság nem tetszett, a pincérséget a könnyebbik végénél fogta meg... - ma párttag, nagy tekintélyű, kemény szavú vezető.

Hogy ez az egyszerű magyar dolgozó emberi, állampolgári, politikai, szakmai fejlődésben milyen utat tett meg, annak megítélését az olvasóra bízom. Én itt csak gyorsvázlatot készítettem életéről, de nem mondok le arról a régi tervemről sem, hogy egyszer az Adám-családról nagyobb lélegzetű riportot írjak (Istvánnak már különben is régen tartozom egy látogatással).

Szóval így teljesedett ki szovjet valóságunkban ennek a nem szokványos pályájú (iskola, főiskola, kisebb beosztás, nagyobb, még nagyobb...) magyarnak az élete is a legnagyobb fokú önmegebecsülés felé. És megkockáztatnám még azt az állítást - és most érkeztem el a lényeghez - , hogy fokozatos önmagára találása szinkronban haladt a társadalmunkba való fokozatos belenövésével. Ahhoz ugyanis, hogy magyar dolgozóink egytől egyig megtalálják a „testükre szabott” helyet életünkben, elengedhetetlenül szükséges nem csupán ennek az életnek az igenlése, hanem az egyetlen lehetséges életformakénti elfogadása is. Szovjet magyarok vagyunk és szovjetuniói életünk nem egyszerű koegzisztencia a többi szovjet néppel, nemzetiséggel. Ennek az országnak hazánkul vallása, a teljes mérvű szovjet emberré válás, a többi szovjet néppel való testvéri alkotó közösség fejlesztése nem csupán internacionalista kötelességünk, hanem nemzeti érdekünk is, mert mindez boldogulásunkat segíti. Akik más úton indulnának el, azok helyüket nem lelve, mintegy antitestként hanyódnának abban a történelemformáló, nagy emberi közösségben, amelyet az SZKP Központi Bizottságának beszámolója, a párt XXIV. kongresszusán a következőképp jellemezett: „A szocializmus építésének éveiben országunkban kialakult az emberek új, történelmi közös-

sége, a szovjet nép. A közös munkában, a szocializmusért vívott harcban, a védelemért megvívott csatákban az osztályok és társadalmi csoportok, a nemzetek és nemzetségek között új, harmonikus kapcsolatok keletkeznek, a barátság és együttműködés kapcsolatai. Nálunk az embereket a marxista-leninista ideológia közössége, a kommunista társadalom építésének nemes céljai fűzik össze. Ezt a monolit egységet a soknemzetiségű szovjet nép munkájával, a kommunista párt politikájának egyöntetű helyeslésével juttatja kifejezésre.”

Nem vitás, hogy a kárpátontúli magyarok óriási többsége ennek az új történelmi közösségnek méltó tagjává, testestül-lelkestül szovjet emberré vált. Azt sem akarjuk azonban tagadni, hogy még előfordulnak a nemzeti elzárkózásnak, az igazi hivatásunkat, igazi érdekeinket meg nem értő félrehúzódnak, multbakapaszkodásnak az esetei (ezeknek a részletezése most nem volt célunk). Bizonyára helyes lesz, ha az igaz szovjet magyarok népes gárdája minden erejéből igyekszik pozitív irányban befolyásolni a szovjet emberré érés útján lassan haladó fejlődését is, latba vetve mindazokat a legjobb tulajdonságokat amelyeket a Szovjet Szocialista Köztársaságok Szövetsége állampolgárainak sajátjaként emlegetni szoktunk.

Balla László

1976. január 4; 3. p. Neon mell. 1. sz.

KOVÁCS VILMOS HALÁLÁRA

*Tisztelt gyászoló gyülekezet,
Kedves felebarátaim!*

Olyan ember sírját álljuk ma körül, akinek halálával, távoztával mindnyájunkból útra vált egy darab.

Hajlandóságom a magam gyászát mondatná csak velem, tisztem szerint azonban azoknak nevében is búcsúznom kell tőled, Vilmos, kedves barátunk, akik közül legtöbben most a Kárpátok alatt könnyeznek és káromkodnak, akiket, mint hajdanán a betlehemi királyokat, mindig csak keresztnevükön idéz meg közös emlékezetünk... Mert a mi aggódó kíváncsiságunkat csak a telefon elidegenítő berregése csillapíthatta, de ők ott Ungvárott és Beregben, naponta megjárták a kétségbeesés és a remény útjait, Téged és önmagunkat siratva, önmagunk és a te reményeid ébresztgetve.

Mintha most is látnám Sándort, ahogy föléd hajol, s meg sem várva, hogy végigmond: Rosszul vagyok, pajtás, nagyon rosszul! - máris oszlatjuk kétségbeesésed, s újra megjelenik a kép, ahogy a fiúk - a te szavaddal: *a banda* - ott téblábolnak a kórház ajtaja előtt tévován, bizakodva. Ezért gondolom hát, hogy az ő gyászuk még a mienkénél is sötétebb, könnyesebb.

Az elmúlt napokban, a verseid fölé hajolva, gyakran hallottam, amint a pásztorsíp - igaz, szomorú-gyászosan - újra megszólal Beregben - a te hangodon:

„Nincs nehezebb a világon, mint búcsúzva állni.

Eszedbe jut ezer emlék, megállíthat bármi.”

Aztán soraid csillagtávolában látlak a munkácsi várban, amint Zrínyi Ilona Nagyaszony elé járulsz és meghajtod a fejed, s ő vitézzé és hívévé fogad, s csillagos két szeme elkísér az időkben. Pillantása ott fénycesdik most is rajtad.

Vilmos, barátom, mondanám: még egy utolsó nagy káromkodással könnyítsd meg a gyászunk, de inkább vállaljuk és cipeljük a terhét, mert félek, hogy azok állnának a sor elejére feloldozásért, akik megpróbálták bezárni önmagadba és még ott sem hagytak megnyugodni: naponta felvérezték önveszejtő tépelődésed csöndjét. Mert a latrok természete már csak ilyen. Ők azok, akikre nem illik a te embermércetű feloldozásod. Alkalmi kufároktól kaphatnak testreszabottat. Így hát, távozó barátom, az ő lelkük üdvéért ne mondj imát és ne aggódj ott lent az orfeuszi mélységekben.

Figyelmezz inkább a mi lelkünkre, őseink útján megtért barátunk. Most már tudjuk, hogy rákényszerített magányod falait tágítva indultál el nagy pionír-elődeid - Juliánus barát, Körösi Csorna - csapásain, nem pedig menekülni vágytál közös gondjaink elől. A vállalkozás hősiességét tán csak akkor tudtuk igazán értékelni, amikor egyre ritkuló léptekkel, vékonyuló testtel is megpróbáltál pogány őszét és magyar lovasok nyomában maradni. De a szörnyű kór nem tisztelhetette a vállalkozás heroikusságát, s a nagy kaland után neked Fót lett az, ami Csornának Darjeeling. De mégsem. Hisz te hazataláltál. Áldott legyen a föld, mely befogad és eltakar.

Tudom, egy hirosimai kislányról mondtad az alábbi sorokat, de mondhattad volna magadról is:

„Ha majd rólam írtok - tegyétek a könyvbe,
Hogy élni akartam és meghaltam mégis”

Búcsúzunk tőled, Vilmos, kedves barátunk.

Balla Gyula

(Elhangzott a fóti temetőben, 1977. november)

A JÓZSEF ATTILA ALKOTÓKÖZÖSSÉG ALAPÍTÓLEVELE

Jóváhagyta a Közgyűlés 1988. január 30-án

- I. A közösség célja: mindazon alkotók tevékenységének összefogása, akik az USZSZK Kárpátontúli területe magyar szellemi életének, ezen belül irodalmának fellendítésén, mind szélesebb körű kibontakoztatásán, a magyar anyanyelv megőrzésén és ápolásán fáradoznak.
- II. Az alkotóközösség jogelődjének tekinti a József Attila Irodalmi Stúdiót (1971-1987), melynek tagsága és szervezeti keretei szolgáltak kiinduló pontul az új tagság és új szervezeti formák megválasztásában.
- III. A József Attila Alkotóközösség tagja az lehet, akit a Közgyűlés a teljes taglétszámhoz viszonyított egyszerű szavazattöbbséggel annak választ. (Bővebben lásd. a Szervezeti Szabályzatban).
- IV. A József Attila Alkotóközösség felett védnökséget (erkölcsi és dologi támogatást) vállalt a Szovjetunió írószövetségének helyi tagozata és a Kárpáti Igaz Szó Szerkesztősége.
- V. A közösség irányító szerve a Választmány, melyet a Közgyűlés választ három évre. A Választmány keretéből szűkebb vezető testület választható. (Bővebben lásd a Szervezeti Szabályzatban.)
- VI. A közösség alakuló összejövételén *Alapító Bizottság* jött létre. Ennek összetétele: Balla D. Károly, Balla László, Balogh Balázs, Behun János, Dupka György, Erdélyi Gábor, Füzesi Magda, Gortvay Erzsébet, Horváth Sándor, Skrobinec Jurij. Az Alapító Bizottság nyílt szavazással, egyszerű szavazattöbbséggel a következő személyeket választotta a közösség alapító tagjainak: Árpai István, Bagu Balázs, Balla D. Károly, Balla László, Balla Teréz, Balog Géza, Balogh Balázs, Balogh Béla, Barta Zoltán, Bartha Gusztáv, Barát Mihály, Behun János, Boldog János, Boniszlavszky Tibor, Bulecza Rozália, Bundovics Judit, Dalmay Árpád, Debreceni Mihály, Dupka György, Erdélyi Tibor, Fedák László, Ferenczy Imre, Finta Éva, Fodor Géza, Fülöp Tekla, Füzesi Magda, Gortvay Erzsébet, Györke László, Horváth Anna, Horváth Sándor, Imre Sándor, Jánki Endre, Kádas Katalin, Keresztyén Balázs, Kovács Elemér, Keisz Gellért, Kószeghy Elemér, Lusztig Károly, Magyar Éva, Móricz Kálmán, Matl Péter, Nagy Zoltán Mihály, Penckófer János, Penckóferné Punykó Mária, Skrobinec Jurij, Somi Nagy Zoltán, Szöllösi Tibor, Tar Béla, Tárcazy Andor, Tóth Károly, Tóth Lajos, Váradi-Sternberg János, Vári Fábrián László, Zselicki József.
Az Alapító Bizottság működése ezzel befejeződött. A megválasztott tagok valamennyien vállalták, hogy alapító tagjai lesznek a közösségnek.
- VII. A József Attila Alkotóközösség 1988. január 30-án ezzel megalakult.

FÜGGELÉK A JÓZSEF ATTILA ALKOTÓKÖZÖSSÉG ALAPÍTÓLEVELÉHEZ

Az alkotóközösség alakuló összejövetele után kezdetét vette a közösség első Közgyűlése.

Ennek első napirendi pontján az Alapítólevél szövegének a megjavítása és jóváhagyása állt. A vitás kérdésekben nyílt szavazás döntött. A Közgyűlés - a tagok módosító, kiegészítő javaslatait figyelembe véve - pontonként jóváhagyta az Alapítólevél fenti szövegét.

Második napirendi pontként a Választmány megválasztása szerepelt. A Közgyűlés titkos szavazással megválasztotta a *Választmány* kilenc tagját: Balla D. Károlyt, Balla Lászlót, Dalmay Árpádot, Dupka Györgyöt, Finta Évát, Fodor Gézát, Füzesi Magdát, Horváth Sándort, Vári Fábián Lászlót. Ezek után került sor az első választmányi gyűlésre. A *Választmány* tagjai háromtagú *Elnökséget* választottak. Tagjai lettek: Balla D. Károly (elnök), Dupka György (alelnök), Horváth Sándor (alelnök).

Az Elnökség a Választmánytól megbízást kapott a József Attila Alkotóközösség Szervezeti Szabályzatának kidolgozására.

Az Alapítólevél és a Függelék hitelességét igazolja:

Balla D. Károly

Dupka György

Horváth Sándor

A JÓZSEF ATTILA ALKOTÓKÖZÖSSÉG ALAPÍTÓLEVELE ÉS SZERVEZETI SZABÁLYZATA

(tervezet)

A Szervezeti Szabályzat tartalmazza:

- A/ A Szervezeti Szabályzat ismertetését;
- B/ a közösség tagjai és a szervezet egész főbb működési területeinek felsorolását;
- C/ a közösség szervezeti felépítését;
- D/ a tagfelvétel és a fegyelmi eljárások rendjét;
- E/ a tagok jogait és kötelességeit.

A./ A SZERVEZETI SZABÁLYZAT MIBENLÉTE

- I. A József Attila Alkotóközösség alapokmánya az Alapítólevél és az ezzel összhangban készült Szervezeti Szabályzat.
- II. A Szervezeti Szabályzat szövegét csak a Közgyűlés változtathatja meg.
- III. A Szervezeti Szabályzat a közösség minden tagjára nézve kötelező.

B./ FŐBB MŰKÖDÉSI TERÜLETEK

- I. Az Alapítólevél leszögezi a József Attila Alkotóközösség célját. E cél elérésében a közösség tagjai és a szervezet egésze az alábbi főbb működési területeket, feladatokat tartja szem előtt:
 1.) Művészileg és eszmeileg mind értékesebb egyéni művek létrehozása.
 2.) Mind teljesebb egyéni és kollektív bekapcsolódás:
 - a. / az egyetemes magyar művelődésbe;
 - b. / országunk és köztársaságunk szellemi életébe.
 3.) A híd-szerep felvállalása: kapcsolatok fejlesztése és ápolása a szovjet népek (különös tekintettel az ukrán nép) irodalmának, művelődésének képviselőivel és szervezeteivel, valamint a magyarországi és Magyarországon kívüli magyar irodalmi- művészeti-közművelődési műhelyekkel.
 4.) Hagyományaink ápolása, továbbfejlesztése, kutatása:
 - a. / vidékünk irodalmi-művészeti-művelődési hagyományai;
 - b. / vidékünk népi hagyományai;
 - c. / nemzeti hagyományaink egésze.
 5.) Publikációs lehetőségeink mind hatékonyabb kihasználása.
 6.) A tagok munkájának támogatása, alkotói érdekeik védelme.
 7.) Vidékünk művelődési életének szervezése (estek, találkozók lebonyolítása, kiállítások rendezése, stúdiók, klubok, körök támogatása stb.); a helyi magyar lakosság és különösen az ifjúság anyanyelvi kultúrájának, nemzeti tudatának az ápolása, hazafias és internacionalista nevelésének hatékony támogatása.
 8.) Az új író- és művészgenerációk nevelése, pályakezdésük támogatása (irodalmi, művészeti körök, stúdiók, egyéni patronálási rendszer, stb.)
 9.) Együttműködés a köztársaságunkban és különösen testületünkön működő más kulturális, tudományos és oktatási intézményekkel, szervezetekkel (Szovjetunió írószövetségének helyi tagozata és annak Irodalmi Egyesülete, a Kárpáti Igaz Szó szerkesztősége, az egyetem Magyar Filológiai Tanszéke és a Hungarológiai Központ, a Kárpáti Kiadó, a Rádió- és Televízióbizottság magyar osztálya, a Területi Általános Tudományos Könyvtár idegen nyelvű osztálya, a könyvbarátklubok, művelődési körök, a magyar tannyelvű iskolák, stb.)

C./ SZERVEZETI FELÉPÍTÉS

- I. Az alkotóközösség szervezetében a demokratizmus érvényesül.
- II. A József Attila Alkotóközösség legfelsőbb fóruma a *Közgyűlés*, mely évente két-, szer ül össze. (Rendkívüli Közgyűlés is összehívható.) A Közgyűlés akkor határozatképes, ha a mindenkori taglétszámnak legalább a kétharmada jelen van. Ha a közgyűlés annak ellenére nem határozatképes, hogy az Elnökség időben (egy héttel korábban) gondoskodott minden tag értesítéséről, akkor két héten belül újabb Közgyűlés hívható össze, mely a teljes taglétszámhoz viszonyított 51 százalékos megjelenés esetén is határozatképes. Ha az időben történt értesítés ellenére ez a

Közgyűlés sem határozatképes, rendkívüli *Választmányi* gyűlés tartható, mely ez alkalomra átveszi a Közgyűlés hatáskörét.

- III. A Közgyűlés hatásköre:
1.) A legfontosabb kérdések megvitatása és a velük kapcsolatos döntések meghozatala, illetve minden olyan kérdés napirendre tűzése, amelyet a tagok többsége megvitatásra javasol;
 2.) tagfelvétel (tagkizárás);
 3.) a Választmány (Elnökség) megválasztása, ill. összetételének módosítása;
 4.) a választott testületek rendszeres beszámoltatása munkájukról;
 5.) A József Attila Alkotóközösség feloszlata.
- IV. A közösség irányítását két közgyűlés között a Választmány végzi. A Választmányt a Közgyűlés titkos szavazással választja 3 évre. Ezen időszak alatt a Választmányt vagy egyes tagjait a Közgyűlés visszahívhatja. A Választmány létszáma a teljes taglétszám 20%-a (ha ez páros szám, akkor eggyel kevesebb). Akkor ül össze, amikor az Elnökség összehívja. Kétharmados jelenlét esetén határozatképes.
- V. A Választmány hatásköre:
1.) A Közgyűlések közötti időszakban felmerülő kérdések megvitatása és a velük kapcsolatos döntések meghozatala;
 2.) Az Elnökség megválasztása, ill. összetételének módosítása;
 3.) javaslatok kidolgozása és a Közgyűlés elé terjesztése;
 4.) Közgyűlés összehívása saját határozata alapján vagy a tagok többségének kinyilvánított kérésére;
 5.) Az Elnökség beszámoltatása munkájáról.
- VI. A közösség operatív irányító testülete a háromtagú Elnökség. Minden alkalommal összeül, amikor ez szükséges. Csak mindhárom tag jelenléte esetén határozatképes.
- VII. Az Elnökség hatásköre:
1.) Az operatív irányítómunkával kapcsolatos kérdések megvitatása és a velük kapcsolatos döntések meghozatala;
 2.) javaslatok kidolgozása és a Közgyűlés, ill. a Választmány elé terjesztése;
 3.) a Választmány, ill. a Közgyűlés összehívása.
- VIII. A feladatkörök felosztását és felelőseit a Választmány és az Elnökség saját hatáskörében dönti el.
- 1.) Az elnököt és a két alelnököt a Közgyűlés választja a Választmány tagjai közül közvetlenül vagy titkos szavazással.
- IX. Az Elnökségnek és a Választmánynak joga van különböző munkacsoportokat, szekciókat, szervezési osztályt, titkárságot stb. létrehozni, mely közvetlenül az Elnökség, ill. a Választmány irányítása alatt működik. Ezek létesítéséről a Közgyűlést kötelesek tájékoztatni.

D./ A TAGFELVÉTEL RENDJE. FEGYELMI RENDELKEZÉSEK

- I. Tagot felvenni a következő módon lehet:
- 1.) szükséges, hogy a személyesen vagy levélben jelentkező felvételét legalább két tag javasolja';

2.) a javaslatot a Választmány megvitatásra előkészíti és döntéshozatalra a soron következő Közgyűlés elé terjeszti.
 3.) A közgyűlés a taglétszám egészéhez viszonyított egyszerű többséggel, titkos szavazással dönt a tagfelvételtől. (Ha a jelentkező beteg vagy mozgásképtelen, felvétele távollétében is megtörténhet).
- II. A fegyelmi eljárások rendje a következő:
1.) Fegyelmi eljárást az Elnökség, a Választmány vagy két tag kezdeményezhet.
 2.) A fegyelmi eljárás (vizsgálat) lefolytatásával az Elnökség fegyelmi bizottságot bízhat meg. A fegyelmi ügy tárgyalására az érintettet meg kell hívni, és lehetőséget kell adni neki arra, hogy véleményét az ügyben kifejtse. Kétszeri indokolatlan távolmaradás esetén a vizsgálat távollétében is lefolytatható.
 3.) Ha a fegyelmi bizottság büntetést javasol, ezt súlyosságától függetlenül az Elnökség a Közgyűlés, ill. a Választmány elé terjeszti:
 - a.) kizárási és felfüggesztési határozatot a Közgyűlés hozhat a tagfelvétellel azonos feltételek mellett;
 - b.) egyéb ügyekben a Választmány dönt.
 4.) A megbízott testületekből (munkacsoportok, szervezési osztály, titkárság stb.) való kizárásra (visszahívásra) az a fórum hozhat határozatot, amely a megbízást adta.
 5.) A fegyelmi úton történő kizárás mellett mód van ún. „kihagyásra”, melyhez nem szükséges kizárási vagy felfüggesztési határozat, és automatikusan megtörténik, ha egy alkotóközösségi tag három egymásutáni Közgyűlésről indokolatlanul távolmarad. E kihagyásról az érintettet írásban kell értesíteni, s a Közgyűlést tájékoztatni.
 - a.) Ha a kihagyott személy újra jelentkezik és részt kíván venni a munkában, tagsága visszaállításáról a Közgyűlés a teljes taglétszámhoz viszonyított egyszerű szavazattöbbséggel dönt.

E./ JOGOK ÉS KÖTELESSÉGEK

I. JOGOK

1.) Minden tag teljes jogkörrel részt vehet a Közgyűlés munkájában, véleményt nyilváníthat, javaslatot tehet, vitázhat, részt vehet az alkotóközösség rendezvényein, tartalmi munkájában.
2.) Az alkotóközösség vezető szerveinek választásakor minden tag választó és választható.
3.) Joga van igénybe venni az alkotóközösség nyújtotta segítséget az alkotómunkájában, kérheti a közösség érdekvédelmi támogatását, amelyre a Szervezeti Szabályzat a közösséget feljogosítja.
4.) Joga van tagokat javasolni az ismertetett feltételek mellett; kizárást, felfüggesztést, visszahívást kezdeményezni, erre javaslatot tenni.
5.) Joga van az alkotóközösségből kilépni.

II. KÖTELESSÉGEK

1.) Az alkotóközösség tagjai munkájukkal, tevékenységükkel lehetőségeik szerint támogatják az alapítólevélben megfogalmazott célok megvalósítását.
2.) A tagok munkájukban és életükben betartják azokat az etikai és szokási normákat, amelyeket az alkotóközösség tagjaitól a társadalom, illetve maga a közösség elvár.
3.) Lehetőségei szerint elősegíti az alkotóközösség fórumának és egészének munkáját, rendezvényeinek sikeres és hatékony lebonyolítását.
4.) A Szervezeti Szabályzat követelményeit betartja, a fórumokon demokratikusan hozott döntéseket magára nézve kötelezőnek ismeri el, a határozatokat végrehajtja.
5.) A közgyűlés által jóváhagyott tagdíjat, esetleg rendkívüli anyagi hozzájárulást rendszeresen befizeti.
E pont akkor lép érvénybe, amikor az ehhez szükséges jogi feltételek kialakultak, tisztázódtak.
6.) Részt vesz a Közgyűlés munkájában. (Amennyiben három egymást követő Közgyűlésről indokolatlanul távol marad, tagsági viszonya automatikusan megszűnik. Lásd. a D/II./6. pontot.)

FÜGGELÉK

1.) A Közgyűlés időpontjának a területi sajtó (Kárpáti Igaz Szó) útján történt egy héttel korábbi meghirdetése egyenértékű a tagok értesítésével.
2.) A Közgyűlés munkájában tanácskozási joggal részt vehet minden érdeklődő, pártoló, megfigyelő.
3.) A Közgyűlés munkájáról rövid, tömör jegyzőkönyv készítendő, mely a beszámolókat, felszólalásokat rövidített formában, a határozatokat teljes egészében tartalmazza.
4.) A választmányi gyűlés időpontjáról az érdekelteket írásban vagy szóban kell értesíteni.
5.) A Választmány munkájában tanácskozási joggal részt vehetnek a rendes tagok.
6.) A Választmányi gyűlés munkájáról rövid, tömör feljegyzés készítendő.
7.) Elnökségi gyűlés szóbeli értesítés alapján hívható össze.
8.) Az elnökségi gyűlés munkájában tanácskozási joggal részt vehetnek a választmányi és rendes tagok.
9.) Az elnökségi gyűlések munkájáról - operatív voltak miatt - csak akkor készítenődök feljegyzések, ha a tárgyalta ügyek és a velük kapcsolatban hozott döntések fontossága ezt szükségessé teszi.

MEGJEGYZÉS

A Szervezeti Szabályzat szövegének fenti tervezetét az Elnökség dolgozta ki, és a Választmány esetleges szóbeli kiegészítésével egyetemben az elfogadott tervezet a Közgyűlés elé terjeszti, mely egyszerű szavazattöbbséggel dönt érvénybe lépése felől. Az esetleges módosításokat, kiegészítéseket - ha a tagság megszavazza - külön jegyzékbe kell foglalni és a

tervezethez csatolni, mely majd e záradékkal együtt képezi a Szervezeti Szabályzat végleges szövegét. Ilyen kiegészítések, módosítások hiányában a tervezet tekintendő a Szervezeti Szabályzat végleges szövegének.

A József Attila Irodalmi Stúdió Könyvtára sorozatban megjelent kötetek (1979-1987)

1. Horváth Gyula: Pólusok. 1979.
2. Ferenczi Tihamér: Szívem volt már minden. 1979.
3. Finta Éva: Vállalkozás az öröme. 1979.
4. Dupka György: Ikarusz éneke. 1979.
5. Balogh Miklós: A mindenség tenyerén. 1980.
6. Imre Sándor: Menetrend nélkül. 1980.
7. Horváth Sándor: Itt és Most. 1981.
8. Demjén Miklós: Hív a távol. 1982.
9. Füzesi Magda: Egy ember a tömegből. 1983.
10. Nagy Zoltán (Mihály): Dolgok igézetében. 1983.
11. Kőszeghy Elemér: Teremtő titkok. 1984.
12. Tárczy Andor: Ölelkező évszakok. 1985.
13. Balla Teréz: így jöttem. 1985.
14. Fodor Géza: Széltükör. 1986.
15. Megtart a Szó, Segít az Ének. (Válogatás a József Attila Irodalmi Stúdió fennállásának 15. évfordulója alkalmából.)

Ifjúsági almanachok a stúdiósok írásaival

- A várakozás legszebb reggelén. 1972.
- Szivárványszínben. 1977.
- Lendület. 1982.
- Évgyűrűk. 1987.

KÁRPÁTALJAI SZOLIDARITÁS AZ ERDÉLYI MAGYARSÁGGAL

A kárpátaljai magyar értelmiség egy csoportjának távirata Mihail Szergejevics Gorbacsovnak az erdélyi nemzeti kisebbségek ügyében

Az orosz nyelven fogalmazott szöveg magyarul így hangzik:

Mélyen tisztelt Mihail Szergejevics!

Bennünket, az Ukrán SZSZK Kárpátontúli területe magyar nemzetiségű értelmiségének képviselőit aggodalommal töltenek a Romániában végbemenő események. Nyolcezer sokévszázados népi kultúrával rendelkező falut ítélték pusztulásra. Ez mindenekelőtt a nemzeti kisebbségek - németek, szerbek, ukránok és nem utolsósorban a két millió lélekszámú magyar kisebbség lakta falvakat fenyegeti.

Kedves Mihail Szergejevics, nyomatékosan kérjük Önt, tegyen meg minden lehetőt az emberiség történetében példátlanul álló esztelenség elhárítása végett.

Az értelmiség képviselői a táviratot Ungváron adták fel július második felében, a Kremlből visszajelzés érkezett hogy megkapták, a címzetthez eljutott. Egy hét múltán a Központi Bizottság egyik román ügyekkel foglalkozó szakértője személyesen is felkereste Ungvárt és találkozott, illetve baráti beszélgetést folytatott a Kárpát-ukrajnai értelmiség egyik képviselőjével s jelezte, hogy a táviratban említett kérdésekkel foglalkoznak.

1988 nyara

NYILATKOZAT

Romániában nagyszabású területrendezési tervet dolgoztak ki, amely 8 ezer falu megsemmisítését célozza. Az ősi népi kultúra elleni példátlan merénylet mindenekelőtt a romániai nemzeti kisebbséget sújtja: magyarokat, szászokat, szerbeket, ukránokat, stb. Ugyanakkor a program és várható megvalósítása alapvető emberi jogokat sért.

Mindez betetőzése a Ceausescu-rezsim nemzetiségi politikájának, azoknak a jogtipró intézkedéseknek, amelyek az utóbbi időben gyorsuló ütemben a románosítást, a nemzetileg „homogén társadalom” megvalósulását szolgálják. Romániában ma már megkérdőjelezik a kisebbségek történelmi múltját, az anyanemzethez való tartozását, hagyományait, sajátos jellegét, nyelvét, pusztá létét.

Román állampolgárok tízezrei kényszerülnek elhagyni szülőföldjüket, sokan illegálisan lépik át a határt, illetve tagadják meg a hazatérést. Magyarországra eddig közel húszezer fő érkezett: a nemzetiségiek (főleg magyarok) mellett jelentős a száma a román anyanyelvű menekülteknek is. Európaszerte megmozdulások zajlanak, nyilatkozatok, állásfoglalások születnek tiltakozásul a Ceausescu-rezsim egyre képtelenebb intézkedései ellen, a

nemzetiségi és egyetemes emberi jogok védelmében. Mindezzel kapcsolatban a kárpátaljai (az Ukrán SZSZK Kárpátontúli területén élő) magyar nemzetiségű lakosság művelődési életének képviselői az alábbiak kinyilvánítását tartják szükségesnek.

- Messzemenőleg szolidárisak vagyunk a román néppel, a romániai nemzetiségekkel, ezen belül Európa legnagyobb kisebbségével, az Erdélyben élő magyarokkal.
- Elítéljük a Ceausescu-rezsim nemzetiségi politikáját, tiltakozunk a nemzetiségi jogok csorbítása ellen.
- Elítéljük a főleg nemzetiségi falvak lerombolását célzó „területrendezési” programot, tiltakozunk az emberi jogok megsértése ellen.
- Mint szovjet állampolgárokat, sért bennünket, hogy a Szovjetunió hivatalos körei még semmilyen módon nem nyilatkoztak, illetve nyilvánították ki elítélő véleményüket a romániai jogtalanságokkal szemben.
- Helytelennek tartjuk, hogy Romániából a Szovjetunióba illegálisan érkezőket, akik menedéket remélnek országunktól, visszatoloncolják hatóságaink, holott tudnivaló: odaát a legsúlyosabb retorzió vár rájuk.
- Helytelenítjük, hogy a romániai helyzettel és a román-magyar viszonytal kapcsolatban a szovjet állampolgárokat nem tájékoztatja megfelelő módon a szovjet sajtó, televízió, rádió.
- Sért bennünket, hogy az ügyben egyéni véleményünk sem kap nyilvánosságot országunkban. A helyi sajtó például egyértelműen elzárkózik minden effajta (akár szépirodalmi) közlemény publikálásától.

Véleményünk szerint mindez összeegyeztethetetlen a peresztrojka, glasznosztj szellemével. Úgy gondoljuk, hogy a Szovjetunióknak nem lenne szabad szótlán szemlélni a romániai helyzetet, melyek hovatovább a szocializmus teljes eltorzulásához vezetnek, hazánk-nak fel kellene emelnie szavát a jogtalanságok ellen, menedéket kellene biztosítani a Romániából menekülteknek, részletesen és a valóságnak megfelelően kellene informálnia lakosságát az említettekkel kapcsolatban, hangot kellene adnia az állampolgárok egyéni és kollektív tiltakozásának.

Tisztelettel kérjük az illetékeseket, ne hagyják figyelmen kívül állásfoglalásunkat. Legjobb lelkiismeretünk szerint és az emberi jogok nevében, a lenini nemzetiségi politika elveinek értelmében, a szocializmus vívmányait féltve, a nemzetiségek megmaradása és fejlődése iránti aggodalmunkban, a román néppel való szolidaritásunk hangsúlyozásával - ám a romániai vezetés intézkedéseit elítélve - kívánjuk hazánk hivatalos köreit és minden jóérzésű honfitársunkat felszólítani, hogy tiltakozzanak a romániai jogtiprások, a falurombolás esztelen tervének végrehajtása ellen.

A szervező bizottság tagjai:
Balla D. Károly
Dalmay Árpád
Dupka György
Fodó Sándor

1988 nyara

A nyilatkozatot elküldték:

Mihail Gorbacsov-nak, az SZKP KB főtitkárának, az Izvesztijja című lap szerkesztőségének, a TASZSZ-nak és Barát Józsefnek, a magyar Rádió moszkvai tudósítójának.

TISZTELT NICOLAE CEAUSESCU!

Mi, Szovjetunióban élő magyarok, a beregszászi Illyés Gyula Magyar Irodalmi Klub tagjai mélyszégyenű megdöbbenéssel szereztünk tudomást arról, hogy a Román Szocialista Köztársaság Kommunista Pártjának és Kormányának legmagasabb vezetői (akik magukat szocialistáknak és internacionalistáknak nevezik) olyan határozatot szentesítettek, amely alapjaiban sérti az emberi jogokat és a nemzeti kisebbségek felszámolását tűzi ki célul. Fizikailag akarnak megsemmisíteni több ezer magyar, német és szláv falut, mint ahogy a római hódítók eltörölték a föld színéről elvakul gyűlöletükben az ősi Karthágót.

Tiltakozunk e pokoli terv ellen! Ez nem más, mint nyílt nemzetpusztítás. Tudjuk, Önök ezt úgy magyarázzák, mint szépen hangzó „településfejlesztés”. De az egész világ átlát a szítán: ez valójában a nem román nemzetiséggel brutális és alattomos beolvasztási kísérlet. Ez kultúrbarbarizmus! És az internacionalizmus marxi-lenini eszméjének meggyalázása!

A falurombolásnak még a gondolata is szörnyűséges, de tudomásunk van továbbá arról, hogy Erdélyben a magyarság gyötrelmeknek van kitéve, s akik csak tehetik, menekülésszerűen hagyják el szülőföldjüket és válnak hontalanokká.

Megjegyezzük, hogy nálunk, a Kárpátalján élő magyarok egyre szabadabban kielégíthetik nemzeti szükségleteiket: önálló művelődési köröket alakíthatunk, ápolhatjuk népművészetünket, a magyar helységekben a középületeken kétnyelvű feliratok bizonyítják a lenini politika megvalósulását, az ungvári egyetemen minden karon magyarul tehetők le a felvételi vizsgák, gyermekeinknek nemhogy a nevük használatát nem tiltják meg, de anyanyelvükön tanulhatnak, sőt iskoláink 7., 8., 9. osztályaiban bevezették a magyar nép történetének oktatását.

Mi, mint a szovjet kommunisták és haladó értelmiségek, felháborodottan tiltakozunk az önök antihumánus, a szocialista humanizmussal összeegyeztethetetlen politikája ellen, s különösen az ellen, hogy erőszakosan beolvasszák a romániai magyarságot és elpusztítsák nemzeti-kulturális emlékeit. Bízunk abban, hogy önök végülis megértik: ezt a tervet nem hajthatják végre anélkül, hogy el ne kelljen viselniük a világgözülemény megvetését és a történelem szigorú ítéletét.

Nyomatékosan kérjük, tegyenek le szándékukról, amellyel jóvátehetetlen károkat okoznak az egyetemes emberiségnek és óriási kárt okoznak magának a szocializmus magasztos ügyének is. Őszintén kívánjuk, hogy a népek közötti barátság és nemzetköziség győzedelmeskedjen az Önök Romániájában és az egész földkerekségen.

Abban a reményben, hogy Ön, Nicolae Ceausescu, a józan értelem szavára hallgatva és felelőssége teljes tudatában cselekszik,

maradunk további bizakodással:
a beregszászi Illyés Gyula Magyar Irodalmi Klub
tagjai, a Szovjetunióból.

1988 nyara

MEGOLDATLAN PROBLÉMÁINK PONTOKBA GYÚJTVE

Sztepán Turjanicának, a Kárpátontúli területi pártbizottság titkárának

(Jegyzetek a Zakarpatszka Pravda, 1988. július 12. számában közzétett pártdokumentumhoz, amely a kárpátontúli területen élő nemzetiségek érintkezését, problémáit taglalja:)

- A címzetthez orosz nyelven jutott el a beadvány szövege -

- I. Követeljük az USZSZK Kárpátontúli területén élő magyarság kulturális érdekvédelmi szervezetének jogi értelemben való biztosítását!
 1. A XIX. országos pártkonferencia határozataiból kiindulva az USZSZK Alkotmánya foglalja magába a területen etnikai tömbben élő nemzetiségek jogát, köztük a magyarokét, hogy érdekvédelmi szervezetet alakíthassanak, amelynek tisztségviselőit demokratikus módon válasszák meg.
 2. E szervezetnek joga legyen a magyar kultúráját és iskolapolitikát vezetni, a magyar vonatkozású káderpolitikát ellenőrizni, a magyarság múltjához kapcsolódó műemlékeket gondozni, valamint a nemzetiségi sérelmekre jogorvoslást keresni.
 3. Minden szovjetunióbeli magyar tagja lehessen az érdekvédelmi szervezetnek, függetlenül attól, hogy az ország melyik vidékén él.
 4. A területi, a járási oktatási főosztályok keretein belül hozzák létre a nemzeti oktatás szakosztályait és ezek az ukrán szakosztályokkal egyenrangúan működjenek.
 5. Létesítsenek magyar nyelvű óvodákat, csoportokat (Ungvár, Munkács, Csap, Beregszász, Nagyszőlős, Técső) és állítsák vissza a magyar iskolákat, legalább azokban a falvakban, ahol a felszabadulás óta szüntették meg (Tekeháza, Gödényháza, Feketeadó, Fancsika, Újhely, Karácsfalva, Mátyfalva, Minaj, Császlóc stb.) A még meglévőekkel ezek is potenciálisan biztosítsák minden magyar ajkú gyermek anyanyelvi óvodában való elhelyezését, illetve saját anyanyelvén való tanulásának lehetőségét. Biztosítsák minden magyarul tanuló járásban az anyanyelvi elméleti oktatást, valamint valamennyi szakmára való felkészülés anyanyelvi lehetőségét is különösen Beregszászon és környékén. Vezessék be az ukrán- magyar, orosz-magyar úgynevezett internacionalista iskolákban általánosan a magyar nyelv, történelem, az orosz és az ukrán nyelv és irodalom oktatását.
 6. Létesítsenek magyar nyelvű árvaházat és speciális iskolát, megszüntetve azt a gyakorlatot, hogy a magyar anyanyelvű árvákat és fogyatékos gyermekeket is - az elnemzetietlenítés egyik eszközeként - a megfelelő ukrán vagy orosz nyelvű intézetekben helyezik el.
 7. Hozzanak a közoktatás vonalán határozatot arról, melynek értelmében a magyar nyelvű osztályokban a nyelvet nem, vagy alig ismerő pedagógusok ne tanítsanak.

8. Csökkentsék az osztályok kötelező létszámát, hogy ne szűnjenek meg a falusi magyar iskolák. Az ukrán, a magyar és más nemzetiségűek esetében mérjenek azonos mércével.
 9. Bővítsék a Kárpáti Kiadó magyar nemzetiségi könyvkiadását, az Évgyűrűk c. évkönyvet évente legalább kétszer jelentessék meg.
 10. A televízió, a rádió magyar nyelvű adásai, a Kárpáti Igaz Szó bővebben taglalhassák a helyi magyarság lényegi és aktuális nemzetiségi problémáit.
 11. Az illetékes hatóságok szüntessék meg végre a magyar értelmiség gyanús elemként való kezelésének gyakorlatát, megfigyelését.
 12. Biztosítsák ténylegesen a magyar anyanyelvű egyháznak működési szabadságát.
 13. Állandósítsák a magyarul történő felvételiztetést az Ungvári Állami Egyetemen.
- II.* Ne mellőzzék a magyar származású kádereket a terület vezetésében, a magyarlakta települések és az ottani intézmények igazgatásában.
1. Szüntessék meg a színmagyar és többségi magyar falvak ukránok, oroszok által történő vezetésének gyakorlatát (tanácselnök, iskolaigazgató, kolhozelnök, párttitkár, körzeti megbízott, stb.).
 2. A magyarok nemcsak a képviselők és párttagok sorában, de a gazdasági vezetésben, a mindenszintű pártvezetésben és az USZSZK Legfelsőbb Tanácsában és kormányában is számarányuknak megfelelő módon legyenek.
 3. Követeljük a négy város (Ungvár, Munkács, Beregszász, Nagyszőlős) eredeti nevének használatát a sajtóban, rádióban, televízióban, a könyvkiadásban. Emiatt az internacionalizmus nem szenved csorbát.
 4. Bővítsék a magyarlakta területeken az utcák elnevezését az egyetemes magyar nyelvkultúra kiváló személyiségeiről. Szüntessék meg a Zsdanovról elnevezett utcák, intézmények további névviseletét, állítsák vissza a Brezsnyev-korszakban megváltoztatott utcák eredeti neveit.
 5. A vegyes lakossággal bíró településeken, ahol kisebbségben élnek magyarok, illetve a járások hatósági hivatalaiban, irodáiban alkalmazzanak magyarul beszélő hivatalnokokat is.
- III.* Kérjük a jelenlegi falvak etnikai összetétele mesterséges megváltoztatásának leállítását.
1. Szüntessék meg a más területekről, a Verhovináról való masszív és kényszerű betelepítéseket.
 2. Hagyják abba a magyar falvak vegyes lakosságúvá változtatásának kísérletét.
 3. A magyar származású káderek, szakemberek maradjanak a magyarlakta községek stb. szolgálatában.
- IV.* Követeljük, hogy a magyar nyelv, a tágabb értelemben vett beregszászi járásban a magyarok által lakott községekben és járásokban is, a hivatali és a köznapi használatban egyenrangú legyen az ukrán és orosz nyelvvel.
1. A községi tanácsok irodáiban, a magyarlakta falvak területén lévő hivatalokban és a különböző hatóságok irodáiban valóban használatos legyen a magyar nyelv, és fogadják el az ilyen nyelvű beadványokat, kérvényeket stb. A közigazgatási (helyi viszonylatban) típusnyomtatványok stb. legyenek két nyelvűek.

2. E vidéken az egészségügy, a kereskedelem és közszolgáltatások dolgozói is ismerjék a magyar nyelvet.
 3. A magyarok által is lakott területeken az ukrán vagy orosz tannyelvű iskolákban vezessék be a magyar nyelv fakultatív oktatását, hasonló módon a magyar gyermekek számára is vezessék be az ukrán nyelv tanulását fakultatív alapon.
 4. A helység-, a település-, és utcanevek, az üzletek feliratai, az üzemek és közintézmények nevei, a múzeumok stb. feliratai a területen kétnyelvűek legyenek. (Három nyelven is lehetséges).
- V. Követeljük, hogy a nemzetiségi érzés kinyilvánítását ne illessék a nacionalizmus, a sovinizmus vádjával. Az internacionalizmus minden náció, nemzetiség és nép esetében legyen kétoldalú, kölcsönös. Ne akadályozzák és tegyék lehetővé az ukrainai magyarság azonosságtudatának kialakítását és fejlesztését.
1. *A múlt vonatkozásában:*
 - a. A magyar anyanyelvű tanuló az iskolában saját etnikumának reális történelmével is megismerkedhessen, s legalább nagy vonalakban a vegyes nemzetiségű falvakban az ukrán diákok is ismerjék meg azt.
 - b. A történelmi vonatkozású helyi kiadványok tárgyalják objektív módon az USZSZK Kárpátontúli területének 1944 októbere előtti történelmét. A területen működő múzeumok anyaga ne igyekezzék leplezni vagy elbagatellizálni a magyarság és a kárpátukránság múltbeli szerepét és mai jelenlétét.
 - c. Vizsgálják meg az *Újra-és-élesztés* kettős elméletének ideológizált funkcióját. Kárpátalja viszonylatában csak egy ízben volt egyesülés, 1945-ben. Az újraegyesülés csupán Nyugat-Ukrajna területére vonatkozatható. (1938., 1944.)
 - d. Ne legyenek tiltott témák a Kárpátalja történelmével foglalkozó szakemberek számára.
 2. *A jelen vonatkozásában:*
 - a. Tegyenek közzé mindenki számára hozzáférhető és részletekre kiterjedő statisztikai adatokat a Kárpátalján élő nemzetiségiek mai helyzetéről.
 - b. Legyen joga bárkinek nemzetiség-szociológiai vizsgálatokat végezni. Ne gátolják az ilyen érdeklődésüket.
 - c. Az iskola - az oktatás nyelvétől függetlenül - minden tanulóval ismeresse meg az ország nemzetiségi viszonyait és a nemzetiségek kultúráját.
 - d. Ukrán, orosz nyelven is jelenjenek meg olyan könyvek, melyek az itt élő nemzetiségiek életével, népszokásaival, művészetével stb. foglalkoznak.
- VI. Követeljük, hogy megőriztessék történelmi és kulturális múltunkhoz kapcsolódó környezetünk.
1. Maradjon érintetlen a történelmi városrészek hagyományos képe.
 2. Ne kerüljenek lebontás alá a kulturális vagy történelmi jelentőséggel bíró épületek.
 3. Nyilvánítsanak műemléknek (kétnyelvű felirattal) minden arra érdemes objektumot.
 4. Biztosítsanak alapot a pusztuló műemlékek megmentésére.

5. Jeles személyiségeink lakóhelyét emléktáblával jelölhessük meg, a meglévő, csupán ukrán vagy orosz nyelvű emléktáblákat kétnyelvűre cseréljük ki (lásd. Munkácson a Munkácsy Mihály, a Nagyszőlösön a Bartók Béla stb. emléktáblát. ...).
 6. Hozzák fel a pincékből, raktárak mélyéből a magyar művelődési élet kiválóságairól mintázott szobrokat, emlékszobrokat (lásd. Dayka Gábor 18. századi magyar költő mellszobra, az ungvári várpincében).
 7. Állítsanak Petőfi szobrot Beregszász egyik közterén.
- VII. Követeljük, hogy az egyetemes magyarsághoz tartozónak tekintessünk, mint szovjet állampolgári minőségben minden akadályoztatástól mentesen ápolhassuk kapcsolatainkat a Magyar Népköztársasággal és más országbeli magyarsággal, mind intézményi, mint pedig egyéni szinten!
1. Minden szovjet, ám magyar származású állampolgár korlátozások nélkül utazhasson a Magyar Népköztársaságba, a lehető legrövidebb idejű ügyintézésel.
 2. Minden magyar állampolgár hasonló ügyintézésel korlátozás nélkül utazhasson Kárpátaljára is.
 3. Kulturális intézményeink, valamint az intézményeken belül működő magyar kulturális csoportok szabadon hívhassanak meg magyar együtteseket és személyiségeket a környező országokból.
 4. Kárpátaljaiak is tanulhassanak Magyarországon, ily módon meg lehetne oldani a színészképzést, a papok utánpótlását stb.
 5. Biztosítsák, hogy a magyar nyelvterületen (Magyarország, Csehszlovákia, Jugoszlávia, Románia) megjelenő magyar nyelvű könyveket Kárpátalján is lehessen kapni.
 6. Korlátlanul elő lehessen fizetni minden Magyarországon megjelenő újságra és folyóírra.
 7. A magyarországi kulturális és politikai személyiségeknek a kárpátaljai magyarok sorsa iránt természetes érdeklődését és jogos aggodalmát ne tekintsék a Szovjetunió belügyeibe való beavatkozásnak.
 8. Segítsék elő a helyi és a magyarországi szakemberek cserelátogatását, tapasztalatcseréjét. A tankönyvkiadó és az ungvári tankönyvkiadó közösen jelentethetne meg módszertani könyveket. Az itteni szerkesztők cseréje eredményesen szolgálná a tankönyvkiadást.

1988. szeptember 19. Ungvár.

Összeállította: Dupka György.

Megjegyzés:

A fenti szöveg aláírója 1988. december 29-én több kérdésre szóbeli választ kapott a területi pártbizottságon megrendezett eszmecserén, amelyen részt vettek a kárpátaljai népcsoportok képviselői is. A rendezvény központi témája az volt, hogy milyen nemzetiségi problémák vannak az egyes Kárpátalján élő népcsoportok körében, az eddig felgyülemlett és megoldatlan problémákat miként lehetne megoldani rövid és hosszú távon. Az is elhangzott, hogy a Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség megalakításának politikai akadályai már nincs... (Ugyanakkor a Partyijnaja Zsizny c. moszkvai központi pártfolyóirat 1989. januári (2. sz.) számában Sztepan Turjanica cikkében nemzetiségi elfogultsággal vádolta a Beadvány összeállítóját, egyes pontokat irreálisnak tartott, vitába szállt vele.)

A KÁRPÁTALJAI MAGYAR KULTURÁLIS SZÖVETSÉG DOKUMENTUMAI

Körlevél a kárpátaljai magyar értelmiség polgárjogi aktivistáihoz

Az 1988. december 29-én a területi pártbizottságban eszmecserére került sor a kultúra, a társadalomtudomány, az oktatás ukrán, magyar, orosz és más nemzetiségű művelőivel. A megbeszélések fő kérdése: milyent nemzetiségi gondok vannak az egyes Kárpátalján élő népcsoportok körében, az eddig felgyülemlett és megoldatlan problémákat miként lehetne rövid, illetve hosszú távon megoldani.

A körlevelünkben a magyarságot érintő kérdésekre térünk ki. Mint ismeretes, tavaly ősszel az USZSZK kárpátontúli magyar társadalmi kultúregyesület vezetőinek egy csoportja, Balla László kezdeményezésére egy magyar érdekképviselési szövetség megalakításának engedélyezését, anyagi támogatását kérvényezte. Beadványát az USZSZK Legfelső Tanácsához, másolatát pedig a területi pártbizottsághoz juttatta el.

A területi pártbizottságban megtartott találkozón Sztepan Turjanica, a területi pártbizottság titkára kifejtette, hogy a beadványban felvetett kérdést tanulmányozzák, végső döntés még nem született. Hangsúlyozta: egy ilyen szövetség megalakításának politikai akadálya már nincsen (ilyenek már alakultak mostanában: Lengyel Kultúrfelvilágosító Társaság, Zsidók Kulturális Társasága Kijevben), csupán anyagiak. A Beadvány aláírói 27 fizetett állást, kocsit, irodát kértek, vagyis egy területi szintű irodát személyzettel és 3 - 4 főből álló irodai láncolat kiépítését Ungvár, Munkács, Beregszász, Nagyszőlős, Técső székhelyekkel. Turjanica elvtárs elmagyarázta nekünk, Balla Lászlónak, Szabó Bélának és Dupka Györgynek, hogy országos viszonylatban az irodai alkalmazottak létszámcsökkentésének lehetünk tanúi, nemcsak a gazdasági, hanem az államilag támogatott társadalmi szervezetekben is. Ezzel kapcsolatban javaslatát a jelenlévők előtt úgy fogalmazta meg: a megalakításra kerülő magyar kulturális érdekképviselési szövetsége eleinte működjék társadalmi alapon. Közmegefontolásra terjesztette elő azt is, ha megalakulna ez a szövetség, akkor működhetne a Szovjet-Magyar Baráti Társaság területi tagozatának, vagy az Ukrán Kulturális Alap területi tagozatának keretében. Mások azt javasolták: tevékenykedhetne a most szerveződő Kárpátontúli Ukránok Sevcsenkó Társaságának égisze alatt.

Mi, a magyarok képviselőinek meghívottai, Balla László, Szabó Béla és e sorok írója megnyugtató érzéssel állapítottuk meg: a felszólalók többsége kifejezetten egyetért azzal, hogy a magyaroknak szükségük van egy érdekképviselési szervezetre. Hogy milyen alapon és feltételek mellett működjék, ezt részben nekünk, magyaroknak kell eldöntenünk.

Ungvár, 1989. január 10.

Összeállította:
Dupka György

A Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség alapítólevele

- I. A Kárpátaljai Magyarok Kulturális Szövetsége öntevékeny társadalmi szervezet. Kezdeményező csoportja - Balla László, Debreceni Mihály, Dupka György, Fodó Sándor, Gazda Albert, Jánki Endre, Móricz Kálmán, Turóczy István, Varga Béla, Zselicki József - 1989. január 21-én a Sevcsenko Ukrán Anyanyelvi Társaság Kárpátontúli szervezetének alakuló gyűlésén jött létre és nyilvánította ki egy hasonló szervezet megalakítását célzó szándékát.

A Szövetség alapításának ideje: 1989. február 26., székhelye: Ungvár.

- II. A Szövetség célja az Ukrán SZSZK Kárpátontúli területén élő magyar nemzetiség kultúrájának, nemzeti hagyományainak, anyanyelvének megőrzése és ápolása, anyanyelvi művelődésének és oktatásának elősegítése, valamint az e célokkal kapcsolatos érdekek védelme.
- III. A Szövetség a lenini nemzetiségi politika elvi alapján, az SZSZKKSZ és az USZSZK Alkotmányának és törvényeinek tiszteletben tartásával fejti ki tevékenységét, elősegíti a nemzetiségi viszonyok tökéletesítésére vonatkozó kormány- és párhatározatok megvalósítását. A Szövetség működése az öntevékenység, a nyíltság, a demokrácia elvein alapul.
- IV. Alapvető feladatának tekinti, hogy hozzájáruljon a magyar kulturális értékek megővéséhez és gyarapításához, az anyanyelv megőrzéséhez és használati körének bővítéséhez, az orosz és ukrán nyelvvel való egyenrangúságának szavatolásához, műemlékeinek megőrzéséhez, szellemi és tárgyi örökségünk közkinccsé tételéhez, a magyar nyelvű oktatás és művelődés feltételeinek megteremtéséhez, színvonalának emeléséhez, a szovjetunióbeli magyarok és az egyetemes magyarság, a magyarok és más nemzetbeliek közötti kapcsolatok fejlesztéséhez.
- V. A Szövetségnek tagja lehet nemzetiségi vagy világnézeti hovatartozásától függetlenül minden szovjet és külföldi állampolgár, aki elismeri a Szövetség Alapszabályát.

Az Alapítólevelet elfogadták Ungváron, 1989. február 26-án.

A Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség Alapszabálya*

I. Bevezetés

1. A Szövetség célja az Ukrán SZSZK Kárpátontúli területén élő magyar nemzetiség kultúrájának, nemzeti hagyományainak, anyanyelvi művelődésének és oktatásának elősegítése, valamint az e célokkal kapcsolatos érdekek védelme.

A KMKSZ Alapszabályát először 1990 április 30-ai tisztújító közgyűlésén, második alkalommal az 1991. április 28-ai rendes évi közgyűlésén jelentős mértékben módosították.

2. A Szövetség a lenini nemzetiségi politika elvei alapján, az SZSZKSZ és az USZSZK Alkotmányának és törvényeinek tiszteletben tartásával fejti tevékenységét, elősegíti a nemzetiségi viszonyok tökéletesítésére vonatkozó kormány- és párthatározatok megvalósítását. A Szövetség működése az öntevékenység, a nyíltság, a demokrácia elvein alapul.
3. A Szövetség kinyilvánítja: a területünkön élő magyar kisebbség az egyetemes magyarság része, ebből kiindulva törekszik a kölcsönös kulturális kapcsolatok kialakítására és fejlesztésére a magyarság többi részével.
A Szövetség vallja: az internacionalizmusnak minden nemzetiség és nép esetében kétoldalúnak, kölcsönösnek kell lennie, elő kell segítenie a nemzeti azonosságtudat megőrzését és elmélyítését.
4. A Szövetség segíti a magyar kulturális egyesületek tevékenységét. Egyenlő jogok alapján együttműködik a Tarasz Sevcsenkó Ukrán Anyanyelvi Társaság területi szervezetével és a Baráti Társaságok Szövetségének területi tagozatával, más nemzetiségek hasonló célú öntevékeny társaságaival, társadalmi és kulturális szervezetekkel.
Kapcsolatot tart a Magyarok Világszövetségével, a velünk azonos elveket valló külföldi magyar társadalmi, kulturális szervezetekkel.

II. A Szövetség feladatai

1. A Szövetség figyelemmel kíséri a nemzetiségi kultúra fejlesztésére, az anyanyelvi oktatásra vonatkozó alkotmányos jogok érvényesítését, véleményezi azt, javaslatokat dolgoz ki az állami, párt- és más társadalmi szervezetek számára, tevékenyen részt vesz a feladatok megvalósításában. Szorgalmazza a magyar nyelv akadálytalan használatát a magyarok által is lakott településeken, a magyar nyelv egyenrangúságát más nyelvekkel a köznapi érintkezésben, a hivatali ügyintézésben és szorgalmazza az ehhez kapcsolódó személyi feltételek biztosítását.
2. Szorgalmazza, hogy azokban a helységekben és kollektívákban, amelyekben a magyarság részaránya számottevő, vezető állás betöltésének feltétele legyen a magyar nyelv tudása.
3. El kívánja érni, hogy a magyarok lakta települések névtáblái, a hivatalok, intézmények, üzletek feliratai magyar nyelvűek is legyenek.
4. Elősegíti a magyar kulturális értékek gyarapodását és azok népszerűsítését más nemzetbeliek körében, szorgalmazza a magyar nyelvű kiadványok körének bővítését az igényeknek megfelelő példányszámban.
5. Segíti kulturális értékeink megőrzését, hagyományaink felélesztését és ápolását:
 - a történelmi városrészek, illetve települések, műemlékek megőrzését, részt vállal azok kor- és szellemhű helyreállításában, a magyar vonatkozású műemlékek felkutatásában;
 - gondoskodik a kiemelkedő magyar személyiségek emlékének megőrkítéséről (emlékmúzeumok létesítése, szobrok felállítása és emléktáblák elhelyezése, utcák, terek, iskolák stb. elnevezése);

- részt vesz múltunk tárgyi és szellemi értékeinek felkutatásában és közkinccsé tételében (néprajzi múzeumok, tájházak létesítése, kiadványok megjelentetése, táncházak szervezése, stb.).
6. Előmozdítja történelmi múltunk feltárását, hiteles bemutatását, a fehér foltok felszámolását.
 7. Kitartóan fáradozik magyar nyelvű óvodák, óvodai csoportok megnyitásán, korszerű anyanyelvi nevelési-oktatási program létrehozásán. Hozzájárul az ehhez szükséges eszközök megteremtéséhez.
Fáradozik annak megvalósításán, hogy minden magyar tannyelvű oktatási intézményben nyelvileg és szakmailag korszerűen felkészített pedagógusok a magyar kultúra hagyományainak szellemében, magas színvonalon oktassák és neveljék a felnövekvő nemzedéket.
Kiemelt feladatként foglalkozik a magyar tannyelvű iskolák problémáival, figyelemmel kíséri működésüket, törekszik arra, hogy számuk megfeleljen a reális igényeknek. Ezen belül sürgető feladatnak tartja a más tannyelvű iskolákkal összevont magyar iskolák önállóságának visszaállítását.
A Szövetség hangsúlyozza: gondoskodni kell a magyar nyelvű iskoláztatást nélkülöző szórványmagarság lakóhelyein a helyi igényeknek megfelelő magyar anyanyelvi oktatási formák létrehozásáról, a személyi és tárgyi feltételek biztosításáról.
 8. El kell érni annak a nemzetiségi jognak a végérvényes biztosítását, hogy az Ungvári Állami Egyetemen és a terület minden oktatási intézményében, ahol arra igény van, a magyar tannyelvű iskolákban végzettek magyarul felvételizhessenek. Szorgalmazza, hogy a nem magyar szakos magyar egyetemisták részesüljenek szakirányuknak megfelelő magyar szaknyelvi képzésben. Ehhez a szükséges magyarországi oktatási intézmények segítségét is igénybe vegyék.
Arra törekszik, hogy megfelelő tanulói létszám esetén, a szakmunkásképző és szakközépiskolákban magyar tannyelvű csoportokat szervezzenek, hogy biztosítsák a magyar anyanyelv használatának lehetőségét a magyar árvákat és szellemi, testi fogyatékosokat oktató-nevelő intézményekben.
 9. A Szövetség segítséget nyújt:
 - az öntevékeny társaságok, szervezetek, klubok tevékenységéhez;
 - a közösségi és iskolai könyvtárak magyar állományának kibővítéséhez;Támogatja a különböző magyar öntevékeny művészeti csoportok tevékenységét, kezdeményezi találkozóikat, kiállításait, rendezvényeiket.
Részt vállal a magyar nép nemzeti ünnepeinek, kulturális, történelmi évfordulóinak méltatásában.
 10. Feladatainak megoldásában a Szövetség igénybe veszi a helyi magyar nyelvű tömegkommunikációs eszközöket, kiadókat.
 11. A Szövetség elhatárolja magát a nacionalizmus és a sovinizmus minden megnyilvánulásától, s az ilyen nézetek terjesztőit kizárja soraiból.

III. A tagfelvétel rendje, jogok és kötelességek

1. A Szövetség tagja lehet:
 - a.) állampolgárságtól függetlenül bárki, aki elismeri az Alapszabályt;
 - b.) a vállalatok, hivatalok, szövetkezetek, társadalmi és más szervezetek, ha vállalják a Szövetség erkölcsi és anyagi támogatását, pártoló tagok lehetnek.
2. A Szövetség tagjának kötelességei:
 - a.) vállaljon részt a megfogalmazott célok és feladatok megvalósításában;
 - b.) rendszeresen fizesse a tagdíjat.
3. A Szövetség tagjának jogában áll:
 - a.) választóként és választhatóként részt venni a Szövetség vezető szerveinek megválasztásában;
 - b.) véleményével, javaslataival és panaszaival fordulni a Szövetség bármely szerveéhez;
 - c.) kifejezni véleményét a Szövetség bármely fórumán.
4. A Szövetség alapszervezeteibe való felvétel egyéni vagy csoportos írásbeli folyamodvány alapján történik.

IV. A szövetség szervezeti felépítése, vezető és ellenőrző szervei

1. A szövetség felépítése

- községi és városi alapszervezetek,
- a Szövetség járási szervezetei,
- a Szövetség Választmánya,
- a Választmány elnöksége és ellenőrző bizottsága,
- a Közgyűlés

2. Közgyűlés

A Szövetség legfelsőbb szerve a Közgyűlés, mely az alapszervezetek küldötteiből tevődik össze és évente ülésezik.

A küldötteket az alapszervezetek delegálják a Választmány által megszabott kvóták szerint. A Közgyűlés helyét és idejét ugyancsak a Választmány szabja meg. A Közgyűlés akkor tekinthető határozatképesnek, ha a küldötteknek legalább a kétharmada megjelent. Ellenkező esetben a Közgyűlés az alapszervezetekkel egyeztetett időpontban ismét összehívható, s ekkor a résztvevők számától függetlenül határozatképes.

• Soron kívüli Közgyűlést a Választmány javaslatára, vagy a tagok legalább egyharmadát képviselő alapszervezetek kérésére kell összehívni.

A Szövetség elnökét, ellenőrző bizottságát és választmányát a Közgyűlés választja meg.

A Közgyűlés jóváhagyja, módosíthatja a Szövetség Alapszabályát;

A Közgyűlés joga az általa választott vezetők, tisztségviselők visszahívása.

- meghallgatja és jóváhagyja a Választmány és az ellenőrző bizottság beszámolóját, beszámoltathatja az elnökséget is;

- kijelöli a soron következő feladatokat, jóváhagyja a munkaprogramokat;
- jóváhagyja a költségvetést és a teljesítésről szóló beszámolót.

Határozatait szótöbbséggel fogadja el.

A Közgyűlések közötti időszakban a Szövetség munkáját a Választmány irányítja.

3. A választmány

- biztosítja a kapcsolatot az elnökség, a munkacsoportok és a regionális szervezetek között;

- meghatározza a munkabizottságokban folyó tevékenység irányát, biztosítja a munka feltételeit;

- megtárgyalja az időszerű feladatokat, és segítséget nyújt a felmerülő problémák megoldásában;

- megválasztja az elnökség tagjait: az alelnököt, a felelős titkárt, a gazdasági felelőst, más tagokat.

A Választmány negyedévente legalább egyszer ül össze. Akkor határozatképes, ha a tagoknak legalább kétharmada van jelen. Ellenkező esetben a Választmány a tagokkal egyeztetett időpontban ismét összehívandó, és ekkor már a megjelentek számától függetlenül határozatképes.

Szavazategyenlőség esetén az elnök szavazata dönt.

4. Az Elnökség

Az Elnökség 7 tagból áll.

Megszervezi és előkészíti a Közgyűlést és a Választmány összejöveteleit, képviseli a Szövetséget külső kapcsolataiban. Az alapokmányoknak és közgyűlési, választmányi, munkabizottsági ajánlásoknak megfelelően, az alapszervezeti határozatok figyelembevételével felelősen dönt a Szövetséget illető kérdésekben. Meghatározza az Elnökségen belüli munkamegosztást.

Szavazategyenlőség esetén az elnök szavazata dönt.

5. A Szövetség ellenőrző szerve

Az ellenőrző bizottság, mely az elnökből és négy bizottsági tagból áll. Ellenőrzi a Szövetség gazdasági-pénzügyi tevékenységét, a tisztségviselők tevékenységének törvényességét, az elfogadott határozatok végrehajtását és a feladatok teljesítését. Munkájának eredményét a közgyűlés elé tárja, észrevételeiről folyamatosan tájékoztatja az Elnökséget, szükség esetén javaslatot tesz megfelelő intézkedésre.

6. A tisztségviselők

Munkájukat társadalmi alapon végzik.

Az Elnökség egyedi munkamegbízást adhat ki, vagy fizetett munkavállalókat foglalkoztathat a Választmány jóváhagyásával.

V. A Szövetség pénzforrásai és költségvetése

1. A Szövetség pénzforrásai:

- a.) Belépési tagdíj;
 - az önálló keresettel rendelkezőknél 1 rubel
- b.) Évi tagsági díj;
 - az önálló keresettel nem rendelkező és kisnyugdijasok esetében 1,20 rubel;
 - egyébként 6 rubel.

A tagdíjat egy évre előre, januárban kell befizetni.

- c.) Pártoló tagok (intézmények, vállalatok, szövetkezetek stb.) anyagi támogatása.
- d.) A Szövetséghez kapcsolódó szövetkezeti, gazdasági vállalkozások járulékai.
- e.) Egyének és szervezetek felajánlásai.
- f.) Irodalmi estek, kiállítások, koncertek bevételi díjai.

Az Alapszervezetek tagjai által befizetett tagdíjak 20 százaléka az alapszervezeteket illeti meg.

A Szövetség pénzeszközeit banki folyószámlán őrzi.

2. A Szövetség a rendelkezésre álló pénzeszközöket az éves költségvetés által meghatározott elosztásban, a kijelölt céloknak és feladatoknak megfelelően használja fel.

A Szövetség saját és ideiglenes használatba kapott anyagi és pénzügyi eszközeiről nyilvántartást vezet, azok felhasználásáért és megőrzéséért anyagi felelősséget visel.

VI. A Szövetség jogi helyzete

1. A Szövetség jogi személy, mely szerződéseket köthet és a törvények értelmében olyan jogi ügyleteket eszközölhet, amelyek az Alapszabályában meghatározott tevékenységéből erednek.
2. A Szövetségnek bélyegzője, pecsétje, jelvénye van, tagsági igazolványt ad ki.
3. A Szövetség székhelye Ungvár.
4. A Szövetséget csak a Közgyűlés oszlathatja fel.

A Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség munkabizottságai

1. A KMKSZ területi, járási (városi) elnökségei mellett a kitűzött célok elérése érdekében munkabizottságok létesítendőek.
2. A KMKSZ területi elnökségek mellett létrehozandó bizottságokat, azok létszámát, a Választmány, a járási (városi) elnökség mellett működőket maga a járási (városi) Választmány határozza meg.

3. A bizottság élén a bizottságok elnökei állnak, kik munkatársaikat önállóan választják meg, a bizottság összetételét jóváhagyásra (egy hónapon belül) az elnökség elé terjesztik.
4. A területi bizottságok elnökeit a választmány, a járásiakét (városiakét) a járási (városi) elnökség jelöli ki.
5. A bizottságok elnökei a Választmány tagjai közül kerülnek ki.
6. A bizottságok az elnökség által jóváhagyott munkaterv szerint működnek, az elvégzett munkáról folyamatosan informálják az elnökséget, a Szövetséget érintő elvi kérdésekben tanácsadói joggal bírnak.
7. A Szövetségben létrehozandó munkabizottságok:
 - I. Titkárság
Az elnökség és a választmány ügyviteli, levelezési, adminisztratív feladatainak ellátásáról.
 - II. Gazdasági munkabizottság
A szövetség költségvetési-gazdasági ügyeinek tervezése, anyagi eszközeinek kezelése és az ezzel kapcsolatos ügyvitel.
 - III. Jogi-érdekvédelmi munkabizottság
A szövetség jogi helyzetének tisztázása, jogi képviseletének ellátása. A kárpátaljai magyarság jogi helyzetének felmérése, a szervezet működése alkotmányosságának, a törvényekkel való összhangjának biztosítása. A jogi kultúra szintjének emelése a magyarság körében, szükség esetén a jogsegélyszolgálati teendők ellátása.
 - IV. Társadalmi-szervezeti munkabizottság
Tartalmas együttműködés rendszerének kialakítása az alapszabályban meghatározott intézményekkel, szervezetekkel, együttműködési megállapodások létrehozása, folyamatos kapcsolattartás, gondoskodás a társszervezetek, intézmények akcióiban való részvételről.
 - V. Szociológiai munkabizottság
A többi munkabizottság munkájának szociológiai megalapozása. A magyarság népességi, népesedési helyzete, társadalmi tagolódása, településszerkezeti vizsgálata. A magyarságkategóriák tisztázása és statisztikai jellemzése.
 - VI. Anyanyelvi-nyelvpolitikai munkabizottság
A kárpátaljai magyarnyelvűség és a nyelvjárások állapotának felmérése, vizsgálata, nyelvpolitikai célkitűzések megfogalmazása. A szórványmagyarság nyelvi helyzete és a vele kapcsolatos teendők.
 - VII. Hagyományőrző munkabizottság
 1. Néprajzi és folklór szekció
A néprajzi és folklórhagyományok feltárása, ápolása, az ezzel kapcsolatos tevékenységek koordinálása.
 2. Történelmi-műemlékvédelmi szekció
Az egyetemes és a kárpátaljai történelmi-kulturális hagyományok feltárása, ápolása. Műemlékvédelmi kérdések. A történelmi fehér foltok kérdésköre. A történelmi megemlékezések, ünnepek, a kiemelkedő személyiségek emlékének megőrkítése, emlékhelyek, emléktáblák stb. létrehozása és ápolása.

VIII. Irodalmi-művészeti alkotói munkabizottság

A József Attila Alkotóközösség programjában és feldattervben szereplő témák, célkitűzések megvalósításában való részvétel a Szövetség sajátos eszközeivel. Újság, folyóirat, publikációs ügyek, kiállítások, művészeti rendezvények szervezése.

IX. Oktatási-képzési munkabizottság

1. Anyanyelv-oktatási szekció

Az óvodai, iskolai, szakközépiskolai, szakmunkásképző intézményi anyanyelv-oktatási tantervek, tantárgyi programok, magyar nyelvű szaktantárgyi programok reformjának, ill. létrehozásának kérdésköre. Igények, javaslatok, fejlesztési irányok meghatározása az állami iskolai reform követelményeivel összhangban.

2. Magyar nyelv-oktatási szekció

A magyar nyelv oktatási problémái a szórványmagyarság körében, a magyar nyelv második nyelvként való oktatása nem magyar anyanyelvűek számára. Tantárgyi programok, tananyagok készítése, módszertani kutatások, tananyagok, segédeszközök biztosításának megszervezése magyarországi intézmények segítségével. Nyelvgyakorlási alkalmak (pld. gyermekcsere) szervezése.

3. Pedagógusképzési és továbbképzési szekció

Magyar nyelv és irodalom szakos egyetemi hallgatók szakmai képzése, nem magyar szakos tanárjelöltek, tanítóképző, művészeti és népművelődési szakközépiskolát végző hallgatók szaknyelvi képzése, pedagógusok anyanyelvi és szaknyelvi továbbképzése. Helyzetfelmérés, igények, javaslatok, fejlesztési irányok meghatározása.

4. Felsőfokú (nem pedagógus) szakemberképzés szekció

Olyan diplomás szakemberek magyar nyelvi képzése és továbbképzése, akik munkájuk során intenzív kapcsolatba kerülnek a magyar nyelvű lakossággal (orvosok, gazdasági vezetők, stb.)

5. Iskolaügyi szekció

Magyar oktatási intézmények (óvodák, iskolák) rendszere, szervezete, működése. Beiskolázási, felvételi problémák. Az intézményhálózat fejlesztése, újrendezése. Rövid távú és távlati szükségletek meghatározása, az igények és a magyarul lakta településeken működő gazdasági szervezetek, állami vállalatok kapcsolatrendszere.

6. Diákügyi szekció

A szakiskolák és felsőfokú intézmények hallgatóinak sajátos kulturális, tanulmányi, művelődési problémái.

7. Könyvtár- s közművelődésügyi szekció

Magyar nyelvű könyvtárak és közművelődési intézmények helyzete, állapota, fejlesztésük szükségletei, irányai.

Elfogadta a KMKSZ Választmánya 1989. április 16-án Unváron és megválasztotta a munkabizottságok elnökeit:

- Gazdasági munkabizottság, elnöke: Turóczy István
- Jogi-érdekvédelmi munkabizottság, elnöke Gaál Lajos jogász
- Társszervezetek munkabizottsága, e'nöke: Balla László

- Szociológiai munkabizottság, elnöke: Dupka György
- Anyanyelvi-nyelvpolitikai munkabizottság elnöke: Perduk János
- Hagyományörző munkabizottság, elnökei: Váradi-Sternberg János, Vári Fábián László
- Irodalmi-művészeti alkotói munkabizottság, elnöke: Balla D. Károly
- Oktatási-képzési munkabizottság, elnöke: Szabó Árpád

Megjegyzés:

A munkabizottságok tevékenységi köre értelemszerűen egymásra épül, szükség esetén közösen végzik feladatukat. A munkabizottságok vezetői választott tisztségviselők, a bizottságok összetételük tekintetében nyitottak, állandó tagjaik, a feladatok alapján megbízott munkatársaik, esetenként fizetett munkavállalók végzik az időszerű teendőket.

A munkabizottságok rövid- és hosszútávú munkaprogramok alapján végzik tevékenységüket, amelyről rendszeres időközönként beszámoltatja őket a szövetség választmánya.

A jelen Függelék a Választmány vagy a Szövetség közgyűlése javaslatára bármikor módosítható, kiegészíthető.

A Szövetség Alapszabályának Függeléke

A KMKSZ alapszervezeteinek és középszintű szervezeteinek felépítése, működése

I. Alapszervezetek

1. Alapszervezetek a tagok lakóhelye és munkahelye szerint, helységekben, vállalatoknál és intézményekben alakíthatók.

2. Alapszervezet megalakításához legalább tíz tagra van szükség. Ha ennél kevesebb a jelentkező, a tagok szervezetenként a legközelebbi középszintű szervezethez tartoznak.

3. Az alapszervezet elnököt és titkárt választ, ha pedig a taglétszám azt indokolttá teszi, felépítésében a területi szervezet mintáját követi.

4. Az alapszervezetek elnökei megválasztásuk után automatikusan a középszintű választmány tagjaivá válnak. Akadályozásuk esetén a választmányi üléseken az elnökség más tagja (alelnök, titkár) képviselheti a tagságot.

5. Az alapszervezet legfőbb szerve a közgyűlés, melyet évente legalább *kétszer* kell összehívni.

6. A tagfelvételtől az alapszervezet vezetői döntenek. A felvett tagokat csak az alapszervezet közgyűlése zárhatja ki a szövetségből.

7. Az alapszervezetben a belépési nyilatkozatok alapján nyilvántartást kell vezetni a tagságról, névsorukat eljuttatva a középszintű és a területi elnökséghez.

8. A befizetett tagdíjakról és adományokról a tagok, illetve a felajánlók aláírásával hitelesített jegyzéket kell készíteni, és annak másodpéldányát a befizetésről szóló nyugta másodpéldányával együtt el kell juttatni a középszintű elnökséghez.

9. A tagsági igazolványokat a középszintű elnökségek állítják ki, és az alapszervezetek vezetői adják át a tagoknak.

10. Az alapszervezetben nyilvántartást kell vezetni a pénz felhasználásáról.
11. Az alapszervezet pénzét a pénztáros nevére szóló feltételes takarékbetétkönyvön tartja. A betét elhelyezésekor rögzíteni kell, hogy a mindenkori összeget a pénztáros halála esetén a KMKSZ örökli. A középszintű szervezetek pénzügyeinek intézésére ugyanez a szabálypont vonatkoztatandó.
12. Az adománytevők maguk döntenek arról, hogy az alapszervezetnek vagy a középszintű, illetve a területi szervezetnek juttatják a felajánlott összeget.
13. A Szövetség tisztségviselőinek valamelyik alapszervezethez kell tartozniuk. A Szövetség vezetői szerveiben való részvétel nem zárja ki, de nem is feltételezi az alapszervezetben való vezető tisztség betöltését.
14. Az alapszervezet (az elnökség, a választmány) gyűléseiről, üléseiről jegyzőkönyvet kell vezetni. Az alakulógyűlésről készült jegyzőkönyv - az elnök, az elnökhelyettes, a titkár és a pénztáros lakcímének, telefonszámának feltüntetésével - (a másolat megtartásával) eljuttatandó a középszintű és a területi elnökséghez.

II. A KMKSZ járási, városi és körzeti szervezetei

15. A KMKSZ középszintű szervezetei: Ungvári városi, Ungvári járási, Egyetemi, Munkácsi körzeti (szolyvai alapszervezettel), Beregszászi városi, Beregszászi járási, Nagyszőlősi járási, Felső-Tiszavidéki körzeti (huszti, viski, técsői, aknaszlatinai, rahói stb. alapszervezetekkel).
16. A középszintű szervezetek felépítése és működése a területi szervezet mintájára történik.
17. A középszintű választmány elnöke tagja a területi választmánynak, és minden kérdésben képviseli a hozzátartozó alapszervezeteket.
18. A középszintű és az alapszervezetek tisztségviselői 3 évre választandók meg.
19. A középszintű és az alapszervezetek tisztségviselői az alapszervezeti tagok legalább egyharmadának kezdeményezésére hívhatók vissza.
20. A középszintű szervezet elnöksége nyilvántartást vezet az alapszervezetek tagságáról, negyedévente írásban értesíti a területi elnökséget a befizetett tagdíjak, belépési díjak és adományok összegéről, nyilvántartást vezet az alapszervezeteknek juttatott pénzeszközök felhasználásáról.
21. Azokban a kérdésekben, amelyekben a Függelék külön nem rendelkezik, értelemszerűen az Alapszabály megfelelő pontjait kell alkalmazni.
- Az Alapszabály jelen Függeléke a Választmány vagy a Szövetség közgyűlése javaslatára bármikor módosítható, kiegészíthető.
1989. július 16. Tiszaújlaki ülésén a KMKSZ Választmánya a KMKSZ alapszervezeteinek és középszintű szervezeteinek felépítését, működését szabályozó Függeléket ebben a formában a megvitatás után jóváhagyta és elfogadta.

Fodó Sándor, a KMKSZ elnöke
Dupka György, a KMKSZ felelős titkára

A népképviselők kárpátontúli területi tanácsa végrehajtó bizottságának 1989. június 20-án kelt 90. számú határozata

A Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség elnökségének kérelmére a területi tanács hazafias, internacionalista neveléssel és a nemzetek közötti kapcsolatokkal foglalkozó állandó albizottságának javaslatát figyelembe véve, a területi tanács végrehajtó bizottsága *elhatározta:*

be kell jegyezni a Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetségnek az 1989. február 26-i alakuló gyűlésén elfogadott Alapszabályát.

(körpecsét)

Molnár Bertalan,
a területi tanács végrehajtó
bizottságának első elnökhelyettese
Jurij Vorobec,
a területi tanács
végrehajtó bizottságának titkára

A Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség szervezeti felépítése

A szövetség községi, városi, munkahelyi alapszervezetei
A szövetség középszintű szervezetei (városi, járási, körzeti, egyetemi)
A szövetség választmánya
A szövetség elnöksége
A szövetség ellenőrző bizottsága
A közgyűlés

Elnöksége*

Fodó Sándor (elnök)	Dr. Balogh Géza
Dalmay Árpád	Kiszely Tihamér
Dupka György (felelős titkár)	Dr. Kovács Elemér
Milován Andrea	Kovács Miklós
Móricz Kálmán	Tóth Mihály (alelnök)
ifj. Sári József	Zselicki József
Turóczy István (gazdasági felelős)	

A KMKSZ ellenőrző bizottsága*

Glodán Péter (elnök)
Kota György
Molnár Tibor
Sléfán Sándor
Valla György

A KMKSZ etikai bizottsága*

Andor György (elnök)

Beregszásza Ferenc
Csuha Sándor
Geese Elemér

Kövér László
Tegze Hajnalka
Terentyák Ferenc

A KMKSZ választmányának tagjai*

- I. Ungvár város:**
Dr. Kalinszky Ilona
Kiszely Tihamér (elnök)
Petykóné Andor Ágnes
Turóczy István, Kövér György
- II. Ungvári körzet:**
Zselicki József (elnök)
Csuka Béla
Debreceni Mihály
Gönczi Sándor
Hadar László
Halász József
Kovács Miklós (Szürte)
Molnár László
Móricz Kálmán
Orosz Ildikó
Szűcs Sándor
- III. Munkácsi körzet:**
Dr. Balogh Géza (elnök)
Barta Zoltán
Fodor Ferenc
Gajdos Györgyné
Gulácsi Géza
Hadar Vince
- IV. Felső-Tiszavidéki körzet:**
ifj. Sári József (elnök)
Bilics Éva
Borbély Sándor
id. Sári József
Dr. Szöllősi Tibor
Udut Sándor
Zombori István
- V. Beregszászi körzet:**
Dalmay Árpád (elnök)
Bagu Balázs
Baran Zoltán
Brenzovics László
Fülöp Anna
Hapák János
Horkay Sámuel
Kiss István
Komári Árpád
Kovács Imre Zoltán (elhunyt,
kooptálva: Csulák László)
Lőrincz Lajos
Nagy Zoltán Mihály
Petneházi István
Szabó Árpád
Tóth Mihály
Vári Fábián László
Zloczky Sándor
- VI. Nagyszőlősi körzet:**
Dr. Kovács Elemér (elnök)
Barta József
Bíró Irma
Dupka György
Fábián Balázs
Fóris Judit
Illés József
Kádár Imre
Milován Sándor
Virág László
- VII. Ungvári Állami Egyetem:**
Milován Andrea (elnök)

* Az 1990. évi tisztújító közgyűlésen és az azt követő választmányi üléseken megválasztott tisztségviselők.

A KMKSZ munkabizottságainak elnökei (1990-1991)

Gazdasági: Kalinszky Tivadar	Történelmi-hagyományörző: Váradi Sternberg János, Vári Fábán László
Kulturális: Boniszlavszky Tibor, Dr. Szöllösi Tibor	Nyelvpolitikai: Perduk János
Oktatási: Orosz Ildikó	Sport: Balogh József
Képviselői-koordinációs: Tóth Mihály	Egészségügyi- családvédelmi- ökológiai: Dr. Szabó László
Ifjúsági*: Kerekes-Nagy Gáspár	Rehabilitációs: Dupka György
Vallási: Milován Sándor	Programszervező: Fodó Sándor
Autonómiaügyi: Gulácsi Géza	Szervezési bizottság: Zloczky Sándor
A KMKSZ nyugdíjasok és túlélők bajtársi köre: id. Sári József	Sajtó: Horváth Sándor
Szociális: Réthyné Bulecza Rozália	Agrár: Almássy Sándor, Bíró Andor

A Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség alapszervezetei (1989-1991)

1. Felső-Tiszavidéki szervezetek elnökei

Visk: Csuha Erzsébet
Técső: Borbély Sándor
Aknaszlatina: Benedek Imre
Rahó: Bilics Éva
Kőrösmező: Birosz János
Gyertyánliget: Mácsek Irén
Huszt: Udut Sándor
Terebesfejpatak: Vadas Vilmos
Taracköz: Fülöp János

2. Nagyszőlői járási szervezetek

Nagyszőlős: Milován Jolán
Tiszaújlak: Fábán Balázs
Tiszakeresztúr: Gerendely Béla
Verbóc: Fóris Anna
Feketepatak: Csató Anna
Salánk: Homoki Árpád
Tiszaújhely: Győri Miklós
Tiszabökény: Kapa András
Tiszapéterfalva: Virág László
Forgolány: Vass Mária
Nagypalád: Patkós Sándor
Fertősalmás: Bíró Irma
Nevetlenfalu: Kaliska Jenő

Batár: Kubinyi Béla
Akiihegy: Teke Sándor
Szőlősgyula: Csetneki Katalin
Csepe: Fülöp Endre
Feketeardó: Rezes Géza
Mátyfalva: Szepljanik Péter
Fancsika: Kristóf Katalin
Királyháza: Munkácsi Károly
Tekeháza: Gérus Gábor
Gödényháza: Dupka József
öregakii: Nagy László

3. Beregszászi járás

Rafajnaújfalú: Fejes Sándor
Csetfalva: Bíró Mária
Nagyborzsova: Buzási István
Mezővári: Vári Fábán László
Sárosoroszi: Sebi András
Bene: Horváth László
Muzsaly: Verebik Erika
Kígyós: Kovács Miklós
Nagybereg: Baran Zoltán
Beregújfalú: Heé Béla
Makkosjánosi: Balogh István

* A KMKSZ ifjúsági munkabizottsága 1990. június 24-én alakult, amely feladatául kapta egy ifjúsági szövetség létrehozását. A Kárpátaljai Magyar Ifjúsági Szövetség (KMISZ) 1990. november 24-én Szolyván tartotta alakuló ülését, elnökévé Kerekes-Nagy Gáspárt választották.

Gát: Kacsó Zoltán
 Gút: Sin József
 Nagybégány: Hankáné Homoki Edit
 Kisbégány: Komán Árpád
 Mezőkaszony: Tóth Sándor
 Csonkapapi: Nagy Zoltán Mihály
 Beregsom: Kődöböcz Lilla
 Bátyú: Bagu Balázs
 Bótrágy: Bíró László
 Badaló: Szabó Árpád
 Beregdéda: Kocsis Katalin
 Tiszacsoma: Pösze Attila
 Tiszacsomai középiskola:
 Balogh Rozália
 Zápszony: id. Tóth Mihály
 Helyen: Tóth Éva
 Mezőgecse: Jakab Béla
 Halábor: Tar Géza
 Asztély: Olasz Miklós
 Macsola: Jacura László
 Beregdó: Riskó Mária
 Nagybakta: Csizmár Béla
 Bilke-Ilonca: Gogola István
 Ilosva: Péter Károly

Beregszász városi szervezetek
 Finommechanikai Gyár: Kovács Imre
 Zoltán (elhunyt;
 kooptálva: Kromák András)
 Rádiógyár: Horkay Sámuel
 Posta: Tárca László
 4. számú Középiskola: Borbély Ibolya
 Konzervgyár: Györke Szabolcs
 Bútorkombinát: Várad Márta
 Agrár-villamoserőművek:
 Babják István
 Kórház: Dr. Balogh József
 Könyvtárhálózat: Weinranch Katalin
 Nyugdíjasok: Kerényi Gyula
 8. számú Középiskola:
 Horkay Zsuzsa
 Famegmunkáló üzem: Daday Attila
 Javító-Építő Vállalat:
 Dávid Zsigmond
 Kísérleti Üzem: Lőrincz Lajos
 Városi Kereskedelem: Révay László
 18. számú Szakiskola: Kiss István

(A fentiekén kívül KMKSZ-szervezet működik még az Óvodai Hálózatban, a 6. számú, az Esti, illetve az Ilku Pál Középiskolában, a 2. számú Bentlakásos Iskolában, a Zeneiskolában, a műszergyárban, a KLTF-ben, a majolikagyárban, a téglagyárban, a Kolhozközi Útépítő Vállalatnál, a beregszászi internáltak, túlélők körében, a 4. számú Kossuth Lajos Középiskola diákkörében és a gáz-műveknél.)

4. Munkácsi járási szervezetek

Munkácsi: Gajdos Györgyné
 Szernye: Horkay Zoltán
 Barkaszó: Sütő Antal
 Csongor: Nagy Sándor
 Izsnýete: Mészár Irén
 Beregrákos: Tóth Margit
 Dercen: Fodor István

5. Ungvári járási szervezetek

Nagydobrony: Orosz Ildikó
 Kisdobrony: Várad Imre
 Szalóka: Soós Kálmán
 Eszeny: Fekete József
 Minaj: Curkó Elemér
 Cservona: Literáti József
 Kisgejőc: Fegyverneki Ferenc
 Tiszaásvány: Onody Géza
 Csap: Halász József
 Császlóc: Gergely Zoltán
 Nagygejőc: Ráti Ferenc
 Korláthelmec: Sepella Mária
 Rát: Vetróczki Ambrus
 Ketergény: Benkő Irén
 Kincseshomok: Tárca Sándor
 Kistéglás: Szűcs Sándor
 Szúrte: Braun József
 Palágykomoróc: Szanyi Ilona
 Kisszelmenc: Veres Péter
 Gálóc: Molnár László
 Ungtarnóc: Leczó Erzsébet
 Palló: Ferencz Angéla
 Botfalva: Tóth László
 Tiszasalamon: Balogh Gyula
 Sislóc: Kállay Erika

Bátfa: Bakajsza Gyula
6. Ungvári városi szervezetek
10. számú Középiskola:
Szanyi Katalin
Műszaki Értelmiség Köre:
Rónay Attila
Egészségügyi dolgozók:
Dr. Szabó László
Takarékbank: Tóth Ferenc
Refotmátus egyház: Dankú Izabella
Állami Biztosító: Hruscsenkó Diana
Kommunális dolgozók:
Kiszely Tihaménné
Szvitánok Összevont Turistatelep:
Stefuca Iván
Háztartási Gépjavító Vállalat:
Tárczy László
Területi Onkológiai Intézet:

Murina Magdolna
Impulzus Kiszövetkezet:
Ivaskovics József
Területi Filharmónia: Molnár Gábor
Analitikai Mérőműszerek Szakosított
Tervezőintézete: Báthory István
Lapkiadó és Kárpáti Igaz Szó:
Rada Sándor
Területi Könyvtár:
Réthyné Bulecza Rozália
Képzőművészeti Alap: Iván Ambrus
Mechanikai Üzem: Markó Zoltán
Műszergyár: Dolinay Erzsébet
Külgazdasági Szervizszolgálat:
Széchenyi István Olvasói Köre:
Szimjon Béla
7. Ungvári Állami Egyetem
Milován Andrea

(A fentiekén kívül az újabban alakult munkahelyi KMKSZ alapszervezetek: Tisza Termelési Egyesülés margaringyár, kultúrszakközépiskola, ungvári vasút, városi villamosművek, furnérkombinát, Ung-parti lakótelep.)

A Magyarok Világszövetsége és a Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség együttműködési szerződése

1989. február 26-án Ungváron megalakult és jogi személyként bejegyzett Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség alapszabálya kimondja, hogy a Kárpátalján élő magyar kisebbség az egyetemes magyarság része. Ebből kiindulva a Szövetség törekszik a kölcsönös kulturális kapcsolatok kialakítására, valamint fejlesztésére a magyarság többi részével, így a Magyarok Világszövetségével, mely a világ különböző tájain tevékenykedő magyar szervezetekkel tart kapcsolatot.

A szerződő felek kölcsönösen tájékoztatják egymást szervezeti életükről, képviselőik útján rendszeresen részt vesznek egymás jelentősebb rendezvényein.

A Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség vállalja, hogy tevékenyen részt vesz a Magyarok Világszövetsége munkájában, a rendelkezésére álló eszközökkel segíti a Világszövetség célkitűzéseinek megvalósítását.

A Magyarok Világszövetsége támogatja a Kárpátalján élő magyarság művelődését, anyanyelvének megőrzését, ápolását. Tankönyvekkel és más kiadványokkal segítséget nyújt a szóránymagyarság kulturális igényeinek jobb kielégítésére.

A megállapodás, mely két példányban, magyar nyelven készült, a megállapodás napjával lép életbe.

Budapest, 1989. augusztus 8.

Állásfoglalás - a Népszabadság Szerkesztőjének -

A Népszabadság július 18-i számában interjú jelent meg Fodó Sándorral, a Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség (KMKSZ) elnökével „Célunk a magyar nyelv óvása és egyenjogúsítása” címmel. A Kárpáti Igaz Szó 1989. július 30-i számában Élész Sándor tollából cikk reagált az említett interjúra. A Drávai Gizella Magyar Közművelődési Egyesület, az ungvári magyarság szellemi műhelye 1989. július 31-i összejövetelén mindkét cikket megvitatatta és elemezte. Ennek kapcsán egyhangúlag kinyilvánította teljes egyetértését a Népszabadságban közölt interjúval, és eh'telte Élész Sándor cikkét, mint olyat, amelynek állításai minden alapot nélkülöznek, s amelynek a KMKSZ és Fodó Sándor elnök lejárátása, azoknak a nemes céloknak a kompromittálása célja, amelynek megvalósítását a KMKSZ feladatul tűzte maga elé.

A Drávai Gizella Magyar Közművelődési Egyesület tagsága felhatalmazott az alábbi kifejtésre:

1. Nem felel meg a valóságnak, hogy az Ungvári Állami Egyetemen a magyar iskolát végzettek a múltban mindenkor magyar nyelvű felvételi vizsgát tehettek. Valóban voltak olyan évek, amikor ezt lehetővé tették, de olyanok is, amikor ezt a kedvezményt megvonták. Néha ilyenkor is sikerült ugyan az utolsó pillanatban *kiharcolni* ezt a jogot, de mindenkor kijevis, moszkvai szervezethez kellett fordulni, s ezt a küzdelmet épp a KMKSZ mai vezetői vállalták magukra, függetlenül attól, hogy a szervezet akkor még hivatalosan nem létezett, nem létezhetett. Tavaly egyébként én is jelen voltam az Ukrajnai KP Területi Bizottságának azon plénumán, ahol Henrich Bandrovszkij első titkárhoz kérdést intéztek, miért nem teszik az egyetemen a magyar felvételizést lehetővé (akkor épp megvonták ezt a kedvezményt). H. Bandrovszkij erre azt felelte, hogy erre nincs szükség, mert úgyszólván sok magyar kerül be az egyetemre. Tehát maga a területi pb. első titkára cáfolja Élész Sándor állítását.

2. Igen sikertelenül igyekeznek cáfolni Élész Sándor a Fodó-interjúban a magyar görög katolikus falvakban tapasztalható elnemzettelenítési folyamatra utaló szavakat. Azt állítja, hogy a falujával szomszédos, meg nem nevezett községben van magyar iskola. De nincs Csepén, Gödényházán, Tekeházán, Tiszaújhelyen, Fancsikán, Mátyfalván és Karácsfalván. Ez mit bizonyít?

3. Való igaz, hogy hivatalos tiltás sohasem létezett a többnyelvű feliratok alkalmazására, de az is igaz, hogy bevezetésükre csak az utóbbi időben került sor, azóta, amióta ezt mi, kárpátaljai magyarok követelni kezdtük. Igaz ugyan, az elmúlt években ezeket a követeléseinket még nem a KMKSZ vezetőiként terjesztettük elő, mert szövetségünk (ismétlem) akkor még nem létezhetett, de ez mit sem változtat a helyzeten. Itt mindjárt saját példámra hivatkozom. A közelmúltban többször is felterjesztést intéztem a területi pártbizottsághoz (utoljára 1987. november 19-én), ebben orvoslást kértem több nemzeti sérelmünkre, említve itt a magyar feliratok ügyét is. Ma a KMKSZ választmányának vagyok a tagja. Elvitathatók-e a múltban ebben az irányban tett lépéseim a KMKSZ-tól? Egyébként a területi pártbizottság pozitív döntést hozott a feliratok ügyében is. Hozzá kell azonban tenni, hogy azóta is csak a beregszászi járásban, holott az ungváriiban és a nagyszőlősiiben is van számos magyar község. Ami a magyar feliratok betűinek kisebb (gyakran eltörpülő) voltát

illeti, köztudott dolog, hogy a betűnagyság minden esetben arányos az adott szöveg jelentőségével. Ha Élész Sándor helyesnek tartja a magyar lakosság további diszkriminációját a kisebb betűk alkalmazásával is, lelke rajta.

4. Élész Sándor kifogásolja, hogy a KMKSZ elnöke negatív példaként említi a borzsovai iskolát, ahol hosszú ideig szünetelt a magyartanítás, és vívmányaként említi, hogy már az alsóbb osztályokban magyarul folyik az oktatás. Már! Szép kis vívmány egy magyar faluban! Abban pedig, hogy Élész szerint nem szabad fölemlegetni a magyar oktatásnak a brezsnyevi érában történt itteni megfojtását, semmi mást nem láthatunk, mint egy olyan sztálinista és neosztálinista törekvést, hogy hallgassuk el a múlt hibáit, vágjunk utólag jó arcot az elnemzettelenítés ilyen brutális megnyilvánulásához.

5. Ami a hatalmi szervezetben való képviseletet illeti, az Élész-cikkben felsoroltak valóban tagjai az említett választott testületnek. Nincs azonban tudomásunk róla, hogy a kárpátaljai magyarság nemzeti sérelmeit az adott fórumon fölvetették volna, orvoslást kérve rájuk. Fodó Sándor nyilatkozatában nyilván olyan képviselőkre gondolt, akik ezt majd megteszik.

Végezetül szeretném leszögezni: a KMKSZ nem ellenzéki szervezet, a terület hatalmi szerveivel együttműködve kívánja megvalósítani céljait. Ha azonban a hivatalos sajtóban ilyen durva támadások fogják érni, féltő, hogy ez a jövőben konfrontációhoz vezethet.

Balla László író,

a Drávai Gizella Magyar Közművelődési Egyesület elnöke

Ungvár, 1989. augusztus 2.

KÖRLEVÉL

A KMKSZ elnökségének felhívása az alapszervezetekhez

A KMKSZ alapszabályának 6. pontja értelmében előmozdítja történelmi múltunk feltárását, hiteles bemutatását, a fehér foltok felszámolását. Ebből kiindulva az elnökség kérelemmel számít az 1989 májusában alakult területi rehabilitációs bizottsághoz fordulni (elnöke Kacalap képviselő), hogy a sajtón keresztül nyilvánosan is rehabilitálják az 1944 novemberében elhurcolt sok ezer magyar férfit, valamint német (sváb) és más nemzetiségű lakost, akiket ártatlanul és igazságtalanul munkatáborokba kényszerítettek, ahol is sok ezren haltak meg az éh- és fagyhalál, a pusztító járványok, az embertelen körülmények következtében. Nem egyéni, hanem kollektív rehabilitálásukat kérjük, továbbá azt:

Tegyék lehetővé, hogy az egykori szolvai gyűjtőtábor tömegsírára épített autóbuszállomás* falára többnyelvű emléktáblát helyezhessenek el, és nyilvánosan is megjelölhessék a sztálinizmus kárpátaljai áldozatainak eme eltitkolt sírhelyét.

A Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség összefogásra kéri alapszervezeteinek tagjait, Kárpátalja településeinek lakóit,

benzinkút

ÁLLÍTSUNK MÉLTÓ EMLÉKET A SZTÁLINIZMUS KÁRPÁTALJAI ÁLDOZATAINAK

az 1944-es novemberi elhurcolás magyar, sváb és más nemzetiségű civil halottjainak.

Az emlékmű, illetve az emlékoszlop, emléktábla vagy kopjafa és más emlékjel helye legyen minden magyarlakta település köztemetőjének bejárati előtere vagy a különböző felekezetek templomkertje. Az a célunk, hogy ha szimbolikusan is, hazahozhassuk, megjelöl-tethessük elsiratatlan, névtelen halottainkat, hogy a hozzátartozókkal együtt a halottak nap-ján a felvéselt nevek előtt fejet hajthassunk abban a környezetben, ahol ősünk nyugszanak.

Az áldozatok névsorának összeállításában az alapszervezetek aktivistái vállaljanak kezdeményező, irányító szerepet. A soha haza nem tértek neveit vessék rá a felállított emlékoszlopokra. Az is célunk, hogy az utóbbi években más faluból, városból letelepedett családok születési helytől függetlenül élhessenek az emlékéllítés jogával. Az adott település túlélőinek és halottainak neveit, az előbbieik visszaemlékezéseivel, az elhurcolást leírásban történő megörökítésével egyetemben kéziratos emlékkönyvet állítsanak össze, így téve feledhetetlenné dokumentálva a tragikus eseményeket.

A különféle emlékművek felállításához szükséges pénzadományokat a KMKSZ helyi alapszervezeteinek pénztárosainál, vagy a KMKSZ területi folyószámlájára fizethetik be. (A Területi Takarékbank 7286. sz. ungvári fiókjának műveleti osztályán megnyílt a KMKSZ 1160. sz. folyószámlája.)

Az emlékoszlopokra, emléktáblákra és a munkavégzésre vonatkozó javaslatokat, vállalásokat szintén a KMKSZ helyi, járási szervezeteinek juttassák el, levélben vagy személyesen lépjenek kapcsolatba a jelentkezők a helyi aktivistákkal.

A Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség a folyó év november 25-én Beregszászban emlékkonferenciát rendez „A sztálinizmus kárpátaljai áldozatai” címmel. A rendezvény programját később közöljük. Ezzel kapcsolatban is véleményeket, javaslatokat várunk és elfogadunk. Az összeállítandó területi emlékkönyvbe szívesen várunk írásbeli visszaemlékezéseket, hangszalagokat, archív fotókat, lágerekből írt és kapott leveleket és más dokumentumokat, amelyek kapcsolatosak emlékkonferenciánk témájával. Kérjük juttassák el a következő címre: 294 000, Ungvár, Szovjet tér 3. Kárpáti Kiadó, Dupka György. Az anyagot szövetségünk könyvben jelenti meg.

1989-et írunk. Magyarok és nem magyarok! Emberek! Túlélők!

Emlékezzünk együtt, emelt fővel, emberi méltósággal a negyvenöt évvel ezelőtti, az előbbi és későbbi esztendőök sztálini áldozataira, a meggyötörtekre, a megalázottakra, a jelentelen tömegsírokban nyugvó kedves halottainkra, s jó célokra értelmes szövetséget kössünk, hogy ehhez hasonló tragikus esemény többé meg ne ritkíthassa a sorainkat.

Ungvár, 1989. szeptember 6.

A KMKSZ választmányának állásfoglalása az autonómia kérdéséről

1. A KMKSZ választmánya magáévá teszi a magyar lakosság többségének álláspontját, és célszerűnek ismeri el egy magyar autonóm körzet megalakítását. A körzet központja legyen Beregszász, illetve a beregszászi járás, de foglalja magába az ungvári, a munkácsi, a nagyszőlősi járás túlnyomórészt magyarlakta falvait és településeit is.

2. Az autonóm körzet létrejöttével egyidejűleg a területi tanács mellett hozzanak létre nemzetiségi tanácsot, amelynek tagjait a kisebbségben élő nemzetiségek választják meg, számarányuknak megfelelően. E tanács hatáskörébe tartozzon az autonóm körzeten kívül élő és a területen élő más-más nemzeti kisebbségek problémáinak felügyelete.

3. Az autonóm körzet határain kívül eső helységek lakossága számára lehetővé kell tenni, hogy nemzetiségi községeket, nagyközségeket hozzanak létre, amelyek hasonló jogokkal rendelkeznek, mint az autonóm körzethez tartozó helységek.

4. Azokban a helységekben, amelyek nem tartoznak az autonóm körzethez és nemzeti községgé, nagyközséggé sem nyilváníthatják magukat, de a magyar lakosság részaránya eléri a 7 százalékot, a magyar nyelvet az ukránnal, oroszral egyenrangúnak kell elismerni az élet minden területén (tömegrendezvények, hivatalos ügyintézés, feliratok stb.)

5. A magyar autonóm körzet határain belül élő más nemzetiségi kisebbségek számára szavatolni kell annak a jognak az érvényesítését, hogy a nyelvüket a magyarral egyenrangúként használhassák, nemzeti sajátosságaikat megőrizhessék, kultúrájukat ápolhassák és fejleszthessék.

A KMKSZ mint társadalmi szervezet a kárpátaljai magyarság első számú képviselője, a magyar autonóm körzet létrejötte után is feladatának tekinti az alapszabályában megjelölt célok elérését, s fokozott felelősséggel fáradozik a kárpátaljai magyarok összefogásán, egységének megőrzésén. Egyben kinyilvánítja, hogy a területen élő magyarság oszthatatlan egységet képez.

1989. szeptember 10.

Munkacsoport alakult azok sorsának kivizsgálására, akiket 1944 Őszen munkatáborokba vittek*

Mint már arról korábban is hírt adtunk, a népképviselők területi tanácsa mellett bizottság alakult abból a célból, hogy segítse elő azon rehabilitált személyek jogainak és érdekeinek biztosítását, akik a 30 - 40-es években, valamint az 50-es évek elején megtorlások áldozatai lettek, s hogy emlékművet állítsanak nekik.

Ezen bizottsághoz, valamint más állami és társadalmi szervezetekhez is sokan fordultak az utóbbi időben azzal a kéréssel, hogy tisztázni kellene azoknak a magyar férfiaknak a sorsát, akiket 1944-ben munkatáborokba vittek Kárpátontúlról. E kérdés beható tanulmányozása végett a területi tanács említett bizottsága munkacsoportot alakított a következő összetételben:

ANTONIK TIBOR	- a beregszászi járási Lenin Kolhoz elnökhelyettese,
GERZÁNICS MÁRIA	- a Szovjetunió népképviselője, a Nagyszőlősi (Vinogradov) Központi Járási Kórház osztályvezető orvosa,
DUPKA GYÖRGY	- a Kárpáti Kiadó szerkesztője,
GAJDOS BÉLA	- a Beregszászi Gazdaságközi Építővállalat mestere,

?

A munkacsoportot 1990 májusában átszervezték. Az új testület elnöke: Molnár Bertalan, helyettese: Alekszej Korszun, a KGB nyugdíjas ezredese. A magyarok közül tagja maradt: Dupka György, Szabó Béla; ügyvezető titkára: Dupkiné Kövy Edit.

DADAY ÁRPÁD - a Beregszászi Járási Belügyi Osztály vezető nyomozója,
 DASKEVICS JURIJ - az USZSZK TA Felsőfokú Oktatási Minisztérium tudományos-kutató laboratóriumának (Ungvár) tudományos munkatársa,
 SZABÓ BÉLA - a Kárpáti Igaz Szó helyettes szerkesztője,
 OROSZ JÓZSEF - az Ungvári Járási Ügyészség vezető nyomozója,
 VÁRADI-STERNBERG JÁNOS - professzor, a Hungarológiai Központ tudományos főmunkatársa.

A bizottság kéri azokat, akik dokumentális anyaggal rendelkeznek az adott kérdésben, juttassák el azt a következő címre: Uzsgorod, Lenin tér 4. sz. A területi végrehajtó bizottság. (A 30 - 40-es években és az 50-es évek elején megtorlások áldozatává lett személyek rehabilitálását elősegítő bizottság.)
 Telefon: 3-44-13

KMKSZ emlékkonferencia a sztálinizmus áldozatainak emlékére

Szolyva 1944 - Beregszász 1989

Az emlékkonferencia határozata

1. Az emlékkonferencia résztvevői felhívással fordulnak valamennyi kárpátaljaihoz, magyarokhoz és nem magyarokhoz, hogy őrizzék meg a sztálinizmus ártatlan áldozatainak emlékét. Tegyenek meg mindent, hogy a múlt soha ne ismétlődhessen meg, hogy a demokrácia térhódítása egyszer s mindenkorra száműzze a megtorlást, a rettegést az emberek életéből.
2. Szorgalmazzuk, hogy a terület (Kárpátalja) vezetői szolgáltatssanak igazságot az elhurcoltaknak, és kollektív rehabilitálásukkal, a vétkesek megnevezésével, megbélyegzésével állítsanak méltó emléket az otthonuktól távol elpusztultaknak, a testi-lelki nyomorultakként visszatérteknek.
3. A Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség helyi szervezetei a tanácsi szervekkel együtt készítsék el az 1944 őszi háromnapos munkára elhurcoltak névjegyzékét, és azt a szükséges intézkedések megtétele végett adják át a területi tanács által megalkotott rehabilitációs bizottságnak.
4. A KMKSZ alakítsa meg a túlélők bajtársi körét, hogy annak tagjai visszaemlékezéseikkel hathatósan segítsék a rehabilitációs bizottság munkáját, a történelmi igazság helyreállítását.
5. 1989. november 19-től 26-ig tartsunk gyászhetet, melynek folyamán avassuk fel az emlékműveit, emléktábláit, rendezzünk gyászgyűléseket, megemlékezéseket. November 26-án, vasárnap 13 órakor konduljanak meg a harangok a sztálini önkény áldozataiért, 18 órakor pedig gyújtsunk gyertyát a házak ablakaiban. Felhívjuk a világ magyarságát, hogy csendes megemlékezésekkel csatlakozzanak akciónkhoz.
6. A konferencia anyagait a KMKSZ emlékkönyvben jelentesse meg.

1989. november 18. Beregszász

A rehabilitáció meggyorsítása érdekében

Május végén a népképviselők területi tanácsának tizedik ülészakán alakították meg azt a 19 tagú bizottságot, melynek feladata, hogy elősegítse a 30 - 40-es években és az ötvenes évek elején a represszió áldozataivá vált, s azóta rehabilitált személyek jogainak és érdekeinek érvényesítését. A Mikola Kacalap személyi nyugdíjas képviselő irányításával működő bizottság fő feladata segítséget nyújtani a rehabilitált személyeknek az őket ért anyagi károk megtérítésében, nyugdíj- és lakásellátásuk megoldásában, s ha szükségesnek találják, emlékművet emeljenek a represszió áldozatainak.

A bizottság Jurij Vorobecnek, a területi végrehajtó bizottság titkárának részvételével megtartotta első ülését, melyen meghallgatták a területi ügyészség és a bíróság, valamint az állambiztonsági bizottság területi főosztályának a tájékoztatóját arról, milyen tevékenységet végeztek, illetve végeznek a 30 - 40-es években és az ötvenes évek elején a represszió áldozataivá vált személyek jogainak helyreállítása és érdekeinek védelme érdekében. A tájékoztatás során elhangzott, hogy az illetékes szervek elsősorban azoknak a politikai emigránsoknak ügyeit vizsgálják felül, akik 1939-1941 során a CSKP utasítására, illegálisan elhagyták Kárpátalját és a Szovjetunióba szöktek, ahol viszont az ún. különleges értekezlet döntött sorsukról, mégpedig úgy, hogy tiltott határátlépés címén 5-7 év börtönbüntetést szabott ki rájuk. Eddig már 107 ilyen személyt rehabilitáltak. Az illetékes szervek másodsorban 1945-től visszamenőleg vizsgálják felül a represszió áldozatává vált személyek ügyeit. Eddig már több mint 300 ilyen ügygel foglalkoztak, ami 490 embert érint.

A rehabilitációról szóló igazolást megküldik az érintett személyeknek vagy hozzátartozóiknak, s ez okmányként szolgál a munkaviszony igazolására, a nyugdíj megállapítására stb. Arról is szó volt azonban az ülésen, hogy sok esetben gondot okoz a rehabilitáció alá eső személyek megtalálása, mivel sokan közülük már nem is laknak területükön, többen pedig elhaláloztak, s ismeretlenek a hozzátartozók is, akiknek az igazolást megküldhetnék. Megkönnyítené a munkát, ha a represszió áldozatai, illetve hozzátartozói egyedül jelentkeznének, s kérnék rehabilitációjukat. Az ilyen beadványokat a területi végrehajtó bizottságnak lehet címezni (Uzsgorod, Lenin tér 4. szám. A területi végrehajtó bizottság).

Arra vonatkozóan, hogy állítsanak területünkön emléket a represszió áldozatainak, a bizottság a közvélemény tanulmányozása után később tesz javaslatot.

Kárpáti Igaz Szó, 1989. június 23.

A Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség elnökségének állásfoglalása a helységnevek ügyében

A magyar nyelvű helységnevtáblák szórványos megjelenése ismét fellobbantotta a régi vitát: használjuk-e falvaink ősi magyar nevét, vagy csak a néhány évtizede élő, de államilag hivatalosnak minősített alakok lehetnek mérvadóak? Kárpátalja magyar lakossága számára ez a kérdés sohasem volt kérdés. Saját szóhasználatába nem vette át, tehát nem ismerte el a ránk erőszakolt, szlávósított földrajzi neveket. Nem is történhetett ez másként. Egyetlen néptől sem lehet elvenni évszázados helységneveit, személyneveit, mert hisz azok kultúrájának, történelmének sőt azonosságtudatának szerves részét alkotják.

E tulajdonnevek erőszakos megváltoztatása egyike volt a sztálinizmus torzulásainak. Éppen ezért most, amikor társadalmunk igyekszik megtisztulni a múlt tévedéseitől és túlkapasaitól, fontosnak tartjuk, hogy a névhasználat terén is térjünk vissza a józan ész diktálta normákhoz.

Természetesen nem hagyhatjuk figyelmen kívül a kialakult politikai és történelmi realitásokat. Egy csapásra nem lehet visszaállítani a több tucatnyi helységnevet, nem szabad felrúgni minden ide vágó érvényes rendeletet. Olyan megoldást kell találnunk, amely összhangban áll országunk törvényeivel, ugyanakkor teljes egészében megfelel a kárpátaljai magyar lakosság érdekeinek is.

Véleményünk szerint ehhez mindössze *annak az elvnek a kölcsönös elismerésére és tudatosítására van szükség, hogy a tulajdonneveknek a különböző nyelvekben két vagy több egymástól eltérő, de egyenértékű alakja lehet.* Példaként nem is kell messzire menni: Ausztria fővárosát, Wient oroszul Vénának, ukránul Videnynek, magyarul meg Bécsnek mondjuk. Még az olyan közeli rokonyelvek, mint az orosz és az ukrán esetében is vannak eltérések: ukránul Dnyipro - oroszul Dnyepr stb. A magyar nyelvben meg százával lehetne hasonló példákat találni. A Magyar Tudományos Akadémia által jóváhagyott „A magyar helyesírás szabályai” című gyűjtemény 208. pontja többek között kimondja, hogy „... a határainkon kívüli hegyek, vizek, helységek stb. megnevezésére gyakran magyar neveket vagy magyaros formájú és írású névváltozatokat használunk.”

Az olyan vegyes lakosságú vidékeken pedig, mint amilyen területünk is, és főleg a jelentős számban két vagy több nemzet által lakott településeken szinte törvényszerűnek kell tekintenünk a kettős (többes) névalakok használatát. Vagyis amit oroszul Uzsgorodnak, ukránul Uzshorodnak írunk, azt magyarul csak Ungvárként írhatjuk le, mert ez felel meg a helyi magyar lakosság szóhasználatának és a történelmi hagyományoknak. Ezt a gyakorlatot követik Magyarországon a nemzeti kisebbségek által lakott helységekből és a környező országok némelyikében is.

Álláspontunkkal nem vagyunk egyedül. Ebben a kérdésben már véleményt nyívánított a Szovjetunió Tudományos Akadémiájának Nyelvtudományi Intézete: „... az orosz akadémiai hagyományok szerint a földrajzi nevek helyes alakjának azt tekinthetjük, amelyet a helyi lakosság használ. Vagyis a magyar lakosságú falvak nevét magyar változatukban kell írni.” Városaink esetében - tekintettel a nemzeti megosztottságra - a kettős (orosz és magyar, illetve ukrán és magyar) névhasználatot javasolták az akadémia tudósai, hozzátéve még: „Minden nyelvnek megvan a maga tulajdonnévrendszere, és ezt a rendszert a nyomdai kiadványokban vagy a beszédben megsérteni nem szabad.” Hasonlóképp foglaltak állást annak a tanácskozásnak a résztvevői, amelyet 1989 elején tartottak meg a területi pártbizottság, a magyar tanszék, a magyar nyelvű területi és járási lapok, a rádió és a televízió, a kiadók, az írószövetség képviselőinek részvételével. Ugyancsak hasonló szellemben nyilatkoztak továbbá azóta a Szovjet Hungarológiai Központ, a Sevcsenko Ukrán Nyelvi Társaság vezetői. És végül hivatkozni szeretnénk az *Ukrán SZSZK nemrég elfogadott nyelvtörvényére, amelynek a 38. cikkelye* kimondja, hogy köztársaságunkban a települések, utcák, terek, folyók stb. nevei az adott vidéken élő lakosság többségének anyanyelvén is használhatók. Igaz, akadnak, akik a következő bekezdést megpróbálják ellenünk fordítani. Ebben ez áll: „Az ukrán toponimiákat más nyelvre transzkripcióval kell átírni.” Értelmezésünk szerint a „más nyelvek” kifejezés itt semmiképp sem vonatkoztatható az Ukrajnában élő nemzetiségi kisebbségek nyelvére, sőt épp a határainkon kívüli nyelveket és az ukrainai kisebbségek nyelveinek elkülönítését, szembeállítását szolgálja.

Összefoglalva az eddigieket:

1. Területünkön a magyarul lakta települések magyar neveit a magyar nyelvű használatban hivatalosnak, az orosz és ukrán megfelelővel egyenértékűnek kell tekinteni.
2. Az ukrán települések neveinek magyar megfelelőit csak akkor használjuk a magyar nyelvben, ha a kettő közötti eltérés csekély. (Például: Onokovci - Onokóc, Baraninci -Baranya).

Hangsúlyozni szeretnénk, hogy a helységnevek kérdését nem politikai, hanem nyelvi kérdésnek tekintjük. Politikai kérdéssé legfeljebb akkor válhat, ha megoldását indokolatlanul halogatjuk, elodázzuk, ha továbbra is a helységnevtáblák, utcanevtáblák, feliratok elhelyezésének eddigi egyoldalú, hibás gyakorlatát folytatjuk.

Ungvár, 1989. december 4.

A Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség választási p l a t f o r m j a

Magyarok és nem magyarok! Kárpátalja lakossága!

A KMKSZ 1989. február 26-án alakult, bejegyzett jogi személlyé folyó év június 20-án vált. Azóta létrejött hét közép szintű, szervezete, több mint 90 községi, városi, munkahelyi alapszervezete. Belépési nyilatkozatot közel 30 ezren töltöttek ki, ezzel jelezve azt a szándékukat, hogy a KMKSZ céljaival egyetértenek, készek támogatni azokat. Szövetségünk működése az öntevékenység, a nyíltság, a demokrácia elvein alapul, munkájával igyekszik hozzájárulni a szovjetunióbeli magyarok, az egyetemes magyarság, a magyarok és más nemzetiségek közötti kapcsolatok fejlesztéséhez. Mozgalmunk szerves része a szovjetunióbeli reformfolyamatnak, ezért a reformerőkre támaszkodik, a gorbacsovi peresztrojka, a nyíltság, a demokratikus jogállam, az emberarcú szocializmus megvalósítása mellett áll ki.

A tiszta közélet megteremtése és saját feladatainak megvalósítása érdekében a Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség élni kíván az új, demokratikus választási rendszer kínálta lehetőségekkel, s mint társadalmi szervezet saját képviselőket indít a községi, városi, járási, területi és köztársasági választásokon.

Mit akarunk mi? Változásokat az élet minden területén, ahol erre szükség van.

POLITIKAI ÉLETBEN

- Demokráciát, az eddig megszerzett pozíciókból fakadó igazságtalan előnyök megszüntetését;
- A különböző vélemények egyenjogúságát;
- Olyan népi önkormányzatokat, mozgalmakat, amelyek a társadalom valamennyi egészséges erőit egyesítik. Rátermetett vezetőket a nép köréből, a társadalmi szervezetek, munkáskollektívák, települések, községek javaslatai alapján;

- Támogatjuk a társadalom radikális megújításának azon elveit, amelyeket a párt nemzetiségi platformja tartalmaz.

IDEOLÓGIAI TÉREN

- A világnézeti különbségekből fakadó hátrányok megszüntetését;
- Ateisták és hívők közmegegyezését, toleranciát egymás iránt;
- A törvénytisztelő hitközösségek, vallási szervezetek életébe való be nem avatkozást;
- A vallások egyenjogúságának szavatolását, a görög katolikus egyház törvényes elismerését, működését.

NEMZETISÉGI JOGOK TERÉN

- El kívánjuk érni a különböző nemzetek és nemzetiségek tényleges egyenjogúságát, katonaköteleseink ukrainai szolgálatát;
- A kisebbségi helyzetből fakadó hátrányok felszámolását, a nemzeti színek szabad használatát;
- A nemzetiségi kultúrák felvirágoztatását, hagyományaink ápolását. E cél elérése érdekében az itteni értelmiség helybeli foglalkoztatását;
- Az Ukrán SZSZK-beli nyelvekről szóló törvény 3., 4., 5., és más idevonatkozó cikkelyének betartását, melyek szavatolják a magyar és más kisebbségi nyelveknek az állami és orosz nyelvvel való egyenrangú használatának jogát az élet minden területén;
- Magyar autonóm körzet megalakítását Beregszász központtal, mely magába foglalná az ungvári, a munkácsi és a nagyszőlősi járás magyarlakta falvait;
- Nyilvánosan rehabilitálják (nem egyéni, hanem kollektív alapon) az 1944 novemberében elhurcolt sok ezer magyar férfit, valamint német és más nemzetiségű lakost, akiket 1944 novemberében - 1947 májusa között igazságtalanul munkatáborokba kényszerítettek. Tegyék lehetővé az emlékjelek, illetve egy közös emlékmű felállítását a magyarlakta falvakban, illetve Szolyván a sztálinizmus kárpátaljai áldozatainak;
- Az 1930-as, 1940-es és 1950-es években koncepciós perek útján jogtalanul elítéltek, kivégezettek politikai rehabilitálását
- Valamennyi település, város költségvetésében a nemzetiségi oktatásra és a kultúrára fordítandó összeg arányos növelését. A mesterséges migráció megakadályozása érdekében a telekeldások szigorú társadalmi ellenőrzését;
- Kárpátalja minden lakosa számára a bürokráciamentes, szabad határátlépés jogának szavatolását.

GAZDASÁGI TÉREN

- Támogatjuk a köztársasági önelszámolásos rendszer bevezetését, mivel e téren széles körű lehetőségek nyílnak majd a szomszédos országokkal történő együttműködésre;
- Támogatjuk az úgynevezett kárpátaljai szabad gazdasági övezet létrehozásának gondolatát, szorgalmazzuk Kárpátalja és elsősorban Kelet-Magyarország közti gazdasági kapcsolatok további erősítését, melyek hatására rugalmasabb kereskedelmi, szolgáltatói kapcsolat alakulhat ki valamennyi nemzet javára;

- Támogatjuk a magánkezdeményezések valamennyi formáját, amelyek az állam és az egyén számára kölcsönösen előnyösek;
- 3 évi fizetett GYES-t, napi 6 órás munkaidőt a nők számára.

ÖKOLÓGIA TERÉN

- Vegyszerektől, mérgektől, radioaktív anyagoktól és sugárzástól mentes ivóvizet, levegőt, földet, életteret, élelmet; pihenésre, kikapcsolódásra alkalmas környezetet kívánunk;
- Virágzó turistaparadicsomot a Kárpátokban télen-nyáron;
- A környezetet és egészséget károsító objektumok felszámolását, hasonló objektumok létesítésének megakadályozását;
- A környezetünket szennyező gyárak, üzemek, vállalatok szigorú társadalmi ellenőrzését, ezzel kapcsolatosan a közvélemény akaratának érvényesítését;
- A munkácsi járási Pisztralovo (Pisztraháza) mellett épülő, életünkre, környezetünkre majd károsan kiható katonai objektum felszámolását követeljük, mert az emberi életre, a növény- és állatvilágra rettenetes veszélyt hozó, a vidék vízkészletét elapasztó, hasonló katonai objektumot számoltak fel már a közvélemény nyomására a krasznojarszki területen is.

A KMKSZ választási szövetségre lép a Sevcsenko Ukrán Nyelvi Társasággal és más haladó mozgalmakkal.

Az 1989. október 29-én Ungváron közreadott dokumentumot a megvitatás után a KMKSZ választmánya december 10-i kibővített ülésén kiegészítésekkel, módosításokkal egyhangúlag elfogadta, ezentúl a választásokon induló KMKSZ választási platformja és cselekvési programja.

Fodó Sándor, a KMKSZ elnöke
Dupka György, felelős titkár

Tények - adatok a KMKSZ életéből

(1989. január 21. - 1991. június 2.)

- 1989. január 21.

Megtartja alakulógyűlését Ungváron a Sevcsenko Anyanyelvi Társaság területi szervezete, amelyen a magyar értelmiség képviselői is jelen vannak. Kezdeményezőcsoportba tömörülnek és elhatározzák egy hasonló, magyar társaság megalakítását.

- Február 26.

Ungváron a TIT üléstermében közel 500 fő egyhangúlag megalakítja a Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetséget, elfogadja a Szövetség alapítólevelét és Alapszabályát, megválasztja tisztviselőit, a Választmány és az Ellenőrző Bizottság tagjait. Elnök: Fodó Sándor.

- Március 15.

Széles körű megemlékezésre kerül sor Kárpátalja magyarlakta helységeiben; a KMKSZ aktivistái, a magyarság először vonul fel köztereken nemzetiszínű lobogókkal, kokárdákkal.

- Március 19.

Beregszászban a KMKSZ Választmánya megtartotta első ülését. Megválasztotta, titkos szervezéssel, a Szövetség elnökségét a következő összetételben: alelnök Móricz Kálmán, felelős titkár Dupka György, gazdasági felelős Turóczy István; elnökségi tagok Szöllősi Tibor, Dalmay Árpád, Gulácsi Géza.

- Május.

Vidékünket felkereste dr. Paskai László bíboros, prímás, esztergomi érsek, a katolikus püspöki konferencia elnöke. A bíboros úr a KMKSZ vendége is volt. Mezőváriban a kuruc sereg 286 évvel ezelőtti zászlóbontásának helyén a helyi KMKSZ aktivistái emléktáblát avattak. Csapon lebonyolították az I. Kárpátaljai Magyar Folklórfesztivált.

- Június.

A KMKSZ és a helyi művelődési kör Munkácson emléktáblát leplezett le a Rákóczi-ház falán. A KMKSZ Tiszaújlaki alapszervezete Esze Tamás emléktáblát helyezte el az egykori sóház falán. A területi tanács végrehajtó bizottsága határozatot hozott a KMKSZ bejegyzéséről.

- Július.

Az tiszaujlaki Tisza-híd mellett ünnepélyesen felavatták a Rákóczi szabadságharc első győztes ütközetének színhelyén újjáépített Turul-madaras emlékművet, melynek eredetijét a háború után rombolták le a sztálinisták. Ebből az alkalomból a KMKSZ Rákóczi-emlék-konferenciát szervezett magyarországi tudósok részvételével.

- Augusztus.

Fodó Sándor az UKP KB meghívásának eleget téve, részt vett az Ukrajnában élő nemzeti-
ségek képviselőinek összejövetelén.

- Szeptember.

A KMKSZ kezdeményezésére Aknaszlatinán önálló magyar középiskola nyílt. Tiszaújhe-
lyen megindítják a magyar tannyelvű első osztályt. Megjelenik a Hatodik Síp című folyóirat
próbaszáma, a kárpátaljai irodalom új fóruma. A kárpátaljai magyar iskolákban egységesen
is megkezdik Magyarország történetének tanítását. A KMKSZ munkácsi Választmányi ülésén
hosszas vita és nyílt szavazás után elfogadják a KMKSZ Választmányának állásfoglalását
egy magyar autonóm körzet megalakításáról, Beregszász központtal. A Választmány fel-
hívást fogadott el, melyben arra szólította fel az Alapszervezetek tagjait, Kárpátalja egész
lakosságát, hogy minden községben állítsanak emlékművet az 1944 őszen elhurcolt és a fo-
golytáborokban életüket vesztett magyar férfiak emlékére.

- Október.

A Bethlen Gábor Alapítvány Márton Áron éremmel tüntette ki a KMKSZ-t. Megalakult a
területi rehabilitációs bizottság magyar munkacsoportja. Feladata, hogy tisztázza az 1944.
őszen elhurcolt és fogolytáborokba kényszerített férfiak sorsát. Beregszászban felavatják
Illyés Gyula mellszobrát. Az ünnepségen jelen volt Szűrös Mátyás.

- November 18.

A KMKSZ Beregszászban emlékkonferenciát rendezett „A sztálinizmus kárpátaljai áldozatai”
témakörében.

- November 26.

Gyásznapi emléknap, az elhurcoltak emlékére.

- December.

Ungváron ülésezett a KMKSZ Választmánya. A testület jelöltekét állította az 1990. március 4-én megválasztandó városi és területi tanácsba. Elfogadta a KMKSZ választási platformját és a kárpátaljai magyar helységnevek használatával kapcsolatos állásfoglalását. A KMKSZ járási és helyi szervezetei szintén jelöltekét állították a járási, városi és községi tanácsokba. A KMKSZ beregszászi járási szervezete gyűjtést indított a romániai rászorulóknak megsegítésére. 27-én útnak indult az első élelmiszer- és gyógyszer szállítmány. A továbbiakban a terület csaknem valamennyi magyarlakta helységére kiterjedt a gyűjtési akció. A pénzadományok összege meghaladta a 100 ezer rubelt.

- 1990. január 4.

Sorsközösség címmel a Kárpáti Igaz Szóban megjelenik a KMKSZ rovata. A pisztraházi radarállomás ellen szervezett tüntetéseken a KMKSZ aktivistái is részt vettek. A Szövetség oktatási bizottsága kezdeményezésére pedagógusok tanácskoznak az ukrán nyelv bevezetéséről a magyar iskolákban.

- Február 25.

A KMKSZ és a Kelet-magyarországi pártok képviselői az Asztély-Beregsurány közti Barát-ság-kertben nemzetközi tiltakozó békenagygyűlést tartottak.

- Március 15.

Másodízben emlékeztek meg területszerte a magyar szabadságharcról. Az ungvári nagygyűlésen a RUH, az ukrán népmozgalom is képviseltette magát.

- Április 28.

A KMKSZ és a Szovjet Hungarológiai Központ Mátyás Király emlékkonferenciát rendez Munkácson.

- Április 30.

Miskolcon megjelenik a Kárpátalja, a KMKSZ lapja. Kiadója és főszerkesztője Mankovits Tamás. A KMKSZ tisztújító közgyűlése Ungváron gyűlt össze, ahol három évre megválasztotta a tisztségviselőket; elnöke ismét Fodó Sándor lett. A márciusi-áprilisi választások idején a KMKSZ 11 képviselője jutott be a területi tanácsba: Milován Sándor, dr. Kovács Elemér, Lőrincz Lajos, Kovács Imre Zoltán*, Tóth Mihály, Tuba Magda, Majoros István, Nagy Balázs, Székovszky Natália, Orosz Ildikó, Dupka György, akik később magyar frakcióba tömörültek, elnökükké Tóth Mihályt választották. A későbbiek folyamán a következő képviselők csatlakoztak hozzájuk: Huber Antal, Gerevics János, Bihari András, Revák István, Hitman Tibor, Bíró Andor és mások. A KMKSZ fennállásának második esztendejébe politizáló, tekintélyes szervezetként lépett. Alapszervezeteinek száma megközelíti a 200-at. Taglétszáma túl van már a 20 ezren.

- Május.

Budapesten tartja első, nemzetközi sajtótájékoztatóját a KMKSZ, a Magyarok Világszövetsége székházában.

- Május 27.

A KMKSZ megtartotta új összetételű Választmányának ülését. Nyílt szavazással megválasztották az elnökség szűkkörű, további vezetését: Tóth Mihály alelnök, Dupka György

1990. november 24-én elhunyt. A megüresedett muzsalyi körzetben 1991 márciusában Fodó Sándort választották képviselőnek.

titkár, Turóczy István gazdasági vezető. Elnökségi tagok: Móricz Kálmán, s a későbbiek folyamán Kovács Miklós. Döntöttek a KMKSZ nevééről, maradt a régi név. Módosították a KMKSZ Alapszabályát. A megváltozott helyzetnek megfelelően, többek között a KMKSZ jelöltjeként bejutott képviselőinek frakcióiról a tanácsokban, valamint a piros-fehér-zöld nemzeti színek, a KMKSZ-jelvények használatáról. Az Alapszabályt közli: Kárpátalja, 1990. 4. szám 6-7.1.

- Június.

Beregszászban lezajlott a II. Kárpátaljai Magyar Folklórfesztivál. A Szövetség először osztott ki díjakat. A KMKSZ Kovács Vilmos Irodalmi és Hollósy Simon Képzőművészeti Díjat alapított. A két kuratórium titkára: Dr. Szöllősi Tibor. A Kárpátaljai magyar szellemi és gazdasági élet kibontakoztatása érdekében a szövetség Kárpátaljai Alapot hoz létre. A KMKSZ Választmánya és a Magyarok Világszövetségének Választmánya a Vereckei-hágón találkozáskor közös nyilatkozatot fogadott el, hogy régi helyén szándékozzák újjáépíteni a honfoglalás emlékművét. 1996-ban avatóünnepséget tartanak itt a honfoglalás 1100. évfordulójára.

- Július.

A KMKSZ Tiszabökény határában Rákóczi-emléknapot szervezett a Turulos emlékoszlopnál. A Kárpátalja 5. számától kezdve Dupka György közreadásában folyamatosan közli a kárpátaljai magyarok településeiről! 1944-ben a sztálinisták által elhurcolt és a haláltáborokban értelmetlenül elpusztultak névsorát. Badalóban a KMKSZ és a területi rehabilitációs bizottság szervezésében megtartják az első hivatalos rehabilitációs estet.

- Augusztus.

Európa-nap Beregsurány-Asztély határában. A nemzetközi kulturális rendezvény szervezői az MDF és a KMKSZ. Bejegyezték a KMKSZ képviselői frakcióját a területi tanácsban.

- Szeptember 29.

Az ungvári Petőfi-szobor avatása. Jelen volt Leonyid Kravcsuk, az ukrán parlament elnöke és Göncz Árpád, a Magyar Köztársaság elnöke, akik kijelentették, hogy támogatják a Kárpátaljai Magyar Kulturális Autonómia létrehozását.

- Október 14.

A KMKSZ Választmánya Tiszapéterfalván nyilatkozatot fogadott el az 1944 novemberében elhurcoltakkal kapcsolatban, amelyben elvárja, hogy a szovjet államfő és az ukrán parlament mondja ki az 1944 őszi elhurcolt kárpátaljai magyar férfiak büntelenségét, kollektív politikai rehabilitációját és kérjen bocsánatot a kárpátaljai magyarságtól. Felhívást fogadott el arról is, hogy gyűjtés kezdődik az egykori szolvai lágér helyén létesítendő emlékpark, emlékmű finanszírozására. Megjelenik a Tárogató c. élclap, a satirikus havilap alapítója a KMKSZ.

- November 24.

Szolván, az egykori lágertemető területén, ahol emlékpark létesül a Szövetség szervezésében, alapkövetelésekre kerül sor. Megalakult a Kárpátaljai Magyar Ifjúsági Szövetség (KMISZ), a KMKSZ-hez tartozik, mégis független. Elnöke Kerekes-Nagy Gáspár. A KMKSZ kezdeményezésére Beregszászban 14.478-an mentek el szavazni, közülük 12.457-en „Beregovó” helyett Beregszász mellett tették le a voksukat.

- **November 26.**

Gyásznapi emléknap, az elhurcoltak emlékére.

- **December.**

Megalakult a Révész Imre Társaság, elnöke Tóth Lajos festőművész. Az első szabad karácsony megünneplése az ungvári színházban, valamint területszerte. Petőfi Múzeum avatása az ungvári Művészeti Iskolában.

- **1991. január 1.**

Megemlékezés Petőfi Sándor Születésének évfordulójáról. A területi tanácsban a nemzeti-ségi szervezetek képviselőinek találkozási sor, ahol megvitatták a kárpáti ruszinok szövetségének nyilatkozatát Kárpátalja Autonóm státuszának kérelméről. A dokumentum tervezett aláírói között ott szerepel a magyar, a ruszin, a román, a szlovák, német, a cigány nemzetiségi szövetség.

- **Február.**

Ungváron a Drávai Gizella Kör tagjai bemutatták a Sorsközösség c. könyvet. Ez a rendezvény nyitánya volt azoknak az író-olvasó találkozóknak, melyek a szerzők, Dupka György, Horváth Sándor, Mórincz Kálmán részvételével zajlottak le a területen. Debrecenben a szövetség főkonferenciáján „Kárpátalja nemzetiségi kultúrái” rendezvénysorozat keretében került sor a kárpátaljai magyar zene- és képzőművészet estjére: előadták Zádor Dezső, Márton István zenei műveit, bemutatták Erdélyi Béla festőművész hagyatékát.

- **Március 1-3.**

A KMKSZ kezdeményezésére Ungváron nemzetközi konferencia zajlott le „A Kárpát-medencei magyarság a XX. század végén” témakörben, a szövetség második évfordulója jegyében. A háromnapos rendezvényen több mint húsz országból voltak jelen a magyarság képviselői. Az Avangard stadionban ökumenikus istentisztelet volt, ahol Tökés László is szólt a hívekhez.

- **Március.**

A beregszászi járásban megtartották a Beregi Napokat, résztvevői voltak a szomszédos Szabolcs-Szatmár-Bereg megyeiek is. Sor került Beregszászban a Bethlen emléktábla leleplezésére a Bethlen kastély falán és a Petőfi szobor avatására is. Területszerte megemlékeztek a magyar szabadságharcról. Megalakult a Zádor Dezső Zenei- és Folklór Társaság, elnöke Árpai István.

- **Április 28.**

A Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség II. közgyűlése Ungváron.

- **Május 11.**

A KMKSZ, az ungvári Hungarológiai Központ és a budapesti Magyarországtudományi Intézet közös tanácskozása a kárpátaljai történelmi magyar településnevek visszaállításának lehetőségeiről, s állás foglaltak a helynevek rehabilitásáról.

- **Május 26.**

II. Rákóczi Ferenc és Mikes Kelemen emlékhelyet avatnak Salánkon, s tudományos emlékülést rendeztek az 1711-es salánki tanácskozás 280. évfordulója alkalmából kárpátaljai és magyarországi történészek részvételével. Nagyszőlősen a volt gettó falán háromnyelvű - magyar, orosz, héber - táblát lelepleztek a KMKSZ városi szervezete az 1944 tavaszán elhurcolt zsidók emlékére.

- Május 31.

Leonyid Kravcsuk ukrán és Göncz Árpád magyar elnök, kilenc államközi okmányt - köztük a nemzeti kisebbségek jogairól szóló nyilatkozatot és konzuli egyezményt - írt alá Budapesten.

- Május.

A KMKSZ és a Ruszin Szövetség megalakította a nemzetiségi szervezetek kerékasztalát. A KMKSZ kezdeményezte az ukrainai nemzetiségi szervezetek szövetségének létrehozását, a FUE-ba (Európai Kisebbségek Szövetsége) való belépését, valamint a szovjetunióbeli magyar szervezetek szövetségének a létrehozását.

- Június 2.

III. kárpátaljai magyar folklórfesztivál Tiszapéterfalván.

KÁRPÁTALJA FONTOSABB MAGYAR VONATKOZÁSÚ MŰEMLÉKEI, EMLÉKHELYEI ÉS -TÁBLÁI

Ungvár

Vár
Bagoly-vár (1781)
Régi vármegyeháza (1769)
Új vármegyeháza (1809)
Egykori görög katolikus püspöki palota és székesegyház (1646)
Református templom (17%)
A vidék első főgimnáziuma, a régi egyetem
Gyöngyössi István költő (1629? -1704) szülőháza, később erdészeti hivatal (XVII. sz-i polgárház)
Erdélyi Béla festőművész háza
Egykori Drámai Színház (1907)
Filharmónia épülete (egykori zsinagóga 1904-1911)
Bazilita szerzetesrend kolostora (1912)
Petőfi Sándor-em léktábla
Petőfi-szobor

Munkács

Vár-Várpalánk
Fehér-ház (Rákóczi-kastély, XV-XVIII. század)
Pravosláv kolostor (XVIII. sz.)

Palota-ház
Egykori városháza (1804)
Római katolikus templom (1904)
Református templom (1814) (egykori Új utca)
Régi Latorca-udvar
Szent Márton kápolna
Régi gimnázium (XIX. sz. közepe)
Kohner-villa (1939-1944 között börtön)
Az 1849-es podheringi győzelem emlékoszlopa
Munkácsy Mihály szülőházának helye (egykori Sóház, a mai épületen orosz nyelvű emléktábla)

Beregszász

Gróf-udvar (egykori Bethlen-kastély)
Vármegyeháza (1880)
Római katolikus plébániatemplom (1418)
Eckel György 1848-as honvédszázados sírja a városi temetőben
Református templom (1813)
Petőfi Sándor-emléktáblája az egykori Oroszlán fogadó falán

Győry Dezső író (1900 -1974)
emléktáblája
Illyés Gyula költő, író (1902-1983)
mellszobra a főtéren
Petőfi-szobor
Bethlen Gábor-emléktábla
Kazinczy Ferenc-emléktábla

Nagyszőlős

Perényi-kastély (XVII. század)
Ferences kolostor és templom (XV.
század)
Római katolikus templom (XIII-XIV.
század)
Bartók Béla-emléktábla (ukrán nyelvű)
Révész Imre festőművész (1859-1945)
sírja a városi temetőben
Perényi-emléktábla
Az 1944-ben elhurcolt zsidók emlék-
táblája

Aknaszlatina: Kunigunda-sóbánya

Badaló: Petőfi-emléktábla a református
templom falán

Beregardó: Beregszászi Nagy Pál
síremléke

Beregszentmiklós: Várkastély - a
Rákóczi, majd a Schönborn-családé
(XV. század)

Csap: Római katolikus templom (újjá-
építve a XIX. század elején)

Csetfalva: Faharangláb (XVIII. század)

Dolha: Teleki-kastély (1798)
Az 1703-as kuruc felkelés
emlékoszlopa

Gát: Kovács Vilmos-emléktábla

Huszt: Huszt várának romja (építését
1090-ben Szent László kezdte meg,
s III. Béla fejezte be 1191-ben.) Re-
formátus templom (1523-1524-től)
Petróczi Kata Szidónia költőnő
(1662-1708) sírja

Kígyós: Harangláb (XIII -XIV. század)

Nevicke: Az ungvári munkások első
majálisának emlékhelye (1899)

Nagykomját: Miklós templom (1620)

Salánk: Rákóczi -Mikes-emléktábla

Szerednye: Borpince (XVI. század)
Dobó István, a Dobóruszkan eltemetett,
hős egri várkapitány kriptája

Szolyva: Szent Mihály görög katolikus
templom és harangtorony (1758)
Sztálinizmus áldozatainak
emlékparkja

Técső: Református templom (XIII-XIV.
század)
Kossuth Lajos mellszobra
Hollósy Simon festőművész
(1857-1918) emléktáblája

Tiszaújlak: Esze Tamás-emléktábla az
egykori Sóhivatal falán. A Tisza- híd
mellett állították fel újra azt a
Turul-madaras emlékoszlopot,
amely a Rákóczi-szabadságharc első
győztes csatáját örökíti meg.

Visk: Lassú István statisztikus
(1797-1852) emléktáblája.

AZ UNGVÁRI HUNGAROLÓGIAI KÖZPONT FELADATAI A KÖVETKEZŐK:

1. Mint szervezési központ

- segítséget nyújt a Szovjetunió és Magyarország megfelelő minisztériumainak hungarológiai és russzisztikai kormányközi vegyesbizottságok létrehozásában;
- segíti a vegyesbizottságnak, mint a két minisztérium konzultatív és koordinációs szervének gyümölcsöző munkáját:
 - a) a hungarológiai szaktantárgyak oktatásának és a fontosabb hungarológiai és finnugrisztikai kutatások megszervezésében;
 - b) a hungarológiai szaktantárgyak fontosabb oktatásmódszertani, formai és tartalmi problémáinak (tantervek, programok, tankönyvek stb.) megvitatásában;
 - c) a hungarológiai diszciplínák oktatásának tervezésében a nem nyelvész szakos hallgatók (történészek, etnográfusok, közgazdászok stb.) számára;
- megszervezi a Szovjet Hungarológiai Bizottságot, amely segíteni fogja a Központot a hungarológiai szaktárgyak oktatásának és a fontosabb hungarológiai kutatásának koordinálásában;
- szoros kapcsolatokat létesít az ország azon főiskolaival és tudományos intézményeivel, amelyekben hungarológiai kutatások folynak, koordinálja és irányítja azok munkáját;
- szoros kapcsolatokat létesít a Nemzetközi Magyar Filológiai Társasággal és más országok hungarológiai központjaival;
- szervezési, módszertani és tudományos téren segítséget nyújt a Kárpátontúli terület magyar tanítási-nyelvű iskoláinak, a területi tanfelügyelőségnek, a Pedagógus Továbbképző Intézetnek, a magyar nyelven megjelenő területi és járási lapoknak, a területi rádió és televízió magyar szerkesztőségeinek, valamint a Kárpáti Kiadónak és a Ragyanszka Skola Tankönyvkiadónak;
- megszervezi az SZSZKSZ-ben megjelenő hungarológiai tankönyveknek és tudományos, módszertani segédkönyvek köteles példányainak cseréjét;
- megszervezi a nemzetközi hungarológiai kiadványok cseréjét;
- részt vesz a hungarológiai alapkönyvtár létrehozásában és fejlesztésében, új kiadványokkal bővíti és biztosítja a könyvtár használatát a diákok és kutatók számára.

2. Mint pedagógiai központ

- segít szervezni és koordinálni a hungarisztikai és finnugrisztikai szakképzést az SZSZKSZ főiskoláján;
- elősegíti a magyar nyelv (mint idegen nyelv és mint anyanyelv) oktatását az SZSZKSZ más intézményeiben, iskoláiban és főiskoláin, ahol eddig hungarológiai szaktantárgyakat nem oktattak;

- elősegíti fontos hungarológiai kérdések magas színvonalú oktatását nem nyelvész szakosok számára (például szakkollégiumok előadása történészeknek, etnográfusoknak, közgazdászoknak és a magyar tanítási nyelvű iskolák különféle szaktanárainak);
- segítséget nyújt a magyar nyelv- és irodalomtanárok képzésében a Kárpánton túl magyar tanítási nyelvű iskolái számára;
- koordinálja a tankönyvek és módszertani segédkönyvek kiadását a terület magyar tanítási-nyelvű iskolái számára, és segítséget nyújt a magyar filológiai tanszék tanárainak és az iskolai tanároknak azok megírásában és kiadásában;
- biztosítja és koordinálja a hungarológiai szaktanárok szakmai (oktatási és tudományos) továbbképzését (továbbképző tanfolyamok, ösztöndíjak, konzultációk stb.);
- részt vesz a hungarológiai oktatás tökéletesítésével kapcsolatos nemzetközi munkában;
- tervezi a diákok, középiskolai tanítók és főiskolai tanárok cseréjét szakmai továbbképzés céljából, valamint normatív magyar nyelv és irodalom szakkollégiumok előadását, diákok rövidebb vagy hosszabb ideig terjedő oktatását az MNK főiskoláin, a nem nyelvész szakos végzősök átképző tanfolyamát a megfelelő szaktantárgyak (fizika, matematika, kémia stb.) terminológiájának elsajátítására, művészeti szakemberek, tánctanárok, kórusvezetők stb. képzését.

3. Mint tudományos és kutatóközpont

- nyilvántartja, szervezi és koordinálja a tudományos kutatómunkát a Szovjetunió tanintézteiben és tudományos intézményeiben, kezdeményez, javaslatokat tesz és kidolgozza a hungarológiai tudományos kutatások tematikáját;
- önálló tudományos kutatómunkát végez a hungarológia terén a tanszék tudományos kádereinek segítségével;
- javaslatokat dolgoz ki a vegyesbizottság és a Szovjet Hungarológiai Bizottság részére a hungarológiai kutatások közelebbi és távolabbi terveire vonatkozóan és ellenőrzi azok teljesítésének menetét;
- nemzetközi és országos tudományos konferenciákat, szimpózionokat és értekezleteket szervez és rendez;
- biztosítja a tudományos eredmények publikálását, segítséget nyújt a publikálási lehetőségek megteremtésében és kibővítésében a Szovjetunió területén működő kutatók számára;
- tudományos munkákat és folyóiratokat cserél;
- szerkeszti és kibocsátja „A Szovjet Hungarológia Kérdései” című időszakos hungarológiai gyűjteményt;
- részt vesz a nemzetközi hungarológiai értekezleten;
- szervezi a hungarológiai tárgyú levéltári anyagok feltárását és feldolgozását mind a Kárpánton túl területén, mind az SZSZKSZ más városainak levéltáraiban;
- magyarországi lektort és vendégtanárokat (professzorokat) von be a Központ munkájába.

4. Mint információs központ

- ellátja a diákokat, középiskolai tanítókat és főiskolai tanárokat, kutatókat és minden hungarológia iránt érdeklődőt a szükséges információs és forrásanyagokkal;
- megszerzi a szükséges tudományos információt, rendszerezi azt és továbbítja a hungarológiai kutatópontoknak;
- kapcsolatot tart fenn a hungarológiai központok munkájával kapcsolatos feladatok elvégzésére felhatalmazott Magyar Lectori Központtal;
- tájékoztatja az SZSZKSZ Főiskolai és Középfokú Szakoktatásügyi Minisztériumát a végzett munkáról, a hungarológia terén a nemzetközi együttműködés eredményeiről és a publikált kiadványokról;
- mint a Nemzetközi Magyar Filológiai Társaság kollektív tagja kapcsolatokat tart fenn a nemzetközi szervezetekkel és velük tudományos információt cserél.

A terveket remélhetően mind több tett követi. Bízható, hogy 1989 augusztusában Ungváron tartotta ülését a Nemzetközi Magyar Filológiai Társaság végrehajtó bizottsága, 21 ország neves tudósának részvételével.

MAGYAR ISKOLÁK KÁRPÁTALJÁN

A beregszászi járás magyar iskolái

1920/21-es tanév:

óvoda	népiskola		polgári ossz.
10	állami:	24	1
	református:	24	
	római kat.:	4	
	görög kat.:	6	
	községi:	1	50
			+4 ruszin tannyelvű

1930/31-es tanév:

óvoda	népiskola		polgári ossz.
8	állami:	26	1
	református:	20	
	római kat.:	5	
	görög kat.:	6	
	községi:	1	55
			+8 ruszin tannyelvű

1937/38-as tanév:

	óvoda	népiskola		polgári ossz.
állami:	12	állami:	36	1
községi:	1	református:	15	
ezekből 8 magyar,		római kat.:	5	
5 ruszin tannyelvű		görög kat.:	6	
		községi:	1	47
				+16 ruszin tannyelvű

Az egyetlen állami polgári iskola Beregszászon működött, amely az impériumváltás-kor még teljesen magyar tannyelvű volt, az 1930/31-es tanévtől kezdve azonban már párhuzamos magyar, illetve ukrán osztályokkal oktatott. Az utóbbihoz hasonló volt a helyzet Munkácson, ahol már az 1920/21-es tanévtől - csakúgy, mint ezidőtől az ungvári állami polgáriban - párhuzamos magyar, illetve ukrán osztályokban tanultak a kárpátaljai fiatalok.

A munkácsi járás magyar iskolái

1920/21-es tanév:	óvoda	népiskola	összesen
	7	állami: 34	45, ebből: 36 ruszin
	valamennyi állami	római kat.: 5	9 magyar (8 településen)
	és ruszin tannyelvű	görög kat.: 2	1 német
		evangélikus: 3	
		községi: 1	
1930/31-es tanév:	óvoda	népiskola	összesen
	állami: 15	állami: 38	50, ebből: 32 ruszin
	római kat.: 1	római kat.: 5	10 magyar (8 településen)
	ebből: 12 ruszin	görög kat.: 2	10 német
	2 magyar	evangélikus: 3	
	2 német	községi: 2	
1937/38-as tanév:	óvoda	népiskola	összesen
	állami: 17	állami: 49	59, ebből: 37 ruszin
	római kat.: 1	római kat.: 4	12 magyar (8 településen)
	ebből: 15 ruszin	görög kat.: 2	10 német
	2 magyar	evangélikus: 3	
	1 német	községi: 1	

A nagyszőlőst járás magyar iskolái

1920/21-es tanév:	óvoda	népiskola	összesen
	állami: 3	állami: 10	39 ebből: 20 ruszin
	ebből: 2 ruszin	római kat.: 4	21 magyar (19 településen)
	1 magyar	görög kat.: 10	
		református: 15	
1930/31-es tanév:	állami: 4,	állami: 18	32, ebből: 21 magyar
	ebből: 3 ruszin	római kat.: 4	
	1 magyar	görög kat.: 10	
1937/38-as tanév:	állami: 15	állami: 49	65, ebből: 42 ruszin
	görög kat.: 1	római kat.: 2	23 magyar
	ebből: 15 ruszin	görög kat.: 2	
	1 magyar	reform.:12	

Az ungvári járás magyar iskolái

1920/21-es tanév	óvoda		népiskola		összesen
		állami: 6 római kat.: 2, ezekből: 5 ruszin, 3 magyar	állami: 19 római kat.: 7 görög kat.: 23 reform.: 8		57, ebből 37 ruszin 20 magyar (18 településen)
1930/31-es tanév:		állami: 6 római kat.: 2 görög kat.: 1, ezekből: 6 ruszin, 3 magyar	állami: 26 római kat.: 6 görög kat.: 17 református: 10 izraelita: 1		60, ebből: 34 ruszin 25 magyar (18 településen) 1 izraelita
	1937/38-as tanév:	állami: 7 római kat.: 2 görög kat.: 1, ezekből 7 ruszin, 3 magyar	állami: 43 római kat.: 6 görög kat.: 3 református: 8		60, ebből: 36 ruszin 24 magyar (18 településen)

1944 után

Sorszám	A helység neve	Mikor szervezték az iskolát				A tanulók összlétszáma az 1989/90-es tanévben	Közülük magyar nemzetiségű	A tanulók megoszlása a különböző tantervi osztályokban			Az igazgató neve	Megjegyzés
		Az iskola jellege Elemivé	Általánosság	Középiskolává	magyar			ukrán	orosz			
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
1.	Aknaszlatina	k				215	215	215				Romah Márta
2.	Akli	e	1945			20	20	20				Danku K.
3.	Akli	á	1945	1951		111	111	111				Tóth Melánia
4.	Aszfely	e	1945			22	22	22				Kovács Anikó
5.	Badaló	á	1945	1948		163	163	163				Szabó Árpád
6.	Barkaszó	k		1945	1977	381	310	222	159			Hadar Katalin
7.	Bátyú	k		1945	1954	552	412	355		197		Ember István
8.	Bene	á	1945	1948		121	121	121				Sztojka Jolán
9.	Beregsom	á	1945	1951		148	148	148				Voloscsuk László
10.	Beregrákos	á	1945			151	149	151				Molnár Katalin
11.	Beregújfalú	á	1945	1948		192	176	176	16			Géci Elemér

12.	Batár	e	1945- 1984	1952		25	25	25		Morvai Margit	1984-től Nevet- lenbe járnak, csak elemi iskola működik	
13.	Borzsova	á	1945	1951		166	162	166		Homoki Zoltán		
14.	Bótrágy	á	1946	1951		211	156	110	101	Todávcsics Kornélia Gál- Fedor Zoltán		
15.	Beregszász (6. sz.)	á				258	258					
16.	Beregszász (7- sz.)	á	1948	1957		295	36	295		Nagy Magdolna	cigányiskola	
17.	Beregszász (9. sz.)	á	1945	1949		124	122	124		Papp István Popovics József	Beregardói iskola	
18.	Beregszász (bentlakásos)					277	122	155				
19.	Beregszász (3. sz.)	k	1945	1951	1966	239	239	239		Kiss Zoltán		
20.	Beregszász (4. sz.)	k		1945	1953	732	732	732		Szabad Géza		
21.	Beregszász (8. sz.)	k			1973	302	302	302		Hajla József		
22.	Csap (2. sz.)	k			1945/1953/	60	694	694	694	Sütő Ottó	1960-tól önálló	
23.	Csetfalva	á			1946	58	58	58		Sitka Károly		
24.	Csongor	á			1946	301	301	301		Hadar Vince		
25.	Csonkapapi	á	1945	1949		147	147	147		Márkus Miklós		
26.	Csoma	k		1945	1986	724	602	264	218	242	Picur Ferenc	1986-ban a körze- tesítés után lett három tannyelvű
27.	Dercen	k	1946	1948	1956	534	532	534		Bíró István		
28.	Déda	á				180	168	168	12	Tóth János		
29.	Eszeny	k		1946	1978	372	372	372		Badó József		
30.	Feketeardó	k	1945	1949	1974	503	kb. 130	62	441	Vaszil Kucik	A magyar általá- nos iskolát 1974- ben az ukrán kö- zépiskolába köl- töztették, és azon- nal 9. osztály is nyit. 1980-ban a két iskola egye- sült (jelenleg nincs 1-4., 7. ma- gyar osztálya)	
31.	Fertősalmás	á		1945		129	129	129		Bücs Mihály		
32.	Forgolány	á	1945	1952		102	102	102		Fóri Tivadar		
33.	Fomos	á	1946	1949		108	208	208		Darcsi Zoltán		
34.	Gát	k		1946	1969	462	457	383		79 Kovács Emil	1986-tól nem in- dult orosz nyelvű osztály	
35.	Gút	á	1946	1964		174	169	169	5	Sin József		
35.	Gállocs	e	1945			17	17	17		Dorohovics An- géla		
37.	Halábor	e	1986	1945		23	23	23		Kócsi Aladár	1986-ban a cso- rnai iskola felépí- téskor megszűnt az általános	
38.	Homok	á	1945	1957		374	149	121	253	Teszlovics Anna		

39.	Harangláb	á	1945	1949		84	74	72	12	Csépes Ödön
40.	Helyen	á	1945	1961		125	125	125		Tóth Tibor
41.	Izsnyéte	á		1945		132	132	132		Derkács László
42.	Koncháza	e	1945			45	45	45		Slinszki Katalin
43.	Kígyós	á		1946		102	99	102		Komán Anna
44.	Kisbégány	á	1945	1960		140	140	140		Makó Béla
45.	Kisdobrony	á		1945		288	288	288		Balog Margit
46.-	Kisgejőc	e	1945			36	36	36		Bogáty Mária
47.	Kisrát	á		1945		161	148	148	13	Tóth Bertalan
48.	Mezőkaszony	k		1945	1953	476	468	476		Halász József
49.	Macsola	e	1945			20	20	20		Homoki Sarolta
50.	Makkosjánosi	k	1945	1950	•1977	682	557	267	415	Kovály Péter
51.	Mezővári	k		1945	1953	544	540	332	212	Bihari András
52.	Munkács (3. sz.)	k		1947	1954	500	449	276	224	Oláh György
53.	Munkács (14. sz.)	á		1964		393	3	393		Szabó Miklós cigányiskola
54.	Nagypalád	k		1945	1983	315	315	315		Seres Károly
55.	Nagybereg	k		1945	1953	510	382	350	160	Braun Béla
56.	Nagybégány	á	1945	1952		216	185	132	84	Bajó János
57.	Nagydobrony	k		1945	1953	1003	994	676	327	Nagy Sándor
58.	Nagygejőc	á		1945		134	134	134		Györke Viktória
59.	Nagymuzsaly	k		1945	1978	472	417	255	202	15 Vidnyánszky József
60.	Nagyszőlős	k	1945	1956	1247	298	212	1062		Román Jozsip
61.	Nevetlenfalu	k		1945	1988	419	358	245	174	Kövesligeti Vaszil
62.	Palágykomrác	e	1946			113	113	113		Tkacsuk Katalin
63.	Palló	e	1945			10	10	10		Pócs Piroska
64.	Péterfalva	k	1945	1947	1956	381	381	310	71	Borbély Ferenc
65.	Rafajnaújfalu	á	1945	1964		136	136	136		Bíró Emó
66.	Salánk	k		1945	1976	522	435	248	274	Homoki István
67.	Sárosoroszi	á	1945	1953		110	110	110		Sebi András
68.	Sislóc	k		1945		301	264	264	37	Rehó Viktor
69.	Szalóka	e	1945			44	44	44		Bakura Olga
70.	Szemyc	á		1945		267	266	267		Bimba Károly
71.	Szürte	k	1945	1948	1956	356	256	241	115	Timosenkó Ludmilla
72.	Szőlősgyula	á	1945	1948		217	217	217		Matyi József
73.	Técső	k		1946	1957	247	243	247		Ambrus Pál
74.	Tiszaágtelek	e	1945			51	51	51		Ráli Géza
75.	Tiszaásvány	e	1945			42	42	42		Kertész Piroska
76.	Tisza bökény	á	1945	1949		237	237	237		Varga László
77.	Tiszakeresztúr	á		1948		86	86	86		Megyeri Béla
78.	Tiszasalamon	á	1945	1961		120	94	94	26	Berta Irén
79.	Tiszaújlak	k		1949	1972	233	233	233		Ratkovszki István
80.	Ungtamóc	e	1945			10	10	10		Ködöböcz László
81.	Ungvár	k		1946	1954	631	524	631		Jurij Aljohin
82.	Visk	k		1945	1957	404	404	404		Molnár Tibor
83.	Verbóc	á		1945		306	299	306		Varga Mihály
84.	Zápszony	á		1945		268	266	152	116	Csorna Sándor
	összesen:					22870	19160	17453	3934	1483

Csepren, Fancsikán, Rahón, Kőrösmezőn, heti egy órában fakultációként már tanulnak magyar nyelvet a gyerekek.

Tiszaújhelyen 1990-től magyar tannyelvű osztályt nyitottak.

Az adatok az iskolák igazgatóságától származnak.

Az iskolák számának változása 1987 és 1990 között

1987/88-as tanév				1989/90-es tanév			
<i>Elemi iskola</i>	<i>Ált. iskola</i>	<i>Közép iskola</i>	<i>Összesen</i>	<i>Elemi iskola</i>	<i>Ált. iskola</i>	<i>Közép iskola</i>	<i>összesen</i>
Magyar tannyelvű iskolák 13 26 11 50				11	29	13	53
Ukrán-magyar tannyelvű iskolák 9 8 17					10	9	19
Orosz-magyar tannyelvű iskolák 8		7	15		4 6 10		
Ukrán-orosz-magyar tannyelvű iskolák 3 3							2 2
Összesen: 13 43 29			85	11 43 30 84			

Az első osztályba beiskolázott tanulók száma összkárpátaljai viszonylatban

	1989/90-es tanév		
	<i>A beiskolázott tanulók száma százalékban</i>	<i>Részarány</i>	<i>A beiskolázott tanulók száma százalékban</i>
Ukrán tannyelvű osztályok	18.104	81,8	17.452 81,9
tannyelvű osztályok		1934 8,7	1399 6,6
Magyar tannyelvű osztályok	1586	7,2	1914 9,0
Román (moldován) tannyelvű osztályok	499	2 3	525 2,5

1990/91-es tanév

Város vagy járás	A tanulók összlétszáma	A magyar tagozaton tanulók száma	A magyar tagozaton tanulók száma %-ban kifejezve	A magyar népesség %-aránya*	Az 5. és 4. oszlop közti különbség	Asszimilációs mutató $\frac{\text{4. oszlop}}{\text{5. oszlop}} \times 100\%$
Ungvár	17.700	677	3,82	7,91	4,09	51,7%
Munkács	12542	689	5,49	9,64	4,15	43,0%
Ungvári járás	9.758	2169	22,50	38,07	15,57	40,9%
Munkácsi járás	16251	1.799	11,07	12,14	1,07	8,8%
Nagyszőlősi járás	19.134	2874	15,02	26,33	11,31	43,0%
Beregszászi járás	13074	7220	55,22	71,33	16,11	22,6%
Husztai járás	21.711	407	1,87	5,26	3,39	64,4%
Técsői járás	29213	471	1,61	4,59	2,94	64,1%

- 1979-es adatok. Az új népszámlálások járásonként! adatai még nem publikusak.
- Amely azt jelöli, hogy a magyar gyerekek hány százaléka nem jár anyanyelvű osztályba.

	1989/90-es tanév				1990/91-es tanév			
	elemi	általános	közép	összesen	elemi	általános	közép	összesen
	11	29	13	53	11	'XA	14	59
Ukrán-magyar		10	9	19	2	8	8	18
Orosz-magyar		4	6	10		2	6	8
Ukrán-orosz-magyar			2	2		i*	2	3
összesen	11	43	30	84	13	45	30	88

' Kimutatásunk itt a tiszasalamoni iskolát tünteti fel, amely ugyan háromnyelvű, de a magyar tagozat Tiszasalamonban, az ukrán pedig a szomszédos Strázs községben működik (ennek vannak orosz osztályai is), a magyar részleg tehát viszonylagos önállóságot élvez.

REFORMÁTUS GYÜLEKEZETEK KÁRPÁTALJÁN

A községek neve utáni szám az egyház keletkezésének esztendejét mutatja; a következő szám azt, hány lelket számlál az egyházközösség (becsült adatok: a legtöbb községben csak a 18 éven felüli híveket tartják számon); a sorok végén a lelkipásztorok nevét tüntettük fel.

1.	Akli	1610	500	Oroszi Pál
2.	Asztély	1729	250	Forgon Pál
3.	Badaló	1550	800	Czirók Béla
4.	Barkaszó	1600	600	Gulácsy Lajos
5.	Bátfa	XVI. sz.	150	Szabó Géza
6.	Bátyú	1700	1400	Sütő László
7.	Bene	1593	500	Papp István
8.	Beregsom	1605	600	Sütő László
9.	Beregrákos	1595	1000	Gulácsy Lajos
10.	Beregszász	1548	6000	Forgon Pál
11.	Beregújfalu	1645	1200	Papp István
12.	Borzsova	1552	500	Czirók Béla
13.	Bótrágy	1595	900	Bán Zoltán
14.	Csap	1642	900	Horkay László
15.	Csepe	1700	200	Szűcs András
16.	Csetfalva	XVI. sz.	400	Lajos Mihály
17.	Csongor	1700	800	Gulácsy Lajos
18.	Csonkapapi	1550	650	Sütő László
19.	Dercen	1593	1500	Szabó Béla
20.	Déda	1556	850	Orosz Tibor
21.	Eszeny	1772	1000	Horkay László
22.	Fancsika	1560	300	Pocsai Vince
23.	Feketeadó	1700	500	Szűcs András
24.	Feketepatak	1580	600	Homoki Gábor
25.	Fertősalmás	?	500	Oroszi Pál
26.	Forgolány	1800	600	Szűcs András
27.	Fornos	1758	500	Szabó Béla
28.	Gálocs	1700	500	Szabó Géza
29.	Gát	1599	1000	Szabó Béla
30.	Gecse	1714	200	Czirók Béla
31.	Gödényháza	1700	400	Szűcs András
32.	Gút	1645	1100	Orosz Tibor
33.	Halábor	1559	400	Czirók Béla

34.	Harangláb	1630	500	Bán Zoltán
35.	Hetyen	1607	800	Bán Zoltán
36.	Huszt	1524	500	Kiss Lajos
37.	Izsnyéte	1595	800	Szabó Béla
38.	Kígyós	1590	400	Forgon Pál
39.	Királyháza	1600	250	Szűcs András
40.	Kisbégány	1640	850	Orosz Tibor
41.	Kisdobrony	1618	900	Kiss Ernő
42.	Kisgejőc	1648	350	Stefán Miklós
43.	Kisrát	1600	500	Stefán Miklós
44.	Korláthelmecc	1618	400	Szabó Géza
45.	Macsola	1592	150	Czirók Béla
46.	Makkosjánosi	1595	300	Pocsi Vince
47.	Mátyfalva	1600	140	Homoki Gábor
48.	Mezőkaszony	1560	1200	Bán Zoltán
49.	Mezővári	1560	1500	Czirók Béla
50.	Minaj	1767	300	Szabó Géza
51.	Munkács	1532	900	Gulácsy Lajos
52.	Nagybereg	1550	2000	Pocsi Vince
53.	Nagybégány	1600	800	Orosz Tibor
54.	Nagydobrony	1600	3000	Horkay László
55.	Nagygejőc	1664	500	Stefán Miklós
56.	Nagymuzsaly	1554	500	Papp István
57.	Nagypalád	XVI. sz.	1000	Oroszi Pál
58.	Nagyszőlős	1560	900	Homoki Gábor
59.	Nevetlenfalu	9	300	Oroszi Pál
60.	Palágykomoróc	1575	500	Stefán Miklós
61.	Palló	1786	200	Szabó Géza
62.	Péterfalva	1640	600	Baráth Imre
63.	Rafajnaújfalu	1645	500	Bán Zoltán
64.	Salánk	1550	1000	Lajos Mihály
65.	Sárosoroszi	1530	300	Papp István
66.	Szalóka	1742	500	Kiss Ernő
67.	Szernye	1595	800	Horkay László
68.	Szúrte	1550	500	Stefán Miklós
69.	Szőlősgyula	XVI. sz.	700	Oroszi Pál
70.	Tekeháza	1560	500	Szűcs András
71.	Técső	1546	1500	Baráth Imre
72.	Tiszaágtelek	1618	500	Kiss Ernő
73.	Tiszaásvány	1768	400	Kiss Ernő
74.	Tiszabökény	1700	500	Baráth Imre

75.	Tiszakeresztúr	1650	500	Lajos Mihály
76.	Tiszasalamon	1618	400	Kiss Ernő
77.	Tiszaújhely	1600	300	Homoki Gábor
78.	Tiszaújlak	1650	900	Baráth Imre
79.	Tivadarfalva	1605	600	Baráth Imre
80.	Ungtarnóc	1617	200	Szabó Géza
81.	Ungvár	1546	1000	Szabó Géza
82.	Verbóc	1570	500	Homoki Gábor
83.	Visk	1556	3000	Józan Lajos
84.	Zápszony	1605	600	Bán Zoltán

KÁRPÁTALJA RÓMAI KATOLIKUS EGYHÁZKÖZSÉGEI

A vastag betűvel kiemelt nevek: plébániák, ahol 1950-ig templom és állandó lelkipásztor volt, valamint anyakönyvezés. Egyéb nevek: filiális egyházközségek (települések templommal, ahová a szomszédos plébániáról járt lelkipásztor). Jelenleg paphiány miatt egy-egy lelkipásztor több helyen is végez szolgálatot. Szolgálatának fő helyét *-gal jelöltük. A község nevét követően a hívek többségének anyanyelvét tüntettük fel, illetve azt, milyen nyelven folyik az istentisztelet (*m* = magyarul, *sz* = szlovákul, *n*=németül). Ezt követően az alapítás vagy újraalapítás idejét adjuk meg (a török idők után, illetve az 1989-ben visszaadott templomok esetében). A következő évszám (zárójelben) az anyakönyvezés kezdete a plébániákon. A lelkipásztorok neve előtt a hívek becsült száma szerepel.

Aknaszlatina <i>m</i>	1833 (1833)	1600	Hudra Lajos*
Alsógereben <i>m-n</i>	XIX.s sz. vége	150	Heveli Antal
Bárdháza <i>n</i>	1773 (1773)	600	Heveli Antal
Bene <i>m</i>	1940 (1940)	200	Lánczki István
Beregszász <i>m</i>	XIII. sz.-1751 (1723)	5500	Lánczki István
Bulcsu <i>m</i>	1920 1989	300	Lánczki István
Bustyaháza <i>m</i>	1895 1989,	350	Majnek Jenő Antal
Csap ¹ <i>m</i>	1890 (1890)	1350	Horváth Ágoston
Csaszlócz <i>m</i>	1841 (1841)	350	Horváth Ágoston
Dől ha <i>sz-m</i>	1920 (1920)	1000	Zsarkowszki Péter
Dombó ² <i>n</i>	1778 (1772)		
Fancsika <i>m</i>	XIV. sz. 1756	250	Radics Mátyás Dávid
Feketeardó <i>m</i>	XIX. sz. (1920)	200	Radics Mátyás Dávid
Felsődomonya <i>sz</i>	XIV. sz. (1723)	550	Zsarkowszki Péter
Felsokerepec <i>n</i>	1788 (1788)	600	Heveli Antal
Frigyesfalva <i>m-sz</i>	XIX. sz	300 •	Dióssi Géza Kornél
Gyergyánliget <i>m</i>	1786 (1785)	650	Hudra Lajos
Hlubokasz	XIX. sz.-1989	300	Zsarkowszki Péter
Homok <i>m</i>	XIX. sz.	300	Károlyi Lajos
Huszt <i>m-n</i>	XIV. sz-1765 (1720)	1700	Majnek Jenő Antal*

Kerekhegy <i>m</i>	XIX. sz.	250	Majnek Jenő Antal
Királyháza <i>m</i>	XIV. sz.-1727	1100	Radics Mátyás Dávid
Királymező ³ <i>n</i>	1777 (1777)	800	Macejkó János
Kisrút <i>m</i>	1718 (1718)	400	Károlyi Lajos
Kisszelmenc <i>m</i>	1940 (1940)	300	Károlyi Lajos
Klacsanó <i>sz</i>	1870-1989	200	Csáti József
Kőrösmező <i>m</i>	1785 (1785)	1100	Bohán Béla
Macsola <i>m</i>	XIX. sz.-1989	150	Lánczki István
Mezőkaszony <i>m</i>	XIV. sz.-1750 (1750)	400	Károlyi Lajos
Munkács <i>m-n</i>	XIII. sz.-1600 (1721)	4500	Csáti József* (helyettes: Dióssy Géza Kornél)
Munkácsvárálja <i>m-n</i>	1785	500	Dióssi Géza Kornél
Nagyberezna <i>sz</i>	1801 (1801)	600	Zsarkowszki Péter
Nagybocskó ⁴ <i>m</i>	1796		
Nagyjegőc <i>m</i>	1940-1989	350	még nincs kijelölve
Nagyszőlős <i>m</i>	XIII. sz.-1700-1989 (1693)	3400	Zatykó János Lásdó*
Németmokra <i>n</i>	1812	400	Macejkó János
Nevetlenfalu <i>m</i>	XIV. sz.-1744 (1790)	300	Radics Mátyás Dávid
Órdarma <i>sz-m</i>	XIV. sz.-1740 (1742)	1989 650	Zsarkowszki Péter
Perecseny <i>m-sz</i>	1920 körül (1926)	750	Zsarkowszki Péter
Pósháza <i>n</i>	17%-1913	600	Dióssi Géza Kornél
Rahó <i>m</i>	1791 (1791)	1400	Bohán Béla*
Sárosoroszi <i>m</i>	1829 (1849)	250	Károlyi Lajos
Szerednye <i>sz-m</i>	1805 (1805)	800	Zsarkowszki Péter*
Szolyva ⁵ <i>m-sz-n</i>	1863 (1863)	1500	Heveli Antal*
Szürte <i>m</i>	XIX. sz.	350	Horváth Ágoston
Técsőm	XIV. sz.-1780 (1780)	950	Majnek Jenő Antal

Tiszaújlak <i>m</i>	XIV. sz. (1735)	800	Lánczki István
Turjaremete	1854-1989 <i>sz-m</i>	850 (1833)	Zsarkowszki Péter
Újfalu (Alsóschönborn)	XIX. sz.	500	Heveli Antal
Ung-Huta <i>sz</i>	1935-1989	700	Zsarkowszki Péter
Ungvár <i>m</i>	XIV. sz.-1690 (1700)	6300	Horváth Ágoston*
Várpalánka <i>m</i>	XIX. sz.-1989 (1912)	1100	Dóssi Géza Kornél*
Viskm	XIV. sz.-1780 1755	800	Majnek Jenő Antal

A következő falvak templomait lerombolták: Korláthelmec, Puznyákfalva, Szinyák-Kékesfürdő, Újtövifalva, Ung-Radvánc. Még nem használható Téglás temploma.

¹A templomot reformátusok is használják, amíg a világháborúban lerombolt templomuk fel nem épül.

²A II. világháború után megszűnt.

³Alapítva Németmokrán, onnan áthelyezve.

⁴A hívek nagyrésze itt él, de a templom román területre került.

⁵Alapítva Újtövisfalván, onnan áthelyezve.

KARPATALJAI MAGYAR HELYSEGNEVSZOTAR*

Magyar, ukrán, orosz

Akii (<i>Öreg</i> ~)	Клинове	Клиновое
Akiihegy <i>/Szőlőhegy/</i>	Клиновецька Гора	Клиновецкая Гора
Alsókerepec	Нижній Коропець	Нижний Коропец
Alsóremete	Нижні Ремети	Нижние Реметы
Alsóverecke	Нижні Ворота	Нижние Ворота
Ardó (<i>Bereg</i> ~)	Чопівка	Чопивка
Ásvány (<i>Tisza</i> ~)	Мінеральне	Минеральное
Asztély	Лужанка	Лужанка
Badaló	Бодолів	Бодолов
Badó	Бадів	Бадов
Bakos (<i>Kis</i> ~)	Бакош	Бакош
Báláz sér	Балажиеве	Балажова
Baranya	Баранинці	Баранинцы
Barkaszó	Баркасове	Баркасово
Barvinkos	Барвінок	Барвинок
Batár	Братове	Братово
Bátfa	Деревці	Деревцы
Bátyú	Вузлове	Узловое
Bene	Добросілля	Доброселье
Bereg (<i>Nagy</i> ~)	Береги	Береги
Beregszász	Берегове	Берегово
Beregszentmiklós	Чинадіево	Чинадиево
Beregújfalu	Нове Село	Новое Село
Borzsova (<i>Nagy</i> ~)	Боржава	Боржава
Botfalva	Прикордонне	Прикордонное
Bótrágy	Батрадь	Батрадь
Bökény (<i>Tisza</i> ~)	Бобове	Бобовое

* A jegyzék a magyar helységek mellett a gyakrabban előforduló ruszin helységek nevét is tartalmazza!

Bulesu (<i>Kis~, Nagy~</i>)	Булчу	Булчу
Bustyaháza	Буштина	Буштына
Csap	Чоп	Чоп
Császlóc	Часлівці	Часловцы
Csepe	Чепа	Чепа
Cservona	Червоне	Червоное
Csetfalva	Четове	Четово
Csikósgorond	Чикошгоронда	Чикошгоронда
Csorna (<i>Tisza~</i>)	Чома	Чома
Csomafalva	Затисівка	Затисовка
Csongor (<i>Csomya</i>)	Чомонин	Чомонин
Csonkás	Притисянське	Притисянское
Danyilovka	Данилівка	Даниловка
Daróc	Дравці	Дравцы
Déda (<i>Bereg~</i>)	Дідове	Дедово
Demicső	Діміче	Демечи
Dercen	Дрисина	Дрисина
Dolha	Довге	Долгое
Eszeny	Яворове	Яворово
Fancsika	Фанчікове	Фанчиково
Farkasfalva (<i>Tisza~</i>)	Вовчанське	Вовчанское
Feketeadó	Чорнотисів	Чернотисов
Feketepatak	Чорний Потік	Черный Поток
Fekete-Tiszahegy	Горбки	Горбки
Felsőkerepec	Верхній Коропець	Верхний Коропец
Felsőremete	Верхні Ремети	Верхние Реметы
Felsőverecke	Верхні Ворота	Верхние Ворота
Fertősalmás	Заболоття	Заболотье
Forgolány	Дівічне	Девичное
Fornos	Ліскове	Лесковое
Gálocs	Галоч	Галоч
Gát	Гать	Гать
Gecse (<i>Mező~</i>)	Геча	Геча
Gorond	Горонда	Горонда
Gödénháza	Гудя	Гудя

Gút (<i>Nagy—, Kis—, Két—</i>)	Гараздівка	Гараздовка
Gyula (<i>Szőlős-</i>)	Юлівці	Юливцы
Halábor	Грабарів	Грабаров
Harangláb (<i>Kis-</i>)	Дзвінкове	Дзвонковое
Helmec (<i>Korlát—</i>)	Холмедь	Холмец
Hetény	Хетені	Хетени
Hetyen	Липове	Липовое
Homok (<i>Kincses—</i>)	Холмок	Холмок
Homok (<i>Mező—</i>)	Холмок	Холмок
Hosszúmező (<i>Ung—</i>)	Довге Поле	Долгое Поле
Hömlóc	Холмовець	Холмовец
Huszt	Хуст	Хуст
Ilonca	Ільниця	Ильница
Ilosva	Іршава	Иршава
Izsnyéte	Жнятине	Жнятино
Jablonovka	Яблонівка	Яблоновка
Jánosi (<i>Makkos—</i>)	Іванівка	Ивановка
Karácsfalva	Карачин	Карачин
Kaszony (<i>Mező—</i>)	Косини	Косины
Kereknye	Коритняни	Корытняны
Keresztár (<i>Tisza—</i>)	Перехрестя	Перекрестье
Ketergény	Розівка	Розовка
Kígyós	Зміївка	Змиевка
Királyháza	Королеве	Королево
Királymező	Усть-Чорна	Усть-Чорна
Kisbégány	Мала Бігань	Малая Бегань
Kisdobrony	Мала Добронь	Малая Добронь
Kisgejőc	Малі Геївці	Малые Геевды
Koncháza	Кондове	Кондово
Kovászó	Квасове	Квасово
Kölcvény	Кольчин	Кольчино
Kőrösmező	Ясіня	Ясиня
Macsola	Мочола	Мочола
Mátyfalva	Матієве	Матиево

Minaj	Минай	Минай
Mogyorós	Модьорош	Модьорош
Munkács	Мукачеве	Мукачево
Muzsaly	Мужієве	Мужиєво
(Nagy~, Kis~)		
Nagybakos	Свобода	Свобода
Nagybakta	Велика Бакта	Великая Бакта
Nagybégány	Велика Бігань	Великая Бегань
Nagyberezna	Великий Березний	Великий Березный
Nagybocskó	Великий Бичків	Великий Бычков
(Kis~)		
Nagydobrony	Велика Добронь	Великая Добронь
Nagygejőc	Великі Геївці	Великие Геевцы
Nagykomját	Великі Ком'яти	Великие Комяты
Nagy palád	Велика Паладь	Великая Паладь
Nagyszőlős	Виноградів	Виноградов
Nevetlen (falu)	Дякове	Дьяково
/Deákfalva, Gyakfalva/		
Nevicke	Невидьке	Невицкое
Nyárasgorond	Нярош-Горонда	Нярош-Горонда
Onokóc	Оноківці	Оноковцы
Oroszi	Оросієве	Оросиево
(Sáros~)		
Orosztelep	Руські Геївці	Русские Геевцы
/Oroszgejőc/		
Ökörmező	Міжгір'я	Межгорье
Ór(darma)	Сторожниця	Сторожница
Palágykomoróc	Комарівці	Комаровцы
Palló	Павлове	Павлово
Papí	Попове	Попово
(Csonka~)		
Papitanya	Сонячне	Солнечное
Perecseny	Перечни	Перечни
Péterfalva	Петрове	Петрово
(Tisza~)		
Rafajna	Рафайлове	Рафайлово
(~újfalu)		
Rahó	Рахів	Рахов

Rákos (<i>Bereg~</i>)	Ракошин	Ракошин
Rákos [<i>Visk társközsége</i>]	Ракош	Ракош
Rát (<i>Kis~, Nagy cv J</i>)	Ратівці	Ратовцы
Saján	Шаян	Шаян
Salamon (<i>Tisza~</i>)	Соломонове	Соломоново
Salánk	Шаланки	Шаланки
Sásvár (<i>Tisza~</i>)	Тросник	Тростник
Sislóc	Шишлівді	Шишловцы
Som (<i>Bereg~</i>)	Деренковець	Деренковец
Somitanya / <i>Beregsomtelep/</i>	Каштанове	Каштановое
Szalóka	Саловка	Саловка
Szászfalu	Сасове	Сасово
Szelmenc (<i>Kis~</i>)	Солонці	Солонцы
Szerednye	Середне	Среднее
Szernye	Рівне	Ровное
Szernyehát	Петрівка	Петровка
Szirma (<i>Tisza~</i>)	Дротинці	Дротинцы
Szlatina (<i>Akna~</i>)	Солотвина	Солотвина
Szolyva	Свалява	Свалява
Szőlősvégardó	Підвиноградів	Подвиноградов
Szürte	Струмківка	Струмковка
Tarnóc (<i>Ung~</i>)	Тарнівці	Тарновцы
Tasnád (<i>~tanya</i>)	Затишне	Затишное
Técső	Тячів	Тячев
Téglás (<i>Kis~</i>)	Цеглівка	Цегловка
Tekeháza	Текове	Теково
Telek (<i>Tiszaág~</i>)	Тисянка	Тисянка
Tivadar (<i>~falva</i>)	Федорове	Федорово
Új akii / <i>Ruszintelep/</i>	Нове Клинове	Новое Клиновое

Új bátyú	Нове Вузлове	Новое Узловое
Újfalu <i>/Alsóschönbom/</i>	Нове Село	Новое Село
Új hely <i>(Tisza~)</i>	Нове Село	Новое Село
Újlak <i>(Tisza~)</i>	Вилок	Вилок
Ungvár	Ужгород	Ужгород
Úrmező	Руське Поле	Русское Поле
Vári <i>(Mező~)</i>	Вари	Вары
Verbőc	Вербовець	Вербовед
Verbőckolónia	Пушкіне	Пушкино
Veréce	Веряца	Веряца
Visk	Вишкове	Вышково
Volóc	Воловедь	Воловед
Zápszony	Заставне	Заставное

FELHASZNÁLT IRODALOM

- ARATÓ ENDRE: Tanulmányok a szlovákiai magyarok történetéből 1918-1975. Bp., 1977., Magvető Könyvkiadó, 444.1.
- Balla GYULA: Fejezetek a kárpátukrajnai magyar irodalom történetéből. = Üzenet (Szabadka), 1974.1. szám. 45 - 55.1.
- : A kárpátukrajnai magyar irodalom szociográfiai kezdeményei. = Forrás, 1975. 9. szám. 98 - 90.1.
 - : Korlátok és Korláthok ellen. (Tamás Mihály munkássága.) = Állami Gorkij Könyvtár évkönyve, 1986., Fel. szerk. Eszesné Merész Irén. B., 1988.175-190.1.
 - : A kárpátaljai (kárpátukrajnai) magyar irodalom regionális hagyományairól. = Magyarságkutatás. (A Magyarságkutató Csoport évkönyve 1987. Főszerk. Juhász Gyula.) Bp., 1987., 299 - 309.1.
 - : Nagydobrony - egy falu, amely a térképen is megtalálható. -: Magyarságkutatás. A Magyarságkutató csoport évkönyve 1988. Bp. 1988. 299 - 312.1.
 - : A kárpátaljai magyarság jogi helyzete 1945-1985. = Kárpátalja. Táncházi tájékoztató füzet. Bp., 1988., Almássy téri Szabadidőközpont TÉKA klubjának kiadványa, 26-28.1.
 - : Kárpátaljai magyarság 1918-1988. = Jelentések a határon túli magyar kisebbségek helyzetéről. (Csehszlovákia, Szovjetunió, Románia, Jugoszlávia.) Medvetánc könyvek, Bp., 1988. 317-343.1.
 - : Hagyomány és megújulás. (A kárpátaljai magyar irodalom változásai.) = Kapu, 1988. december, 13 -16.1.
- Balla D. KÁROLY: A harmadik nemzedék. = Olvasó Nép, 1987. 4. sz., 77 - 84.1.
- : Önmegnevezésről van szó. = Magyar Nemzet, 1988. augusztus 26. 8.1.
 - : Peresztrojkácska. = Mozgó Világ, 1988.11. sz. 3-7.1.
 - : Kis(ebbségi) magyar skizofrénia. (Adalékok a kárpátaljai magyarság identitás-tudatának természetrajzához.) = Holnap, 1990.1. sz. 33-35.1.
- Balla LÁSZLÓ (B.L., sályi): A nagy szovjet család kis magyar közössége. = Kárpáti Igaz Szó (Ungvár) (KISZÓ), 1971. március 21.
- : Elidegenedés? (A Kárpátotúli Ifjúság, az egyetem magyar toliforgatói és a Forrás Stúdió.) = KISZÓ, 1971. augusztus 20.
 - : Szovjet magyarok. I. Új fogalom. = KISZÓ, 1975. november 23. 3. 1. (Neon melléklet.), II. Hagyományok. = u.o. 1975. december 7., 3.1., III. Kötődések. = u.o. 1975. december 21. 4.1., IV. Nem koegzisztencia! = u.o. 1976. január 4., 3.1.
 - : Magyar Művelődési Szövetség Kárpátalján. = Magyar Nemzet, 1988. október 19., 4.1.
 - : Szakintézetekben is: végre magyarul! = Magyar Hírek, 1990. 20. sz. 7.1.
- BALOGH EDGÁR: Tíz nap szegényországban. Bp. 1988., Magvető Könyvkiadó, 72.1.
- BENEDEK ANDRÁS, S.: Magyar irodalom Kárpátotúlon a két világháború között. A Kárpáti Kalendárium Irodalmi Melléklete 1971.19-22.1.
- : A kárpátukrajnai magyar irodalom és hagyományai. = Napjaink, 1974. 11. sz. 2.1.
 - : Magyar irodalom a Szovjetunióban. = Alföld, 1981.11. sz. 22 - 26.1.
 - : Magyar irodalom Kárpát-Ukrajnában. - Nyelvünk és Kultúránk 45. sz. (= 1982), 69-74.1.

- : Rendhagyó irodalomóra a kárpát-ukrajnai magyar irodalomról. = Olvasó Nép, 1982. nyár. 137-142.1.
- „...Az idő bal markában.” (Kovács Vilmos pályaképe.) = Állami Gorkij Könyvtár évkönyve, 1986. Fel. szerk. Eszesné Merész Irén. Bp. 1988.169-174.1.
- : Utak és lehetőségek. (A két világháború közötti kárpátukrajnai magyar kultúra történetéből. (= Kapu, 1988. december, 11-13.1.
- : A megtagadott diadal. = Kapu, 1989. március 12-14.1.
- : A fórumteremtés kísértete. = Alföld, 1989.6. sz. 36 - 39.1.
- = Kovács Vilmos: Magyar irodalom Kárpát-Ukrajnában. = Tiszatáj, 1970. 10. sz. 961-966.1., 12. sz. 1144-1150.1.
- = Kovács Vilmos: A kárpát-ukrajnai magyar irodalom. = A Magyar irodalom története 1945-1975. IV. köt. A határon túli magyar irodalom. Szerk. Béládi Miklós. Bp. 1982., Akadémiai Kiadó, 159 -174.1.
- BEREG vármegye ismeretetője. Szerk. és összeáll. Réti Béla. Miskolc, 1940.192.1.
- A BÍBOROS főpásztor (Paskai László) Kárpátaljáról. = Katolikus Szó, 1988.13. sz. 1-2.1.
- BEREGSZÁSZ. (Album dr. Forgón Pál születésének 75. és püspöki szolgálatának 10. évfordulója alkalmából.) Előszó Gulácsy Lajos, fotók Friedmann István. Munkács, 1988. Kiadó nélkül. 88 l.
- A BOLDOGSÁG felé. (Kárpátontúl vázlatos története.) Uzshorod (Ungvár), 1975. Kárpáti Kiadó 2961.
- BONKÁLÓ Sándor: A rutének (Ruszinok). Bp. é.n. Franklin Társulat. 1984.1.
- BORNEMISSZA ESZTER: Felhők a Bródy-villa felett. (A Hungrológiai Központ gondjairól.) = Kárpátalja, 1990. október (I. év. 11. sz.) 12.1.
- A sajtóvita folytatása a Hungrológiai Központból: -mankovits-: Felhők itt is - ott is; Vaszócsik Vera beszámolója (részlet) = Kárpátalja, 1990. november (I. évf. 13. sz.) 4-5.1., U.o. Idézetek Dr. Kozma Endre docens írásából. 12.1.
- BOROS ISTVÁN: 1956. (Kárpáti rabszódia) = Magyar Nemzet, 1990. június 30.8.1.
- BULLA BÉLA - MENDŐL TIBOR: A Kárpát-medence földrajza. Bp. 1947. Egyetemi Nyomda, 6111.
- BUZINKAY JÁNOS: Lesz magyar nyelvoktatás Huszton. = Kárpátalja, 1990. október (I. évf. 11. sz.) 15.1.
- CSANDA SÁNDOR: Első nemzedék. Bratislava (Pozsony), 1982. Madách Kiadó 3721.
- CSÁTI JÓZSEF: A kárpátaljai római katolikus egyház. = Hatodik Síp, 1990. március (1. sz.) 20 - 24.1.
- CSORBA Csaba: „Vár állott, most kőhalom...” (Regélő várak - Huszt, Munkács.) = Szabolcs-Szatmári Szemle, 1988. 4. sz. 413-419.1.
- DAYKA GÁBOR TÁRSASÁG (Alapítólevél) Hatodik Síp c. folyóirat szerkesztői: Balla D. Károly, Vári Fábrián László, Horváth Sándor, Nagy Zoltán Mihály, Dalmay Árpád.) = Kárpátalja, 1990. június 23. (I. évf. 4. sz.) 2.1.
- DÉNES D. ISTVÁN: Pusztá léte is jelkép. (Hungrológiáról Ungváron.) = Magyar Nemzet, 1989. június 3. 8.1.
- DESCHMANN ALAJOS: Kárpátalja műemlékei. Bp. 1990. Kiad.: Tájak-Korok-Múzeumok Egyesület. 230 l. (Tájak-Korok-Múzeumok Könyvtára 2. szám.)

- DOBOS LÁSZLÓ GÁBOR: A szomszédos országok magyarságának református egyházi életéből. = *Confessio*, 1986.3. sz. 44 - 47.1.
- DUPKA GYÖRGY - HORVÁTH SÁNDOR: Múltunk, s jelenünk. (Balogh Edgár nyomában Kárpátontúlon.) Uzshorod, 1987. Kárpáti Kiadó, 70 l.
- ERDÉLYI ISTVÁN: Kárpátalja. New York, 1984. szerzői kiadás, 28 l.
- ÉVGYŰRŰK. (A József Attila Alkotóközösség almanachja) (Fel. szerk. Dupka György. Összeáll. Balla D. Károly, Debreceni Mihály. Uzsgorod (Ungvár) 1987. Kárpáti Kiadó 157 l. Ismertető: Bata Imre: Egy irodalmi almanachról. = *Szovjet Irodalom*, 1989. 1. szám 95 - 96.1.
- ÉVGYŰRŰK '88. (Irodalmi, művészeti és társadalompolitikai kiadvány.) Összeáll. Debreceni Mihály, Dupka György. Uzsgorod (Ungvár), 1988. Kárpáti Kiadó, 118.1.
- ÉVGYŰRŰK '89. Összeáll. Debreceni Mihály. Ungvár (Uzsgorod), 1989., Kárpáti Kiadó 118.1.
- FÁBRY ZOLTÁN: A világ harmadik nemzete. = *Korunk* (Kolozsvár), 1936. október, 845 - 846.1. (Korláth Endréről és a Kárpáti Híradóról, illetve a korabeli viszonyokról.)
- FARKAS GYULA: Az elszakított Felvidék magyarságának szellemi élete. Bp. 1927. Pallas Irodalmi és Nyomdai Rt. 461. (Irodalomtörténeti Füzetek 23.)
- A FELVIDÉKI magyarság húsz éve. (1918-1938) Szerk. Magyar Statisztikai Társaság Állami Intézete. Bp. 1938. Kir. Magyar Egyetemi Nyomda 136 l.
- FÉNYES ELEK: Magyarország geographiai szótára. I — II. köt. (1851) Magyar Könyvkiadók és Könyvterjesztők Egyesülése, Állami Könyvterjesztő Vállalat közös kiadása. Reprint. Bp. 1984. 288, 34.1.
- FODOR FERENC: Teleki Pál geopolitikája. = *Magyar Szemle*, 1941. június, 337 - 343.1.
- FÜLÖP ÁRPÁD: Életem. (Önéletrajz). Ungvár, 1940. 340 l. (A kézirat a költő Ungváron élő családjának birtokában található. Köszönet érte, amiért rendelkezésünkre bocsátották. A szerzők.)
- GAÁL GÁBOR (Szacsavay Gusztáv, Szentgyörgyi Anna, Sz. A.) Az éhség legendája. = *Korunk*, 1932. október 770 - 771.1.
 -: Lírikusok az utódállamokban. (Simon Menyhértről) = *Korunk*, 1927. december 906 - 907.1.
 -: A németek és Kárpátukrajna. = *Korunk*, 1939. február 158-160.1.
- GAAR IVÁN: A régi Ungvár történetéből. (Visszaemlékezések.) Ungvár, é.n. 30 l.
- GAJDOS BÉLA - SZÍJÁRTÓ SÁNDORNÉ: Kit is szolgáltak a magyar burzsoá nacionalisták? = *Kárpát-ukrajnai magyar írók*. = *Alföld*, 1981.11. sz. 18-21.1.
- GRÓSZ KÁROLY kárpátaljai látogatásáról. = *Magyar Nemzet*, 1989. április 5. 3.1.
- GROZDOVA, I.N.: Etnokulturális folyamatok napjainkban a kárpátaljai magyar lakosság körében. = *Népi kultúra - népi társadalom*. Főszerk. Ortutay Gyula. V-VI. köt. Bp. 1971. Akadémiai Kiadó, 457 - 466. 1., Morvay Judit hozzászólása 466 - 468. 1.; a vita összefoglalása 469.1.
- GROZDOVA, I.N. - FILIMONOVA, T.D.: Magyarok és németek a Szovjetunió Kárpátontúli területén. = *Valóság*, 1970. 5. sz. 127-128.1.
- G.G. (Gulácsy Géza): Egyház és kisebbség. = *Kárpátalja*, 1990. október (I. évf. 11. sz.), 5.1.

- A GYÖNGYÖSSY Irodalmi Társaság évkönyve. V. köt. (1918-1942). Ungvár, 1942. Kárpáti Tudományos Társaság nyomdája, 214 l.
- HALMOSY DÉNES: Nemzetközi szerződések 1918-1945. II. átdolg. kiadás. Bp. 1983. Közgazdasági és Jogi és a Gondolat Könyvkiadó közös kiadása. 89 - 93., 448 - 450.1.
- HORNYÁK CSABA: A kárpátaljai akció (1938). = AETAS (Szeged), 1988.1. sz. 5-27.1.
- HORVÁTH Sándor: Élet és halál. = Hatodik Síp, 1989. december (2. sz.) 20-21.1.
- ILLYÉS ELEMÉR: Kárpátaljáról jelentik. = Katolikus Szemle (Róma), 1989. 1. sz. 73 - 75.1.
- ILNICZKY SÁNDOR: Ruszinok és magyarok. = Magyar Szemle, 1939,10. sz. 105-113.1.
- JÓCSIK LAJOS: A szlovénköi és ruszinok városok alakulása az utolsó ötven évben. = Korunk, 1938. november 913-926.1.
- JÓZAN LAJOS: A kárpátaljai református egyház. = Hatodik Síp, 1989. december (2. sz.), 17-20.1.
- JUHÁSZ GYULA: Magyarország külpolitikája (1919-1945). II. átdolg. kiad. Bp. 1975. Kossuth Könyvkiadó 193-207.1.
- KÁRPÁTALJA c. lap ünnepi száma Göncz Árpád kárpátaljai látogatása alkalmából. = Kárpátalja, 1990. szeptember 29. (E. évf. 10. sz.) 1-4.1.
- A KÁRPÁTALJAI Magyar Kulturális Szövetség alapszabálya. (Jóváhagyta a Szövetség választmánya 1990. május 27-én.) = Kárpátalja, 1990. június 23. (I. évf. 4. sz.), 6-7.1.
- A KÁRPÁTI Kiadó könyvei. (1944-1970) Bibliográfia. Ungvár, 1970. Kárpáti Kiadó, 128 l. (ukrán nyelven)
- KEMÉNY GÁBOR: Verhovina feltámad. (A ruszin sors könyve). Bp. 1939. MEFHOSZ Könyvkiadó, 229 l.
- KERESZTYÉN BALÁZS: Van, de még sincs magyar iskola Nagyszőlősen. = Kárpátalja, 1990. november 24. (I. évf. 14. sz.) 9.1.
- KOCSIS KÁROLY: Kárpátalja. (A magyarság - határainkon túl.) = Élet és Tudomány, 1989.14. sz. 435 - 438.1.
- KÓKAI REZSŐ: Kárpátalja a magyar zenekultúrában. = Kárpáti Híradó (Ungvár), 1941. május 29. 7.1.
- KÓSA LÁSZLÓ - FILEP ANTAL: A magyar nép táji-történeti tagolódása. Bp. 1975. Akadémiai Kiadó, 125 -127.1.
- KOVÁCS JÓZSEF: Fatemplomok Kárpátalján. Bp. 1990. Építésügyi Tájékoztatási Központ. 1391.
- KOVÁCS MIKLÓS: A kárpátaljai magyarság és a kommunizmus. = Kárpátalja, 1990. augusztus (I. évf. 6. sz.) 13.1.
- : A kárpátaljai magyarság és a történelmi pillanat. = Kárpátalja, 1990. augusztus (I. évf. 7. sz.) 14.1.
- : A kárpátaljai magyarság és a KMKSZ. = Kárpátalja, 1990. szeptember (I. évf. 8. sz.) 14.1.
- : A kárpátaljai magyarság és a kárpátaljai magyarok. = Kárpátalja, 1990. szeptember (I. évf. 9. sz.) 12.1.
- KOVÁTS MIKLÓS: Magyar színjátszás és drámairodalom Csehszlovákiában 1918-1938. Bratislava, 1974. Madách Kiadó, 36 - 40., 70 - 80., 87.1.

- KOVÁCS VILMOS - BENEDEK ANDRÁS: Magyar irodalom Kárpát-Ukrajnában. = Tiszatáj, 1970.10. sz. 961-966.; 12. sz. 1144-1150.1.
 A kárpát-ukrajnai magyar irodalom. = A magyar irodalom története 1945-1975. IV. köt. Szerk. Béládi Miklós. Bp. 1982., Akadémiai Kiadó, 159-174.1.
- KOVÁCS VILMOS: A nagy valóság. = Zakarpatszka Pravda (Ungvár), 1975. február 25.
 -: Holnap is élünk. (Regény) Gond., utószó, bibliog. M. Takács Lajos. Debrecen-Ungvár, 1990., Csokonai-Kárpáti Kiadó 216 1.
- KOVÁCS VILMOS irodalmi díjat alapít (a Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség.) = Kárpátalja, 1990., július. (I. évf. 5. sz.) 2.1.
- KŐSZEGHY ELEMÉR: „Rokoni, szívóví jövő szeretet vonz Kárpátaljához”. (LKMSZ - Lvovi Magyarok Kulturális Szövetséget - közel háromszáz taggal.) = Kárpátalja, 1990. (I.évf.8. sz.) 10-11.1.
- KÖVÁGÓ LÁSZLÓ: A magyar kommunisták és a nemzetiségi kérdés (1918-1948). Bp. 1985., Kossuth Könyvkiadó 418 1.
 LENDÜLET. (Ifjúsági almanach). Összeáll. Márkus Csaba, előszó Kótyuk István. Uzshorod (Ungvár), 1982., Kárpáti Kiadó, 64 1.
- LIZÁNEC, PETRO, M.: Magyar-ukrán nyelvi kapcsolatok. (A Kárpátokon túli ukrán nyelvjárások alapján.) (Egyetemi jegyzet) Ungvár, 1970., 2511.
 -:Az egyik legperspektivikusabb szak. = Kárpáti Igaz Szó (Új Hajtás), 1988. szeptember 17. 2.1.
 -: Hungarológiai Központ a Szovjetunióban. = Kárpáti Igaz Szó, 1989. február 8. 4.1.
- LIZANEC, P.M. - VASZÓCSIK, VJ.: A kárpátontúli magyar lakosság népballadái. (Egyetemi segédkönyv). Ungvár, 1974. 120 1.
- MAGYAR hadifoglyok a Szovjetunióban. (Fehér Könyv a Szovjetunióba elhurcolt hadifoglyok és polgári deportáltak helyzetéről.) Szerk. Magyar Harcosok Bajtársi Közössége Hadifogolyszolgálat a Hungária közreműködésével. Hungária kiadás (1950?) 120 1.
 A MAGYAR katona. (Századunk legszebb magyar csatái.) Szerk. Ajtay Endre. Bp. 1944. „Élet” Irodalmi és Nyomda Rt. (Kárpátalja visszatéréséről: 416 - 434.1.)
- A MAGYAR népi demokrácia története. 1944-1962. Szerk. Balogh Sándor, Jakab Sándor. Bp. 1978. Kossuth Könyvkiadó 289 1.
- MAGYARORSZÁG közhivatalainak cím és adattára. Főszerk. Baross Endre. Bp. 1942. Attila Nyomda Rt. 11821.
- MAGYARORSZÁG története (1918-1919, 1919-1945). Főszerk. Ránki György. Bp. 1976. Akadémiai Kiadó, 36 - 37.1.
- MAGYARORSZÁG története. (I. rész.) Segédkönyv az USZSZK magyar tanítási nyelvű iskoláinak tanárai és tanulói számára. Szerk. Bulecza Rozália, Dunda József. Uzsgorod (Ungvár), 1989., Kárpátontúli Területi Pedagógus Továbbképző Intézet kiadás., 911.
- MAGYARORSZÁG történetének részletes tanterve a magyar tannyelvű nyolcosztályos és középiskolák számára (VII-VIII-IX. osztály). = Kárpáti Igaz Szó, 1989. szeptember 1. 2. 1.; szeptember 2. 2. 1., szeptember 3. 2. 1. Ugyanez: Köznevelés, 1989. 38. sz. 17-21.1.

- mankovits- (Mankovits Tamás): „A haladó magyar erőkkel megtaláljuk a kapcsolatot...” (Interjú Petro Szkuc ukrán költővel, a RUH kárpátaljai regionális szervezetének elnökével.) = Kárpátalja, 1990. október (I. évf. 12. sz.) 10.1.
- MÁRKUS CSABA: Az „Együtt” utat keres. = Kárpáti Igaz Szó, 1967. május 31. 4.1.
- MEGALAKUT a Magyar Kulturális Szövetség. = Kárpáti Igaz Szó, 1989. február 28. 4.1.
- MÉRFOLDKŐ lesz. = Kárpáti Igaz Szó, 1989. március 4. 4.1.
- MTI (Magyar Távirati Iroda): A kárpátaljai magyar küldöttség Glatz Ferencnél (művelődési miniszter). = Magyar Nemzet, 1989. június 28. 3.1.
- : Elutazott a kárpátaljai küldöttség. = Magyar Nemzet, 1989. június 30. 6.1.
- MÓRICZ KÁLMÁN (M.K. -z-n): A kárpátaljai magyarság helyzete a számok tükrében. = Hatodik Síp, 1989. augusztus (1. szám), 14-15.1.
- : Egyelőre marad a régi név: KMKSZ. (Tisztújító közgyűlés Ungváron.) = Kárpátalja, 1990. május) I. évf. 2. sz. 3.1.
- : Anyanyelv és nemzetiség. (Nem beszélünk idegenül.) Kárpátalja, 1990. május (I. évf. 2. sz.), 11.1.
- : Továbbtanulás magyarul. (A szakiskolára még várhatunk.) = Kárpátalja, 1990. június 9. (I. évf. 3. sz.), 7.1.
- : Nem változik a név. (Egyetlen szavazat döntött a kultúrpárt javára., KMKSZ-hírek), = Kárpátalja, 1990. június 9. (I. évf. 3. sz.), 6.1.
- : Nemcsak lehetőség, de kötelesség is. („Mindent a helyére kell rakni.) (Interjú Veress Gáborral, a kárpátaljai területi végrehajtó bizottság nemzetiségi főosztályának vezetőjével.) = Kárpátalja, 1990. június 23. (I. évf. 4. sz.), 4.1.
- : Magyarok a Vereckei-hágón. (Újjáépül a milleniumi emlékmű.) = Kárpátalja, 1990. július (I. évf. 5. sz.), 6.1.
- : Területi vagy személyi önkormányzat? (Elkészült a jelentés.) = Kárpátalja, 1990. november 24. (I. évf. 14. sz.) 10.1.
- : A történelmi igazság helyreállításáért. (A népszavazás napja: november 25. (Beszélgetés Dalmay Árpáddal, a beregszászi járási tanács elnökhelyettesével Beregszász történelmi nevének visszaállításáról.) = Kárpátalja, 1990. november 24. (I. évf. 14. sz.) 12.1.
- : Népünnepély a Tisza partján. (Rákóczi mindenkié.) = Kárpátalja, 1990. augusztus (I. évf. 6. sz.), 1., 8-9.1.
- : A történelem igazságot szolgáltat. (Az ajtók még mindig zárva vannak...) (Az 1944-ben elhurcoltakról.) = Kárpátalja, 1990. szeptember (I. évf. 8. sz.) 8-9.1.
- : Őrzik a titkot. (Nem cenzúra a cenzúra) = Kárpátalja, 1990. szeptember. (I. évf. 8. sz.) 12.1.
- : A párttag is lehet rendes ember. (Nemzetiségi kerekasztal-beszélgetés Ungváron.) = Kárpátalja, 1990. szeptember. (I. évf. 9. sz.) 10.1.
- : Szoboravatás Ungváron. (Egy ünnepség mozaikkockái) = Kárpátalja, 1990. október (I. évf. 11. sz.), 8-9.1.
- : Önrendelkezést - de mindenkinek! (Kárpátalja mint autonóm köztársaság?) = Kárpátalja, 1990. október (I. évf. 12. sz.) 2.1.

- Azt keresik, ami összeköt. (Beszélgetés Mihajlo Tomcsanyijjal, a Kárpáti Ruszinok Szövetségének elnökével.) = Kárpátalja, 1990. november (I. évf. 13. sz.) 10.1.
- NAGY ÁRPÁD: „Kárpáton innen - Kárpáton túl”. = Magyar Nemzet, 1988. augusztus 18. 6.1.
- A NAGY OKTÓBER és az újraegyesült Kárpátontúl felvirágzása. (Tanulmányok). Ungvár, 1970. Kárpáti Kiadó 605 1. (A Nagy Októberi Szocialista Forradalom 50. évfordulója tiszteletére az Ungvári Állami Egyetemen 1967. június 29. és július 2. között megrendezett tudományos emlékülés anyaga.)
- NEUFELD BÉLA: Ruszinszkó, 1933. = Korunk, 1933. július-augusztus, 581-883.1.
- OROSZ ILDIKÓ: Non scholae, sed vitae... = Hatodik Síp, 1990. június (2. sz.), 12-19.1.
- ORTUTAY ELEMÉR: A kárpátaljai görög katolikus egyházzól. = Hatodik Síp, 1990. június (2. sz.), 20 - 23.1.
- ÖL VÉDI JÁNOS: A magyarság helyzete Kárpátalján. - Katolikus Szemle (Róma), 1978. 2. sz. 155-162.1., 1978. 3. sz. 341-347.1.
- PADÁNYI - GYULYÁS BÉLA: Vallomás egy elsüllyedt világról. München, 1975. Auróra Könyvek, 170 1.
- PALLAG RÓZSA, (Kárpátaljai magyar népmesék.) Gyűjt, és közzétette: Sándor László. Bp. 1988. Akadémiai Kiadó, 2821.
- PALOTÁS ZOLTÁN: Az első bécsi döntés. (50 éve történt) = Kapu, 1988. január, 18.1.
 -: Kiegészítése az első bécsi döntés témájához. = Kapu, 1989. július 36 - 37.1.
 -: Kárpátalja postabélyegzői 1939 -1944. = Philatelica, 1981. 2. sz. 13 - 23. 1. II. rész. u.o. 1982.1. sz. 29 - 38.1.
- POPÉLY GYULA: Az 1930. évi csehszlovák népszámlálás végrehajtása. = Magyarságkutatás. (A Magyarságkutató Intézet évkönyve 1988.) Bp. 1988. Magyarságkutató Intézet kiadása, 145 -175.1.
- R.FJ. (Rác F. János): Rendbehozzák a munkácsi várat. = Népszabadság, 1989. június 8. 9.1.
- RAVASZ ISTVÁN: Emlékmű Verecke híres útján. = Kárpátalja, 1990. november (I. évf. 13. sz.) 9.1.
- RÉSZLETEK a Pusztai Ferenc (művelődési) miniszterhelyettes kárpátaljai útjáról készült jelentésből. (1989. március 30-31 Ungvár, Beregszász), = Hungarológiai Hírlevél, 1988.1. sz. 24- 28.1.
- ROTMAN MIKLÓS: Mérges füvek. (Jegyzetek a magyar burzsoá nacionalizmusról.) = Kárpáti Igaz Szó, 1973. június 20.2—3.1.
- RUGYENSZKIJ, NYIKOLAJ: A magyarság számszerű és területi megoszlása Európában, Magyarország határain túl. = Szovjet Irodalom, 1982.3. sz. 150-165.1.
- SÁNDOR LÁSZLÓ: Kárpátukrajnai magyar könyv- és lapkiadás, nyomdászat és könyvkereskedelem 1918 - 1980-ig. Magyar Könyvszemle, 1983. 2. sz. 186-194.1.
 -: Hidak partok között. Bp. 1988. Gondolat Kiadó 296.1.
 -: „Kárpáton innen - Kárpáton túl”. = Magyar Nemzet, 1988. július 26. 4.1.
 -: Kárpátaljai szövegmontázs. = Korunk, 1936. július-augusztus 677 - 680.1.
 -: Iván Olbracht: Kárpátaljai riportkönyve. = Korunk, 1935. szeptember. 711-713.1.

- SIKLÓS ANDRÁS: A Habsburg-birodalom felbomlása (1918) Bp. 1987. Kossuth Könyvkiadó, 164 - 267. L
- SIMÁNDI BÉLA: Tábori posta Kárpátalján 1939. = Philatelica, 1982. 1. sz. 39 - 40.1.
- SKULTÉTY CSABA: Kárpátalja és a szovjet történelemtudomány. = Irodalmi Újság (Párizs), 1983. 4. sz. 5.1.
- : Kárpátalja története - szovjet tállásban. (A boldogság felé. Kárpátontúl vázlatos története, Ungvár, 1975, Kárpáti Kiadó.) = Új Látóhatár (München), 1982. december, 461-465.1.
 - : A kárpátaljai magyarság szellemi élete. = Magyar Mérleg III. A kisebbségben élő magyarság kulturális élete a II. világháború után (1945-1980) Zürich, 1980. Svájci Magyar Irodalmi és Képzőművészeti Kör kiadása. 121 -142.1.
 - : Magyar kereszténység Kárpátalján. (Helyzetfelmérés Paskai László primás látogatása előtt.) = Katolikus Szemle, 1989.1. sz. 67 - 72.1.
 - : A kárpátaljai várak sorsa. = Bécsi Napló, 1983. május-június.
 - : Magyar költő Kárpátalján (Kovács Vilmos halálának tizedik évfordulójára.) = Új Látóhatár, 1987. december, 546 - 550.1.
 - : előadása az Európai Magyar Protestáns Szabadegyetem 1989. évi akadémiai napjain, Felsőőr (Ausztria-Burgenland) április 29 - május 6. Kézirat, 6 l.
 - : Akinek a ruszin autonómia volt az álma. (Beszélgetés ifjú Bródy Andrással, apjáról.) = Hitel, 1990. június 27. 30 - 32.1.
- SUAHOM ZSOVTNYA. (Dokumentumgyűjtemény) VI. köt. (1944. VII. 1946. I. hó.) Ungvár, 1965, 4451. (ukrán nyelven)
- STARK TAMÁS: Hadifoglyok békében. = Mozgó Világ, 1989.10. sz. 98-106.1.
- SUGARAS utakon. (A kárpátontúli magyar nyelvű irodalom antológiája 1945-1985). Összeáll. Lizanec Petro, Gortvay Erzsébet, Vaszócsik Vera. Uzshorod (Ungvár), 1985. Kárpáti Kiadó, 3441.
- SZABÓ LÁSZLÓ: Magyarok, ruszinok - egy az utunk! = Kárpátalja, 1990. szeptember (I. évf. 9. sz.) 5.1.
- SZABÓ ZOLTÁN: A ruthének. = Korunk, 1940. február, 155-160.1.
- SZAKÁLL MIHÁLY: Bereg megye tudós kutatója. (Lehoczky Tivadar.) = Kárpátalja, 1990. október (I. évf. 12. sz.) 5.1.
- SZAKOLCZAY LAJOS: A Kárpáti Kalendárium Irodalmi Mellékletei 1970-1973. = Kortárs, 1973.11. sz. 1834-1836.1.
- : Újrakezdés, indulás, megérkezés. (A csehszlovákiai, kárpátaljai és jugoszláviai magyar költészetből. = Népszava, 1989. április 29.10.1.
- SZALATNAI REZSŐ: Tamás Mihály: Sziklán cserje. = Korunk, 1938. február, 179.1.
- SZEPESI ATTILA: A várakozás legszebb reggelén. (Fiatal kárpát-ukrajnai költők antológiája.) = Kortárs, 1973.11. sz. 1837-1838.1.
- SZILÁGYI FERENC: Kárpáton innen - Kárpáton túl. = Magyar Nemzet, 1988. április 7. 4.1.
- SZKUNC, PETRO: Lemondás a nyelvről, avagy érdemes- törni a nyelvet! = Kárpátontúli Ifjúság (Ungvár), 1988. október 1.9-10.1.

- SZIVÁRVÁNYSZÍNEN. (Ifjúsági almanach.) Összeáll. Márkus Csaba, előszó Gortvay Erzsébet. Uzshorod (Ungvár), 1977. Kárpáti Kiadó 128 1.
- SZOVJET Kárpátontúl. (Útikalauz) Ungvár, 1968. Kárpáti Kiadó, 80 1. (magyar nyelven)
- SZOVJET Kárpátontúl (1946-1958). (Dokumentumok, okmányok.) Ungvár, 1985. Kárpáti Kiadó, 1984 1. (ukrán nyelven)
- SZÖLLŐSI TIBOR: „...Ők ott fenn, Ralión, mindig is magyarul imádkoztak...” = Kárpátalja, 1990. szeptember (I. évf. 9. sz.) 13.1.
- TAKÁCS LAJOS, M.: Nem magyar, forradalmi, munkás-paraszt és kormány. (Mi is történt Szolnokon 1956. november 3-án?) = Úton (Debrecen), 1989. november 2. 3.1.
-: Reménykeltő változások a kárpátaljai magyarság kulturális életében. = Confessio, 1989. 2. sz. 43-45.1.
- TÁRCZY ANDOR: „Nincs értelme a maradásnak...” = Kárpátalja, 1990. október (I. évf. 12. sz.) 12.1.
- TILKOVSKY LÓRÁNT: Revízió és nemzetiségpolitika Magyarországon 1938-1941. Bp. 1967. Akadémiai Kiadó. = Kárpátaljáról: 145 - 253.1.
- TÓTH ISTVÁN: Megkésett évforduló. (Az ungvári egyetem magyar tanszékéről.) = Magyar Ifjúság, 1989. január 6.17.1.
- TÖRVÉNYJAVASLAT a kárpátaljai vajdaságról és annak önkormányzatáról. = Kisebbségi Körlevél, IV. évf. 6. sz. (1940. november) 37 - 48.1.
- TURCZEL LAJOS: Két kor mezsgyéjén. II. kiad. Bratislava, 1983. Madách Kiadó, 320 1.
-: Hiányzó fejezetek. Bratislava, 1982. Madách Kiadó 328 1.
- A TŰZ NEM ALSZIK KI... (Egy páratlan érdekességű dokumentum Kárpátaljáról.) Bevezető: Szamosi József. = Nemzetőr (München), 1983. szeptember 15., 3., 8. 1.; 1983 december/1984. január, 8.1.
- UDVARI ISTVÁN: A magyarsággal érintkező ruszin (kárpátukrán) csoportok nyelvi folyamatairól. = Új Symposion (Újvidék), 1990. 7 - 8. sz. 38 - 43.1.
- AZ UKRÁN SZSZK városainak és falvainak története. (Kárpátontúli terület.) Ukrán nyelven: Kijev, 1969. 7861., u.e.: orosz nyelven: Kijev, 1982. 612 1.
- URR GYÖRGY: A szlovenszkói magyar politika tíz esztendeje 1919-1929. Kosice-Kassa, 1930. Puzsér Testvérek Jókai könyvnyomdabérlete Komárno (Komárom), 16 1.
- A VÁRAKOZÁS legszebb reggelén. (Füzesi Magda, Balogh Balázs, Ferenczi Tihamér, Balogh Miklós, Kecskés Béla versei.) Uzsgorod (Ungvár), 1972. Kárpáti Kiadó, 80 1.
- VERGŐDŐ SZÉL (A kárpátaljai magyar irodalom antológiája 1953-1988.) Összeáll. M. Takács Lajos. Bp.-Ungvár, 1990. Magvető-Kárpáti Könyvkiadó, 608 1.
- A VISSZATÉRT Felvidék adattára. Szerk. Csátár István, Ölvedi János. Bp. 1939. Mahr Ottó és Tsa. „Rákóczi” Könyvkiadóvállalata 3921. + személyi adattár 20 1.
- WINTERMANTEL ISTVÁN: A kárpátukrajnai magyar szocialista sajtó hagyományai. (Rotman Miklós: Fáklyavivők) = Kortárs 1973.11. sz. 1833-1834.1.
- ZAPPE LÁSZLÓ: Sugaras utakon. (A kárpátontúli magyar nyelvű irodalom antológiája.) = Szovjet Irodalom, 1986. 5. sz. 156 -157.1.
- ZSELICZKY BÉLA: Állítsuk helyre a történelmi igazságot. (Nyina Kanajeva interjúja.) = Szovjet Irodalom, 1989.10. sz. 104-109.1.
- ZSELICKI JÓZSEF: Fiatalok irodalmi stúdiója. = Kárpáti Kalendárium, 1969. Ungvár.

Felhasznált lapok, folyóiratok

HATODIK SÍP évfoij^mai (Bp. - Ungvár)(1989-1991)
KÁRPÁTALJA (1990 évi számai) (Miskolc-Ungvár)
KÁRPÁTI IGAZ SZÓ évfolyamai (Ungvár) (1946-1990)
KÁRPÁTI KALENDÁRIUM (Ungvár) évenkénti számai (1957-1990)
KOMMUNIZMUS FÉNYEI évfolyamai (Ungvár) (1965-1990)
KOMMUNIZMUS ZÁSZLAJA évfolyamai (Nagyszőlös), (1957-1990)
MUNKÁS ÚJSÁG 1945. évi számai.
VÖRÖS ZÁSZLÓ évfolyamai. (1945-1990)
ZAKARPATSKAJA PRAVDA (Ungvár) (ukránul) évfolyamai 1945-1990.

NÉVMUTATÓ

A, Á

Aba-Novák Vilmos 111,
Ádám Aladár 18,
Ádám Ferenc 195,
Ádám István 195,
Ádám Sándor 195,
Adler Ernő, dr. 144,
Ajvazovszkij, Iván Konsztantyinovics 111,
Alekszandrov, Alekszandr 64,
Aljohin, Jurij 252,
Almássy Gábor 113,
Almássy Sándor 226,
Ambrus Pál 252,
Andor György 86, 92, 98,
Andrejev, Nyikolaj Andrejevics 111,
Antal Péter 64,
Antonik Katalin 107,
Antonik Tibor 232,
Apáti-Abrakovics Béla 110,
Arató Endre 269,
Árkay László 56,
Árpa István 112, 113, 199,242,

B

Babják István 227,
Bacsikai László 145,
Badó József 251,
Bagu Balázs 91, 199, 225, 227,
Bajó János 252,
Bakajsa Gyula 228,
Bakos Róza 64, 97,
Bakos Vilmos 185,
Baksa Lujza 86,
Bakura Olga 252,
Balaszter, Matvej 64,
Balázs, Vaszil (László) 165,
Balla Gyula 8, 33, 38, 56, 87, 99, 122, 123,
153, 154, 198, 269,
Balla József 142,
Balla D. Károly 67, 92, 94, 95, 96, 97, 100,
101, 102, 199, 200, 207, 222, 269,

Balla László 6,39,61,64,65, 86,91,92,93,
95, 96, 97, 98, 99, 100, 101, 103, 111, 123,
156, 162, 163, 164, 165, 166, 196, 199, 200,
213, 214, 221, 230, 269,
Balla Teréz 99, 157, 158, 199, 205,
Balog Margit 252,
Balog Sándor 31,
Balogh Balázs 86, 87, 92, 94, 99, 101, 199,
Balogh Béla 199,
Balogh Edgár 25, 29,40, 97, 269,
Balogh Géza 103, 199, 224, 225,
Balogh Gyula 227,
Balogh István 226,
Balogh Jolán 100,
Balogh József 226,
Balogh József, dr. 227,
Balogh Miklós 94, 101, 205,
Balogh Rozália 227,
Bán István 75,
Bán Zoltán 255, 256, 257,
Bandrovskij, Henrik 229,
Banduszyák Dániel, dr. 63,
Baran Zoltán 225, 226,
Barát József 115, 207,
Barát Mihály 86, 199,
Baraté Ferenc 97,
Baráth Imre 256, 257,
Barta József 225,
Barta Zoltán 95, 199, 225,
Bartha Gusztáv 199,
Bartók Béla 104, 112, 173,
Barzsó Tibor 91, 98,
Báthory István 228,
Becske Elemér 27,
Behun János 86, 199,
Béldy Alajos 46,
Bellyci (ZapO László 39,40, 49, 178,
Benedek András, S. (lásd még Tompa Endre)
27, 38, 58, 64, 72, 73, 76, 87, 98, 99, 100,
153, 154, 159, 162, 178, 185, 269,
Benedek Imre 226,
Benes, Eduard 7, 53,
Bendász István 63,
Benkó György 111,
Benkő Irén 227,

Beregi Sámuel 110,
Beregszászi Ferenc 225,
Béres Barna 87,
Beria, Lavrentyij Pavlovics 164,
Berta Irén 252,
Bertók Béla 117,
Besenyei György 165,
Bethlen István 177,
Bihari András 77, 240, 252,
Bihari Sándor 92, 97,
Biki Ferenc 117,
Bilics Éva 105, 225, 226,
Bimba Károly 252,
Birosz János 226,
Bíró Andor 77, 82, 163, 165, 166, 186,
226, 240,
Bíró Adomé 109,
Bíró István 251,
Bíró Irma 225, 226,
Bíró László 227,
Bíró Mária 226,
Bíró Ernő 252,
Bogáty Mária 252,
Bohán Béla 259,
Boksay József 40, 110, 111, 112, *
Boldog János 95, 199,
Boniszlavszky Tibor 106,112, 113,199,226,
Bonkáló Sándor 270,
Borbély Ferenc 252,
Borbély Ibolya 227,
Borbély Sándor 225, 226,
Boreczky Béla 110,
Boreczky István, dr. 63,
Borkanyuk, Cika, 59,
Borkanyuk, Oleksza 49, 168,
Bornemissza Eszter 86, 94, 270,
Boros István 27,
Botlik József 95,
Braun Béla 252,
Braun József 227,
Brenzovics László 225,
Bródy András 43, 57,
Bulecza Rozália (Réthyné) 86, 92, 199,
226, 228,

Bulla Béla 12, 270,
Bundovics Judit 199,
Bús Ilona 153,
Buzási István 226,
Buzinkay János 270,
Bűcs Mihály 251,

C

r I • , - ák

Ceausescu, Nicolae 208,
Chíra Sándor 120,
Curkó Elemér 227,
Czabán Samu 28,40,
Czébely Lajos 104,
Czikajló Pál 113,
Czipola Gizella 113, 185, 194,
Czirók Béla 255, 256,
Czobán Béla 146, 147,

Cs

Csanády György 86,88, 92,
Csanda Sándor 270,
Csatáry György 114, 115,
Csáti József 119, 259,270,
Csató Anna 226,
Cséka György 105,
Csengery Dezső 39, 65, 91, 92, 98, 156, 165,
Csetneki Katalin 226,
Csépes Ödön 252,
Csizmár Béla 227,
Csorna Sándor 252,
Csorba Csaba 270,
Csuha Erzsébet 226,
Csuha Sándor 252,
Csuka Béla 225,
Csukás István 96,
Csulák László 225,

D

Daday Árpád 233,
Daday Attila 227,

Dalmay Árpád 94, 100, 102, 123, 174, 199,
200, 207, 224, 225, 239,
Dancs Anita 105,
Dancs György 63,
Danku Izabella 228,
Danku K. 250,
Darkó István 29,
Darcsi Zoltán 251,
Daskevics, Jurij 233,
Dávid Zoltán 72,
Dávid Zsigmond 227,
Debreceni Mihály 90, 91, 94, 100, 101, 199,
214, 225,
Demjanovics Péter 56,
Demjén Ferenc 40,
Demjén Miklós 205,
Dénes D. István 270,
Dénes János 141, 144, 146,
Derceni Ibolya 107,
Derkács László 251,
Deschmann Alajos 270,
Dincsér Oszkár 112,
Dinnyés József 96,
Dióssi Géza Kornél 258, 259, 260,
Dobos Endre 110,
Dobos László 271,
Dolinay Erzsébet 228,
Dolmányos István 6,
Dorohovics Angéla 251,
DósaRudolfné 177,
Drávai Gizella 91, 97, 101,
Dudás Károly 97,
Dupka György 39, 86, 92, 94, 95, 97, 98, 99,
100, 104, 123, 154, 199, 200, 205, 207, 212,
213, 214, 222, 223, 224, 226, 232, 238, 239,
240, 241, 242, 271,
Dupkáné Kövy Edit 232,
Dupka József 226,
Dvant-Sárpataky László 110,

E

Edvi—Illés Aladár 111,
Egán Ede 37,

Egressy György 86, 88, 91,
Élész Sándor 229, 230,
Ember István 250,
Engels, Friedrich 187,
Erdélyi Béla 40, 63, 110, 111, 112,
Erdélyi Gábor 86, 100, 101, 199,
Erdélyi István 271,
Erdélyi Tibor 199,

F

Fábián Balázs 225, 226,
Fábián János 51,142,143,144,145,146,147,
Fábry Zoltán 31, 33, 38, 40, 60, 271,
Faragó Ödön 31,
Farkas Gyula 271,
Farkas Sándor 113,
Fazekas Elemér 86,
Fáy István 112,
Fcdaka, Pavlo 18,
Fedák László 63, 93, 199,
Fcdinisinec, Volodimir 87, 92,
Fedor János (Kovács Kálmán) 27,
Fegyvermeki Ferenc 227,
Fehér József 100,
Fejér Hermán 27, 63, 86,
Fejes János 88, 92, 157, 160,
Fejes Sándor 226,
Fekete Anna 107,
Fekete József 227,
Fekete Margit 107,
Ferencz Angéla 227,
Ferenczi Tihamér 92, 94, 98, 99, 101, 205,
Ferenczy Béni 124,
Ferenczy Imre 199,
Fényes Elek 271,
Fierlinger, Zolenek 148,
Filep Antal 272,
Filimonova, T. D. 16, 271,
Finta Éva 92, 98, 101, 109, 199, 200, 205, .
Fodó Sándor 8,47,94,99,104,123,207,214,
223, 224, 226, 229, 230, 238, 239, 240,
Fodor András 94, 96,

Fodor Géza 87,95,97,99,100,103,104,154,
199, 200, 205,
Fodor Ferenc 225,
Fodor Ferenc 271,
Fodor István (botanikus) 93,
Fodor István 104, 227,
Fóri Tivadar 108,
Fóris Anna 226,
Fóris Judit 225,
Forgon Pál 63, 117, 118, 119, 255, 256,
Fucik, Julius 92,
Furicz János 108,
Fülöp Anna 225,
Fülöp Árpád 30, 40, 41, 42, 47, 51, 271,
Fülöp Endre 226,
Fülöp János 226,
Fülöp Tekla 86, 101, 169,
Füzesi Magda 88, 92, 94, 95, 96, 97, 98, 99,
100, 104, 105, 154, 157, 199, 200, 205,

G,Gy

Gaar Gábor 271,
Gaál Gábor 271,
Gaál Lajos 221,
Gál-Fedor Zoltán 251,
Gajdos Béla 190, 232, 271,
Gajdos Györgyné 225, 227,
Galambos Lajos 153,
Galántha Géza 113,
Garanyi József 111,
Gáti József 27,
Gazda Albert 105, 214,
Gazdag Bertalan 108,
Géci Elemér 250,
Gecse Elemér 225,
Gedeon Ágnes 113,
Gérus Gábor 226,
Gencsi Béla 119,
Gereblyés László 191,
Gerevics János 240,
Gerendely Béla 226,
Gergely Antal 113,
Gergely Sándor 191,

Gergely Zoltán 227,
Gergelly György 147,
Gerzánics Mária 232,
Glodán Péter 224,
Glück Gábor 110, 111,
Gogola István 227,
Gorbacsov, Mihail Szergejevics 96, 97,
206, 207,
Gortvay Erzsébet 91, 93, 94, 100, 101,
103, 199,
Gottlieb Dezsóné (sz.: Blumm Margit) 110,
Gottwald, Klement 53,
Gömbös Gyula 177,
Göncz Árpád 124, 241, 243,
Gönczi Sándor 225,
Görgey György 177,
Görömbei András 95,
Grabovszky Emil 110,
Grigora Éva 113,
Grósz Károly 271,
Grozdova, I. N. 16, 70, 74, 76, 271,
Gulácsi Géza 103, 123, 225, 226, 239, 271,
Gulácsi Lajos 255, 256,
Gulyás Gyula 96,
Gulyás János 96,
Gvadányi József 5,
György Ferenc 40,
Győri Miklós 226,
Györke László 95, 99, 153, 154, 199,
Gyürke Szabolcs 227,
Györke Zoltán 92,
Györke Viktória 252,
Györy Dezső 39, 40, 49, 59, 61, 92, 97, 98,

H

Habda László 111, 112,
Habik József 142,
Hácha, Emil 44,
Háda Sándor 142,
Hadar Katalin 250,
Hadar László 225,
Hadar Piroska 103, 115,
Hadar Vince 225, 251,

Hal la József 251,
Halász József 225, 227, 252,
Hamilton, Gerárd 40,
Hankáné, Homoki Edit 227,
Hapák János 225,
Harangozó Miklós 109,
Haszics János 113,
Hatvány Pál 113,
Heé Béla 226,
Hcsizter András 60, 144,
Herpay Ferenc 39,49, 61,
Hernádi Gyula 96,
Heveli Antal 258, 259, 260,
Herz János 110,
Hidas Antal 189, 190, 191,
Hidi Endre 108, 111,
Hidi Sándor 59,
Hitler, Adolf 41, 45, 46,
Hitman Tibor 240,
Hmelnickij, Bohdan 171,
Hodza, Milán 20,
Hojda, Jurij 191,
Hollósy Simon 110, 111, 113,
Homoki Árpád 226,
Homoki Gábor 255, 256, 257,
Homoki István 252,
Homoki Sarolta 252,
Homoki Zoltán 251,
Horkay László 255, 256,
Horkay Sámuel 225, 227,
Horkay Zoltán 227,
Horkay Zsuzsa 227,
Homyák Csaba 272,
Horthy Miklós 48,
Horváth Ágoston 258, 259, 260,
Horváth Anna 92,93,101,109,111,112,154,
194, 199,
Horváth Gyula 205,
Horváth Kálmán 31,
Horváth Katalin 91, 93,
Horváth László 226,
Horváth Sándor 86, 92, 94, 95, 96, 97, 100,
102, 105, 199, 200, 205, 226, 242, 272,
Hruscsenko, Diana 228,
Hruscssov, Nyikita 62, 65,

Huber Antal 240,
Hudra Lajos 258,
Huszti, Vaszil 87,

I

íjjász Gyula 110,
Illár Árpád 113,
Illés Béla 40, 57, 189, 190, 191,
Illés József 225,
Ilku Marion József 75,
Ilku Pál 27, 28, 39, 40, 61, 144, 146, 191,
Illyés Elemér 272,
Illyés Gyula 125,
Imre Sándor 100, 199, 205,
Ilniczky Sándor 48, 272,
Inyuskon, N. 64,
Iván Ambrus 111, 228,
Iván Sándor 31,
Iván Tihamér 97,
Iványi Grünwald Béla 111,
Ivancsó Antal, dr. 142,
Ivaskovics Attila 106,
Ivaskovics István 106,
Ivaskovics József 94,101,104,106,113,128,
Ivaskovics Mihály 91, 92,
Izay Károly 110,
Izraél Lajos 144,

J

Jablonszkaja, Tatjana Nyikolajevna 111,
Jacura László 227,
Ják Sándor 40,
Jakab Béla 122,
Janics Kálmán 6,
Jánki Endre 91, 199, 214,
Jánki Endréné 104,
Janotti Judit 116,
Jászi Oszkár 20,
Jócsik Lajos 24,
Józan, Lajos 257, 272,
József Attila 8, 59,
Jöröss Béla 122,

Juhász Áipád 31,
Juhász Béla 96,
Juhász Gyula 272,

K

Kacalap, Mikola 234,
Kacsó Zoltán 227,
Kádár Imre 225,
Kádár János 64, 65,
Kádas Katalin 109, 199,
Kaganovics, Lázár Mojszejevics 62, 164,
Kainzl, Emil 18,
Kalinszky Ilona, dr. 225,
Kalinszky Tivadar 226,
Kaliska Jenő 226,
Kállay Erika 227,
Kálmán Ferenc ifj. 103,
Kalocsay László 144,
Kaius Emil 5,
Kapa András 226,
Karádi László 97,
Karbovanec Mihály 63,
Karikás Frigyes 191,
Karlovski Bertalan 110,
Károlyi Lajos 258, 259,
Károlyi Mihály 5,
Kaselyák Béla 27,
Kassai Antal 111, 112,
Katona Béla 96,
Kecskés Béla 65, 87, 92, 94, 101, 156,
161, 165,
Keisz Gellért 111, 199,
Kelemen József 110,
Kelemen Miklós 63,
Kemény Gábor 272,
Kerekes, Jurij 94,
Kerekes-Nagy Gáspár 124, 226, 242,
Kerényi Gyula 227,
Keresztyén Balázs 95, 104, 114, 199, 272,
Kertész Piroska 252,
Kisantal Gyula 94,
Kiss Árpád 31,
Kiss Béla 97,

Kiss Emó 256, 257,
Kiss Ferenc 94,
Kiss István 225, 227,
Kiss Lajos 68,
Kiss Lajos (ref. leik.) 256,
Kiss László 40, 68,
Kiss Zoltán 251,
Kiszely Tihamér 224, 225, 228,
Kiszely Tihamémé 228,
Klementis, Vladimír 148,
Klimpotyuk, Mikola 59,
Kmetty Attila 86,
Kobulej Emil 113,
Koczka András 110, 111, 112,
Kócsi Aladár 251,
Kocsis Károly 23, 272,
Kocsis Katalin 227,
Kókai Rezsó, dr. 112, 272,
Kolozsvári László 111,
Kolozsvári Zoltán 113,
Komár Géza 144,
Komári Anna 252,
Komári Árpád 225, 227,
Komlósi Katalin 80,
Kondratovics Anton 113,
Kontratovics Ernő 110, 111, 112,
Korláth Endre, dr. 26, 33,
Kormos Geró 28,
Korszun, Alekszej Mihajlovics 232,
Koroknai György József 120,
Kósa László 272,
Kopasz Aliz 100,
Kota György 224,
Kótyuk (Kincses) István 91, 92, 93, 95, 98,
Kótyuk Istvánné 91,
Kovács Anikó 250,
Kovács Elemér 86, 95, 100, 101, 199,
Kovács Elemér, dr. 224, 225, 240,
Kovács Emil 104, 251,
Kovács Gábor 105,
Kovács Imre Zoltán 225, 227, 240,
Kovács István 113,
Kovács József 272,
Kovács Kálmán (Fedor János) 27,
Kovács Margit 86, 88,

Kovács Miklós (Szürte) 224, 225, 241, 272,
Kovács Miklós (Kígyós) 226,
Kovály Péter 252,
Kovács Vilmos 5, 9, 38, 58, 64, 65, 92, 93,
95,97,98, 100, 104,156,162, 165, 178, 181,
182, 183, 184, 185, 197, 272,
Kováts Miklós 49, 272,
Kozma Miklós 48, 49,
Ködöböcz László 252,
Ködöböcz Lilla 227,
Kőszeghy Elemér 86, 92, 97, 101, 199,
205, 272,
Kővágó László 272,
Kővári Andor 144,
Kövér György 124, 225,
Kövér László 225,
Kövesligeti Vaszil 252,
Kövy János 86,
Kravcsuk, Leonyid 124, 241, 243,
Kristóf Katalin 226,
Kristofori József 91,
Kromák András 227,
Krüzsely Veronika 88,
Kubinyi Béla 226,
Kucik, Vaszil 251,
Kulin Zoltán 90, 91
Kulin Zoltánná (özv.) 91,
Kun Ágnes 190,
Kutlán István 110,

L

Lajos Mihály 255,
Lánczki István 258, 259, 260,
Lányi Sarolta 190, 191,
Lator László 94,
Leczó Erzsébet 227,
Lehoczky Tivadar 112,
Lékai László 117, 118,
Lenik Éva 106,
Lenin, Vlagyimir Iljics 155, 169, 171, 175,
178, 187,
Lengyel, Vaszil 157, 160,
Leskó László 75,

Literáti József 227,
Lizanec, Pctro Mikolájovics 93, 114, 272,
Lósy Alajos 46,
Lőrincz Lajos 225, 227, 240,
Lusztig Károly 65, 86, 92, 98, 199,
LutákEdit 111, 112,

M

Macejkó János 259,
Mácsek Irén 227,
Madarász Emil 190, 191,
Magyar Bálint 30,
Magyar Éva 86, 199,
Majnek Jenő Antal 258, 259, 260,
Majoros István 240,
Makó Béla 252,
Manajlo, Fedor40, 110, 111, 112,
Mankovits Tamás 94, 240,
Marina, Vaszil 17,
Marhecvka Károly 113,
Markó Zoltán 228,
Márkus Csaba 86, 92, 95, 98, 100, 101,
154, 272,
Márkus Miklós 251,
Márton István 93, 106, 113, 193, 242,
Marx, Kari 187,
Masaryk, Tomas Garigue 25,
Matl Péter 111, 199,
Matola, Mikola 87,
Matyi József 252,
Mécs László 30, 31, 39, 40, 105, 178, 191,
Mcdveczky Miklós 111, 112,
Mcgela, Iván 96,
Megyeri Béla 252,
Mejhes, Jurij 160,
Mendöl Tibor 12,
Méray Tibor 65,
Mester Magdolna 105,
Mészár Irén 227,
Mikita Sándor 63,
Mikszáth Kálmán 5,
Milován Andrea 224, 225, 228,
Milován Jolán 226,

Milován Sándor 223, 226, 240,
Miravcsik György 58,
Molnár Bertalan 186, 227, 232,
Molnár Gábor 106, 113, 228,
Molnár Katalin 250,
Molnár László 225, 227,
Molnár László (Ungvár) 227,
Molnár Tibor 224, 252,
Molnár C. Pál, 111,
Molotov, Vjacseszlav Mihajlovics 53,
148, 164,
Mondok, Iván 63,
Mónus Gyula 29,
Morgenthal István 63,
Móricz Kálmán 16, 86, 94, 123, 199, 214,
224, 225, 239, 241, 242, 272,
Móricz Zsigmond 25,
Morvai Margit 251,
Mócsi Ferenc 97,
Munkácsy Károly 226,
Munkácsy Mihály 110, 111,
Murina Magdolna 228,
Miinnich Ferenc 65,

N

Nagy Árpád 67, 275,
Nagy Balázs 240,
Nagy Jenő 54,
Nagy László 226,
Nagy Magdolna 251,
Nagy Sándor 227, 252,
Nagy Zoltán Mihály 92,94,95,102,199,205,
225, 227,
Narancsik Imre 28,
Nátolyáné Jaczkó Olga 39, 40,
Nemec, Frantisek 51, 52,
Nemes István 113,
Nemes János 86, 98, 112,
Nemes Mihály 112,
Németh István 94,
Németh József 144, 146, 147,
Némethi Márta 113,
Neufeld Béla (László) 27, 40, 59, 61, 275,

Ney, Rosie 40,
Novák Andor 40, 110,

O

Oláh György 252,
Olasz Miklós 227,
Olbracht, Iván 38, 40, 68,
Ónódy Géza 91, 227,
Orémus Kálmán 86, 100,
Orosz György id.dr. 145,
Orosz György ifj.dr. 144, 146,
Orosz Ildikó 80, 225, 226, 227, 240, 275,
Orosz József 233,
Orosz Tibor 255, 256,
Oroszi Pál 255, 256,
Ortutay Elemér 275,
Ortutay Zsuzsa 109,
Osvát Erzsébet 65, 92,

Ö

ölvedi János 56, 72, 275,

P

Padányi-Gulyás Béla 275,
Pál Lajos 107, 113,
Pálfy István 111,
Pálfy János 141,
Palkó István 86, 104,
Palotás Zoltán 275,
Palyuk Anna 108,
Papp Antal 35,
Papp István 251,
Papp István (ref. leik.) 255, 256,
Paskai László, dr. 118, 119, 239,
Paszternák, Borisz Leonyidovics 159,
Pataki Ferenc 168,
Pataki Györgyi 105,
Pataky Mária 112,
Patkós Sándor 226,
Paushán, Fedor 142,

Páva Sándor 108,
Peleskei Jenő 90, 154,
Penckófer János 109, 199,
Perduk János 91, 114, 222, 226,
Perduk Zoltán 91,
Perényi Zsigmond 48,
Peschkó Ernő 144,
Petách Endre 28,
Péter Károly 227,
Petneházi István 225,
Petrás Teréz 186,
Petrogalli Oszkár 26,
Petrovics, Iván 92, 98,
Petruscsak, Iván 63,
Petykóné Andor Ágnes 90, 225,
Pfeffer Dániel 63, 86,
Pfeffer fivérek 86,
Picur Ferenc 251,
Pircsák Illés 120,
Pleszkács Péter 144, 146, 147,
Pócs István 105,
Pócs Piroska 252,
Pocsai Vince 255, 256,
Polgár Károly 31,
Pollák József 144, 146,
Pomogáts Béla 94, 96,
Popély Gyula 23, 24, 275,
Popovics Béla 103,
Popovics, Dmitro 62,
Popovics István 144, 146,
Popovics József 251,
Popovics Pál 228,
Potusnyák, Fegyir 63,
Pösze Attila 227,
Prchala tábornok 43, 45, 46,
Prerau Margit 40,
Prófusz József 95,
Prófusz Marianna 107,
Punykó Mária (Penckófemé) 108, 153, 199,
Puskás Pál 186,

R

Rácz F. János 275,

Rácz Pál 30, 34, 35, 39, 49, 178, 190, 191,
Rada Katalin 86,
Rada Sándor 228,
Radics Mátyás Dávid 258, 259,
Rakiczky Béla 142,
Rákóczi Ferenc, II., 112,
Ráti Ferenc 227,
Ráti Géza 252,
Ratkovics István 252,
Ravasz István 275,
Razin, Sztepan 171,
Reho Viktor 252,
Renn, Ludwig 38, 40,
Révai József 189,
Révay László 227,
Revák István 240,
Révész Imre 111,
Revuckij, Levko 64,
Rezes Géza 226,
Ribbentrop, Joachim 44,
Riha Gyula 142, 144,
Rischawy, Olga 18,
Riskó Mária 227,
Rohály Gyula 90,
Romah Márta 250,
Román, Jozzip 252,
Romzsa Tivadar 120,
Rónay Attila 228,
Roskovics Ignác 110,
Roskovics László 91,
Rost, Niko 38,
Rotman Miklós 58,63, 92,93,101,165, 179,
180, 275,
Rozenberg Ungvári Miklós 110,
Rudnay Gyula 111,
Rugyenzkij, Nyikolaj 275,
Rusznák László 113,

S

Sáfáry László 39, 40, 94, 190, 198,
Saitos Gyula 59, 61,
Sándor László 32, 38, 40, 57, 59, 61, 62, 65,
67, 87, 93, 98, 108, 275,

Sánta Ferenc 153,
Sári József, ifj. 224, 225,
Sári József, id. 225, 226,
Sárkány Jolán 110,
Sas Andor 40,
Sass Ferenc 186,
Schober Ottó 105,
Schönbom család 36,
Scitovszky Antal 144, 145,
Sebi András 226, 252,
Seidler Ernő 63,
Sepclla Mária 227,
Sepclla Zsóka 104,
Sepilov, Dmitrij Trofimovics 164,
Seprődi János 112,
Seregély István, dr. 119,
Sereghy Andor 31,
Seres Károly 252,
Sevcenko, Tarasz 111,
Sikándi Béla 276,
Siklós András 20, 276,
Siménfalvy László, dr. 35,
Simon Menyhért 39, 40, 49, 178, 190, 191,
Sin József 227, 251,
Sípos János 108,
Sirochman Ferenc 91,
Sisa István 57,
Siskin, Iván Ivanovics 111,
Sitka Károly 251,
Skobrinec, Jurij 87, 92, 104, 199,
Skultéty Csaba 68, 72, 73, 276,
Slinszkij Katalin 252,
Smanyko, Georgij 160,
Solt Árpád, dr. 142,
Soltész Zoltán 40, 110, 111, 112,
Somi Nagy Zoltán 199,
Soós Kálmán 114, 227,
Sohumenko, Olekszij 111,
Spekál Béla 146, 147,
Stark Tamás 276,
Stefán Ágoston 20,
Stefán Miklós 256,
Stefán Sándor 224,
Stefuca Iván 228,
Stirling György 56, 57,

Sütő András 107,
Sütő Antal 227,
Sütő János 111,
Sütő Kálmán 40, 52, 61, 65, 92, 97, 98, 101,
Sütő László 255,
Sütő Ottó 251,
Svéd Ármin 63, 86, 97,

Sz

Szabad Géza 251,
Szabó Árpád 222, 225, 227, 250,
Szabó Béla 86, 213, 232, 233,
Szabó Béla (ref. leik.) 255, 256,
Szabó Dezső 5,
Szabó Ervin 63,
Szabó Géza 255, 256, 257,
Szabó Imre 27, 40,
Szabó Lajos 142,
Szabó Miklós 252,
Szabó Oreszt 20,
Szabó Simon 19,
Szabó Zoltán 276,
Szakáll Mihály 276,
Szakolczay Lajos 96, 276,
Szakonyi Károly 96,
Szalai Borbála 91, 92, 94, 96, 98, 101, 156,
Szalatnai Rezső 276,
Szalontai Endre 63,
Szamovolszky Ödön 110,
Szántó Károly 86,
Szanyi Ilona 227,
Szanyi Katalin 228,
Szejljanik Péter 226,
Székovszky Natália 124, 246,
Szemán Ferenc 111,
Szemedi János 121,
Szenes (Kroó) László 58, 59, 61, 62, 65, 66,
Szepesi Attila 94, 276,
Szerényi Ferdinánd, dr. 28, 29,
Szidorják, Mikola 63,
Szíjártó Sándor 180, 271,
Szikszai Aladár 92, 117, 165,
Szilágyi Ferenc 67, 276,

Szilágyi József 186,
Szilassy Cézár 177,
Szimjon Béla 228,
Szirmai Fóris Mária 108,
Szkakandij, Vaszil 111,
Szkunc, Petro 18, 92, 104, 276,
Szóvá Péter 93, 165,
Szőke István 112,
Szöllősi Tibor, dr. 104, 123, 199, 225, 226,
239, 241, 277,
Szőnyi István 111,
Sztálin, Joszip Viszarionovics 51, 53, 164,
Sztankovics Jenő 113,
Sztaskó Gyula 111, 112,
Sztec, Iván 182,
Sztójay Döme 46,
Sztójka Jolán 250,
Sztripszky Hiador 112,
Szurkov, A. 64,
Szűcs András 255, 256,
Szűcs Sándor 225, 227,
Szűrös Mátyás 5, 239,
Szvida, Vaszil 111, 112,

T,Ty

Takács Lajos, M. 95, 96, 104, 277,
Talapkovics Emil 112,
Tamás (Tvaroska) Mihály 29, 33,39,40, 178,
Tar Béla 199,
Tárczy Andor 86,94,101,104,199,205,277,
Tárczy Etel 153,
Tárczy László (Ungvár) 228,
Tárczy László 227,
Tárczy Sándor 227,
Tárnok Gyula 28,
Tarr Géza 227,
Tegze Hajnalka 225,
Teke Sándor 226,
Teleki Pál 36,46, 48, 134,
Tcrentyák Ferenc 225,
Teszlovics Anna 251,
Thököly Imre 112,

Tilkovszky Lóránt 277,
Tímár Máté 7,
Timosenko, Ludmilla 252,
Tiso, Jozef 41,
Tkacsuk Katalin 252,
Todávcsics Kornélia 251,
Tomcsányi Vilmos Pál 48,
Tomcsányij, Mihail 16,
Tomics István 113,
Tompá Endre (Benedek András, S.) 159,
Toronyi Barna 88,
Tóth Bertalan 252,
Tóth Éva (Ilona) 227,
Tóth Ferenc 228,
Tóth István 95, 277,
Tóth János 251,
Tóth Károly 199,
Tóth Károly, dr. 118,
Tóth Klára 100,
Tóth Lajos 142,
Tóth Lajos (festő) 109, 111, 199, 242,
Tóth László 227,
Tóth Margit 227,
Tóth Melánia 250,
Tóth Mihály 123, 224, 225, 226, 240,
Tóth Mihály, id. 227,
Tóth Sándor 226,
Tóth Tibor 252,
Tőkés László 242,
Török Pál 27,
Tuba Magda 240,
Turányi István 145, 146, 147,
Turányi József 86,
Turczel Lajos 277,
Túri József 142,
Turjanica, Iván 52, 53, 58,
Turjanica, Sztjepan 209, 212, 213,
Túróczy Ágnes 106,
Turóczy Béla 86,
Turóczy Gedeon 144,
Turóczy István 123, 214, 221, 224, 225,
239,241,
Tyahur Mihály 142,

U

Udut Sándor 225, 226,
Udvari István 277,
Urr György 277,
Úszta Gyula 168,

V

Vadas Vilmos 226,
Vakarov, Dmitro 190, 191,
Valla György 224,
Vántus Bertalan 97,
Várad Imre 227,
Várad Márta 227,
Várad-Stemberg János 39,93, 94, 114, 199,
222, 226, 233,
Varga Béla 91, 214,
Varga Imre 28,
Varga Jenő 190,
Varga László 252,
Varga Mihály 252,
Vári Fábián László 94,95,96,97,98,99,100,
102, 104, 108, 154, 158, 199, 200, 222, 225,
226,
Vaskó István 40,
Vass Mária 226,
Vaszócsik Tilda 103,
Vaszócsik Vera 93,
Végh Antal 96,
Verebik Erika 226,
Veres Péter 227,
Veress Gábor 86, 92, 186,
Veres Péter grafikus 111,
Vetróczki Ambrus 227,
Vidnyánszki Zoltán 85,
Vidnyánszky József 252,
Víg János 75,
Vincze altábornagy 48,
Virág László 225, 226,

Virágh Gyula 40, 110,
Viszányik János 106,
Vitányi Iván 94,
Vladimir Piroška 91,
Vlagyimir Mihály 86,
Voloscsuk László 250,
Volosin Ágoston 19, 20, 43, 44, 45, 46, 47,
Vorobcc, Jurij 224, 234,
Voss, A. 71,
Vrábely Sándor 113,
Vyx alezredes 177,

W

Welman Mihály 30,
Weinranch Katalin 227,
Werth Henrik 46,
Winkler László 146, 147,
Wintermantel István 277,
Wolf Andor 86,

Z, Zs

Zádor Dezső 63, 112,
Zalka Máté 189, 191,
Zatykó János László 259,
Zappe László 277,
Závodnyik Tibor 119,
Zákány Imre 93,
Zizics, Vaszil 18,
Zlotozky Sándor 225, 226,
Zolcsák János 112,
Zombori István 225,
Zrínyi Ilona 112,
Zsarkowszki Péter 258, 259, 260,
Zselicki József 87, 95, 97, 99, 100, 104, 154,
157, 158, 199, 214, 224, 225, 277,
Zseliczky Béla 272,
Zsigmond Miklós 109,
Zsolt Ádám 98.

После сорока лет вынужденного молчания и замалчивания Венгрия (а постепенно и более широкое окружение, т.н. "большой мир") открыла для себя Закарпатье. Растущее число журналистов, чиновников, политиков, посетителей и туристов показывает, что нужна книга, информирующая читателя, демонстрирующая историю этого региона, поворотные пункты в его судьбе, духовные устремления и борьбу его жителей. Это побудило Йожефа Ботлика и Дьердя Дупку написать книгу о Закарпатье, центральная тема которой — закарпатские венгры.

Закарпатье, или официально — Закарпатская область, расположено в юго-западной части СССР, на южном склоне Лесных Карпат (по новейшей советской терминологии, Украинских Карпат) и примыкающей к нему узкой равнинной полосе. С точки зрения исторической географии это — центральная часть бывшей северо-восточной Верхней Венгрии, занимающая 12 800 км² из 19 200 км² площади последней.

Территория Закарпатья делится на 13 административных единиц, т.н. районов, в которых насчитывается 10 городов, 28 поселков городского типа, 561 сел. Областной центр — город Унгвар (Ужгород). Особое значение имеет и районный центр Мункач (Мукачево). К числу значительных городов относятся еще Берегсас (Берегово), являющийся центром территории, населенной венграми, Надьселеш (Виноградово) и Хуст.

Закарпатье с древних времен было "плацдармом" переселения народов. По нему проходили панноны, квады, агатырзы, германцы, гепиды, гунны и авары. Около 896 г. венгры застали здесь редкое славянское население (паннонских славян или белых хорватов). До татарского нашествия лишь их потомки и жители венгерских пограничных сел ("стражей лесов") жили здесь на лесных полянах и в сухих местах среди болот.

Постоянные населенцы появились в Закарпатье после татарского нашествия. Наряду с расширившимися родовыми владениями, здесь появились чужеземные народы (прежде всего саксонцы), в горной местности — пастухи-влахи, а с распространением подсецкого хозяйства — славянские поселенцы, переселившиеся с другой стороны водной границы. Последние, слившись с древним славянским населением, в ходе многовекового самостоятельного развития создали собственно русинский этнос. Они составляют подавляющее большинство сегодняшнего населения Закарпатья, общая численность которого — 1,2 млн. человек. Венгров здесь 170-180 тыс. человек. На этой территории живет также значительное количество русских, украинцев, румын, словаков, немцев, цыган и евреев.

Со времени прибытия венгров в Карпатский бассейн история Закарпатья совпадала с историей Венгрии. Его самостоятельная политическая история в принципе началась в конце 1918 г., но, минуя короткий политический вакуум, может отсчитываться лишь с весны 1919 г. История Закарпатья между двумя мировыми войнами может быть разделена на четыре периода:

1. 21 марта — 5 мая 1919 г., время Советской республики;
2. 6 мая 1919 г. — 2 ноября 1938 г., Закарпатье — часть Чехословакии;
3. 2 ноября 1938 г. — 15 марта 1939 г., южная полоса, заселенная венграми, принадлежит Венгрии, остальная территория по-прежнему составляет часть Чехословакии в качестве автономной области, где короткое

время существовало государство Карпатская Украина с центром в г. Хуст во главе с президентом А. Волошиным;

4. 15 марта 1939 г. — 28 октября 1944 г., вся территория переходит под власть Венгрии.

После первой мировой войны на заселенные русинами территории Закарпатья претендовали формировавшееся западноукраинское государство, Чехословакия и Румыния. В то же время местный русинский руководящий слой представлял провенгерское направление. В результате Сен-Жерменского мирного договора прежде всего под давлением североамериканских украинских организаций, русинские земли и заселенная венграми полоса, необходимая с коммуникационной точки зрения, были переданы Чехословакии с условием предоставления автономии. Русинская автономия не была осуществлена до последнего дня чехословацкого господства. Пражское правительство рассматривало эту территорию как свою колонию. Особенно тяжелой была жизнь венгерского населения. Чехословацкое правительство с первой минуты пыталось нарушить этническое и культурное единство венгерского населения городов и сел. Особой национальностью считались евреи, родным языком которых был венгерский. Во время переписей населения венгерских униатов записывали русинами. Было отклонено 10 тысяч просьб венгров (прежде всего представителей интеллигенции) о гражданстве и, в то же время, были ликвидированы культурные и самооборонные организации венгров, разрушена система школьного образования. Тем не менее, закарпатские венгры воспользовались возможностями создания собственных организаций. Возник целый ряд просветительных, учительских кружков, литературных обществ и иных любительских организаций, которые поддерживались политическими партиями. Последние отражали политическую поляризацию венгерского провинциального населения. В течение двух рассматриваемых десятилетий неизменно сильным было левое, коммунистическое влияние, определяющей была деятельность венгерских партий, но ощущалось и влияние активистов, сосредоточивших свое внимание прежде всего на практической деятельности.

При наличии такой сложной политической структуры, в тяжелой экономической ситуации возможности создания самостоятельной культуры венгерского меньшинства могли быть осуществлены лишь отчасти. Позже в этом уже и не было необходимости, поскольку со 2 ноября 1938 г. до 15 марта 1939 г. территория Закарпатья постепенно снова перешла к Венгрии. Венгерское правительство вернулось к инициативе 1918 года о русинской автономии. Была создана закарпатская губерния, состоявшая из трех административных представительств, были сделаны шаги, направленные на воссоздание школьной системы, автономии культуры. В то же время полоса Верхней Тисы с венгерским населением вошла в систему венгерских комитатов в соответствии с принципом естественного территориального деления.

2 октября 1944 года Советская Армия достигла первого населенного пункта Закарпатья, а 27 октября она уже заняла и областной центр Унгвар. В течение более двух месяцев здесь существовало своего рода двоевластие,

представленное советской военной и чехословацкой гражданской администрацией. В это время разыгралась тяжелейшая драма закарпатского венгерского населения. Оккупировавшие территорию советские военные власти, с помощью местных коллаборантов, депортировали все местное мужское венгерское население в возрасте от 18 до 50 лет. Многие из них погибли в лагерях, большая часть вернувшихся получили душевные травмы и телесные увечья.

В январе 1945 г. из Закарпатья удалились представители чехословацкого правительства, а договор 29 июня 1945 г. зафиксировал отделение этой территории от Чехословакии.

22 января 1946 г. постановление Президиума Верховного Совета СССР регулировало административный статус Закарпатской Украины и прежнее "мини-государство" стало Закарпатской областью Украинской ССР.

В последующие годы закарпатские венгры жили на положении второстепенных граждан, в условиях физического и культурного угнетения. Ситуация несколько улучшилась лишь после смерти Сталина. С середины 50-х гг. полностью сложилась сеть венгерских школ, а в конце десятилетия началось и развитие венгерской литературы. В середине 60-х гг. началась подготовка студентов по специальности венгерский язык и литература, получила самостоятельность ранее переводная газета и стало актуальным создание организационных рамок венгерской литературно-культурной жизни. Однако этому в течение многих лет препятствовала атмосфера брежневского застоя, поэтому по-настоящему указанный процесс развернулся во второй половине 80-х гг., когда в качестве кульминации автономных социальных движений было создано Общество венгерской культуры Закарпатья, всеобщая организация, защищающая интересы венгерского населения области.

В приложении к книге помещены ранее труднодоступные или вообще не доступные документы, иллюстрирующие данные процессы.

Nach einem vier Jahre langen Zwangsschweigen, Verschweigen, hat Ungarn (und langsam die weitere Umgebung, die "große Welt") die Karpaten-Ukraine entdeckt. Die steigende Zahl der Journalisten, Beamten, Politiker, Besucher und Touristen war der Anlaß zur Zusammenstellung eines informativen Werkes, das die notwendigen Angaben über die Geschichte, die großen Schicksalswenden, die geistigen Tendenzen und Auseinandersetzungen dieses Gebietes zur Verfügung stellt. Dieser Umstand motivierte József Botlik und György Dupka ein Buch über die Karpaten-Ukraine zu schreiben und zwar indem sie der ungarische Bewohnerschaft eine Zentralstellung zusicherten.

Karpaten-Ukraine — amtlich auch das Transkarpatische Gebiet (Zakarpattje) genannt, — liegt im süd-westlichen Teil der Sowjetunion, am Südrand der Waldkarpaten (in der neuen sowjetischen Terminologie Ukrainische Karpaten) und an dem sich anschließenden schmalen Streifen Tiszaebene. Aus dem Standpunkt der historischen Geographie ist das der mittlere Teil des einstigen nordöstlichen Oberungarns und nimmt aus dessen 19.200 qkm ausmachender Totalität, 12.800 qkm ein.

Das Gebiet der Karpaten-Ukraine besteht aus 13 Bezirk genannten Verwaltungsgebieten, mit 10 Städten, 28 städtischen Siedlungen, 561 Gemeinden und Siedlungen. Der Hauptsitz ist Ungvár (Uschorod, Unghvar). Eine ebenfalls wichtige (sog. territoriale) Stadt ist Munkács (Mukacevo, Munkacs). Die sonstigen wichtigeren Städte sind Beregszász (Beregovo, Beregszász), das Zentrum des durch Ungarn bewohnten Gebietes, Nagyszőlős (Vinogradov, Groß-Szölös), Huszt (Chust, Huszth).

Die Karpaten-Ukraine war von je her das "Aufmarschgebiet" der Völkerwanderung. Hier zogen die Pannonier, Quaden, Agathyrsen, Germanen, Gépiden, Hunnen und Awaren alle vorbei. Die Ungarn fanden hier gegen 896 eine spärliche slawische Bevölkerung (Pannonische Slawen, oder Weiße Kroaten) vor. Bis zum Mongolensturm lebten hier bloß die Nachkommen dieser und die Bewohner der ungarischen Landmarkdörfer (Waldmarkhüter) an den Lichtungen des undurchdringlichen Dickichts und der Sümpfe.

Erst nach dem Tatarensturm bevölkerte sich die heutige Karpaten-Ukraine. Neben den neuen Sippengütern erhielten fremde Siedler (in erster Reihe Sachsen), und in der Gebirgsgegend walachische Hirten Boden, dann erschienen, mit der Verbreitung der Rodungskultur, von jenseits der Wasserscheide umgesiedelte slawische Dörfer. Diese letzteren bildeten, sich mit der früheren slawischen Bevölkerung vermischend, im Laufe einer selbständigen Entwicklung von mehreren Jahrhunderten, ihr eigenes ruthenisches Volkstum. Sie bilden die überwiegende Mehrheit der 1,2 Millionen ausmachenden Bevölkerung der heutigen Karpaten-Ukraine. Die Zahl der Ungarn macht 170—180.000 aus. Eine bedeutende Zahl von Russen, Rumänen, Slowaken, Deutschen, Zigeunern und Juden wohnen hier ebenfalls.

Die Geschichte der Karpaten-Ukraine paßt sich seit der Landnahme ganz der ungarischen Geschichte an. Ihre selbständige politische Geschichte begann praktisch Ende 1918. aber nach einem kürzeren Macht-Intervall, kann sie erst ab Frühjahr 1919 an gerechnet werden. Die Geschichte der Karpaten-Ukraine zwischen den zwei Weltkriegen gliedert sich auf vier Abschnitte:

1.) 21. März 1919 — 5. Mai 1919, Zeit der Räterepublik
2.) 6. Mai 1919 — 2. Nov. 1938, Teil der Tschechoslowakei
3.) 2. Nov. 1938 — 15 März 1939, der südliche, von Ungarn bewohnte Teil, fällt den Ungarn zu, das Übrige bleibt Teil der Tschechoslowakei — als autonomes Gebiet.
4.) 15 März 1939 — 28. Okt. 1944 Ungarn nimmt das ganze Gebiet in Besitz.

Nach dem Ersten Weltkrieg erhoben auf den durch die Ruthenen bewohnten Teil der Karpaten-Ukraine, der sich gestaltende west-ukrainische Staat, die Tschechoslowakei und Rumänien Anspruch. Die lokale ruthenische Leitung vertrat zur selben Zeit eine ungarfreundliche Politik. Schließlich — in erster Reihe unter dem Druck nordamerikanischer ukrainischer Organisationen — hat der Vertrag von Saint-Germain, mit der Bedingung der Schaffung einer Autonomie, die ruthenischen Gebiete und den zum Verkehr unerläßlichen, durch Ungarn bewohnten Streifen, der Tschechoslowakei zugesprochen. Die ruthenische Autonomie wurde bis zum letzten Tag der tschechoslowakischen Herrschaft nicht vollzogen. Die Prager Regierung behandelte das Gebiet als Kolonie. Besonders schwär war das Leben der Ungarn.

Die tschechoslowakische Regierung versuchte ab allen Anfang die ethnische und kulturelle Einheit der ungarischen Bewohner der Städte und Dörfer zu spalten. Als selbständige Nationalität wurden die Juden ungarischer Muttersprache behandelt, die griechischkatholischen Ungarn ihrerseits wurden bei den Volkszählungen als Ruthenen eingestuft, die Staatsbürgerschaftsgesuche mehrerer 10 Tausend Ungarn — hauptsächlich Intellektueller, — wurden abgelehnt, und die kulturellen Selbstschutzorganisationen gleichzeitig aufgelöst, das Schulsystem abgebaut. Das Ungamtum der Karpaten-Ukraine bediente sich indessen der sich bietenden Gelegenheiten der Selbstorganisation. Kulturvereine, Lehrervereine, literarische Gesellschaften bezw. Eine ganze Reihe von durch die politischen Parteien unterstützter sonstiger Amateurgruppen kamen zustande. Diese widerspiegelten die politische Polarisierung der ungarischen Bewohner des Gebietes. Im Laufe der zwei Jahrzehnte war der linksgerichtete, kommunistische Einfluß ständig stark, bestimmend war auch die Tätigkeit der ungarischen Parteien, aber der sich in erster Linie auf praktische Tätigkeit konzentrierende Einfluß der Aktivisten machte sich auch geltend.

In dieser vielfältig zusammengesetzten Machtstruktur und schweren Wirtschaftslage konnte sich die selbständige ungarische Minoritätskultur nur teilweise entfalten. Diese Notwendigkeit erlosch mit dem 2. Nov. 1938 bzw. 15. März 1939, als das Gebiet der Karpaten-Ukraine wieder Ungarn angegliedert wurde. Die ungarische Regierung erneuerte die 1918 initiierte ruthenische Autonomie. Es entstand die aus drei Verwaltungsbezirken bestehende Regierung Karpaten-Ukraine. Schritte wurden unternommen zur Schaffung der Autonomie von Schulung und Kultur. Der von Ungarn bewohnte Streifen des Theißrückens fügte sich naturgemäß dem ungarischen Komitatssystem an.

Am 2. Okt. 1944 erreichte die sowjetische Armee die ersten Siedlungen der Karpaten-Ukraine und eroberte bereits am 27. Oktober die Hauptstadt Ungvár. In den folgenden mehr als zwei Monaten herrschte die sowjetische Militärmacht und die tschechoslowakische Zivilregierung in der Verwaltung, als eigenartige Doppelmacht. Zu diesem Zeitpunkt spielte sich das bis zum heutigen Tag tragischste Drama der ungarischen Bevölkerung der Karpaten-Ukraine ab. Die sowjetische Besatzungsmacht verschleppte — mit Hilfe lokaler Kollaborateure — die gänzliche ungarische männliche Bewohnerschaft von 18 bis 50 Jahren, in der Zwangsarbeitslagern fand ein großer Teil den Tod, und unter denen die zurückkehrten, waren viele geistig und physisch verkrüppelt.

Die Vertreter der tschechoslowakischen Regierung verließen Karpaten-Ukraine im Januar 1945 und am 29. Juni 1945 wurde die Abtrennung des Gebietes durch einen Vertrag festgelegt.

Am 22. Jan. 1946 regelte das Präsidium des Obersten Rates der UdSSR durch eine Verordnung die Verwaltung der Ukraine jenseits der Karpaten und so wurde der einstige "Ministaat" der Ukrainischen SSR als Gebiet jenseits der Karpaten (Zakarpattje) zugeteilt.

Als Folge obiger Verordnungen lebten die Ungarn der Karpaten-Ukraine als zweitrangige Staatsbürger, in physischer und kultureller Unterdrückung. Die Lage verbesserte sich mit dem Tode Stalins. Ab Mitte der fünfziger Jahre wurde das Schulwesen ausgebaut und Ende des Jahrzehnts begann auch die Entwicklung des ungarischen literarischen Lebens. Mitte der sechziger Jahre nahm die Ausbildung der Studenten der ungarischen Fakultät ihren Beginn, das bis dahin übersetzte Tagesblatt wurde selbständig und die Schaffung des Rahmens des ungarischen kulturellen Lebens aktualisierte sich ebenfalls. Lange hinderte noch diese Entwicklung der Geist der Stagnation der Ära Breshnew und konnte sich nur in der zweiten Hälfte der achtziger Jahre voll entfalten, als zur Vollendung der gesellschaftlichen Selbstorganisation-Prozesse, der Ungarische Kulturelle Verband der Karpaten-Ukraine entstand und somit die allgemeine Selbstschutz-Organisation der ungarischen Bevölkerung des Gebietes.

Die Beilage des vorliegenden Bandes illustriert diesen Vorgang mit einer Reihe von bisher schwär oder ganz unzugänglicher Dokumente.

TARTALOM

Immár nem terra incognita!	5
I. Néhány tudnivaló Kárpátaljáról	9
II. Kárpátalja története 1919-1944 között	19
1. 1919. március 21 - május 5., a tanácsköztársaság ideje	19
2. 1919. május 6 - 1938. november 2., Csehszlovákia kebelében	22
3. 1938. november 2 - 1939. március 15., Az első bécsi döntéstől Kárpátalja Magyarországhoz csatolásáig	41
4. 1939. március 16 - 1944. október 28., Kárpátalja ismét Magyarország része	47
III. Kárpátalja történelmi sorsfordulója 1944 októberében	51
1. A szovjet katonai és a Husztról irányított cseh polgári közigazgatás	51
2. A szovjet-csehszlovák szerződés Kárpát-Ukrajnáról	53
IV. Az átmenet hónapjai	54
1. A magyar férfilakosság deportálása	54
2. A magyar művelődési élet körülményei	58
V. Kárpátalja az Ukrán SZSZK egyik területévé szerveződik	62
VI. A magyar kisebbség helyzete 1945 után	67
VII. A magyar anyanyelvi intézményrendszer Kárpátalján	78
1. Oktatásügy	78
2. Tömegkommunikáció	85
3. Könyvkiadás	90
4. A kárpátaljai írók és az egyetemes magyar irodalom	96
5. Irodalmi körök, stúdiók	97
6. Közművelődési körök, klubok	102
7. Társulatok, együttesek	105
8. Népművészet	107
9. A területi, járási múzeumok magyar anyagai	109
10. A magyar képzőművészeti élet	110
11. A magyar zenei élet	112
12. A magyar tudományos élet	114
13. A területi levéltár magyar anyagai	115
14. A területi, járási, községi könyvtárak magyar állománya	115
15. Magyar vonatkozású műemlékek	116

VIII. A magyar kisebbség egyházai	117
1. A református egyház	118
2. A római katolikus egyház	119
3. Szabadegyházi felekezetek	119
4. Az orosz ortodox (pravoszláv), illetve a görögkatolikus egyház	120

IX. A magyar érdekvédelmi szervezet megalakítását célzó törekvések vázlatos története	122
Utószó	125

Dokumentumok

Törvényjavaslat a kárpátaljai vajdaságról és annak önkormányzatáról	129
A beregszászi önkormányzat dokumentumai 1944	141
Szerződés	148
A Munkás Újság az 1944- 1945-ös fordulatról	150
Az „Együtt” utat keres	152
Fiatalok irodalmi stúdiója	154
A nagy szovjet család kis magyar közössége	155
Elidegenedés?	157
I. beadvány	160
II. beadvány	167
Mérges füvek	176
Kit is szolgáltak a magyar burzsoá nacionalisták?	180
A nagy valóság	181
Szovjet magyarok	186
Kovács Vilmos halálára	197
A József Attila Alkotóközösség alapítólevele	199
A József Attila Irodalmi Stúdió Könyvtára sorozatban megjelent kötetek (1979-1987)	205
Kárpátaljai szolidaritás az erdélyi magyarsággal	206
A Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség dokumentumai	213
Kárpátalja fontosabb magyar vonatkozású műemlékei, emlékhelyei és táblái	243
A Hungarológiai Központ feladatai	245
Magyar iskolák Kárpátalján	248
Református gyülekezetek Kárpátalján	255
Kárpátalja római katolikus egyházközségei	258
Kárpátaljai magyar helységnevszótár	261
Felhasznált irodalom	267
Névmutató	279
Kivonat orosz és német nyelven	293

